МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

СТРАТЕГІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МОВНІЙ ОСВІТІ СУЧАСНОГО ВНЗ

Збірник матеріалів
IV-ї Міжнародної
науково-практичної конференції

15 березня 2018 р.
КИЇВ

УДК 37.013.43:81:378.4
ББК 74.484.4я431
С 83

Рекомендовано до друку науково-методичною радою ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана»
Протокол № 7 від 24 квітня 2018 р.

Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 березня 2018 р.). — К.: КНЕУ, 2018. — 390 с.

У збірнику представлені матеріали презентаційних доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, у яких значну увагу приділено лінгвістичному компоненту міжкультурних комунікацій, дотриманню європейських стандартів у мовній підготовці фахівців нового покоління, що передбачає широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій та усвідомлення міждисциплінарної важливості іншомовних комунікативних компетенцій у програмі інноваційного розвитку дослідницького університету.

The collection of the articles highlights theoretical and practical issues in the sphere of intercultural communications and outlines modern transformational trends within national language teaching strategies. Special emphasis is put on the research dealing with linguistic modelling of intercultural communication in modern globalized world where the academic process is viewed as a multi-dimensional entity, which embraces scientific and educational, cultural and business aspects organised around the linguistic dimension.

Редакційна колегія
І.А. Колеснікова — д.філол.н., проф. (голова); М.М. Гавриш — к.філол.н., доц. (відповідальний редактор); С. Курбатов — д.ф.н., головний наук. співроб; І.А. Синиця — д.філол.н., ст.наук.співроб.; M. Kornacka — Dr., (Uniwersytet Warszawsky); Y. Arustamyan — PhD, Associate Professor (National University of Uzbekistan); Ю.М. Друзь — к.пед.н., доц.; А.В. Капуш — к.філол.н., доц.; Л.С. Козловська — к.філол.н., доц.; А. Новацький — к.філол.н. (Польща); О.В. Капустіна — к.пед.н., доц.; Л.О. Случайна — к.політ.н., доц.; Г.М. Сюта — к.філол.н., ст.наук.співроб.; О.Л. Шевченко — к.філол.н., доц., Е.І. Щукіна — к.пед.н., доц.

Технічний супровід
М. Алейнікова, ст. викл.

Загальну редакцію здійснено із збереженням авторського стилю

Адреса редакційної колегії: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
тел. 371-61-74

ISBN 978-966-956-090-1
© КНЕУ, 2018

Зміст

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Agzamova Dildora	Peculiar and specific features of the concept memory in English and Uzbek languages	7
Антоненко Н.П.	Національна специфіка східних слов'ян у складі ситуацій сакральної історії особистості	11
Бедько І.В.	Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур	16
Березинська Н.О.	Вивчення іноземних мов: індивідуальні фактори та соціальні обставини	19
Бескоровайна Н.О., Лещенко Л.П., Шамхалова Н.А.	Національні педагогічні стратегії мовної підготовки фахівців у закладах вищої освіти	23
Бурка Н.А.	Синтагматика двочленних приголосних сполук у середині слова в давньо- та середньоанглійському періодах англійської мови	29
Васильєва Т.О.	Евфемізми в економічному дискурсі представників уряду Іспанії (на прикладі текстів економічної тематики іспаномовних електронних ЗМІ)	33
Herasymova Olga	Components of intercultural comunication competence	42
Дикарева Л.Ю.	Культура мовлення як вербальне вираження загального рівня культури суспільства	47
Капуш А.В.	Комунікативні невдачі у сфері міжкультурного ділового спілкування	50
Dr Kornacka Małgorzata	Nazwać, aby zapamiętano: o mnemotechnicznym potencjale nazw pospolitych, firmowych i własnych	54
Краснопольська Н.Л.	Англіцизми в українській термінології менеджменту	63
Лавриненко Т.П.	Міжпредметні зв'язки лінгвістики та економічної теорії	69
Максименко О.О.	Про змістові особливості міжкультурної комунікації у іншомовній підготовці студентів економічних спеціальностей	73
Микал Т.А.	Актуалізація християнських цінностей в етико-економічній проблематиці щодо міжкультурної комунікації	77
Островська І.Г.	Ввічливість як універсальна комунікативна категорія	80
Печенікова Л.М.	Міжкультурна комунікація як складова у формуванні толерантності	84
Постригань А.В.	Voraussetzungen für die erfolgversprechende interkulturelle kommunikation	87
Романчук С.М.	Семіотична модель осягнення соціальної комунікації	92
Тинний В.І.	Розвиток міжкультурної комунікації іноземною мовою в умовах інформатизації	97

Чуркіна О.В.	Cross-cultural approach in modern foreign language education	102
Шевченко О.Л.	Проблеми подолання бар'єрів міжкультурної комунікації	107
Шпильківська Л.С.	Створення належних умов для розвитку міжкультурної комунікації	113
МОВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ		
Abdullaeva N.R.	Concept «intelligence» in Uzbek and English languages	118
Алпатова О.В., Агібалова Т.М.	Об'єктивація понять як запорука продуктивної міжкультурної комунікації	122
Артеменко А.І.	Прагматичні стратегії міжкультурної комунікації в період глобалізації	127
Василенко І.О.	Спроба подолання соціокультурних стереотипів у процесі міжкультурної комунікації	133
Воробйова Ж.Ю.	Модернізація освітньої системи в Україні в контексті освітніх реформ у землях Німеччини	136
Дмитренко О.П.	Комунікативна поведінка у міжкультурній комунікації	141
Запара В.М.	Teaching Professional English in training students of tourism	148
Кривич Н.Ф.	Компетентнісний підхід як складник успішної комунікації студентів-економістів	151
Круківський В.І., Турчанінова В.Є.	Комунікативно-прагматичні особливості референційного підходу до значення юридичного концепту (на матеріалі французької мови)	154
Місник Н.В.	Освітні практики як фактор оптимізації навчального процесу (комунікативний аспект)	158
Прокопчук Л.В.	Використання активних методів навчання для розвитку міжкультурної компетенції	161
Сікорський А.І.	Генезис писемності як перший приклад співробітництва між освітніми закладами	167
Тараненко Л.І.	Інваріантна та варіантні моделі структурно-фабульної побудови євангельських притч	172
Aleksander JANISZEWSKI	Bibliografia Ukrainy i Polski: w czym polega różnica?	175
Ярошевич І.А.	Ступені і різновиди міжчастиномовної транспозиції	181
ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ В ТРАЄКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ		
Алейнікова М.Г., Бобрівник С.Л., Гайдученко С.В.	Актуальні виклики дистанційного навчання іноземним мовам у ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»	187
Андрійко В.І.	Використання пісенного матеріалу у формуванні соціокультурної компетенції студентів	193

Андрійко І.Ф.	Зміст навчання говоріння у процесі формування міжкультурної комунікативної компетенції	198
Гавриш М.М.	Етапи вивчення дисципліни «міжкультурна комунікація»	205
Гавриш О.О.	Удосконалення навичок аудіювання шляхом розвитку фонематичного слуху	210
Жовтобрюх В.Ф.	Робота з текстом у системі навчання української мови іноземних студентів медичного профілю	214
Капустіна О.В., Сініцина Н.М.	Деякі аспекти перекладу неологізмів у сучасному економічному дискурсі	218
Кондрук І.В.	Співпраця як складова якісної роботи викладача зі студентами	221
Костюк Т.О., Драб Н.Л.	Основні етапи формування міжкультурної компетенції студентів ВНЗ на заняттях англійської мови	225
Копил Г.О.	Мотиваційне забезпечення навчального процесу на занятті іноземної мови як психолого-педагогічна умова для формування інтеркультурологічної компетенції	229
Курченко Л.М.	Європейські стандарти і міжнародні сертифікати у викладанні іноземних мов як чинник євроінтеграції вищої школи України	233
Лагодинський О.С.	Іншомовна підготовка фахівців екстремальних видів діяльності: психологічний вимір	238
Лобецька І.М., Драб Н.Л.	Роль неологізмів у навчанні сучасній англійській мові	243
Mamatova F.M.	Lingua-cultural method to teaching English idioms to Uzbek students	248
Мамчур К.В.	Формування професійної лінгвокультури майбутніх фахівців	253
Маркова О.В., Шматок Т.Г.	«Перевернуте навчання» як один із методів покращення вивчення іноземної мови в сучасному економічному ВНЗ	256
Мачуська І.Б.	Міжкультурна комунікація як інтегрований компонент юридичної освіти	263
Мачуський В.В.	Міжкультурна комунікація як складова підвищення ефективності вивчення іноземної мови студентами юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів	266
Мельник Г.М.	Актуальність навчання міжкультурної комунікації іноземною мовою майбутніх фахівців у галузі міжнародної економіки та бізнесу	269
Моруга К.О., Лимар Л.В.	Деякі особливості застосування інтернет мереж при викладанні іноземної мови фахового спрямування	273
Нітенко О.В.	Інноваційні технології в іншомовній підготовці прокурорів	277
Приходько Н.Г.	Стратегії автономії навчання іноземної мови	281
Сажко Л.А., Слободзян Р.Д.	Формування у майбутніх економістів професійно спрямованої компетентності у говорінні німецькою мовою як другою іноземною з використанням сучасних технологій	285

Сапожникова О.М.	Методи організації колективної розумової діяльності як інструмент мовної підготовки студентів	291
Umarova N.I.	Authentic materials and their usage in teaching English	296
Чеботарьова Л.І.	Teaching Business English	300
Червінська Л.М.	Деякі аспекти тестування з англійської мови в економічному ВНЗ	306
Шум О.В.	Іншомовна підготовка та перепідготовка фахівців з права	312
Янісів М.П., Іщук М.М.	Види аргументації та їх значення для формування дискусійної компетенції на основі художніх текстів	316
СТУДЕНТСЬКИЙ ВЕБІНАР		
Василець Владислава	Особливості німецько-французького ділового спілкування	323
Гамідов Мікаіл	Культурні цінності Азербайджану в аспекті міжкультурної комунікації	325
Матарадзе Георгій	Явища російсько-української лексичної інтерференції	328
Suleva Tetiana	Kulturelle aspekte in der ukrainisch-polnischen wirtschaftskommunikation	331
ПРОЕКТ «КНЕУ ЯК ЦЕНТР МІЖКУЛЬТУРНОГО НЕТВОРКІНГУ СТУДЕНТІВ-МАГІСТРІВ»		
Botiukh A.	Environmental responsibility of Ukrainian business	336
Datsiuk Taisiia	The impact of Hindu philosophy on the business behaviour in India	340
Filonenko Anastasiia	Cultural roots of corruption in Ukraine	345
Oleksandr Kolomiiets	Power distance in Ukraine: government-business relationship	349
Makarenko O.	Oligarchy: Ukrainian style	352
Makukha T.	Gambling business in Ukraine. Are Ukrainians risk-takers?	356
Marchuk S. (Ukraine) Kapinga D. (Tanzania)	Ukraine and Tanzania: business perspectives	359
Novak Anastasiia	Financial literacy in Ukraine	363
Sydoryshyna Y. Pauller Matsatsa	Ukrainian and Zimbabwean business cultures in the perspective of Hofstede's 6-D Model	368
Terletska Y.	Gender peculiarities of employment and unemployment on Ukrainian labor market	373
Tsyhulova A.	Human development index in Ukraine: cultural dimension	376
Vasko Y.	Consumption in Ukraine: cultural aspect	381
Yavoryna M. Gilbert Mbroh (Ghana)	Ukrainian and Ghanaian business cultures through the perspective of hofstede's 6-d model	385

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Agzamova Dildora
PhD, associate professor
National University of Uzbekistan

PECULIAR AND SPECIFIC FEATURES OF THE CONCEPT MEMORY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abstract. *In the research, the concept of «memory» in English and Uzbek in terms of cognitive linguistics and linguistic sciences has been investigated and used to explain conceptual coordination with other concepts.*

Key words: *lexicographic analysis, linguistic image, cognitive-semantic space, semantic groups, lexem, phraseological unit, cognitive metaphor.*

Although the current study of cognitive, linguistic, and mental concepts has developed in recent years, the concept of «memory» has not yet been thoroughly studied. The concept of «memory» is the core of national and personal consciousness and is one of the oldest concepts of human culture. From the point of view of cognitive science, the concept of «memory» is one of the concepts. E. Kubryakova and others in the dictionary «Краткий словарь когнитивных терминов» is described as the cognitive ability of the person to preserve the information about himself and the existence.

Although the concept of «memory» is a language of all languages, it has specific expression in every language and culture. One of such processes is metaphorical process of conceptualization. Depending on the language, culture and language of each language, metaphorical expressions have many similarities and differences in different languages. Such variations can be observed especially in non-genetic languages. In order to study the essence of the concept of «memory», first of all, it is necessary to research the theories and concepts in cognitive linguistics and linguistic sciences, which develop in linguistics.

Linguistics studies the relationship between language and culture. The solution to the problem of language and culture dependence is primarily related to the general and specific aspect of the diversity of cultures in terms of their perception of existence. One of the topics of such research is to analyze concepts based on materials in non-genetic terms. This analysis will help to find the ethnicity of the different nations' mentalities. Conceptual problem is also widely studied in the field of linguistics.

The main purpose of our research is to study the general and specific features of the concept of «Memory» in English and Uzbek in terms of cognitive linguistics and linguistic sciences. This approach will explore the concept in complex structure of this concept and will help to examine how the linguistic image of the universe reflects the minds of the two language linguists.

For a comparative study of the concept of «memory», the concept of «memory», which is lexicographic analysis of this concept, its synonymic sequence in English and Uzbek, and conceptual vocabulary, phraseological units and paremiologic expressions have been studied. The concept of «memory» has been studied by psycholinguistic experiments in the minds of the linguistic community.

In the modern English «memory» cognitive-semantic space, along with the «memory» lexem, the synonym of *recollection, remembrance, reminiscence, commemoration, memorial, mind, souvenir, memento, token* are included. In the core of the cognitive-semantic field of memory, the «memory» lexem of the Uzbek language includes synonyms such as *memory, memorabilia, imagination, remembrance, memorization, observation, impression*.

As a result of research, the following semantic groups of «memory/Хотира» lexemes in English and Uzbek have been identified: 1) ability to remember, recall; 2) what's going to happen to anyone; 3) the impression of remembering someone or something; 4) memorial, monument, tomb, gift, sculpture, ancient written source; 5) the name of the person; 6) thinking, thinking ability, idea, reason, intellect, brain and human mental capabilities; 7) mnemonics; 8) to be unconscious; 9) the name of the post used after the name of the monarch, prince or other high-ranking officials awarded for their work and ability; 10) recalling the past; 11) a part of the computer where the router, program or information is stored; 12) to talk about memorization. The modern English language terminology introduces new meanings of «memory» lexemes.

The general meaning of semantic groups in the English and Uzbek languages, which is at the heart of our study, is defined in the concept of «Memory». *Memories, memorabilia, monument, tomb, gift, sculpture, ancient written source, in memory of someone or something, remembering, remembering, recalling, something to do for someone.*

The semantic groups mentioned above are similar in the two languages dictionaries. Such as mnemonics, anxieties, self-esteem, monarchism, prince or other high-ranking individuals, a word of the past, memory of the past, guides, programs and information, computer sessions.

No such meaning was found in Uzbek. *The human name, thinking, thinking ability, ideas, ideas, reason, consciousness, brain-human intelligence, and semantic groups of dreams* are only found in Uzbek dictionaries. When learning «memory» lexemy words (calmness, remembrance), additional semantic characters were identified, such as *tranquility and indifference*.

We have found out that the concept of «memory» has a unique place in the two languages studied during the study of the phraseological units and articles involved in the English/Uzbek «memory» component.

In the phraseological units, the «memory» lexem has been reflected in *forgetfulness, gradual departure, reference, place of storage, space, treasure, new product, friend, servant, fluid, mechanism, plane, rock.*

The phraseological units of the English word «memory» are commonly associated with cognitive metaphor for space, vegetative, anthropomorphic, naturomorphic, predetermined and paleomorphic.

The «memory» in Uzbek language, are divided into types such as the orientation type of cognitive metaphor, memory space, and memory. In this respect, the concept of «memory» indicates the existence of common features in two languages.

In the phraseological units of the English language, besides the metaphorical characters like memory, container, there are characters such as *memoirs, treasures, new products, friends, servants, liquids, mechanisms, plains, rock, paper*, but these metaphorical images not applicable.

The number of articles written in English with the concept of «Memory» is not so small. Articles written in the English «Memory» concept correspond to the ontological and orientation of cognitive metaphor.

The concept of «memory» does not appear in Uzbek proverbs. But the concept of «memory» includes articles written with synonymic lexemes.

The concept of «memory» in Uzbek language is synonymous with the words used in the sense of «mind» rather than «memory» lexemes.

The articles in the Uzbek language reflect the orientation of cognitive metaphor.

As a result of the joint experiment, both general and specific features were identified. The concept is divided into zones, ie the core, the periphery, the remote periphery, and the periphery. The brightness of the marks on the basis of experimental materials was determined in percentages.

As a nuclear cognitive classification of the concept of «memory» in English, memory is mental activity (40,7%), memory pervious by periphery (22,3%), and two peripheral memory peripherals. memory (13,1%), and external periphery with two characters — memory keeps information about low events (5,2%) and memory is linked with human body (5,2%). As a nuclear cognitive classification of the concept of «memory» in the Uzbek language, the symptom of mental abilities (38,9%), peripheral sign of human physiology (32,4%), periphery of information source (12,9%) and foreign peripheral memory (9% factors (5,1%) and event-specific factors (1,2%) were identified and the linguistic model of the concept was developed.

Remembering metaphors and applying them in the proper place can be cognitive, but their different patterns create linguistic differences. Metaphor is an anthropometric phenomenon, and metaphorical thinking is merely human.

During metaphor for cognitive analysis, metaphorical conceptual domain (sphere) — source domain and Target domain are separated. The source of the metaphor represents the concept that expresses the true meaning of the word, while the target is a concept reflected in the semantics of the linguistic context.

In examining these two areas, a person’s relationship with the surrounding entity plays an important role. Everyone can identify each metaphorical image with its own vision, experience, and knowledge of the surrounding entity. Conceptual metaphors have a certain connection with a specific culture and language.

The comparative analysis of the metaphorical units begins with separating them from the common language of the two languages.

For English and Uzbek, the functional part of the memory is unique to the building or room. The concept of a building or room is superordinate and summarizes the following metaphorical units: expressions to live in the memory, memory is a dwelling

place in English, memorizing the language in Uzbek, and where in my memory are semantic.

The general characteristic of the concept of «memory» in English and Uzbek is the metaphorical expression of the metaphorical expressions such as MEMORY-CONTAINER, MEMORY-ORGAN and MEMORY-MIND.

In the research, the concept of «memory» has been used to explain conceptual coordination with other concepts. At the same time, the concept of «memory» has been defined by the conceptual concept of one of the most important cultural concepts. The concept of «memory» creates a single conceptual concept with such concepts as Language, Brain, Bass, Heart, Heart, Fever, Mind.

Література

1. Брагина Н.Г. Память в языке и культуре. — М.: Языки славянских культур, 2007. — 520 с.
2. Гумбольдт В. Фон. Избранные труды по языкознанию. — М.: Прогресс, 2000. — 398 с.
3. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания. — Москва, 1994. — №4. — С. 17–33.
4. Кубрякова Е.С. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный» // Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. — Воронеж, 2001. — Вып. 1. — С. 4–10.
5. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. — М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. — 314 с.
6. Carbonell J.G. Metaphor comprehension. — USA: Carnegie Mellon University, 1981. — 238 p.
7. Carrol J. Introduction. Language, Thought and Reality; Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. — Cambridge, MA; MIT Press, 1956. — 221 p.
8. Croft W. and Alan Cruse D. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. — 347 p.
9. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought. — Cambridge: Cambridge Universiry Press, 1993. — P. 202–251.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. — Chicago: Chicago University Press, 1980. — 256 p.
11. Кубрякова Е.С., Панкратц Ю.Г., Демьянков В.З. Краткий словарь когнитивных терминов. — М.: МГУ, 1996. — 245 с.
12. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. — Amsterdam London New York: Elsevier Publishing Company, 1967. — Vol. II. — 1776 p.
13. English Proverbs and sayings. — М.: Высшая школа, 1971. — 77 с.
14. Idioms and Phrases Index. — Detroit, Michigan: Gale Research Company, Book tower, 1983. — Vol. 2. — 1169 p.
15. Longman Business English Dictionary. Peason Longman ELT, 2003. — 1949 p.

16. Longman Lexicon of Contemporary English. — Longman Avon, The Bath Press, 1986. — 910 p.

17. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. — Oxford: Macmillan Publishers Ltd., 2006. — 1692 p.

Антоненко Н.П.
кандидат філологічних наук, викладач
Київський національний університет будівництва і архітектури

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СХІДНИХ СЛОВ'ЯН У СКЛАДІ СИТУАЦІЙ САКРАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. *У даній статті здійснено спробу реконструювання архаїчних смислів сакральної мови етносу східних слов'ян, визначено поняття «психологічний асоціатив» і описано феноменологію ситуацій сакральної історії особистості та соціуму східних слов'ян (українців, росіян та білорусів), досліджено природу ізофункціональності міфопоетичних образів.*

Ключові слова: *міф, міфопоетика, психологічний асоціатив, сакральне, можливі світи.*

Abstract. *This article attempts to reconstruct archaic meanings of the sacral language of the East Slavs, defines the notion of «psychological association» and studies phenomenology of the sacred history of the East Slavs as individuals and a nation (Ukrainians, Russians and Belarusians), and analyses the nature of isofunctionality of mythopoetic images.*

Key words: *myth, mythopoetics, psychological association, sacral, possible worlds.*

Одним із ключових напрямків сучасного гуманітарного пізнання є дослідження феноменології сприйняття і відображення навколишнього світу в мові людини. Особливу увагу вчені приділяють встановленню ролі людського фактора в процесі мовного відображення світу, що є ключовим питанням у дослідженнях Ю. Апресян, Н. Арутюнової, А. Вежбицької, В. Постовалової та ін. У центрі уваги представників міфопоетики, лінгвопоетики, етнолінгвістики знаходяться проблеми зв'язку мови і мислення, співвідношення мовної та концептуальної, особливості етнічної, феноменологія сакральної картин світу.

Важливою складовою міфопоетичної картини світу і міфосимволічної мови є асоціативи — феномени, що входять до зони осмислення об'єктів через периферійне (асоційоване) переосмислення. Вони розташовані на периферії логіко-лінгвістичної шкали псевдототожності, де знаходяться також порівняння, аналогія і асоціація, і рідко виступають предметом спеціальної уваги вчених.

Термін «психологічний асоціатив» введений у науковий обіг Н. Слухай у 1999 р. Альтернативним попередником даного був термін «психопомп» (грец. *psyche* «душа», і *pempein* «супроводжувати») з непрозорою внутрішньою формой [7, с. 68], [10], [11] та ін. Однак феномен, що позначається цими термінами, регулярно згадувався у роботах з міфопоетики і був представлений описовими дескрипціями. Психологічні асоціативи поєднують мікрокосм (людини) з макрокосмом (Всесвіту), є точкою перетину реального і «можливих» світів. Психологічний асоціатив трактується вченими (слідом за Н. Слухай) як тип міфопоетичних значень, стійка асоціативна характеристика ситуацій вищої

напруги духовних сил людини або соціуму на рівні актантів, предикативів, атрибутивів, хронотопічних показників згаданих ситуацій [14, с. 108]. Вивченням ситуацій сакральної історії особистості (ситуацій переходу між світами) займалися багато дослідників фольклорних текстів: П. Гуревич, М. Забилін, Р. Кайуа, Є. Мелетинський, М. Новікова, М. Толстой, М. Еліаде, а також М. Бердяєв, Г. Марсель, П. Тілліх, К. Ясперс.

Якщо до сакральної історії особистості належать такі події, як народження, ініціація (хрещення), сватання, весілля, народження дитини, молитва, заклинання, «пролиття» сакральних соків (поту, крові, слини, сліз), смерть, похорон і т.ін. [12, с. 81], то історія соціуму пов'язана, переважно, з негативними наслідками існування спільноти людей — війною, голодом, епідемією, повенями, пожежею з подальшим оновленням соціуму. Усі ці події несуть зміну статусу, передбачають перехід на новий етап розвитку. До числа ситуацій сакрального можна додати ситуації історії світу (початок світу — його періодичне відновлення в ритуалі — кінець світу). До цих ситуацій слід віднести і сакральні свята — особистості (дні народження), соціуму (релігійні свята і — ширше — свята календарного циклу), світу (загальні свята календарного циклу).

У даному дослідженні історія світу — історія соціуму — історія особистості будуть розглянуті в якості нерозривної тріади («міф є в словах дана особистісна історія» [8, с. 578]), компоненти якої проходять три однакові стадії становлення (космологічні міфи про створення світу, народження людини), розвитку (до певної точки), а потім і занепаду (есхатологічний міф, зникнення цілих народів і націй, смерть людини). Щороку оновлюється рослинність, і соціальне життя, подібно природі, теж відкриває новий цикл [4, с. 222]. Як бачимо, загальні етапи сакральної історії можуть бути розглянуті на кожному з рівнів.

Між трьома типами сакральних ситуацій (світу, соціуму, особистості) є перехідні. До **перехідних типів** можна віднести споконвічно локальні сакральні ситуації, які згодом перейшли в розряд загальнозначущих. Так, наприклад, подібне поширення можна знайти у релігії: Різдво Христове (сакральна ситуація народження), Великдень (сакральна ситуація смерті), Страсна п'ятниця (ситуація пролиття крові), а також кінець світу, який, згідно з християнськими віруваннями, залежить від щорічного сходження Благодатного вогню на Великдень та ін.

Усі ситуації переходу між світами описані і структуровані відповідно до компонентів *темпоральна характеристика — локатив — агентив — сакральна дія — атрибутив* з опорою на лексикографічні джерела («Славянские древности», «Слов'янський світ», «Беларуская міфалогія», «Родныя вобразы», «Українська міфологія», «Українська фольклористика», «Славянская мифология», «Словник символів», «Этнолингвистика», В. Даль/Толковый словарь живого великорусского языка), а також роботи багатьох дослідників з області міфопоетики, лінгвокультурології, історії мови та суміжних наук, загальне число яких налічує більше ніж 35 найменувань.

Сакральна історія особистості починається з її появи на світ і закінчується її смертю — саме на цих перехідних моментах зупинимося детальніше.

Народження (пологи) як перехідний обряд містить декілька етапів: розставання породіллі з колишнім статусом, етап відокремлення та інтеграцію в колектив, пологи сприймаються як аналогія смерті [9, Т.4, с. 450], її життя піддається заборонам [17, с. 74], [3, с. 22–23], [18, с. 20–22], що пояснюється прагненням захистити мати і майбутню дитину від порчі, від вроків і т.ін. [1, с. 89]. Пологи (народження дитини) у східних слов'ян були сакральною подією, під час якої відбувається перехід дитини з іншого світу, і бабки-повитухи намагалися за допомогою сакральних дій і атрибутів полегшити його. Зв'язок переходу між світами підкреслюється і тим, що під час пологів використовуються елементи поховального обряду. Перебіг обряду і використання атрибутики у східних слов'ян семантично збігається, однак використані різні форми об'єктивації (у росіян пуповину дівчаткам перев'язують на гребені, а у білорусів на веретені (обидва атрибути співвідносяться з жіночим началом). Іноді обрядові дії наповнені різною семантикою: українці і росіяни купали новонародженого у травах і квітах, щоб він був сильним та вродливим, а в білоруській культурі додавали хліб і гроші, щоб дитина нічого не потребувала).

Смерть (поховання) — завершальний обряд життєвого циклу; один із головних обрядів переходу, що починається від самої події смерті і завершується переміщенням померлого із земного світу в «інший» світ [9, Т.4, с. 84], смерть співвідноситься зі сном [20, с. 487], [2, с. 495]. Смерть і похоронний обряд були для східних слов'ян важливим етапом переходу душі в інший світ. Українці і білоруси персоніфікували образ смерті і її опис практично збігається (її уявляли у вигляді старої жінки в білому вбранні з косою), використовувалися практично однакові атрибути в усіх трьох народів. Цікавим, на наш погляд, є те, що росіяни використовували в похоронному обряді (як і у весільному) шуби соболя та куниці, що є відображенням їхнього національного характеру. Серед відмінностей необхідно також назвати уявлення білорусів про те, що смерть приходить у певні години. Такі уявлення в інших народів не знайдені. Як бачимо, незважаючи на велику схожість компонентів, обряд кожного народу наповнений своєю національною специфікою, яка відображена у формах об'єктивації.

Таким чином, східнослов'янські сакральні ситуації мають певну специфіку:

1. *Креолізація язичництва і християнства* [13, с. 169–179], [5, с. 1–50], [6, с. 6], [16, с. 9], [19, с. 2–5] (немає чіткого розмежування між молитвами і замовляннями, їстівні жертовні дари вищій силі/церковні панахиди («слов'яни-язичники поклонялися у лісах, які виконували роль храмів») [15, с. 21]. Паралелі можна провести серед усіх компонентів: агентивів (жрець/священик), локативів (печера, гора/церква, проголошення замовлянь і молитов обличчям на схід), темпоралей (дні бешкетування нечистої сили (перед Різдвом, дні церковних свят)), атрибутивів (спеціальний сакральний одяг, пахощі), сакральних дій (спів, поклоніння тощо.).

2. *Органічний взаємозв'язок сакральної історії* (на рівні сакральної історії особистості, соціуму та світу, мікро-, макро- і мегарівнів).

3. *Висока варіативність символізації сакрально-абстрактного прочитання* (купання немовлят у чорнобривцях, любистку і калині, розв'язування

вузлів/відкривання вікон і дверей під час пологів, обсипання молодих зерном і монетами).

4. *Схильність до забобонів* (до хрещення не можна показувати дитину чужим людям, не можна на весіллі проходити між молодими, тобто «розбивати пару»).

5. *Сепаративність* (заборона виходити за межі будинку нареченій, вагітній, породіллі, за винятком виходів ритуального характеру [15, с. 88], вимовляти замовляння пошепки і подалі від людей).

6. *Матріархічність* [12, с. 106] (важливість хрещеної в обряді хрещення, бабки-повитухи під час пологів, чоловікам зовсім заборонялося перебувати в будинку під час мук породіллі).

7. *Амбівалентність* [4, с. 20], [6, с. 6], [12, с. 104–105]. Наприклад, у поховальному обряді, з одного боку, заборонялося надмірно плакати за покійним, інакше душа не матиме спокою, сльози можуть «обпалювати душу», з іншого боку, спеціально наймали плакальниць, які голосили за покійником.

8. *Орієнтованість на рід* (поминальна кутя на Святки, поховання пращурів під порогом хати, прохання благословення на кладовищі).

Таким чином, сакральні ситуації — це ситуації вищої фізичної і духовної напруги, які передбачають розмивання порогів переходу між світами, їх тимчасове перетинання для переходу або відновлення людини в новій якості.

Аналіз даних східнослов'янських лексикографічних джерел показав схожість обрядів у росіян, українців і білорусів. Однак не менш важливим для нас є те, що за наявності загальної семантики проведення обряду у східних слов'ян, його компоненти у різних народів виражені за допомогою різних форм об'єктивації, формуючи еквіполентні, диз'юнктивні або привативні відносини. Під час сакральних ситуацій предмет може бути самим собою або одночасно чимось іншим (біолокація — одночасне перебування людини або предмета у двох місцях).

Також важливим є співвідношення життя (народження — подорож з іншого міфосвіту) і смерті (відхід в інший міфосвіт) людини як співвідношення процесів розвитку Всесвіту, що підкреслюється циклічністю і періодичним відновленням у ритуалі за законом партиципації. Структурування даних обрядів відбувається за допомогою категорії числа (40 днів після пологів, 40 днів літає душа покійного), кольору (білий одяг), часу і простору (сакральні локуси і темпоралі), моделі поведінки (збереження мовчання під час пологів і поховання).

У всіх сакральних ситуаціях духовне превалює над фізичним: сакралізація пращурів, духовне народження (хрещення, ініціація) важливіше фізичного, що символізує відновлення життя та її оновлення, для проходження обряду не завжди важливий локус посвяти, адже головне — це духовна співвіднесеність з обрядом.

Одухотворення багатьох компонентів сакральних ситуацій (крові, часу), сакралізація жіночого начала, амбівалентність образів (крові, сліз) є відмінними рисами сакральних ситуацій східних слов'ян.

Зіставивши сакральну історію особистості з сакральної історією соціуму та світу, ми прийшли до висновку, що тотожність мікро- і макрокосму підкреслюється фактичним відображенням деяких з етапів розвитку і старіння

світу. Усі ці події припускають, з одного боку, негативні зміни, з іншого боку — перехід на новий виток розвитку.

Компоненти тріади настільки взаємопов'язані, що пролиття сакральних соків на мікрорівні (сліз, поту і, особливо, крові) є обов'язковим наслідком глобальних змін на макро- і мегарівнях. Практична тотожність сакральної ситуації смерті або загибелі на всіх рівнях, ймовірно, є відображенням «монад» — неподільних першоелементів буття.

Література

1. Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов [Электронный ресурс]. — СПб.: Наука, 1993. — 240 с. — Режим доступа: http://gnozis.info/?q=node/4903 (дата обращения: 21.03.2010). — Заголовок с экрана.
2. Войтович В.М. Українська міфологія / В. М. Войтович. — К.: Либідь, 2002. — 664 с.
3. Гринченко Б. Из уст народа / Б. Гринченко. — Чернигов, 1901.
4. Кайуа Р. Миф и человек. Человек и сакральное / Р. Кайуа. — М.: ОГИ, 2003. — 296 с.
5. Коновалова Н.И. Сакральный текст как лингвокультурный феномен: автореф. дис. … док. филол. наук: 10.02.01 / Н. И. Коновалова; Урал. гос. пед. ун-тет. — Екатеринбург, 2007. — 50 с.
6. Кузьмина Т.В. Сакральная составляющая в лексических единицах русского языка (с привлечением единиц из болгарского языка): автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. В. Кузьмина; Московский государственный областной университет. — М., 2011. — 16 с.
7. Купер Дж. Энциклопедия символов / Дж. Купер. — Кн. IV. — М., 1995.
8. Лосев А.Ф. Из ранних произведений / А. Ф. Лосев. — М.: Правда, 1990. — 578 с.
9. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / [ред. Н. И. Толстой]. — М.: Международные отношения. — Т.1. — 1995; Т.2. — 1999; Т.3., Т.4. — 2009.
10. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / [под ред. А. Н. Чудинова]. — изд. 3-е, исправ. и доп. — СПб.: Издание В. И. Губинского, 1910. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.inslov.ru/html-komlev/p/psihopomp.html (дата обращения: 21.10.2014). — Заголовок с экрана.
11. Словарь психоаналитических терминов / Andrew Samuels, Bani Shorter, Fred Plaut, пер. В. Николаев, Л. Бугаева. — 2002. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://psychoanalyse.narod.ru/lexicon/begriffe/psychopo.htm (дата обращения: 21.10.2014). — Заголовок с экрана.
12. Слухай Н.В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н. В. Слухай. — К.: Київський університет, 2005. —167 с.
13. Слухай Н.В. Категоріальні архетипи мови міфопоетичної традиції язичників і християн: спроба зіставлення / Н. В. Слухай // Слов'янський університет. — 2001. — Вип. 9. — С. 169–179.

14. Слухай Н.В. Міфопоетичний словник східних слов'ян / Н. В. Слухай. — Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне держ. вид-во, 1999. — 120 с.

15. Слухай Н.В. Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка / Н. В. Слухай, Ю. Л. Мосенкіс. — К.: А+С, 2006. — 164 с.

16. Степанов Ю.С. Константы мировой культуры. Алфавиты и алфавитные тексты в периоды двоеверия / Ю. С. Степанов, С. Г. Проскурин. — М.: Наука, 1993. — 152 с.

17. Сумцов Н.Ф. О свадебных обрядах, преимущественно русских / Н. Ф. Сумцов. — Харьков, 1881.

18. Сурхаско Ю.Ю. Семейные обряды и верования карел / Ю. Ю. Сурхаско. — Ленинград, 1985.

19. Толстой Н.И. Язычество и христианство Древней Руси / Н. И. Толстой // Избранные труды. Том II. — М., 1998.

20. Українська міфологія / [упор. Валерій Войтович]. — К.: Либідь, 2002. — 664 с.

Бедько І.В.
викладач
кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Анотація. *У статті аналізується теоретичне та практичне поняття «міжкультурна комунікація» у процесі викладання української як іноземної, розкривається зміст міжкультурної комунікації у контексті діалогу культур, розглядаються особливості розвитку міжкультурної компетенції іноземних студентів на заняттях української мови як іноземної (УМІ). Вивчення текстів лінгвокраєзнавчої спрямованості.*

Ключові слова: *міжкультурна компетенція, комунікативні здібності, міжкультурна комунікація, діалог культур, лінгвокраєзнавчі тексти, соціокультурне середовище, соціокультурний досвід.*

Abstract. *This article is analyzed theoretical and practical rethinking the concept of «intercultural communication» in teaching Ukrainian as a foreign language, deals with the content of intercultural communication in the context of culture's dialogue, are regarded features of development of intercultural competence of foreign students on the lessons «Ukrainian as foreign language». The study of texts of lingvocountry science.*

Key words: *intercultural competence, dialogue of culture, lingvocountryscience texts, social-cultural environment, social-cultural experience.*

Постановка проблеми. У наш час, який визначається розширенням відносин між країнами, прогресом у науці і техніці, збільшенням торгово-економічних контактів між державами, постійним обміном науково-технічною інформацією, зі зміцненням особистих і ділових зв'язків посилюється значення іноземної мови як рушійної сили науково-технічного, соціально-економічного та загальнокультурного розвитку, а також як засобу спілкування між представниками різних народів і культур.

В Україні тема мови завжди була і залишається однією з найбільш обговорюваних у суспільстві. Сьогодні виникає потреба в оволодінні однією з іноземних мов, зокрема, українською мовою як іноземною (УМІ) у зв'язку з інтернаціоналізацією, глобалізацією економіки, культури і освіти.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Питанням формування міжкультурної комунікації присвячують свої праці лінгвісти Ф. Бацевич, Є. Верещагін, В. Костомаров, Ю. Караулов, Є. Пассов, С. Тер-Мінасова, В.Воробйов, В. Сафонов та ін. Розглядається соціокультурний аспект у працях Б. Ананьєва, Б. Ломова, В. Миронова, Л. Якубинського та ін.

Мета статті — аналіз основних проблем міжкультурної компетенції як важливої умови успішної міжкультурної комунікації представників різних культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою викладання української мови як іноземної є максимальний розвиток комунікативних здібностей та міжкультурної компетенції іноземних студентів. Іноземний студент, який навчається в іншій країні «повинен не тільки вивчити мову, якою розмовляють її громадяни, а й долучитися до національних цінностей, зрозуміти основні особливості національного характеру, особливості сприйняття світу, часу, простору, картину світу представників мови, що вивчається», тобто «поняття людини про культуру країни, про світ і про своє місце у цьому світі», яке віддзеркалюється мовними засобами [3].

Під поняттям «міжкультурна комунікація» сучасні дослідники мають на увазі взаєморозуміння двох (або кілька) учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур. Від такого взаєморозуміння залежить успішність комунікативного акту. Чим ширше знання про чужу культуру, тим менша вірогідність виникнення фрустрацій. Ефективність міжкультурного спілкування забезпечується вихованням у процесі навчання «здатності аналізувати поведінку представників інших культур у порівняльному аспекті», навчанням «чутливості до особливостей різних культур», поваги «до унікальності кожної культури» [3, с. 58], толерантності у спілкуванні. Важливою умовою успішної міжкультурної комунікації представників різних культур є сформована комунікативна компетенція, яка являє собою сукупність знань про систему мови, способи формулювання думки і розуміння суджень інших, національно-культурних особливостей носіїв мови, що вивчається.

Соціокультурна компетенція не виникає сама собою в процесі вивчення іноземної мови, але повинна цілеспрямовано і поступово формуватися і розвиватися викладачем УМІ. С. Тер-Мінасова акцентує увагу на тому, що викладач повинен прагнути формувати у студентів уявлення про мову як відображення соціокультурної реальності, національної та загальнолюдської [5, 6].

Ефективним є навчання іноземців використання зображально-виражальних засобів української мови в порівнянні з рідною. О. Григор'єва зазначає, що «вивчення стилістики може і повинно починатися на ранніх етапах оволодіння мовою, а не тільки на досить високому етапі. Наше завдання — допомогти

іноземним учням оволодіти принципами стилістичного вибору і вивчити умови цього вибору» [2]. Під час навчання української мови як іноземної застосовуються різноманітні цифрові освітні ресурси (презентації в PowerPoint, Online тести, навчальні програми, електронні підручники, навчальні інтернет ресурси).

У методиці необхідність вивчення іноземної мови в нерозривному зв'язку з культурою носіїв цієї мови вже давно сприймається як аксіома. Взаємозв'язок викладання іноземних мов і міжкультурної комунікації очевидна. Крім розвитку комунікативних навичок навчання іноземної мови сприяє проникненню в національну культуру, допомагає розкрити духовне багатство народу країни, мова якої вивчається.

Використання краєзнавчої інформації забезпечує підвищення пізнавальної активності студентів, дає їм стимул до участі в міжкультурній комунікації. У цьому процесі одну з провідних ролей грає читання лінгвокраєзнавчих текстів, оскільки для вдалого міжкультурного спілкування необхідно знайомити іноземних студентів з культурою та історією, звичаями і традиціями країни, що вивчається. Усе це допомагає поповнювати запас «фонових знань», що забезпечують адекватне розуміння іншомовної культури.

Іноземці, котрі вступають у міжкультурний діалог, крім фактів культури повинні володіти мовним етикетом, а також ураховувати психологічні та соціальні особливості одне одного. Міжкультурна комунікація неможлива без знання соціокультурних особливостей країни, що вивчається. Вдало дібраний і складений лінгвокраєзнавчий текст допомагає вирішити перераховані вище завдання в процесі навчання іноземних студентів української мови як іноземної.

На різних етапах змінюються методичні цілі вивчення текстів. Розвиток рецептивних умінь поступово поступається місцем умінням говоріння і письма.

Соціокультурне наповнення цих текстів постійно ускладнюється: це інформація про країну, місто, університет, потім додається інформація на початковому етапі про культуру та історію країни, у якій навчається іноземний студент.

Добираючи лінгвокраєзнавчі тексти для іноземної аудиторії, викладач має враховувати необхідність підготовки студентів до майбутньої професії. Для професійної підготовки іноземного студента дуже важливо опанувати достатній соціокультурний багаж, ознайомитися з історією обраної професії та її видатними представниками країни, мова якої вивчається.

Навчальні тексти повинні надавати студентам лінгвокраєзнавчу і соціокультурну інформацію, необхідну для подальшого вивчання не тільки української мови, але і предметів за спеціальністю, а також знайомити з майбутньою професією; містити мовні одиниці і граматичні конструкції, які складають мету заняття.

Необхідно відрізняти професійно орієнтований лінгвокраєзнавчий навчальний текст від наукового тексту. Змістовний план такого тексту будується на розкритті професійно значимого факту, а не факту науки. В економічному ВНЗ, наприклад, можна використати тексти про видатних економістів минулого й сучасності, про історію університету тощо. Викладач пропонує студентам

розповісти про розвиток економіки на їх батьківщині, про видатних економістів та сучасні досягнення в сфері економіки. Таким чином, кожен студент має можливість порівняти представників різних культур, знаходячи спільні й індивідуальні риси, познайомитися з культурою України та культурами інших країн. Такі тексти вводять студента в соціокультурний контекст суспільства, де навчається іноземець, знайомлять з різними сферами культури — у першу чергу, з наукою, а паралельно і з історією, мистецтвом, літературою.

Висновки. Отже, викладання іноземної мови тісно пов'язане з національною культурою: засвоєння знань про культуру іншої країни сприяє підвищенню мотивації і більш усвідомленого вивчення іноземної мови. Комплексний підхід до навчання української мови іноземних громадян, які перебувають у ситуації міжкультурної взаємодії, дозволяє розв'язувати багато навчальних та культурологічних завдань, активізує мотивацію студентів до процесу отримання знань, формує компетенції міжкультурного спілкування.

Література

1. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. — М.: Рус. Яз., 1990. — 246 с.
2. Григорьева О.Н. Стилистика русского языка. Учебное пособие для иностранцев / О.Н. Григорьева. — М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. — 164 с. — С. 3–4.
3. Крючкова Л.С., Мощинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Учебное пособие. — М.: Флинта: Наука, 2014. — 480 с., С. 55.
4. Тер-Минасова С.Г. Открытый интернет-курс повышения квалификации «Язык, культура и межкультурная коммуникация» в рамках программы МГУ им. Ломоносова. — Режим доступа: http://distant.msu.ru/enrol/index.php?id=410.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. — М.: Слово, 2008. — 624 с.

Березинська Н.О.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ІНДИВІДУАЛЬНІ ФАКТОРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ОБСТАВИНИ

Анотація. *У статті досліджуються проблеми вивчення іноземних мов у сучасному світі. Розглядаються різні тенденції в цій сфері. Спостерігаються традиційні та «технологічні» форми навчання іноземних мов. Це залежить від різноманіття можливостей, що склалися в сучасному світі, у професійній діяльності та в особистому житті людей. Аналіз такої ситуації є одним із напрямків у сучасних дослідженнях іноземних мов та мовних ситуацій.*

Ключові слова: *іноземна мова, можливості, традиційні та «технологічні» форми, комунікація, соціальні фактори.*

Abstract. *The article deals with the problems of foreign language teaching in the modern world. Various tendencies in this field are considered. Traditional and «technological» forms of foreign language teaching are observed. This depends on variety of possibilities for people in the modern world, both professional and private. The investigation of such situation is one of the directions in the foreign language studies today.*

Key words: *foreign language, possibilities, traditional and «technological» forms, communication, social factors.*

У наш час, коли спостерігається інтенсивний розвиток інформаційних технологій, коли засоби створення, обробки, збереження та передачі інформації дозволяють часто зовсім інакше, ніж раніше, працювати з текстовою інформацією, а також з іншими видами інформації (наприклад, різні типи візуальної інформації), може скластися уявлення, що мовні та інформаційні проблеми вже більшою частиною вирішені [1; 3]. Але це далеко не так. Оптимальне сприйняття текстів (тобто таке, яке бажає в конкретній ситуації конкретний читач або слухач, що також залежить від змісту та форми тексту, позатекстової ситуації тощо, обумовлюється, як правило, рівнем розвитку розумових здібностей людини, а також психологічним та фізіологічним станом. Безперечно, часто можна спостерігати, що людина, яка знаходиться у стані втоми або в підвищеному емоційному стані, заявляє, що не розуміє конкретний текст, що окремі слова (елементи тексту) не об'єднуються у смислові конструкції (одиниці), навіть що окремі елементи тексту взагалі не сприймаються на момент читання у відповідному стані. Останній випадок найчастіше спостерігається в процесі читання текстів, переобтяжених багатослівними реченнями, реченнями, які містять малознайомі або незнайомі для конкретної людини слова та словосполучення. Однак після певного відпочинку людина більш оптимально сприймає текст, який до цього був пов'язаний для неї з певними труднощами сприйняття. Така ситуація може спостерігатись як у професійних, так і в інших життєвих ситуаціях. Це проблема залежності сприйняття тексту від психічного та фізіологічного стану людини, а також від форми та змісту конкретного тексту. Така проблема часто не може бути вирішена за допомогою інформаційних технологій, а є, з одного боку, предметом психології та фізіології людини, з іншого боку — залежить від урахування психологічних та фізіологічних особливостей людини при укладанні (створенні) тексту. У будь-якому випадку краще сприймається текст, де такі особливості враховано.

Багато проблем, пов'язаних зі сприйняттям текстів, виникає в процесі вивчення іноземної мови. Іноземна мова — це мова, яка вивчена або вивчається на базі іншої мови (у переважній кількості випадків на базі рідної мови), в умовах відсутності (також у більшості випадків) мовного середовища, або ж, якщо таке мовне середовище (середовище цієї конкретної іноземної мови) значно обмежене. У таких випадках проблеми, які виникають у процесі вивчення мови та користування мовою ще більш складні, ніж коли йдеться про рідну мову. Вивчення мови та її використання залежить також від соціальної ситуації. Людина живе в суспільстві, залежить багато в чому від суспільства, має, крім мовних проблем, ще безліч інших проблем, пов'язаних з професійною діяльністю,

з особистим життям, з відносинами з іншими людьми, з подіями. Ці проблеми, які впливають на усе різноманіття думок та дій людини, пов'язані також і з її мовним розвитком, особливостями використання мови (або декількох мов), з формою та змістом текстів, які виникають за різних обставин та потребують того чи іншого опрацювання. Поряд із великою кількістю інформації, що характерно для доби розвитку інформаційних технологій, виникає проблема форми тексту. Текст тепер легше створити, наприклад, комбінуючи за допомогою електронних засобів фрагменти інших текстів, але чи легше він буде сприйматися читачем? Безперечно, у сучасному світі виникають різноманітні потреби активного та пасивного використання мови з метою ознайомлення з інформацією та її передачі. Існує велика кількість комунікаційних ситуацій. Потреба вивчення та використання іноземних мов зростає у зв'язку з розвитком засобів транспорту, рівня життя, що дозволяє відвідувати різні країни з різними мовами та культурами, працювати та жити там.

Виникають також інші можливості самореалізації, які людина намагається використовувати. Ці можливості не пов'язані безпосередньо з мовами. Така ситуація в світі. Тому, з одного боку, у багатьох випадках спостерігається тенденція вивчати іноземну мову (або декілька іноземних мов). При цьому бажають вивчити мову досконало, щоб успішно використовувати її в різних ситуаціях. З іншого боку, досконале вивчення мови як ідеалізоване уявлення фактично неможливе. Разом із загальним знанням мови існують також спеціалізовані напрямки оволодіння мовою, пов'язані з використанням її з відносно вузькими цілями, усно або письмово, доступно тільки для відповідних фахівців або для широкого кола читачів (слухачів).

Тому в сучасному світі поширюється індивідуальне вивчення іноземних мов, яке може мати найрізноманітніші форми [2]. При цьому можуть використовуватись різні інформаційні технології. Однак зберігається і традиційний компонент вивчення мови. Будь-яка мова має загальну складову частину, яка потрібна для всіх варіантів її використання. Це найпоширеніший лексичний склад мови, граматичні конструкції. Іншою частиною мови є спеціалізована складова: спеціальна термінологія, словосполучення та конструкції, близькі до фразеологічних одиниць (мовленнєвих штампів), характерні для спеціальних мовних цілей.

Наприклад, для німецької мови для спеціальних цілей характерною рисою можуть бути наявність складних (багатослівних) речень, окремі складні слова, поширені означення, що, однак, не може бути типовим для художніх або публіцистичних текстів. З причини соціальних обставин (зайнятість іншими справами) людина може відмовитись (або бути вимушеною відмовитись) від вивчення окремих аспектів мови, які не є характерними або відсутні в конкретних сферах застосування іноземної мови. Переважає прагматичний погляд на мову. Мова вже розглядається не як широке культурне явище, а як інструмент вузького призначення для досягнення конкретних цілей. Цьому сприяють додаткові можливості пошуку за допомогою інформаційних систем довідкового матеріалу,

системи електронного перекладу, які, навіть за умови їх недосконалості, у деяких випадках можуть полегшувати розв'язання комунікативних задач.

З точки зору вивчення іноземної мови також допомагає велика кількість навчальних матеріалів у друкованій формі або ж у комбінованій, тобто створені за допомогою електронних інформаційних систем.

Таким чином, спостерігаються різні види ставлення до мови різних людей, зумовлені конкретними обставинами та загальними соціальними факторами. З одного боку, це ставлення до мови як до широкого культурного явища, прагнення оволодіти мовою досконало і всебічно, коли застосування мовних багатств розглядається більше як мистецтво, ніж як технологія, спрямована на досягнення конкретних цілей. І цьому в сучасному світі сприяє наявність великої кількості можливостей для ознайомлення з різними аспектами мови, для контактів з представниками мови, з найрізноманітнішою мовною інформацією у формі усних та письмових текстів. З іншого боку, мова (особливо іноземні мови) розглядається деякими людьми як інструмент для досягнення прагматичних цілей, коли спостерігається, навіть, свідоме обмеження мовних засобів, потрібних для навчання, що компенсується великою кількістю потенціальної мовної інформації в електронних інформаційних системах і швидкістю їх пошуку. Тому і в навчанні іноземних мов можливо виділяти тенденції як традиційного характеру, так і більш «технологічне» ставлення до мови як до засобу досягнення конкретних цілей.

Перспективним для подальших досліджень може бути спостереження співвідношення зазначених тенденцій у різних формах оволодіння іноземними мовами.

Література

1. Попова Л.И. Иностранные языки в современном мире: потребности и возможности // Филология, социология и культурология: теоретические и практические аспекты: сборник научных статей (по материалам международной научно-практической конференции, 30.03.2017–31.03.2017). — Честохова, 2017. — С. 105–106. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://конференция.com.ua/files/63_05.pdf#PAGE=105 (дата звернення 25.01.2018) — Назва з екрана.

2. Щирова О. Використання інноваційних технологій на основі традиційних методів при навчанні іноземної мови / Олена Щирова // Поєднання інноваційних традиційних технологій навчання української та іноземних мов як чинник забезпечення дієвості знань: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Харків: РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2017. — С. 385–386.

3. Kübler H.D. Mythos Wissensgesellschaft / H. D. Kübler. — Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. — 230 S.

Бескоровайна Н.О.
старший викладач
Лещенко Л.П.
старший викладач
кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Шамхалова Н.А.
старший викладач
кафедри іноземних мов фінансового факультету
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

НАЦІОНАЛЬНІ ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. *У статті йдеться про національні педагогічні стратегії мовної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Акцентується увага на принципах державної політики у сфері освіти та мовних стратегій, якість освіти, європейську політику в мовній сфері.*

Ключові слова: *освіта, мова, політика, стратегія, мовна компетентність.*

Abstract. *The article deals with the national pedagogical strategies of language training of specialists in higher education institutions. The emphasis is on the principles of state policy in the field of education and language strategies, quality of education, European policy in the language sphere.*

Key words: *education, language, politics, strategy, language competence.*

У зв’язку з розширенням соціокультурного змісту, зміцненням пріоритету мовної освіти, що сформувався останніми десятиліттями у глобалізованому суспільстві, проблема підготовки викладача мов постає особливо гостро.

В аналізованому контексті досягнення країн-лідерів, які здобули світове визнання в плані професійної підготовки фахівців, викликають наукове зацікавлення й потребу детального вивчення, систематизації та узагальнення накопиченого досвіду. Актуальність титульного питання підкреслюється не лише необхідністю теоретичного розгляду, а й практичного застосування перспективних набутків національних систем освіти, їх перенесення на вітчизняний ґрунт. В останні роки вітчизняними науковцями активно здійснюються пошуки шляхів професійної підготовки майбутніх учителів, вихователів у вищих педагогічних навчальних закладах. Тому у контексті нашого дослідження певний інтерес становлять праці В. Андрущенка, Н. Антонюка, М. Богуша, А. Гончарука, О. Зінченка., Г. Крючкової, О. Котенка, С. Ніколаєнка, О. Околовича та ін.

Основна ідея, над якою працює наша держава є децентралізація управління, що означає для української освіти те, що розвиток освіти не повинен бути виключною справою держави, а перетворитися в багатоаспектну партнерську взаємодію центральних і регіональних державних органів з органами місцевого самоврядування, студентами та їхніми родинами, державними й недержавними освітніми закладами, педагогами, потенційними роботодавцями, громадськими об’єднаннями.

Міністерство освіти і науки запропонувало проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року. Метою реформування є створення

привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір.

Основними завданнями Стратегії реформування вищої освіти є забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти, реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів усіх суб'єктів національної системи вищої освіти України. Також стратегія передбачає трансформацію університетів у центри незалежної думки, забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості вищої освіти, створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти, а також інтеграцію вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір.

Планується створити систему забезпечення якості вищої освіти, яка відповідатиме рекомендаціям і стандартам європейського простору вищої освіти, ураховуватиме кращі світові практики та виступатиме головною технологією досягнення відповідності освітньої системи вимогам і потребам суспільства та особистості.

Стратегією також передбачена інтеграція вищої освіти і науки, яка має досягатися шляхом підвищення частки та якості дослідницької та інноваційної діяльності у закладах вищої освіти, а також підвищення актуальності змісту вищої освіти та рівня дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти.

За визначенням авторів документа, кінцевою метою реформи системи фінансування вищої освіти України є підвищення ефективності державних витрат на вищу освіту без суттєвого збільшення їх частки в консолідованому бюджеті держави з метою забезпечення потреб суспільства та економіки у фахівцях з вищою освітою і гарантованого надання особам, здатним здобувати вищу освіту, якісної освіти. Також на заміну системі державного замовлення мають прийти інші сучасні форми державного фінансування вищої освіти.

Основними механізмами реформ на переконання авторів стратегії є залучення до процесу провідних учених та викладачів закладів вищої освіти, підвищення соціального статусу науково-педагогічних і наукових працівників, забезпечення здорової і справедливої конкуренції на ринку освітніх послуг, перехід від системи держзамовлення до сучасних методів державного фінансування, концентрація фінансових ресурсів держави у провідних університетських центрах, стимулювання інтеграції університетів і наукових установ, забезпечення академічної та фінансової автономії закладів вищої освіти, заохочення приватного інвестування у сферу вищої освіти і наукових досліджень тощо. Отже, ознайомившись із цими стратегіями, очевидно, що можна виокремити три принципи, за якими варто в Україні змінювати кількісні показники на якісні: принцип націоналізації, де національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна як гармонійно розвинену особистість. По-друге, розвиток вищої освіти повинен

підпорядковуватися законам ринкової економіки, по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, зокрема і європейських, з якими слід узгодити законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України.

До основ загальної мовної стратегії ЄС у сфері освіти, зокрема щодо інших мов, належать: право всіх громадян вивчати та використовувати свою державну мову і мови меншин; право всіх громадян вивчати щонайменше дві іноземні мови в період обов'язкової шкільної освіти; обов'язок усіх урядів заохочувати й підтримувати вивчення іноземної мови після шкільної освіти; обов'язок усіх урядів підтримувати багатомовні заходи [1].

На нашу думку, існує й інша проблема, що близько стикається з проблематикою академічної мобільності, — це проблема належного володіння іноземними мовами, зокрема мовами країн-лідерів європейського освітнього простору, про які ми згадували вище. Нагадаємо, що в концепції європейського простору вищої освіти наголошується на тому, що доступність різних програм для студентів стане можливою тільки у разі володіння не однією, а кількома мовами. У своєму прагненні до інтеграції в ЄС керівники України та її громадяни мають ураховувати питання потенційної мовної компетентності студентів, викладачів, науковців, яка все ще залишається на невисокому рівні.

Сьогодні існують різні причини, які змушують переглядати зміст та напрямки підготовки фахівців в галузі викладання іноземних мов. Зростає культура безперервної освіти, попит на досвідчених та успішних викладачів іноземних мов, які не просто досконало володіють знаннями з предмету викладання, а й готові до постійного пошуку, професійного самовдосконалення, діалогу культур, переосмислення та адаптації власного педагогічного стилю до нових умов, що їх диктує час.

Адже ключовою фігурою майбутньої цивілізованої світової спільноти є освітянин, який поважає культури інших країн, мобільний у своєму розвитку та професійній діяльності; це фахівець, озброєний фундаментальними соціально-гуманітарними й спеціальними знаннями, спроможний розв'язувати типові практичні завдання, проектувати своє професійне зростання за принципом навчання впродовж життя. Отже, компетенції, якими повинні оволодіти майбутні педагоги: — передавати студентам предметні/культурні знання, критично їх осмислюючи; — створювати навчальні ситуації та керувати освітнім процесом; — адаптувати педагогічні технології до специфічних потреб студентів; — співпрацювати з колегами у єдиній педагогічній команді; — здійснювати самоосвіту та саморозвиток; — виявляти етичну поведінку [2, 48–49].

Ефективно себе зарекомендувала комунікативно-компетентнісна модель навчання іноземних мов, вперше запропонована М. Кенелом і М. Свейном, дослідниками Торонтського університету. Складниками цієї моделі є лінгвістичний, соціолінгвістичний, дискурсивний та стратегічний компоненти [3, 6]. У контексті канадської мовної освіти основні акценти, відповідно, спрямовані на: — вивчення другої офіційної мови та/або іншої мови; — ранній старт у вивченні іноземних мов (другої офіційної); — забезпечення програмної

реалізації комунікативного підходу до вивчення мов (формування лінгвістичної, дискурсивної, соціолінгвістичної та в деяких програмах — культурної компетенцій); — формування «загальної компетентності особистості», яка має міжкультурну природу [1, 5]. Зміст навчання другої іноземної мови базується на тих самих принципах, описаних дещо в інших термінах.

Багатьма документами з мовної освіти, виданими останнім часом Радою Європи, чітко визначено пріоритети, які покладено в основу підготовки майбутніх викладачів іноземних мов, а серед них — пошук шляхів заохочення багатомовності, соціальної інтеграції, мобільності та розуміння культурної розмаїтості світу. Викладач іноземної мови нової формації — це посередник, який забезпечує реалізацію соціального замовлення в галузі мовних контактів відповідно до національних пріоритетів та потреб у сучасному глобалізованому світі. У Національній доктрині розвитку освіти (2002) іншомовний аспект найбільш повно представлений у розділі «Стратегія мовної освіти», у якому зазначається, що у державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опановувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою.

На окремо увагу та вивчення заслуговує проблема підготовки не просто фахівця з іноземної мови, а педагога. Ця проблема загальнодержавного значення. Спробуємо хоча б схематично її окреслити в рамках цієї статті. Отже, в Україні професійно-педагогічну підготовку викладачів іноземних мов регламентує Закон України «Про вищу освіту», Національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Цільова комплексна програма «Вчитель» [4, 1]. Основними вимогами до теоретичної підготовки, які сформульовані у Цільовій комплексній програмі «Вчитель» є наступні:·вчитель іноземної мови повинен знати основні етапи розвитку навчання іноземних мов; вчитель іноземної мови повинен розуміти основні теорії формування комунікативної компетенції учнів, яка складається з: мовленнєвої компетенції; соціокультурної компетенції; лінгвістичної компетенції; країнознавчої компетенції; навчальної компетенції; стратегічної компетенції тощо.

Основні вимоги до практичної підготовки вчителя іноземної мови включають уміння реалізувати:·комунікативно-навчальну функцію, яка складається з інформаційного, мотиваційно-стимулюючого і контрольно-коригуючого компонентів, тобто кваліфіковано застосовувати сучасні принципи, методи, прийоми і засоби навчання іншомовного спілкування;·виховну функцію, тобто вирішувати завдання морального, культурно-естетичного, трудового виховання учнів засобами іноземної мови з урахуванням особливостей ступеня навчання;·розвиваючу функцію, тобто прогнозувати шляхи формування і розвитку інтелектуальної та емоційної сфер особистості учня, його пізнавальних і розумових здібностей у процесі оволодіння іншомовним мовленням; освітню функцію, тобто допомагати учням в оволодінні вміннями вчитися, розширювати свій світогляд. Для успішного виконання вищезазначених функцій учитель має насамперед оволодіти курсом методики навчання іноземних мов.

Методична підготовка вважається головним чинником професійної підготовки майбутнього вчителя. Водночас це відносно самостійна система з власним змістом, структурою, функціями. Вона забезпечується вивченням циклу навчальних дисциплін (методики викладання іноземної мови), спецкурсів і спецсемінарів; участю студентів у науково-дослідній і науково-методичній роботі та педагогічній практиці.

Головною метою навчальних курсів є формування й удосконалення методичної компетенції, підґрунтя якої складають знання методологічних і теоретичних основ методики навчання мови, концептуальних основ, структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), уміння застосовувати знання мови в педагогічній діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції (комунікативно-навчальну, розвивальну, гностичну та ін.).

Отже, як бачимо акцентується увага на методичній підготовці і забуваються такі поняття як людиноцентризм, тобто сфокусуватися на вивченні аудиторії її кліматі, здібностях учнів, студентів. За європейськими дослідженнями найбільш важливими умовами для розвитку педагогічної творчості вчителями було названо: ***морально-психологічний клімат:*** відсутність конфліктів і позитивний емоційний фон у педагогічному колективі. Творча атмосфера в педагогічному колективі з'являється лише за сприятливого клімату, а творчий стан колективу попереджає виникнення негативних явищ. Творча праця починається там, де вчитель розглядає власну індивідуальну працю з точки зору колективних переконань; **м*атеріальну базу:*** підтримка створення домашніх та шкільних бібліотек, методичних кабінетів, ТЗН, банку новітніх технологій навчання та виховання тощо; ***стимулювання творчої діяльності вчителя і учнів:*** учитель має відчувати, що його ініціатива в роботі заохочується як морально, так і матеріально. ***план розвитку вчительської творчості:*** особистий творчий план. Він має бути ініціативою самого вчителя, а не формальним документом, який виникає під тиском з боку керівництва; ***час учителя:*** стомлений, виснажений, роздратований учитель навряд чи здатний до творчості. Відоме твердження В.О. Сухомлинського про те, що «вільний час учителя — це коріння, яке живить гілки педагогічної творчості», має стати реальністю для кожної школи, а не лише прикрасою методичного кабінету [5, с. 79–80].

У країнах-членах Ради Європи виникає потреба в підготовці студентів до самостійного навчання і самовдосконалення впродовж усього життя, що стало причиною переходу від механічного накопичення знань до розвитку вмінь та здібностей кожного студента. З цією метою все більше уваги приділяється організації самостійної роботи студентів, що сприяє формуванню навчальної компетенції. Фахівці розглядають самостійну роботу як форму організації і реалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, яку спрямовує і контролює викладач або сам студент у відповідності з програмою навчання та індивідуальними потребами на аудиторних заняттях чи у позааудиторний час з метою оволодіння професійними знаннями, навичками й уміннями [5, с. 79]. З метою уніфікації рівнів володіння іноземними мовами, підвищення мотивації

студентів до навчання, стимулювання самоосвіти та самооцінки в процесі оволодіння іноземними мовами Рада Європи рекомендує використовувати Європейський Мовний Портфель (ЄМП), що ґрунтується на загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти. Даний документ визначається Радою Європи як пакет, на основі якого його власники відображають досягнення і досвід у вивченні іноземних мов, збирають зразки виконання робіт, а також отримані свідоцтва та сертифікати. ЄМП надає студентам можливість самостійно простежувати прогрес у вивченні мов, інформувати про набуття мовних кваліфікацій та зміст мовних курсів і планувати цілі на подальше навчання [5, с. 83]. У своєму прагненні до інтеграції в ЄС керівники України та її громадяни мають враховувати питання **потенційної** мовної компетентності студентів, викладачів, науковців, яка все ще залишається на невисокому рівні. Ми надалі не зможемо дозволити собі науково-дослідницьку та педагогічну ізоляцію, спричинену низьким рівнем мовленнєвої компетентності суб'єктів освітнього процесу. На нашу думку, більш плідними будуть дискусії не щодо двомовності або другої державної мови, а концентрація зусиль на оволодінні як мінімум двома іноземними мовам, розпочинаючи з початкової школи, та формування певної мовної компетентності уже на рівні базової освіти.

Отже, розвиток іншомовної освіти у ВПНЗ України, враховуючи її соціальну роль і функції, здатність здійснювати діалог культур та її транснаціональні масштаби, стало першочерговим завданням уряду у формуванні майбутнього нації.

Література

1. Мукан Н.В. Неперервна педагогічна освіта вчителів загальноосвітніх шкіл: професійне становлення та розвиток (на матеріалах Великої Британії, Канади, США): [монографія] / Н. В. Мукан. — Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. — 284 с.
2. Attracting, Training and Retaining High-Quality Teachers in Quebec: Report by the Ministere de L'Education du Quebec (Canada) to the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). — Quebec: Ministere de L'Education, 2003. — 136 p.
3. Working with the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) in the Canadian context [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.cmec.ca/docs/assessment/ CEFR-canadian-context.pdf.
4. Цільова комплексна програма «Вчитель». — К., 1997. — 14 с.
5. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). — К.: Райдуга, 1994. — 61 с.
6. Професійна підготовка майбутнього вчителя іноземних мов у ВНЗ. Педагогічна практика: Навч. посіб. / Авторський колектив: Калініна Л. В. (науковий керівник), Махінов В. М. (науковий керівник), Самойлюкевич І. В., Березенська Л. І., Сіваєва Н П., Темченко Л. В., Петранговська Н. Р., Попова Л. М., Федько Л. Я., Кравченко А. О. — К., 2007.

Бурка Н.А.
викладач кафедри англійської мови та перекладу
факультету сходознавства
Київського національного лінгвістичного університету

СИНТАГМАТИКА ДВОЧЛЕННИХ ПРИГОЛОСНИХ СПОЛУК У СЕРЕДИНІ СЛОВА В ДАВНЬО- ТА СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. *У статті викладено результати експериментального дослідження специфіки синтагматики двочленних приголосних сполук, зафіксованих у середині слова в давнь та середньоанглійському періодах розвитку англійської мови. За результатами розгляду частотних характеристик їхнього вживання та подальшого зіставного аналізу встановлено якісний склад приголосних сполук, типових для кожного досліджуваного періоду, а також окреслено динаміку їхніх змін упродовж цих періодів.*

Ключові слова: *частотні характеристики, синтагматика, приголосні сполуки, давньо- і середньоанглійський періоди, розвиток англійської мови.*

Abstract. *The paper presents the results of an experimental study of syntagmatic specificity of biconsonantal clusters, registered in the middle of the word in the Old and Middle English periods of the English language development. Considering the data on the clusters frequency and the results of their comparative analysis, the author presents a description of the nomenclature of consonantal clusters typical of each period under study as well as outlines the dynamics of their changes during these periods.*

Key words: *frequency characteristics, syntagmatics, consonantal clusters, the Old and Middle English periods, the English language development.*

Постановка проблеми. Лінгвістам добре відомо, що акумулювання в єдину наукову картину результатів теоретичних й експериментальних досліджень особливостей синтагматики фонем створює надійне підґрунтя для вивчення їхньої фоносемантичної та фонотактичної специфіки і в діахронічному, і в синхронічному розглядах.

Аналіз останніх публікацій. Незважаючи на значну кількість публікацій з питань вивчення звукової будови мови [1–6; 9], не існує узгодженої думки щодо синтагматичної специфіки приголосних сполук у діахронічному розрізі як інструментарію для встановлення закономірностей варіювання мовних одиниць у процесі розвитку англійської мови. Тому **метою** цієї праці є зіставлення особливостей змін у синтагматиці двочленних приголосних сполук, зафіксованих у середині слова, у давньо- та середньоанглійському періодах розвитку англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіставний аналіз закономірностей синтагматики двочленних приголосних сполук здійснювався на основі сумісного розгляду 109-ти поєднань (*bb, br,cc, cg,ch,cl, cn, cp, cr, cs, dd, df, dg, dl, dn, dr, dw, fd, ff, fl, ft, fð, fr,gd, gg,gl,gm, gn, gþ, gð, gr,gt, hg, hl, ht, lc, ld, lf, lg, ll, lm, ln, ls, lt, mb, ml, mn, mp, mm, mr, ms, nc, nd, ng, nl, nn, nr, ns, nt, nw, pl, pn, pp, rc, rd, rf, rg, rh, rl, rm, rn, rp, rr, rð, rs, rt, rw, sb, sc,sf, sh, sl, sm,sn, ss, st, sp, sw,tf, tl, tn, tr,ts, tt, tw,ðg, ðn, ðm, ðr, ðl, ðs, ðð, wd, wl, wn, wr,ws, xl, xn*), що функціонували протягом давньоанглійського періоду розвитку мови [ASD], та 111 поєднань (*bb,*

bl, br, cc, ch, ck, cl, cn, cr, ct, cw, dd, dl, dm, dn, dr, fc, fd, ff, fl, fn, fr, ʒt, gb, gg, gl, gn, gr, ht, hþ, hð, hw, kk, kl, ld, lʒ, lk, ll, lm, ln, lp, ls, lt, lð, lv, lw, mb, mf, ml, mn, mn, mp, mr, ms, nc, nd, nf, ng, nk, nl, nn, ns, nt, nv, pc, ph, pl, pp, pr, rb, rc, rd, rf, rʒ, rg, rh, rk, rl, rm, rn, rr, rð, rþ, rs, rt, rv, rw, sc, sd, sk, sl, sm, sn, ss, st, sp, sw, tf, th, tn, tl, tr, tt, tw, ðm, ðð, vr, wd, wl, wr, wð), зареєстрованих у середині слова середньоанглійського періоду [MED].

Аналіз показав, що на відміну від давньоанглійського періоду, в середині середньоанглійського слова сполука (bl), яка створювалась поєднанням шумної з сонорною за співвідношенням шуму і голосу, губної з язиковою за місцем творення та зімкненої з боковим апроксимантом за способом творення, складала 63% від загальної кількості сполук підгрупи, що починаються на приголосну /b/.

Зіставлення двочленних сполук (cc), (ch), (ck), (cl), (cn), (cr), (ct) та (cw) з відповідними сполуками давньоанглійського періоду вказує на появу в системі середньоанглійської мови поєднань (ct) і (cw) та зникнення (cg) і (cp). При цьому у п’ять разів частотніше в середині слова почала функціонувати сполука (cl).

Розгляд особливостей актуалізації поєднань (dd), (dl), (dm), (dn), (dr) у двох досліджуваних історичних зрізах засвідчив збільшення у 2,5 рази частки функціонування в середньоанглійському періоді сполуки (dr), зменшення в чотири рази рекурентності біфонеми (dn), повне зникнення сполук (df), (dg) і (dw) та появу двофонемного поєднання (dm).

Подібно до давньоанглійського періоду, у підгрупі приголосних двофонемних поєднань (fc), (fd), (ff), (fl), (fn), (fr) зафіксовано домінування сполуки (fl), частка актуалізації якої вдвічі збільшилася в середньоанглійському періоді. При цьому до підсистеми приголосних сполук, уживаних в середині слова, увійшли поєднання (fn) і (fc), які не були зареєстровані в попередньому періоді розвитку англійської мови. У свою чергу, перестали функціонувати в середньоанглійському періоді сполуки (fΔ) і (ft).

З картини актуалізації двофонемних сполук стало зрозумілим, що на середньоанглійському відрізку часу відбулося значне зменшення кількості різновидів поєднань приголосних сполук у підгрупі, що починається на /g/ (від 10 в давньоанглійському періоді до 5 в середньоанглійському). За кількісною ознакою вживання сполук (gn) і (gr) у середньоанглійському періоді зменшується утричі, а (gl) — збільшується у п’ять разів. Крім того, різновиди сполук цієї групи поповнює поєднання (gb).

Динаміка змін у частоті вживання сполук (ht), (hþ), (hð) і (hw) показала значне зменшення (у чотири рази) рекурентності поєднання приголосних (ht), повне зникнення активних у давньоанглійський період сполук (hg) і (hl) та про появу (hw), (hΔ) і (h→). Сполуки (kk), (kl) не були характерними для давньоанглійського періоду. Їхня поява є однією з ознак середньоанглійського періоду розвитку англійської мови.

На підставі зіставлення специфіки актуалізації сполук (lc), (ld), (lf), (lk), (ll), (lm), (lp), (ls), (lt), аналізованих у двох періодах розвитку англійської мови, установлено, що середньоанглійському історичному відрізку притаманне збільшення кількості поєднань приголосних, що починаються на /l/ до 12

різновидів. Якісна картина розвитку цієї підгрупи проявляється в появі (lk), (lp), (lv), (lw), (lΔ), (lZ) (lc) та зникненні сполук (lc), (lf) і (lg). При цьому інші поєднання приголосних — (ld), (lm), (ln), (ls) і (lt) — мають однакову частоту вживання в обох порівнюваних періодах. Така тенденція в їхньому функціонуванні може свідчити про стабільність взаємодії цих фонем у системі мови.

Слід зазначити також, що на обох відрізках розвитку мови не зафіксовано значних відхилень в актуалізації сполук (mb), (mf), (ml), (mn), (mn), (mp), (mr), (ms), за винятком появи сполуки (mf). Зауважимо при цьому, що в середньоанглійський період спостерігається зростання у сім разів частоти функціонування сполуки (mp).

Порівняння якісних і кількісних показників актуалізації сполук (nc), (nd), (nf), (ng), (nk), (nl), (nn), (ns), (nt), (nv) у двох розглянутих періодах дозволяє констатувати їхню практичну ідентичність: переважання у функціонуванні в обидва історичні відрізки сполук (nd), (ng) і (nt). Проте, на відміну від давньоанглійського періоду, для середньоанглійської доби стає притаманним вживання слів зі сполуками (nf), (nk) і (nv) та зникнення з ужитку сполук (nr) і (nw).

Заслуговує на увагу й те, що в середньоанглійському періоді зафіксовано появу сполук (pc), (ph) і (pr) та зникнення типового для давньоанглійського періоду поєднання (pn). За кількісною ознакою частота вживання ідентичної для обох періодів сполуки (pl) зменшується утричі порівняно з давньоанглійським періодом.

За результатами огляду особливостей функціонування сполук (tf), (th), (tn), (tl), (tr), (tt), (tw) давньоанглійського періоду неважко зрозуміти, що на відрізку середньоанглійського історичного часу відбулися в цій підгрупі якісні й кількісні зміни. Так, вживання сполук (tr) і (tl) зростає у 5 і 4 разів, відповідно; сполука (ts), яка мала найвищий показник функціонування в давньоанглійський період, зникає. При цьому в середині слова у цей період уперше зареєстровано сполуку (th), а частота вживання поєднань (tf), (tn) і (tw) залишається практично незмінною.

Висновки дослідження. На підставі зіставлення специфіки актуалізації приголосних сполук у середині слова в двох розглянутих періодах розвитку англійської мови можемо зробити узагальнення, що, незважаючи на збільшення загальної кількості двофонемних сполук упродовж середньоанглійського періоду, їхня варіативність у межах кожної з підгруп зменшилася, за винятком тих сполук, що починаються на /l/ і /r/, кількість яких збільшилася до 12 і 18 різновидів, відповідно.

Якісна картина розвитку приголосних сполук у середині слова проявляється в появі в середньоанглійському періоді таких поєднань приголосних: (kl), (lk), (lp), (lv), (lw), (lΔ), (lZ) (lc), (ct), (cw), (dm), (fn), (fc), (gb), (hw), (hΔ), (h→), (mf) (nf), (nk), (nv) і (mbl), які можна вважати специфічними маркерами цього періоду розвитку мови. Інші сполуки приголосних — (ld), (lm), (ln), (ls), (lt), (cl), (dr), (fl), (gl) (mp), (nd), (ng), (nt), (tr), (tl), (th) і (ndr) — характеризуються однаковою або вищою рекурентністю в середньоанглійському періоді порівняно з

давньоанглійським, що може свідчити про стабільність взаємодії цих фонем у системі мови.

Література

1. Васько Р.В. Внутрішня (нелінійна) та міжфонемна (лінійна) синтагматика первинних фонологічних одиниць / Р. В. Васько // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Зб. наук. пр. — Вип. 8. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. — С. 39–47.
2. Гороть Є.І. Статистичне дослідження фонемної структури кореневої морфеми і складу: [монографія] / Євгенія Іванівна Гороть. — Луцьк: Вежа, 1996. — 228 с.
3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: [монографія] / Алла Андріївна Калита. — К.: Видавничий центр КНЛУ, 2001. — 351 с.
4. Кушнерик В.І. Фоносемантизм: гіпотези і факти [монографія] / Володимир Іванович Кушнерик. — Чернівці: Книги — XXI, 2008. — 420 с.
5. Плоткин В.Я. Динамика английской фонологической системы. — Новосибирск: Зап. — Сиб. книжное изд-во, 1967. — 169 с.
6. Стеріополо О.І. Парадигматика і синтагматика диференційних ознак фонем української та німецької мов / О. І. Стеріополо // Сучасні тенденції фонетичних досліджень: зб. матеріалів Круглого столу. — К.: Міленіум, 2017. — С. 137–145.
7. [ASD] An Anglo-Saxon Dictionary. Based on the Manuscript Collections of Joseph Bosworth. Edited and enlarged by T. Northcote Toller. — 1997. — 1302 p., Supplement by T. Northcote Toller. — 1995. — 753 p., Enlarged Addenda and Corrigenda by Alistair Campbell to the Supplement by T. Northcote Toller. — Oxford: Clarendon Press, 1995. — 68 p.
8. [MED] A Middle-English Dictionary Containing Words Used by English Writers From the 12th to 15th Century / edit. by F.H. Stratmann: [a new ed.; re-arranged, revised and enlarged by H. Bradley]. — Oxford: Oxford University Press, 1967. — 708 p.
9. Magnus M. The Gods of the Word: Archetypes in the Consonants / Margaret Magnus. — Kirksville, MO: Truman State University Press, 1998. — 140 p.

Васильєва Т.О.
кандидат філологічних наук
доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЕВФЕМІЗМИ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ ПРЕДСТАВНИКІВ УРЯДУ ІСПАНІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ ІСПАНОМОВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ЗМІ)

Анотація. *У статті розглянуто функціонування евфемізмів в економічному дискурсі. Основну увагу зосереджено на маніпулятивному впливі евфемізмів на свідомість адресата. Джерелом дослідження стали тексти економічної тематики іспаномовних електронних ЗМІ із цитуванням мовлення представників іспанського уряду чи посиланням на нього протягом періоду від початку глобальної економічної кризи 2008 року до сьогодення. На прикладі лексичних одиниць тематичної групи «економіка» проаналізовано способи творення евфемізмів в іспаномовному економічному дискурсі, мотиви їх використання та функції.*

Ключові слова: *евфемізм, економічний дискурс, субститут, вторинна номінація, маніпуляція.*

Abstract. *The article deals with the functioning of euphemisms in the economic discourse. The main focus is on the manipulative effect of euphemisms on the consciousness of the addressee. The study was mainly based on economic texts of Spanish electronic media with quoting speeches of the Spanish government's representatives or a reference to them during the period from the beginning of 2008 global economic crisis to the present time. The ways of creating euphemisms in the Spanish economic discourse, motives for their use and functions are analyzed on the example of the lexical units of the thematic group «economy».*

Key words: *euphemism, economic discourse, substitute, secondary nomination, manipulation.*

Постановка проблеми. Останнім часом стало буденним використання політиками, економістами та журналістами мовленнєвих засобів камуфлювання для опису економічної ситуації у світі чи в окремо взятій країні. З одного боку, глобальна економічна криза призвела до загострення соціально-економічних проблем. З іншого боку, намагання влади стабілізувати ситуацію примушує її використовувати певні мовленнєві засоби та вирази, які впливають на свідомість реципієнта та сприяють формуванню позитивної думки в суспільстві. Потреба в затушовуванні небажаної інформації призвела до появи неймовірних слів та виразів, за допомогою яких політики намагаються приховати справжній стан економіки та популяризувати впроваджені ними реформи, які викликають невдоволення населення. Одним із найпоширеніших засобів камуфлювання неприємної або небажаної інформації стали евфемізми. У сучасних умовах способи та засоби евфемізації набувають дедалі більшого розвитку. Тому постає нагальна проблема в їх комплексному вивченні в різних мовах та типах дискурсів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Евфемізми були об'єктом вивчення багатьох сучасних зарубіжних і вітчизняних мовознавців: О. Ахманової, І. Гальперіна, Т.А. ван Дейка, В. Карасика, Л. Крисіна, К. Серажим, О. Селіванової, Е. Кіпрської, Є. Снєгірьової, Н. Таценко та ін. В іспанській філології своє наукове висвітлення ця проблематика знайшла у працях Х. Лечадо Гарсія [1], який систематизував евфемізми за способами творення (Словник

евфемізмів та евфемістичних виразів сучасної іспанської мови) та М. Касаса Гомеса і П. Чамісо Домінгеса [2; 3, с. 48], предметом дослідження яких були механізми утворення та функції евфемізмів та дісфемізмів у мовленні.

Існують праці, присвячені вивченню функціонування евфемізмів у різних типах дискурсу на прикладі різних мов. Так, явище евфемії в політичному дискурсі висвітлено у працях І. Гальперіна, О. Шегал, Є. Кіпрської, К. Серажим, Н. Євтушенко, С. Стасюк, Ю. Макеєвець. Евфемізми в рекламному дискурсі досліджує В. Великорода, в економічному — К. Лут. Дослідженням явища евфемії в іспаномовному мас-медійному дискурсі займається А. Ковальчук. Евфемізми як засіб маніпуляції свідомістю стали предметом дослідження Е. Галлюда Хард'єля, А. Григораш, Е. Коляди і А. Кондрук. І, нарешті, проблема відтворення іспаномовних евфемізмів українською мовою постає у студіях З. Антоненко.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до явища евфемізації в суспільній комунікації, що охоплює політичний, економічний, мас-медійний дискурси і має соціально-економічне підґрунтя; необхідністю вивчення практичного застосування евфемізмів економічного дискурсу представниками уряду та преси, а також відсутністю чітко систематизованого переліку евфемізмів, притаманних іспаномовному економічному дискурсу та лексико-семантичного і комунікативно-прагматичного аналізу найбільш уживаних у ньому евфемізмів.

Об'єктом дослідження стали евфемізми в медійних текстах економічної та соціально-економічної тематики, які розміщені в електронних ЗМІ. Лексико-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості евфемізмів в економічних текстах іспаномовних ЗМІ стали **предметом** нашого дослідження.

Матеріалом дослідження послужили тексти економічної тематики, опубліковані в іспаномовних періодичних інтернет-джерелах та на сайті уряду Іспанії (eleconomista.es, elpais.es, elpaís.com, ABC.es, elmundo.es, eldiario.es, lamoncloa.gob.es, elcomercio.com, expansion.com, larazon.es).

Мета дослідження — виокремити основні засоби творення евфемізмів в сучасному економічному дискурсі іспаномовних ЗМІ та проаналізувати на прикладі найпоширеніших евфемізмів, виявлених в мовленні представників уряду Іспанії, їх маніпулятивний вплив на свідомість адресата.

Виклад основного матеріалу. Методологічною базою нашого дослідження стали ідеї та концепції, викладені в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, що займаються вивченням евфемії, функціонуванням евфемізмів у різних типах дискурсу, дослідженням економічного дискурсу та маніпулятивного впливу на свідомість адресата. Евфемізми є складним та багатоплановим явищем у лінгвістиці. Проте аналіз лінгвістичного теоретичного матеріалу свідчить, що мовознавці у своїх студіях досліджують їх окремі аспекти: семантичні, стилістичні чи комунікативно-прагматичні особливості. Не існує єдиного комплексного підходу до визначення критеріїв їх ідентифікації. У вузькому значенні евфемізм — це непряме найменування небажаного денотата. Так, О. Ахманова визначає евфемізми як «емоційно нейтральні слова та словосполучення, що вживаються замість синонімічних слів та виразів, які

видаються мовцеві непристойними, грубими чи нетактовними» [4, с. 159]. Такий підхід до вивчення евфемізмів називають субституційним (розуміння евфемізму як субституту «поганого слова») [5, с. 73]. Науковці, що дотримуються такого підходу здебільшого розглядають евфемізми як слова, ужиті в переносному значенні, синонімічні денотату, і вважають їх підкласом метафори (О. Ахманова, Д. Шмельов, Д. Розенталь, Г. Макарова). Інші дослідники вважають евфемізмами лексичні одиниці вторинної номінації, яким притаманна позитивна конотація або семантична невизначеність і які не втрачають зв'язок із денотатом. Сучасні дослідження в межах комплексного підходу до цього явища також наголошують на взаємозв'язок інтра- та екстралінгвальних ознак евфемізмів. На думку І. Солоділової та Т. Соколової, такими інтралінгвальними чинниками є негативна конотація первинної номінації (антецедента), нейтральна чи позитивна конотація нового імені евфемізма, вторинність номінації. До екстралінгвальних критеріїв евфемізмів належать негативний характер емоцій, які викликає об'єкт номінації, соціокультурна вмотивованість нової номінативної одиниці, намагання покращити денотат антецедента [5, с. 75]. О. Селіванова дає визначення евфемізму у лінгвістичному словнику, виокремлюючи також чинники їх вживання: «Евфемізм — стилістична фігура; навмисна заміна знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком для усунення небажаних, надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів, зумовлену соціально-політичними, історико-культурними, релігійними, етичними й естетичними чинниками» [6, с. 135].

Л. Крисін визначає евфемізми крізь призму комунікативного підходу: «Евфемізм — це заміна будь-якого недозволеного або небажаного слова або виразу більш коректним з метою уникнути прямого найменування всього, що здатне викликати негативні почуття, як у мовця, так і у співрозмовника, а також з метою маскування певних фактів дійсності» [7]. З даного визначення випливають основні цілі комунікації, які обумовлюють евфемізацію в соціально-політичному та економічному контексті: політкоректність та вуалювання суті явища чи події. І.Р. Гальперін розглядає політичні евфемізми як засіб представлення адресату неприємної інформації в делікатнішій формі за допомогою вуалювання тих моментів, які можуть викликати суспільне обурення. За його визначенням «політичні евфемізми — це применшення значення слова з метою ввести в оману суспільну думку і виразити неприємне тонкіше» [8, с. 57]. К. Лут трактує евфемізм як «слово чи словосполучення, які вживаються для нейтрального подання певного явища, події, стану та ін., що дає змогу завуалювати, приховати негативне ставлення до нього, пом'якшити певну характеристику» [9, с. 144].

Швидкі соціально-економічні зміни в сучасному суспільстві призводять до того, що найпродуктивнішими у багатьох мовах стають евфемізми, зафіксовані у друкованих та інтернет-виданнях преси, в економічних статтях та програмах урядів, які належать до економічного дискурсу. Під економічним дискурсом, як і О. Махницька, розуміємо «сукупність усіх мовленнєвих актів, які використовуються для опису та характеристики економічних реалій» [10, с. 159].

Метою цього дискурсу є висвітлення подій економічного життя суспільства, інформування про стан економіки, формування певного ставлення до різних змін і спонукання до певних дій, створення економічних теорій та дослідження напрямків розвитку економіки, а також рівня життя населення [11, с. 44]. Адресантами економічного дискурсу є політики, представники уряду, міжнародних економічних організацій, економісти, фінансисти, журналісти та ін., а адресатами — суспільство.

Під евфемізмами економічного дискурсу розуміємо лексичні одиниці вторинної номінації, незафіксовані в термінологічних економічних словниках, позбавлені негативного смислового навантаження, здатні функціонувати в якості субститутів, синонімів із нейтральною або позитивною конотацією до термінів із первинною негативною конотацією та функціонально обмежені контекстом економічної тематики.

Особливо значного поширення набули евфемізми в економічному дискурсі під час глобальної економічної кризи 2008–10 років та боротьби з її наслідками, яка триває до цього дня.

У цій статті ми розглянемо два аспекти: виокремимо найпоширеніші морфологічні, лексико-семантичні та синтаксичні способи творення евфемізмів в економічному дискурсі іспаномовних інтернет-видань та проаналізуємо новітні евфемізми, виявлені у мовленні представників уряду Іспанії, які використовуються ними в соціально-економічному контексті і впливають на зміну світогляду адресата та його ставлення до економічної ситуації в країні та у світі.

Лінгвістичний аналіз текстів економічної тематики інтернет-видань дозволив виокремити такі способи евфемізації в мовленні його адресантів:

1. Морфологічні: негативна префіксація за схемою префікс des-/ in- + іменник чи прикметник: ***des****aceleración económica, aspectos* ***des****favorables, pronóstico* ***des****favorable,* ***des****equilibrio financiero, situación financiera* ***in****estable.*

2. Лексичні засоби:

• Використання іншомовних слів та технічних термінів, незрозумілих адресату: *la ley de desindexación; la tasa de paro flexiona.* Свідоме використання технічних термінів призводить до ускладнення розуміння заходів, які вживає виконавча влада. Так, у прес-релізі уряду Іспанії використовується дієслово «flexionar», коли мова йде про безробіття: «*La tasa de paro flexiona en 2014» / Рівень безробіття відхиляється/прогинається (26.04.13 — elpais.es).*

• Синонімія: *«desvincular» (розривати стосунки), «prescindir de» (обійтися без) замість «despedir» (звільнити)*: *En octubre la aerolínea aseguró que prescindiría de 1.000 personas a lo largo de 2016 (15.01.2016 — eleconomista.es).*

• Генералізація: заміна терміну родовим поняттям, введення іменників широкої семантики із прикметником невизначеності або вказівним чи неозначеним займенником, неозначеним артиклем: *Ayuntamiento de Valencia ha despedido al responsable de recursos humanos de la Empresa Municipal de Transportes (EMT), Andrés Bernabé Rodríguez, tras detectarse «ciertas irregularidades» en la gestión durante su etapa como gerente de la empresa pública,*

según han informado fuentes municipales (16.01.16 — elpais.es) / Міська рада Валенсії звільнила керівника відділу кадрів Державного Транспортного підприємства після виявлення «певних відхилень» під час керівництва підприємством.

• Метафоризація: *«inyectar liquidez a los bancos» (робити вливання в банки); «sanear entidades con problemas» (оздоровлювати проблемні підприємства), «la receta que da FMI» (рецепт від МВФ)*. Порівняння складної економічної ситуації зі станом хвороби (морбіальна метафора).

• Евфемістичний чи описовий перифраз: *«devaluación competitiva de los salarios» (зменшення заробітної плати), «reajuste de precios» (зростання цін), «regulación de plantilla» (масові звільнення).*

• Поєднання слів у словосполученні із протилежним значенням (антифраза): *«el crecimiento negativo» (негативне зростання). La entidad… prevé un crecimiento negativo en el cuarto trimestre del año y nulo en el tercero (08.11.11 — elmundo.es) / Підприємство … очікує негативне зростання у четвертому кварталі і нульове — у третьому.*

3. Синтаксичні засоби: заміна стверджувальних конструкцій заперечними: *El presidente del Gobierno ha reconocido que las medidas anunciadas «no son agradables» (11.07.12 — lamoncloa.gob.es) / Голова уряду заявив, що оголошені заходи «не є приємними»*.

Тепер з'ясуємо соціальні та етичні мотиви, які примушують адресанта використовувати евфемізми на позначення явищ та об'єктів економічної сфери діяльності суспільства, а також їх впливу на світогляд і поведінку адресата.

Економічна криза висвітлює справжній словник «новомови» з евфемізмами з метою приховати негативні наслідки економічного спаду та непопулярні заходи, ужиті урядом для виходу із нього.

1. *Reformas estructurales* *(структурні реформи, а не скорочення)*. Перше, що постає в уяві реципієнта, який чує цю фразу, — це заміна старої будівлі економіки на нову (лексема «*reforma*» в іспанській мові — це «*ремонт*»), покращення добробуту. Проте представники Міжнародного валютного фонду та політики іспанського уряду використовують цю фразу, коли йдеться про перерозподіл бюджету з метою скорочення частки дотацій, що йде на речі, які, на думку політиків, не є важливими. Наприклад, скорочення дотацій на освіту, охорону здоров'я, соціальні служби і збільшення частки, яка йде на виплату відсотків зовнішнього боргу та порятунок банківської системи країни. «*El presidente del Eurogrupo recordó que el Gobierno de Mariano Rajoy aprobará antes de que acabe el mes un nuevo plan de reformas estructurales siguiendo las recomendaciones que hizo hace unos meses la Unión Europea. El ministro de Economía, Luis de Guindos, confirmó que el plan se presentará el 27 de septiembre, junto a los presupuestos para 2013, pero aseguró que no contiene más recortes sino medidas para impulsar el crecimiento» (18.09.12 — elmundo.es).*

2. *Crecimiento negativo* *(негативне зростання чи негативні тенденції зростання, а не економічний спад)*. Так нібито капіталізм може розвиватися лише за допомогою зростання, а поняття «*зниження*», «*зменшення*» чи «*уповільнення*»

його розвитку не існує. Метою використання такого виразу міністром економіки Де Гіндосом є намагання заплутати адресата, приховати справжній сенс таких тенденцій в економіці, які можуть призвести до невдоволення населення, або, навіть, до паніки. *«La economía española registra su primer crecimiento negativo en 15 años. La zona euro también ha entrado en recesión, después de haber registrado crecimientos negativos tanto en el segundo como en el tercer trimestre del año, siendo la primera vez que se encuentra en esta situación desde su creación, en 1999» (ABC.es — 19.11.08).*

3. *Regularización fiscal* *(податкове регулювання).* Те, що для представників іспанського уряду є «*податковим регулюванням*» (фактично легалізацією, підлаштуванням нелегальної ситуації під правову), у правовому полі вважається «*податковою амністією*». Тобто, порушникам пробачають злочини тільки тому, що вони переказали гроші в Іспанію і ці гроші надійшли в іспанські банки. Уряду неважливо, чиї це гроші: торговців зброєю, наркодилерів чи корумпованих політиків. Головне, щоб вони були переказані із швейцарських рахунків в іспанські банки. Крім того, таке «регулювання» звільняє від сплати податків на відміну від інших випадків переказу коштів. Особи, яким надається таке право обходити закон, мають сплатити лише 10 відсотків отриманого нечесним шляхом. Отже, маніпулювання полягає в номінації податкової амністії лексемою із нейтральною семою «*податкове регулювання*» з метою уникнення невдоволення адресата: *«El jefe del Ejecutivo también ha señalado que con la regularización fiscal se obtuvieron 1.200 millones de euros adicionales y afloraron 40.000 millones de euros que comenzaron a tributar, lo que no sucedió con las regularizaciones efectuadas en la etapa socialista. Por otro lado, Rajoy ha subrayado que, no obstante, la regularización fiscal ni limpia ni borra delitos» (21.06.17 — lamoncloa.gob.es).*

4. *Afloramiento de bases* *(вихід на поверхню неоподаткованих прибутків)*. Це один із яскравих евфемізмів словника «новомови» міністра економіки уряду Мар'яно Рахоя — Крістобаля Монторо. Адресант посилався на нього вперше під час презентації Державного Бюджету 2012 року. Ніхто не мав сумніву, що це була податкова амністія, хоча Монторо винайшов фразеологічну конструкцію «*вихід на поверхню неоподаткованих прибутків*» або «*регулювання незаявлених прибутків і активів*». *«Durante la sesión de control al Gobierno en el Pleno del Congreso, Montoro ha insistido una vez más en que «en España no ha habido ninguna amnistía fiscal, sino un proceso de regularización fiscal que ha aportado una recaudación importante a la Hacienda Pública, al servicio de la financiación de los servicios públicos y también en términos de afloramiento de bases, que permitirá financiar todavía más correctamente los servicios públicos en el futuro»» (Eldiario.es — 12.12.12). «El Gobierno espera aflorar 25.000 millones de dinero negro y otros bienes» (04.06.12 — elpais.com).*

5. *Moderación salarial* *(стриманість зарплат).* Цей евфемізм приховує зниження та замороження зарплат та нестабільність робочих місць, що виявляється у згортанні прав працівників, скороченні годин праці і зменшенні заробітної плати з метою економії коштів. Уряд часто використовує цей евфемізм, обґрунтовуючи його застосування метою покращення конкурентоспроможності.

«Salir de la crisis va a requerir muchos sacrificios, y entre ellos está la moderación salarial «durante lustros» para quienes tengan la suerte de tener trabajo. España forma parte del euro. Y eso no permite devaluar la moneda de un día para otro para ganar competitividad de forma rápida. Así que hay que optar por otra vía, más dolorosa eso sí: la moderación salarial. También se podría elegir impulsar la innovación y la inversión empresarial, pero eso requiere mucho más tiempo. Ese fue el razonamiento que empleó ayer el ministro de Trabajo, Valeriano Gómez, cuando reclamó «moderación salarial» por «lustros», en un acto organizado por KPMG y Europa Press» (06.04.11 — elpais.es).

6. *Devaluación interna* *(внутрішня девальвація).* Для підвищення конкурентоспроможності іспанської продукції потрібні гроші. За їх відсутності уряд Іспанії прийняв рішення досягти її шляхом зменшення заробітної плати і, відповідно, здешевленням іспанської продукції на зовнішньому ринку. Це збільшить попит на неї як на зовнішньому ринку, так і дасть можливість купувати її на внутрішньому ринку. Цей евфемізм використовується адресантом, щоб уникнути очевидного — суспільство стане біднішим, тому що працівникам будуть зменшувати зарплату: «*Tanto el Gobierno como los agentes sociales perseguían un mismo fin: la devaluación interna. Es decir, a falta de una política monetaria propia y de una moneda que devaluar para que las empresas ganaran competitividad, había que contener salarios y precios. Un camino más largo y doloroso para conseguir que sean las exportaciones las que tiraran de la economía española» (15.10.12 — elpais.es).*

«El ministro de Economía, Luis de Guindos, ha defendido que la competitividad que ha recuperado la economía española gracias a las reformas va a ser «mucho más sostenible» que en el pasado y sin efectos secundarios negativos ya que se basa en la «devaluación interna» y no en la devaluación de la moneda (17.02.14 — expanción.com).

7. *Saneamiento de cuentas o balances* *(оздоровлення банківських рахунків).* Цей термін використовується у випадку допомоги чи вливання державних коштів у банки. За допомогою метафоричного перенесення із сфери ХВОРОБИ у сферу ЕКОНОМІКА адресант економічного дискурсу створює враження, що уряд — це лікар, який допомагає вилікувати банківський сектор. Банки потребують допомоги у лікуванні вірусної інфекції, яка їх вразила. І цим вірусом є громадяни країни, які жили на кошти, більші, ніж могли собі дозволити. За цим евфемізмом приховано порятунок банківської системи шляхом вливання значних державних коштів на рахунки банків, які через безвідповідальні і спекулятивні дії поринули у прірву. Прямі вливання капіталу, кредити від Центрального Європейського Банку з майже нульовими відсотками трактуються як необхідне оздоровлення. *«Los Presupuestos son la vía para acabar con la recesión por la vía del saneamiento de las cuentas públicas en un momento de extrema debilidad, que está en el endeudamiento externo y que es lo que está haciendo que estemos siendo zarandeados por los mercados y que tengamos que pagar tipos altos o que las comunidades autónomas tengan una práctica inaccesibilidad a los mercados en estos momentos», apostilló El ministro de Hacienda, Cristóbal Montoro» (26.07.12 — telecinco.es).*

8. *Recargo temporal de solidaridad* *(тимчасовий солідарний внесок)*. Таке висловлювання прозвучало з вуст міністра фінансів Крістобаля Монторо, коли він оголосив про збільшення податків терміном на два роки (2012 та 2013 роки), давши цьому заходу уряду визначення «тимчасовий солідарний внесок». *«El Ejecutivo ha anunciado un «recargo de solidaridad» en la cuota estatal para las rentas de trabajo (IRPF) y los rendimientos capital durante los dos próximos años» (30.12.11 — elmundo.es).*

9. *Gravamen complementario* *(додатковий податок)*. Збільшення податків є вкрай непопулярним заходом влади, як і зниження заробітної плати, оскільки як одне, так і інше однаково впливають на кишеню платників податків. Тому представники уряду прагнуть уникати цього словосполучення у своєму словнику. Здавалося б неможливо приховати зміст цього негативного явища. Тим більше, коли це вже другий етап підвищення податків протягом періоду економічного спаду та виходу з кризи. Проте міністр фінансів Монторо знаходить для його номінації іншу лексему із нейтральною конотацією «додатковий податок». «*Asimismo, en 2012 la recaudación por IRPF se incrementó en 815 millones, hasta 70.619 millones, el 1,2% más. Este aumento se ha debido únicamente por las medidas de consolidación fiscal (3.525 millones), especialmente por el gravamen complementario» (29.01.13 — elpais.com).*

10. *Flexibilizar el mercado laboral* *(зробити гнучким ринок праці)*. Під цим евфемізмом приховано здешевлення звільнення працівників. При ухваленні реформи праці представники уряду заперечували, що ця реформа призведе до здешевлення звільнення. Натомість вони повторювали мантру «гнучкого» ринку праці. Це звучить краще, ніж здешевлення ринку праці і спрощення звільнення. *«La Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económico (OCDE) recomienda a España flexibilizar su mercado laboral para generar empleo y diversificar sus fuentes de crecimiento, ahora que las infraestructuras y la vivienda tendrán un menor peso como motor económico, para hacer frente en buenas condiciones al proceso de desaceleración económica mundial» (04.03.09 — eleconomista.es).*

11. *Reformas* *(реформи)* замість **recortes** *(скорочення, урізання*). Це дуже зручний евфемізм, яким користується голова іспанського уряду Мар'яно Рахой та його кабінет міністрів, оскільки дозволяє їм уникати концепту RECORTE/СКОРОЧЕННЯ, який вони називають різноманітними лексемами *«ajustes»/«регулювання», «optimizaciones»/«оптимізація» у «racionalizaciones»/ «раціоналізація»*. Номінація одного і того ж явища різними лексемами може по-різному впливати на адресата, викликаючи різну реакцію. Так, наприклад, говорячи про необхідність реформи шляхом скорочення, урізання (*recortes*) або шляхом заощадження (*ahorro*), адресант може добитися різного результату. У першому випадку — невдоволення населення, а у другому — схвалення чи, принаймні, толерантне ставлення і розуміння дій влади.

12. *Regulación de empleo* *(регулювання зайнятості)* замість ***despidos*** *(звільнення)*. Це такі ж брехливі вислови як *«moderación salarial» («поміркованість зарплат»)*, який означає замороження або скорочення зарплат. *«Regulación de*

empleo» є здебільшого масовим звільненням. *«Una empresa en crisis puede plantear un expediente de regulación de empleo (ERE) para amortizar puestos de trabajo si con esta medida puede superar una situación negativa consolidada y garantizar su viabilidad futura» (19.04.11 — eleconomista.es).*

Висновки. Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків: 1. Основним мотивом використання евфемізмів представниками уряду в іспаномовному економічному дискурсі є приховування правдивої інформації: камуфлювання об'єктивної економічної ситуації, що склалася під час глобальної економічної кризи, підміна тих чи інших економічних понять та термінів, маскування негативних явищ та наслідків непопулярних економічних заходів уряду, які він змушений проводити на вимогу МВФ. Евфемізми є інструментом переконання у мовленні представників іспанського уряду, яким вони користуються з метою впливу на свідомість адресата, зміни сприйняття останнім небажаної, негативної інформації у потрібному для адресанта світлі, створення вигідної для адресанта картини світу. 2. Основними засобами утворення евфемізмів в економічному дискурсі представників уряду Іспанії є морфологічний, лексико-семантичний і синтаксичний.

Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо порівняльний аналіз вживання евфемізмів в українській та іспанській мові в економічному дискурсі, лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості евфемізації різних типів дискурсу.

Література

1. Lechado García, José Manuel; Diccionario de eufemismos; Verbum; 2000.
2. Casas, Miguel (1986): La interdicción lingüística: mecanismos del eufemismo y disfemismo, Cádiz: Universidad de Cádiz.
3. Chamizo Domínguez, P.J. La función social y cognitiva del eufemismo y del disfemismo. Panace@. Vol. V, nº. 15. Marzo, 2004, pp. 45–51.
4. Ахманова О.С. Эвфемизм // Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 1990.
5. Солодилова И., Соколова Т. Критерии идентификации эвфемизмов. / Ирина Солодилова, Татьяна Соколова // Вестник Оренбургского государственного университета. Языкознание. 2017. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/kriterii-identifikatsii-evfemizmov
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. — Полтава: Довкілля — К., 2006. — 716 с.
7. Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). — М., 1996. — С. 141–156.
8. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. — М.: Наука, 1981. — 140 с.
9. Лут К. Міжмовна кореляція евфемізмів у сучасному економічному дискурсі / К. Лут // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. пр. Серія «Філологія». — Одеса, 2015. — №15, том 1. — С. 144–146.

10. Махницкая Е.О современном экономическом дискурсе / Елена Махницкая // Речевая деятельность. Текст: сб. науч. тр. — Таганрог, 2002. — С. 158–161.

11. Евтушина Т., Ковальская Н. Экономический дискурс как объект лингвистического исследования / Т. Евтушина // Вестник Челябинского гос. университета. 2014. — №6(335). — Филология. Искусствоведение. — Вып. 88. — С. 42–46.

Herasymova Olga
PhD, doctoral
Institute of Pedagogics
National Academy of Sciences of Ukraine

COMPONENTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE

Анотація. *У статті розглядаються різні інструменти, які являють собою певний набір інструментів для вдосконалення комунікаційної компетенції. Багато з цих інструментів можуть бути переведені в міжкультурні контексти. При побудові будь-якої форми компетенції потрібні зусилля, розвиток компетенції в області міжкультурної комунікації, яка часто вимагає від нас більшого ризику. Деякі з цих ризиків вимагають вийти поза зону нашого комфорту і адаптуватися до нових і незвичних ситуацій. Також у цій статті ми аналізуємо навички, необхідні для того, щоб бути компетентним у галузі комунікативної культури.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, міжкультурна комунікаційна компетентність, мотивація, самопізнання і інші знання, комунікативні навички.*

Abstract. *Throughout this article we have been putting various tools in the communication toolbox to improve the communication competence. Many of these tools can be translated into intercultural contexts. While building any form of competence requires effort, building intercultural communication competence often requires us to take more risks. Some of these risks require us to leave our comfort zones and adapt to new and uncertain situations. In this article, we will learn some of the skills needed to be an interculturally competent communicator.*

Key words: *intercultural communication, intercultural communication competence, motivation, self- and other-knowledge, communicative skills.*

Problem statement. Intercultural communication competence (ICC) is the ability to communicate effectively and appropriately in various cultural contexts. There are numerous components of ICC. Some key components include motivation, self- and other knowledge, and tolerance for uncertainty.

Initially, a person's motivation for communicating with people from other cultures must be considered. Motivation refers to the root of a person's desire to foster intercultural relationships and can be intrinsic or extrinsic [8, p. 365]. Put simply, if a person isn't motivated to communicate with people from different cultures, then the components of ICC discussed next don't really matter. If a person has a healthy curiosity that drives him or her toward intercultural encounters in order to learn more about self and others, then there is a foundation from which to build additional competence-relevant attitudes and skills. This intrinsic motivation makes intercultural communication a voluntary, rewarding, and lifelong learning process. Motivation can

also be extrinsic, meaning that the desire for intercultural communication is driven by an outside reward like money, power, or recognition. While both types of motivation can contribute to ICC, context may further enhance or impede a person's motivation to communicate across cultures.

The purpose of article. Define intercultural communication competence, explain how motivation, self- and other knowledge, and tolerance for uncertainty relate to intercultural communication competence, summarize the three ways to cultivate intercultural communication competence that are discussed, apply the concept of «thinking under the influence» as a reflective skill for building intercultural communication competence.

Base material. Members of dominant groups are often less motivated, intrinsically and extrinsically, toward intercultural communication than members of nondominant groups, because they don't see the incentives for doing so. Having more power in communication encounters can create an unbalanced situation where the individual from the nondominant group is expected to exhibit competence, or the ability to adapt to the communication behaviors and attitudes of the other.

The unbalanced situation we just described is a daily reality for many individuals with non-dominant identities. Their motivation toward intercultural communication may be driven by survival in terms of functioning effectively in dominant contexts. Recall the phenomenon known as code-switching discussed earlier, in which individuals from nondominant groups adapt their communication to fit in with the dominant group.

While intrinsic motivation captures an idealistic view of intercultural communication as rewarding in its own right, many contexts create extrinsic motivation. In either case, there is a risk that an individual's motivation can still lead to incompetent communication. For example, it would be exploitative for an extrinsically motivated person to pursue intercultural communication solely for an external reward and then abandon the intercultural relationship once the reward is attained. These situations highlight the relational aspect of ICC, meaning that the motivation of all parties should be considered. Motivation alone cannot create ICC.

Knowledge supplements motivation and is an important part of building ICC. Knowledge includes self- and other-awareness, mindfulness, and cognitive flexibility. Building knowledge of our own cultures, identities, and communication patterns takes more than passive experience [8, p. 357]. Communication and Perception, on perception, we learn who we are through our interactions with others. Developing cultural self-awareness often requires us to get out of our comfort zones. Listening to people who are different from us is a key component of developing self-knowledge. This may be uncomfortable, because we may realize that people think of our identities differently than we thought.

The most effective way to develop other-knowledge is by direct and thoughtful encounters with other cultures. However, people may not readily have these opportunities for a variety of reasons. Despite the overall diversity in our country, many people still only interact with people who are similar to them. Even in a racially diverse educational setting, for example, people often group off with people of their own race. Unless you interact with people with disabilities as part of your job or have a person

with a disability in your friend or family group, you likely spend most of your time interacting with able-bodied people. Living in a rural area may limit your ability to interact with a range of cultures, and most people do not travel internationally regularly. Because of this, we may have to make a determined effort to interact with other cultures or rely on educational sources like college classes, books, or documentaries. Learning another language is also a good way to learn about a culture, because you can then read the news or watch movies in the native language, which can offer insights that are lost in translation. It is important to note though that we must evaluate the credibility of the source of our knowledge, whether it is a book, person, or other source. Also, knowledge of another language does not automatically equate to ICC.

Developing self- and other-knowledge is an ongoing process that will continue to adapt and grow as we encounter new experiences. Mindfulness and cognitive complexity will help as we continue to build our ICC [2, p. 37]. Mindfulness is a state of self- and other-monitoring that informs later reflection on communication interactions. As mindful communicators we should ask questions that focus on the interactive process like «How is our communication going? What are my reactions? What are their reactions?» Being able to adapt our communication in the moment based on our answers to these questions is a skill that comes with a high level of ICC. Reflecting on the communication encounter later to see what can be learned is also a way to build ICC. We should then be able to incorporate what we learned into our communication frameworks, which requires cognitive flexibility. Cognitive flexibility refers to the ability to continually supplement and revise existing knowledge to create new categories rather than forcing new knowledge into old categories. Cognitive flexibility helps prevent our knowledge from becoming stale and also prevents the formation of stereotypes and can help us avoid prejudging an encounter or jumping to conclusions. In summary, to be better intercultural communicators, we should know much about others and ourselves and be able to reflect on and adapt our knowledge as we gain new experiences.

Motivation and knowledge can inform us as we gain new experiences, but how we feel in the moment of intercultural encounters is also important. Tolerance for uncertainty refers to an individual's attitude about and level of comfort in uncertain situations [8, p. 344]. Some people perform better in uncertain situations than others, and intercultural encounters often bring up uncertainty. Whether communicating with someone of a different gender, race, or nationality, we are often wondering what we should or shouldn't do or say. Situations of uncertainty most often become clearer as they progress, but the anxiety that an individual with a low tolerance for uncertainty feels may lead them to leave the situation or otherwise communicate in a less competent manner. Individuals with a high tolerance for uncertainty may exhibit more patience, waiting on new information to become available or seeking out information, which may then increase the understanding of the situation and lead to a more successful outcome. Individuals who are intrinsically motivated toward intercultural communication may have a higher tolerance for uncertainty, in that their curiosity leads them to engage with others who are different because they find the self- and other-knowledge gained rewarding.

How can ICC be built and achieved? This is a key question we will address in this section. Two main ways to build ICC are through experiential learning and reflective practices [3, p. 56]. We must first realize that competence isn't any one thing. Part of being competent means that you can assess new situations and adapt your existing knowledge to the new contexts. What it means to be competent will vary depending on your physical location, your role (personal, professional, etc.), and your life stage, among other things. Sometimes we will know or be able to figure out what is expected of us in a given situation, but sometimes we may need to act in unexpected ways to meet the needs of a situation. Competence enables us to better cope with the unexpected, adapt to the nonroutine, and connect to uncommon frameworks. I have always told my students that ICC is less about a list of rules and more about a box of tools.

Three ways to cultivate ICC are to foster attitudes that motivate us, discover knowledge that informs us, and develop skills that enable us [1, p. 101]. To foster attitudes that motivate us, we must develop a sense of wonder about culture. This sense of wonder can lead to feeling overwhelmed, humbled, or awed. This sense of wonder may correlate to a high tolerance for uncertainty, which can help us turn potentially frustrating experiences we have into teachable moments.

Discovering knowledge that informs us is another step that can build on our motivation. One tool involves learning more about our cognitive style, or how we learn. Our cognitive style consists of our preferred patterns for gathering information, constructing meaning, and organizing and applying knowledge. As we explore cognitive styles, we discover that there are differences in how people attend to and perceive the world, explain events, organize the world, and use rules of logic. Some cultures have a cognitive style that focuses more on tasks, analytic and objective thinking, details and precision, inner direction, and independence, while others focus on relationships and people over tasks and things, concrete and metaphorical thinking, and a group consciousness and harmony.

Developing ICC is a complex learning process. At the basic level of learning, we accumulate knowledge and assimilate it into our existing frameworks. But accumulated knowledge doesn't necessarily help us in situations where we have to apply that knowledge. Transformative learning takes place at the highest levels and occurs when we encounter situations that challenge our accumulated knowledge and our ability to accommodate that knowledge to manage a real-world situation. The cognitive dissonance that results in these situations is often uncomfortable and can lead to a hesitance to repeat such an engagement. One tip for cultivating ICC that can help manage these challenges is to find a community of like-minded people who are also motivated to develop ICC. In my graduate program, I lived in the international dormitory in order to experience the cultural diversity that I had enjoyed so much studying abroad a few years earlier. I was surrounded by students who were more or less interested in cultural diversity. This ended up being a tremendous learning experience.

Developing skills that enable us is another part of ICC. Some of the skills important to ICC are the ability to empathize, accumulate cultural information, listen,

resolve conflict, and manage anxiety [3, p. 49]. Again, you are already developing a foundation for these skills by reading this book, but you can expand those skills to intercultural settings with the motivation and knowledge already described. Contact alone does not increase intercultural skills; there must be more deliberate measures taken to fully capitalize on those encounters. While research now shows that intercultural contact does decrease prejudices, this is not enough to become interculturally competent. The ability to empathize and manage anxiety enhances prejudice reduction, and these two skills have been shown to enhance the overall impact of intercultural contact even more than acquiring cultural knowledge. There is intercultural training available for people who are interested. If you can't access training, you may choose to research intercultural training on your own, as there are many books, articles, and manuals written on the subject.

Reflective practices can also help us process through rewards and challenges associated with developing ICC. As we open ourselves to new experiences, we are likely to have both positive and negative reactions. It can be very useful to take note of negative or defensive reactions you have. This can help you identify certain triggers that may create barriers to effective intercultural interaction. Noting positive experiences can also help you identify triggers for learning that you could seek out or recreate to enhance the positive [5]. A more complex method of reflection is called intersectional reflexivity. Intersectional reflexivity is a reflective practice by which we acknowledge intersecting identities, both privileged and disadvantaged, and implicate ourselves in social hierarchies and inequalities [3, p. 42]. This method brings in the concepts of dominant and nondominant groups and the privileges/disadvantages dialectic we discussed earlier.

Conclusions. While formal intercultural experiences like studying abroad can result in learning, informal experiences are also important. We may be less likely to include informal experiences in our reflection if we don't see them as legitimate. Reflection should also include «critical incidents». Think of reflection as a tool for metacompetence that can be useful in bringing the formal and informal together [5, p. 39].

Література

1. Ayers R., & Ayers. Living in the gutter: Conflict and contradiction in the neoliberal classroom: A call to action: / R. Ayers, & Ayers. — Berkeley Review of Education, 2, 2011. — P. 95–108.

2. Biesta G. Good education in an age of measurement: on the need to reconnect with the question of purpose in education: / G. Biesta. — Educational Assessment, Evaluation and Accountability, 21. 2009. — P. 33–46.

3. Biesta G. A new logic of emancipation: The methodology of Jacques Rancie`re / G. Biesta. — Educational Theory, 60, 2010. — P. 39–59.

4. Calarco J.M. «I need help!» Social class and children's help-seeking in elementary school: / J. M. Calarco. — American Sociological Review, 2011. — P. 862–882.

5. Furio Bednarz, «Building Up Intercultural Competences: Challenges and Learning Processes,» in Building Intercultural Competencies: A Handbook for Professionals in Education, Social Work, and Health Care, eds. Maria Giovanna Onorati and Furio Bednarz: Leuven, Belgium: Acco — 2010. — P. 39.

6. Freire P. Pedagogy of the oppressed: / P. Freire. — New York: Continuum, 2000. — 237 p.

7. Janet M. Bennett, «Cultivating Intercultural Competence», in The Sage Handbook of Intercultural Competence, ed. Darla K. Deardorff (Thousand Oaks, CA: Sage, 2009). — P. 127–34.

8. Nakayama K. Intercultural Communication in Contexts / K. Nakayama — 5th ed.: Boston, MA: McGraw —Hill, 2010. — 465 p.

Дикарева Л.Ю.
кандидат філологічних наук, доцент
завідувач кафедри українознавства
Київського національного університету будівництва і архітектури

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО РІВНЯ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. *Розглядається етимологія експресивних висловів (матизмів та евфемізмів), широко вживаних у мові, художній літературі та публіцистиці.*

Ключові слова: *культура мовлення, нецензурна лексика, слово-паразит, евфемізм.*

Abstract. *The etymology of expressive expressions (matheism and euphemisms) widely used in language, fiction and journalism is considered.*

Key words: *language culture, obscene vocabulary, parasite word, euphemism.*

Відомо, що основним способом спілкування між людьми є вербальна комунікація, яка поширюється на всі сфери людської діяльності, оскільки саме вербальні компоненти є основними носіями значень повідомлень. Разом з тим мова має широкий арсенал засобів вираження національно-специфічної інформації, тому може бути джерелом пізнання неповторних культур різних народів.

Знання як рідної мови, так і особливостей іноземних мов є запорукою успіху в спілкуванні з представниками інших лінгвокультур, основою повноцінної міжкультурної комунікації.

Одна з домінуючих тенденцій сучасності, відчутна усіма носіями мови, — розширення сфери вживання лайливих висловів, так би мовити, часткова «легалізація» нецензурних висловів у художній літературі та засобах масової інформації. Ця тенденція прямо пов’язана із загальною демократизацією життя пострадянського суспільства, і лайлива лексика є своєрідним мірилом цього розкріпачення. Серед філологічних досліджень останніх двох десятиліть спостерігаємо підвищення інтересу до вивчення нецензурної лексики. І це зрозуміло, адже за частотою використання лайливі слова і вирази посідають провідне місце в побутовому мовленні студентів (і не тільки). Комерційними

структурами видаються невеликі словнички лайливих слів, інтерес до яких досить високий. Тому вважаємо, що прояснення етимології найпоширеніших евфемізмів сприяло б підвищенню культури мовлення, адже літературні тексти та підручники, зрозуміло, не включають цю сферу мови в процес навчання.

У зв'язку з цим цілком природний інтерес іноземних вчених до такого типу висловів. До речі, перші записи російської та української лайки належать саме іноземцям.

Ось враження німця Р. Брандта від російської лайки, про яке він пише у своїй книзі «Описание путешествия в Московию…» (1656 г.): «При вспышках гнева и при ругани они <…> говорят многие постыдные слова и насмешки… Говорят их не только взрослые… но и малые дети, еще не умеющие назвать ни Бога, ни отца, ни мать…» [1, с. 191].

Майже одночасно Україну відвідав інший іноземець — турецький мандрівник Евлія Челебі. Після перебування в 1657 р. в Україні він писав, що українці — стародавній народ, а їхня мова всеосяжніша, ніж перська, китайська, монгольська. Дослідника цікавили також лайливі слова у різних мовах. В українській мові йому вдалося знайти чотири лайливі вирази: «чорт», «дідько», «свиня», «щезни, собако». На жаль, лінгвісти констатують, що на сьогоднішній день 75% населення планети лається російською лайкою без перекладу [1, с. 60]. І дійсно, слово «*блин*» у першому його значенні «кулінарний виріб» може використовуватись у російській мові в однині і в множині: *блин*, *блины*. У другому його, непристойному, значенні, звичайно ж, ніякої множини немає. Наприклад, можна почути від російськомовного студента: «Я, *блин*, пошел в библиотеку, но она, *блин*, была закрыта». Але смішним видається це слово-паразит, вжите у множині: «Мы, *блины*, пошли в библиотеку…». Українською мовою це слово перекладається *млинець*, але як слово-паразит ми використовуємо його без перекладу саме у тому його другому, тобто непристойному, значенні, навіть про це не підозрюючи. (Звичайно ж, не говорять: «Я, *млинець*, пішов у бібліотеку…»). Цей граматичний експеримент ще раз доводить непристойність російського слова-паразита *блин*.

Якщо основна функція лайливої лексики полягає в посиленні значення сказаного, то мета евфемізації — навпаки пом'якшити те, що мовцю здається непристойним. У мовленні різних верств населення можемо спостерігати саме паразитарну функцію використання евфемізмів, коли «для зв'язки» мовець вставляє *блин*, руйнуючи тим самим будь-яку функціональну виправданість вживання лайки.

Нагадаємо, що евфемізм — це емоційно нейтральне «слово чи вираз, яким замінюють у мові… непристойне, з неприємним емоціональним забарвленням слово; // Заміна … непристойних, неприємних і т. ін. слів іншими словами» [2, с. 453]. Головна мета евфемізації — приховувати, пом'якшувати непристойне, навіть тоді, коли сам мовець може й не здогадуватися про нецензурний прототип такого евфемізму (наприклад, *блин, фигня, ёлки-палки* й подібні).

У передмові до Словника російської лайки зазначається: «…ругань извозчиков…, многоэтажная брань моряков…, ожесточенность «излияния души»

зэков… и женские ласкательные словечки вроде *ёлочки зеленые!* имеют общий источник. <…> Поистине «космических» масштабов достигло в речи молодежи производное от цепи *бля — мля — бляха* и т. п. — слово *блин*». [1, с. 12, 24].

«Не случайно в разных языках обозначение брани имеет разные ассоциативные и образные корни. Так, рус. *брань* заимствовано из церковнославянского вместо *боронь*, которое значило «борьба» и производно от *боротися* «защищаться» <…>, *ругань* связана с др.-рус. *ругъ* «насмешка» <…>, что семантически объединяет ее с нем. Schimpfwort «ругательство», первоначально также обозначавшим «шутка, насмешка» <…>« [1, с. 28]. (Порівняйте з укр. *наруга* — зле висміювати кого-небудь, той же корінь — *руг*).

Що ж, власне кажучи, тоді є національно маркованим у даній лексико-фразеологічної групі?

Деякі автори намагаються пояснити певну інтенсивність тієї чи іншої інвективної моделі в різних мовах національною специфікою. «В основі німецької інвективної стратегії лежать образи зі згадуванням екскрементів, — зазначає Н. Малінін. — Причина — відома охайність цього народу. У Франції та Англії найприкріша лайка носить коїтальний характер, а в Італії це — богохульство… що пояснюється… побожністю нащадків Ромула. У слов'янських культурах, де особливо високий статус родинних відносин по материнській лінії, найстрашнішою лайкою є сексуальна образа матері» [1, с. 34].

На думку авторів Словника російської лайки аналіз найбільш поширених лайливих формул з урахуванням їх функціональної характеристики можна звузити до так званих посилів і заклять, де сакральність і обсцентність переплітається в єдине ціле.

1. Посили до якого-небудь міфологічного персонажа, який уособлює зло, згубний початок*: Іди ти під три чорти!* Таке посилання може виражатися не прямим найменуванням нечистої сили, а зазначенням місця його перебування: *Іди ти в болото!*

2. Побажання зла, невдачі, що виражені міфологемами, аналогічними до наведених: *Чорт тебе візьми!* Для заклять цієї групи характерний постійний зв'язок значень «чорт, нечистий дух» → «хвороба». Традиційно вважають, що такого роду закляття і прокляття були найдавнішими прототипами лайки у європейських народів.

3. Вирази, які прямо іменують «спосіб» покарання тієї людини, на яку насилається закляття: *Щоб ти провалився!, Щоб тебе розірвало!*

4. Обсцентні посили або їх евфемізми: *Іди ти на...!*

5. Обсцентна лайка, що називає «спосіб» сексуальної наруги над її адресатом [1, с. 40].

Отже, *лайливий лексикон* є мовним паспортом, за яким відразу визначається соціальний та освітній статус будь-якої людини, рівень її загальної культури. Як би далеко не зайшла демократизація мови в нашому суспільстві, активне вживання лайки, особливо нецензурної, не рекомендується. Інша справа — пасивне володіння такою лексикою.

Завдання мовознавців — виявляти тенденції розвитку сучасної мови, філологічно тлумачити і, якщо можна, ненасильницьки коригувати їх. Знання етимології такої лексики стає свого роду щепленням проти неусвідомленого, «паразитарного» вживання нецензурних слів та евфемізмів.

Найуживаніші слова-паразити

БЛИН, «*эвфем.* Вводное слово-паразит. С 80-х годов это слово стало одним из самых актуальных эвфемизмов молодежной речи…» [1, с. 82].

БЛЯХА, «*ж. прост. эвфем.* Вводное слово-паразит. Ср. БЛИН, БЛЯ <…> То же, что Бляха-муха <…> Восклицание, выражающее недовольство, досаду, раздражение» [1, с. 86].

ФИГ (ФИК). «*эвфем.* 1. Кукиш. Употребляется с античных времен (у греков, римлян) и в средневековой Европе фрукт фигового дерева был фаллическим символом, что использовалось в комедиях, народных сатирических сценках и т. п. <…>» [1, с. 339].

БАНЯ, «ж. … В русской мифологии — некий «антихрам», обиталище *баенника* — банного духа. <…> Первонач. — эвфем. пожелание отправиться к *баеннику* — банному черту. Типичный русский посыл в баню как в сакральную зону, связанный с представлением о бане как «антихраме», месте обитания нечистой силы…» [1, с. 76].

ЗАШИБИСЬ. < *Эвфем. от* обсценизма. [1, с. 160].

ПИСЕЦ, *м. вульг.-прост. эвфем.* Крах, конец, неудача. [1, с. 259].

Література

1. Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. Словарь русской брани (матизмы, обсценизмы, эвфемизмы). — СПб.: «Норинт», 2003. — 448 с.

2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970–1980. — Т. 2, 1971. — С. 453.

Капуш А.В.
кандидат філологічних наук
доцент кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КОМУНІКАТИВНІ НЕВДАЧІ У СФЕРІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Анотація. *У статті розглядається проблема комунікативних невдач у міжкультурному діловому середовищі, аналізуються їх суть та причини. Пропонується опис відмінностей у поведінці німців та українців, зумовлених впливом культурних чинників. Аргументується необхідність формування у студентів комунікативної компетенції для запобігання комунікативним невдачам у їхній майбутній професійній діяльності.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, мовні та культурні чинники, ділове спілкування, комунікативна невдача, комунікативна компетенція.*

Abstract. *The article deals with the problem of communicative failures in intercultural business environment, analyses their essence and reasons. It includes a description of the differences in the behavior of Germans and Ukrainians, due to the influence of the linguistic and cultural factors. The*

necessity for students of forming communicative competence to prevent communicative failures in their future professional activities is argued.

Key words: *intercultural communication, linguistic and cultural factors, business communication, communicative failure, communicative competence.*

Постановка проблеми. Комунікація є невід'ємною складовою життя людського суспільства та запорукою його нормального функціонування. Проте комунікація далеко не завжди буває успішною, через що партнерам не вдається досягти мети спілкування. Особливо прикрими є наслідки непорозуміння між партнерами по комунікації у сфері ділового спілкування, оскільки вони зумовлюють не лише розчарування та взаємні звинувачення, але і призводять до значних іміджевих втрат компанії, нівелюють досягнення попередніх домовленостей і кооперації та, у найгіршому випадку, можуть призвести до зриву подальшого розвитку бізнес-контактів. Формування міжкультурної комунікативної компетенції у потенційних бізнес-партнерів допоможе попередити такі непорозуміння або ж подолати їхні негативні наслідки. Завданням даної статті є аналіз комунікативних невдач, зумовлених деякими культурними відмінностями між учасниками спілкування, насамперед на прикладі українських партнерів та їхніх колег з німецькомовних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років різні аспекти проблематики комунікативних невдач, у тому числі в міжкультурному середовищі, висвітлювалися у роботах вітчизняних (Ф. Бацевич, О. Яшенкова) та зарубіжних (L. Fink, S. Gruttauer, A. Thomas, S. Schroll-Machl) дослідників. Про актуальність проблеми комунікативних невдач різних типів у міжкультурному спілкуванні свідчить також значна кількість публікацій у ЗМІ, автори яких допомагають читацькому загалу усвідомити суть міжкультурних відмінностей та дати практичні поради щодо вибудовування ефективних стратегій міжкультурного ділового спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна комунікація відбувається під впливом цілої низки чинників (соціальних, мовних, культурних, психологічних тощо), які іноді ускладнюють процес передачі інформації та обміну нею. У лінгвістиці та теорії комунікації на позначення різного типу непорозумінь під час спілкування зазвичай використовують термін «комунікативна невдача», під яким розуміють «негативний результат комунікації (спілкування), недосягнення адресантом комунікативної мети та прагматичних спрямувань, а також відсутність взаєморозуміння та згоди між комунікантами» [2, с. 180]. Ф. Бацевич позначає ситуацію неуспішної комунікації терміном «комунікативна девіація», та вказує, що причиною її є недостатня комунікативна компетенція адресанта: недотримання правил, максим, постулатів, конвенцій комунікативного кодексу [1, с. 339]. Комунікативні невдачі призводять до повного або часткового нерозуміння повідомлення адресанта, яке, крім того ж, може супроводжуватися образою, подивом чи роздратуванням партнера по комунікації. Їх причиною часто є вплив культурних чинників, які впливають на процес комунікації, його складові, на принципи і правила спілкування. Як показує

досвід, в ситуаціях, де колеги різних національностей спільно працюють над одним проектом, досить легко можуть виникнути непорозуміння. Особливо прикрим є те, що подібні ситуації трапляються всупереч найкращим намірам обох сторін та їхньому безумовному бажанню успішної співпраці. В німецькій мові у таких випадках використовують вираз «*ins Fettnäpfchen treten*» (дослівно «*вступити у горщик з жиром*»), який з'явився у XIX ст. У тогочасних селянських оселях в кухні завжди стояв горщик з жиром для змащування чобіт. Якщо хтось із необачності вступав у нього, жир розносився по всьому дому, а прибирати його було малоприємним заняттям. У сучасній німецькій мові вираз «*ins Fettnäpfchen treten*» вживається у значенні «*ненавмисне образити кого-небудь*», у ситуації, яка може легко трапитися та мати неприємні наслідки.

Про актуальність проблеми комунікативних невдач у діловому спілкуванні свідчить той факт, що у Німеччині в останні роки все більшої популярності набуває медіація або посередництво у сфері економіки (Wirtschaftsmediation), яка полягає у залученні спеціальних експертів до вирішення конфліктних ситуацій у сфері бізнесу, насамперед тих, які виникли на основі міжкультурних відмінностей партнерів [3]. Проте вирішенню таких проблем може зарадити не лише фахівець, але і вчасне та ефективне формування міжкультурної комунікативної компетенції у майбутніх партнерів по співпраці. Потрапляючи в інше культурно-мовне середовище, комуніканти опиняються у світі інших цінностей та законів спілкування. Тому, навіть добре оволодівши лексикою та граматикою мови своїх іноземних бізнес-партнерів, неможливо повністю уникнути комунікативних невдач, якщо не враховувати цей факт та продовжувати діяти у системі координат своєї рідної культури.

На позначення загальноприйнятих у певному суспільстві та культурному середовищі норм поведінки та інтеракції у фаховій літературі використовують термін «культурні стандарти». Культурні стандарти пропонують членам культурної спільноти систему орієнтирів для власної поведінки та дають можливість вирішити, яка поведінка інших є нормальною, типовою, може вважатися прийнятною, а який тип поведінки необхідно відхиляти [4, с. 12; 5, с. 28]. Порушення норм поведінки, що приписуються культурними стандартами іншого суспільства, є однією з головних причин комунікативних невдач у процесі міжкультурного ділового спілкування.

Виявлення національно-культурної специфіки спілкування відбувається через опис комунікативної поведінки представників іншої культурної спільноти та зіставлення типових моделей поведінки, прийнятих в обох культурах. Щоб запобігти непорозумінням у міжкультурному спілкуванні, студенти-економісти, поряд з формуванням іншомовної компетенції, повинні отримати знання щодо особливостей німецького мовленнєвого та ділового етикету, невербальної комунікації тощо.

Невербальна комунікація, правила етикету

Національні та культурні чинники впливають на невербальні складові спілкування (міміка, жести, постава, проксеміка), що можна спостерігати у типових ситуаціях спілкування. Напр., на відміну від українців, німці, зазвичай,

частіше посміхаються незнайомим людям та, коли заходять у приміщення, вітаються з присутніми там людьми, навіть, якщо вони їм незнайомі. При цьому німці, як правило, не передбачають продовження розмови та знайомства. Інша поведінка може сприйматися як прояв неввічливості та недружнього ставлення до інших. У Німеччині під час знайомства чи привітання прийнято тиснути руку не лише чоловікам, але і жінкам, що є (поки що) незвичним для України. Однак необхідно пам'ятати про це правило німецького етикету, оскільки його недотримання може буде розцінено німецькими жінками як образа та дискримінація. Дякуючи оратору за цікавий виступ, німецькі слухачі стукають пальцями по столу, у той час як в українців прийнято висловлювати подяку аплодисментами.

Мовленнєвий етикет та соціально-рольові аспекти комунікації

На відміну від України, у Німеччині та Австрії у письмовій діловій комунікації потрібно вказувати титули, звання, наукові ступені адресатів, оскільки вони є практично частиною імені особи, а недотримання цього правила є «етикетною» помилкою. У той же час німецькі партнери, орієнтуючись на етикетні правила своєї мови, звертаються до українських колег, вживаючи лише форму імені (*Juri, Michael, Larissa*) та часто віддають перевагу звертанню на «ти». Такі форми звертання в жодному випадку не є ознакою неповаги, хоча і суперечать нормам українського ділового етикету, згідно з яким до інших потрібно звертатися по імені та по батькові.

У німців форми привітання при зустрічі та встановленні контакту мають більш формальний характер, так само як відповідь на запитання «Як справи?», яка не передбачає розгорнутої відповіді про стан речей, скарг тощо, як це прийнято в українців. На відміну від українців, німці не схильні поєднувати особисті та ділові взаємини, детально розпитувати партнерів про справи, які не стосуються безпосередньо теми ділового спілкування. Вони добре готуються до ділової зустрічі та відразу переходять до суті справи, очікуючи цього ж і від партнера. Представниками інших народів це може сприйматися як холодність, надзвичайний прагматизм та неповага.

Українці, навпаки, схильні до розгорнутих висловлювань, у них часто відсутня сегментація комунікативних сфер та чітка тематична диференціація. Тому, навіть в офіційному спілкуванні, вони можуть відхилятися від безпосередньої теми розмови, проводити різні паралелі (історії з життя, анекдоти, крилаті вирази тощо), ставити прямі питання, які можуть неприємно вражати іноземців, наприклад, про родинний стан співрозмовника, його політичні та інші вподобання, рівень доходів тощо.

Перелік таких міжкультурних відмінностей, які можуть стати причиною комунікативних невдач, можна продовжити, оскільки комунікація є багаторівневим складним процесом, успіх якої залежить від впливу різноманітних чинників.

Висновки з проведеного дослідження:

1. Дослідження комунікативних перешкод та типів комунікативних невдач у міжкультурній комунікації допомагає знайти шляхи оптимізації міжнародної співпраці та має прикладне значення для викладання ділової іноземної мови.

2. Формування іншомовної комунікативної компетенції, яка виходить далеко за межі лише володіння мовою, має стати ключовою метою на заняттях з ділової німецької мови для студентів-економістів.

3. Для запобігання комунікативним невдачам у міжкультурному діловому спілкуванні необхідно вивчати не лише структуру іноземної мови, але й менталітет, культуру та традиції народу.

Література

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. Бацевич. — 2-ге вид., доп. — К.: ВЦ «Академія», 209. — 376 с.

2. Яшенкова О. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. Яшенкова. — К.: ВЦ «Академія», 2010. — 312 с.

3. Brodbeck N. Kollegen aus unterschiedlichen Nationen: Tritt ins interkulturelle Fettnäpfchen [Електронний ресурс] / N. Brodbeck — Режим доступу до ресурсу: http://www.faz.net/aktuell/beruf-chance/beruf/kollegen-aus-unterschiedlichen-nationen-tritt-ins-interkulturelle-fettnaepfchen-11576832-p2.html

4. Fink L., Gruttauer S., Thomas A. Beruflich in der Ukraine. Trainingsprogramm für Manager, Fach- und Führungskräfte / L. Fink, S. Gruttauer, A. Thomas — Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht, 2009. — 178 S.

5. Schroll-Machl S. Die Deutschen — Wir Deutsche. Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben / S. Schroll-Machl — Göttingen: Vandenhoeck&Rupprecht, 2007. — 227 S.

Dr Kornacka Małgorzata
Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Wydział Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski

NAZWAĆ, ABY ZAPAMIĘTANO: O MNEMOTECHNICZNYM POTENCJALE NAZW POSPOLITYCH, FIRMOWYCH I WŁASNYCH

Abstract. *The paper investigates a mnemonic potential of names falling in three groups: proper, common and trade names. In each group three functions of name are analysed dealing with how the name is given to memorise, how the name is used to memorise, and how other names are used to memorise the name.*

Key words: *proper names, common names, trade names, mnemonics.*

1. Cel

Celem poniższego opracowania jest podjęcie próby zbadania mnemotechnicznego potencjału różnego typu nazw. W opisie tym postaramy się uwzględnić trzy następujące kryteria:

* rodzaj nazwy,
* funkcję nazwy w procesie zapamiętywania,
* pozostałych uczestników procesu zapamiętywania i ich role.

1.1. Rodzaj nazwy

Najbardziej fundamentalny podział przeprowadzany wśród nazw to dychotomiczny podział na nazwy własne i pospolite. Podział ten z czasem rozszerzono, wyodrębniając kategorie pośrednie, jak nazwy firmowe, których zaklasyfikowanie do dwóch pierwotnych kategorii jest przedmiotem rozważań i dyskusji [16].

Podstawowych różnic między dwoma (czy później trzema) kategoriami nazw upatruje się najczęściej w tym, jaki jest zakres nazywanych przez nazwy obiektów, oraz w tym, jaki jest charakter związku łączącego nazwy z nazywanymi obiektami.

Najczęściej przywoływany, dwuczłonowy podział przeprowadzony na podstawie kryterium zakresu przeciwstawia nazwy własne (o jednostkowym odniesieniu) nazwom pospolitym (o odniesieniu niejednostkowym) [3, s. 43]. Trójczłonowy podział na podstawie tego samego kryterium, zaproponowany przez T. Skubalankę i Cz. Kosyla [14, s. 211], przeciwstawia nazwy własne (o jednostkowym denotacie i desygnacie), nazwy firmowe (o desygnacie stanowiącym grupę denotatów) oraz nazwy pospolite (o denotacie stanowiącym klasę desygnatów).

Dwuczłonowy podział przeprowadzony na podstawie kryterium związku przeciwstawia nazwy własne, których związek z nazywanym obiektem jest w przypadku każdego obiektu ustanawiany indywidualnie w trakcie specjalnego aktu nazywania [5, s. 19], oraz nazwy pospolite, których związek z nazywanym obiektem powstaje niejako «automatycznie», bez żadnej zewnętrznej ingerencji, gdy tylko obiekt zaczyna charakteryzować się określonym zespołem cech, i w podobny sposób zanika, gdy obiekt przestaje się takim pełnym wymaganym zespołem cech charakteryzować. Nie spotkałam trójczłonowego podziału na podstawie tego samego kryterium, ale dość łatwo jest przewidzieć, jak byłby przeprowadzony. Przeciwstawiałby nazwy pospolite (o związku z nazywanym obiektem ustalanym całkowicie niearbitralnie, wręcz «automatycznie»), nazwy firmowe (o związku z nazywanym obiektem ustalanym arbitralnie dla całej grupy obiektów, np. dla całej partii towaru) oraz nazwy własne (o związku z nazywanym obiektem ustalanym arbitralnie dla każdego obiektu indywidualnie).

Pozostałe różnice między nazwami własnymi i pospolitymi (oraz ewentualnie firmowymi), dotyczące np. przekładalności bądź nieprzekładalności, tworzenia lub nietworzenia form obu liczb, pisowni dużą bądź małą literą, traktuje się najczęściej jako konsekwencję dwóch podstawowych różnic. Przez niektórych autorów różnice te zostają jednak podniesione do rangi podstawowych różnic dystynktywnych, jak np. w ujęciu W. Mańczaka [7; 8] przekładalność czy też w ujęciu J. Grzeni wyspecjalizowanie w pełnieniu funkcji identyfikacyjnej oraz wokatywnej [4, s. 17].

Prowadzone przez neurologów i neuropsychologów od lat 80-tych prace nad anomią proprialną potwierdzają, że zaburzenia w aktualizowaniu nazw pospolitych i zaburzenia w aktualizowaniu nazw własnych mogą przebiegać całkowicie niezależnie. Pozwala to przypuszczać, że «dostęp do nazw pospolitych i własnych przebiega odmiennymi drogami neurolanymi (…), że ich przetwarzanie i produkcja są osobne»

[11, s. 303]. Tym bardziej istotne staje się pytanie, czy różnice w tworzeniu i przetwarzaniu nazw znajdują odbicie w różnych mnemotechnicznych strategiach wykorzystanych przy ich tworzeniu oraz w ich różnym mnemotechnicznym potencjale.

1.2. Funkcja nazwy w procesie zapamiętywania

Mówiąc o mnemotechnicznej funkcji nazwy ma się na myśli najczęściej funkcję nazwy nadawanej produktowi konkurującemu z innymi produktami na rynku: nazwa została specjalnie ukształtowana tak, aby to właśnie ona przyszła na myśl konsumentom w razie potrzeby sięgnięcia po określonego typu produkt. Tymczasem nie jest to jedyna funkcja mnemotechniczna, jaką może pełnić nazwa. Odrębnie rozpatrzymy następujące trzy sytuacje:

* dana nazwa zostaje nadana w celu zapamiętania,
* dana nazwa zostaje wykorzystana do zapamiętania,
* do zapamiętania danej nazwy zostają wykorzystane inne nazwy.

1.3. Pozostali uczestnicy procesu zapamiętywania i ich role

Zapamiętywanie jest procesem zakładającym obecność co najmniej dwóch obiektów: tego, kto zapamiętuje, i tego, kto jest zapamiętywany, lub tego, co jest zapamiętywane. Mówiąc o mnemotechnicznym potencjale nazwy postaramy się zatem sprecyzować informacje o dwóch podstawowych uczestnikach procesu i jego przebiegu:

* zapamiętującym może być: osoba nadająca nazwę, osoba nazywana, inni użytkownicy nazwy,
* zapamiętywanym może być: brzmienie nazwy, związek nazwy z obiektem, obiekt, właściwości obiektu sygnalizowane w nazwie,
* zapamiętywanie może być w różny sposób stymulowane przez nazwę.

2. Nazwy wykorzystywane do zapamiętania innych nazw

Zarówno nazwy własne, jak i nazwy firmowe i pospolite mogą być wykorzystywane do zapamiętywania innych nazw lub ciągów nazw.

Jak się wydaje, w tej funkcji wszystkie trzy grupy nazw zachowują się jednakowo.

Nie ma różnic dotyczących kategorialnej przynależności ciągów słownych, do których zapamiętania mogą zostać wykorzystane poszczególne nazwy. Nazwy własne nie muszą być wykorzystane do zapamiętania ciągów nazw własnych, lecz mogą zostać wykorzystane do zapamiętania ciągów nazw pospolitych lub firmowych. Do zapamiętania ciągów nazw własnych mogą zostać wykorzystane nie tylko nazwy własne, lecz również nazwy pospolite lub firmowe.

Nie ma również różnic w mechanizmach przekształcania pierwotnych ciągów w nazwy własne, pospolite lub firmowe. W każdym przypadku możemy mieć do czynienia z następującymi przekształceniami:

* ilościowymi: elementy pierwotnego ciągu mogą być skracane lub rozszerzane o dodatkowe elementy,
* kombinatorycznymi: odrębne elementy ciągu pierwotnego mogą być łączone w jedną całość, zaś pojedynczy, stanowiący całość element ciągu pierwotnego może zostać rozbity na odrębne jednostki.

Nie spotykamy natomiast przekształceń jakościowych, polegających na zmianie («przekodowaniu») całego elementu ciągu pierwotnego albo jego fragmentu według określonego klucza, np. samogłoska A zostaje zastąpiona samogłoską E, dowolna

samogłoska w sylabie otwartej zostaje zastąpiona samogłoską O itd.

3. Nazwy nadane w celu zapamiętania

Zanim przystąpimy do omówienia zasygnalizowanej w tytule kwestii podkreślmy, że mnemotechnicznego charakteru nazwy (związanego z faktem, że została nadana w celu zapamiętania) nie należy utożsamiać z jej czytelną motywacją. W przypadku nazw o czytelnej motywacji mamy do czynienia z pewnym stanem faktycznym, który mógł powstać z różnych powodów. Nadanie nazwy w celu zapamiętania jest natomiast pewną świadomą, intencjonalną czynnością, która mogła doprowadzić do zaistnienia określonego stanu. Tak więc nie każda czytelna motywacja jest rezultatem czynności mającej na celu stworzenie nazwy łatwej do zapamiętania, zaś nie każda czynność mająca na celu stworzenie nazwy łatwej do zapamiętania prowadzi do powstania nazwy o czytelnej motywacji.

3.1. Nazwy pospolite

Jeżeli uwzględnić powyższe zastrzeżenia dotyczące nazw o czytelnej motywacji, okaże się, że wśród nazw pospolitych brak w zasadzie nazw, o których można jednoznacznie stwierdzić, że zostały nadane w celu zapamiętania. Jedyny jednoznaczny przykład takich nazw, który udało mi się znaleźć, to nazwy określonych czynności procesora w niektórych językach programowania. Nie ulega wątpliwości, że funkcji *FileSize* w języku Turbo Pascal (zwracającej rozmiar wyspecyfikowanego pliku) albo funkcji *ENDMEM* w języku Turbo Basic (zwracającej adres ostatniego bajtu pamięci) nadano taką a nie inną nazwę, aby maksymalnie ułatwić zapamiętanie osobom znającym język angielski. Problem w tym, że nie wiadomo, czy nie należy nazw tych funkcji potraktować jako nazwy własne. Każda z nazw określa bowiem jedną konkretną czynność procesora, za każdym razem i na każdym komputerze wykonywaną w identyczny sposób (w przeciwieństwie do pospolitych nazw czynności określających czynność, która w różnych sytuacjach i w przez różnych wykonawców wykonywana jest różnie, choć wykazuje wspólne cechy definicyjne). Można więc powiedzieć, że spełniają kryterium zakresu, uchodzące za podstawowe kryterium nazw własnych — mają w jakimś sensie odniesienie jednostkowe.

3.2. Nazwy firmowe

Nazwy firmowe to jedyny typ nazw, w których przypadku mówiło się do tej pory o funkcji mnemotechnicznej. Jak stwierdza A. Lewandowski, «jeszcze inna funkcja nazwy firmowej to zdolność do szybkiego zapamiętywania, utrwalenia w świadomości odbiorcy. Funkcję tę określić możemy jako mnemotechniczną. Z trudem realizuje się ona wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z ogromem nazw w poszczególnych grupach asortymentowych. (...) Przy wprowadzaniu nowego leku firma lub jej przedstawiciel starać się musi o to, by przybliżyć lekarzowi także jego nazwę. «Trzeba nowa nazwę wbić w pamięć, jak młotkiem» — oświadczył były urzędnik jednej z firm farmaceutycznych» [6, s. 251–252].

Może nie do końca zgadzając się z dramatycznym tonem cytowanego stwierdzenia, należy zgodzić się, że nazwa firmowa zostaje nadana towarowi po to, aby zapamiętała ją osoba, od której zależy decyzja o kupnie lub do której należy głos doradczy w podjęciu takiej decyzji: w przypadku leków sprzedawanych na receptę taką osobą jest lekarz, w przypadku leków sprzedawanych bez recepty — pacjent, lekarz lub

farmaceuta.

Ponieważ nazwa konkretnego towaru ma przyjść decydentowi na myśl wtedy, gdy pojawi się potrzeba zakupu towaru o określonych cechach, nazwa mnemotechniczna wskazuje na te właśnie istotne cechy towaru: «W przypadku starych nazw lekarstw zawarte były w ich nazwach informacje o organie głównym, składniku lekarstwa lub chorobie, którą środek miał leczyć» [6, s. 252].

3.3. Nazwy własne

Celem niniejszego artykułu nie jest stworzenie kolejnej klasyfikacji nazw własnych, ale dla potrzeb zbadania potencjału mnemotechnicznego tych nazw konieczne jest wyodrębnienie kilku ich podstawowych klas o wyraźnie różnych cechach.

* Wyodrębnimy najpierw nazwy własne określonych pozycji (lokalizacji) w układach współrzędnych: nazwy miejsc w trójwymiarowej przestrzeni fizycznej (*toponimy*), nazwy odcinków czasu czy punktów czasowych (*chrononimy*), nazwy miejsc w przestrzeni organizacyjno-administracyjnej (nazwy urzędów, firm itd.), nazwy miejsc w wirtualnej przestrzeni internetowej. Te ostatnie nie doczekały się jeszcze specjalnego określenia (*virtualonimy?*), ale były już badane. Nazwami chat roomów zajmowały się np. R. Łobodzińska i M. Peisert [9, s. 170–171].

* Następnie wyodrębnimy nazwy własne obiektów zlokalizowanych w określonych pozycjach układów współrzędnych: ludzi (*antroponimy*), obiekty ożywione (*zoonimy*), materialne wytwory ludzi (*chrematonimy*), obiekty materialne nie będące ludzkim wytworem itd.

* Wreszcie wyodrębnimy nazwy własne zjawisk, procesów itd., w których uczestniczą wyodrębnione w poprzednim etapie obiekty w określonych pozycjach układu współrzędnych: nazwy własne zdarzeń historycznych itd.

Zaproponowana klasyfikacja charakteryzuje się kilkoma cechami, pozwalającym wykorzystać ją w naszych rozważaniach.

* Po pierwsze, dopuszcza rozszerzanie zbioru nazw nie tylko poprzez dodawanie nowych obiektów zlokalizowanych w już zdefiniowanych układach współrzędnych, ale i dodawanie nowych układów współrzędnych, w których funkcjonują zupełnie nowego rodzaju obiekty.

* Po drugie, dopuszcza funkcjonowanie jednego obiektu (obiektu identyfikowanego przy pomocy tej samej nazwy) w kilku różnych, niezależnych układach współrzędnych. Takie rozwiązanie pozwala np. rozwiązać niejednokrotnie pojawiającą się w pracach onomastycznych kwestię, czy nazwy pensjonatów, urzędów czy restauracji to nazwy obiektów przestrzeni miejskiej, czy też nazwy instytucji. Zaproponowana klasyfikacja pozwala traktować je jako nazwy obiektu jednocześnie zlokalizowanego w kilku przestrzeniach: jako urbanonim, określający obiekt zlokalizowany w przestrzeni trójwymiarowej, oraz jako nazwę instytucji, zlokalizowanej w przestrzeni organizacyjno-administracyjnej.

Rozpatrzmy teraz dwie klasy nazw własnych określających obiekty zlokalizowane w przestrzeni trójwymiarowej i charakteryzujących się czytelną motywacją.

* Pierwsza charakterystyczna klasa to antroponimy (imiona) motywowane wyrażeniem wskazującym na cechę/cechy noszącego go człowieka. Jeżeli nazwa ta

miałaby mieć charakter mnemotechniczny, powinniśmy móc wskazać dwa elementy: tego, kto ma zapamiętać, oraz to, co ma zapamiętać.

Zapamiętującym może być albo osoba nadająca imię, albo osoba nosząca imię, albo inne osoby, które stykają się z osobą noszącą imię — oprócz nadającego imię. Jeżeli zapamiętującym ma być nadający imię, to zapamiętywanym według wszelkiego prawdopodobieństwa ma być imię. Jeżeli zapamiętującym ma być osoba nosząca imię, to zapamiętywanym może być nie tylko samo imię, ale też pewna nauka zawarta w imieniu (zapamiętujący ma pamiętać, aby zawsze wykazywać takie cechy, na jakie wskazuje jego imię). Jeżeli zapamiętującym ma być osoba stykająca się z osobą noszącą imię, to zapamiętywanym może być nie tylko samo imię (skojarzenie: od osoby do imienia), ale i osoba nosząca to imię jako reprezentant osób charakteryzujących się pewnymi cechami (skojarzenie: od imienia wskazującego na określoną informację o osobie do osoby).

Niestety, nie jesteśmy w stanie jednoznacznie wskazać powyższych elementów. Badacze historii imion motywację imienia przez wyrażenie wskazujące na cechy noszącego imię człowieka tłumaczą nie dążeniem do zapamiętania czegokolwiek, lecz zupełnie innymi względami. Jak stwierdza E. Rzetelska-Feleszko, «najstarszymi uchwyconymi przez naukę motywacjami nadawania imion były wróżby i życzenia wypowiadane podczas aktu nadania imienia dziecku, skierowane ku przyszłości nowo narodzonego: oby miał pomyślne życie i osiągnął pożądane, ważne społecznie cechy: uznanie i sławę, waleczność w obronie pokoju, ale i cnoty rodzinne» [13, s. 33].

* Druga charakterystyczna klasa to toponimy-drogowskazy, a więc «nazwy własne, które wskazują kierunek. Są to takie nazwy ulic, jak *Wolska*, prowadząca w Warszawie w kierunku wsi *Wola,* czy *Krakowska*, wiodąca w kierunku *Krakowa*. Nazwami-drogowskazami są też liczne wiejskie nazwy pól, łąk, uroczysk i innych miejsc typu przyimkowego, np. *Ku Cmentarzowi, Za Las*» [13, s. 147]. Również w przypadku tych nazw nie jesteśmy w stanie jednoznacznie wskazać elementu zapamiętywanego i zapamiętującego. Pierwotną funkcją tych nazw nie była bowiem funkcja mnemotechniczna, lecz informacyjna: «[Kierunkowe nazwy terenowe — MK] odzwierciedlają potrzebę komunikacyjną wspólnoty wiejskiej polegającej na informowaniu (członków rodziny, sąsiadów) o położeniu miejsca, w którym podejmuje się prace rolne, hodowlane i inne» [13, s. 140]. «[Za pomocą kierunkowych nazwy toni — MK] rybacy zwykle informują się nawzajem, na jakiej toni łowili lub zamierzają łowić, która z toni jest obfitsza w ryby itp» [13, s. 141].

Rozpatrzmy teraz trzy klasy nazw własnych (identyfikatorów) określających obiekty zlokalizowane w wirtualnej przestrzeni internetowej. Wszystkie służą do wyznaczania pojedynczego, indywidualnego, niepowtarzalnego obiektu, a ich związek z konkretnym obiektem jest ustalany każdorazowo indywidualnie, w trakcie indywidualnego aktu nazwania. Spełniają zatem wszelkie kryteria, aby uznać je za nazwy własne. Tym samym różnią się od haseł elektronicznych, które w ogóle nie są nazwami, gdyż nie służą do wyznaczania obiektów ani klas obiektów.

* Pierwsza grupa to pierwotne identyfikatory nadane przez system bez ingerencji człowieka w formę tego identyfikatora — identyfikator rachunku w banku internetowym, identyfikator komputera w sieci, identyfikator użytkownika

skomputeryzowanego systemu wypożyczeń bibliotecznych itd. Należą do dwóch klas: nazwy własne miejsc przestrzeni wirtualnej (identyfikator komputera) oraz nazwy własne obiektów w niej usytuowanych (identyfikator użytkownika). Mają najczęściej postać dobranych losowo sekwencji liter i/lub cyfr niekojarzących się z żadnymi wyrazami języka naturalnego. W oczywisty sposób nie mają funkcji mnemotechnicznej.

* Druga grupa to identyfikatory użytkownika, samodzielnie przez niego tworzone i identyfikujące go w trakcie (synchronicznej, asynchronicznej lub mieszanej) komunikacji z innymi użytkownikami. Są to więc nazwy własne obiektów usytuowanych w przestrzeni wirtualnej. R. Łobodzińska i M. Peisert [9] charakteryzują odrębne cechy identyfikatorów: adresów mailowych, nicków używanych w rozmowach czatowych, nicków używanych komentarzach i grupach dyskusyjnych, nicków używanych w MUD-ach. Ich prymarną funkcją jest funkcja identyfikacyjna. W poszczególnych typach komunikacji szczególnego znaczenia nabiera możliwość kreowania przez te identyfikatory ogólnego wizerunku użytkownika lub możliwość dobitnego podkreślenia za ich pomocą określonej opinii użytkownika na jakąś kwestię. Funkcja mnemotechniczna nie odgrywa najważniejszej roli. Znamienne jest, że autorki nie wymieniają jej wśród funkcji nicków: identyfikacyjno-dyferencjacyjnej, mimetycznej, socjologicznej, informacyjnej, ekspresyjnej oraz aluzyjnej [19, s. 169]. Wspominają o niej tylko niejako mimochodem, wyliczając jako ostatni spośród wymogów, jakie spełniać powinien dobry nick: «Dobry nick powinien być więc w miarę krótki po to, aby można go było łatwo użyć w formie wokatywnej i zdrobniałej, «chwytliwy» dla oka i ucha i łatwy do zapamiętania» [19, s. 176].

* Trzecia grupa to również identyfikatory tworzone samodzielnie przez użytkownika, ale tym razem tylko na jego potrzeby (a więc identyfikatory niewidoczne dla innych użytkowników). To identyfikatory «wtórne» mające zastąpić trudniejsze do kojarzenia (i do zapamiętania) identyfikatory, w tym często «pierwotne» identyfikatory systemowe: numer rachunku bankowego, identyfikator komputera w sieci, numer innego użytkownika.

Należą one, podobnie jak identyfikatory opisywane w pierwszym podpunkcie, do dwóch klas: nazwy własne miejsc przestrzeni wirtualnej (identyfikator komputera) oraz nazwy własne obiektów w niej usytuowanych (identyfikator użytkownika). Od identyfikatorów opisywanych w pierwszym podpunkcie różnią się tym, że powstają w rezultacie arbitralnej decyzji użytkownika. Od identyfikatorów opisywanych w podpunkcie drugim — tym, że tylko w znikomej liczbie przypadków określają autora nazwy (częściej określają miejsca lub inne osoby), oraz tym, że autor nazwy jest świadom jej niedostępności dla innych użytkowników. Dlatego nie zastanawia się, jaki jego wizerunek nazwa będzie kreowała, ani jak podkreślić za jej pomocą określoną opinię na jakąś kwestię. Jeżeli kreuje za jej pomocą jakiś wizerunek, to robi to nieświadomie, a wizerunek jest wizerunkiem we własnych oczach i stanowi raczej obiekt zainteresowania psychologii niż socjologii.

W przypadku tych identyfikatorów funkcja mnemotechniczna stanowi funkcję podstawową, a nawet wręcz rację ich istnienia. Przypomnijmy, że są to identyfikatory «wtórne» — użytkownik nie potrzebuje «jakiegokolwiek» identyfikatora danego obiektu, gdyż identyfikator «pierwotny» już istnieje. To, czego potrzebuje, to

identyfikator łatwy do skojarzenia z obiektem, i «wtórny» identyfikator stanowi odpowiedź na tę potrzebę. Mnemotechniczna funkcja identyfikatora pozwala zatem autorowi (i zarazem jedynemu użytkownikowi identyfikatora) łatwiej zapamiętać związek identyfikatora z obiektem. Nie potrzebuje on z reguły zapamiętywać samego obiektu (wie bowiem, że obiekt taki istnieje, a identyfikator ułatwia mu jedynie dotarcie do niego). Nierzadko nie musi też zapamiętywać identyfikatora w pełnej formie — z reguły ma bowiem dostęp do listy utworzonych przez siebie identyfikatorów (nazwanej *moje kontakty*, *moja sieć*, *moi odbiorcy* lub w podobny sposób) i jego rola polega tylko na wyszukaniu odpowiedniego identyfikatora na liście.

4. Nazwy, do których zapamiętania wykorzystuje się inne nazwy

Przeprowadźmy mały eksperyment, polegający na wyszukaniu stron internetowych zawierających tekst «*jak zapamiętać nazwę*» i «*how to memorise the name*». Przekonamy się, że obiektem zabiegów mnemotechnicznych ułatwiających zapamiętanie brzmienia nazwy mogą być zarówno nazwy własne, jak i nazwy firmowe oraz nazwy pospolite. Najpopularniejsze zabiegi są w przypadku wszystkich tych nazw identyczne: polegają na rozbiciu nowej, nieznanej nazwy na elementy występujące w już znanych użytkownikowi nazwach.

Tym, co wyróżnia nazwy własne, jest to, że obiektem zabiegów mnemotechnicznych oprócz brzmienia nazwy mogą być (i częściej bywają) inne jej właściwości poza brzmieniem.

* Najczęściej dąży się do zapamiętania związku znanej skądinąd nazwy własnej (imienia) z konkretną osoby. Aby zapamiętać ten związek tworzy się ciągi mnemotechniczne, w których występuje zarówno nazwa własna, jak i nazwa charakterystycznej cechy, pozwalającej zidentyfikować obiekt.

* Niekiedy dąży się do zapamiętania sekwencji, w jakiej występują nazwy własne: kolejność dopływów danej rzeki, kolejność satelitów danej planety, kolejność panowania władców danego państwa itd. Ciągi mnemotechniczne, służące do zapamiętania takich sekwencji, są praktycznie nie do odróżnienia od ciągów mnemotechnicznych, służących do zapamiętania grupy nazw własnych, w której przypadku kolejność nie jest istotna. W obu rodzajach ciągów mnemotechnicznych poszczególne komponenty muszą być bowiem w jakiś sposób uszeregowane.

Wnioski:

* Przeprowadzony przegląd pokazuje, że trzy rozpatrywane kategorie nazw różnią się potencjałem mnemotechnicznym.

* Różnice te nie dotyczą wykorzystywania nazwy do zapamiętywania innej nazwy (innych nazw). Dotyczą natomiast sytuacji nadania nazwy w celu zapamiętania oraz sytuacji wykorzystywania innej nazwy (innych nazw) do zapamiętania danej nazwy.

* Istnieją dwie grupy nazw, przy których nadawaniu funkcja mnemotechniczna odgrywa podstawową rolę. Pierwsza to nazwy firmowe. Druga to specyficzna podgrupa nazw własnych — zastępcze identyfikatory tworzone przez użytkownika na własny użytek. Obie te grupy różnią się udziałem w procesie zapamiętywania poszczególnych uczestników oraz ich funkcją.

* Jedna grupa nazw wykazuje specyficzne właściwości jako podstawa tworzenia ciągów mnemotechnicznych złożonych z innych nazw. Ta grupa to nazwy własne, w

których przypadku celem zabiegów mnemotechnicznych może być nie tylko zapamiętanie samego brzmienia, ale również zapamiętanie związku z konkretnym nazywanym obiektem lub zapamiętaniem określonej sekwencji chronologicznej albo przestrzennej.

Bibliografia

1. Barczyk, A., 2003, *Znaczenie namingu w przestrzeni wirtualnej. Przypadek chat roomów*, «Maska», 17, s. 41–56.

2. Dunaj, B., Mycawka, M., 2012, *Kilka uwag o klasyfikacjach nazw własnych*, (w:) Łuc, I., Pogłódek, M. (red.), *W komunikacyjnej przestrzeni nazw własnych i pospolitych*, Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, s. 165–175.

3. Grodziński, E., 1973, *Zarys ogólnej teorii imion własnych*, Warszawa: PWN.

4. Grzenia, J., 2002, *Słownik nazw własnych*, Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN.

5. Kaleta, Z., 1998, Teoria nazw własnych, (w:) Rzetelska-Feleszko, E. (red.), 1998, *Polskie nazwy własne: encyklopedia*, Warszawa; Kraków: Wydaw. Instytutu Języka Polskiego PAN, s. 15–36.

6. Lewandowski, A., 1992, *Współczesne polskie nazwy firmowe*, Zielona Góra: Wydawnictwo WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego.

7. Mańczak, W., 2001, *Najstarszy i największy problem onomastyki: istota nazw własnych*, (w:) Cieślikowa, A., Czopek-Kopciuch, B. (red.), *Toponimia i oronimia*, Kraków: Wydaw. Naukowe DWN, s. 25–30.

8. Mańczak, W., 2006, *Jeszcze o istocie nazw własnych*, (w:) Abramowicz, Z., Bogdanowicz, E. (red.), *Onimizacja i apelatywizacja*, Białystok: Wydaw. Uniwersytetu w Białymstoku, s. 507–512.

9. Łobodzińska, R., Peisert, M., 2005, *Nazwy własne w różnych typach komunikacji internetowej*, (w:) Łobodzińska, R. (red.), *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, Łask: Oficyna Wydaw. LEKSEM, s. 163–174.

10. Radner, K., 2005, *Die Macht des Namens: altorientalische Strategien zur Selbsterhaltung*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

11. Rutkiewicz-Hanczewska, M., 2012, *«Nomina propria» i «nomina appellativa» — układy samoistne. O podstawach neuroonomastyki*, (w:) Łuc, I., Pogłódek, M. (red.), *W komunikacyjnej przestrzeni nazw własnych i pospolitych*, Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, s. 299–315.

12. Rzetelska-Feleszko, E. (red.), 1998, *Polskie nazwy własne: encyklopedia*, Warszawa; Kraków: Wydaw. Instytutu Języka Polskiego PAN.

13. Rzetelska-Feleszko, E., 2006, *W świecie nazw własnych*, Warszawa; Kraków: Wydaw. Naukowe DWN.

14. Skubalanka, T., Kosyl, Cz., 1968/1969, *O powstawaniu nazw firmowych*, «Annales UMCS», s. 207220. [http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/plain — content?id=4367]

15. Tomczak, L., 2005, *Autonimy internetowe — ich geneza, funkcje oraz onomastyczny status*, (w:) Łobodzińska, R. (red.), *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, Łask: Oficyna Wydaw. LEKSEM, s. 151–161.

16. Walczak, B., 2000, *Nazwy firmowe — propria czy appellativa?*, (w:)

Czachorowska, M., Szewczyk, Ł. M. (red.), *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze*, Bydgoszcz: Wydaw. WSP w Bydgoszczy, s. 113–122.

Краснопольська Н.Л.
кандидат філологічних наук
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. *Стаття присвячена проблемам англомовних запозичень в українській термінології менеджменту. У статті розглянуто причини англомовних запозичень, проаналізовано особливості їх адаптації до законів української мови.*

Ключові слова: *українська термінологія менеджменту, запозичення, англіцизми, адаптація.*

Abstract. *The article is devoted to the problems of English-language loan words in the Ukrainian language of terminology of management. The article deals with the causes of English-language loan words, analyzes the peculiarities of their adaptation to the laws of the Ukrainian language.*

Key words: *Ukrainian terminology of management, loan words, Briticisms, adaptation.*

Наукова термінологія є показником розвитку наукового, соціально-економічного та культурного поступу держави. Питання про те, якою повинна бути термінологія — національною чи міжнаціональною, — завжди було дискутивним. Особливо гостро ця проблема постає в мовах, які довгий час існували в умовах бездержавності. До таких належить і українська мова. Утиски української мови довгий час стримували розвиток національної наукової термінології. Набуття Україною статусу незалежності, зміна політичних орієнтирів зумовили і зміну мовної ситуації в країні.

Сьогодні мовознавці шукають відповіді на низку питань: має бути вітчизняна термінологія суто українською чи інтернаціональною; яким має бути ступінь інтернаціоналізації; коли для впровадження чужих термінів є вагомі підстави; що робити із засиллям запозичень у науковій мові тощо.

У науковій лексиці співіснують чуже й питоме, міжнародне й національне. Перший складник єднає її з міжнародними стандартами, другий виявляє її самобутність, зберігає народний характер. Загальновідомо, що для повноцінного розвитку термінології важливо дотримуватися рівноваги, оптимального співвідношення цих двох складників, тобто враховувати однаковою мірою зарубіжні й національні традиції.

Українська терміносистема менеджменту формувалася і продовжує формуватися на ґрунті терміноодиниць, випрацюваних у наукових дослідженнях американських учених із проблем менеджменту, тобто американізмів та англіцизмів. Українська мова не встигає запропонувати для нового поняття термін-відповідник, який би ґрунтувався на національній основі. Таким чином, пріоритет у створенні нової реалії зумовлює пріоритет і в її номінації, що веде до «експортування» назви. Напр.: *кейс-метод* — «система підготовки менеджерів,

що полягає в моделюванні й вирішенні виробничих ситуацій», *бенчмаркінг* — «методика управління, спрямована на поліпшення якості продукції та досягнення переваг у конкурентній боротьбі», *партисипація* — «залучення найманих працівників до прийняття управлінських рішень», *хендз он* — «відхід від пасивного управління і безконтрольного надання коштів до активної участі». Іншомовні терміни потрапляють у мову й залишаються в терміносистемі за умови існування незаповнених лакун у лексичній системі мови. «Англіцизм, на думку В. Пілецького, як і будь-яке інше запозичене слово, доречний, якщо він позначає поняття, що з різних причин ще не назване засобами української мови або в ній відсутній рівновартісний відповідник, за наявності ж у мові питомих або запозичених термінів, що прижилися в мові, англіцизми сприяють «вимиванню» власне мовних термінів» [9, с. 52].

Статтю присвячено дослідженню англіцизмів у терміносистемі менеджменту. Маємо на меті з'ясувати причини запозичень, простежити фонетичні, морфологічні та семантичні зміни, яких зазнають англо-американські запозичення в процесі освоєння їх українською мовою. Відсутність ґрунтовних наукових досліджень, присвячених вивченню національних та інтернаціональних компонентів в українській термінології менеджменту, визначає актуальність дослідження.

Можна виділити такі причини запозичення термінів-англіцизмів:

1) потреба розмежування понять наукової галузі менеджменту або їхньої спеціалізації. За спостереженнями Л. Туровської, для останніх років розвитку мови характерна тенденція до диференціації в напрямі «рід < види», «відбиваючи прагнення до певної ієрархії всередині змістового поля, з одного боку, і необхідність дати окреме найменування кожному видові того чи іншого роду і тим самим встановити логічні родо-видові відношення, з іншого» [10, с. 62]. Зокрема, на позначення поняття «договірне тимчасове платне володіння і користування землею, підприємством, основними виробничими фондами, іншим майном на договірних засадах» в українській мові здавна існує термін *оренда*, запозичений з латинської мови (arendo — здаю в найми, наймаю). Із розвитком економічних відносин виникла потреба в конкретизації названого поняття, що спонукало до залучення нових терміноодиниць: *лізинг* — «довготермінова оренда основних засобів виробництва, за якої право власності зберігається орендодавцем на той товар, що виробляє орендар»; *рентинг* — «короткотермінова (до одного року) оренда машин і обладнання без права їх наступного привласнення орендарем»; *хайринг* — «середньотермінова оренда машин і обладнання без передачі права власності на товар орендареві». Зазначені англомовні терміни конкретизують різновиди оренди: а) за терміном, на який укладається угода; б) за наявністю/відсутністю права передачі орендованої власності орендареві;

2) потреба в найменуванні нових понять, явищ, зафіксованих у зарубіжній науковій літературі з менеджменту, але таких, які не мають відповідників в українській науковій мові, наприклад: *інсайдер* — «директор, старший службовець корпорації, а також той, хто має доступ до внутрішньофірмової інформації та володіє понад 10% акцій фірми»;

3) тенденція «мовної економії» (О. Єсперсен), яка знаходить своє відображення в заміні громіздкої описової конструкції однослівним запозиченим терміном, напр.: «тимчасове переведення співробітника в інший відділ організації або в іншу організацію» — *секондмент*, «відхід від пасивного управління і безконтрольного надання коштів до активної участі в управлінні» — *хендз он*. Ця тенденція «відповідає спробам сучасного суспільства збільшити інформативність тексту на тлі його скорочення, а також прагматичним намаганням — економія площі друкованої продукції та часу усних повідомлень» [10, с. 61].

Прикметною ознакою англо-американських запозичень є вживання віддієслівних іменників на **-інг**: *бенчмаркінг*, *контролінг*, *маркетинг*, *кліринг*, *вестинг*, *аутсорсинг*, *коучинг* тощо. За спостереженнями Е. Огар та М. Процик, форми на **-інг** не заховали своєї чужомовної прикмети і не змінилися під впливом мови-реципієнта, тому, перш ніж вводити їх у мовленнєвий обіг, треба провести ретельну інвентаризацію наявного термінологічного матеріалу і спробувати знайти питомий відповідник для номінації поняття [8, с. 240]. Пристаючи до думки В. Бєлоусової, зазначимо, що терміни менеджменту на **-інг** «добре семантично асимільовані, легко залучаються до деривaційних рядів …» [2, с. 117]. Тому, на нашу думку, такі лексеми мають право на широке використання в досліджуваній термінології.

Погоджуючись із М. Зеленцовою, зазначимо, що англомовні терміни та кальки з менеджменту входять до української мови не окремими лексемами, а цілими групами та тематичними блоками. Це пов’язано з тим, «що, по-перше, усталена англомовна терміносистема менеджменту пропонує узуальні позначення, яким не завжди можна знайти зручний однослівний еквівалент, а, по-друге, з упливом іншомовної концептосфери менеджменту на відповідні концептосфери української мови, за якого разом із відповідними концептами запозичуються і їхні прямі або кальковані позначення. Цим зумовлено таку особливість сучасного процесу термінологічного запозичення, як запозичення термінів разом із запозиченням нових понять, явищ та реалій» [6, с. 38−39].

Асиміляція англійських слів на українському ґрунті є об’єктивним та закономірним процесом фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного перетворення за внутрішніми законами розвитку української мови.

Освоєння іншомовних термінів українською мовою відбувається в різних підсистемах. За спостереженнями А. Білецького, «адаптація означає асиміляцію іншомовного лексичного матеріалу в широкому розумінні на фонологічному й семантичному рівнях, а в більш вузькому розумінні — на власне граматичному рівні. Питання про адаптацію лексичного елемента виникає тоді, коли цей елемент функціонує в даній мові за поєднання з іншими елементами як синтагматичними (текстовими), так і парадигматичними (системними або систематичними) зв’язками» [3, с. 17]. Отже, у процесі освоєння нові терміни зазнають фонетичних, морфологічних, семантичних змін.

Унаслідок фонетичного освоєння в іншомовних термінах відбуваються звукові трансформації, характерні для окремих звуків і звукосполук. На думку Л. Гумецької, «серед способів адаптації лексичних запозичень найбільш

поширеним є фонетична субституція, тобто заміна не властивих українській мові звуків у даному фонетичному контексті іншими, прийнятними для фонетики української мови» [5, с. 72]. Для процесу фонетичної субституції характерні такі явища:

● звукова дивергенція — передавання одного звука запозиченого слова різними українськими звуками, наприклад: передавання англійської голосної фонеми /і/ українськими відповідниками /і/, /и/ та /ай/ (*клінч/clinch*; *фасадизм/fasadizm*; *адвайзер/adviser)*; англійська фонема [h] замінюється українськими фонемами [х] або [г], а іноді й [ґ]: *Ґоторн — Хонторн/Hawthorne*, *холдинг — голдинг — ґолдинг/holding*, *хайринг — гайринг/hiring*;

● проста субституція — передавання одного звука мови-джерела певним звуком мови-реципієнта, наприклад, специфічний англійський звук ŋ передається сполученням [нг]: *вестинг, тренінг, коучинг, моніторинг, холдинг, бенчмаркінг.*

З процесом фонетичної асиміляції запозичених термінів тісно пов'язаний процес їхньої графічної адаптації, яка полягає в написанні слова кирилицею відповідно до правил української орфографії. Так, запозичені з англійської мови лексеми на **-ing** в українській мові передають через **-інг** або **-инг** відповідно до правила «дев'ятки»: *інжиніринг, лізинг, холдинг, коучинг, бадинг, маркетинг, кліринг, вестинг, хайринг, рентинг, аутсорсинг, бенчмаркінг, контролінг.*

За графічного передавання використовують трансфонацію (відтворюють звукову форму іншомовного слова): *рейтинг* (rating), *секондмент* (secondmend), *тренінг-менеджер* (training manager), *термінатор-менеджер* (terminate manager), *тайм-менеджмент* (time management), *турбо-менеджмент* (turbo management); або транслітерацію (відтворюють графічну форму слова): *клінч* (clinch), *контролінг* (controlling), *моніторинг* (monitoring), *фасадизм* (fasadizm), *тренд* (trend), *спонсор* (sponsor). Можливі змішані випадки: у низці запозичень з англійської мови використовують трансфонацію, проте регулярно відтворюють звук r, який у мові-джерелі не вимовляється: *інсайдер* (insider), *аутсайдер* (outsider), *менеджер* (manager).

Морфологічне освоєння нових запозичень передбачає їхнє входження до певного лексико-граматичного класу слів (частин мови) мови-реципієнта й набуття у зв'язку з цим відповідних морфологічних і синтаксичних ознак. Усі іншомовні терміни англійського походження українська мова засвоює без артиклів, які в цій мові є морфологічним засобом формального вираження граматичної категорії означеності/неозначеності іменника пор.: *the manager* (англ.) — *менеджер.*

Більшість термінів зазнають морфологічних змін, завдяки яким можуть функціонувати в українській мові — мові флексійній, на відміну від англійської. Зокрема, терміни *офіс, менеджмент, моніторинг* тощо змінюються за відмінками, набуваючи форми чоловічого роду. При оформленні граматичного роду запозичення, на думку В. Аристової, враховують два головні чинники: зміст (семантика) запозичення та його усна чи писемна форма. Вплив семантики може виявлятися по-різному: у встановленні роду іменників-істот відповідно до статі; інших — згідно з граматичним родом найменування родового поняття, за

аналогією до питомих синонімічних понять [1, с. 49]. Наприклад, зазвичай в українській мові назви осіб за професією та видом діяльності мають чоловічий рід: *менеджер*, *адміністратор*, *коуч*, *адвайзер*, *супервайзер*, *аджастер.*

До граматичних способів адаптації вчені відносять повне граматичне переосмислення та лексикалізацію. Лексикалізація — перетворення в одне слово групи слів з іншої мови або злиття елементів складного слова, які пишуть через дефіс. Зокрема, з термінологічних словосполучень *terminate manager*, *one-man management*, *work management* утворено терміни *термінатор-менеджер*, *єдиноначальність*, *заводоуправління*.

Найдискусійнішою в українському мовознавстві залишається проблема словотвірного освоєння нових запозичень. «У словотвірних гніздах неозапозичень під впливом глобалізаційних тенденцій з'явилися нові складні одиниці, утворені з двох іменників, перший із яких виражає атрибутивне значення, що є наслідком перенесення на ґрунт української мови англійського словотвірного типу» [4, с. 6]. Наприклад: *бізнес-план*, *бізнес-планування*, *бізнес-контакти*, *бренд-менеджмент*, *тайм-менеджмент*, *прес-менеджер*, *піар-менеджер*, *офіс-менеджер*, *ризик-менеджер*, *бренд-менеджер*. Пристаючи до думки К. Городенської, подібні запозичення «потребують виваженого професійного аналізу і з погляду відповідності словотвірним та граматичним нормам, і з погляду потрібності їх українській мові» [4, с. 7].

Співіснування графічних варіантів *піар-менеджер/PR-менеджер*, *Х-неефективність*/*ікс-неефективність*, *HR-менеджер/ейчар-менеджер*, на думку вчених, «свідчить про перебування неозапозичень під час їхньої фіксації на різних ступенях адаптації та усталеності до системи української мови і є, переважно, явищем тимчасовим, що має тенденцію до надання переваги адаптованим простим лексемам (піар-менеджер)» [7, с. 235].

На сьогодні залишається невирішеною проблема правопису новітніх англійських запозичень, зокрема проблема словотвірної адаптації запозичених складних іменників *прес-менеджер*, *фанд-менеджер*, *ко-менеджер*, *лідл-менеджер*, *мідл-менеджер*, *контент-менеджер*, *продакт-менеджер*, *івент-менеджер*. Найчастіше їх пишуть через дефіс, хоч вони не є в українській мові юкстапозитами, тобто складними іменниками, утвореними з двох самостійних іменників без сполучного голосного. Водночас зафіксовано написання термінів окремо: *мідл менеджер*, *івент менеджер*, *реліз менеджер*. Обидва варіанти написання термінів порушують чинні правила правопису складних слів разом і через дефіс. Такі лексеми потрібно писати разом: *пресменеджер*, *фандменеджер*, *коменеджер*, *лідлменеджер*, *мідлменеджер*, *івентменеджер*, *релізменеджер*, *продактменеджер*, *контентменеджер*, *ейчарменеджер*.

Виникають проблеми з правописним оформленням запозичених слів, утворених додаванням іншомовного компонента ***топ***-, який вказує на інтенсивний чи крайній вияв ознаки, високий рівень професійності. Він є функційним аналогом таких уже словотвірно освоєних префіксів, як ***супер-***, ***гіпер-***, ***екстра-***, ***архі-*** тощо [4, с. 7]. Усупереч сформованій в українському словотворі традиції писати префікси інтенсивності разом такі новотвори пишуть

через дефіс: *топ-менеджер* замість *топменеджер*, вживання якого і пропонуємо усталити в українській термінології менеджменту. Варто зазначити, що сучасні словники української мови фіксують написання слів з іншомовним компонентом *топ-* через дефіс.

Отже, запозичення англіцизмів до української терміносистеми менеджменту — закономірне об'єктивне явище, яке не має істотних обмежень чи заборон, важливий засіб поповнення української наукової термінології. Основними причинами запозичень є пріоритет американських учених у наукових дослідженнях з менеджменту, потреба розмежування понять означеної наукової галузі, тенденція до інтернаціоналізації української термінології, тенденція мовної економії. У процесі адаптації англомовні запозичення пристосовуються до законів української мови.

Література

1. Аристова В.М. Англо-русские языковые контакты (англицизмы в русском языке) / В. М. Аристова. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. — 151 с.
2. Бєлоусова В. Проблема кодифікації англо-американських запозичень на -ing (на матеріалі віддієслівних іменників) / Вікторія Бєлоусова // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. — К., 1998. — С. 116–119.
3. Білецький А.О. Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах / А. О. Білецький / Іноземна філологія. — Вип. 24. — Л., 1971. — С. 17–23.
4. Городенська К.Г. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови / К. Г. Городенська // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. — К.: КНЕУ, 2009. — Вип.VIII. — С. 3–9.
5. Гумецька Л.Л. Способи адаптації запозиченої лексики в староукраїнській мові / Л. Л. Гумецька // Мовознавство. — 1976. — №4. — С. 71–74.
6. Зеленцова М.Г. Особенности отражения иноязычной терминологии в языках реципиентах (на материале терминологии менеджмента русского и украинского языков): дис... канд. филол. наук: 10.02.15 / М. Г. Зеленцова; Таврический нац. Ун-т им. В. И. Вернадского. — Симферополь, 2006. — 222 с.
7. Клименко Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному лексиконі: монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. — К.: Видавн. дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.
8. Огар Е. Комп'ютеризація видавничої галузі та розвиток сучасної видавничої термінології / Емілія Огар, Марія Процик // Вісник: Проблеми української термінології. — Львів: Вид-во Нац. Ун-ту «Львівська політехніка», 2002. — №453. — С. 237–241.
9. Пілецький В.І. Мовна самобутність терміна / В. І. Пілецький // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. — К., 2009. — Вип.VIII. — С. 49–54.
10. Туровська Л.В. Інноваційні процеси в українській науковій термінології / Л. В. Туровська // Українська мова. — 2005. − №2. — С. 56–63.

Лавриненко Т.П.
старший викладач
кафедри іноземних мов
факультету маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

«Мова допомагає нам пізнати світ
так само, як зір і слух»
Ноам Хомскій

Анотація. *У статті розглядаються теоретичні та методологічні питання формування міжпредметних зв'язків лінгвістики та економічної теорії. Визначено основні тренди в розвитку сучасної наукової лінгвістики та їх взаємодія з економічною сферою суспільства в умовах глобалізації. Розглянуто основні підходи історичного досвіду та сучасних аспектів взаємозалежності і взаємодії лінгвістики та економіки.*

Ключові слова: *лінгвістика, мова економіки, економічна теорія, міжпредметні зв'язки.*

Abstract. *The article deals with theoretical and methodological issues of formation of subject links between linguistics and economic theory. The main trends have been determined in the development of modern scientific linguistics and their interaction with the economic sphere of society in the conditions of globalization. The main approaches of historical experience and modern aspects of interdependence and interaction of linguistics and economics have been revealed.*

Key words: *linguistics, language of economics. economic theory, subject links.*

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика розширює межі своїх інтересів і все більше взаємодіє з іншими науками, проникаючи майже в усі сфери нашого життя. Економічна теорія досліджуючи складні процеси економічної сфери суспільства, що відбуваються в умовах глобалізації світової економіки, а також нових цивілізаційних викликів початку XXI ст., залучає в своє предметне поле міжпредметні зв'язки з іншими суспільними науками. Мова економічної науки, її важливість для пояснення, розуміння та передбачення наслідків процесів, які вона відображає, визначає актуальність розвідок міжпредметних зв'язків лінгвістики та економіки, як двох сфер науки спрямованих на вивчення діяльності людини, мовних та економічних форм її комунікації.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Дослідженню запитів, пов'язаних з мовою та її зв'язків з економікою приділяється зростаюча увага наукової спільноти. Економіка мови, як міждисциплінарний предмет, використовується вже понад 50 років. Термін **«економіка мови»** ***(«economics of language»)*** вперше з'явився у 1965 році, коли американський економіст Яків Маршак опублікував статтю під назвою «Economics of language» [6]. У вітчизняній та зарубіжній літературі відмічається важливість вивчення економічної лексики та міжпредметних зв'язків двох наук — про мовну та економічну діяльність людини в суспільстві. Про це засвідчують публікації як вітчизняних і зарубіжних лінгвістів та економістів, зокрема І. Болдирева, О. Голубовської, Дж. Кінглі, І. Корольова, Д. Макклоскі, А. Марнет, Д. Раскова, Т. Тарасевич, Н. Ханіної та ін.

Ми поділяємо думку сучасних дослідників про актуальність подальших досліджень взаємозалежності мовних та економічних проблем сучасності в яких відображаються культурні, лінгвістичні та економічні питання розвитку суспільств у XXI ст.

Метою статті є аналіз теоретичних та методологічних підходів до становлення процесу інтеграції лінгвістики та економіки викликаний змінами в розвитку економічної сфери суспільства та проблемами сучасної мовної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку нашого суспільства характеризується тим, що відбувається відмова від пострадянських стереотипів і формування нових цінностей та смислів у мові, культурі, що в свою чергу, здатне змінити контекст соціального розвитку, в тому числі і проведення економічних реформ. У вітчизняних роботах з проблем сучасної лінгвістики акцентується увага на зміні парадигм у мовознавстві і наслідки цієї події для семіотики і мовної семантики [1, с. 3].

Серед визначних наукових досягнень другої половини двадцятого століття було зростання теоретичних та практичних досліджень в галузі лінгвістики. Лінгвістика — це наука, що вивчає мову (друга назва цієї науки — мовознавство), вона вивчає не тільки існуючі (що існували або можливі в майбутньому) мови, а й людську мову взагалі. У широкому сенсі слова лінгвістика поділяється на наукову (тобто, яка передбачає побудову лінгвістичних теорій) і практичну. Найчастіше під лінгвістикою мається на увазі саме наукова лінгвістика.

Лінгвістика досягла наукової стадії завдяки дослідженням Ф. Де Соссюра — швейцарського лінгвіста, засновника структуралізму. Його вважають одним із основоположників сучасної лінгвістики та одним із найвидатніших мовознавців XX століття. Серед його найважливіших праць — «Курс загальної лінгвістики» (Cours de linguistique générale, виданий 1916 року) перекладений багатьма мовами світу. Новаторство Соссюра полягало в тому, що він визначив в якості основного лінгвістичного конструкту (linguistic construct) *лінгвістичний знак*. Цей знак «пов'язує не річ та її поняття, а поняття і акустичний образ» [5, с. 99]. Акцент вченого на понятті мовного знаку дозволив йому надати мові яскраво вираженого концептуального змісту. Мовний знак — це не зв'язок мови та її назви, а сукупність поняття і акустичного образу. Поняття — це загальний, схематичний образ предмета в нашому уявленні, найважливіші та характерні риси даного об'єкта, його визначення. Наприклад, таке економічне поняття як валовий внутрішній продукт (ВВП) — один із найважливіших показників розвитку економіки, що характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва. Так, пояснюючи концепт значення мовного знаку Ф. Де Соссюр, як вчений-лінгвіст залучає і таке поняття економічної теорії як товар, порівнюючи його зі знаком. Якщо товар має таку властивість як цінність, то і знак у складі речення має значимість. Пояснення лінгвістичних понять за допомогою економічних категорій створювало передумови для подальшої взаємодії мови та економіки.

У своєму наступному етапі розвитку лінгвістика характеризувалася насамперед, дослідженнями змісту граматичних структур. У цьому провідна роль належить засновнику сучасної лінгвістики Авра́му Ноа́му Хо́мському (англ. Avram Noam Chomsky) — американському лінгвісту, філософу професору мовознавства Массачусетського технологічного інституту (MTI). Розгляд його масштабних наукових досягнень виходить за межі завдань даної статті, (він автор понад 100 книжок і за даними «Arts and Humanities Citation Index», у період 1980 та 1992 років був серед діючих вчених світу найбільш цитованим дослідником). Звернемо увагу лише на теоретичне значення для економічної теорії семантичного значення поняття «ядро». Як відомо, семантика ставиться до слів як інструментів мови за допомогою яких ми будуємо конструкції, що дозволяють нам не тільки спілкуватися, але висловлювати свої бажання, емоції, будувати теоретичні моделі або маніпулювати людьми.

Відправним пунктом в дослідженнях Н. Хомського про граматичні структури стала ідея про *самостійні закони* синтаксичних структур. Він виділяв *ядро* ряду речень та надавав йому формальний вигляд, а потім визначав яким чином те чи інше речення може бути отримане через трансформацію цього ядра [3, с. 281]. Теоретичні підходи вченого співзвучні з методологічними підходами науково — дослідницьких програм І. Лакатоша (положення про жорстке ядро то захисний пояс), які отримали широке застосування в методології сучасних економічних досліджень. Для економічної теорії першочергове значення має не специфіка лінгвометодологічних досліджень, а виявлення їх міжпредметних зв'язків які збагачують науковий потенціал як економічної теорії, так і лінгвістики. Головне завдання міждисциплінарних досліджень — відкривати для економістів ті теми, які є економічними запитами дослідників інших суспільних наук, зокрема і лінгвістів. Трансформація економічних відносини, що утворюють ядро виробничих відносин, формують зміст інших соціальних відносин і в цій функції виступають як системоутворюючий фактор суспільства, а тому вони не випадково виявляють своє відображення у лінгвістиці. У зв'язку з цим, на нашу думку, конструктивним є положення про те, що в умовах фрагментації науки, та нерівномірності розвитку різних економічних шкіл зіставлення науки з мовою дозволяє визначати, як влаштована сама наукова теорія (сукупність моделей) і за якими правилами вона будується, чи вже збудована [2, с. 8].

Узагальнюючи погляди про вплив лінгвістичних теорій на розвиток мови економіки, дослідники наголошують на тому, що ці ідеї мають пряме відношення до мови і тексту економічної теорії. Це: а) ідея понятійної мови (Ф. Де Соссюр); б) концепція мовних ігор (Л. Вітгенштейн та ін.); в) розуміння теорії як діалогу (Х. Гадамер і ін.); г) ідея проблематизації дискурсивних практик (М. Фуко); д) концепція інтертекстуальності (Ю. Кріс-Тева). І якщо оцінити стан економічної теорії з позицій згаданих вище ідей, а всі вони є досить «помірними» і тому не повинні бути віднесені до методологічного екстремізму, то доводиться визнати, що ми знаємо про економічну мову дуже мало, не розрізняючи її дискурсивні ступені, зокрема науковий [3, с. 286].

Дієвим продовженням дискурсу стосовно економічної мови під кутом зору економічної теорії стали роботи Дейри Макклоскі, видатної дослідниці в галузі наук про суспільство, професора економіки, історії, англійської мови та комунікацій Іллінойського університету. Вона запропонувала при інтерпретації економічних текстів та поясненні мовних особливостей економічної теорії, враховувати вплив такої науки як риторика, предмет якої — творення тексту та способи аргументованого викладу тексту. У своїй роботі «Риторика економічної науки» (2015 р.) вона закликає економістів не стояти осторонь того, що відбувається в філософії, лінгвістиці та історії науки [4]. Вона досліджує питання поетики, робить основний акцент на місце *метафори* та інших риторичних засобів для переконання в економічному імперіалізмі Беккера, економіко-правових трактатах Коуза, економічної історії Фогеля, теорії раціональних очікувань Мута і, нарешті, в математизації економічної науки. Д. Макклоскі у своїй риторичній програмі пропонує змістити акцент на практичне пояснення переконливості різних теорій. Згідно з її новим баченням, факту не існує без інтерпретації, реальності — без спостерігача, економіки — без людини, науки — без риторики.

Висновки. Процес інтеграції економіки та лінгвістики визначається змінами в житті суспільства та розвитком мови економіки. Перспективи розвитку економіки як науки багато в чому залежать від раціоналізації, упорядкування, уніфікації вже наявних понять і термінологічних систем. У предметному полі таких наук як лінгвістика та економічна теорія, постійно перебуває людська діяльність в різних сферах суспільного життя яка проявляється в різних формах комунікації та пошуку найбільш результативних в економічному вимірі дій. Внаслідок цього антропоцентричний підхід в дослідженнях міжпредметних зв’язків лінгвістики та економічної теорії є одним з найбільш конструктивним.

Література

1. Голубовська І.О. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики: курс лекцій / І. О. Голубовська, І. Р. Корольов. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. — 223 с.
2. Болдырев И.А. Языковые игры и экономическая теория мейнстрима (несколько иллюстраций) / И. А. Болдырев. — М.: Институт экономики РАН, 2008. — 52 с.
3. Канке В.А. Философия экономической науки: Учеб. пособие. / В. А. Канке. — М.: ИНФРА — М, 2009. — 384 с.
4. Макклоски Д. Риторика экономической науки / Д. Макклоски. — М.; СПб: Изд-во Института Гайдара; Издательство «Международные отношения», Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. — 328 с.
5. Соссюр Ф.Де. Труды по языкознанию. / Соссюр Ф.Де. — М., 1977. — 696 с.
6. Marschak J. Economics of language // Behavioral Science. — No10. — 1965. — P. 135–40.

Максименко О.О.
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов факультету фінансів
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПРО ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. *Стаття висвітлює деякі питання змістової особливості іншомовної підготовки студентів економічних спеціальностей до міжкультурної комунікації в сучасних умовах глобалізованого світу. Розглянуто впливи культури на крос-культурну економічну діяльність. Відповідно до специфічних умов міжнародного бізнес середовища запропоновано теми необхідні для реалізації ефективної підготовки до міжкультурної комунікації студентів в межах програми з іноземної мови.*

Ключові слова: *іншомовна підготовка, студенти-економісти, іноземна мова, міжкультурна комунікація, економічна діяльність.*

Abstract. *The article deals with some peculiarities of contents of foreign language preparation of economics students for intercultural communication in the modern conditions of the globalised world. Some cultural influences on cross-cultural economic activity are represented. According to the specific conditions of international business environment, important topics of the foreign language curriculum aimed at the training students for the intercultural communication are suggested.*

Key words: *foreign language preparation, economics students, foreign language, intercultural communication, economic activity.*

Постановка проблеми. Сучасні реалії функціонування в економічному просторі є глобалізованими з огляду на розширення рамкової і форматної взаємодії та взаємозалежність задіяних сторін, руху різновидів капіталу, товарів та послуг крізь існуючі державні кордони. Проте перетинаючи реальний та віртуальний простори, учасники економічного процесу діють безпосередньо у вимірах інших культур з притаманною їм величезною кількістю унікальних та специфічних реалій. Вони здійснюють ділову активність у полі законодавчих особливостей шляхом оперування мовними інструментами в координатах культурно-світоглядного виміру для успішного досягнення мети. Це вимагає від учасників процесу комплексного поєднання переліку знань, умінь, ставлень, якостей і здатностей, які уможливлюють успішно реалізувати багатоаспектне спілкування у контексті бізнес-середовища.

Аналіз останніх джерел. Особливості впливу спілкування на досягнення результатів у сфері бізнесу в умовах глобалізації аналізують науковці та практики, серед яких L. Guiso, P. Sapienza та L. Zingales, A. Kankaanranta та L. Louhiala-Salimen. Питання навчання міжкультурного спілкування знайшло своє втілення у працях M. Byram та G. Alred, E. Nteliou та O. Kehagia. Опанування міжкультурної комунікації студентами вишів розглядають V. Behrnda та S. Porzeltb, R. Lindner, I. Luka, M. Zoranyan. Змістова компонента для економічної галузі у навчанні іноземним мовам на рівні терційної освіти розроблялася

R. J. Alexander, N. Gaffield-Vile, M. Herles, L. Jones, M. A. Sim, D. Popescu, E. Frendo.

Серед українських дослідників, що висвітлюють проблему міжкультурної комунікації в умовах глобалізаційних процесів, слід згадати А. Козак, М. Овсіюк, Е. Кучменко, Б. Кучменко, Т. Сніцу, В. Аксьонову, Г. Козловську, Я. Ніконенко, В. Щербину, Т. Лихольт. Що стосується міжкультурної комунікації у професійному контексті, то це питання піднімається М. Галицькою, В. Варех, О. Тур.

На проблемі міжкультурної комунікації у іншомовній підготовці студентів економічних спеціальностей зосередили свою увагу Т. Колбіна, О. Артюхова, О. Пейчева, Л. Коротка, О. Зеліковська. Особливостями міжкультурної комунікації менеджерів туризму займаються Н. Кобзар, Н. Чаграк, Г. Гритчук. Це питання у профільній підготовці економістів-міжнародників вивчає Л. Халезова. Дотично проблема змісту порушується у працях О. Кричківської, О. Березовської, О. Никитенко, О. Сніговської. Однак спектр згаданих досліджень навчання іноземним мовам залишає поза увагою широке коло вагомих аспектів контексту міжкультурної комунікації у економічній галузі.

Метою роботи є виявлення змістових особливостей міжкультурної комунікації у іншомовній підготовці студентів економічних спеціальностей в умовах сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед основних понять, які є ключовими для означеної теми іншомовної підготовки студентів економічних спеціальностей слід виокремити зміст навчання, міжкультурні уміння і навички та міжкультурну комунікацію. Оскільки в освіті домінуючим на сьогодні є компетентнісний підхід, зміст навчання для професійної сфери охоплюватиме:

1) декларативні знання (знання світу, соціокультурні знання, міжкультурне усвідомлення), а також вміння і навички (практичні та міжкультурні вміння і навички, «компетенцію існування», вміння навчатися);

2) комунікативні мовленнєві компетенції (лінгвістичні, соціолінгвістичні і прагматичні) [2, с. 9–14].

Зважаючи на той факт, що міжкультурна комунікація виявляє професійну специфіку, вагомим є не просто засвоєння мовних знань, але й набуття здатності приймати та «адаптуватися» до культурних відмінностей у цілому. Взаємозалежність міжкультурної комунікації, що реалізується у загальній та у професійній сфері, а саме в економічній галузі, чітко виявляється при порівнянні діяльності у культурі повсякденного та бізнесового середовищ. Так, у Таблиці 1 представлені засадничі позиції культури у широкому значенні та культури бізнес середовища.

Таблиця 1

Культура (culture)	***Культура бізнес середовища (business culture)***
— суспільний спадок групи, спільноти або суспільства; — модель реакцій, з'ясованих, розвинених чи винайдених впродовж історії групи	— основна складова бізнесу, що має вплив на його стратегічні напрями; — впливає на управлінські рішення та усі бізнес функції від бухгалтерського

щодо вирішення проблем, які виникають зі взаємодії її членів, між ними та їх оточенням; — реакції вважаються правильним шляхом сприйняття, відчуття, розуміння та дії, які покладаються на нових членів через занурення та навчання; — визначає прийнятне чи неприйнятне, важливе чи неважливе, вірне чи хибне, здійсненне чи нездійсненне; — охоплює все, що вивчене і поділяється, чітко зрозуміло чи розуміють, припущення та переконання, знання, норми та цінності, а також ставлення, поведінку, одяг та мову.	обліку до виробництва; — потребує знань правил та поведінки, що вважаються прийнятними у суспільних та професійних відносинах іноземної країни; — культура та традиції країни змушують поводитися інакше пристосуватися до відмінностей бізнес культури; — недотримання може спричинити непорозуміння з іншою стороною та ризики невдалих переговорів.

[1]

Як видно з таблиці, культура бізнес середовища наслідує особливості вихідної культури. Так, міжкультурна бізнес взаємодія знаходиться під впливом ключових факторів, серед яких інша культура, особливості ведення комерційної діяльності та власне лінгвістичний. Впливи культури на бізнес діяльність вирізняють ролі у веденні бізнесу (вирішення бізнес справ у спільноті за (не)можливості втручання жінок, наприклад), шляхи ведення бізнес діяльності (забезпечуються певними законами та звичаями країни) та мову для реалізації бізнес комунікації. Відтак, крос-культурна або міжкультурна взаємодія у бізнес середовищі, учасники якої походять з різних країн, збагачується відмінними цінностями та поглядами, бізнес практиками і вимагає ґрунтовної іншомовної підготовки до міжкультурного спілкування.

Оскільки міжкультурне усвідомлення базується передусім на знаннях та розумінні подібних і відмінних рис культур, то необхідним є обізнаність щодо типів бізнес культур та їх лінгвістичної особливості [2, с. 5, 103, 105]. Так, серед існуючих у сучасному світі вирізняють низько-контекстуальні культури **(low context culture)** та високо-контекстуальні культури **(high context cultures)**. У низько-контекстуальних культурах, до яких відносять західні культури, представники покладаються на усну та писемну мову за її безпосереднім значенням. Повідомлення «кодуються» відправниками у сподіванні, що отримувачі точно «декодують» використані слова для правильного їх розуміння. Високо-контекстуальні культури **(high context cultures)**, до яких належать східні країни, передбачають, що для покращення розуміння повідомлення носії використовують та більше тлумачать складові, які їх супроводжують. У цьому значенні суспільний статус та знання особи і суспільного оточення надають додаткову інформацію та мають бути належно оцінені отримувачем повідомлення [3, с. 4].

Що стосується особливостей змістової складової, то основними передумовами ведення економічної діяльності за межами країни з урахуванням особливостей іншої країни є: 1) розуміння бізнес середовища країни, 2) підготовка

і проведення успішних перемовин, 3) опанування правил ділового етикету, 4) розуміння впливу культури на бізнес діяльність, 5) ознайомлення з культурними особливостями країни.

Виходячи з вищевикладеного, зміст підготовки до міжкультурної комунікації студентів економічних спеціальностей відповідно до потреб і рівня підготовки має охоплювати тематичну інформацію, а саме:

- бізнес середовище (дані про країну, політична та економічна ситуація, регіональні відмінності, основні промислові сектори, головні бізнес центри);
- бізнес культуру та перемовини (встановлення зв'язків, використання посередників, ділові зустрічі, вербальне та невербальне спілкування, способи ведення переговорів, ведення переговорів щодо угод та цінові перемовини, прийняття рішень, закриття угод);
- правила поведінки/етикет та традиції (час та пунктуальність, вітання та знаки уваги, імена та звання, попередні переговори, культурні стереотипи, ділова гостинність/розважальні заходи, піднесення подарунків, одяг та зовнішність).
- корисна інформація (вимоги, необхідні для ведення ділової активності, години роботи та свята, транспорт, інтернет-інформація) [1; 3, с. 9–17].

Висновки з проведеного дослідження. Глобалізаційні процеси залучають бізнесові структури практично усіх рівнів до міжнародної діяльності, що вимагає відповідного їх функціонування. Незважаючи на світову взаємодію культурне різноманіття чітко виявляється сьогодні, а культурні відмінності часто є основними складнощами у сфері економічної діяльності. Відтак, іншомовна підготовка студентів економічних спеціальностей вимагає не просто філологізації напряму у навчанні іноземних мов, а впровадження широкого кола питань, обізнаність щодо яких стане однією з передумов успішної міжкультурної комунікації у їх подальшій життєвій практиці.

Оскільки тема не є вичерпаною, вбачаємо необхідними подальші розвідки новітніх практик підготовки студентів-економістів до міжкультурної комунікації.

Література

1. Lamazares O. Dictionary of International Trade [Електронний ресурс]. — 2017. — Режим доступу: http://www.globalnegotiator.com/files/international-trade-dictionary-online-glossary.pdf — Назва з титул. екрану.

2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. — К.: Ленвіт, 2003. — 261 с.

3. Kvantaliani M., Klimina O. Implications of cross-cultural communication in business: A study of Swedish small enterprise «ImseVimse» and its international distributors and retailers / Maka Kvantaliani, Olga Klimina. — Gotland University. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:421545/fulltext02. — Назва з титул. екрану.

Микал Т.А.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

АКТУАЛІЗАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ЕТИКО-ЕКОНОМІЧНІЙ ПРОБЛЕМАТИЦІ ЩОДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *У статті висвітлено особливості підготовки студентів-економістів до міжкультурної комунікації засобами морально-етичних цінностей. Розглянуто окремі позиції щодо оцінювання економічної діяльності в процесі розвитку економіки країни.*

Ключові слова: *актуалізація, християнські цінності, етико-економічна проблематика, морально-ціннісна складова, міжкультурна комунікація, іноземна мова, студенти-економісти, економічна діяльність.*

Abstract. *The article deals with the peculiarities of economics students teaching for intercultural communication by the means of moral and ethical values. Some ideas on the evaluation of the economic activity in the development of the country's economy are represented.*

Key words: *actualization, Christian values, ethical and economic issues, moral and valuable component, intercultural communication, foreign language, economics students, economic activity.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття у межах економічної теорії, соціальної філософії, етики та на стику цих наук велика увага приділяється етико-економічним питанням. Ці питання пов'язані в першу чергу з аналізом ціннісно-нормативних орієнтирів сучасного «суспільства добробуту» з метою з'ясування моральної виправданості існуючих економічних практик та з пошуком гармонізації нормативних вимог економіки і моралі. Дослідження цих проблем здійснюється різними спеціалістами у контекстах різних дослідницьких завдань. Але все більш наявною стає тенденція до концептуалізації нового етико-економічного знання про сучасне господарство. Стан економіки є дзеркальним відображенням морального стану суспільства. І на ментальному рівні, навіть при доброму володінні іноземною мовою, представники бізнесу різних країн можуть не порозумітися. Саме тому морально-ціннісна складова має виключні важелі у міжкультурному спілкуванні з носіями мови.

Аналіз останніх джерел. Сьогодні існує безліч досліджень, що стосуються етико-економічної проблематики. Англосаксонський варіант економічної етики — так звана «етика бізнесу» — представлений у працях Томаса М. Герета, Річарда Дж. Клонскі, Р. Де Джорджа, А. Кедбері. Вітчизняні та російські дослідники (А.А. Алі-Заде, В.В. Борисенко, В.К. Борисов, А.М. Єрмоленко, Ю.І. Палеха, Ю.Ю. Петрунін, М.В. Попов, Е.А. Уткін) торкаються лише деяких аспектів проблеми співвідношення моралі та економічної раціональності в господарчій діяльності людини.

Проблема морально-ціннісних засад економічної діяльності посідає одне з основних місць у житті суспільства Німеччини, що пояснює велику кількість доробків німецьких вчених, серед яких У. Хеммель (Ulrich Hemel), В. Корф (Wilhelm Korf), Х. Вайтенберг (Hansjörg Weitbrecht) та інші.

У період глобалізації світової економіки, проведення реформ в українському суспільстві та інтеграції у світовий економічний простір — тема міжкультурної комунікації дуже актуальна.

Саме тому **метою статті** є висвітлення особливостей морально-ціннісної складової у підготовці студентів-економістів до міжкультурного спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання інтеграції у світовий економічний простір та порозуміння — надзвичайно актуальне для України. Україна пройшла свій нелегкий шлях. Усім хочеться, щоб реформи впроваджувались і рухались якомога швидше. І це нормальне бажання. Та, втім, швидкість просування реформ залежить великою мірою від зрілості суспільства, рівня мислення, моральних цінностей. У ділових колах питання юридичної та матеріальної відповідальності є зрозумілими. Але питання моральної відповідальності — під питанням. І це не дивно з огляду на «радянське минуле».

На теренах же Європи і Америки, економіка розвивалась на християнських морально-етичних засадах. Не можна сказати, що цей шлях був безболісним. На початку привалював моралісний зміст господарської практики. Прагнення до блага пов'язувалося не лише з утилітарними цінностями, але й з пізнанням вищого духовного ідеалу та Божим провидінням. Тому економічна діяльність мислилась як така, що повинна цілком підпорядковуватись головній меті — моральному вдосконаленню задля спасіння душі. «Вивільнення» економічної науки від етики пов'язується із епохою Великих географічних відкриттів та первісного накопичення капіталів (XVI–XVII ст.), коли в провідних країнах Західної Європи ринково-економічні відносини замінюють натурально-феодальну господарську системи. З другої половини XX ст. економісти вже не заперечують той факт, що суто позитивістські зубожені моделі господарства, повністю «очищені» від етичної складової доволі часто «не працюють» в реальному економічному процесі. Визнається і те, що економічна та етична теорія ніколи не втрачали зв'язку. У будь-якому разі господарська діяльність розглядається економістом-теоретиком крізь призму певної системи цінностей, що відображає його світоглядну позицію. З іншого боку, кожен економічний суб'єкт у своїй поведінці орієнтується на загальні уявлення про припустиме та неприпустиме, про добро і зло. Та предметом економічної етики є не лише моралісний зміст господарської практики, а й нормативні вимоги економічної науки, що досліджує цю практику.

Так що ж спонукало до змін у розвитку економіки?

У цьому році світова спільнота святкує 500-річчя Реформації (від лат. *reformatio* — перетворення, виправлення). У широкому значенні слова, реформація — це відновлення, перетворення або перебудова, поновлення або повернення колишнього але поліпшеного стану (конституції, суспільства, держави). Ініційований Мартіном Лютером, церковно-релігійний рух спричинив розрив єдності західноєвропейської церкви — появу національних церковних спільнот та виникнення нової теології протестантизму.

Основою цієї теології стали, так звані, Quinque sola («тільки п'ять»), а саме, Sola scriptura («тільки Писанням»), Sola gratia («тільки благодаттю»), Sola fide

(«тільки вірою»), Solus Christus («тільки Христос») та Soli Deo gloria («тільки Богу слава»).

Саме у цей час Біблія перекладається на національні мови. Вивчення Біблії стає ознакою часу. Це призвело до суттєвого збагачення змісту категорій гідності, справедливості, громадянського гуманізму, актуалізувало благодійність, заклало засади внутрішньої свободи особистості, що опосередковано зміцнює моральні засади спілкування. Саме від цієї доби починається відлік світського морального світогляду. Втрата цілісності життя проходила поступово і переваги переходу типу культури, яким було Відродження давали значні можливості для збагачення традиційної культури. Загальнолюдськими в моралі виступають як сукупність певних загальних моральних вимог, так і логічна структура моральної свідомості людини, форма, в якій виражаються її уявлення. Ці моральні вимоги пов'язані з найпростішими проявами людських взаємовідносин: не красти, не вбивати, допомагати людям у труднощах, виконувати обіцянки, говорити правду тощо. В усі часи так або інакше засуджувалися жорстокість, пожадливість, боягузтво, лицемірство, підступність, наклеп, заздрість, зарозумілість і заохочувалися сміливість, чесність, самовладання, великодушність, скромність. Водночас у різні часи неоднаково розуміли умови й межі застосування цих вимог і відносне значення цих моральних якостей, у них нерідко вкладали протилежний зміст.

Це стосується й християнської моралі, яка в ідеалі проголосила рівність усіх людей, незалежно від їх походження і становища.

Значимість моральних відносин і норовів професійно-організованих дрібних власників суттєво зросла у контексті формування ранніх буржуазних відносин.

Реформаторський рух досяг вищої точки в XVI столітті. У ряді європейських країн, хоча і різними шляхами, був здійснений перехід до нової, протестантської церкви. Подекуди міщанство вдовольнилося реформацією католицької церкви. XVII століття вже не знає Реформації. Поступово утворюються умови для епохи буржуазних революцій. Реформація сприяла появі людей буржуазного суспільства — незалежного індивіда з волею морального вибору, самостійного і відповідального у своїх судженнях і вчинках. У носіях протестантських ідей виразився новий тип особистості з новою культурою і відношенням до світу.

Капіталізм, що складається, одержав у протестантизмі духовне обґрунтування. Підприємець почав бачити у своїй діяльності не лише важкий невдячний обов'язок, але поклик від Господа. А успіх в підприємництві став сприйматися як нагорода за чесну і сумлінну працю. Відомий соціолог Макс Вебер стверджує, що саме протестантська трудова етика, яка вбачає у праці служіння Богові, а не лише марноту, стала фундаментом добробуту багатьох країн. Якщо подивитися на списки найбільш багатих та успішних держав, то серед них більшість — з протестантським корінням.

В Україну Реформація проникла спочатку в незначній мірі у XVI ст. з Чехії, через студентів з України, на яких впливали наука Яна Гуса і гуситські війни, а також через гуситських емігрантів у Польщі й Литві, де в XVI ст. реформаційні течії дуже поширилися серед магнатів і шляхти. Реформаційні рухи особливо сильно почали проникати в Україну після Люблінської унії 1569, проте вони не

охопили усього обширу українських земель і всіх прошарків населення. Вплив і успіхи Реформації в Україні не були тривалими. Християнська церква продовжує існувати, але не дає широкому загалу доступу до Біблії. Самоусвідомлення себе людиною «вільною особистістю» не відбулося. І як наслідок, не формується молодий клас буржуазії, який і дав поштовх розвитку економіки.

Станом на сьогодні економіку України відмежовує від економік Заходу не тільки відсутність тих чи інших законів, але і фундаменту, на якому б могли впроваджуватись у життя реформи. Цим фундаментом і є моральні цінності.

Наголошуючи на важливості морально-етичних засад у підготовці майбутніх економістів переконана, що і викладач іноземної мови має не відсторонюватись на своїх заняттях від цієї проблеми.

Висновки з проведеного дослідження. Реформація змінила свідомість людини, відкрила перед нею нові духовні обрії. Людина одержала волю самостійно мислити, звільнився від авторитарної опіки, отримала вищу для неї санкцію — релігійну — на те, що тільки власний розум і совість можуть підказати їй, як варто жити. Таким чином, морально-ціннісні орієнтири в економічній діяльності є вагомою складовою підготовки студентів-економістів до міжкультурної комунікації.

Література

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. — К.: Ленвіт, 2003. — 261 с.

2. Маслікова І.І. Основні етико-економічні проблеми та напрями в історії західноєвропейської філософської думки / І. І. Маслікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка — К., 2005. — С. 23–30.

3. DAS DEUTSCHE NETZWERK. WIRTSCHAFTSETHIK.

Режим доступу: http://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/fb2/c-systematischetheologie/christlichesozialwissenschaften/gabriel/wirtschaftsethik.pdf — Назва з екрана.

4. Реформатский взгляд.

Режим доступу: http://www.reformed.org.ua/2/34/Weber

Островська І.Г.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ВВІЧЛИВІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ

Анотація. *У статті представлені аналіз і характеристика категорії ввічливості та розглянуто функції ввічливості у міжкультурній комунікації.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, мовленнєвий етикет, категорія ввічливості, позитивна ввічливість, негативна ввічливість, принцип кооперації, максима.*

Abstract. *The article presents the analysis and description of the category of politeness and outlines functions in the intercultural communication.*

Key words: *intercultural communication, language etiquette, category of politeness, positive politeness, negative politeness, principle of cooperation, maxim.*

В усьому світі завдяки постійному зростанню глобалізації, інтеграції й міграційних процесів міжнародні та міжкультурні контакти стали важливою частиною сучасності. Сьогодні відбувається інтернаціоналізація усіх аспектів життя, тому ефективне спілкування з представниками інших культур набуває великого значення в сферах науки, освіти, політики й, особливо, в економіці.

Українські підприємства також виходять на міжнародні ринки і їх успішність залежить від їхньої конкурентоспроможності. Цей процес зумовлює необхідність у підготовці висококваліфікованих фахівців з знанням іноземної мови й культури, спроможних працювати в іншомовних середовищах і досягати успішних результатів в міжкультурному спілкуванні. Німецький учений Ю. Болтен підкреслює: «міжкультурна компетенція це успішна цілеспрямована комбінація індивідуальної, соціальної, професійної і стратегічної поведінки в міжкультурному контексті» [1].

Міжкультурна комунікація стає прикметною рисою сучасного суспільства, а її розвиток — одним з пріоритетних напрямів системи освіти. Тому сьогодні існує посилений інтерес до міжкультурної комунікації й компетенції, зокрема до мовленнєвого етикету, а саме: як правильно вступити в комунікативний акт, уміти вербально та невербально підтримати його та завершити. Оскільки етикетні правила можуть відрізнятись, як у малих соціальних групах, так і в національних культурах, то знання цих правил має велике значення для взаєморозуміння при спілкуванні особистостей, які виросли в умовах різних культур. За словами Ф. Бацевича — «незнання або неадекватне відтворення норм мовленнєвої та немовленнєвої поведінки створює труднощі в спілкуванні представників різних лінгвокультурних спільнот і може спричинити різноманітні комунікативні девіації [2, с. 251].

У центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників стоїть поняття категорії ввічливості як універсальної комунікативної категорії в сучасній лінгвістиці. Тому актуальність даного дослідження зумовлена зростанням ролі міжкультурної комунікації, формуванням нових вимог до вивчення іноземної мови та до якості міжкультурного комунікативного процесу, результативність якого залежить від уміння володіти формами мовного етикету й ввічливості, які в кожній країні ґрунтуються на власних етнокультурних традиціях.

Ввічливість як предмет наукового дослідження традиційно пов’язують з культурою мови, мовним етикетом, яким приділяється велика увага. Під ввічливістю зазвичай розуміють вміння шанобливо і тактовно спілкуватися з людьми, готовність знайти компроміс і вислухати протилежні точки зору. Мета принципу ввічливості — за ствердженням Н. Формановської — підтримувати соціальну рівновагу, яка дозволяє результативно спілкуватись [3, с. 13].

Наприкінці ХХ ст. з’явилась велика кількість робіт, які присвячені питанню ввічливості і різним аспектам її вивчення як зарубіжними (Х. Арндт, І. Гоффман, Е. Гуді, Г. Каспер, Ф. Кульмас, Т. Кочман, Р. Лакофф, Р. Уотс, Б. Фрейзер,

У. Ноулен та ін.), так і вітчизняними вченими (Н. Бабич, М. Білоус, В. Литовченко, О. Мельничук, Н. Плющ, М. Телеки, В. Шинкарук та ін.).

Піонерами сучасного лінгвістичного дослідження категорії ввічливість є насамперед П. Браун і С. Левінсон та Р. Лакофф і Дж. Ліч. Їх праці базуються на понятті «face» — обличчя. Поняття обличчя як найважливішої цінності було вперше введено І. Гоффманом.

П. Браун і С. Левінсон пропонують розглядати ввічливість як збереження обличчя. П. Браун і С. Левінсон, розвиваючи цей погляд на ввічливість, називають обличчя універсальним поняттям, що є своєрідним соціальним іміджем, в збереженні якого зацікавлений кожен член суспільства [4]. Категорія «обличчя» («втрата обличчя») є уявленням індивідуума про самого себе, і, одночасно, його соціокомунікативним іміджем, пов'язаним з поняттями мовної/ комунікативної і соціальної особистості.

Розрізняють два типи «обличчя» позитивне і негативне обличчя. Позитивне співвідноситься з бажанням сприйматися і оцінюватися як соціальна особистість, негативне — з бажаннями особистості добитися того, щоб її діям не перешкоджали. Відповідно до двох типів облич дослідники розвивають стратегії позитивної і негативної ввічливості.

Ф. Бацевич дає наступні дефініції ввічливості:

Ввічливість негативна — у теорії міжособистісного і міжкультурного спілкування П. Браун і С. Левінсона — тип комунікативної поведінки, коли учасники спілкування з метою підтримання кооперативної комунікації мають право на свободу дій, невтручання у власний і чужий внутрішній світ, несприйняття неприємних предметних і комунікативних зобов'язань тощо.

Ввічливість позитивна — у теорії міжособистісного і міжкультурного спілкування П. Браун і С. Левінсона — позитивний образ себе як адресанта та іншого учасника спілкування як адресата, який потрібно постійно підтримувати у спілкуванні, щоб останнє було кооперативним. Ввічливість позитивна передбачає вживання адресантом мовних засобів, які «піднімають» образ адресата і «не опускають» власний [5].

Таким чином, позитивна ввічливість спрямована на солідарність, зближення з адресатом в той час, як негативна ввічливість спрямована на збереження дистанції між мовцем і слухачем.

З іншої сторони поняття «ввічливість» інтерпретується П. Грайсом, Р. Лакофф, та Дж. Лічом як раціональний засіб який базується на принципі кооперації й максим і який поділяють всі учасники міжкультурної комунікації.

П. Грайс у своїй роботі «Logic and Conversation» вперше сформулював правила, яких повинні дотримуватись співрозмовники. Його принцип кооперації включає чотири правила: кількості, якості, відношення і манери мови. Кожен з них складається з більш специфічних максим, які регулюють мовленнєву поведінку.

На думку П. Грайса можливе використання й максима ввічливості [6, с. 47]. Дані максими допомагають раціонально використовувати мову і відрізняються від правил граматики. Якщо порушення правил граматики свідчить про незнання

мови, то порушення мовних максим може сприйматися як сигнал про певні наміри співрозмовника.

П. Грайс також зазначив, що виділені ним принципи направлені на ефективність передачі інформації, але він не брав до уваги експресивний аспект мови. Його правила більше підходять до ділового спілкування.

Інші дослідники, такі як Б. Фрейзер і У. Ноулен пропонують розглядати ввічливість як договір про введення діалогу. Вони виходять з того, що кожен учасник комунікації має певний набір уявлень як про свої права і обов'язки так і партнера. У кожному конкретному випадку учасники комунікації усвідомлюють, що вони повинні поводитись у відповідності з договором і, як правило, так і поводяться. Така поведінка є нормою і тому не сприймається як ввічлива. Сприймається тільки порушення принципу кооперації, тобто те, що є неввічливим [7].

За словами Б. Фрейзера, учасники комунікації не оголошують про свій намір бути ввічливими. У процесі спілкування вони поводяться у відповідності з принципом кооперації, тобто згідно з договором. Висловлювання не можуть бути ввічливими або неввічливими, так само, як не може бути ввічливою або неввічливою мова. Ввічливими можуть бути учасники комунікації і тільки в тому випадку, якщо їх висловлювання відповідають нормам, установленим для конкретного комунікативного контексту [8, с. 233].

Основний аспект теорії Б. Фрейзера полягає в тому, що він представив ввічливість як динамічний, мінливий концепт. Даний підхід є, на нашу думку, важливим, оскільки дозволяє говорити про ввічливість як гнучку систему.

На початку нового століття були опубліковані нові праці з даної проблематики, в яких було далі проаналізовано вже існуючі підходи до розуміння поняття «ввічливість» і запропоновано інші погляди щодо подальшої розробки теорії ввічливості (О. Дончева-Навратілова, Дж. Ілен, А. Кнап-Потхоф, Дж. Ліч, М. Лочер, С. Мілз, М. Ференчік, С. Фукушіма, Г. Хелд та ін.).

Проаналізувавши існуючі підходи до трактування теорії ввічливості, Б. Фрейзер виділив чотири основні концепції: 1) ввічливість як соціальна норма (С. Іді, Р. Уотс, Б. Хілл); 2) ввічливість як максими спілкування (П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч,); 3) ввічливість як захист «обличчя» (П. Браун і С. Левінсон); 4) ввічливість як дотримання контракту спілкування (Б. Фрейзер і В. Ноулен).

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що категорія ввічливості це складова частина мовленнєвого етикету й культури взагалі, вона задається конкретним суспільством на визначеному історичному етапі його розвитку.

Категорія ввічливості має національно-культурну специфіку, знання якої є важливою складовою комунікативної компетенції фахівців для ефективної наукової і ділової комунікації з представниками іншомовних культур.

Література

1. Bolten J. Interkulturelle Kompetenz. Landeszentrale für politische Bildung. — Thüringen, Erfurt, 2007.

2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики: Монографія. — Львів, 2003. — 281 с.

3. Формановська Н.І. Речевой этикет. Справочник. — М.: Высшая школа, 1990. — 80 с.

4. Brown P., Levinson S. Politeness some universals in language. — Cambridge University press, 1987. — 345 p.

5. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. — Львів, нац. ун-т ім. І. Франка. — К.: Довіра, 2007. — 207 с.

6. Grice P. Logic and conversation. Syntax and semantics. Ed. G. Cole, G. Morgan. — N.Y., 1975. — P. 26–47.

7. Fraser B., Nolen W. The assoziation of deference with linguist form. International journal of sociology of language. — №27. — 1981. — p. 93–109.

8. Fraser B. Perspectives on politeness. — Journal of pragmatics 14/2. — 1990. — p. 219–236.

Печенікова Л.М.
викладач
кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Анотація. *У статті розкриваються особливості толерантності як цінність суспільства, яка лежить в основі взаєморозуміння між людьми, що належать до різних культур, національностей і віросповідань.*

Ключові слова: *толерантність, цінності, глобалізація, міжкультурна взаємодія.*

Abstract. *In the article the features of tolerance as a public value, which is the basis of mutual understanding between people belonging to different cultures, nationalities and religions.*

Key words: *tolerance, values, globalization, intercultural interaction.*

У реаліях сьогодення соціокультурні трансформації, вікова історія міждержавних і міжрелігійних конфліктів визначили необхідність формувати вміння та навички позитивної взаємодії представників різних культур, виховувати толерантну свідомість та поведінку. Міжкультурна комунікація актуалізує проблему взаєморозуміння, оскільки існування людей в різних культурних просторах формує стереотипи, правила поведінки, ставлення до дійсності, які можуть зашкодити взаєморозумінню, спричиняти непорозуміння або міжкультурний конфлікт. Учасники міжкультурного діалогу прагнуть досягти взаєморозуміння та компромісу, де головною умовою є визнання сторонами одне одного як рівноправних, а також побудувати взаємодію на принципах поваги, довіри, доброзичливості, рівності і свободи вибору. Такий тип взаємодії припускає невтручання в особисті справи, зберігає самостійність, що в науковому просторі визначається терміном «толерантність».

Взаємозв'язок явищ культури та комунікації досліджено у працях філософів XVII–XX ст. Л. Вітгенштайна, Ю. Габермаса, Г. Гадамера, І. Канта, Ф. Ніцше, П. Сорокіна, І. Фіхте, З. Фрейда, Ф. Шляєрмахера, О. Шпенглера, зокрема поняття міжкультурної комунікації зявляється у середині XX ст. у наукових доробках К. Клакхона, А. Кребера, Р. Портера, Д. Трагера та ін. Дослідженням теоретичних основ толерантності займалися В. Шалін, В. Золотухіна, В. Лекторський. У філософському аспекті толерантність вивчали Є. Швачко, Ю. Іщенко, О. Тягло, Є. Бистрицький та ін. Толерантність як цінність сучасного суспільства розглядали В. Скворцов, М. Уолцер, М. Хом'яков, П. Ніколсон [5].

Поняття «толерантність» є багатовимірним, тому слід проаналізувати смислову структуру опорної назви. За визначеннями, поданим у «Словнику громадських наук» толерантність — «терпиме ставлення до чужого способу життя, поведінки, вірувань, традицій, цінностей, ідеалів, політичних смаків і позицій, яке забезпечує право і свободу кожної людини мати свої судження і позиції в соціальному світі» [2, с. 386]; Словник філософських термінів — «моральна якість, яка характеризує ставлення до людини, що належить до іншої раси, національності, культурної традиції, релігійної конфесії як до рівної особи [3, с. 590]; Універсальний словник-енциклопедія — «визнання за іншими права на погляди й смаки, відмінні від поглядів оцінюючого; не підтримує ні антигуманних, ані злочинних ідей» [4]; Енциклопедія політичної думки — «обачне рішення не забороняти, не обмежувати і не оспорювати поведінку, що її хтось не схвалює, навіть якщо він і має потрібну для цього владу чи авторитет» [4].

Під час проведення конференції ЮНЕСКО Організацією Об'єднаних Націй у 1995 році було прийнято «Декларацію принципів толерантності», де у першій статті визначено, що толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Толерантність — це єдність у різноманітності та можливість досягнення миру, це цінність, яка заперечує насилля та породжує принципи милосердя і терпимості.

Науковець М. Хом'яков у своїй роботі «Толерантність — парадоксальна цінність» окреслює два види толерантності: «слабке — ненасильницьке сприйняття існування іншого, вимушений дозвіл іншому існувати, чи байдуже ставлення до іншого» та «сильне — максимально сфокусувати це поняття, відрізнивши його від байдужості, з одного боку, і беззастережного прийняття, з іншого» [5].

Проаналізувавши вище розглянуті визначення, можна прийти до висновку, що «толерантність» потребує уваги в аспекті зіткнення різних культур, яке пов'язане з процесом глобалізації, однак у такому контексті толерантність виступає як цінність. Вона не зводиться до індиферентності, ущемлення власних інтересів, а вирізняється стійкістю власної позиції та гнучкістю до розуміння позицій і цінностей інших. «Утвердження толерантності, завдяки процесам глобалізації, який призвів до зіткнення різних культур і цінностей у рамках

плюралістичного мультикультурного суспільства сучасності, є ще більш важливим завданням, ніж це було колись» [5].

Так, В. Шалін підкреслює: «В умовах багатополярного світу, а саме — глобалізації господарської діяльності, створення нових видів соціалізації, національної та етнічної дивергенції … толерантність виявляється як інтенція загальнолюдських інтересів і потреб». Отже, толерантність є запорукою набуття миру та успішної соціальної співпраці [6].

Толерантність — це визнання несхожості, право бути відмінним, інакшим, однак не є тотожним терпимому ставленню, відмовленню від власних переконань та світосприйняття, а припущення існування іншого без емоцій, суджень, оцінок.

Толерантність, як соціальна цінність, виникає у суспільній свідомості, формується як ідеал і передбачає прийняття суспільством відмінностей; виявляється в умовах полікультурності соціального простору; забезпечує мирне співіснування та орієнтує на дотримання рівноправності й поваги [2, с. 44].

Таким чином, актуальною проблемою сучасності є вивчення культурних особливостей, оскільки культура зберігає єдність нації, є первинною до економіки, політики та моралі. Саме тому рівноправність між представниками різних народів; доброзичливе та терпиме ставлення до інших; взаємна повага, гарантує позитивний результат міжкультурної комунікації. Толерантність виступає умовою розуміння особливостей різних народів, націй, релігій, культур та є головним чинником для досягнення успішних переговорів, відкритої ідейної позиції.

Література

1. Габрусєва Н.В. Філософія в поняттях. — Опіль, 2012. — 73с.
2. Кораблева А.А. Аксиологический подход к определению толерантности [Електронний ресурс] / А. А. Кораблева //Ярославский педагогический вестник — 2012.— №2. — Том II (Психолого-педагогические науки). — С. 42–46. — Режим доступу: www.vestnik.yspu.org/releases/2012_2pp/12.pd
3. Словарь философских терминов / [науч. ред. В. Г. Кузнецова]. — М.: ИНФРА. — М, 2007. — XVI, 731. — С. 9. Толерантність [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/29/53410/22093.html
4. Толерантність: теорія і практика. Роздуми філософів і релігієзнавців. Міжнародні правові документи (витяги) / [упоряд., автор передмови Бабій М. Ю]. — К.: Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. С. Сковороди, 2004. — 125 с.
5. Хомяков М.Б. Толерантность — парадоксальная ценность [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://old.jourssa.ru/2003/4/4aHomiakov.pdf
6. Шалин В.В. Толерантность (культурная норма и политическая необходимость) [Електронний ресурс] / В. В. Шалин. — Ростов н/Дону. 2000. — Режим доступа:http://en.bookfi.org/book/525972

Пострига́нь А.В.
викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

VORAUSSETZUNGEN FÜR DIE ERFOLGVERSPRECHENDE INTERKULTURELLE KOMMUNIKATION

Анотація. *Метою даної статті є розгляд основних понять міжкультурної комунікації, встановлення зв'язків між ними та їх вплив на успішність процесу комунікації.*

Ключові слова: *культура, комунікація, міжкультурна комунікація, розуміння, зв'язки, вплив, текст, мова.*

Abstract. *The purpose of this article is to consider the main concepts of intercultural communication and to establish relations between them and how they affect the success of the process of communication.*

Key words: *culture, communication, intercultural communication, understanding, relations, text, language.*

Die Welt um die Wende vom 20. zum 21. Jahrhundert ist durch eine fortlaufend stärkere Spezialisierung menschlicher Kenntnisse und Tätigkeiten geprägt, die ständig neue Bedingungen der Verständigung untereinander mit sich bringt. Zu denken ist hier insbesondere an die Bereiche Technik, Medizin, Wirtschaft, Kultur, Politik oder Verwaltung. Erfolgreich zu kommunizieren ist der Wunsch eines jeden Menschen, insbesondere aber derjenigen, die geschäftlich unterwegs sind, ihren Urlaub im Ausland verbringen möchten oder auch mit Menschen zusammenarbeiten, die einen Migrationshintergrund haben. Zwischenmenschliche Kommunikation ist kein technischer Prozess, den wir bei einem Roboter vorprogrammieren können. Interkulturelle Begegnung findet nicht nur in der zwischenmenschlichen Interaktion statt, sondern auch in der Analyse von Text und Sprache, ganz abgesehen von der Lebens- und Arbeitswelt. Welche Erwartungen richten sich an Menschen und Institutionen? Welches sind Normen, Maßstäbe, Standards und Hürden sowie Grenzen einer erfolgversprechenden Kommunikation? Ein zentrales Anliegen interkultureller Kommunikation ist hier in erster Linie die Aufhebung von Monokulturalität, Überwindung von Ethnozentrismus, Forderung nach dialogischer Toleranz sowie das Schaffen einer gemeinsamen kritischen Orientierung und grundsätzlicher Bereitschaft, Anderes mit anderen Augen sehen zu lassen. Die Verwirklichung dieser Ziele setzt den Willen zur kritisch-dialogischen Verständigung voraus. Gelingen und Scheitern der Kommunikation hängt in diesem Sinne stets damit zusammen, wie wir denken und wahrnehmen, wie wir Vergleiche anstellen, welche Ziele wir im Sinn haben und wessen Maßstäbe wir befolgen. Von Bedeutung ist hier auch, was wir unter Kultur verstehen. Fassen wir Kulturen auf als offene Orientierungssysteme, die dynamisch-veränderbar sind oder als geschlossene Gebilde, welche wie abgeschlossene Kreise nebeneinander existieren und einander wesensfremd sind, so wird dies unmittelbar bestimmend sein für die Art und Weise des Kommunizierens. Insofern setzt eine gelungene Kommunikation viele Kompetenzen voraus. Verständigung heißt in diesem Zusammenhang

Mitmenschen wahrnehmen und auf sie dialogisch reagieren. Dazu gehören nicht nur Offenheit und Aushalten von kulturell bedingten Differenzen, sondern auch und vor allem eine gewisse Systematik, die veranschaulicht, warum es notwendig ist, sich solche Kompetenzen anzueignen.

Mit diesem Artikel beabsichtige ich in einer klaren, kurzen und leicht verständlichen Form, in die Grundbegriffe der interkulturellen Kommunikation einzuführen.

Im Zentrum der Überlegungen stehen drei Fragenbereiche, die als Grundlage des vorliegenden Artikels dienen. Was ist Kultur, was bedeutet Kommunikation und welche Relationen machen die Interkulturalität als eine akademische Disziplin aus?

Kultur ist ein fester Bestandteil der menschlichen Gesellschaft. Sie bestimmt unsere Wertvorstellungen und Normen sowie unsere Identität, unseren Glauben, unser Weltbild und unsere Sprache. Kultur nimmt Einfluss auf unser soziales Umfeld und bestimmt, was wir für gut oder nicht gut halten. Kulturelle Vorprägungen bilden Heimat. Wo immer wir auch hingehen, nehmen wir dieses Heimatgefühl mit.

Betrachten wir die bestehenden Kulturtheorien, so reicht ihr Kulturbild von geschlossenen Einheiten bis hin zu Gebilden mit offenen Grenzen. Was diese Theorien miteinander verbindet, ist der Erklärungsversuch, was Kultur ist bzw. nicht ist und welche symbolischen Formen, Sitten und Gebräuche bestimmend sind. Gemeinsam ist all diesen Überlegungen auch die Frage nach der Stellung des Menschen innerhalb einer Kultur, Gesellschaft oder Gemeinschaft. Der Mensch ist naturhaftes und dennoch kulturstiftendes Wesen. Er bleibt Zeit seines Lebens mehr oder weniger unter dem Einfluss des Kulturraumes, dem er sich zugehörig fühlt.

Sigmund Freud stellt in seinem Werk «Das Unbehagen in der Kultur» dieses Wechselverhältnis dar. In der Kultur sieht er den Gegenspieler der menschlichen Triebe und Leidenschaften. Kultur bringe nach Freud soziale Ordnung hervor, richte Institutionen ein und sichere das Überleben der Menschen. Trotz dieser positiven Aspekte ist der Mensch Zeit seines Lebens bestrebt, die Kultur zu durchbrechen, um seine Triebe zu befriedigen. Das Unbehagen besteht also darin, dass Kultur zwar zur Ordnung und Orientierung bietet, zugleich aber die Entfaltungsmöglichkeiten dieser Triebe derart einschränkt, dass der Mensch sich nicht so ausleben kann, wie er eigentlich möchte. Nach Freud ist es unmöglich, diese Triebe restlos zu unterdrücken. Negative Macht in Form von Kriegen ist ein Beispiel hierfür. Hier bringen sich zivilisierte Menschen gegenseitig um, die stets vorgeben, nach moralisch-humanistischen Maximen zu handeln. Freud schlussfolgert, dass es nur wenigen möglich ist, ihre Triebe und Leidenschaften zu beherrschen [1]. Kulturen sind in der Tat «Lebenswelten, die sich Menschen durch ihr Handeln geschaffen haben und ständig neu schaffen. Diese Lebenswelten existieren ohne Bewusstseinsmaßstäbe. Sie basieren sich nicht auf einer Auswahl des Schönen, Guten und Wahren, sondern umfassen alle Lebensäußerungen derjenigen, die an ihrer Existenz mitgewirkt haben und mitwirken» [2].

Weil Menschen insgesamt über eine ähnliche kognitive Ausstattung verfügen, sind auch ihre kulturellen Fähigkeiten ähnlich. Zweifelsohne gehören Denken, Fühlen und Handeln dazu, wie sie in konkreten Situationen in Form von Trauer, Freude und

Tabubereichen unterschiedlich zum Ausdruck kommen. Kulturelles Gedankengut ist in allen religiösen, politischen, weltanschaulichen und wissenschaftlichen Kontexten enthalten, ohne darin restlos aufzugeben. Kulturen verändern sich aufgrund ihres dynamischen Charakters durch Austausch-und Überlappungsprozesse kontinuierlich.

An dieser Nahtstelle drängt sich die Frage auf, ob es fixe Kulturstandards gibt oder nicht. Alexander Thomas geht von einer solchen Annahme aus und hält fest: «So wie ein Standard angibt, wie ein Gegenstand normalerweise beschaffen zu sein hat, wie ein häufig vorkommendes Ereignis normalerweise abläuft, so legt ein Kulturstandard den Maßstab dafür fest, wie Mitglieder einer bestimmten Kultur sich zu verhalten haben, wie man Objekte, Personen und Ereignisse zu sehen, zu bewerten, zu behandeln hat» [3].

Diese Überlegungen treffen in der Regel nur in geschlossenen Gesellschaften zu. Menschen sind keine elektronischen Rechner, die per Zuweisung funktionieren. Technische Standardisierung macht es möglich, dass wir per Mausklick bestimmte Funktionen betätigen können, die mit großer Exaktheit beim Empfänger wiedergegeben werden. Eine solche Entsprechung gibt es bei der zwischenmenschlichen Kommunikation nicht. Jedes Individuum besitzt eine eigene kognitive Landkarte, ein einzigartiges Repertoire interner Konstruktionen seiner Wirklichkeit [4]. Es gibt so etwas wie die Wirklichkeit der Innen-und Außenwelt, die stets miteinander konfrontiert werden.

Die Frage, ob es einen typisch deutschen amerikanischen oder iranischen Musikstil gibt, wird mit «ja» beantwortet, wenn wir Kulturen essentialistisch auffassen. Sie wird mit «nein» beantwortet, wenn wir Kulturen als offene Sinn-und Orientierungssysteme begreifen, die sich gegenseitig beeinflussen. Zweifelsohne Rene König verweist mit Recht darauf, dass es die Kultur nicht gebe, dass sie nicht allgemein und einheitlich sei. Es gibt in Wahrheit so starke kulturelle Unterschiede innerhalb einer Gesellschaft zwischen ihren unterschiedlichen Teilen, dass sie unter Umständen größer sind als die Unterschiede zwischen verschiedenen Kulturen [5]. Insofern gibt es eine reine eigene Kultur der Sache nach nicht, sondern nur noch Mischkulturen, die eine starke Verankerung in Geschichte und Gegenwart haben. Auf der Analyse des Kulturbegriffs aufbauend geht es hier um die Frage nach Kommunikation. Der Ausdruck «Kommunikation» bedeutet im Deutschen «Mitteilung», «Verbindung» oder «Beziehung» im Sinne von Teilnahme und Gemeinsamkeit sowie gegenseitiger Verständigung durch soziale Interaktionsprozesse. Der Ausdruck bedeutet also «Wechselbeziehungen unter Menschen». Es gibt verschiedene Formen der Kommunikation: Plauderei, Unterhaltung, Unterredung, Besprechung und Diskussionen jeglicher Art. Der Sinn der Kommunikation ist in erster Linie der Gedankenaustausch. Der Mensch ist, wie erwähnt, nicht nur ein kulturstiftendes, sondern auch ein kommunikatives Wesen. Kultur ist Kommunikation und Kommunikation bringt Kultur hervor. Seiner Biologie nach ist der Mensch nicht für ein Leben ohne Gemeinschaft geschaffen: «Solange jemand an Kommunikation teilnimmt, nimmt er an der Gesellschaft teil» [6], schreibt Niklas Luhmann zu Recht.

Der Mensch ist, wie Beispiele zeigen, ein emotionales Geschöpf mit vielen Dimensionen. Daher zeigen sich innere Bilder und Gefühle bei jedem Menschen anders.

Dies gilt für Temperament, Ärger, Jubel und Trauer, Liebe, Enttäuschung sowie Höflichkeit und Unhöflichkeit. Unterschiede lassen sich nicht gleichschalten, weil die Lebensdynamik des Menschen im Gegensatz zu Rechnern unergründlich ist.

Kommunikation ist insofern ein offener Prozess, in dem Menschen mit Unterschieden und Gemeinsamkeiten miteinander ins Gespräch kommen. Es gibt eine Reihe von Kommunikationstheorien, die auf unterschiedlichem Wege bemüht sind, Probleme, Störungen sowie Möglichkeiten der Kommunikation herauszuarbeiten [7]. Gemeinsam ist allen Kommunikationsformen, ob verbal, nonverbal, symmetrisch, asymmetrisch oder komplementär, die methodische Verbesserung wechselseitiger Steuerungen und Kontrolle von Informationsverlust. Bei jeder Kommunikation sind Ich-und Du-Botschaften wesentlich. Ich-Botschaften sind Ausdruck dafür, wie sich die Handlungen des Anderen auf das subjektive Selbst auswirken und wie man sich dabei selbst fühlt. Hier teilt der Sprechende seine Gefühle mit. Dabei werden indirekt die Taten des Handelnden kritisiert und nicht seine Person. A sagt z.B. sich: «Meine Hose ist jetzt voller Flecken. Ich werde sie waschen müssen.» Du-Botschaften sind hingegen konfliktträchtig, weil sie nicht die Tat, sondern unmittelbar die Person angreifen. A würde hingegen vorwurfsvoll zu B sagen: «Du kannst ja noch nicht mal anständig Saft eingießen. Was soll das?»

Interkulturelle Kommunikation ist eine komplementäre Form der Dialogführung, in der auch Ich- und Du-Botschaften, direkte und indirekte sowie verbale oder nonverbale Gesprächsführung grundlegend sind. In ihr beeinflusst der Austausch von Informationen sowie die Selbstwahrnehmung des Eigenen und des Anderen die Rahmenbedingungen der Verständigung erheblich. Neben kulturell — und sozialisationsbedingten Unterschieden gibt es weitere Faktoren, die stets zu beachten sind. Diese sind in der Regel Augenkontakt und Händedruck, kurz Gestik und Mimik. Die Wesentlichkeit dieser Faktoren ist auch von den Neurowissenschaften erkannt worden, die sich als eine Erweiterung und Ergänzung der Psychologie begreifen. Ziel solcher Betrachtungen ist, durch mikrosoziologisch bedingte Leistungen Sinn und Funktion interpersonaler Kommunikation zu bestimmen. Diese Untersuchungen zeigen, welche Bereiche des Gehirns aktiviert werden, wenn sich Kommunizierende einen Ball zuwerfen oder ein bestimmtes gestisches oder mimisches Verhalten zeigen. Es ist nicht zu bestreiten, dass Gestik und Mimik auch Zynismus, Arroganz oder ein Überlegenheitsgefühl transferieren und im Anderen diverse Gefühle und Reaktionen auslösen. Augen sind das Spiegelbild unserer Seele und sprechen je eine eigene Sprache. Unsere Blicke strahlen nicht nur Trauer oder Freude aus, sondern auch Sympathie, Antipathie oder gar Wut. Augen können bei jeweils Anderen auch Zweifel oder Bedenken hervorrufen sowie bejahend oder verneinend wirken.

Offener Augenkontakt mit einem aufgeschlossenen und vor allem aufrichtigen Lächeln ist, jenseits aller kulturellen Verschiedenheit, stets Sympathie erweckend, während aufgesetztes Lächeln oder restriktive Haltung überall als störend wahrgenommen wird und Zurückhaltung erzeugt. Ob Kratzen am Kopf ein Zeichen von Unsicherheit ist und Reiben des Kinns Nachdenklichkeit darstellt, lässt sich nicht bedingungslos generalisieren. Es gibt eine Reihe von Forschern, die der Meinung sind,

dass es so etwas wie kulturbedingte Universalien und damit einhergehende Missverständnisse und Störungen gebe, die durch und durch nachvollziehbar seien.

Jenseits aller Typologisierungen kulturbedingter Handlungen, die durchweg theoretisch interessant sein mögen, erweisen sich solche Theorien in der Praxis interkultureller Kommunikation nur bedingt als nützlich. Es wäre verheerend, Kulturen auf Universalien wie Gestik und Mimik zu reduzieren und daraus Schlüsse zu ziehen. Die Praxis ist viel komplizierter als statistische Erhebungen oder bestimmte Beobachtungen, die sich auf gewisse Individuen beziehen. Für die interkulturelle Kommunikation sind auch die drei folgenden Komponenten von unverzichtbarer Bedeutung: Situativivität, Individualität und Kontextualität. Die Notwendigkeit der Beachtung dieser Komponenten hängt damit zusammen, dass die jeweiligen Situationen in der Regel komplex, die jeweils handelnden Personen verschieden und die kulturellen sowie traditionellen Kontexte von erheblicher Unterschiedlichkeit sein können. Gewaltfreie, kontextuelle Kommunikation ist ein möglicher Weg, um die Mauer der Differenzerziehung zu durchbrechen. Sie schafft ein neues Bewusstseinsniveau, eine tiefgreifende innere Transformation und stellt ein dialogisches Werkzeug dar, das dazu beiträgt, in eine offene Begegnung mit dem Anderen zu treten. Es geht um überlappende Energien in uns Menschen, die uns und unsere Denkwelten miteinander verbinden. Diese im Menschen wirksamen Energien können Bedürfnisse, Sehnsüchte oder Sorgen sein. Gewaltfrei zu kommunizieren bedeutet somit, eine empathische Beziehung mit dem Anderen aufzubauen und einfühlsam zu pflegen.

Religion, Kunst und Wissenschaft sind außerordentlich wichtige Mittel, um auf diesem Wege die Mauer zwischen dem positiven und negativen Bild des Anderen zu durchbrechen. Alle drei Bereiche tragen zu grenzüberschreitenden Wahrnehmungshorizonten des Eigenen und des Anderen bei.

Echte Kommunikation, die stets gewaltfrei ist, bedeutet, sich mit dem Leben zu verbinden und das Wohlergehen aller zu fördern. Bereits Sartoscht hat mit seiner Elementarethik darauf hingewiesen, sich stets an Prinzipien des guten Denkens, guten Redens und guten Handelns zu orientieren, um Freundschaft und Brüderlichkeit hervorzubringen. Die Grundlage einer solchen Orientierung, durch die auch Vorurteile minimiert oder gar vermieden werden können, sind empathisches Verstehen, wertschätzende Zuneigung und Erwiderung wechselseitiger Sehnsüchte.

Література

1. Freud S.: Das Unbehagen in der Kultur. Internationaler Psychoanalytischer Verlag. Wien — 1930. — 297 S.

2. Jürgen B.: Interkulturelle Kompetenz. Landeszentrale für politische Bildung. Thüringen. — 2007. — 123 S.

3. Alexander T. (Hrsg.): Psychologie interkulturellen Handelns. Hogrefe Verlag. Göttingen — 1991. — 474 S.

4. Klaus F.: Kommunikation, Sozialstruktur und Weltbild. — In: Wege zur Kommunikation. Theorie und Praxis interkultureller Toleranz. Hrsg. v. H.R. Yousefi, K. Fischer. Nordhausen: Verlag Traugott Bautz 2006, S. 89–120.

5. Rene K.: Einleitung: Über einige Fragen der empirischen Kulturanthropologie, Düsseldorf/Wien 1972, S. 7–48.

6. Niklass L.: Die gesellschaftliche Moral und ihre ethische Reflexion, Herausforderung der Philosophie. Frankfurt/Main 1990. (Suhrkamp)Brosch. — S. 73.

7. Paul W.: Die Möglichkeit des Anderseins, Bern: Hans Huber Verlag 2002. — S. 146.

Романчук С.М.
кандидат філологічних наук, доцент
Українського гуманітарного інституту

СЕМІОТИЧНА МОДЕЛЬ ОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *Праця аналізує сутність соціальної комунікації, визначає якісні параметри семіотичного підходу в розрізі соціальної комунікації. Автор наголошує на ролі знакових систем в житті людини як одиниці суспільства.*

Ключові слова: *соціальна комунікація, семіотика, соціальна реальність.*

Abstract. *Labor analyzes the essence of social communication, defines qualitative parameters of the semiotic approach in the context of social communication. The author emphasizes the role of sign systems in human life as a unit of society.*

Key words: *social communication, semiotics, social reality.*

Якщо залишити за дужками матеріальний, економічний і технічний аспекти комунікації, стає очевидним її соціальний характер. Дописемна культура обожнювала Слово, що, по суті, було обожнюванням комунікації. Після запровадження писемності культ Слова трансформувався в культ Книги. Зрештою, Священні Писання усіх релігій є наслідком комунікації пророків з Богом, а саме слово «релігія» в перекладі з латини означає «зв'язок», тобто «комунікація». Але якщо для священнослужителів комунікація була предметом культу, то для стародавніх учених — предметом дослідження. Логіка, лінгвістика, риторика, граматика, діалектика вивчали проблеми комунікації з прадавніх часів. У Середньовіччя відродилася давньогрецька герменевтика, що досліджувала проблеми розуміння та тлумачення поетичних і священних текстів. Педагогіка (Я. Коменський, L Песталоцці, Ж.Ж. Руссо) сприяла розвитку природних здібностей дітей, мовознавство (В. Гумбольдт, А. Шлегель, Я. Гримм) описувало і класифікувало різні мови, соціологія (О. Конт, Г. Спенсер) досліджувала суспільство та ін.

Проте всі ці науки «чомусь» поза межами своїх досліджень залишили проблему комунікаційних взаємозв'язків, без яких жодне суспільство існувати не може. І лише на початку XX ст. виникає семіотика, яка дала поштовх структурній (прикладній) лінгвістиці (Ф. де Соссюр, Ч. Пірс). З'являються праці соціологів (Г. Тард, П. Сорокін), соціальних психологів (В. Вундт, Х. Штейнталь, Г. Лебон, Дж. Мід, Г. Блумер), які ґрунтовно досліджують комунікаційну проблематику.

Проблеми соціальної комунікації наприкінці XX ст. стали предметом дослідження соціології, психології, політології, культурології, філософії,

документалістики, інформатики, журналістики, теорії реклами і паблік рилейшнз тощо. Суб'єктом соціальної комунікації є особистість, навіть якщо вона спілкується сама із собою.

Передумови виникнення семіотики нерозривно пов'язані зі становленням світової філософської думки, але безпосередньо теоретичні основи науки про знаки було закладено в працях Ч.С. Пірса, Ф. де Соссюра та Ч.В. Морріса. Саме цим мислителям належить теоретична розробка проблеми сутності знаку, відокремлення предметної галузі семіотики, формулювання її завдань та визначення найголовніших напрямів семіотичного дослідження. Усвідомлення ролі означування в житті людини зумовило інтерес засновників семіотики до особливостей функціонування знаків у суспільстві, їх впливу на соціальні процеси.

Творча розробка ідей Ф. де Соссюра в другій половині XX століття дозволила не тільки розглядати семіотику як науку про функціонування в суспільстві ізольованих знаків, але й продуктивно використовувати її можливості у вивченні найрізноманітніших знакових систем. Семіотика починає своє становлення як самостійна галузь наукового знання.

Найрізноманітніші аспекти семіотичного осягнення соціальної реальності знайшли своє відображення у творчості представників тартусько-московської семіотичної школи на чолі з її засновником Ю.М. Лотманом. Від проблем структурної лінгвістики, розробки теоретичних та методологічних засад семіотичного підходу, аналізу художніх творів та особливостей невербальної комунікації до структурно-семіотичного аналізу міфології, історії, культури, специфіки людської свідомості та особливостей функціонування штучного інтелекту, впливу науково-технічного прогресу на суспільство — таке коло інтересів представників цієї школи, серед яких — В.В. Іванов, В.М. Топоров, Б.А. Успенський, Б.Ф. Єгоров, Б.М. Гаспаров, І.І. Ревзін та ін. Ю.М. Лотман запропонував власну модель культури, яку він розглядав як складно організований текст, семіосферу. Він також досліджував проблеми культурної динаміки, роль непередбачуваності та свідомого вибору в історичному процесі, перспективи розвитку сучасного суспільства.

Загальнотеоретичні й методологічні проблеми семіотики розглядали Г.П. Щедровицький, Ю.С. Степанов, А.О. Вєтров, І.А. Хабаров, В.М. Розін; семіотичному аналізові особливостей функціонування культурних кодів присвячено праці В.П. Руднєва, Г.Г. Косікова, С.М. Зенкіна, М.В. Тростникова, Г.Г. Амеліна.

А.М. Ісаков проаналізував можливості взаємодії семіотичного методу із феноменологічним та герменевтичним підходами до вивчення соціальної реальності. Критичний аналіз семіотичного підходу до вивчення реалій сучасного суспільства та культури здійснив Б.М. Парамонов.

Широке коло проблем, що відбивають особливості функціонування знаків у суспільстві, розглянув Г.Г. Почепцов. Серед них — семіотика влади, семіотика радянської цивілізації, семіотичний аспект формування іміджу суспільного діяча, чутки як семіотичний феномен та ін.

Метою дослідження є визначення специфіки теоретичного осягнення соціальної комунікації в межах семіотичної парадигми.

Порівняльний аналіз ідей Ч.С. Пірса та Ф. де Соссюра [6], яких визнано відповідно засновниками логічного та лінгвістичного напрямів семіотики, дозволив визначити, що логічний напрям досліджує насамперед абсолютні характеристики знаків, а лінгвістичний орієнтується на вивчення властивостей, яких знаки набувають, функціонуючи в системі, і визнає категорію розбіжності за найважливішу ознаку функціонування знакових утворень.

Подальший розвиток лінгвістичного напряму представлено ідеями структуралізму та постструктуралізму. У рамках структурного аналізу (К. Леві-Строс, Р. Барт, А. Греймас та ін.) розглядаються несвідомі внутрішні структури культурних явищ, чинників, що забезпечують єдність функціонування структури, а також загальні закони, що пояснюють найважливіші принципи організації явищ [2]. Пошук нових підходів у межах постструктуралізму пов'язаний насамперед з тим, що поступово усвідомлюється неадекватність відображення особливостей функціонування знакових систем за допомогою логіки науки.

Постструктуралістський період розвитку семіотичних досліджень нерозривно пов'язаний з поняттям «інтертекст». Цей термін вперше ввела Ю. Кристєва для осмислення ідей М.М. Бахтіна у сфері аналізу соціальної взаємодії дискурсів. Кожен дискурс характеризує специфічний спосіб або специфічні правила організації усної чи писемної мовленнєвої діяльності. Постструктуралістський підхід прагне визначити дійсність як текстуальну реальність, а кожен дискурс розглядає як такий, що може бути відокремлений лише в результаті деконструкції, оскільки в реальності будь-який дискурс існує як багатомірне перехрещення найрізноманітніших текстів [4].

В епоху Постмодерну світ постає як такий, що перебуває в постійному становленні. Реальність складають безліч взаємодіючих систем, що самоорганізуються, породжуючи нові структури. Зміни в поглядах на світ детермінують трансформації уявлень про людину, суспільство, історію. Орієнтиром для методологічних інновацій у семіотиці стають принципи синергетики, які продуктивно використовуються в динамічній моделі культури Ю.М. Лотмана [5].

Сьогодні семіотика постає як сфера досліджень, предметом яких є природа й особливості функціонування знаків, а також систем і процесів, що лежать в основі позначування, вираження, репрезентації й комунікації.

Розгляд семіотики як методу дослідження дає можливість краще усвідомити сутність семіотичної концепції. Досліджуючи комунікативні процеси, семіотика описує структури (коди), які дозволяють перейти від аналізу реальних взаємозв'язків до сфери комунікативних моделей. Код становить собою систему знаків, наділених умовним значенням (словник коду) і поєднаних за допомогою правил, які мають конвенціональний характер (граматика коду). Як коди можуть розглядатися природні мови, фольклор, театр, реклама тощо. Будь-яка комунікація може здійснюватися тільки за допомогою тих або інших кодів. Саме за допомогою кодів здійснюється реалізація й інтерпретація суспільних явищ.

Важливою семіотичною проблемою є аналіз механізмів, за допомогою яких соціальна реальність інтегрується в цілісне семіотичне утворення. Наділндивідуальним механізмом, «макрокодом», що містить у собі й інтегрує безліч кодів, є культура. Репрезентації соціальної реальності завжди відбуваються через знакові системи, що забезпечує формування інституціоналізованих інтерсуб'єктивних відносин. Завдяки культурі соціальний досвід можливо узагальнити та передати наступним поколінням.

Принагідно зауважимо, що на сучасному етапі відбувається трансформація стійких стереотипів у поглядах на реальність, наявна віртуалізація суспільного життя, коли стосунки між людьми набувають форми взаємодії між образами.

Соціальні явища, розглянуті з точки зору їх знакової репрезентації й комунікативних можливостей, виступають як семіотична реальність суспільного життя. У дослідженні соціальних явищ головне завдання полягає в тому, щоб об'єднати можливості окремих суспільних наук та розрізнених теоретичних моделей, що формуються в їх рамках, і розглядати ці моделі як інструменти пізнання, а не як свідчення об'єктивної реальності. Саме таку настанову реалізує сучасна семіотика (У. Еко). Семіотичне дослідження в синхронічному зрізі відкриває в реальності стійкі структури, які накладаються суб'єктом, що пізнає, на буття, що постійно «вислизає», та виступають основою впорядкування, осмислення й інформативності останнього. Соціальна інформація постає як свідомо організовані в процесі суспільного відображення свідчення про світ та взаємовідносини людини й світу [3, с. 326]. Такі свідчення об'єктивуються, передаються та сприймаються людиною або спеціальними пристроями. Коли ті або інші соціальні явища досліджуються семіотикою з огляду на їхні глибинні, сутнісні основи, закономірності й тенденції розвитку, вони постають як явища культури, повідомлення, організовані за допомогою тих чи інших кодів, мов.

У сучасній соціальній філософії велика увага приділяється пошукам засад суспільної інтеграції. Так, комунікативна практична філософія (К.О. Апель, Ю. Габермас) звертається до проблеми ефективності інтерсуб'єктивної комунікації, вважаючи комунікативне взаєморозуміння основою справжньої інтеграції суспільства. Модель соціокультурної реальності, запропонована М.К. Петровим, передбачає триєдність універсальних процесів — діяльності, трансляції і трансмутації, — інтеграція, взаємозалежність і взаємопроникнення яких визначають і структурують сьогодення, сучасний момент соціального буття. Умовою для успішного здійснення соціальної комунікації вважається необхідність для людини засвоювати певний культурний текст, «фрагмент» соціальної реальності й передавати цей «фрагмент» іншим, додаючи до тексту щось нове в результаті трансмутаційних процесів.

Отже, пошуки консенсусу в суспільстві мають відбуватися не тільки на підставі інтерсуб'єктивно визнаних норм, але й з урахуванням універсальних характеристик соціокультурного розвитку, які зумовлені розмірністю людської свідомості та можуть видозмінюватися під впливом культурної традиції.

Як бачимо, семіотика не вважає вичерпним доказом реальності ані «просту» констатацію фактів, ані теоретичні моделі, які завжди становлять собою щось

якісно відмінне, ніж ті явища, які вони репрезентують. Життя суспільства визначається не зовнішньою системою відносин, а взаємодіючою системою інтеріоризованих кодів, кожен з яких дозволяє суспільним явищам набути певного ступеня реальності. У свою чергу, кожне з цих явищ перекладається та інтерпретується в системі суспільних відносин, породжуючи прецедентні тексти, які впливають на характер зв'язку між позначуваним й означаючим у численних соціальних комунікативних системах.

У межах семіотичного підходу неможливо обґрунтувати наявність об'єктивної реальності, оскільки презумпція існування об'єктивного буття в його самовизначеності щодо небуття лежить в основі семіотичного підходу як прагнення за допомогою виявлення подібності й розбіжності членів бінарних опозицій показати це буття в процесі його становлення й самовизначення. Буття завжди є чимось більшим, ніж результат його остаточного структурування й раціонального осмислення, але це і є необхідною умовою розширення меж смислової реальності в просторі культури.

Соціум як знакове утворення може забезпечити власну континуальність і цілісність лише в тому разі, якщо кожен окремий індивід функціонуватиме як цілісний текст, ізоморфний всій системі. Семіотичні межі особистості повинні не тільки забезпечувати її унікальність, але й сприяти продуктивній взаємодії з іншими текстами й текстом усього соціуму. Цьому має сприяти формування загальноприйнятих нормативних систем соціального життя на основі світового культурного й соціального досвіду.

Таким чином, життя людей у суспільстві впорядковується й регулюється за допомогою знакових систем. Долучитися до реальних соціальних явищ можливо шляхом виконання певних знакових процедур, що відбивають певний спосіб мислення. Взаємодія людей у суспільстві визначається не зовнішньою системою відносин, а гнучкою системою інтеріоризованих кодів, кожен з яких відповідає певним суспільним явищам. У свою чергу, кожне з цих явищ у системі суспільних відносин породжує прецедентні тексти, реалізовані взірці, що впливають на характер зв'язку між позначуваним й означаючим у численних соціальних комунікативних системах.

Література

1. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери. — М., 1974.

2. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дейк. — 1989.

3. Еко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / Пер. с англ. и итал. С. Серебряного. — СПб.: Симпозиум, 2007. — 502 с.

4. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова — М.: Прогресс, 2000. — С. 427–457.

5. Лотман Ю. Текст у тексті / Ю. Лотман // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. — С. 428–441.

6. Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики. Пер. с французского. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — 256 с. (Лингвистическое наследие XX века)

Тинний В.І.
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри іноземних мов фінансового факультету
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Анотація. *У статті досліджуються суть та зміст понять «міжкультурна компетенція», «міжкультурна комунікація», шляхи ефективного формування знань, умінь та навичок з іноземної мови на основі комунікативного підходу в умовах міжкультурної комунікації засобами інформаційно-комунікаційних технологій.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, міжкультурна компетенція, комунікативний підхід, інформаційно-комунікаційні технології.*

Abstract. *The article presents the investigation of the essence and content of terms «intercultural communication», «intercultural competence», the ways of efficient developing knowledge and skills on the basis of communicative approach under conditions of intercultural communication through information and communication technologies.*

Key words: *intercultural communication, intercultural competence, communicative approach, information and communication technologies.*

Постановка проблеми. Сучасні вимоги модернізації системи вищої освіти України, посилення її професійної складової зумовлені необхідністю у компетентних та конкурентоздатних фахівцях у процесі інтеграції України в загальноєвропейський освітній простір. Невід'ємним компонентом якісної підготовки сучасного фахівця є викладання іноземної мови професійного спрямування. Проблематика якісної підготовки конкурентоздатних фахівців із сформованою системою знань та практичним досвідом використання іноземної мови в професійній діяльності та міжкультурній комунікації засобами інформаційно-комунікаційних технологій на сьогодні потребує подальшого вивчення, поряд з достатнім рівнем розуміння та мотивації студентів до вивчення іноземної мови.

Аналіз досліджень та публікацій. Багато науковців присвятили свої праці поняттю міжкультурної комунікації, серед них, А. Кребер, К. Клакхон, Р. Портер, Е. Голл, Д. Трагер. Низка питань теорії міжкультурної комунікації була вивчена наступними дослідниками: С. Гантінґтон, Е. Гірш, К. Бергер, Г. Гофстеде, С. Даль, Е. Голл. Проблематиці міжкультурної комунікації в процесі підготовки майбутніх фахівців присвятили свої праці багато вчених. Аналіз питань мовленнєвої діяльності та спілкування був виконаний І. Зимньою, В. Скалкіним, Л. Виготським, М. Жинкіном, В. Гумбольдтом; навчання іноземним мовам зі спеціальною метою досліджували Б. Коффі, Г. Стоун, Р. Джонсон, В. Бухбіндер, Е. Уотерс, В. Штраусс, Ф. Епперт, Д. Уільямс; структуру і зміст комунікативної компетентності — А. Александренко, А. Сичева та ін. Серед вітчизняних учених

питання міжкультурної комунікації були розкриті в дослідженнях В. Андрущенкса, Л. Губерського, П. Донець, В. Євтуха, І. Дзюби, Л. Нагорної, Г. Касьянова, М. Кушнарьової, П. Скрипки та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто пам'ятати, що мова є невід'ємною частиною та носієм культури нації, відображає національні характеристики, історичний та культурний досвід нації, а також погляди людей на життя, способи життя та мислення. Протягом вивчення іноземної мови відбувається формування системи знань, умінь, мова сприймається як складова іноземної культури, що полегшує подолання міжкультурних бар'єрів, забезпечує ефективне спілкування з іноземцями, зокрема, емоціональну взаємодію та міжкультурну комунікацію.

Культура комунікації, яка поряд з культурою мови є невід'ємною складовою культури, означає ситуацію спілкування людей з різним культурним досвідом, який безпосередньо впливає на передавання інформації, а також фактори, які можуть спричинити непорозуміння, помилки в мові, культурі спілкування.

Ефективна міжкультурна комунікація, яка формується протягом навчання, характеризуються розумінням, порівнянням, розвитком взаємозв'язків, підтримкою ідей співрозмовника, відмовою від помилкових припущень, а також співробітництвом та комунікацією. Протягом навчання іноземної мови відбувається накопичення знань про іншомовну культуру, формування міжкультурної комунікативної обізнаності та компетенції. Міжкультурна комунікація охоплює як науку, так і набір навичок, якими потрібно оволодіти під час спілкування, оскільки взаємодія з іншою культурою вимагає певних знань та умінь, зосередженості на успадкованих та усталених нормах соціальної практики людей, які належать до різних національних та етнічних спільнот [1]. Крім того, згідно з іншим визначенням, «міжкультурна комунікація — це процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот та здебільшого послуговуються різними ідентичними мовами, відчувають лінгвокультурну «чужинність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні» [2, 3].

До складових «міжкультурної компетентності» можна віднести терпимість, відкритість до нового знання, уміння вибрати вірну тональність та засоби спілкування, комунікативну стратегію та форму самопрезентації [4].

У визначенні міжкультурної комунікації за Гейнсом (Hains) наголос робиться на здатності осіб спілкуватися з представниками інших культур, етнічних груп, мов та тими, хто поділяє інші цінності [5]. Мейер (Meyer) вбачає у міжкультурній комунікації частину іншомовної компетенції та здатність людей діяти відповідним чином та гнучко у відповідь на дії, очікування та ставлення представників інших культур [6]. Однією з причин важливості міжкультурної комунікації для вивчення іноземної мови є те, що механізми поведінки в межах певних культурних традицій виникають на підсвідомому рівні. Це потрібно усвідомлювати, оскільки у такому випадку легше розуміти вербальну та

невербальну комунікацію іноземців. Останні дослідження виявили важливість соціокультурного контексту при вивченні іноземної мови, а також необхідність моделювання соціальної взаємодії для розвитку міжкультурної комунікативної компетенції. У дослідженнях процесу вивчення іноземної мови часто використовують такі поняття як культурна компетенція, міжкультурний вимір, міжкультурна комунікативна компетенція, а також завжди підкреслюється важливість розуміння інших культур та набуття навичок культурної комунікації протягом вивчення іноземної мови.

Значна увага до міжкультурної освіти та вдосконалення здатності студентів до міжкультурної комунікації протягом вивчення іноземної мови зумовлена необхідністю підтримувати навчальну діяльність студентів, які орієнтовані на зовнішній світ та мають глибоке розуміння іноземної культури. Ефективність, поряд із знанням іноземної мови, залежить від багатьох факторів: умов і культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм, виразів, фонових знань взагалі та багатьох інших [7].

Іншомовну культуру слід вивчати з різних точок зору. Використовуючи інформаційно-комп'ютерні засоби, можливо різними шляхами вивчати, усвідомлювати культурні цінності іноземної мови. Інформація має надаватися та використовуватися за допомогою різноманітних комп'ютерних та комунікаційних засобів, щоб створити можливість студентам не тільки розуміти іноземну культуру, але також завдяки засвоєному контексту інформації навчитися її використовувати в соціальному середовищі.

На ефективності використання технологій мовного спілкування в навчальному процесі у свій час наголошував Е. Пассов [8]. Т. Тучкова виклала цікаві думки про представлення процесу діалогічного спілкування іноземною мовою як моделі процесу комунікації [9].

Модельовані комунікативні ситуації на заняттях з іноземної мови є ефективним засобом забезпечення мовної практики для іншомовного спілкування студентів. Це стверджує Л. Гапоненко: «Протягом навчання іноземної мови ставляться більш конкретні та досяжні цілі, здійснення яких відбувається через спеціально організований процес, названий нами технологією комунікативно-ситуативного моделювання (чи технологією моделювання ситуації спілкування на основі комунікативного підходу до навчання іншомовного говоріння)» [10].

Реалізація комунікативних ситуацій на заняттях з іноземної мови дозволяє створити оптимальні умови для оволодіння вміннями та навичками іншомовного спілкування та міжкультурної взаємодії. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують результативність вивчення іноземної мови та ефективність спілкування за умови врахування їх професійних інтересів, досвіду, рівня знань іншомовної лексики та сформованості умінь та навичок використання іноземної мови. Комунікативні ситуації дозволяють студентам виступати активними носіями соціальних ролей. Також, необхідно максимально враховувати інтереси, можливості та здібності, запас професійних знань студентів та їх комунікативний досвід.

З огляду на специфіку іноземної мови, технологію її викладання, можна говорити про успішність комунікативних ситуацій у стимулюванні потреби студентів у міжкультурній комунікації, якщо розглядати їх як засіб відтворення предметного змісту професійної діяльності майбутніх фахівців, системи відносин, які відображають сутнісну сторону цієї діяльності.

У таких ситуаціях активізується мовна позиція студентів, стимулюється інтерес до іноземної мови та розвивається потреба в міжкультурній комунікації зі збагаченням іншомовного словникового запасу використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні засоби. Кожному учаснику комунікативної ситуації надається право вільного вибору способів виконання комунікативної ролі з урахуванням рівня його володіння іноземною мовою та навичками іншомовної комунікації. Поведінка кожного студента протягом спілкування визначає інформаційно-комунікативну ситуацію на заняттях.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій передбачає оволодіння студентами знаннями і вміннями вербального та невербального характеру з метою підвищення якості їх професійної підготовки, розширення контактів із зарубіжними колегами, пошуку та обробки необхідної іншомовної інформації з різних джерел. Інформаційно-комунікаційні технології активізують навчання студентів методиці роботи з різними джерелами інформації, завдяки середовищу, у якому відбувається міжкультурна комунікація, а також структуруванню змісту розмови, вибору тематики проблем для обговорення.

Для інформаційно-комунікаційних технологій характерним є усвідомлення студентами необхідності оволодіння методами роботи з різними джерелами інформації (освітні та інформаційні ресурси Internet, мультимедійні засоби, мережеві технології, освітні та інформаційні ресурси університету) та розвитку здатності використовувати отриманий інформаційний матеріал у різних комунікативних ситуаціях. Інтерес та потреба студентів у нових ситуаціях міжкультурного спілкування забезпечуються завдяки організації навчального процесу з вивчення іноземної мови через моделювання комунікативних ситуацій на основі змісту професійної спрямованості. Під час спілкування кожний учасник ситуації приймає позицію активного діяча, співрозмовника, партнера по іншомовному спілкуванню. Структурування змісту комунікативної ситуації, цікавого і професійно значущого для студентів, стимулює їх потребу в нових фахових знаннях та розвитку навичок міжкультурного спілкування. Створення освітнього середовища, емоційно-психологічного клімату на заняттях важливе для обміну іншомовною інформацією. У комунікативних ситуаціях відбувається відпрацювання етикетних норм поведінки і тактики індивідуального спілкування іноземною мовою. Для інформаційно-комунікаційних технологій характерним є запровадження різних засобів, способів і прийомів пошуку, збору, обробки та застосування іншомовної інформації в комунікативних ситуаціях, а також самоконтроль і самооцінка результатів та ролі міжкультурної комунікації для професійного становлення студентів.

Працюючи з різними джерелами інформації, виконуючи різні ролі в комунікативних ситуаціях, кожен студент збагачує власний комунікативно-

творчий потенціал. Він демонструє самостійність у діях, репліках, удосконалює свої професійні здібності, закріплює вміння та навички використання електронних носіїв інформації та її вербальних джерел, тим самим розширює і збагачує іншомовний словниковий запас, професійний та культурний світогляд.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у сучасній вищий освіті навчання міжкультурній комунікації набуває універсальності. Теорія міжкультурної комунікації формує загальні закономірності освітнього простору щодо функціонування механізмів та здатності людини до іншомовного спілкування, шляхів їх формування. Методи викладання іноземної мови відображають зміст та технологію міжкультурної комунікації в певних навчальних умовах.

У вивченні міжкультурної комунікації ми зосереджувалися на понятті культури та її характеристиках, визначенні комунікації та її взаємовідношенні з поняттям культура. Аналіз міжкультурної комунікативної компетентності дозволяє визначити її як ланку, яка поєднує мовні та комунікативні навички. Зазначена компетентність відіграє значну роль для їх вдосконалення. Міжкультурна комунікація тісно пов'язана з викладанням іноземної мови. У роботі обґрунтовано, що інформаційно-комунікаційні технології сприяють ефективності формування комунікативних навичок студентів у процесі міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови. У сучасних умовах освіти викладання мови природно поєднано з навчанням культурі, що спрямовано на всебічний розвиток студентів з формуванням їх міжкультурної компетентності.

Література

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. — М.: Слово, 2000. — 265 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — К.: Академія, 2004. — 343 с.
3. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. — М.: Искусство, 1985. — 614 с.
4. Леонтович О.А. Россия и США. Введение в межкультурную коммуникацию: учеб. пособие / О. А. Леонтович. — Волгоград: Перемена, 2003. — 399 с.
5. Hains A. Moving towards cross-cultural competence in lifelong personnel development: A review of the literature / A. Hains // Champaign: University of Illinois at Urbana Champaign Early Childhood Research Institute on Culturally and Linguistically Appropriate Services. Режим доступу: http://clas.uiuc.edu/techreport/tech3.html
6. Meyer M. Developing Transcultural Competence: Case Studies of Advanced Foreign Language Learners / M. Meyer // In B. a. Byram, Mediating Languages and Cultures. — Clevedon: Multilingual Matters. — PP. 136–158.
7. Ахьямова И.А. Культурная самопрезентация современной молодежи невербальными средствами / И. А. Ахьямова // Педагогическое образование в России. — М., 2011. — №4. — 290 с.

8. Пассов Е.И. Основные вопросы обучения иноязычной речи / Е. И. Пассов. — Ч. 2. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1974. — 164 с.

9. Тучкова Т.Ю. Процесс обучения диалогическому общению как модель процесса коммуникации / Т. Ю. Тучкова // Проблемы коммуникативного метода обучения иноязычной речевой деятельности: сборник статей [ред. кол. Е.И. Пассов и др.]. — Воронеж: ВГПИ, 1980. — С. 76–88.

10. Гапоненко Л.П. Імітаційно-ігровий підхід у формуванні готовності студентів до іншомовного спілкування / Л. П. Гапоненко // Науковий вісник Південноукраїнського держ. пед. ун-ту. ім. К.Д. Ушинського (збірник наукових праць). — Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. — Вип. 4–5. — С. 53–56.

Чуркіна О.В.
старший викладач
кафедри іноземних мов юридичного інституту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

CROSS-CULTURAL APPROACH IN MODERN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Анотація. *У статті йдеться про завдання, які стоять перед вищою школою для покращення навчання іноземних мов, важливості ролі іноземної мови в міжкультурній комунікації та її реального статусу в системі освіти.*

Ключові слова: *кросс-культура, крос-культурна компетентність, комунікаційні технології, конкурентоспроможний спеціаліст, комунікативна компетенція.*

Abstract. *The article deals with the tasks that higher educational establishments face for improving foreign languages teaching, the importance of the role of a foreign language in cross-cultural communication and its real status in the educational system.*

Key words: *cross-culture, cross-cultural competence, communication technologies, competitive specialist, communicative competence.*

Modern higher education operates in new conditions characterized by globalization, new communication technologies, growing competition and commercialization. In connection with it, the educational importance of foreign languages study has increased, entailing the increased motivation of studying them.

As it is known language is a «mirror of culture, a treasury of culture, an instrument and a tool of culture. Since the solution of the actual task of teaching a foreign language as a means of communication between representatives of different peoples is as follows: languages must be studied in unity with the world and the culture of peoples speaking this language» [4, 78].

At the present stage of our society development, there are numerous cultural relations everywhere. The universal approach to the educational system is the training of cross-cultural communication. In the very notion of cross-cultural communication, there is an equitable cultural interaction of representatives of various linguistic cultural communities. The development of international relations is inseparable from the process of studying and teaching foreign languages, as they are a means of cross-cultural communication. The growing needs of the society in specialists who have a good

command of foreign languages at different levels and in different aspects, lead to a revision of the content of foreign languages teaching.

Entering the Bologna educational process puts a new goal for the higher education system — the activation of reforms motivating subjects of the educational process to more active use of a foreign language as a means of communication.

As N. Algozhaeva considers, that there are still a lot of contradictions between the recognition of the importance of the role of a foreign language in cross-cultural communication and its real status in the educational system, between the limited scope of the distribution of a foreign language, its role in the level of the means of communication between the teacher and the trainee and the awareness of the need to develop an infrastructure supporting its use as an important instrument of professional activity [1, p. 466].

The openness of the modern society, the modernization of vocational education, which caused the need for competent specialists who have fluent one or two foreign languages, contradict with longstanding requirements for a low level of foreign languages in non-linguistic institutions of higher education. It should be noted that it is impossible to be a true professional, a competitive specialist without a profound professionally-oriented knowledge of a foreign language [6, p. 6].

It is required that every graduate of a higher education institution had a wide range of competences, knowledge and skills. In this respect, the system of higher education is forced to be focused on the formation of a multicultural personality of a competitive specialist, prepared for a constructive system analysis of current events in the world and in his region, as well as having a sociocultural literacy and scientific point of view.

Special importance in professional training of a specialist is acquired by humanitarian disciplines, an important component of which is foreign languages teaching according to the program of language training. Foreign languages at the modern stage of higher professional education modernization are seen as an important prerequisite for successful activity of a specialist. And the most important thing is that it is in demand in the labour market. That is why today students need such high language training quality, which gives them freedom in oral and written communication in their future work. So education must be professionally oriented.

At present, graduates of higher educational institutions are expected to have such level of foreign languages mastering, which would allow a competent specialist to conduct professional conversation and work with business correspondence in a foreign language. Future specialists inevitably face the need of studying a number of requirements, cliches and formulas needed for business communication [3, p. 46].

The need of direct business contacts in a foreign language, the ability to communicate in a foreign language, especially orally, becomes a necessary condition for the formation of a modern specialist and is one of the most important elements determining its value. Fluent knowledge of foreign languages that used to be the privilege of special linguistic education becomes the need for all specialists. Along with this, it is necessary to state that, despite the increased interest in foreign languages studying, free access to authentic literature and the possibility of direct communication

with foreigners, the problem of developing readiness for communication remains unsolved for the students.

When there is a situation of live communication, many of them are quite at a loss and just remain silent, do not participate in discussions, and if they try to express their point of view, they often violate the ethics of business communication, interrupt the opponent, do not let him speak. Sometimes, after deciding to make a report, the trainee loses the main points of the narrative, begins to stammer and stutter, causing the listeners to ridicule, which forever discourages him from the desire to repeat his sad experience. This is due to the fact that neither at secondary school nor at high school rules of constructive communication are not elaborated, communicative competence is not developed [5, p. 120].

To avoid such difficulties in communication, it is necessary to work out such training methods that will be able to fill the communication gap and prepare the trainees for real communication.

In the history of teaching foreign languages, there are two main ways:

a) studying the language based on the rules of reduced communication;

b) studying the language on the basis of communication.

The first way of studying a foreign language is with the help of a grammar-translation system for teaching foreign languages. According to it, the training is based on the study of grammar rules and vocabulary with the next transition to the generation and decoding (reading and understanding oral speech) of speech. Using the rules and vocabulary of the language, the trainees recreate a new language for them. Such way of learning the language is connected with a huge number of mistakes that delay the rate of mastering the language and reduce the interest in its study. Practice shows that this way is not effective at all.

The second way of studying a foreign language is through communication. It is more effective, although it has a lot of drawbacks. Lack of awareness of the language mechanisms, formulated in the form of rules, increases the period of studying a foreign language, reduces the quality of a foreign language speech mastering.

The main action, with the help of which a foreign language is mastered, is the process of communication, that is speech communication. In the process of communication, we do not only have the exchange of opinions and feelings, but also the development of linguistic means, giving them a generalized character.

Teaching foreign languages in modern conditions also provides the development of the trainee’s personality, capable and willing to actively participate in the process of communication at the cross-cultural level and to improve independently. This ability is formed in the course of the trainee’s mastering different types of competencies, which are in interrelation with each other. At the same time, competence means the sum of knowledge, skills and personal qualities that allow the trainee to perform various actions. They provide the solutions of tasks under different conditions, taking into account various constraints, and are implemented in activities and processes aimed at generating and perceiving texts, in connection with certain topics and spheres of communication and applying appropriate strategies.

When studying a foreign language, the trainee performs various kinds of actions, in the course of which he develops a number of competencies: general, communicative and linguistic.

General competences include: the ability to learn, existential competence, declarative knowledge, habits and skills. General competences are not linguistic, they provide any activity, including communication. Communicative competence is fundamental and is interpreted mainly as the ability to understand and generate foreign language statements in accordance with a specific situation and communicative intention and allows to implement the activities using language tools.

In their turn, language tools provide understanding of lexico-grammatical and genre-stylistic peculiarities of speech and texts. Regional geography and sociocultural knowledge provides understanding of the norms of linguistic and non-linguistic behaviour of speakers of a foreign language in specific spheres and situations of communication.

The following components of communicative competence are known:

Grammar or linguistic competence is a systematic knowledge of grammar rules, vocabulary units and phonology that transform lexical units into meaningful utterances.

Sociolinguistic competence is the ability to choose and use adequate language forms and means, depending on the purpose and situation of communication, on the social roles of communication participants, that is, on the one who is the communication partner. It includes knowledge of the language system and the rules of operating with language knowledge in speech activity in various spheres of communication and communicative situations.

Discursive competence is the ability to build integral, coherent and logical utterances of different functional styles in oral and written speech on the basis of different types understanding of texts in reading and listening. It involves the choice of linguistic means, depending on the type of the utterance.

Socio-cultural competence includes the entire body of knowledge and ideas about the world and culture of the country the language of which is studied, about cultural characteristics of native speakers, their habits, traditions, norms of behaviour and etiquette, and the ability to understand and adequately use them in the communication process, at the same time remaining the representative of another culture. The formation of a sociocultural competence presupposes the integration of the individual in the system of world and national cultures.

Pragmatic competence communicates communicative content in a communicative situation.

Self-educational competence is the most relevant in modern conditions, which can be explained by the following reasons: in modern conditions of rapid development of science, updating information, it is impossible to teach a person for all his life. It is important to make him interested in the accumulation of knowledge, in continuous self-education.

The condition of the acquisition by students for a relatively short period of time of a sufficiently high level of communicative competence, which would make it possible to use a fluent foreign language in any type of activity, is the development of social and

communicative creativity which is necessary for daily and professional communication. The indicator of the learner's creativity is the ability to solve problems arising in the process of interpersonal communication, to participate in role-playing games, to find the way out of a difficult, sometimes conflicting communicative situation, to apply various tactics of behaviour to achieve a specific goal.

For the development of creativity of students in foreign language classes, for example, one can use a business game. The key point in business games is the ability to perform different roles. Therefore, games help form different points of view about the educational situation. They help assimilate new solutions. It is possible to change temporarily or partially the approach to disturbing problems, which means that some changes are made to the settings. That is, it is possible to gain the information which was previously unavailable.

The purposes of using business games in foreign language classes are diverse:

improvement of practical (speech) skills and habits;

training in the use of educational material;

development of creative potential of the individual;

increased interest in studies, etc.

On the one hand, a foreign language serves as a goal: role play helps learn the most advanced language material most effectively, improve already available speech skills and habits, and improve the level of foreign language skills. On the other hand, a foreign language is a tool useful for developing creative abilities and creative dialogical and collective communication. When organizing business games, the teacher must take into account the level of trainees' mastering a foreign language so that the goals and objectives of the training correspond to their level of readiness to perceive the content. The trainee can know all the necessary rules of grammar, know dozens of words with their Ukrainian-language equivalents, and not be able to speak a foreign language at the same time. Only an adequately organized activity in a foreign language can lead a learner to the required professional skills [2, p. 377].

The analysis of literature conducted by the authors showed that the main tasks of teaching a foreign language at the present stage are as follows:

• teaching practical mastering of spoken language and the language of specialty for active use of a foreign language, both in everyday and in professional communication;

• development and formation of cross-cultural communicative competence among trainees, the level of which at certain stages of language training makes it possible to use a foreign language both for professional activities and for self-educational purposes;

• the study of a foreign language as a cultural and social phenomenon, which contributes to raising the intellectual, general cultural level of trainees, mastering the ethical norms of communication;

• development of the trainees' abilities to self-determination in communication and activity, development of abilities to think, speak, act, and in the end — self-develop, self-improve and self-realize.

Thus, a foreign language can be considered as a means of developing communicative competence. This means, first of all, the ability to adequately cover communicative goals and strategies for their achievement in linguistic forms, as well as

the ability to use the norms of speech etiquette and social behavior in situations of cross-cultural communication, in which the knowledge of the situational and sociocultural contexts of an alien community is actualized [7, p. 3].

Література

1. Алгожаева Н. Значимость и смысл профессионализма в XXI веке // Педагогическое образование: вызовы XXI века. — М.: МАНПО, 2011. — Ч. 1.
2. Астафьева О. Информационно-коммуникативная компетентность личности в условиях становления информационного общества // материалы Междунар. науч. конф. Екатеринбург. — М.: Академический проект, 2007. — Т. 2.
3. Ахьямова И. Барьеры невербального общения в подготовке будущих социальных педагогов и специалистов по социальной работе // Педагогическое образование и наука. 2010. — №6.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / под ред. Кронгауз М. А. — М.: Русские словари, 1997 — 368 с.
5. Грушевицкая Т. Основы межкультурной коммуникации. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002.
6. Зимняя И. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? // Высшее образование сегодня. 2006. — №8.
7. Леонтович О. Введение в межкультурную коммуникацию. — Волгоград: Перемена, 2003.

Шевченко О.Л.
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *У статті розглядаються бар'єри, які виникають у процесі міжкультурної комунікації, і знижують її ефективність, аналізуються деякі шляхи їх подолання. Особлива увага приділяється запобіганню мовних, невербальних бар'єрів, а також бар'єрів, що викликані наявністю стереотипів, забобонів і відмінністю ціннісних орієнтацій учасників комунікації.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, бар'єри міжкультурної комунікації, мовні бар'єри, невербальні бар'єри, стереотипи і забобони, системи культурних цінностей.*

Abstract. *The article deals with the barriers that arise in the process of intercultural communication and reduce its effectiveness, analyzes certain ways of overcoming them. Special attention is paid to avoiding language, nonverbal barriers as well as the barriers caused by stereotypes, prejudices and differences in value orientations of the communication participants.*

Key words: *intercultural communication, intercultural communication barriers, stereotypes and prejudices, cultural value systems.*

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації, тісне співробітництво країн, академічна мобільність, що постійно зростає, сприяють зближенню людей, вимагають розуміння свого місця у сучасному світі, а також поваги до інших

культур та соціальних особливостей партнерів. Інтегративні процеси в Європі і в світі, перехід від діалогу до полілогу культур означають, що ми маємо розуміти один одного, бути толерантними, шукати та знаходити шляхи подолання соціокультурних конфліктів. Усунення етнічних, расових і культурних бар'єрів можливо лише на основі впровадження у життя базових принципів міжкультурної комунікації.

Спілкування між представниками різних культур вивчається на міждисциплінарному рівні в межах таких наук, як лінгвістика, культурологія, соціальна психологія, антропологія, міжнародний менеджмент та ін. Основний внесок у розробку проблеми міжкультурної комунікації вніс американський культурний антрополог і лінгвіст Едвард Т. Хол, який створив концепцію дослідження міжкультурних відмінностей з точки хору нерозривного зв'язку різних культур. Він також обґрунтував можливість і необхідність навчання вмінь міжкультурної комунікації за аналогією з навчанням іноземним мовам. Відзначимо, що головною ідеєю Едварда Т. Хола і його школи було дослідження соціокультурних цінностей і специфіки поведінки представників різних культур [1].

Серед досліджень кінця XX — початку XXI століття необхідно виділити роботи Герта Хофстеде, який розробив типологію культурних вимірів, що є основою для міжкультурної комунікації. Використовуючи інформацію, отриману з факторного аналізу, він описав вплив культури суспільства на індивідуальні цінності своїх членів, і як ці цінності впливають на їх поведінку. Типологія заснована на ідеї про те, що цінність може бути розподілена по шести вимірах культури. До цих вимірів відносяться: дистанційованість від влади, відособленість (індивідуалізм), мужність, уникнення невизначеності, стратегічне мислення і допущення (або індульгенція) [2].

Необхідно також відзначити дослідження У. Гудікунста, Г. Урбана, І. Дженет, А. Вержбицької, які вивчали проблеми виникнення культурних відмінностей у процесі глобалізації.

Мета цієї статті полягає у дослідженні видів і змісту бар'єрів, які виникають у процесі міжкультурної комунікації, і обґрунтування способів їх подолання.

Постійні контакти представників різних культур викликають багато проблем, які обумовлені неспівпадінням норм, цінностей, особливостей сприйняття світу партнерів, які важко відразу усунути в процесі комунікації. Такі проблеми спілкування дослідники визначають терміном «міжкультурні бар'єри».

У широкому розумінні поняття «бар'єри» означають проблеми, що виникають у результаті взаємодії і знижують її ефективність. Аналіз причин існування різних бар'єрів міжкультурного спілкування дозволяє дослідникам згрупувати їх в основні типи. Так, згідно з класифікацією Г.В. Бородіної, розрізняють бар'єри розуміння (мовний бар'єр), бар'єри соціокультурних розбіжностей (соціально-етнічні бар'єри), бар'єри відносин (психологічні бар'єри) [3].

Іншу класифікацію пропонує Т.С. Самохіна, яка виділяє 6 бар'єрів:

- допущення подібності (люди вважають, що всі вони однакові);

- мовні відмінності (люди думають, що слова і фрази мають тільки те значення, яке вони хотіли б передати);
- помилкові інтерпретації невербальних дій;
- вплив стереотипів і забобонів;
- несвідоме прагнення давати оцінку всім незнайомим культурним явищам;
- тривога і напруга через невизначеність поведінки партнерів по міжкультурній комунікації [4].

Інші дослідники пропонують п'ять наступних міжкультурних бар'єрів: мовний бар'єр, психологічний бар'єр, бар'єр «невірних стереотипів», антипатія до культури іншого народу, невербальний бар'єр [5].

На наш погляд, доцільним є розгляд наступних традиційних видів комунікативних бар'єрів, які виникають у процесі міжкультурної взаємодії: мовні бар'єри; бар'єри невербальної комунікації; бар'єри, що викликані наявністю стереотипів і забобонів; бар'єри, які пов'язані з відмінностями ціннісних орієнтацій [6].

Мовні бар'єри виникають внаслідок використання представниками різних культур відмінних моделей сприйняття соціальної дійсності за допомогою символічних систем, що знаходять відображення в стилях усної та письмової комунікації, а також у використовуваних мовних конструкціях. Проблеми лінгвістичного характеру часто стають першими труднощами при спілкуванні з представниками інших культур, тому найбільш запам'ятовуються. Лінгвістична компетентність є необхідною, але не єдиною умовою ефективної міжкультурної комунікації. Важливо також уміти використовувати правила, отримані навички у конкретних соціальних ситуаціях.

Мовні бар'єри прийнято поділяти на фонетичні, стилістичні і семантичні бар'єри [7].

Фонетичні бар'єри виникають у результаті нерозрізнення або неправильного вимовляння звуків, а також через невірне членування основних елементів мови: морфем, слів, речень. Розуміння іноземної мови передбачає правильне розпізнавання звуків і слів. Складність відтворення звуків чужої мови обумовлена історичними відмінностями в будові мовного апарату носіїв різних мов.

Тон голосу, швидкість мовлення також відіграють велику роль у розумінні контексту. Усі знають, як утомливо слухати людину, що говорить дуже високим або дуже низьким голосом. Занадто уповільнена мова дратує, а надто швидка мова ускладнює сприйняття.

Для того, щоб бути правильно зрозумілим, потрібно говорити виразно, розбірливо, досить голосно, уникати скоромовки. Для кожного зрозуміло, що використання цих умов покращує сприйняття інформації, знімає можливість виникнення бар'єру. Слід також більше спілкуватися з носіями мови, дивитися фільми і телевізійні програми іноземною мовою, оскільки у реальному житті рідко можна зустріти носія мови, що говорить «правильною мовою», частіше доводиться стикатися з діалектами, різними скороченнями, дефектами мови, наявністю надмірної експресивності або її відсутністю тощо.

Семантичний бар'єр виникає через належність співрозмовників до різних культур або соціальних груп. У цьому випадку один із учасників розмови може використовувати мовні одиниці, які зовсім незрозумілі іншому, або надавати їм значення відмінне від того, до якого звик співрозмовник. Існування цього бар'єра визначається фактором багатозначності слів. Будь-яке слово має зазвичай не одне значення і залежно від контексту вживання може мати кілька тлумачень. Дуже часто виникає ілюзія взаєморозуміння, яка пов'язана з тим, що співрозмовники користуються начебто одними і тими ж знаками (у тому числі і словами), але для позначення абсолютно різних речей. Особливо добре це видно при використанні жаргонних слів у спілкуванні. Існують науковий, професійний, студентський, підлітковий та інші жаргони.

Виділяючи в мовному потоці слова, слухач розшифровує їх значення, намагаючись осягнути сенс повідомлення в конкретній ситуації. Непорозуміння може посилити упередження, спотворити інформацію і, таким чином, створити комунікативний бар'єр.

Для подолання цього бар'єра необхідно мати чітке розуміння значення кожного слова, яке вживається, користуватися словником, готуючись до виступу або переговорів. У процесі комунікації також слід уникати невизначених, двозначних, розпливчастих виразів і слів, без необхідності не користуватися незнайомими або вузькоспеціальними термінами, не перевантажувати повідомлення «професіоналізмами».

Стилістичний бар'єр виникає через невідповідність стилю мови її змісту, а також невідповідність мовних стилів комунікантів, які при взаємодії користуються специфічними формулюваннями і конструкціями, незрозумілими для партнера. Стилістичний бар'єр також виникає при нездатності комунікантів правильно структурувати передану інформацію.

Для того, щоб подолати цей бар'єр потрібно чітко викладати інформацію, основні доводи, аргументи, що їх підтверджують, структурувати інформацію таким чином, щоб вона була взаємопов'язана, і відповідала ситуації спілкування.

Що стосується *невербальних бар'єрів*, то тут труднощі учасників комунікації можуть виникати при передачі символів, неправильному їх розумінні одним з партнерів, після чого виникають проблеми з їх значенням. До невербальних бар'єрів комунікації зазвичай відносять:

- візуальні бар'єри (особливості статури, ходи, вираз обличчя, поза і зміну поз, жести, візуальний контакт, психологічна дистанція);
- акустичні бар'єри (інтонація, тембр, гучність, висота звуку, мовні паузи тощо);
- тактильну чутливість (рукостискання, поплескування, поцілунки та ін.);
- ольфакторні бар'єри (запахи).

Разом з тим слід пам'ятати, що у кожного народу невербальні засоби комунікації мають свою інтерпретацію. Наприклад, студенти в Німеччині дружно стукають кісточками пальців об стіл, якщо лекція викладача сподобалась, таким чином вони висловлюють подяку. Або, коли студенти хочуть поставити запитання, вони, піднімаючи руку, виставляють вказівний палець. А ось знак,

який у американців означає «о'кей» тобто «добре», у Німеччині є непристойним. Таким чином, щоб подолати цей бар'єр учасники комунікації мають розвивати невербальний інтелект, здатність відправляти і приймати емоційні послання, позначені невербально, у тому числі здатність регулювати власні емоції, а також розширювати кругозір, поповнюючи невербальний репертуар.

Особливості національної та етнічної свідомості представників різних культур часто виступають бар'єрами міжкультурної взаємодії. У цьому контексті виділяють:

- тенденцію до етноцентризму;
- схильність негативно оцінювати представників іншої культури крізь призму стандартів власної;
- стереотипізацію етнічної свідомості, що виявляється у формуванні спрощених образів представників своєї та інших культур;
- забобони як результат селективних включень у процес міжкультурних контактів, у тому числі чуттєвого сприйняття, негативного минулого досвіду та ін. [6].

Зустрічаючись з представниками інших культур, люди зазвичай сприймають їх поведінку з позиції своєї культури. Нерозуміння чужої мови, символіки, жестів, інших елементів поведінки часто веде до спотвореного тлумачення їх дій, що легко породжує негативні почуття: настороженість, презирство, ворожість. У результаті таких контактів виявляються найбільш типові риси, характерні для того чи іншого народу. Так поступово складаються етнокультурні стереотипи, що представляють собою узагальнені уявлення про типові риси, характерні для певного народу чи його культури. У ситуаціях міжкультурних контактів стереотипи грають дуже важливу роль, оскільки дозволяють робити припущення про причини і наслідки своїх і чужих вчинків, прогнозувати поведінку представника тієї чи іншої культури. Проте існують причини, за якими стереотипи можуть перешкоджати міжкультурній комунікації. Деякі стереотипи ґрунтуються на півправді і викривленнях. Зберігаючи реальні характеристики групи, стереотипи спотворюють дійсність і дають неточні уявлення про людей, з якими відбуваються міжкультурні контакти. Ці явища особливо важливі як потенційні бар'єри міжкультурних взаємодій на перших стадіях взаємовідносин, коли відсутня повна інформація про партнерів.

На ефективність міжкультурної комунікації також впливають різні системи цінностей її учасників. Основними бар'єрами, які знижують ефективність інтеракції, є відмінність когнітивних систем, які використовуються представниками різних культур. Диференціація моделей сприйняття особливо яскраво проявляється при зіткненні з іншим світоглядом. Цінності мають велике значення в будь-якій культурі, оскільки визначають ставлення людини до природи, соціуму, найближчого оточення і до себе. Усвідомлення цінностей своєї культури настає лише при зустрічі з представниками інших культур, коли відбувається взаємодія різних культур і виявляються відмінності в їх ціннісних орієнтаціях. Саме в таких випадках виникають ситуації нерозуміння,

розгубленості, безсилля і роздратування, що викликають почуття образи, злості, відчуження.

Основним засобом подолання таких бар'єрів є удосконалення міжкультурної грамотності партнерів, яка проявляється в здатності здійснювати комунікацію з представниками інших культур і ефективно використовувати свої знання в конкретних ситуаціях спілкування. Останнім часом дослідники вважають, що найбільш важливим для подолання міжкультурних бар'єрів є фактор освіти. Освіта розширює внутрішні можливості людини і чим складнішою є картина сприйняття світу у людини, тим легше він сприймає нове.

Учасникам комунікації необхідно бути терплячими і толерантними, обережно реагувати на будь-які культурні відмінності та поважати чужу культуру. Слід розуміти, що кожна культура унікальна, має свої цінності і може пропонувати багато-чого світу.

Узагальнюючи все сказане вище, зазначимо основні способи подолання міжкультурних бар'єрів.

По-перше, для того щоб бути зрозумілим необхідно говорити чітко, не поспішаючи, робити смислові паузи, уникати скоромовки, спілкуватися з носіями мови і частіше дивитися фільми і телевізійні програми іноземною мовою.

По-друге, у процесі комунікації слід уникати невизначених, двозначних виразів і слів і не перевантажувати повідомлення професіоналізмами, слідкувати за тим, щоб стиль і манера спілкування відповідали ситуації.

По-третє, викладати і структурувати інформацію таким чином, щоб вона була взаємопов'язана.

По-четверте, важливо звертати увагу на невербальну поведінку партнерів, розвивати невербальний інтелект і розширювати кругозір.

По-п'яте, суттєвим фактором є усвідомлення своєї культурної ідентичності, а також особливостей та культурних цінностей партнерів, представників інших культур. Необхідно пам'ятати, що наявність бар'єрів у міжкультурній комунікації є стимулом розвитку міжкультурної компетентності, сприяє удосконаленню комунікативних навичок і дозволяє ефективно досягати цілей міжкультурної взаємодії.

Література

1. Hall, E.T. Beyond Culture / E.T. Hall, Garden City: Anchor Books, 1977. — 160 p.

2. Hofstede G. Cultural Constraints in Management Theories / G. Hofstede // Academy of Management Executive, 1993. — №7. — P. 81–94.

3. Бороздина Г.В. Психология делового общения. — М. — ИНФА, 2006. — 97 с.

4. Самохина Г.С. Эфективное деловое общение в контекстах разных культур / Учебное пособие по профессиональной межкультурной коммуникации. — М., 2005. — 215 с.

5. Юсупова Н. Барьеры межкультурной коммуникации при обучении за рубежом // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні

питання документознавства та інформаційної діяльності, теорії та інновації. — Одеса, 2015. — С. 329–333.

6. Фалькова Е.Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях. — СПГГУ, 2007. — 77 с.

7. Садохин А.П. Межкультурные барьеры и пути их преодоления в процессе коммуникации [Электронный ресурс] // Обсерватория культуры. — 2008. — №2. — С.26–32. Режим доступа: http://www.ifapcom.ru/files/monitoring/sadohin_mejcult-barrier.pdf

Шпильківська Л.С.
старший викладач
кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СТВОРЕННЯ НАЛЕЖНИХ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *У даній статті мова йде про створення належних умов для розвитку міжкультурної комунікації. Виховання в сім'ї, навчання в школі і вищому навчальному закладі, книги, телебачення, інтернет, вивчення іноземних мов, спілкування з іноземними партнерами сприяють створенню умов для розвитку міжкультурної комунікації. В основі міжкультурної комунікації лежить загальний культурний рівень представників різних націй і народностей. Високий рівень міжкультурної комунікації дозволить нашим випускникам успішно працювати на міжнародному ринку.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація; іноземні мови; створення необхідних умов; цікавий співрозмовник; міжкультурна компетенція; зарубіжний партнер; національна культура; людство.*

Abstract. *In this article we are talking about the creation of the appropriate conditions for the development of the intercultural communication. The bringing up in the family, the studying at school and university, books, television, the Internet, the learning of the foreign languages, the communication with the foreign partners contribute to the creation of the conditions for the development of the intercultural communication. The basis of intercultural communication is the general cultural level of the representatives of different nations and nationalities. A high level of the intercultural communication will enable our graduates to work successfully in the international market.*

Key words: *Intercultural communication; foreign languages; the creation of the appropriate conditions; interesting companion; intercultural competence; foreign partner; national culture; humanity.*

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком сучасних технологій міжкультурне спілкування набуває сьогодні великого значення. В епоху глобалізації на перший план висувається проблема мирного співіснування представників різних культурних традицій. Поширення міжнародних контактів, вивчення іноземних мов зумовлюють інтерес до міжкультурної комунікації як практичної галузі, що нині успішно розвивається в усьому світі. Які ж умови необхідно створити сьогодні, які сприяли б розвитку міжкультурної комунікації?

Аналіз останніх публікацій. Значне місце в останніх публікаціях, поданих мною в бібліографічному списку, відводиться проблемі взаємозв'язку мови і культури, створенню необхідних умов для комунікативного співробітництва, а також динамізації спілкування людей, які належать до різних націй і народностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі об'єднання Європи, який характеризується формуванням спільного освітнього простору з єдиними вимогами, критеріями і стандартами, важливою метою є консолідація зусиль наукової громадськості задля забезпечення належних умов для розвитку міжкультурної комунікації — могутнього фактору суспільного прогресу.

Мова, комунікативна функція якої являється визначальною, серед усіх можливих засобів комунікації, які створило людство, вважається основною. У центрі уваги міжкультурної комунікації завжди перебуває мова, в якій віддзеркалюються ключові особливості людської особистості і національної культури. Сім'я, виховання, освіта, традиції, звичаї, правила, продиктовані суспільством — усе це виробляє систему орієнтацій, яка допомагає кожній людині сприймати різні життєві ситуації й адекватно реагувати на них, безпосередньо сприяє створенню умов для розвитку міжкультурної комунікації.

Становлення та розвиток національної економіки сьогодні просто неможливо уявити без міжкультурної комунікації, яка є основою створення та ефективного використання інтелектуальної власності. Ключову роль у формуванні цього базису займає наукова діяльність вищих навчальних закладів, які не тільки створюють нові знання, але й безпосередньо впливають на процес їх практичного використання шляхом підготовки спеціалістів для різних галузей промисловості.

Загальновідомо, що викладач вищого навчального закладу — це головний суб'єкт розвитку міжкультурної комунікації в студентському середовищі. Його вплив на процеси, що відбуваються в навчальному закладі, є в усіх відношеннях визначальним. Саме викладацький склад є тією концентрованою силою, яка створює необхідні умови для спілкування. Викладачі напрацьовують, зберігають і передають студентам з покоління в покоління кращі національні, естетичні, виховні, культурні тенденції й досвід. Щоб бути цікавим співрозмовником, викладач повинен щоденно дбати про своє наукове, професійне і особистісне зростання, широко використовувати комп'ютерні та телекомунікаційні технології. Викладачі нашого університету постійно підвищують свою кваліфікацію в стінах нашого університету, в інших вищих навчальних закладах України і за кордоном. Саме від високої педагогічної майстерності викладачів залежить якість підготовки майбутніх фахівців.

З кожним роком наш університет поширює свої міжнародні зв'язки, наповнює їх новим змістом, що значно сприяє розвитку міжкультурної комунікації. Сьогодні на нашій кафедрі навчаються студенти з В'єтнаму, Азербайджану, Грузії, Ірану та інших зарубіжних країн. У свою чергу, наші студенти продовжують своє навчання в вищих навчальних закладах Франції, Англії, Німеччини.

В умовах розвитку ринкової економіки велике значення має підготовка українських фахівців для роботи в світовому ринковому просторі. У розвинених

країнах світу бізнес-освіта вже має значний досвід застосування. Бізнес-освіта — це галузь, яка спрямована на підготовку кадрів для сфери бізнесу: менеджерів, керівників, організаторів, економістів тощо. У бізнес-освіті провідне місце займає метод конкретних ситуацій. Це метод навчання, коли студенти і викладачі беруть участь у безпосередніх дискусіях, які відображають актуальні проблеми бізнесу. Метод конкретних ситуацій показав себе дійсно ефективним для формування у наших студентів вміння ділового міжкультурного спілкування, яке сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів, наближенню навчального процесу до практичної діяльності. Наші майбутні спеціалісти набувають таких ключових професійних компетенцій як вміння вибирати адекватну стратегію встановлення ділових контактів, ведення телефонних розмов, проведення переговорів, презентацій, нарад, зборів та інших різноманітних заходів. Такий метод допомагає студентам аналізувати великий обсяг інформації, засвоїти спеціальну економічну лексику, яка допоможе студентам легко спілкуватися з зарубіжними партнерами в сфері бізнесу.

Підготовка економістів-міжнародників має свої особливості, які полягають у об'єктивній необхідності вивчення студентами чинних законодавчих актів і нормативно-правових документів не лише України, але й багатьох зарубіжних країн. Глибоке оволодіння студентами сутності таких документів дає можливість підвищити їх конкурентоздатність на міжнародному ринку праці, швидко адаптуватися до умов господарювання конкретного спільного підприємства.

Кожний має усвідомити, що для ефективної виробничої діяльності людина повинна не тільки добре володіти професійними навичками, але й бути достатньо розвиненою в культурному, етичному, психологічному відношенні, щоб відчувати себе повноцінною особою, повноправним членом суспільства. Потрібно постійно дбати про своє духовне збагачення, читати книги, слухати музику, відвідувати театри і виставки.

Знання мови іншого народу — суттєва умова міжкультурної комунікації і перший крок до налагодження успішного спілкування між представниками різних націй і культур. Нетактовне для певної культури звертання до людини через незнання мовних особливостей може унеможливити спілкування, призводить до різнобою тлумачень метафор та мовних порівнянь, на які так багаті мови світу. Помилкове вживання мовних особливостей спричиняє непорозуміння, комічні ситуації, а іноді навіть конфлікти.

Однією з вимог до сучасного фахівця з вищою освітою є володіння однією чи кількома іноземними мовами. З кожним роком рівень викладання іноземних мов покращується в Україні, але він залишається все ще низьким у порівнянні з зарубіжними країнами. Значною мірою новітні технології, кваліфіковані викладачі можуть допомогти нашим студентам краще і швидше опанувати іноземні мови.

У своїй повсякденній роботі викладач повинен враховувати індивідуально-психологічні особливості кожного студента, постійно підбирати необхідні прийоми і методи навчання. Це робить заняття продуктивним, стимулює інтерес студента до вивчення іноземних мов, знання яких має величезне значення для

забезпечення суспільного прогресу і зміцнення авторитету України на міжнародній арені.

В іноземних туристів часто складається враження, що наші співвітчизники малоосвічені, оскільки вони не володіють іноземними мовами. Адже на вулицях Києва, коли гості нашої столиці звертаються до перехожих з проханням показати їм шлях до якогось історичного об'єкту, допомогти зорієнтуватися в місті, їх більшість українців просто не розуміє. Іноземні мови слугують першоджерелом знань про національно-культурні особливості різних націй і народностей. Ось чому, щоб створити необхідні умови для розвитку міжкультурної комунікації, вивчення іноземних мов в школах, вищих навчальних закладах України повинне бути поставлене на перше місце, без чого неможливе досягнення взаємного розуміння.

Однією із найголовніших умов розвитку міжкультурної комунікації є формування міжкультурної комунікативної компетенції на засадах культурного релятивізму й толерантності до чужої культури й мови, до їхніх культурних стандартів. Міжкультурна компетенція є знанням на підставі власної культурної компетенції чужих культурних стандартів, які ґрунтуються на традиційних культурних нормах і уявленнях. Міжкультурна компетенція формується як позитивне ставлення до наявності в суспільстві різних етнокультурних груп.

Культурні цінності різних народів визнаються рівноправними, культура кожного народу є відносною, й адекватно оцінити її можна не за якимись універсальними критеріями, а виходячи із самої культури, її закономірностей і цілісності. Аналіз й оцінювання змісту інших культур може відбуватися і відносно стандартів і норм власної культури й інших культур. Культурний релятивізм як бажана характеристика мовної особистості створює необхідні умови для комунікативного співробітництва як взаєморозуміння у процесі міжкультурної комунікації.

Головним методом оволодіння міжкультурною компетенцією є міжкультурний тренінг, метою якого є формування толерантності до чужої культури, культурного релятивізму й підготовка людини до міжкультурних контактів і спілкування. Тренінгу передують дидактичні методи навчання: орієнтування, що є програмою набуття норм, цінностей, правил поведінки в чужому культурному середовищі; просвітницька робота як отримання знань про історію народу, географічне положення країни, звичаї, традиції; інструктаж, у ході якого людина отримує інформацію щодо проблем, які можуть виникнути при контакті з чужою культурою.

Обов'язковою умовою ефективного міжкультурного спілкування є дотримання своїх інтересів і повага до інтересів партнера. Необхідно прийти до розуміння того, що інші люди можуть думати, відчувати й діяти інакше, не так, як прийнято у нашій національній культурі в аналогічних ситуаціях. Потрібно приймати людей такими, якими вони є. Усе це призводить до розширення культурного світогляду. Кожен з нас повинен знати й поважати свою культуру і національну культуру інших народів.

Категорично забороняється здійснювати напад на систему цінностей, прийнятих в національній культурі іншого народу. Завданням міжкультурної комунікації є формування необхідних знань про різні народи з метою уникнення міжетнічних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях. Приниження національної гідності і національних почуттів виявляється у вигляді упереджень і дискримінації, що призводять до великої загрози для подальшого розвитку міжкультурної комунікації. Такі фактори являються підґрунтям виникнення націоналізму, а також його проявів: фашизму, екстремізму та тероризму.

Знання соціально-духовної та національно-специфічної сутності партнера по спілкуванню, неповторних особливостей його культури забезпечують повновагоме використання мови як засобу міжкультурної комунікації. Проблеми взаємозв'язку мови і культури різних народів знаходяться сьогодні в центрі уваги мовознавчих, історико-культурологічних, філософських та інших галузей наук.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з вищевикладеного, можна сказати, що міжкультурна комунікація ефективно застосовується у широких сферах: від вивчення іноземних мов до дипломатичної діяльності та різноманітних міжнародних обмінів, кінцевою метою яких завжди є досягнення взаєморозуміння і налагодження контактів між людьми, які належать до різних націй і народностей. Без створення належних умов для міжкультурної комунікації процвітання нашої країни неможливе. Міжкультурна комунікація має набути нових переваг вищого рівня підготовки наших випускників. Необхідно гармонізувати нашу освіту, зробити так, щоб ми були зрозумілі Європі, а Європа була зрозуміла нам.

Література

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие. Социально-психологические проблемы / В. С. Агеев. — М.: МГУ, 2007. — 240 с.
2. Андреев В.И. Конфликтология: Искусство спора, ведения переговоров и разрешения конфликтов / В. И. Андреев. — Казань: «Скам», 2009. — 142 с.
3. Воротняк Л.І. Моделювання ситуацій міжкультурної комунікації в процесі навчання іноземної мови магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах / Л. І. Воротняк [Електронний ресурс] // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. — 2010. — Вип. 3. — Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/20103/10vlipnz.pdf.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008 — 1040 с.
5. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація / В. М. Манакін. — К.: Академія, 2012. — 288 с.
6. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс культурології: навч. посіб. / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, Д. Є. Погорілий. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 368 с.

МОВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Abdullaeva Nigora Rustamovna
Teacher
The National University of Uzbekistan

CONCEPT «INTELLIGENCE» IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Abstract. *This article deals with the one of the most complicated notion of the cognitive linguistics that is concept. Moreover, this article provides cognitive- comparative analysis of concept «Intelligence» in Uzbek and English languages.*

Key words: *cognitive linguistics, concept, notion, concept Intelligence, Logical-mathematical, Spatial intelligence Bodily-kinaesthetic intelligence, Musical intelligence, Interpersonal intelligence, Intrapersonal intelligence-imagination, measure, prototype, frame, scenario / script, gestalt.*

According to Frege, any sentence that expresses a singular thought consists of an expression that signifies an *Object* (it can be a proper name or a general term with the definite article) together with a predicate that signifies a *Concept.*This term is employed actively by the cognitive linguistics in its categorical apparatus as a missing cognitive «link» in the content of which the associative-figurative evaluations and understandings are included in addition to that notion. Thus «concept» in linguistics is both an old and a new term. The word *conceptus* is a Latin medieval formation, derived from the verb «concipere — concapere» which means *«conceive».* In classical Latin the word *conceptus* had the meaning «pond», «inflammation», «impregnation» and «germ». The word «concept» together with its derivatives entered all the Romanic and Germanic languages (French *concept — concevoir*, Italian *concetto — concepire*, Spanish *concepto — concebir*, Portuguese *conceito — conceber*, English *concept — conceive*).

Similarly, most new scientific notions, «concept» was introduced with a certain degree of pathos and sometimes through a cognitive metaphor: it was called «a multi-dimensional cluster of sense», «a semantic slice of life» [1], «a gene of culture» [4], «a certain potency of meaning» [9], «a unit of memory», «a quantum of knowledge», «a germ of mental operations» and even «a misty something» [Аскольдов, 1997]. Today, the term «concept» is widely used in various fields of linguistics. It has entered into the notional system of cognitive, semantic, and cultural linguistics [2].

D. S. Likhachov used this term to refer to the generalized cognitive unit, which reflects and interprets the phenomena of reality, depending on education, personal experience, professional and social experience of a native speaker.

Yu. S. Stepanov believes that a concept is the «content of the notion», A. P. Babushkin considers the concept as a discrete mental unit which reflects the object of real or imaginative world and is kept in the national memory of native speakers in the verbalized form. In the Brief Dictionary of Cognitive Terms the concepts is defined as «operational meaningful unit of memory, mental lexicon, conceptual system, brain language, and the whole picture of the world reflected in the human mind».

Despite the diversity of interpretations of the concept, linguistic researchers have agreed that the concept is a mental representation, «a unit of mental activity». In general usage the term mainly denotes «idea» or «notion». In a narrower sense it is an abstract idea or a mental symbol sometimes defined as a «unit of knowledge», built from other units which act as the concept's characteristics. The concept has a purely cognitive status and does not exist outside mind.

The complexity of the concept is a two-way connection between language and mind. Mental categories are represented through linguistic categories, and at the same time are determined by them; in other words, the culture determines the concept (i.e. the concept is a mental projection of the elements of the culture). The relationships between the phenomena of «language» and «culture» are quite complicated, as the language is both the part of the culture and an external factor to the culture; language and speech are the areas where the concept is «objectified». Thus, the nature of concepts, and their relation to the things of which they are the concepts, and to the minds which use or contemplate them, are among the most hotly disputed subjects in present-day linguistics.

A. Vierzbicka states that the «concept» is an object from the «ideal» world which has the name and reflects the people's cultural understanding of real world [5]. Concept describes typical situations of culture and is the subject of cultural science studies.

The view that the Intelligence is a sphere was fully elaborated by Ptolemy in his Almagest. According to Ptolemy, the Intelligence was a sphere which stood motionless at the center of the universe. It was surrounded by eight spheres on which the sun, moon, five planets known at the time, and the stars were attached. The sun, moon and planets moved around the Intelligence in orbits that were perfect circles. The stars were attached on the outermost sphere which also rotated around the Intelligence with all the stars fixed on it.

We have analyzed concept «Intelligence» with the helping of English and Uzbek dictionaries.

According to the results of the research in English and Uzbek languages were determined following semantic features of concept «Intelligence»:

The Intelligence is the ability to learn or understand things or to deal with new or difficult situations; the skilled use of reason; the ability to apply knowledge to manipulate one's environment by objective criteria (as test), the brain, the brainpower; intellect; mentality; smarts; intellectuality; think quickly and find solutions.

Every language has a notion «Intelligence», which has a meaning «Intellectuality».

Concept «Intelligence» is one of the basic concept in any culture. Concept is a unit of our memory, it is a treasure of our knowledge. The concept «Intelligence» is one of the basic concept of any culture and has a great philosophical study value. «Intelligence» is a great concept but it typically is associated with life, education, knowledge, ability and experience.

The content of the concept, according to Croft and Cruse, in other words is called the interpretive field. It includes the cognitive features, which in one or another way interpret the basic informative content of the concept. The cognitive features are derived from the concept representing some inferential knowledge or estimate it [2]. *Thus*,

brain, brainpower, headpiece, gray matter, intellect, intellectuality, mentality, smarts will be included in the interpretative field of the concept «Intelligence».

The understanding of the concept as an operating unit of thought is a way and the result of quantification and categorization of knowledge. This is because the object of the concept is the mental entity, whose formation is determined by the form of abstraction, and the model of which is specified by the concept, which not only describes the object but also creates it. Thus it is obvious that the study of concepts in all its aspects is one of the important research directions in linguistics in recent years. Of special interest is the analysis of the structure of the concept.

According to Stepanov concept has a «layered» structure, its strata are the result of the cultural life of different epoch. The special structure of the concept includes the main feature, an additional (passive, historical) features plus the inner form. The inner form, the etymological criterion is regarded as a foundation on which all the other layers of meaning are built [10].

There are other points of view on the structure of the concept. G. Slyshkin and V. Karasik propose to consider the cultural concept as a multidimensional meaningful construct, where the notional, figurative and value sides are distinguished. The notional aspect of a concept is the linguistic fixation of a concept, its name, description, feature structure, definition, and comparative characteristics of this concept in relation to other groups of concepts. The imagery side of a concept is its visual, auditory, tactile, taste characteristics of objects, events, events which in one form or another are reflected in our consciousness. The value side of a concept specifies the importance of educational process, both for an individual and for a team.

There are different types of intelligence:

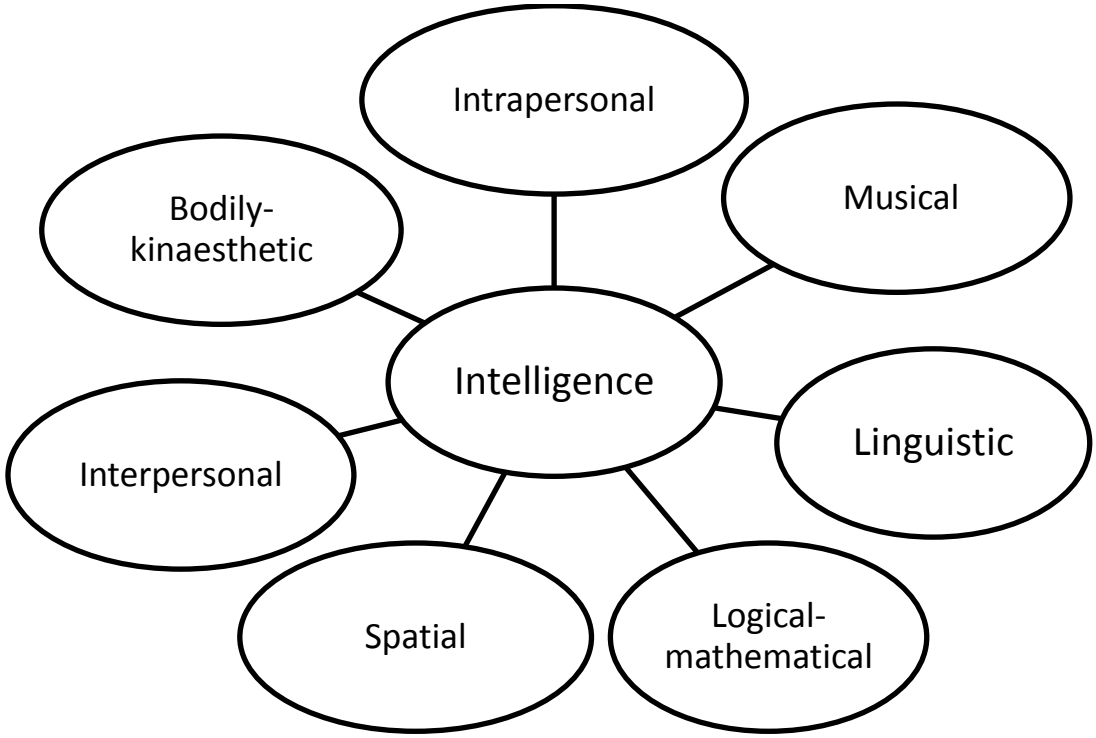

According to the main features of concept we can find the general and specific peculiarities of concept «Intelligence» in English and Uzbek languages:

• **Linguistic intelligence** means being able to use words well — in speaking, reading, writing, and so on. Such a person might speak several languages or be a good presenter.

• **Logical-mathematical intelligence** deal with numbers, scientific or legal problems.

• **Spatial intelligence** — read maps and plans effectively.

• **Bodily-kinaesthetic intelligence** — move the body well: sports, dancing, making things.

• **Musical intelligence** — sing, compose or play instruments.

• **Interpersonal intelligence** — understand other people and their problems.

• **Intrapersonal intelligence** — understand himself/herself and reflect.

According to the types of concept (imagination; measure; notion; prototype; frame; scenario/script; gestalt) we can find the general and specific peculiarities of concept «Intelligence» in English and Uzbek languages:

• **Imagination:** human mind.

• **Measure:** the result of IQ tests.

• **Notion:** ability.

• **Scenario/script**: true mental potential, unbiased by cultural factors.

• **Prototype:** the brain, the brainpower; intellect; mentality; smarts; intellectuality; think quickly and find solutions. etc.

• **Frame is a many-sided concept which includes all notions about given concept: Intelligence.**

• **Gestalt is a process which includes the whole parts of concept.**

The researchers treat the concept as a cognitive, psycholinguistic, linguistic culture, cultural, linguistic phenomenon.

Such kind of approach helps to reveal the essence of concept and its complex structure, to learn the reflex of the linguistic picture of the world in the cognition of two language speakers.

As a result of the research work we can show universal and specific features of concept «Intelligence» in analyzed languages.

An object in the nomination process in different languages has specific peculiarities. Because language speakers cognize the same object through their mother tongue.

Література

1. Clark H., Marshall C., 1981. Definite Reference and Mutual Knowledge. Elements of Discourse Understanding. Cambridge University Press, 1981. — P. 10–63.

2. Croft W., Alan D., 2004. Cognitive Linguistics. The UK CUP.

3. Frege, G. On Concept and Object, originally published as *Über Begriff und Gegenstand* in Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie 16, 1892, S. 192–205, translated in Geach & Black 1952 pp. 42–55. Slater, B.H. *Concept and Object in Frege*, 2000 (Minerva).

4. Talmy L. 2000. Toward a Cognitive Semantics, Volume 1. — Concept Structuring Systems. The MIT Press. — P. 104–118.

5. Wierzbicka A. 1980. The Case for Surface Case. — Arbor,1980.

6. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста. — М.: Academia, 1997. — С. 267–279.

7. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. науч. тр. / Под ред. И. А. Стернина. — Воронеж: ВГУ, 2001. — С. 75–80.

8. Lewis C.S. The Chronicles of Narnia. London, Harper Collins Publishers, 2008. — 767 p.

9. Longman. Dictionary of Contemporary English. — Longman, 2001.

10. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. — М.: Academia, 1997. — С. 280–288.

11. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода // Концепты. — Вып. 1. — Архангельск, 1997. — С. 32–45.

12. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. — М.: Языки славянских культур, 2007. — 248 с.

Алпатова О.В.
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри мовної підготовки ЦМО
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Агібалова Т.М.
кандидат філологічних наук
доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ПОНЯТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПРОДУКТИВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *Стаття містить ґрунтовний аналіз уявлень про об'єктивацію — філософську й мовознавчу категорію. Автори простежують риси її мовної реалізації, вплив колективного досвіду на формування понять як одиниць мовної картини світу, яка охоплює власне мовний, концептуальний і ментальний рівні. Об'єктивоване мовою поняття має ядерну й периферійну (буферну) зону, які необхідно враховувати для успішного спілкування й повноцінного осягнення отриманої й переданої інформації.*

Ключові слова: *об'єктивація, поняття, комунікація, мовна картина світу, когнітивна лінгвістика.*

Abstract. *The article is devoted to a thorough analysis of the nature of objectification, describing it as a philosophical and linguistic category. The authors analyze the features of its linguistic implementation, the influence of collective experience on the formation of concepts as units of the language worldview, which covers its own linguistic, conceptual and mental levels. The objectified with the means of language, concept has a nuclear and peripheral (buffer) zone, which must be considered for successful communication and full understanding of the received and transmitted information.*

Key words: *objectification, concept, communication, language world view, Cognitive Linguistics.*

Використовуючи певні слова в мовленнєвому процесі, людина — носій мови — автоматично добирає з низки синонімічних одиниць те, що є найбільш доцільним. Для особи, яка вивчає мову як іноземну, відтінки значень приховані, оскільки може не вистачати певного культурного, ментального досвіду, що закладається в процесі виховання й спілкування в конкретному оточенні. Така особливість мови викликала необхідність звернення дослідників до вивчення процесу концептуалізації, «спрямованого на виділення мінімальних змістових одиниць людського досвіду, структур знання» [9, с. 13], тобто такого процесу пізнавальної діяльності людини, що сприяє осмисленню й переробці рефлексивного особистісного досвіду про навколишній світ, який може відтворюватися в стереотипах, прототипах, поняттях і концептах.

Сучасні мовознавчі студії спрямовані на увиразнення специфіки об'єктів, мети, методології досліджень і міждисциплінарних зв'язків і зумовлюють появу розгалуженої системи лінгвістичних течій, які перебувають на межі лінгвокультурології й когнітивної лінгвістики, оскільки «лінгвокультурологічне дослідження є одночасно і когнітивним» [5, с. 12], а також передбачають звернення до концептуальних положень педагогіки, філософії, психології й соціології.

Дослідження вербально об'єктивованої дійсності, за визначенням К. Голобородька, формується у складному координатному просторі когнітивно-практичної тріади «мова-людина-суспільство», а з позиції лінгвокультурології — «мова-культура-ментальність». Безумовно, мова є центральним компонентом для лінгвістичного дослідження, але зв'язок окреслених «єдностей» різноплановий і вимагає постійної взаємодії, що викликало потребу досліджувати мову «в нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить» [2, с. 5]. Через занурення в мовну картину світу певного народу можна осягнути його ментальність, оскільки саме «мова визначає спосіб членування світу в тій чи іншій культурі» [4, с. 7].

Для лінгвокультурології одним із активно розроблюваних є «фразеологічно орієнтований напрям, що вивчає культурно маркований зміст фразеологічних одиниць різних мов» [5, с. 17]. Дослідження об'єктивованих засобами фразеології понять і концептів, як стверджує Т. Космеда, сприяє заглибленню у світ культури й ментальності, акумулює знання пращурів і надбання сучасного цивілізаційного поступу в мовній картині світу.

Дослідження природи мови як засобу об'єктивації дійсності має суперечливий характер. Є. Тарасов розглядає мову як засіб трансляції культури [11, с. 34–37] й наголошує на неможливості спілкування без наявності базових знань: «Зрозуміло, що для сприйняття й відтворення висловлювань недостатньо лише мовних знань: для конструювання змісту й смислу висловлювань необхідні знання про світ (енциклопедичні знання)» [11, с. 36]. Знання передаються й отримуються шляхом «присвоєння культури» [11, с. 36] й виступають її ментальною, предметною й дієвою формами.

Звертаючись до проблеми буття як філософської категорії, безпосередньо

переходимо до питання об'єктивації. Питання об'єктивації понять у мові розглядають науковці різних галузей знання. Питання про пізнання й об'єктивацію активно досліджувалося з часів Аристотеля, але на початку XX ст. вже було сформовано ті положення, що стали основою для сучасних студій (М. Бердяєв, М. Гартман).

Роботи М. Бердяєва розкривають суть об'єктивації у творчості, пізнанні й загальному розумінні. Філософ розглядає об'єктивацію як спробу пізнання світу, реалізацію оточення й вражень, що використовує людина шляхом переробки інформації свідомістю: «Свідомість об'єктивує світ, вона первинно активна в цій об'єктивації, а пасивна у власній залежності від об'єктивованого світу. <…> «Об'єктивація» не буде для мене також тотожна з віднайденням, виявленням і втіленням» [1, с. 37]. Говорячи про це, автор наголошує на безмежності світу й показує, що людина не може осягнути буття як таке, однак, маючи природний потяг до розширення власних компетенцій, вона здійснює це через об'єктивацію. Об'єктивуючи щось, особа звертається не до власного досвіду, а до суспільних знань: «Спільне ж, що не є індивідуальним, має логічний, а не онтологічний характер, а логічне значення визначається ступенем узагальненості свідомості без спільності свідомостей, бо має соціологічну природу. Об'єктивація <…> є соціалізацією» [1, с. 157].

Найчастіше з об'єктивацією стикаємося у філософії, яка розглядає її як опредмечення, перетворення на об'єкт; мисленнєвий процес, завдяки якому відчуття, що виникають як суб'єктивні стани, перетворюються на сприйняття об'єкта. Тобто існує два види об'єктивації: перший пов'язаний із предметною об'єктивацією, тобто такою, що втілюється в продуктах практичної діяльності людини, мистецтві; другий — це її образно-поняттєвий прояв, який охоплює семантичне навантаження, знаки, символи, обряди тощо [7, с. 23]. Тобто цей процес пов'язаний із перенесенням знань і досвіду в площину об'єктивного наочно-образного, чуттєвого уявлення.

Натомість об'єктивація загальних понять пов'язана з упорядкуванням чуттєвого досвіду в людському розумі, який формує одиничні чи багатовимірні сприйняття, що набувають оновленого вигляду, оскільки структуруються певною схемою міркувань. Результатом такого структурування стає «образ поняття», який відрізняється від ознак первинного чуттєвого образу [7, с. 26–27]. З огляду на це об'єктивація не є об'єктивною, оскільки базується на індивідуальному чуттєвому досвіді, що зумовлюється потребою шукати посередника між чуттєвим і раціональним — опосередковане сприйняття, яке призводить до поняттєвого мислення, що є «досвідомим відображенням» і залежить від психічних процесів. Отже, об'єктивація є властивістю психіки людини, водночас вона (об'єктивація) безпосередньо пов'язана з культурою, оскільки ґрунтується на ментальних чинниках формування й усвідомлення понять у межах конкретної лінгвокультурної спільноти. Отже, фактичні поняття є посередниками між образом і чуттям і стають «найбільш матеріальним» проявом об'єктивації.

Такі поняття мають ядро й периферію («буферну зону»), у якій «закладаються основи ментальності та її культурні вияви. Малоусвідомлювані

ментальні вияви і структури слабо об'єктивуються і творять суб'єктивні семантичні простори, утверджуючи основи етносоціальних уявлень і знань» [7, с. 32].

Найбільш узагальнені знання, які об'єктивовані суспільством, можемо віднайти в мові. Мовна об'єктивація як репрезентація результатів пізнання виявляється так:

1) номінативні одиниці — вербалізація через семантичну структуру мовної одиниці, що називає відповідну сутність, об'єкт, якість, процес;

2) граматичні структури — вербалізація через сукупність граматичних категорій;

3) словотвірні моделі — вербалізація через словотвірну семантику відповідних одиниць;

4) семантична вибірковість одиниць і їх єднальні потенції;

5) синтаксична семантика речень як номінативних одиниць окремого фрагмента дійсності;

6) текст як сукупність усіх можливих способів вербалізації дійсності [12, с. 7].

Таким чином, у мовній картині світу певної нації об'єктивоване буття багатьох поколінь, а на всіх рівнях мови закодовані знання про суспільно важливі елементи існування.

Поняття картини світу, актуалізоване В. фон Гумбольдтом, О. Потебнею, К. Ясперсом, на сьогодні є предметом особливої уваги сучасних лінгвістів (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Л. Брутян, К. Голобородько, В. Карасик, Ю. Караулов, Г. Колшанський, О. Кубрякова, Л. Лисиченко, О. Маленко, О. Тараненко, О. Селіванова, Ж. Соколовська, Ю. Степанов, Л. Шевченко та ін). Філологічна думка стверджує, що формування мовної картини світу починається ще на рівні домовних уявлень і через концептуальний рівень переходить у власне лінгвальний. У нашому дослідженні погоджуємося з думкою Л. Лисиченко про те, що «мовна картина світу складається з численних одиниць, що покликані давати назви предметам, явищам, процесам і т.ін., які людина спостерігає і про які дізнається дослідним і логічним шляхом» [8, с. 62], водночас додамо, що в процесі формування цієї картини нерозривно задіяні всі рівні мовної системи: «<…> ментальний (превербальний) рівень — концептуальний (логічний) рівень — власне мовний рівень (рівень мовних значень) — ментальний рівень (його збагачення з допомогою одиниць концептуального і власне мовного рівнів)» [8, с. 8].

Спостерігається певний зв'язок між мовною (МКС) й концептуальною (ККС) картинами світу (ККС — «багатомірне явище, у якому, як у кристалічній сітці, відбиваються і елементи світового універсуму, і зв'язки між цими елементами» [8, с. 13]), оскільки в МКС, як і в ККС, схожа структура, що включає в себе вже наявні в ККС мовні одиниці, що виражають концепти й поняття.

Лінгвістика останніх років насичена роботами, у яких науковці намагаються осягнути принципи творення мови та її психічні й ментальні базиси. Одним зі способів такого осягнення є реконструкція різноманітних концептів як

української, так і інших мов. Ґрунтом для цих розвідок виступає як лексика і фразеологія конкретної мови (К. Полупан, П. Редін, Т. Рудюк, Л. Савченко, О. Селіванова, Т. Сукаленко, О. Фисенко, О. Яцкевич) чи МКС кількох мов у зіставленні (М. Алефіренко, А. Вежбицька, Ю. Письменна), так і мова творчості окремих письменників (С. Ганжа, К. Голобородько, Т. Здіховська).

Звернення лінгвістики до напрацювань психології, логіки, філософії, культурології дало можливість вивчати мовні одиниці у зв'язку із психічними процесами людини, розглядати мову як живий організм, що розвивається разом зі змінами у свідомості людини як носія мови. З'являється низка галузей мовознавства — психолінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, лінгвоконцептологія, що вивчають мову крізь призму її психічної, культурної, етнічної чи концептуальної природи.

В аспекті когнітивної лінгвістики, яка вивчає «системи репрезентації знань, а також ментальні процеси, пов'язані з отриманням, обробкою, фіксацією, збереженням, організацією, накопиченням, застосуванням і зростанням інформації» [6, с. 4], мовні одиниці розглядаються як вербалізація людиною знань, що зберігаються в пам'яті носіїв мови. Одним із завдань когнітивної лінгвістики є «пояснення когнітивної діяльності людини в процесі породження, сприйняття й розуміння мовлення, комунікації» [10, с. 214]. Слово стає не лише послідовністю морфем, а носієм певних значень, репрезентантом певного культурного й історичного досвіду. На цих особливостях мови наголошував ще В. фон Гумбольдт: «справжня матерія мови — це, з одного боку, звук взагалі, а з іншого — сукупність чуттєвих вражень і мимовільних духовних зрушень, що передують утворенню поняття, яке втілюється за допомогою мови» [3, с. 90]. Виходячи з цього слово стає символом, знаком, концептом, поняттям, лінгвокультуремою тощо. Слово містить у собі не лише предметне значення, а й акумулює цілу низку інформаційних фрагментів, що можуть розкриватися залежно від комунікативної ситуації.

Отже, правильно об'єктивоване поняття, реалізоване вербально в процесі міжкультурної комунікації, має містити як загальнозрозумілий понятєвий зміст, так і елементи національної, ментальної маркованості, що сприятиме розширенню змісту, осягненню його адресантом. Ці чинники необхідно враховувати, оскільки втрата того чи іншого елементу знижує якість спілкування, призводить до його обмеженості.

Література

1. Бердяевъ Н. Я и міръ объектовъ. Опытъ философіи одиночества и общенія. — Париж: Ymca press Paris, 1934. — 187 с.

2. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира / И. А. Голубовская. — К., 2002.

3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем., ред., предисл. и прим. Г. В. Рамиашвили]. — М.: Прогресс, 2000. — 397 с.

4. Кононенко В.І. Мова у контексті культури / В. І. Кононенко. — К. —

Івано-Франківськ: «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. — 390 с.

5. Космеда Т.А., Плотнікова Н.В. Лінгвоконцептологія: Мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі: [монографія] / Т. А. Космеда, Н. В. Плотнікова. — Львів: ПАІС, 2010. — 408 с.

6. Краткий словарь когнитивных терминов / [под. общ. ред. Е. С. Кубряковой]. — М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. — 245 с.

7. Куєвда В. Психологічні ретроспекції української етнокультурної моделі: [монографія] / В. Т. Куєвда, Т. В. Ковтунович; [за ред. М.-Л. А. Чепи]. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. — 104 с.

8. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А. Лисиченко. — Харків: Основа, 2009. — 191 с.

9. Редін П.О. Концепт «Воля» в українській мовній картині світу: [монографія] / П. О. Редін, О. О. Яцкевич. — Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. — 264 с.

10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля, 2006. — 716 с.

11. Тарасов Е.Ф. Язык как средство трансляции культуры / Е. Ф. Тарасов // Фразеология в контексте культуры / [отв. ред. В. Н. Телия]. — М.: Языки рус. культуры, 1999. — С. 34–37.

12. Шараева Г.З. Сопоставительный анализ способов объективации концепта «Истина» в английской и татарской языковой картинах мира: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Г. З. Шараева. — Казань, 2007. — 20 с.

Артеменко А.І.
старший викладач
кафедри іноземних мов факультету маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПРАГМАТИЧНІ СТРАТЕГІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *У період глобалізації важливим є розгляд прагматичних стратегій міжкультурної комунікації. Інтенція мовця реалізується з допомогою різних прагматичних засобів. Перепитування — лінгвістичний прагматичний засіб, який вживається в діалогічному мовленні різних мов,допомагає мовцям зрозуміти один одного краще та уникати конфліктних ситуацій.*

Ключові слова: *прагматичні стратегії, міжкультурна комунікація, прагматичні засоби, перепитування.*

Abstract. *Consideration of the pragmatic strategies of cross-cultural communication is important In the period of globalization. The intention of the speaker is realized with helping of different pragmatic means. Echo-questions is the pragmatic linguistic mean which is used in the dialogue speech of different languages and. It helps speakers to understand each other better and avoid conflict situation.*

Key words: *pragmatic strategies, cross-cultural communication, pragmatic means, echo-questions.*

У період глобалізації важливою являється міжкультурна комунікація, яка дає можливість обмінюватися інформацією, допомагаючи удосконалюватися і поглиблювати свої знання з іноземних мов, використовуючи різні комунікативні та прагматичні стратегії.

У сучасній лінгвістиці під комунікативною стратегією розуміють оптимальну реалізацію інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування шляхом вибору дієвих мовленнєвих засобів, а також гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації.

Прагматичні (когнітивно-ситуаційні) стратегії орієнтовані на самовираження мовця і вибір оптимального акту, який якнайкраще відповідає заданій комунікативній ситуації.

О. Іссерс, Е. Берн, І. Горєлов, В. Карасик, К. Сєдов, А. Кравченко, С. Єрмоленко, А. Козак та інші займаються дослідженням прагматичних стратегій міжкультурної комунікації.

Комунікація є складним маркованим феноменом, який реалізується переважно на мовленнєвому рівні. Основною одиницею комунікації (вербальної і невербальної) є комунікативна ситуація, що включає такі компоненти: 1) комуніканти; 2) висловлення (повідомлення, текст); 3) процеси вербалізації і розуміння; 4) обставини комунікативного акту; 5) комунікативної прагматичні інтенції учасників спілкування [4, с. 14].

Сучасні глобальні суспільно-політичні й економічні зміни викликають значний інтерес до культури інших народів як визначальної ролі творчого потенціалу особистості й суспільства [3, с. 106].

Для успішного досягнення мети в міжкультурній комунікації важливим стає врахування особливостей ментальності адресанта, а також культурно зумовленої мовленнєвої поведінки представників певного етносу.

Останнім часом особлива увага зосереджена на вивченні особливостей мовної картини світу, зокрема таких понять як ментальність і менталітет. Під ментальністю розуміється особливий спосіб мислення певного етносу. Менталітет включає соціальні, економічні, політичні, духовні та моральні сторони суспільного життя етносу, зумовлюючи його особливий характер та самоідентифікацію.

Вибір релевантних стратегій і тактик мовленнєвої ситуації залежить від рівня загальних енциклопедичних знань, мовної компетенції, психологічного стану мовця — особливостями мислення та емоційності, здатності змінювати свою мовленнєву поведінку, обирати адекватні мовленнєві тактики. Використання комунікантами певного набору комунікативних стратегій і тактик детермінується традиціями внутрішньо етнічного спілкування.

Спілкуючись комуніканти традиційно виконують свої ролі, що залежать від статусу співрозмовника та особливостей комунікативної ситуації в цілому.

У межах однієї соціальної ролі існує можливість вибору тієї чи іншої мовленнєвої стратегії.

Зустріч мовців — важливий етап встановлення контакту,формування тональності, презентації своїх соціальних статусів, комунікативних ролей та психологічних станів, міжособистісних стосунків [2, с. 5].

Міжкультурна комунікація — це процес взаємодії представників різних культур. Це специфічна взаємодія, де відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками різних типів культур.

Комунікативна компетентність — це вміння використовувати мовні засоби з урахуванням мовної специфіки відповідно до ситуації спілкування та прагматичних засобів.

Діалог культур припускає взаєморозуміння і спілкування не тільки між різними народами, а й потребує духовного зближення величезних культурних регіонів, які сформували свій комплекс відмінних рис [1, с. 125].

Діалог — етикетна складова комунікації, що виконує фактичну функцію налаштування позитивної атмосфери під час зустрічі комунікантів. Сприятлива атмосфера актуалізується за допомогою привітальних формул, що завжди передають сигнал позитивного ставлення і побажання до адресата і до самого факту зустрічі.

У період глобалізації важливим є вміння ввічливо спілкуватися, щоб уникати конфліктних ситуацій.

Мовленнєвий етикет — експлікований засіб ввічливості як прагматичної категорії, а ввічливість — етична мовленнєва стратегія встановлення, підтримки й завершення кооперативного спілкування. Вибір прагматичних стратегій спілкування зумовлена прагматичним контекстом ситуації і соціальною детермінантою конфігурації соціальних ролей мовців [2, с. 68].

З точки зору взаємного зв’язку між комунікативними інтенціями мовленнєвого акту і соціальною інтенцією встановлення і підтримання ввічливості виділяються чотири типи мовленнєвих актів:

1) суперництва, які представлені директивами (накази, питання, прохання, вимоги і т.ін.), ілокутивна мета яких конкурує із соціальною метою;

2) збіжні, представлені окремими типами комісивів і експресивів (запрошення, пропозиція, привітання, поздоровлення, вдячність, вибачення і т.ін.), ілокутивна мета яких збігається із соціальною метою;

3) байдужі, які включають твердження, повідомлення, інформування, тобто висловлювання-констативи, їх ілокутивна мета незалежна від соціальної мети; однією із характерних ознак ввічливих мовленнєвих актів є варіювання ступеня ввічливості, яке зумовлене статусною характеристикою комунікантів і сферою спілкування

Зазначимо, що з огляду на подані вище типи мовленнєвих актів, ураховуючи ознаки ввічливості в комунікації, ми можемо виділити такі типи перепитувань:

1) перепитування-директиви, тобто перепити, які висловлюють наказ, прохання, вимогу і т.ін.;

2) перепитування-експресиви, які мають за мету вираження вдячності, вибачення, заперечення і т.ін.;

3) перепитування-констативи, які не мають соціальної мети, тобто перепитування-уточнювачі та перепитування-заповнювачі комунікативних пауз.

Розглянемо приклади:

Julie: Why don't you sell your television?

Celia: Sell my television? I don't know. I never thought of that. It costs four thousand dollars, you know.

Julie: Four thousand dollars? Where would you get four thousand dollars!? [Shepp: 36]

У даному діалозі перепитування-комісив sell my television? виражає прохання. Сілія у ввічливій формі хоче попросити Джулію допомогти їй фінансово. Але не наважується сказати це їй прямо і тому вживає перепитування.

Наступний приклад:

«Don't you think that she's the most wonderful woman in the world?» — said Paul.

«Wonderful? In what way?» [Waugh: 127–128]

Перепитування-експресив ***wonderful?*** виражає заперечення з приводу сказаного попереднім мовцем, де йде мова про жінку, яку він вважає найкращою у світі. Але інший співрозмовник не погоджується з даним твердженням і тому, щоб не образити думку свого співбесідника, мовець вживає перепитування і разом з тим інтенсифікатор перепитування, що посилює інтенцію вираження ввічливості перепиту.

Найбільш поширену групу перепитувань, які вживаються для вираження ввічливості, становлять перепитування-констативи, тобто перепитування-уточнювачі і перепитування-заповнювачі комунікативних пауз. Наприклад:

«She asked me to», — said Lucy, — «and she's really very sweet».

«Sweet?»

«She was absolutely sweet to me yesterday?» [Waugh: 336]

Перепитування-констатив ***sweet?*** висловлює запит уточнення інформації. Мовець, щоб не припустити щось некоректне з приводу слів, сказаних попереднім мовцем, хоче уточнити інформацію, щоб не бути неввічливим по відношенню до свого співбесідника. Наведемо ще декілька прикладів, де перепитування-констатив вимагає уточнення.

1. *«And I said, As soon as the priest finishes».*

«And the priest?»

«I don't know», I told him and I saw his face working and the sweat coming down on his forehead.

«I have never killed a man», he said [Hemingway: 37].

2. «*Advising them in time, it should be possible to unite fifty rifles of a certain dependability*».

«How dependable?»

«Dependable within the gravity of the situation» [Hemingway: 65].

Перепити-констативи, які не мають соціальної мети, можуть також вживатися для заповнення комунікативної паузи. Розглянемо приклади:

3. *«Where do you think we should go?» — Pilar asked.*

«Where?»

«Yes, where» [Hemingway: 178]

Перепитування-констатив ***where?***, який у даному діалозі вживається для заповнення комунікативної паузи, допомагає мовцю уникнути конфліктної ситуації, яка могла б виникнути між співрозмовниками, які не можуть вирішити, куди б вони могли піти. У другій репліці даного діалогу мовець вживає дане перепитування, щоб бути ввічливим із слухачем.

У наступному прикладі перепитування-констатив ***home?*** також вживається для заповнення комунікативної паузи, яка б могла виникнути в процесі розмови. Тут йдеться про те, що Мурей не хотів розповідати Ейлін про свої плани і тому вжив перепитування для того, щоб добре подумати, що сказати їй, аби це не було образливим для неї:

Eileen: You're going home?

Murray: Home? No. But I'm going to see my sisters just to say hello. I've got to, I suppose.

Eileen: I'm sure… [O'Neil: 92]

Willy: What — what's the secret?

Bernard: What secret?

Willy: How — how did you? Why didn't he ever catch on? [Miller: 31]

У другій репліці діалогу Бернард для того, щоб бути ввічливим у відповідь на некоректне запитання Вілі, вживає перепитування-констатив ***what secret?,*** щоб нагадати співбесіднику, що секрети кожної людини — це особиста цінність, яку не варто розголошувати. Розглянемо ще один приклад:

Babe: Oh, Well; those birthday wishes don't count, unless you have a cake

Lenny: They don't?

Babe: No, a lot of times they don't even count when you do have a cake. If just depends.

Lenny: Depends on what?

Babe: Oh how dup you wish is I suppose.

Дана діалогічна єдність містить два перепитування-констативи. Перше перепитування-констатив ***they don't?*** вживається для заповнення комунікативної паузи, інший констатив ***depends on what?*** — для уточнення інформації. Але ці два перепити надають розмові ввічливого характеру. Для того, щоб продовжити розмову і бути ввічливим по відношенню до свого мовця, Лені вживає перепитування ***they don't?,*** а для того, щоб уточнити інформацію і також бути ввічливим у відповідь своєму співрозмовнику, вживає перепит ***depends on what?***

Перепитування, які досить часто зустрічаються в комунікації, є ефективним засобом вираження ввічливості. Особливо це стосується перепитувань-заповнювачів комунікативних пауз і перепитувань-уточнювачів. У тому випадку, якщо один із мовців ставить некоректне запитання, його співрозмовник для того, щоб не відповідати у грубій формі або не відповідати зовсім (у даному випадку

буде перервано контакт між співбесідниками), може вжити перепитування, що дає можливість продовжити розмову і зберегти дружню атмосферу в процесі спілкування.

Як бачимо, перепитування — ефективний засіб вираження ввічливості. Якщо комуніканту не подобається запитання співбесідника, замість того, щоб відповідати на це запитання, вживається перепитування, що дає змогу тим самим не перервати розмову, а продовжити, якщо цього бажають комуніканти.

Незважаючи на різноманітність культур людей різних країн, можна відмітити, що лінгвістичне явище, яке досліджується нами, тобто перепитування, носять ідентичний характер у художніх дискурсах різних мов, збагачує мову, робить її більш розмаїтою і лаконічною. Наведемо приклади:

1. — *Eh bien? Fit Sonia Domidoff.*

— Eh bien? Grogna Barzum, qu'est-ce que cela signifie?…Quel est le but de ce télégramme? [Souvestre et Allain: 190]

2. *Eisenring. Der Sepp? An der Arbeit. Ich habe ihn geschickt, um Holzwolle aufzutreiben. Schon vor drei stunden.*

Bierdermann. Holzwoll? Biedermann lacht unsicher.

Eisenring. Ein hubsches Wetter heute. Der Wind hat gedreht. [Frisch: 35]

3. *¿Qué cadáveres han guindado sobre los peñascos cimeros del río?*

— ¿Cadáveres?

— ¡Sí, señor, sí, señor! Los encontramos esta mañana porque los zamuros los denunciaron. Cuelgan de unas palmeras, desnudos, amarrados con alambres por las mandíbulas. [Rivera: 165]

Зазначимо, що міжкультурна комунікація в період глобалізації із вживанням прагматичних засобів дає можливість правильно розуміти один одного, не ображати один одного, бути культурними і ввічливими один до одного, дає можливість уникати конфліктних ситуацій.

Література

1. Бауевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. — К.: Академія, 2004. — 342 с.

2. Заза Ю. Регістри початку спілкування. Монографія. — Л.: ПАІС, 2011. — 206 с.

3. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу. — Л., 2013.

4. Корольов І. Комунікативна ситуація «виправдання»: Функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози 19 ст.) — К.: Національний світ, 2008. — 19 с.

Василенко І.О.
старший викладач
кафедри іноземних мов факультету маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СПРОБА ПОДОЛАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *У статті робиться спроба визначити позитивний та негативний вплив стереотипів на процес міжкультурної комунікації в умовах глобалізації, щоб зробити комунікативний процес більш ефективним.*

Ключові слова: *культурна ідентичність, етнокультурний стереотип, міжкультурна комунікація, культурний досвід.*

Abstract. *The article attempts to determine a positive and a negative influence of stereotypes on the process of intercultural communication in the context of globalization in order to make the communicative process more effective.*

Key words: *cultural identity, ethno-cultural stereotype, intercultural communication, cultural experience.*

Глобальні процеси, що охопили майже всі сфери сучасного життя, з одного боку, сприяють зближенню різних культур для створення спільного духовного простору. З іншого боку, країни, охоплені глобалізацією, відчувають поступове руйнування своєї культурної ідентичності. Проте, розуміючи невідворотність глобальних процесів, людство прагне досягти взаєморозуміння між представниками різних культур. Одним із дієвих інструментів на цьому шляху є міжкультурна комунікація, що, насамперед, передбачає знання не тільки мови, але й психології, менталітету, матеріальної та духовної культури іншого народу. Отже, прагнучи ефективного спілкування з носіями іншої культури, треба виявляти повагу до культурних норм партнерів по комунікації та вести діалог культур.

Процес міжкультурної комунікації зазвичай розуміється як взаємодія двох учасників комунікативного акту, що належать різним національним культурам. Серед багатьох причин, які ускладнюють зближення культур, можна зазначити численні стереотипи, що існують в нашій свідомості та утворюють певні перешкоди на шляху до порозуміння. Формування стереотипів відбувається завдяки здатності людської свідомості закріплювати інформацію у вигляді стійких утворень. Залежно від характеру об’єкта та його місця в соціальній структурі виділяють наступні види стереотипів: групові, професійні, етнічні, вікові тощо. Найбільш поширеними є етнічні стереотипи, внаслідок яких представники одних національних груп мають стійкі судження стосовно поведінки, рис характеру, звичок, зовнішності носіїв іншої культури. Дослідженням етнічних стереотипів займалися американські вчені Д. Кац та К. Брейлі, які дали наступне визначення цьому поняттю: етнічний стереотип — це «стійка думка, яка мало узгоджується з тими реаліями, які вона прагне уявити, через притаманну людині властивість спочатку визначити явище, а потім вже його спостерігати» [1, с. 288–289]. В основу етнічного стереотипу закладається

зазвичай яка-небудь характерна риса зовнішності. Основою стереотипу може також служити і будь-яка риса характеру або поведінки людини (мовчазність, стриманість, скупість, щедрість, гостинність, доброзичливість тощо).

Вперше визначення поняття «стереотип» запропонував відомий американський журналіст, політолог та соціолог У. Ліппман у роботі «Суспільна думка» (1922 р.). Він розглядав стереотипи як упереджені думки, що формуються в суспільстві під впливом засобів масової інформації та рішуче керують усіма процесами сприйняття. У. Ліппман стверджував, що «стереотипи маркують об'єкти або як знайомі, або як дивні й незвичайні, посилюючи відмінність за цим параметром: злегка знайоме подається як дуже близьке, а трохи дивне — як абсолютно чуже» [2]. Він виокремлював расові, релігійні та етнічні стереотипи, хоча зазначав, що існує ще багато інших стереотипів, але менш поширених.

Феномен «стереотипу» як один із механізмів соціалізації досліджувався в роботах О. Бодалєва, Е. Еріксона, Дж. Міда, Б. Паригіна, А. Петровського, В. Петровського, Г. Тарда, Г. Теджфела. В українській науці питання виникнення та функціонування етнокультурних стереотипів піднімалися в роботах П. Гнатенко, С. Кримського, В. Павленко, Ю. Римаренко, В. Січинського та ін.

З початку 70-х років XX століття починається більш детальне вивчення конкретних форм та видів стереотипів. Проте, стереотипи продовжують сприйматись як носії хибної інформації, що негативно впливають на можливість бути правильно зрозумілим у процесі міжкультурної комунікації. Як наслідок, така упередженість суперечить головній функції комунікації — налагодити взаємодію між країнами та етносами, національними групами, релігійними організаціями з метою підтримки цілісності світової соціокультурної структури.

Цілком зрозуміло, що на етапі вивчення іноземної мови досить значне інформаційне навантаження спричиняє певну захисну реакцію з боку мозку у вигляді формування відповідних стереотипів. Йдеться про механізми формування стереотипів, підґрунтям для яких є схильність людини сприймати незнайому ситуацію, спираючись на свій культурний досвід. Також значний вплив на сприйняття нової реальності спричиняють засоби масової інформації, закладаючи в голови людей певні штампи щодо культурних особливостей тієї чи іншої нації, мову якої людина починає чи продовжує вивчати. Проте, неправильно було б сприймати поняття «стереотип» тільки у негативному розумінні. Так, будучи обізнаною щодо традицій та звичаїв чужої культури, людина простіше та значно швидше може пристосуватися до нового мовного середовища. Вона буде позбавлена хибних уявлень про правила поведінки у широкому розумінні в незнайомому суспільстві, не буде намагатись перенести свої стереотипні стандарти сприйняття на навколишнє середовище. Але в більшості ситуацій закладені стереотипи призводять до негативних наслідків у процесі спілкування, перешкоджають правильному розумінню мотивів поведінки співрозмовника навіть за умов достатнього рівня мовної підготовки. Так, спілкуючись з носіями англійської мови, наприклад, американцями, особливо якщо мова йде про спільного знайомого, ми, спираючись на власне розуміння коректної моделі поведінки, цілком можемо поставити питання: «*Did he earn very much money?*»,

яке є абсолютно некоректним з точки зору граматики та правил поведінки у даному суспільстві. У крайньому випадку про фінансовий стан мешканця США можна запитати у формі: «*Did he do all right for himself? / Did he come out all right?/ Did he do well?*». Можна навести велику кількість подібних прикладів, що свідчить про існування дійсних проблем у іноземців при спробі налагодити адекватний комунікаційний процес.

Таким чином, відбувається трансформація певних закономірностей своєї культури на чужу, незважаючи на те, що в новому для нас суспільстві можуть функціонувати зовсім інші побутові стереотипи. Тобто, стереотипи притаманні будь-якій культурі, оскільки вони визрівають всередині культури, щоб потім впливати на свідомість людей, заважаючи чи допомагаючи вибудовувати міжнаціональні контакти.

Евел Економакіс, у книзі «Які ми різні!», писав: «Чим краще говорить якоюсь мовою людина, тим більш дивною виглядає її поведінка, що не узгоджується з цією мовою» [3, с. 9]. Так, відомо, що американці сповідують теорію «позитивного мислення», тобто, незважаючи на будь-які негаразди, вони завжди прагнуть виглядати та звучати позитивно: «*Everything's going to be all right*». Вони не схильні звинувачувати у своїх труднощах інших людей, намагаються вирішувати проблеми самостійно, надихаючись поняттям «*Go for the gold*». Отже, спілкуючись з іноземцями, треба пам'ятати, що комунікативна поведінка носіїв іншої культури може суттєво відрізнятись від тих уявлень, крізь призму яких ми намагаємось їх зрозуміти. Водночас ми повинні переборювати свої стереотипи щодо подібних ситуацій, навіть якщо вони закладені на рівні підсвідомості, щоб бути правильно сприйнятими іншою стороною.

Коли йдеться про спробу виокремити позитивний вплив стереотипів на якість процесу міжкультурної комунікації, треба пам'ятати, що тільки на першому етапі знайомства ми відчуваємо певний ефект від позитивного стереотипного сприйняття ситуації або представників нового для нас суспільства. У подальшому спілкуванні починають активізуватись штампи, раніше закладені у підсвідомості. Як наслідок виникає хибне сприйняття співрозмовника та процес комунікації значно ускладнюється. Відповідно, проявляється негативний ефект від впливу стереотипів.

Однак, треба зазначити, що стереотипи можуть змінюватися залежно від багатьох факторів, що впливають на формування, наприклад, політичної ситуації всередині країни. Якщо стереотип спирається на реальність, він більш стабільний, але в основу стереотипу можуть закладатися зовсім хибні уявлення. Тоді він повинен змінюватися, щоб не перешкоджати адекватному сприйняттю дійсності тими, хто прагне не тільки вивчити іноземну мову, але й долучитися до системи цінностей іншого суспільства.

Література

1. Katz D., Braly K. Racial Stereotypes in One Hundred College Students / Journal of Abnormal and Social Psychology, 1933, Vol.28, p.280–290.

2. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман. Пер. с англ. Т. В. Барчунова, под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко. — М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. — 384 с.

3. Экономакис Э. Какие мы разные! / Э. Экономакис. — СПб.: КАРО, 2001. — 220 с.

Воробйова Ж.Ю.
старший викладач
кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ У ЗЕМЛЯХ НІМЕЧЧИНИ

Анотація. *У статті проаналізовано історичні умови розвитку системи вищої освіти у землях Німеччини та в Україні за період з 1975–2012 рр., як найважливіша для вирішення проблеми тенденцій її подальшої професіоналізації. Значна увага приділена теорії і практиці реформування освітніх систем в умовах поглиблення демократичних тенденцій організації суспільства й дотримання конвенцій про права людини і захист дітей.*

Здійснено системний аналіз досвіду реформ в системи вищої освіти у землях Німеччини за період з 1975–2012 рр з метою визначення міри його застосування в Україні, зокрема:

- проведено дослідження і порівняння цілісних моделей освіти в землях Німеччини;

- здійснено порівняльний аналіз підходів до реформування вищої професійної освіти в сучасній Німеччині та в Україні;

- систематизовано концептуальні підходи до реформування системи професійної освіти в Україні в контексті освітніх реформ в Європі.

Ключові слова: *демократично-законодавча реформа освіти, зміни, моделі реформ, моделі професійної освіти, первинна освіта, професійна підготовка, розвиток, тенденція професіоналізації освіти, удосконалення.*

Abstract. *The Article «Modernization of educational system of Ukraine in context of reforming of education in Germany» is focused on a genesis, essence, and the main external and internal factors of innovative processes of reforming of the systems of primary and secondary education in Germany in 1975–2012. The example of successful economic and educational development in Germany in 1975–2012 is investigated.*

Evolution of models of reforms is analysed. It is proved that high productivity of the democracy-legislative approach has enabled Ukraine to transform imperfect system of base education into modern sector of higher professional programs in regards to the standards of the best examples of German model. The use of German experience is resulted under implementation of the National doctrine of development of education of Ukraine in XXI century.

Key words: *changes, democracy-legislative reform of education, development, initial education, improvement, tendency of professionalization of education, models of reforms, models of vocational training, vocational training.*

Актуальність теми. Активні зміни в політичному, соціально-економічному, культурному, науковому житті нашої країни зумовлюють необхідність обґрунтування нових шляхів розвитку національної системи освіти України, які пов’язані насамперед із її модернізацією. Особливо важливою у визначенні стратегії розвитку освіти є потреба в збереженні й примноженні національних

здобутків, оптимальне поєднання інноваційних ідей і досягнень вітчизняної та світової педагогічної думки. Приєднання до Болонського процесу та інтеграція вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір актуалізують проблему вивчення та узагальнення найкращих зразків зарубіжного досвіду. Надбання німецької системи освіти в цьому контексті може стати корисним, бо ця країна порівняно недавно, долаючи майже такі, як і в Україні, соціально-економічні труднощі, шукала ефективні шляхи модернізації освіти — основи суспільного розвитку. За своєю сутністю модернізація системи освіти спрямована на ефективну підготовку молоді відповідно до потреб суспільства в навчально-виховних закладах, робота яких удосконалюється для досягнення конкурентоспроможності через уточнення мети, удосконалення змісту, методів і форм навчання та виховання, взаємодії вчителя та учня, покращення системи фінансування й навчально-методичного забезпечення. **Хронологічно дослідження** охоплює історію освіти Німеччини з 1975 до 2012 рр. Вибір указаного періоду, по-перше, дає можливість провести порівняльні паралелі щодо двох освітніх систем Німецької Демократичної Республіки (НДР) та Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), які в післявоєнний період обрали різні освітні напрями; по-друге, багатий досвід функціонування системи освіти Німеччини після об'єднання її в єдину державу ще недостатньо досліджений. Проблеми освіти Німеччини в різні історичні часи вивчали німецькі педагоги О. Анвайлер, О. Вільманн, Р. Вінкель, К. Гюнтер, А. Дістервег, В. Клафкі, В. Курт, Ф. Паульсен, Г. Піхт, Ф. Ратке, Г. Ріделъ, С. Робінзон, Г. Рот, Х. Хентіг, В. Яйде. Педагогічні ідеї цих дослідників співзвучні із завданнями модернізації освітньої системи України, яка, відбудовуючись на національному грунті, орієнтується на апробований європейською та світовою практикою досвід Німеччини. Значний внесок у дослідження системи освіти Німеччини зробили російські науковці Б. Вульфсон, О. Єльцова, З. Малькова, Л. Писарева, Л. Пискунов, Т. Яркіна та ін., які досліджували проблеми розвитку шкільної освіти, модернізацію навчальних планів і програм. Теоретико-методологічні позиції педагогічної концепції цілісної школи розглянула Т. Яркіна, яка пов'язала ідеї природовідповідності з новітніми досягненнями природничих наук. Проблему загальної освіти ФРН та розвиток сучасної школи дослідила Л. Писарєва. Проблемі приватних навчальних закладів, характерною ознакою яких є мобільність навчальних програм, що полягає у швидкому реагуванні на розвиток науки й на зміни потреб суспільства, присвячені наукові праці О. Єльцової. За роки незалежності нашої держави посилився інтерес українських науковців до вивчення системи освіти Німеччини. Різні аспекти німецької моделі підготовки педагогічних кадрів досліджували Л. Пуховська, В. Кравець, Т. Мойсеєнко та ін. Суперечливу ситуацію в професійній освіті Німеччини після поділу держави на Федеративну Республіку Німеччини (ФРН) і Німецьку Демократичну Республіку (НДР) проаналізувала Н. Абашкіна. Напрямки освітньої політики Німеччини висвітлені в працях Б. Мельниченка. Програму оновлення системи вищої освіти ФРН та співпрацю вишів з економічними структурами вивчають А. Андрощук та Г. Андрощук. Питання демократизації та розвитку освітньої системи Німеччини в нових

соціокультурних умовах досліджували українські науковці К. Корсак, Л. Пуховська, А. Сбруєва та ін. Дидактичні основи професійної підготовки проаналізувала у своїй науковій праці Н. Козак. Особливості системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників Німеччини розглянула Т. Вакуленко. Аналіз процесу реформування системи педагогічної освіти в Німеччині здійснено в дисертаційному дослідженні Н. Мухіної. Проте аналіз педагогічної літератури показав, що проблема модернізації освітньої системи в східних землях Німеччини не була предметом системного наукового пошуку в Україні й досліджена недостатньо. З огляду на практичну важливість застосування в Україні освітнього досвіду ФРН, доцільність його використання, вивчення особливостей модернізації німецької системи освіти заслуговує на увагу й може збагатити вітчизняну педагогічну думку передовими ідеями та здобутками.

Актуальність вивчення освітніх систем НДР та ФРН зумовила важливість об'єктивного осмислення модернізаційних процесів, які за своєю сутністю є подібними і вагомими для розбудови українського освітнього простору. У цьому контексті під час дослідження освітньої системи Німеччини виявлено такі суперечності, які детермінували її модернізацію: між демографічним спадом, з одного боку, та прагненням зберегти лідерство в усіх галузях суспільного життя об'єднаної Європи; між послабленням рівня конкурентоспроможності німецьких товарів через збільшення іноземної робочої сили низької кваліфікації та високотехнологічною німецькою промисловістю; між збереженням національних традицій в освітній системі та її пристосуванням до міграційних процесів.

Мета дослідження — здійснити цілісний науковий аналіз теоретичних ідей та практичного досвіду модернізації освітньої системи східних земель Німеччини (НДР), визначити особливості модернізації освітніх систем Федеративної Республіки Німеччини та Німецької Демократичної Республіки та сучасної об'єднаної Німеччини впродовж 1975–2012 рр.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання:**

1. З'ясувати стан висвітлення досліджуваної проблеми в науково-педагогічній літературі.
2. Вивчити соціально-економічні умови та проаналізувати законодавчу базу, що стала підґрунтям для модернізації освітньої системи Німеччини.
3. Провести компаративний аналіз особливостей модернізації системи освіти Східної Німеччини в післявоєнний період.
4. Охарактеризувати сучасні тенденції модернізації системи освіти єдиної Німеччини.
5. Обґрунтувати можливість використання в Україні досвіду модернізації освітньої системи Німеччини для прискорення національних освітніх реформ.

Об'єкт дослідження — система освіти в східних землях Німеччини (1975–2012 рр.).

Предмет дослідження — особливості модернізації освіти Східної Німеччини в повоєнний період.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: історико-педагогічні аспекти педагогічної освіти в Україні (А. Алексюк, Н. Дем'яненко,

Н. Дічек, В. Луговий, О. Сухомлинська та ін.); положення про освіту як фактор суспільних змін в Україні, зокрема значення модернізації освітньої системи для розвитку суспільства (В. Андрущенко, М. Євтух, С. Гончаренко, В. Кремень, В. Лутай, М. Михальченко, В. Огнев'юк, О. Савченко; Е. Гуссерль, К. Гюнтер, М. Хайдеггер та ін.); теорії діяльності про розвиток особистості (Г. Балл, Л. Зязюн, В. Киричук, С. Максименко, Д. Узнадзе та ін.); психолого-педагогічні основи забезпечення конкурентоспроможності фахівців (В. Луговий, О. Матвієнко, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.); положення про методологію порівняльної педагогіки (Н. Абашкіна, Б. Вульфсон, М. Євтух, З. Малькова, О. Матвієнко, Л. Пуховська, А. Сбруєва та ін.); положення про розвиток освітньо-наукового комплексу в сучасних умовах (О. Білорус, М. Згуровський, К. Корсак, В. Луговий, М. Фуллан та ін.).

Методи дослідження. Історико-ретроспективний аналіз — для виявлення особливостей формування й розвитку народної освіти в Німеччині; конкретно-пошуковий метод — для відбору, систематизації та оцінки наукової україномовної та іноземної літератури; культурологічно-цивілізаційний — для виокремлення причин ранньої диференціації дітей та профілізації навчання на рівні основної школи; системно-структурний аналіз особливостей будови середньої освіти на німецьких землях у різні періоди еволюції НДР та ФРН; порівняльно-зіставний — для дослідження документальних матеріалів з метою пошуків і визначення спільних та відмінних ознак еволюції освітніх систем в умовах суспільних й економічних трансформацій на німецьких та українських землях; системно-критичний аналіз — для виявлення суперечностей, які були в народній освіті на території Німеччини в різні історичні періоди її розвитку; інтерпретація, порівняння й узагальнення емпіричних даних — для визначення можливостей використання в педагогічній практиці результатів дослідження та розробленого курсу «Актуальні питання модернізації освіти в Європі».

Дослідження проводилося в три етапи:

Перший етап — теоретичне осмислення проблеми, визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження, укладання програми його проведення; вивчення та опрацювання наукової літератури. На цьому етапі також розроблено план та теоретико-методологічну основу дослідження; зібрано фактичний матеріал освітньої системи ФРН в у навчальних закладах міст Дрездена та Мюнхена.

На другому етапі на основі зібраного та проаналізованого матеріалу було систематизовано та узагальнено інформацію про умови, що детермінують процес модернізації освітньої системи Німеччини.

Третій етап був присвячений узагальненню матеріалу, формулюванню загальних висновків, унесенню корективів в основний зміст дослідження, підготовці навчально-методичних матеріалів спецкурсу для студентів вищих навчальних закладів «Актуальні питання модернізації освіти в Європі».

Джерельну базу дослідження становлять документи міжнародних організацій щодо стандартизації освіти (ЮНЕСКО, Ради Європи (Key data on Education in Europe. 2005 та ін.), які регулюють освітню діяльність Німеччини та

України, тексти Сорбонської (1998 р.), Болонської (1999 р.) декларацій, що унормовують національні освітні системи Німеччини та України в умовах формування спільного освітньо-наукового простору; електронні та друковані інформаційно-освітні ресурси європейської зони (дані мережі EURYDICE, Eurostat, UOE and National Accounts), OECD, PISA 2000, 2003, 2006 database (видання Education et a Glance. OECD Indicators. Edition 2001, 2002, 2005, 2008), глобальної мережі Internet, фонди Інституту Гете, довідники, енциклопедії; монографії та наукові збірники зарубіжних науковців із проблеми дослідження (O. Anweiler, V. Blcher, W. Jaide, W. Klafki, W. Kurt, K. Miller, G. Picht, S. Robinsohn, H. Roth), Конституція ФРН, офіційні документи про розвиток педагогічної освіти: закони, накази, розпорядження та інші нормативно-правові акти НДР, ФРН, об'єднаної Німеччини; навчальні плани та програми шкіл та гімназій; наукові праці (монографії, дисертації, статті) українських і російських науковців; матеріали наукових конференцій, присвячених проблемам модернізації системи вищої освіти України та Росії; наукові періодичні видання: «Шлях освіти», «Рідна школа», «Освіта і управління», «Вопросы образования», «Народное образование», «Початкова школа», «Открытое образование», «Вища освіта України» та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* здійснено компаративний аналіз парадигмальних, структурних та дидактичних особливостей освітніх систем ФРН і НДР, які були взяті за основу модернізації освітньої системи сучасної єдиної Німеччини; з'ясовано ефективність основних напрямів модернізації освітньої системи східних земель Німеччини та обґрунтовано перспективи її впровадження для вдосконалення вітчизняної освітньої системи; визначено комплекс причин, що зумовили пріоритет ранньої профілізації навчання підлітків у модернізованій освітній системі Східної Німеччини. *Поглиблено й уточнено* знання про соціально-економічні суперечності, які детермінують модернізацію освітньої системи Східної Німеччини, а також процес модернізації освіти та основні напрями його запровадження; змістове наповнення понять «модернізація освітньої системи», «освітня політика», «стратегія розвитку освіти». *Набули подальшого розвитку* знання про особливості розвитку системи освіти Німеччини, її реформи та модернізаційні процеси.

Практичне значення дослідження полягає у підготовці програмно-методичних матеріалів та рекомендацій для студентів і викладачів з означеної проблеми, що, поглиблюючи зміст занять з іноземної мови, забезпечує необхідний рівень викладання та засвоєння майбутніми фахівцями навчальних дисциплін фахового циклу.

Матеріали дослідження можуть бути використані при написанні підручників із загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, укладанні навчальних програм спецкурсів, інструктивно-методичних рекомендацій для суміжних спеціальностей, під час підготовки філологів іноземних мов, бакалаврів і магістрів з міжнародних політичних, економічних відносин.

Література

1. Гриневич Л. Децентралізація управління освітньою системою (на прикладі Німеччини) // Освіта і управління. — 2004. — Т.7. — № 3–4.

2. Євтодюк А.В. Синергетика і освіта XXI століття // Освіта і управління. — 2002. — Т.5. — №3.— С. 127–135.

3. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. — Педагогічна преса, 2003.

4. Education et a Glance. OECD Indicators. Edition 2001, 2002, 2005, 2008.

5. Key data on Education in Europe. 2005.

Дмитренко О.П.
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *У статті піднімається питання комунікативної поведінки, її місце та роль у міжкультурній комунікації, висвітлюється ступінь її розробленості, розмежовуються споріднені поняття та дається їм визначення.*

Ключові слова: *комунікативна поведінка, мовленнєва поведінка, комунікативні норми поведінки, мовленнєвий етикет, вербальна комунікація, невербальна комунікація.*

Abstract. *The author raises the question of communicative behavior, its place and role in intercultural communication, highlights the degree of its development, delineates the related concepts and gives them definition.*

Key words: *communicative behaviour, speech behavior, communicative codes of conduct, speech etiquette, verbal communication, non-verbal communication.*

Постановка проблеми. Розуміння та дослідження людини як «homo loguens» (істоти, що розмовляє) є та залишатиметься ще довгий час визначальним у сучасних лінгвістичних дослідженнях, оскільки сутність людини значною мірою розкривається у спілкуванні з подібними їй. Спілкування для людини є «основою її існування», — зазначає російська дослідниця С. Тер-Мінасова [12, с. 10]. Відомий український лінгвіст Ф. Бацевич комунікацію визначає як «…один з найважливіших виявів соціальної інтеракції, безперервної взаємодії людей у суспільстві, в межах якої формуються, вдосконалюються, втілюються всі типи і форми поведінки людей…» [2].

Неспинні процесі глобалізації, що породжують взаємопроникнення культур різних народів, відчутні не лише у багатьох сферах суспільного життя країни, а саме: у політиці, економіці та культурі, а й у повсякденному житті окремого індивіда (участь у наукових міжнародних конференціях, від'їзд за кордон на заробітки тощо). Наукові джерела констатують зростаючий перетин людей, як представників різних культур за останні 100 років. Суспільно-політичні умови сьогодення породжують надзвичайно важливу та надскладну проблему — проблему адекватної, толерантної міжкультурної комунікації, умовою існування

якої є цілковите взаєморозуміння представників різних культур. Людство усвідомило також й те, що лише шляхом знаходження консенсусу можна вирішити глобальні проблеми захисту світу та самого себе від самознищення. Ось чому надзвичайно важливим є розробка проблеми міжкультурної комунікації, набуття та засвоєння ґрунтовних та найважливіших знань.

Процес міжкультурної комунікації є специфічною формою діяльності комунікантів, яка вимагає не лише знання іноземних мов, а й глибоких та різнобічних знань матеріальної й духовної культури представника іншого народу, його релігії, шкали цінностей, менталітету, моральних норм та правил, світоглядних настанов, які своєю сукупністю визначають модель поведінки партнера з комунікації. Тільки поєднання знань іноземної мови та культури народу, мова якого вивчається, уможливить ефективне, плідне та безконфліктне спілкування представників двох чи більше культур.

Системний опис особливостей спілкування того чи іншого народу є, перш за все, описом комунікативної поведінки цього народу. У даний час дослідники констатують беззаперечний факт виникнення науки про комунікативну поведінку індивіда як типового представника певного етносу, яка перш за все, «формується як наука про національні особливості спілкування, національна комунікативна поведінка» [5; 10; 11]. Це має бути синтетична філологічна, соціально-антропологічна наука, яка є інтегральною для таких наук як етнографія, психологія, соціальна психологія, психолінгвістика, теорія комунікації, соціолінгвістика, риторика, прагмалінгвістика, лінгводидактика і комунікативна лінгвістика. Зайнятися цим в першу чергу повинні лінгвісти та викладачі іноземних мов, поширених для вивчення у вищих навчальних закладах, як от: англійська, німецька, французька, іспанська тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби описати національну комунікативну поведінку були зроблені ще у 70–80-х роках минулого століття. На кафедрі психолінгвістики Інституту мовознавства АН СРСР були опубліковані три наукові праці: «Национально-культурная специфика речевого поведения» [5]; «Национально-культурная специфика общения народов СССР» [7]; «Этнопсихолингвистика» [8]. Уперше в цих роботах було описано національні особливості комунікативної поведінки різних народів тодішнього СРСР. На превеликий жаль, подальші дослідження даного феномену були призупинені і тільки у 90-х роках пошуки в даній царині відновилися. У Воронезькому державному університеті (Росія) на кафедрі загального мовознавства та стилістики було започатковано дослідження у рамках наукового проекту «Комунікативна поведінка». Першим монографічним виданням була праця Й. Стерніна «Очерк русского коммуникативного поведения», видана в університеті імені М. Лютера міста Галле (НДР). Автор описав особливості російської комунікативної поведінки у деяких стандартних ситуаціях, як от: знайомство, представлення, звернення, прощання тощо. Щорічно кафедра готує до друку збірник «Культура общения и ее формирование», проводяться конференції на задану тематику, готуються та захищаються дисертації. Плеяди вчених різних країн та різних лінгвістичних шкіл активно досліджують

комунікативну поведінку, як от: Й. Стернін, З. Попова, Т. Ларіна, С. Тер-Мінасова, А. Павловська та ін. Значний, ґрунтовний доробок мають й українські науковці, як от: Ф. Бацевич, С. Богдан, І. Голубовська, Л. Гнатюк, А. Загнітко, А. Корольова, А. Левицький, В. Манакін, І. Морозова, В. Паращук, О. Семенюк, М. Стахів та ін. Уже четвертий рік поспіль у Київському національному університеті імені Вадима Гетьмана успішно та результативно відбуваються щорічні конференції, присвячені дослідженню даної проблеми. Комунікативна поведінка розробляється й зарубіжними лінгвістами: Dieter-W. Allhoff, W. Allhoff, M. LaRay Barna, M. Dypedahl, G. Hofstede, S. Maser, P. Watzlawick та ін. Однак, як зазначає Л. Гнатюк, «лінгвісти не приділяють належної уваги узагальненню вербальних і невербальних виявів інтерперсональної комунікації в різносистемних мовах» [3].

Постановка завдання. Метою даного пошуку є вивчення матеріалів на досліджувану тематику у вітчизняній та зарубіжній літературі, висвітлити її реальний рівень дослідження продемонструвати її місце та роль у міжкультурній комунікації, розмежувати та дати визначення спорідненими поняттям близькі за значенням поняття «мовленнєва поведінка», «мовний етикет», «комунікативна поведінка».

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі достатньо накопичено фактів прояву національної специфіки у спілкуванні з представниками інших культур, однак, цей матеріал є несистематизованим та немає наукового підґрунтя.

Тому актуальними та неостаточно вирішеними проблемами у досліджуваній сфері залишаються: а) формування наукового уявлення про комунікативну поведінку як про компонент національної поведінки лінгвокультурної спільноти; б) визначення термінологічного апарату її опису; в) розробка та опис основних методів та прийомів дослідження комунікативної поведінки; г) демонстрація результатів опису комунікативної поведінки та визначення дидактичної цінності цих результатів для процесу навчання іноземним мовам.

Розмежування комунікативної поведінки як науки від таких наук як лінгвокраїнознавство та країнознавство є нагальним. Завданням лінгвокраїнознавства є виявлення та дослідження національно-специфічних мовних одиниць (це лексичний та фразеологічний рівні мови) на предмет виявлення їх національно-культурної семантики. Комунікативна поведінка, проте, передбачає реальні комунікативні дії, реальні факти спілкування. З цієї точки зору комунікативна поведінка не є складовою чи розділом лінгвокраїнознавства. Щодо країнознавства як науки, що охоплює всі знання про ту чи іншу країну, опис комунікативної поведінки, її норм та правил, фактів етикету її громадян є частиною країнознавства. Отже, комунікативна поведінка певної спільноти є живим, дієвим, активним країнознавством, на відміну від так званого «пасивного» країнознавства, яке вміщує відомості про культуру, географію, історію країни. Такі знання не завжди відображаються у повсякденній міжкультурній комунікації, а потрібні лише тоді, коли виникає відповідна тематика в акті комунікації.

Для даного пошуку принциповим є також й розмежування понять «мовленнєва поведінка», «комунікативна поведінка» та «мовленнєвий етикет». Мовленнєва поведінка індивіда за А. Леонтьєвим є процесом використання мови (словесних знаків різних мовних рівнів, внутрішнього підтексту) для спілкування у ході будь-якої діяльності людини. Більш детально та повніше мовленнєву поведінку трактує психолінгвіст І. Зімня. Дослідниця розглядає її як активний, цілеспрямований, мотивований, предметний (змістовний) процес видачі чи прийому сформованої та сформульованої думки, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини у процесі спілкування. Мовленнєва поведінка індивіда є показником його ерудиції, освіти, виховання, місця народження, регіону, країни, соціальної та національної належності тощо. Мовленнєва поведінка є різновидом та складовою частиною соціальної поведінки людини. У мовній поведінці, отже, віддзеркалюється мовна особистість.

Мовленнєвий етикет є універсальним явищем, оскільки кожна нація формує свою власну систему правил мовної поведінки. До того ж, на національну специфіку мовного етикету нашаровується ще й специфіка звичок, звичаїв та традицій народу. У стійких етикетних формулах відбито багатий досвід народу, своєрідність його побуту, ритуали, кінесика та неповторність узуальної мовленнєвої поведінки. Мовленнєвий етикет — це стандартні мовленнєві формули, які відображають категорії ввічливості та вживаються у стандартних комунікативних ситуаціях, а комунікативна поведінка передбачає певну тематику спілкування, сприйняття тих чи інших комунікативних дій носіями мови, демонструє особливості спілкування у великих комунікативних сферах: у сім'ї, робочому колективі, у колі знайомих і незнайомих. Звідси мовленнєвий етикет є складовою частиною комунікативної поведінки.

Теоретичний апарат опису комунікативної поведінки у першому наближенні вже окреслено. Виокремлюють параметричну, ситуативну та аспектну моделі її опису, який здійснюється за наступними принципами: принципом системності, контрастивності, використання ранжуючої метамови опису [11, с. 56].

У кожній національній культурі індивіду характерна своя, особлива комунікативна поведінка. Той, хто спілкувався з представником іншої культури, не міг не помітити певні відмінності та низку особливостей у спілкуванні з ним. Тематика спілкування представників різних лінгвоспільнот може відрізняється кардинально, невербальна передача інформації може бути незрозумілою, дивною, а іноді й шокуючою. Помітними з першого погляду є відмінності у виразі обличчя, у ролі посмішки, рукостисканні, погляді, обніманні при зустрічі та прощанні. Ці відмінності фіксуються у спілкуванні вдома, у гостях, у робочому колективі чи під час офіційних заходів. Системний опис особливостей спілкування того чи іншого народу є, перш за все, описом комунікативної поведінки цього народу або його типового представника. Так, наприклад, неоднозначну реакцію може викликати посмішка серед представників різних країн. Під посмішкою азіати можуть приховувати скорботу та печаль, що європеєць сприйме неправильно, оскільки посмішка для нього означає щастя та

успіх, а в особистій зоні вона означатиме симпатію та дружбу, а в соціальній зоні — ввічливість та привітність.

Тому у наукових дослідженнях сьогодення гостро постає питання вивчення комунікативної поведінки людини як представника іншої культури, людини як учасника комунікативного процесу та її (людини) провідної ролі в ньому.

Комунікативна поведінка або ж комунікативна вербальна поведінка за Й. Стерніним є «сукупністю норм та традицій спілкування народу, соціальної, вікової, гендерної, професійної групи людей, а також окремої особи» [9]. Під комунікативною поведінкою відомий український лінгвіст Ф. Бацевич розуміє «сукупність реалізованих у спілкуванні правил, законів, постулатів, максим, традицій тощо певної національної лінгвокультурної спільноти з використанням мовних і позамовних засобів» [1, с. 108].

Поведінка (вербальна і супровідна їй невербальна) окремої особи чи групи осіб у процесі спілкування регулюється нормами, сформованими культурою та традиціями певного етносу. Норми комунікативної поведінки розглядають у чотирьох аспектах, а саме: загальнокультурному, ситуативному, груповому та індивідуальному і виокремлюють загальнокультурні, групові, ситуативні та індивідуальні норми поведінки [10, с. 34]. Норми поведінки — це правила спілкування, обов'язкові для дотримання всіма членами лінгвокультурної спільноти. Порушення даних правил є причиною незадоволень, претензій та конфліктів [10, с. 34].

Загальнокультурні норми поведінки однакові для всіх національних культур світу. Вони відображають загальноприйняті правила мовного етикету, ввічливого, культурного спілкування. Ці норми використовуються у різних життєвих ситуаціях між людьми, незалежно від їх статі, віку, соціальної належності чи спеціалізації у професійній діяльності. Прикладом загальнокультурних норм можуть слугувати привітання та прощання, звернення, знайомства, вибачення, розмова по телефону, письмове повідомлення, вітання, компліменти, вдячність, побажання, заспокоєння, співчуття тощо. Проте, загальнокультурні норми відзначені певною національною специфікою.

Групові норми мовленнєвої поведінки відображають специфіку спілкування, яка є типовою для субкультур, професійних, гендерних, соціальних та вікових груп. Дослідники наголошують на особливостях комунікативної поведінки чоловіків, жінок, програмістів, лікарів, юристів, гуманітаріїв, дітей, батьків тощо [6].

Ситуативні норми поведінки залежать від певної екстралінгвістичної ситуації та мають обмеження за темою спілкування, за статусом та складом людей, що спілкуються. Наприклад, спілкування між жінкою та чоловіком у європейській культурі є горизонтальним за статусом спілкування, а у мусульманській культурі — вертикальним.

Індивідуальні норми комунікативної поведінки відображають індивідуальну культуру та комунікативний досвід окремої особи, що є відбитком загальнокультурних й ситуативних комунікативних норм у свідомості

особистості. В індивідуальній нормі поведінки можуть мати місце стійкі порушення загальних та групових норм [5, 2].

Крім того, комунікативну поведінку умовно поділяють на вербальну і невербальну. Вербальне та невербальне спілкування є нерозривними, тісно взаємопов'язаними. Роздільне їх вивчення можливе з метою лише їх окремого дослідження.

Під невербальною комунікативною поведінкою розуміють сукупність норм і традицій, які регламентують організацію спілкування із застосуванням невербальних і паравербальних засобів: фізичних дій, контактів, дистанційного розташування співрозмовників, міміки, жестів і постав тіла тощо. Дослідники стверджують, що 65% інформації між співрозмовниками передається за допомогою невербальних методів спілкування.

Завданням сьогодення є створення цілісної картини національної комунікативної поведінки того чи іншого народу. Необхідним є також й навчання національно-специфічним прийомам аргументації і переконання.

Розглянемо деякі особливості комунікативної поведінки німців та англійців. Німці часто посміхаються, привітні, надто ввічливі у побуті, у процесі спілкування дещо стримані, мало запитують, не перебивають співрозмовника, не обтяжують його своїми запитаннями, рідко вступають в контакт з незнайомими людьми у громадському транспорті та на вулиці, але завжди відгукуються на запитання незнайомця, допоможуть тому, хто звернувся із запитанням. У колі своїх німці спілкуються голосно. Комунікативна поведінка німців відзначена також і такою рисою як анонімність: невтручання у справи інших, часто зауваження комусь даються у письмовій формі. Характерна також зосередженість на своїх справах і як наслідок, низький рівень поінформованості щодо інших. З незнайомими людьми у ліфті, у багатоквартирному будинку німці вітаються та прощаються з посмішкою, що означає ввічливе та шанобливе ставлення до співмешканців. У силу авторитарного типу особистості німці послужливі до вищих за рангом, але до нижчих за рангом — імперативні та владні. У знак схвалення німці стукають по столу, у знак сильного схвалення — тупотять ногами. Багато разів тиснуть руку та вибачаються. У процесі комунікації німці не підходять близько до співрозмовника, не торкаються його, не плескають по плечах та спині. При закінченні спілкування на прощання німці вживають «Auf Wiedersehen» (до повторного побачення!), наприкінці розмови по телефону — «Auf Wiederhören» (почую наступного разу!).

Комунікативна поведінка англійців дещо відрізняється від поведінки німців, однак має багато схожого. Існують, проте, факти, що відрізняють ці два народи. Домінантними особливостями у мовленнєвій поведінці англійців є наступні: а) говорять тихо, спроквола; б) небагатослівні та емоційно стримані; в) відчувається високий рівень самоконтролю у спілкуванні; г) мають високий рівень ввічливості у побуті. Спілкування у англійців має антиконфліктну орієнтацію, вони уникають вживати слова та вирази, що можуть спричинити неправильне їх тлумачення та викликати непорозуміння, спір чи конфлікт. Спілкування англійців відзначається тематичною обмеженістю та чіткою

регламентацією. Англійці мають високий рівень світського та письмового спілкування. Англійці уникають будь-яких спорів, ведуть бесіду таким чином, щоб не відбулося відкритого зіткнення думок. Англійці багато говорять про погоду, великого значення у житті англійців набуває світське спілкування, так званий «small talk». У гостях не дозволено говорити на підвищених тонах, сперечатися чи щось категорично стверджувати. Предметом розмови у гостях можуть бути загальні проблеми чи світська бесіда. Надто нетактовним буде питання про заробітну плату та дохід англійської родини. Важливою умовою комунікативної ввічливості у англійському мовленнєвому етикеті є утримання від багатослів'я. Нехарактерно для англійців розмовляти з попутником під час подорожі. З ввічливості до співрозмовника вихований англієць скаже вам, що ви добре говорите англійською мовою. Ця похвала не свідчить про ваші реальні знання англійської мови.

Висновки. Основи комунікативної поведінки застосовуються в курсах ділової комунікації, дипломатичного етикету, менеджменту, конфліктології, у комунікативних тренінгах для різного роду професійної діяльності, прикладної психології, психоаналізі та психіатрії, у педагогіці, методиці викладання іноземних мов. Системний опис комунікативної поведінки того чи іншого народу має важливе значення для лінгводидактики, оскільки комунікативна поведінка є важливим аспектом навчання іноземній мові й повинна йти пліч-о-пліч з опануванням власне мовних навичок при вивченні іноземної мови, таких як читання, письмо, мовлення, розуміння та переклад. Комунікативну поведінку слід вчити на стандартних комунікативних ситуаціях, у тих комунікативних сферах, де реалізація тих чи інших норм зв'язана з поняттям ввічливого статусного спілкування.

Перспективними є пошуки на тлі зіставних міжперсональних комунікацій з метою виявлення національно-культурної комунікативної специфіки та напрацювання практичних рекомендацій для вивчення міжкультурної комунікації.

Література

1. Бацевич Ф. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності // Соціогуманітарні проблеми людини. — №5, 2010. — С. 108–119.
2. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. — К.: Довіра. — 2007.
3. Гнатюк Г.А. Вербальні та невербальні вияви етноспецифіки в міжкультурному міжособистісному спілкуванні // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. — 2014. — Випуск III. — С. 100–109.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — М.: Наука, 1987. — 314 с.
5. Национально-культурная специфика речевого поведения. // Под ред. А. А. Леонтьева, Ю. А. Сорокина, Е. Ф. Тарасова. — М.: Наука, 1977. — 215 с.

6. Семенюк О., Паращук В. Категорії комунікативної поведінки етнокультурному аспекті (на матеріалі слов'янських та англомовних лінгвокультур) // Нова філологія. Зб. наук. праць. — Запоріжжя, 2007. — №28.

7. Сорокин Ю.А. Национально-культурная специфіка общения народов СССР / Ю. А. Сорокин, Н. В. Уфимцева [и др.]. — М.: Наука, 1982. — 150 с.

8. Сорокин Ю.А. Этнопсихолингвистика / Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина, А. Н. Крюков [и др.]; отв. ред. и авт. предисл. Ю. А. Сорокин. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

9. Стернин И.А. О понятии коммуникативного поведения / И. А. Стерин // Kommunikativfunktionale Sprachbetrachtung. — Halle, 1989. — S. 279–282.

10. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // Этнокультурная специфика языкового сознания: РАН. Ин-т языкознания. — М., 1996. — С. 97–113.

11. Стернин И.А. Очерк американского коммуникативного поведения / [Науч. редакторы И. А. Стернин, М. А. Стернина]. — Воронеж: Истоки, 2001. — 206 с.

12. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация. — М.: Слово, 2000. — 259 с.

13. Dieter-W. Allhoff, Waltraund Allhoff Rhetorik & Kommunikation. Ein Lehr-Übungsbuch. 14., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage/ Mit Arbeitsblättern und zahlreichen abbildungen, 2006 by Ernst Reinhardt, GmbH& Co KG, Verlag, München.

Запара В.М.
викладач
кафедри іноземних мов факультету природничо-географічної освіти та екології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

TEACHING PROFESSIONAL ENGLISH IN TRAINING STUDENTS OF TOURISM

Анотація. *У статті розглядається поняття іноземної мовної компетентності, її роль у навчанні професійної термінології студентів спеціальності «Туризм». У ній аналізується навчання англійської мови професійного спрямування майбутніх фахівців у сфері туризму як передумови їх ефективного міжкультурного спілкування.*

Ключові слова: *іноземна мова професійного спрямування, фахівець у галузі туризму, міжкультурна комунікація, професійна термінологія.*

Abstract. *The article considers the notion of foreign language competence, its role in teaching professional terminology by the students of Tourism. It analyzes teaching professional English of would-be experts in the field of tourism as prerequisite of their effective intercultural communication.*

Key words: *professional foreign language, specialist in the sphere of tourism, intercultural communication, professional terminology.*

The purpose of teaching professional English is the acquisition of a foreign language as a means of communication and the acquisition of professionally oriented foreign competence for the successful pursuit of further professional activities. Unlike the term «qualification», competences include such qualities as ability to work in a

team, communicative abilities, ability to learn, evaluate, think logically, select and use information [2].

The article describes the technique developed by the teaching staff to organize classroom lessons and independent work for the learners studying English for Tourism at the faculty of Natural Sciences and Ecology Education. In modern literature, the term «competence» is interpreted as a set of questions, in which a person has certain knowledge, and the term «competent» — as owning competence, or as one who is aware of a certain area [3, с. 282]. At the classroom lessons students work with the following types of tasks: text analysis; grammar situations; micro essays; speech patterns; mastering speaking skills [1]. During their independent work the students perform tests and teamwork tasks placed on the platform Moodle.

The obtained results showed that the technique of organizing classroom activities and independent work, developed by the teaching staff, had a positive impact on the level of foreign language competence acquired by the students in the sphere of Tourism. Students' acquisition of professional terminology, as an integral part of functional competence, is the key to a successful, professionally oriented foreign language learning.It is obvious that the study of terminological vocabulary in teaching of a professional foreign language will be the more successful and effective, the better the choice of foreign language professional material involved in the educational process.

Such basic material is texts of a professional direction. The pedagogical conditions of the formation of foreign language competence comprise the interrelationship of the humanities and professional disciplines in training students, the vocational and academic orientation of foreign language learning, a combination of multimedia with traditional forms of studying, intensification of students' independent work by means of distance learning.

English for Tourism as professionally-oriented language (English for Specific Purposes) includes a wide range of competences to be held by a specialist: communication with clients and reaching an agreement on housing (hotel business), catering (restaurant business), travel (transport), health insurance and life safety, financial and banking operations, visits to places of interest and attractions, etc., maintaining the necessary documentation, writing letters, processing complaints, telephone conversations, negotiations, meetings, presentations, advertising materials and so on.

The basis of the foreign language course for Tourism should comprise the theoretical course textbooks, covering the basic concepts on the topic and containing the specific terminology for processing with the block of exercises aimed at the development of vocabulary, articles from the original periodicals, which consider modern proposals on this topic with an emphasis on these issues for further discussion in groups, as well as role-playing games and case-studies to stimulate speaking activity with the subsequent writing of the results of the discussion in the form of creative and/or project work.

Structuring the teaching material gives students the opportunity of getting acquainted not only with the subject and professional terminology in a foreign language for using in the professional field, but also with the latest news and achievements in the

specialty, which will promote their research and scientific activities and will stimulate their interest in learning a foreign language. Our study programme comprises several modules which provide for the formation of lexical vocabulary and practical skills needed to work in the following areas: Tourist destinations (description of tourist destinations, preparation and presentation of the city/resort, selection of directions in accordance with the client's request, a letter-response to the client's request). Sightseeing (a description of city and natural attractions, the presentation of museums, the work of tourist information offices with customers). Travel agencies (work with customers by phone, filling out customer applications, a letter confirming the reservation, and writing a report on the results). Tour operator activity (interaction of tour operators and travel agencies, editing of tourist brochures, work with customer complaints, letter-response to customer complaints). Individual tours (selection of the tour at the request of the client, compiling an individual tour at the request of the client, presentation of the tour). Hotels (description of hotels located in the resort area, hotel infrastructure, hotel rooms, hotel services, hotel selection upon client's request, preparation and presentation of the hotel, hotel evaluation). Food/Catering Services (a description of the national cuisine, dishes, drinks, cooking, drawing up and holding a restaurant presentation, visiting a restaurant, working with customer complaints).

The emphasis in teaching English for Tourism is that it is integrated into the subject matter which is interesting for the students. They will acquire English as they work with materials which they find interesting and relevant and which they can use in their future professional activities. In this view, ESP is a powerful means for such opportunities.

In his article Neil Payne suggested «Ten Tips for Effective Cross-Cultural Communication» [5].

1. Slow down, speak clearly and ensure your pronunciation is intelligible.

2. Separate questions. Try not to ask double questions such as, «Do you want to carry on or shall we stop here?»

3. Avoid negative questions. For example, the response to «Are you not coming?» may be «yes», meaning «Yes, I am not coming».

4. Take turns. Cross cultural communication is enhanced through taking turns to talk, making a point and then listening to the response.

5. Write it down. If you are unsure whether something has been understood write it down and check.

6. Be supportive.

7. Check meanings. Be an active listener. Summarize what has been said in order to verify it.

8. Avoid slang.

9. Watch the humor. When using humor think whether it will be understood in the other culture. For example, British sarcasm usually has a negative effect abroad.

10. Maintain etiquette. Many cultures have certain etiquette when communicating.

Effective communication skills are needed for the successful organization in the hospitality and tourism industry. Students will learn about the impact communication has on tourism. Social media sites allow users to share their travel experiences through

pictures, videos, and posts. Travel guidebooks offer detailed information about a particular destination. Television travel programs highlight various locations and give viewers tips and tricks on how to have the best travel experience. Advertising campaigns via brochures in the mail, TV ads, and website pop-up ads, continue to remind visitors of the benefits of travelling. Travel review sites such as TripAdvisor, allow users to review hotels, restaurants, and attractions in every country in the world.

A well-chosen material which is based on relevant texts and activities will help to form a wide range of skills for intercultural communication. Every activity should develop more than one skill. Authentic texts are used as a source of new vocabulary, the formation of communicative and reading skills. Thus, teaching English for Specific Purposes the students of «Tourism» will guarantee them professional self-realization in their future career.

Consequently, English remains a difficult language to master in spite of the fact that the Tourism sector can benefit enormously from it and it can revive interest in learning languages. We all agree with the statement that «…English for tourism is one of the most attractive areas of English for Specific Purposes (ESP) because, after all, all of us are tourists on various occasions nowadays» [4].

Література

1. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови: перекладено і адаптовано Л. В. Биркун, доцент Київського національного університету ім. Т. Шевченко. — Oxford University Press, 1998. — 48 с.
2. Ніколаєва С.Ю. Методика викладання іноземних мов в середніх навчальних закладах / С. Ю. Ніколаєва. — К.: Ленвіт, 2002. — 346 с.
3. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. — К.: Наук. думка, 2000. — 680 с.
4. Minodora Otilia Simion. The Importance Of Teaching English In The Field Of Tourism In Universities [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2012-02/23_simion%20otilia.pdf
5. Neil Payne. Ten Tips for Effective Cross-Cultural Communication. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.kwintessential.co.uk

Кривич Н.Ф.
старший викладач
кафедри української мови і літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК СКЛАДНИК УСПІШНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Анотація. *У статті розглянуті питання компетентнісного підходу як складової успішної комунікації у процесі формування навчально-пізнавальної діяльності студентів-економістів. Проаналізовані основні підходи вчених до визначення сутності компетентнісного підходу в системі освіти. Систематизовані основні підходи до визначення сутності комунікативної компетентності особистості.*

Ключові слова: *компетентність, професійна компетентність, комунікативна компетентність майбутніх спеціалістів.*

Abstract. *The article deals with the issues of competence as a component of professional communication of a future students economist. The main viewpoint of scientists to determine the nature of competence-oriented approach are reviewed here. The main approaches in understanding of the determination the nature of the communicative competence of a person are systematized.*

Key words: *competence, professional competence, communicative competence of future specialists.*

Сучасна освіта повинна забезпечити підготовку компетентного фахівця, який володів би професією і орієнтувався в суміжних галузях діяльності, конкурентоспроможного на ринку праці, готового до професійного зростання, виробничої та соціальної мобільності, що вимагає якісно нового підходу до його підготовки. Особливість підготовки в економічному ВНЗ зумовлена цілями та специфікою майбутньої професійної діяльності в умовах виробництва виконувати різні функції, що наповнює навчально — пізнавальну діяльність студентів — економістів особистісним змістом.

Компетентнісний підхід як основа формування професійної компетентності особистості та її навчально-пізнавальної діяльності є перспективним щодо якості процесу професійної підготовки майбутніх економістів для різних галузей народного господарства.

У науці вперше застосував поняття «компетенція» американський мовознавець М. Хомський для характеристики здатності людини виконувати будь-яку діяльність. У публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності характеризується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні. «Компетентність» — це поняття, що виходить від ставлень до цінностей та умінь, знань [1, 145]. Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття «компетентність як здатність засвоювати знання й уміння» [Eurydice, 2002]. Міжнародна комісія Ради Європи в своїх документах трактує поняття «компетентність як загальні або ключові, базові вміння, ключові кваліфікації або опорні знання, які передбачають: спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і умінь [2, 65]. Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти поняття «компетентність» визначає як спроможність кваліфіковано проводити діяльність, виконувати діяльність або роботу. Указане поняття містить набір знань, навичок, ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення відповідних стандартів у професійній галузі [3, 43].

З українських науковців питання освітньої компетентності досліджують Н. Бібік, О. Коберник, О. Пометун, Л. Паращенко, О. Савченко, Г. Терещук, О. Овчарук, В. Чайка та ін. О. Коберник зазначає, що компетентність у певній галузі — це поєднання відповідних знань, досвіду, здібностей [6, 33–37].

Відомі російські науковці І. Зімняя, Б. Гершунський, О. Суригін та інші визначають компетентність як здатність людини виконувати діяльність, а компетенцію — змістовим компонентом цієї здатності, що представлений у

вигляді знань, навичок, здібностей, котрі здобуваються у процесі навчання. Отже, компетенція — це сфера питань, з якими людина обізнана і має певний досвід, а компетентність — це якість особистості, що ґрунтується на компетенції [4, 85].

Різні підходи до визначення понять «компетентність» і «компетенція» свідчать, що ці поняття мають широке застосування у науці та практичній діяльності людей. Окрему увагу вітчизняні і зарубіжні вчені приділяють поняттю «професійна компетентність». У зарубіжній літературі дано визначення професійної компетентності як «поглиблене знання», «стан адекватного виконання завдання», «здатність до виконання діяльності» тощо, які не повною мірою конкретизують зміст цього поняття. Окремі науковці трактують поняття» професійна компетентність» як рівень освіченості фахівця (Б. Гершунський, А. Щекатунов); як системне явище, що містить знання, уміння, навички, професійно вагомі якості особистості фахівця, які забезпечують виконання ним своїх професійних обов'язків (Т. Браже, М. Запрудський).

Щодо компетентнісного підходу, то цією проблемою вітчизняні та зарубіжні вчені були зацікавлені ще наприкінці 60-х років XX століття, але найбільш вагомі дослідження належать початку XXI ст.

Дослідженням комунікативних властивостей особистості присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених, які детально вивчають комунікативні здібності особистості (Л. Бірюк, Г. Васильєв, В. Введенський, А. Кідрон, О. Леонтьєв, С. Максименко, М. Савчин, Л. Савенкова), також зупиняються на питаннях комунікативної компетентності Г. Андреєва, О. Бодальов, Ю. Жуков, Т. Щербан та ін.

Отже, коли мова йде про компетентну людину, компетентного фахівця чи про досягнення високого рівня компетентності у певній справі, визначається досягнення високого рівня особистісного та професійного розвитку. Професійну компетентність можна визначити як якісну характеристику особистості фахівця, що включає систему науково-економічних знань, професійних умінь і навичок, стійкого інтересу до знань, потреби у формуванні професійної компетентності свого профілю. Компетентнісний підхід покликаний подолати прірву між освітою та вимогами життя. Серед завдань Національної стратегії розвитку освіти України на 2012–2020 роки є «оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку» [6].

Література

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»]: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993р. — №896. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua

2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — парадигма результата образования/ И. А. Зимняя//Высшее образование сегодня. — 2003. — №5.

3. Корець О.М. Шляхи формування комунікативної компетенції особистості (на матеріалі іноземної мови) / О. М. Корець // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. — 2004. — №2. — С. 154–157.

Круківський В.І.
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Турчанінова В.Є.
старший викладач
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕФЕРЕНЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОГО КОНЦЕПТУ (на матеріалі французької мови)

Анотація. *У статті розглядаються різні теорії референції, зокрема теорія датського юриста А. Росса, який стверджував, що юридичні концепти не мають екстра-лінгвістичного референта. Не дивлячись на таку думку, дослідження аналізує можливості застосування референційного підходу до визначення значення юридичного концепту, оскільки, ураховуючи комунікативно-прагматичні особливості юридичного концепту (юридичний ефект і розпливчастість), такий підхід є переважальним, тому що за допомогою теорії референції розкривається логіко-предметний зміст концепту, внутрішня структура його референта, який має символічний, знаковий характер. Було встановлено, що референтом юридичного концепту є юридична ситуація.*

Ключові слова: *референція, референт, юридичний концепт, юридична ситуація, об'єктивна дійсність.*

Abstract. *The article deals with various theories of reference in particular theory of Danish lawyer A. Ross that claimed that legal concepts do not have extra-linguistic referent. In spite of this thought the research analyzes possibilities of use of referential approach to the definition of the meaning in legal concept as considering communicative and pragmatic concept (legal effect and prevarication), this approach prevails because the theory of reference reveals logic and subject content of the concept, internal structure of its referent that has a symbolic, sign-orientated nature. We established that the referent of legal concept was a legal situation.*

Key words: *reference, referent, legal concept, legal situation, objective reality.*

Постановка проблеми. Питання дослідження значення мовних одиниць завжди **актуальне**, оскільки як вважає Б. Уорф: «лінгвістика — це в основному пошуки значення» [1, с. 43]. Особливо цікавим є питання визначення значення юридичного концепту, яке тісно пов'язане з проблемою мовного знака, тому що «знак — це двостороння сутність і одна з його сторін представлена саме значенням» [2, с. 45]. Як визначити значення юридичного концепту? На перший погляд — це методологічне питання обрання із існуючих підходів до значення. Значення як сукупність семантичних ознак, як прототип, як «родинна» схожість чи значення як референція? Ми висуваємо гіпотезу, що референційний підхід найбільше відповідає визначенню значення юридичного концепту як його побудова в мові й мовленні. **Актуальність** даного дослідження обумовлюється необхідністю глибшого вивчення природи юридичних концептів, які є інструментами пізнання дійсності, порушення питання про автономію юридичного дискурсу стосовно інших дискурсів. **Об'єкт** даного дослідження — юридичний концепт, **предмет** — референційний підхід до його значення, **мета** —

вивчення комунікативно-прагматичних особливостей референційного підходу до юридичних концептів. **Завдання:** розглянути різні концепції теорії референції, обґрунтувати переваги й недоліки референційного підходу до значення юридичного концепту та визначити, зрештою, що є його референтом. **Матеріал дослідження** — тексти Цивільного кодексу Франції. При цьому ми виходимо з положення, що концепт і термін невід'ємні при аналізі, хоча вони не тотожні. Концепт — це ментальна операція [3; 4], термін — лінгвістична, хоча у вітчизняній лінгвістичній і юридичній літературі, частіше вживається термін «поняття», а не концепт, але намітилася вже тенденція до їх розмежування. Основні характеристики юридичних концептів: юридичний ефект і розпливчастість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільше уваги приділяється теорії референції в логічній семантиці (Н. Арутюнова, Р. Карнап, Ж. Кляйбер, О. Кубрякова, О. Падучева, Х. Патнем, Ю. Степанов та ін.). Згідно з цією теорією, імена представляють сутності, дієслова — процеси, прикметники — властивості, що відповідає поділу на терміни-речі і терміни-предикати або ознакові слова, які характеризуються як одиниці, що не мають референта [5, с. 74].

Результати дослідження. Отже, питання значення і логіко-предметного змісту юридичного концепту тісно пов'язане з поняттям референції (теорією номінації, позначення), тобто з відношенням мовних знаків — як окремих слів, так і висловлень — до позамовної дійсності [4, с. 3]. З цього погляду слово є референтом, тобто представником класу речей, що демонструє, скажімо, дефініція *каравану:* «*Est considéré comme caravane le véhicule qui…*». Це дозволяє вивчати кожне слово через безпосередній контакт із предметом, до якого воно відсилає, що робить поняття референції центральним у процесі пізнання. Ж. Хеймен та Р. Ленекер категоричні у своєму висновку, що лінгвістика просто не може не бути енциклопедичною [6; 7]. Проте слід погодитися і з думкою, що референція і значення — явища різні. Так, А. Вежбицька вважає, що семантика не повинна торкатися наукового світу, а обмежуватися лише міркуваннями про наївну картину світу [7]. Починаючи з Ф. де Соссюра з його теорією знака, в лінгвістиці спостерігається тенденція усувати референцію з тематики лінгвістичних досліджень, зважаючи на такий його підхід: «Ідея, що знак ізолюється, а потім йому намагаються надати значення, є ілюзорною, тому що будь-який смисл є контекстуальним. Ізольованого слова не існує. Вибір означуючого залежить від взаємодії між означуваним і автором означення», — твердить учений [8, с. 59].

Суттєвою перешкодою для вирішення проблеми референції, на наш погляд, є трактування предмета означення як матеріального, існуючого фізично об'єкта дійсності. За такого підходу ознакові слова є нереференційними, оскільки у матеріальному світі їм не відповідає денотат означення. Така думка аргументується із залученням ідеї «розмитості» ознакових слів і лінгвістичної безперспективності пошуку «відмінності між екстенсіоналом типу «білий», «зелений» поза контекстом сполучуваності з предметними іменами [4, с. 17].

Якщо так вважати, то нереференційними виявляються не лише ознакові слова, а й абстрактні імена, а також вигадані, фантастичні речі, персонажі тощо

[9, с. 19–21]. Скажімо, у французькому законодавчому дискурсі функціонує багато абстрактних понять: *autorité parentale (батьківський авторитет), propriété (власність), droit d'usage (право користування)* та ін., проте в аспекті розглядуваної теорії референції вони нібито позбавлені значення, тому що не мають референта.

Положення, яке пов'язує позначення з фізичним існуванням предметів, робить нерозв'язним питання референційної природи ознакових слів, а між тим вони відіграють суттєву роль у процесі пізнання, номінації і в комунікативних актах. Спробою відкинути рамки, у межах яких генералізується роль фізичної сутності у позначенні об'єктів, стала антична ідея «можливих світів», пов'язана з індивідуальним сприйняттям дійсності. По суті мова тут іде про «ідеального», «віртуального референта», природа якого зумовлена ступенем абстрагування змісту мовних одиниць і семантичної функції, виконуваної ними, й базується на власній системі пресупозиції [10, с. 77]. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що ідеальним референтом може бути не лише представлення, а й інтенсіонал і екстенсіонал поняття як сторони концептуального порядку, що мають позамовний характер. Право часто звертається до такого прийому, як «юридична фікція», що полягає у «визнанні неіснуючого факту існуючим, а існуючого неіснуючим, щоб контролювати реальність» [11, с. 235]. Наприклад, легальна дефініція смерті у актуальному французькому законодавстві насамперед визначається смертю мозку (решта органів ще може діяти) [17, с. 747], а це не можна розцінити інакше, як наслідок віртуалізації ознак. Мертва частина тіла — мозок, розглядається як смерть усього тіла, а отже це дефініція через меронімію. Це приклад ментальної референції (можливого світу) — правдоподібне майбутнє вважається вже реалізованим (пацієнт, мозок якого мертвий), замість того, щоб вважатися «помираючим» кваліфікується як померлий, щоб уможливити трансплантацію органів для порятунку інших.

Пошуки шляхів вирішення цього питання пов'язані з ім'ям Х. Патнем, яка розробила нову теорії референції, що базується на протиставленні двокомпонентного трактування: референт — екстенсіонал, значення — інтенсіонал. Дослідниця вважає, що значення терміна не зводиться до його екстенсіонала [12] і не належить одній окремій людині, а визначається всіма, хто володіє даною мовою. Спільні ознаки притаманні всім правильним вживанням і складають відносно стабільне «ядро» значення, що виступає «центром конвергенції» всіх історично змінних значень даного терміна [12]. Такий підхід відповідає і нашому баченню концепту, розумінню віртуальної референції. Запропонована теорія референції сприяла формуванню адекватнішого й глибшого представлення того, у який спосіб функціонує мова і як відбувається взаємодія носія мови з навколишнім світом, уможливила розуміння того, що межі концепту характеризуються дифузністю, а його смисл актуалізується в дискурсі.

Звернутися до теорії референції нас спонукала дискусійність питання референції юридичних концептів, можливість дефінітивного визначення яких перебуває в центрі уваги багатьох теоретиків права, зокрема датський правознавець А. Росс твердить, що юридичні концепти не мають

екстралінгвістичного або семантичного референта, а тому не мають значення [13, с. 133]. Щоправда, це твердження він конкретизує зауваженням, що хоча юридичні концепти позбавлені референта, вони не позбавлені значення (сигніфікату). Визнавши, що висловлення може мати мовне значення, не маючи референта [там само, с. 133], він спирається на праці Ф. Стросона, для якого «значення є функцією фрази чи виразу»: «Знати, має фраза значення чи ні — це знати, чи існують мовленнєві звички, домовленості, правила, які дозволяють логічне використання фрази, щоб щось висловити» [14, с. 67]. У цьому аспекті вагомим є висновок Е. Бенвеніста: «На відміну від імені, фраза, як складна сутність, має одночасно смисл (оскільки несе смислову інформацію) і референт (оскільки співвідноситься з відповідною ситуацією») [15, с. 334]. Детальніше поняття ситуації в плані референції розкриває В. Г. Гак: «Референтом висловлення є ситуація, тобто сукупність елементів, які присутні у свідомості мовця в об'єктивній дійсності в момент «мовлення» і зумовлюють певною мірою набір мовних елементів при формуванні самого висловлення» [16, с. 351]. Значення цих положень для галузі права важко переоцінити: виходячи із ситуативної теорії значення, референтом юридичного концепту є юридична ситуація з тим уточненням, що вона як текст особливого роду, як акт комунікації актуалізується в момент її тлумачення суддею, а в аспекті референційної теорії значення вона є віртуальним референтом, концептом, значенням, терміном.

Висновок. Розглянувши реальні можливості застосування референційного підходу до значення у французькому законодавчому дискурсі, відзначимо його безперечні переваги, адже теорія референції дозволяє розкрити логіко-предметний зміст концепту (терміну) і внутрішню структуру його референта. Теоретична термінологія повинна залучати референт до свого аналізу, це, зокрема, допомагає усувати небажані конотації (для прикладу: *centrale atomique* не тотожне *centrale nucléaire*), але при цьому слід брати до уваги, що референт має символічний, знаковий характер, а це передбачає його образність і несподівані репрезентації.

Література

1. Уорф Б.Л. Об организации семантической информации в словаре / Б. Л. Уорф; [пер. с анл.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1976. — Вып. VI. — С. 23–61.

2. Апресян Ю.Д. Избранные труды : в 2 т. / Ю. Д. Апресян. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М.: Рос. акад. наук. Языки русской культуры. Восточная литература. Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. — 1995. — 767 с.

3. Арутюнова Н.Д. Референция // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — С.411–412.

4. Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью: референц. аспекты семантики местоимений / Е. В. Падучева. — [5-е изд. испр.] — М.: ЛКИ, 2008. — 288 с.

5. Lyons J. Linguistique générale / J. Lyons. — P.: Larousse, 1970. — 384 p.

6. Haiman J. Dictionaries and Encyclopedias / J. Haiman. — N.Y.: Lingua, 1980. — P. 329–357.

7. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R. W. Langacker. — Stanford. University Press, 1991. — 395 p.

8. Вежбицка А. Речевые акты / А. Вежбицка; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1985. — Вып. 16: Лингвистическая прагматика. — С. 217–237.

9. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр; [пер. с фр. А. А. Холодовича]. — М.: Прогресс, 1977. — 256 с.

10. Palmer F. Semantics. A new outline / F. Palmer. — Moscow: Vysshaja Skola, 1982. — 111 p.

11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля, 2008. — 711 с.

12. Putnam H. Meaning and Reference / H. Putman // The Journal of Philosophy. — Cambridge: Ed.Mirgalit, 1973. — Vol. 8. — P. 699–711.

13. Ross A. Sur les concepts d'État en droit constitutionnel / A. Ross // Droits: revue française de théorie, de philosophie et de culture juridiques. — P.: PUF, 1996. — n. 23. — P. 131–144.

14. Стросон П.Ф. Идентифицирующая референция и истинностное значение / П. Ф. Стросон; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1982. — Вып. XIII. — С. 55–86.

15. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист; [пер. с фр. Ю. Н. Караулова]. — М.: УРСС. — 2002. — 446 с.

16. Гак В.Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной стилистики: сб. науч. тр. МГИИЯ им. М. Тореза / под ред. Т. Г. Баталовой. — М.: Наука, 1973. — С. 349–372.

17. C. civ. — Code civil. — [107e éd.]. — P.: Dalloz, 2008. — 707 p.

Місник Н.В.
кандидат філологічних наук
доцент кафедри україністики
Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця
Палій М.О.
доктор, доцент кафедри «Методика»
Шуменський університет «Єп. К. Преславський», Болгарія

ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ЯК ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. *Сучасне викладання мови в академічному середовищі є елементом складного навчального процесу. Його неможливо аналізувати, розробляти та оптимізувати поза контекстом інформаційно-комунікаційних технологій.*

Ключові слова: *викладання мови, змішане навчання, конструювання процесу викладання.*

Abstract. *Contemporary academic language teaching is an element of a complex educational process. It cannot be analyzed, developed and optimized outside the context of information and communication technologies.*

Key words: *academic language teaching, Blended learning, constructing a process of teaching.*

Академічне мовне навчання сьогодні — елемент комплексного освітнього процесу. Таке навчання не може розвиватися й оптимізуватися поза контекстом сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Імперативні вимоги в цьому плані не лише задекларовані чинними європейськими директивами, а й зумовлені самими потребами тих, хто навчається.

Накладання технологій на будь-яку академічну програму — програму вивчення конкретної дисципліни — пов'язане з осмисленим переглядом, адаптацією матеріалу, спеціальною підготовкою учасників цього процесу. Трансформації потребує також порядок оцінювання результатів навчання.

Для української викладацької практики цікавим у цьому плані є досвід європейських колег щодо викладання мови країни навчання (зокрема, викладання болгарської мови для студентів англомовної форми навчання). Йдеться про викладання мови як іноземної за методом Blended Learning.

Поняття *blended learning, змішане навчання, гібридне навчання, технологічно орієнтоване навчання* часто розглядають як взаємозамінні. Мова йде про певний консенсус стосовно визначення *змішаного навчання*, в основі цього визначення — підхід, метод чи освітня програма, що поєднує онлайн цифрові медійні засоби з традиційними методами аудиторного навчання, з елементами контролю з боку студента часу, місця, способу і темпу навчання. Науковці тлумачать Blended Learning як «змішані системи навчання», що комбінують традиційне навчання з комп'ютерно орієнтованим [1, 5].

Дослідник Норм Фрізен вважає, що термін *змішане навчання* в його сучасній версії позначає обсяг можливостей, які виникають внаслідок поєднання цифрових медійних засобів з усталеними формами навчання в аудиторії, коли передбачено обов'язкову фізичну присутність викладача і студентів [2, 5]. З огляду на сучасну дидактику візьмемо за робочу дефініцію Blended Learning як інтегрованої концепції оптимальної побудови навчального процесу, що об'єднує можливості нових інтернет-технологій, з одного боку, та «класичних» методів навчання, з іншого.

Відомі різноманітні моделі змішаного навчання з численними компонентами: дистанційне навчання, веб-семінари, онлайн конференції та сесії, а також інші медійні засоби — Facebook, Twitter, YouTube, Skype, блоги, подкастинг та ін. З огляду на мету нашого дослідження — конструювання моделі змішаного навчання для вивчення мови як іноземної — доцільним є розглянути концепцію поєднання елементів онлайн навчання, дистанційного навчання за допомогою інтернету та традиційних форм навчання.

Така концепція була покладена в основу створення навчального комплексу з вивчення болгарської мови англомовними студентами в рамках проекту «*Електронен курс по български език в академична среда»* («Електронний курс з

болгарської мови в академічному середовищі»), реалізованого науковцями кафедри слов'янських мов у Департаменті іноземних мов Медичного університету-Варна (Республіка Болгарія) [3]. Основою Blended Learning навчальної моделі стало поєднання можливостей академічної платформи для електронного навчання Blackboard в МУ-Варна з можливостями університетського спеціалізованого телебачення MU-TV і традиційними методами аудиторного навчання.

Загальновідомо, що конструювання моделі гібридного навчання передбачає наявність різних форм навчання з їхнім відповідним співвідношенням і послідовністю, що відбивається в академічній програмі.

Як показує досвід колег, питання пропорції електронного навчання й аудиторних годин має розв'язок на користь останніх, позаяк має враховуватися насамперед специфічний контингент студентів англомовної форми навчання.

Для англомовних студентів, мотивованих вивчати мову країни навчання низкою соціальних, академічних та професійних чинників, процес вивчення однієї із слов'янських мов є вельми складним. Специфічне звучання, особливості словотворення, основні правила граматичної системи, що не мають аналогів в їхній мовній практиці, викликають комплексні труднощі у вивченні мови. За оцінкою самих студентів, значно ефективнішою є робота в аудиторії разом із викладачем і групою, в умовах живого спілкування. Результати опитування студентів 2-го курсу (Німеччина, Великобританія, Іспанія) показують, що 49% опитаних віддають перевагу аудиторному навчанню, 50% обирають модель змішаного навчання, і лише 1% анкетованих студентів хотіли би вивчати болгарську мову онлайн. Таким чином, нова трансформована програма з болгарської мови для студентів 2-го курсу містить 30% матеріалів онлайн у Blackboard і 70% змісту навчального матеріалу, що вивчається аудиторно. У програмі відбито бачення студентами моделі онлайн навчання як модерного і ефективного способу самостійного навчання, коли студент має можливість самостійно планувати свою роботу. З іншого боку, базовою залишається позиція, що присутність викладача в процесі навчання є абсолютно необхідною.

Як ми вже зазначали раніше, обговорення ролі викладача в сучасній національній вищій школі є сьогодні предметом міжкультурного діалогу фахівців. Так, актуальні питання із зазначеної вище тематики розроблялися в рамках науково-дослідного проекту «*Образователни практики за оптимизиране на педагогическата комуникация»* викладачами кафедри методики факультету гуманітарних наук Шуменського університету «Еп. Константин Преславський» (Республіка Болгарія) і кафедри україністики Національного медичного університету ім. О. Богомольця (м. Київ, Україна) [4; 5]. Освітні практики, запропоновані в результаті роботи учасників проекту, мають на меті оптимізацію педагогічних комунікацій і підвищення мовної, методичної та профільної підготовки студентів.

Важливо зауважити, що окреслені вище освітні моделі є універсальними і цілком застосовними в організації і трактуванні навчального процесу обох країн, оскільки системи вищої освіти Болгарії і України базуються на загальних

положеннях, не мають істотних відмінностей і рухаються в одному напрямку. Викладання дисциплін у вищій школі, зокрема й слов'янських мов, за сучасними стандартами, з використанням інформаційно-комунікативних технологій покликане сприяти особистій мотивації, успіху та задоволенню у процесі навчання як студентів, так і викладачів.

Література

1. Bonk C., Graham C. The hardbook of blended learning environments Global perspectives, local designs. San Francisco Jossey-Bass/Pfeiffer., 2006. — P. 5.
2. Frisen N. http://learningspaces.org/papers/Defining_Blended_Learning_NF.pdf
3. Български език като чужд за медицинска комуникация: http://imed-komm.mu-varna.bg
4. Научноизследователски проект «Образователни практики за оптимизиране на педагогическата комуникация» (№РД-08-320/13.03.2015 г.), Факултет по хуманитарни науки. — Шумен, Университетско издателство «Епископ Константин Преславски», 2016.
5. Милена Палий, Наталия Мисник. Стиль общения преподавателя как фактор оптимизации педагогического процесса / Сб. ст.: «Образователни практики за оптимизиране на педагогическата комуникация». — Шумен, университетско издателство «Епископ Константин Преславски», 2016. — С. 56–63.

Прокопчук Л.В.
викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Анотація. *Стаття торкається проблеми застосування методу проектів як особливо ефективної форми навчання на заняттях з німецької мови для розвитку міжкультурної компетенції.*

Ключові слова: *міжкультурна компетенція, діяльнісно орієнтоване заняття, метод проектів, країнознавча компетенція, професійно спрямованого вивчення іноземної мови.*

Abstract. *The article concerns the problem of applying of project method as especially effective learning strategies in German lessons for the development of intercultural competence.*

Key words: *intercultural competence, interactive learning, project method, knowledge of the country, professionally oriented foreign language lesson.*

Через все зростаючу глобалізацію світу міжкультурна компетенція стала відноситись до ключових понять, яке неможливо ігнорувати і яке відображено в освітніх стандартах сьогодення. Мова іде про вміння обходитись зо всім чужим та не схожим на рідне, про володіння іноземною мовою; але і також про обізнаність щодо культурних особливостей іноземної мови, яку вивчаєш.

Мета дидактики з формування міжкультурних знань — звернути увагу молоді або тим, хто вивчає іноземні мови, на чужу і власну культури, тому що сприйняття чужого врешті решт впливає на свідомість індивіда.

Іншомовна компетенція передбачає, що той, хто оволодіває іноземною мовою, може вживати мовні знання доречно з метою порозуміння та здобувати інформацію адекватно своєму фаху. У цілому для професійно спямованого вивчення іноземної мови міжкультурні знання значать набагато більше ніж вивчення фахової лексики або загальномовних тем, граматики та отримання країнознавчих знань з географії та історії країни. Комунікативність та здібність орієнтуватись в культурі, мову якої вивчаєш, досягаються завдяки знанням іншого роду. До знання чужої культури відносяться такі аспекти, як: заведений порядок та буденні ритуали; форми обходження (ввічливість, дотримання етикету, пунктуальність); теми-табу в культурі; теми для «small talk»; невербальна комунікація; звичаї та традиції; уяви, цінності та норми; віросповідання; поведінкові зразки чоловіка та жінки; прислів'я, фразеологізми, образна мова та особливо в сфері професійного спілкування; знання про позиціонування майбутнього фаху, чи професії в суспільстві країни, мову якої вивчаєш; знання про типові ситуації та розподіл ролей в рамках усної або писемної комунікації [1]. Навіть набувши такого роду знання не варто обмежуватись лише когнітивними знаннями. Тільки лише при занурені в автентичні ситуації (будь то реальна або віртуальна комунікація) зустрічаються культурно обумовлена само ідентичність того, хто вивчає мову, та чужа культурна реальність. Порівняння цих двох утворень уможливлює зміну перспективи бачення та має сприяти взаємоповазі та порозумінню. Лише в процесі зіткнення та взаємодії представників різних культур набуваються необхідні міжкультурні знання.

У рамках предмету «іноземна мова» формування міжкультурної компетенції має завдання, підготувати студентів до зустрічі з носіями певної іноземної мови, як за межами та і в межах країни.

У рамках професійно спрямованого вивчення іноземної мови, яке має на меті демонструвати дієздатність студента в іншомовному середовищі, Христ [4] виділяє міжкультурну компетенцію як соціальну та характеризує її як:

- толерантне відношення до мовних помилок при спілкування рідною мовою з іноземними партнерами;
- готовність до ситуації спілкування іноземною мовою;
- чутливість до специфічних культурних понять та способу висловлення;
- акцептування мови жестів при взаємодії зі співрозмовником;
- урахування специфічних культурних форм комунікації;
- намагання вживати стандартизовану мову під час комунікації.

Які методи та стратегії навчання особливо сприяють розвитку міжкультурної компетенції та набуттю міжкультурних знань? Як ми можемо на заняттях з іноземної мови створити умови, що уможливлюють культурний обмін, занурюють в культурне середовище?

Проектна форма роботи або метод проектів німецькі дослідники Ек, Легенхаузен, Вольф виділяють як найбільш адекватними для роботи з інтернетом,

зазначивши, що засоби комунікації сприяють в першу чергу міжнародним контактам, допомагають розвитку креативного письма; слугують для дослідження власного та чужого культурного середовища; допомагають розкривати фахову, над фахову, тематично вузько сформульовану проблематику; завдяки присутності в проектах елементів гри та духу змагання вони сприяють креативності тих, хто вивчає іноземну мову [4]. Також про створення аутентичної комунікації завдяки інтернет-проектам говорив Ф. Бубенхаймер в своєму нарисі «E-Mail-Projekte im DaF-Unterricht». Живе листування з іноземним партнером, на його думку, замінює нудне створення уявного листа з подальшою роботою над помилками, сприяє підвищенню мотивації з боку тих, хто вивчає іноземну мову [4]. Також він відзначає з огляду на розвиток країнознавчих знань та міжкультурної компетенції, що відбувається обмін специфічним країнознавчим та культурним досвідом з тими, хто володіє таким досвід особисто, як громадянин відповідної країни, як носій відповідної мови з приналежністю до того чи іншого культурного простору и може поділитися таки досвідом з перших рук [4]. Такий досвід, на його думку, не замінить не жодний підручник. Наприклад, для країнознавчих проектів Ф. Бубенхаймер розглядає два варіанти: 1) Проекти призначені для студентів просунутого рівня володіння мовою, коли ведеться спочатку пошук та збір інформації, та потім повідомляється партнерам. 2) Студенти отримають доступ до країнознавчого матеріалу з позиції місцевого, представника того, чи іншого культурного простору. Таке занурення найбільш цікаве и найбільш ефективне, якщо ідеться про окремий аспект країнознавства або культури, який учасники проекту безпосередньо опрацьовують за умовою завдання. Таки проекти слугують для створення повноти аутентичної картини іншого культурного простору, пережитого спочатку з відеофільмів та отриманого від інформації з підручників, а потім в найкращому випадку доповненого за допомогою студента-однолітка з іншої країни.

Заняття, що спрямоване на активну діяльність, особливо підходить для досягнення цілей уроку спрямованого на формування міжкультурної компетенції. Діяльнісно орієнтований навчальний процес є цілісним та побудований на активності тих, хто навчається; тут очікується прогнозований кінцевий результат і має місце збалансована розумова праця. Будь-яка діяльність має мотив, мету та план, та веде до результату, який наступає по досягненню визначеної мети. Основою діяльності є система конкретних дій та операцій, спрямованих власне на досягнення мети.

Однією з важливих методик діяльнісно спрямованого навчання є метод проектів, якій має на меті об’єднувати зусилля та відповідальність викладача та учня, створюючи в кінцевому результаті продукт, якій співвідноситься з реальними потребами тих, хто навчається. Проекти під час навчального процесу відрізняються тим, що [6]:

- мають мету, яка уможливлює використання мови в комунікативній ситуації, що дозволяє кожному учаснику проекту відкривати нове, невідоме і набувати знань;

- спільне планування та виконання з залученням викладача і студента. Хоча студенти роблять намагання обійтися старими знаннями при виконанні проекту, використовуючи наявні знання з іноземної мови, викладач має виступити у ролі мовної та ділової підтримки, запропонувати мовні засоби, що можуть бути використані під час подолання задач проекту;

- розширюють рамки академічного заняття, коли на власному досвіді в конкретній ситуації пізнається єдність мови та культури;

- активізують самостійну роботу з пошуку інформації та організаційну робота тих, хто вивчає мову, завдяки використанню усіх існуючих і допоміжних засобів (як словників, підручників з граматик так і інтернет-ресурсів, камери, мікрофону тощо);

- має результат, який можна продемонструвати перед аудиторією та за межами навчального приміщення, та може мати продовження. Робота над мовою здійснюється тут у формі переопрацювання та покращення кінцевого продукту проекту.

Проект поділяють на наступні стадії з точки зору навчальної практики: 1) етап вибору орієнтирів, розгляд тем, усвідомлення актуальності; 2) етап планування, створення робочих груп, визначення напрямку пошукової діяльності та утвердження відповідної форми презентації; 3) етап пошукової роботи; 4) етап опрацювання; 5) презентація; 6) етап оцінювання.

Також проекти сьогодні поділяють за категоріями [6]:

1) за тривалістю та застосовуваністтю в процесі навчання (міні-проекти на уроках, дослідження навколо, великі проекти);

2) за місцем проведення проекту (в аудиторії, поза аудиторією, віртуально в Інтернеті);

3) за кількістю учасників (індивідуальні проекти, у малих групах, уся група, широкомасштабні для багатьох груп);

4) за ступенем структуризації та керування з боку викладача та студентів (проекти самостійно обрані та організовані студентами; проекти з ініціативи викладача для виконання предписаних завдань з програми; проекти, які здійснюються з обох боків);

5) за відношенням до актуальності (торкання життєво важливих тем; теми, що менш за все відносяться до кола інтересів учасників проекту);

6) за видом завдання (проект-пошук; проект-інтерв'ю; проект з текстами; інтернет-проект);

7) за типом презентації (у формі вистави; виготовлення постерів, стінгазет; створення радіопередачі).

Задачої викладача сьогодні є співвіднести навчальну мету з методичних арсеналом, врахувати особливості мовної підготовки студентів, зробивши правильний вибір.

Один з прикладів навчального проекту для студентів економічних спеціальностей, які вивчають німецьку мову — заснування міні-підприємства. Для роботи над цим проектом потрібно заснувати віртуальне міні-підприємство [3]. У процесі вибору назви, логотипу та при здійсненні справжньої

ділової кореспонденції, листуванні можна випробувати на власному досвіді вникнути у підприємницьку культуру власної країни та країни-іноземного партнера.

Дуже цікавою видається ідея проекту на час практики. Сьогодні в кожній групі є студенти, які підробляють влітку в Німеччині. Пропонується під час практики за кордоном вести культурний щоденник, нотувати за 3 показниками [3].

1) яку поведінку я спостерігаю?

2) як я цю поведінку інтерпретую?

3) як я емоційно реагую на цю поведінку?

З власного досвіду знаю, що студенти самі розповідають на першому занятті про свої враження від перебування влітку в Німеччині. І власно кажучи вони таки спостереження проводять мимоволі. Було б дуже ефективно упорядковувати такі враження за допомогою задач проекту. Спостереження можуть стосуватись таких поведінкових ситуацій:

- як відбувається спілкування без слів, які жести, яка міміка спадає в очі;
- які традиції пригортають до себе увагу;
- які звички щодо харчування та вживання напоїв;
- як поводяться в гостях, хто кого запрошує, які подарунки прийнято дарувати;
- яку роль відіграє спорт, вільний час.

Коли студенти працюють, то також доречно їм запропонувати провести спостереження в професійній сфері, наскільки це можливо:

- ієрархія, звідки видно хто керівник;
- чи багато жінок на керівних посадах;
- як комунікують між собою співробітники, як вони звертаються один до одного;
- як приймаються рішення, як функціонують «робочі літучки».

При проведенні таких проектів, по поверненню щоденник студента має містити відповіді на такі питання [3]:

- Яку уяву я мав про країну до перебування там?
- Чи змінилось моє сприйняття чужої країни?
- Через що або завдяки чому змінилось?
- Які би поради я дав своїм одногрупникам, що планують працювати або провести практику в цій країні?

Думаю, що підгрунття для таких проектів вже дозріло і вони будуть корисними для студентів нашого університету, для тих, хто вивчає німецьку мову.

Методичний комплекс Aspekte видавництва Langenscheidt для мовного рівня B1 пропонує проекти до кожного розділу. Розрізняються проекти до теми як додаткове самостійне завдання та інтернет-проекти як окремий блок. Для розділу 8 «Konsum» пропонується як самостійне проектне завдання з презентацією в аудиторії так й інтернет-проект. Наприклад, я використала запропонований методичний матеріал, але поєднала два види проектних завдань таким чином.

У першому проектному завданні студенти мають дослідити рекламні ролики 5 відомих світових брендів, марок та презентувати перед групою, висловивши свої оцінку. Інформація має бути впорядкована в вигляді таблиці з трьох стовпчиків: назва бренду, рекламний слоган, оцінка. Студенти досліджують рекламу відомих брендів паралельно в німецьких та українських засобах інформації. Таким чином вони порівнюють рекламні слогани, рекламне відео. Як правило порівнюють такі відомі бренди, як puma, Mercedes, Adidas, Ariel. Для студентів з гарною мовною підготовкою, я пропоную поєднати таке завдання з інтернет-проектом до теми. Указаний інтернет-проект передбачає, що студенти проаналізують рекламу в медійному просторі власної країни, виділять найбільш активні рекламні кампанії. Після того вони мають зробити висновки, що до особливостей реклами в рідній країні та порівняти рекламу українських брендів з німецькими.

З власного досвіду, хочу зазначити зацікавленість студентів в виконані саме цього проекту. Деяким студентам вдалося добре проаналізувати відмінності в рекламному просторі країн, виділити надзвичайне або те, що сподобалось. З точки зору вивчення мови, вважаю, що студенти також використовують свої мовні знанні і вони їм, в першу чергу, допомагають виявляти розбіжності. «Не просто чисто — бездоганно чисто» та німецьке «Nicht nur sauber sondern rein» (Ariel) такі порівняння відомих рекламних слоганів, безперечно, заставляють краще пізнавати мову.

Ще одним з вдалих проектів, які сприяють розвитку міжкультурної компетенції на заняттях з німецької мови, вважаю проект у методичному комплексі EM-Kurs/Hauptkurs видавництва Hueber, який розрахований на вивчення німецької в країнах німецькомовного регіону та попередньо задуманий як країнознавчий проект. Але автори методичного комплексу також пропонують його застосувати для розвитку міжкультурної компетенції у тих, хто вивчає німецьку за межами німецькомовного регіону. Для цього проекту студенти мають дослідити кав'ярні навколо та зробити опитування. Для тих, хто вивчає німецьку за межами німецькомовного регіону, пропонується пошукати інформацію, щодо відмінності культури споживання, ритуалів; встановити поведінкові відмінності в культурі кав'ярень (виклик офіціанта, чайові, формули ввічливості). Такий проект допомогае вочевидь не розвитку міжкультурної компетенції і безпосередньо мовного аспекту.

Ґрунтовні країнознавчі знання є невід'ємною передумовою для розуміння чужих систем культурних цінностей.

Сприйняття та оцінка чужого можлива лише на підставі всеосяжних знань з історії та соціокультурних знань.

Висвітленні вище характеристики методу проектів дозволяють застосовувати його в вищій школі для формування країнознавчих знань та міжкультурної компетенції в процесі викладання німецької мови.

Література

1. Ursula Bertes, Sandra de Vries, Nino Nolte (Hg.) (2007): Fremdes Lernen. Aspekte interkulturellen Lernens im internationalen Diskurs. Münster: Waxmann Verlag.
2. Michael Byram (1997): Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.
3. Bernadette Bideau. Interkulturelles Lernen im Fremdsprachenunterricht? April 12, 2017. Language Study Teaching. By Bernadette Bideau. [Електроний ресурс]: www.homeexposure.ca
4. Dr. Ulrich Zeuner, Technische Universität Dresden Fakultät Sprach- und Literaturwissenschaften/ Institut für Germanistik, Lehrbereich DaF, Landeskunde und interkulturelles Lernen [Електроний ресурс]: wwwpub.zih.tu-dresden.de/~uzeuner/...landeskunde/zeuner_...
5. Michaela Perlmann-Balme, Susanne Schwalb-Alexandra Schlemmer (2006): EM neu Hauptkurs, Deutsch als Fremdsprache, Niveaustufe B2, Lehrerhandbuch, 2006 Max Hueber Verlag Ismaning, Deutschland.
6. Susan Kaufmann, Erich Zehnder, Elisabeth Vandereiden, Winfrid Frank (2008) Fortbildung für Kursleitende Deutsch als Zweitsprache, Band 3 Unterrichtsplanung und —durchführung Hueber Verlag Ismaning, Deutschland.

Сікорський А.І.
кандидат технічних наук, головний спеціаліст
Київської міської державної адміністрації

ГЕНЕЗИС ПИСЕМНОСТІ ЯК ПЕРШИЙ ПРИКЛАД СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ ОСВІТНІМИ ЗАКЛАДАМИ

Анотація. *Ця робота представляє розроблену нами економічну модель писемності. Дана модель була використана для аналізу генезису трьох видів писемності. Це дозволило нам відповісти на питання походження цих видів писемності, а також показати ключову роль писемності в створенні учбових закладів та причини їх співробітництва у стародавні часи. Також показано, як економічні фактори впливали на процес розвитку політики учбових закладів щодо розвитку писемності.*

Ключові слова: *модель писемності, походження перших учбових закладів давнини, співпраця між учбовими закладами.*

Abstract. *This article presents our economic model of writing. The model was applied in the genesis of three writing systems. As the result, we managed to determine how these writing systems were invented and the key role of writing in setting up the first ancient schools and what made them co-operate. It was also demonstrated how the economic factors influence the policy of schools on the writing development.*

Key words: *model of writing, setting up of the first ancient schools, cooperation between schools.*

Вступ. Роль писемності в сучасному світі важко переоцінити, оскільки вже протягом декількох тисячоліть вона є головною базою розвитку людства, котра набагато прискорила накопичення і розповсюдження знань. Дослідження

демонструють, що писемність не є чимось застиглим. Виявляється, що це динамічна система, яка розвивається за певними правилами. Відкриття цих правил дозволило по-іншому подивитись на історичні факти, а саме, зрозуміти чому і для чого виникли учбові заклади стародавності, ким вони були засновані та як функціонували.

Виклад основного матеріалу. Численні автори розглядали писемність як лінгвістичне явище. У межах цієї парадигми, як стало очевидно, неможливо з певністю відповісти на питання хто, коли та навіщо винайшов писемність. Нині переважає думка, що писемність походить від піктограм. Ця думка знаходить підтвердження у великій кількості фактичного материалу. Проте, вона визначає початок писемності з моменту появи піктограм, ігнорує передпіктограмний період і тим самим не відповідає на поставлені вище запитання. Denise Schmandt-Besserat у своїх роботах намагалась включити до розгляду артефакти передпіктограмного періоду шумерської писемності — жетони (token). Її висновки визвали обґрунтовану критику, оскільки входили у протиріччя з достовірними фактами наступного періоду розвитку клинопису, та не пояснювали походження та значення, важливих з точки зору автора, достовірних фактів, згаданих в її же роботах.

Системний аналіз лінгвістичної моделі писемності показує, що ця система не задовольняє критеріям повноти та достатності і тому не може потенційно відповідати на поставлені вище запитання з початкового періоду писемності та моделювати поведінку системи в майбутньому, що становить головну мету моделювання систем. У цій роботі зроблена спроба побудувати модель без вищезгаданих недоліків. Автор назвав її економічною моделлю.

Модель писемності повинна включати в себе необхідну та достатню кількість елементів для існування писемності як системи, та виконання своєї головної функції — передачі повідомлення в просторі та часі. Елементи моделі повинні взаємодіяти між собою за чіткими алгоритмами, які описують усі процеси та умови їх поведінки. Серед відомих способів опису моделей, була вибрана алгоритмічна форма для опису процесу життєдіяльності писемності без пов’язання її до конкретної писемності, але яка описує всі риси реально існуючих писемностей. З огляду на вищесказане, дамо наступне визначення писемності. Писемність — це процес передачі повідомлення в просторі та часі за допомогою носія від відправника отримувачу через доступні засоби зв’язку.

Таке визначення писемності передбачає, що будь-який процес починається з моменту, коли у відправника є повідомлення, яке потрібно відправити отримувачу, який знаходиться у віддаленому від відправника місті, тому що прямий звуковий зв’язок між ними неможливий. Тобто, повідомлення у звуковій формі треба зафіксувати на носії, для передачі його у просторі та часі і цей процес триватиме певний час, достатній, щоб повідомлення на носії повністю збереглося. Далі носій з повідомленням передається у просторі до місця розташування отримувача і отримувач використовує носій з повідомленням для відтворення його у початковому вигляді. Розглянемо детально кожний елемент процесу.

1. *Виникнення потреби* у передачі повідомлення у просторі та часі.

2. *Вибір технології фіксації*. Цей вибір виконується згідно з вимогами до результату фіксації та, у результаті якого обирається носій та інструмент фіксації.

3. *Вибір коду для фіксації повідомлення на носії.* Код обирається разом відправником та одержувачем або створюється для цього конкретного повідомлення.

4. *Навчання відправника технологіям фіксації та кодування повідомлення* або доручення виконати роботу з фіксації тому, хто пройшов певне навчання. Тут є свої вимоги до навчання.

5. *Фіксація повідомлення обраним кодом на носії* за допомогою інструмента фіксації. Тут є свої вимоги до технології фіксації.

6. *Передача носія з повідомленням від відправника до одержувача у просторі та часі.* Для такої передачі теж існують свої вимоги.

7. *Навчання отримувача технології декодування повідомлення* з носія у початкову форму повідомлення або доручення виконати роботу по декодуванню комусь іншому, хто пройшов таке навчання. Тут є свої вимоги до навчання

8. *Одержання отримувачем носія з повідомленням* через засоби комунікації. Тут є вимоги до засобів комунікації.

9. *Декодування повідомлення* у початкову форму. Тут є вимоги до процесу декодування.

10. *Отримання повідомлення одержувачем у початковому вигляді*.

Слід зауважити, що ця модель отримала назву економічної, через наступні причини. Надані в пп. 2–10 технологічні процеси є матеріало- та працевитратними, і тому, потребують матеріальних витрат. Отже, крім суто технічних вимог, необхідно додати економічні фактори. Також необхідно зазначити, що у результаті виконаних дій ані одержувач, ані відправник не одержують прямого економічного зиску, але задовольняють якусь дуже важливу потребу шляхом передачі та обробки повідомлення, якщо не рахуються з матеріальними витратами та не отримують при цьому прямого економічного зиску. Умовою початку процесу є як наявність потреби у передачі повідомлення, так і наявність матеріальних ресурсів для здійснення такої передачі. *Фактор наявності матеріальних ресурсів є визначальним.*

Як видно з наведеного процесу, лінгвістична модель описує тільки процеси, що відбуваються в п. 3, при цьому не враховуючи інші пункти, та не деталізуючи усі вимоги до цього процесу, що не дозволяє прогнозувати розвиток подій у майбутньому. За роки існування лінгвістичної моделі, з її допомогою так і не були знайдені відповіді на ключові питання щодо походження писемності, тому що вона не враховує всіх процесів в об’єкті дослідження.

Економічна модель писемності описує реальні системи писемності, які є динамічними системами зі зворотнім зв’язком. У межах таких систем не стоїть питання щодо попередників писемності, оскільки функціонування таких систем не починається з розвинутої системи кодування повідомлень. Початковою системою кодування повідомлень, з якої починає функціонування системи писемності, може бути будь-яка, але оскільки вона виконує свою функцію у межах початкових вимог, то вона продовжує своє існування.

Зі зміною вимог, на будь-якому етапі її існування, починають змінюватися її компоненти. Чи зникне коли-небудь необхідність у передачі повідомлення у просторі та часі? Ми поки сказати не можемо, але оскільки система писемності є елементом виживання людської спільноти, то скоріше за все — ні. Чи є система писемності унікальною, існуючою тільки у людській спільноті? Відповідь негативна, оскільки у тваринному світі існують такі системи. Наприклад, позначати свою територію за допомогою екскрементів, характерно для ссавців-хижаків. Це теж повідомлення, яке сприймається зором та нюхом у спільноті хижаків.

Центри навчання писемності. Пункти 4 та 7 моделі писемності говорять, що центри навчання писемності виступають невід'ємною частиною системи писемності. Появу та розвиток таких центрів було зафіксовано в історичних документах у різних географічних пунктах для різних систем писемності. Найбільш повна картина того, як з'явились такі центри на етапі зародження писемності представлена у документах періоду клинопису. Згідно з історичними фактами, поява учбових центрів була пов'язана з появою такої професії як писар. На першому етапі учбові центри існували у формі інститутів учнівства, які пізніше стали школами. Учбовий процес на першому етапі включав у себе техніку виготовлення носія повідомлень (глиняні таблиці) та засвоєння техніки нанесення знаків. Далі був процес засвоєння знаків. Оскільки знаки зберігались у вигляді погоджених з іншими писарями лексичних списків, то учні їх копіювали до повного засвоєння знаків. Ці копії ставали учбовим матеріалом для наступних поколінь учнів. Археологічні знахідки дозволяють оцінити розмір цієї діяльності. Тільки у місті Shuruppak з тисячі знайдених табличок 150 були лексичними списками, класифікованими відповідно до різних галузей знань (професії, рослини, тварини, ранги чиновників, ранги священників, списки богів, математичні терміни, списки товарів). Така традиція складати списки знаків була зафіксована і у стародавньому Китаї та Єгипті. За кількістю особистих печаток археологи нарахували 80 писарів у місті з населенням 15000–30000 осіб. Характерною є історія створення бібліотеки царя Ашшурбанипала, каталог якої складав понад 300 000 назв, плюс воскові таблиці і пергаменти (знайдено 30 000 таблиць). Цар розсилав своїх писарів по різних містах, де були храми або школи для копіювання різних текстів. G. Leick стверджував, що широке географічне розповсюдження (від Ur до Kish, та від Ebla (Syria) до Susa (Elam)) однакових лексичних списків, свідчить про процес уніфікації знаків, а, отже, і знань та про процес обміну між спільнотами писарів у різних країнах, які використовували клинопис.

Слід зауважити, що учбові центри з самого початку були установами, які орієнтувалися на клієнтів та існували в ринкових умовах. Тому вимоги щодо збільшення ефективності як самої технології писемності, так і ефективності учбового процесу діяли у них з самого початку. Конкуренція впливала як на зниження вартості послуг писаря, так і на методи навчання (замість одного учня набирали декількох, і так створювалась школа). Крім того, з'явилась спеціалізація за розділами знань. Хтось займався економічними текстами, а хтось сакральними,

і т.ін. На першому етапі спостерігався інтенсивний обмін на рівні погодження знаків, пізніше з появою спеціалізації такий обмін поступово зменшився аж до повного припинення, тому що знання були товаром та конфіденційною інформацією. Виконуючи замовлення клієнтів, писарі розвивали спеціальну лексику, створювали нові знаки, удосконалювали граматику. На піку розвитку клинопису нараховувалося понад 2000 єгипетських ієрогліфів і 50000 китайських ієрогліфів. Строки навчання такої кількості знаків були дуже довгими — 12 років для клинопису, 17 років — для єгипетських ієрогліфів, та все життя для китайських ієрогліфів. Особливо у китайській писемності спостерігалася велика кількість синонімічних за значенням знаків. Ступінь впливу економічних факторів на розвиток системи писемності, а з ним і на процес навчання, у різних системах був різним. В основному це залежало від головного замовника. Там, де це був бізнес, торгівля (Месопотамія), динамика географічного розповсюдження та розвитку самої писемності і учбових закладів була високою, і, як ми знаємо, розвиток цього виду писемності завершився створенням найбільш ефективного її вида — абеткового письма фінікійців. Там, де це був державний адміністративний апарат, піктографічне письмо було надовго законсервовано, і питання переходу на абеткове письмо було вирішено тільки у країнах, для яких це було запозичене письмо (Вьєтнам, Камбоджа, Лаос, частково Японія).

Слід зазначити, що така тенденція зберігається і в сучасних умовах. Там, де учбові заклади орієнтовані на бізнес-середовище та поставлені в ринкові умови, процес впровадження передових ефективних технологій навчання та генерації нових знань іде значно швидше порівняно з тими, де орієнтація йде на політику державного апарату.

Висновок. Як випливає з вищезгаданого, поява систем писемності зумовила появу учбових центрів у місцях використання писемності. Більш того, усі держави, які впроваджували у себе писемність, починали це робити зі створення учбових центрів. Проте, розвиток писемності вимагав не тільки створення учбових центрів, але й обміну інформацією між ними. Це було не тільки погодження лексичних списків, але й обмін знаннями, тому що лексичні списки фактично були енциклопедіями стародавнього світу. Наприклад, знайдені в Uruk глиняні таблиці, датовані 3300–2900 роками до н.е., як стверджує C. Walker на 85% були економічними текстами, а 15% — лексичними матеріалами. Треба зазначити, що учбові центри, особливо в країнах, що запозичували, творчо їх розвивали, оскільки необхідно було адаптувати запозичену писемність до місцевої мови. Навчання в учбових центрах не тільки писарів, але й лікарів, служителів культу, торговців, адміністраторів сприяло фіксуванню спеціальних знань та розвитку нових галузей науки та мистецтва.

Література

1. Schmandt-Besserat D., How Writing Came About, University of Texas Press, Austin, 1996. ISBN 0-292-77704-3.

2. Sagona T., The Wonders of Ancient Mesopotamia: How did writing begin? University of Melbourne, Presented by Museum Melbourne, 2012.

3. Visible Language. Inventions of Writing in the Ancient Middle East and Beyond (ed. C.Woods), Oriental Institute Museum Publications, 32, Chicago: University of Chicago, 2015, ISBN 978-1-885923-76-9.

4. Walker C.B.F. Cuneiform. The University of California Press/British Museum, 1987, ISBN 0-520-06115-2.

5. Leick G, Mesopotamia: The Invention of the City, Penguin Books Limited, 2002, ISBN 0140265740.

6. Mattessich R. The Oldest Writing and Inventory Tags of Egypt, University of British Columbia.

7. Larkin M., Earliest Egyptian Glyphs, vol.52, No. 2, March 1999, Archeological Institute of America. Tomb U-j at Abydos of Scorpion I king.

8. Gardiner A.H., Egyptian Grammar, Third Revised Edition. — Griffith Institute, 1957. — 646 p. — ISBN-10 0900416351.

9. https://asia-business.ru/military/culture/writing/

10. http://www.xianqin.org/paper/Chennianfu_OBI_Table_20120409.pdf

11. University of Washington's Visual Sourcebook of Chinese Civilization, depts.washington.edu/chinaciv

12. Резаненко В.Ф. Семантическая структура иероглифической письменности (Базовые структурные элементы). — Киевский государственный университет, 1985.

Тараненко Л.І.
доктор філологічних наук, доцент
доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІНВАРІАНТНА ТА ВАРІАНТНІ МОДЕЛІ СТРУКТУРНО-ФАБУЛЬНОЇ ПОБУДОВИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ПРИТЧ

Анотація. *У статті за результатами аналізу структури текстів Євангельських притч обґрунтовано інваріантну алгоритмічну модель розгортання їхніх сюжетів за фабульними елементами. На основі отриманої моделі сформовано типові варіантні схеми структурної алгоритмічно-фабульної організації текстів притч.*

Ключові слова: *Євангельські притчі, текст, структурний аналіз, інваріантна структурна модель, варіантні алгоритмічні схеми, розповідь, настанова.*

Abstract. *In the paper by means of a structural analysis of the Gospel parables the author advances a unified model of their plot structure. On the basis of its components' differentiation the author forms variant schemes of the parables' algorithmic structure.*

Key words: *Gospel parable, text, structural analysis, invariant structural model, variant algorithmic schemes, narration, admonition.*

Постановка проблеми. Структурна побудова притчі, як і будь-якого іншого тексту, характеризується, з одного боку, наявністю в ній певної сукупності традиційних фабульних елементів, з іншого — функціонуванням прямої або непрямої настанови, що концентрує дидактичний зміст її етичної ідеї.

Аналіз останніх публікацій. На цю ознаку організації викладу притчі неодноразово звертали увагу її дослідники [1, с. 5; 3, с. 267; 8, с. 502]. Проте питання алгоритмізації розгортання її змісту лишаються до теперішнього часу поза увагою лінгвістів. За цих обставин постає питання пошуку інваріантної моделі структурно-фабульної побудови тексту притчі та формування на її основі варіантних алгоритмів викладу її змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до літературознавчого словника [2, с. 560], притча є повчальною алегоричною оповіддю, в якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору. Це визначення вказує на двокомпонентну побудову тексту притчі як цілком вирішене питання в лінгвістиці й літературознавстві.

Щодо другого структурного елемента притчі, то, незважаючи на наявне різноманіття його термінологічного визначення (тлумачення, заключне тлумачення, моралізаційна частина, інферативний комунікативний блок, розширене пояснення прикладу, мораль та ін.), на нашу думку, з погляду дидактичної функції притчі з її морально-етичною спрямованістю його доцільно називати *настановою*.

Отже, ми набуваємо підстав вважати, що структура тексту притчі складається з двох частин: *розповіді* та *настанови*. Проте, якщо «настанова» є таким елементом, подальше членування структури якого для лінгвістичного аналізу недоцільне, то, на відміну від неї, «розповідь» потребує додаткової диференціації на складові елементи.

У праці [4, с. 37] ми зазначали, що побудову моделі такого типу раціонально здійснювати на підставі розуміння фабули як алгоритму подій, що формують сюжет, а сюжету — як способу викладу теми за певними елементами фабули. Тому, спираючись на апробований нами у попередніх працях [там само, с. 36–42] підхід до алгоритмічно-фабульного моделювання тексту та розглядаючи «розповідь» як складний структурний елемент притчі, що за функціонально-композиційним призначенням і є, по суті, її фабулою, вважаємо за доцільне здійснити її поділ на такі структурно-фабульні елементи: *вихідна дія*, *розвиток дій*, *результат*.

Отже, інваріантна модель структурно-фабульної побудови тексту притчі набуває такого вигляду: *розповідь* (вихідна дія → розвиток дій → результат) → *настанова*.

Формування структурно-фабульних алгоритмічних моделей варіантів викладу текстів притч здійснювалося у співвіднесенні з інваріантною моделлю на підставі аналізу смисломісткого насичення відомих Євангельських притч [5–7]. Проведений з цього приводу аналіз засвідчив, що принаймні сім Євангельських притч (Мв. 13, 31–32; Мв. 13, 33; Мв. 13, 45–46; Мв. 13, 47–50; Мк. 4, 26–29; Лк. 11, 5–8; Лк. 12, 16–21) мають елементарну структурно-фабульну модель з послідовним алгоритмом викладу їхнього змісту, у яких має місце лінійне розгортання фабульних елементів: вихідна дія → розвиток дій → результат → настанова. Прикладом такої варіантної моделі може слугувати притча «The Parable of the Mustard Seed»:

«*The Kingdom of Heaven is like a grain of mustard seed, which a man took and sowed in his field, which indeed is the least of all seeds; but when it is grown it is the greatest among herbs and becometh a tree, so that the birds of the air come and lodge in the branches thereof*» (Matthew 13, 31–32).

У відповідності до структури варіантної моделі, смисломістке насичення фабульних елементів цієї притчі набуває такої алгоритмічної послідовності: *чоловік посіяв гірчичне зерно → із зернятка виросло дерево → птахи ховалися в його гілках → Царство небесне схоже на зерня гірчичне*.

Варто уваги й те, що тексти Євангельських притч, побудовані за аналізованою моделлю, можуть містити пряму настанову у формі експозиційного елементу у межах фабульного елементу «вихідна дія», а не в «настанові». Проте, незалежно від цього, настанова фіксується пам'яттю реципієнта на підставі повного усвідомлення ним тексту притчі.

Друга варіантна структурно-фабульна модель, сформована на основі аналізу текстів Євангельських притч, має багатоступеневу схему розгортання фабульного елемента «розвиток дій» (напр., Мв. 13, 44; Лк. 15, 8–10; Лк. 15, 4–7; Мв. 13, 24–30; Лк. 16, 1–9; Мв. 20, 1–16; Мв. 25, 1–13).

Характерною особливістю третього типу структурно-фабульної моделі викладу змісту притчі є застосування багатоступеневих схем алгоритмів актуалізації фабульних елементів «розвиток дій» та «результат». Специфіка її реалізації полягає в тому, що паралельно з розгортанням фабульних елементів «розвитку дій» відбувається виклад відповідних фабульних елементів «результату» (див., напр., притчі: Мв. 18, 23–35; Мв. 22, 2–14; Лк. 20, 9–16; Лк. 18, 1–8; Лк. 10, 30–37). При цьому настанова витікає зі смисломісткого насичення лише одного фабульного елементу «результат», незалежно від його ієрархії в структурі моделі.

Цікавою вбачається модель з паралельною схемою алгоритму розгортання фабульних елементів «розвитку дій», особливість якої полягає в тому, що «розвиток дій» розгортається шляхом паралельного викладу його фабульних елементів та відповідних елементів «результату» (напр., Лк. 7, 41–43; Лк. 18, 9–14; Лк. 17, 7–10; Мв. 13, 3–9; Мв. 25, 14–30).

Специфічною ознакою структурно-фабульної моделі з альтернативною схемою викладу «результату» (напр., Лк. 13, 6–9) є висока ступінь абстракції, тобто відсутність прямої настанови, за умов якої реципієнт продукує її у своїй свідомості на ґрунті відомих йому прикладів з божественного та мирського життя.

Висновки дослідження. За результатами проведеного таким чином структурно-фабульного аналізу Євангельських притч нами обґрунтовано їхню інваріантну алгоритмічну модель, інтерпретовану у вигляді певної системи, яка й забезпечує змістову єдність тексту. На верхньому ієрархічному рівні зазначеної системи розташовані два укрупнених структурних блоки притчі: розповідь та настанова. На другому ієрархічному рівні розповідь диференційовано на три відповідні фабульні елементи: вихідна дія, розвиток дій та результат.

Запропонований алгоритмічно-фабульний розгляд притч дозволяє перейти до цифрової індексації елементів типових моделей їхніх текстів з перспективою

здійснення комп'ютеризованого аналізу спільних і диференційних ознак їхньої смисломісткої організації та переходу до продукування подібних творів.

Література

1. Богачевська І.В. Притча як об'єкт релігієзнавчого дослідження // Вісник Житомирського державного університету. — 2011. — Вип. 59. Філософські науки. — С. 3–8.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремка. Друге видання, виправлене, доповнене. — К.: Видавничий центр «Академія», 2007. — 752 с.
3. Пихтовникова Л.С., Яремчук І.М. Дискурс притчі у синергетичному аспекті // Наукові записки. Серія «Філологічна». — 2012. — Вип. 26. — Острог: Національний університет «Острозька академія». — С. 266–270.
4. Тараненко Л.І. Просодична зв'язність англійської прозової байки: монографія / Л. І. Тараненко. — К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2008. — 204 с.
5. Book of Luke: 21st Century King James Version [Electronic Resource]. Access Mode: https://www.biblegateway.com/passage/?search=Luke+ 1&version=KJ21
6. Book of Mark: 21st Century King James Version [Electronic Resource]. Access Mode: https://www.biblegateway.com/passage/?search= Mark+1&version=KJ21
7. Book of Matthew: 21st Century King James Version [Electronic Resource]. — Access Mode: https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthew%201&version =KJ21
8. Leventhal R.S. The Parable as Performance: Interpretation, Cultural Transmission and Political Strategy in Lessing's Nathan der Weise // The German Quarterly. — 1988. — Vol. 61, No.4. — P. 502–527.

Aleksander JANISZEWSKI
kandydat nauk filologicznych, docent w katedrze
Edytorstwa i redagowania Politechniki Kijowskiej
Kijów (Ukraina)

BIBLIOGRAFIA UKRAINY I POLSKI: W CZYM POLEGA RÓŻNICA?

Анотація. *У статті йдеться про оформлення бібліографічних списків (списків літератури) у наукових публікаціях (в журналах і книгах) України та Польщі. Акцентується увага, що у Польщі з якихось причин майже у кожному науковому часописі і в жодному видавництві не дотримуються норм Міжнародного стандартного бібліографічного опису (ISBD), що дуже ускладнює роботу з польськими джерелами закордонним науковцям, особливо українським. Йдеться про те, що укладання списків використаної літератури у монографіях, статтях, дисертаціях відповідно до правил ISBD слугує додатковим фільтром проти такого ганебного явища в науковому середовищі, як плагіат.*

Ключові слова: *бібліографія, список літератури, ISBD, Польща, Україна, монографія, стаття, дисертація, плагіат.*

Adnotacja. *W artykule chodzi o ukształtowaniu spisów bibliograficznych (spisów literatury) w publikacjach naukowych (w czasopismach i książkach) Ukrainy i Polski. Akcentuje się uwaga, że w*

Polsce z jakichś przyczyn prawie w żadnym czasopismie naukowym i żadnym wydawnictwie nie dotrzymują się norm Międzynarodowego standaryzowanego opisania bibliograficznego (ISBD), co bardzo komplikuje pracę ze źródłami polskimi naukowcom zagranicznym, w szczególności ukraińskim. Chodzi o tym, że ułożenie spisów literatury wykorzystanej w monografiach, artykułach, dysertacjach zgodnie z regułami ISBD służy dodatkowym filtrem przeciwko takiego haniebnego zjawiska w środowisku naukowym, jak plagiat.

Kluczowe słowa: *bibliografia, spis literatury, ISBD, Polska, Ukraina, monografia, artykuł, dysertacja, plagiat.*

Abstract. *This article enlightens the ways of bibliography arrangements in scientific, journalistic and book publications in Ukraine and Poland. It emphasizes that Polish scientific periodicals don't follow the basics of the international standards of bibliographic description (ISBD) which greatly complexifies the work with Polish scientific sources for the foreign scientists, Ukrainian scientists in particular. It is pointed out that making lists of used literature in monographs, articles and dissertations according to the basics of ISBD provides the additional filter for the common problem in the scientific sphere as plagiarism.*

Key words: *bibliography, literature (source) list, ISBD, Poland, Ukraine, monograph, article, dissertation, plagiarism.*

W czasach globalizacji, zjednoczenia kultur, wymiany doświadczeniem naukowym jako jednostki jakiegoś wielkiego obszaru wiedzy szczególnego znaczenia nabywa jednoznaczność przeczytania informacji źródłowej w pracy lub książce monograficznej. Chodzi o jednolitej interpretacji Międzynarodowego standaryzowanego opisania bibliograficznego (ISBD) u filologów różnych krajów, a mianowicie Polski a Ukrainy.

ISBD (*International Standard Bibliographic Description*) albo Międzynarodowe standaryzowane opisanie bibliograficzne jest zbiorem przepisów opisania źródeł w pracach naukowych, ułożonym przez Federację międzynarodową stowarzyszeń bibliotecznych (IFLA) dla opisania szerokiego widma materiałów bibliotecznych. Podsumowane wydanie ISBD ukazało się drukiem w 2007 roku. Celem ISBD jest zaprezentjwanie ujednostajnionej formy opisań bibliograficznych, które mogą być wykorzystane dla wymiany na poziomie międzynarodowym. To wszystko pozwoli IFLA podtrzymać program wszechstronnej kontroli bibliograficznej za pracami naukowymi [8].

Jednak jeżeli porównać ukształtowanie bibliograficzne w publikacjach naukowych Ukrainy i Polski, to można zakonkludować, że rozumienie a interpretacja norm i żądań ISBD w nich są całkowicie różnymi. Przy czym co jest paradoksalnym: w kraju, który już ile lat jest dopiero sąsiadem Unii Europejskiej, sąsiadem ponętnego dyskursu cywilizacyjnego, sąsiadem, niestety, nie swojej matrycy kulturalnej, usiłują, można powiedzieć, gorliwie pilnować rekomendacje ISBD. Każdy dział naukowy płacówki akademickiej, każda katedra na uniwersytecie, każde poważne wydawnictwo uważają za dobry ton kształtować spisy literatury w pracach co wydają (chodzi o, przede wszystkim, pracach naukowych) za wzorcami ISBD.

A w kraju, który jest choć i młodym, jednak pełnowartościowym członkiem Unii, który żyje za jej ustawami, dyskurs naukowo-wydawniczy którego jest więcej rozbudowany, żądania ISBD, można zakonkludować, pozostają na marginesie uwagi jak naukowców-autorów, tak i wydawców ich książek. Taka różnica w podejściach do ukształtowania aparatu informacyjnego w pracach naukowych jest swoistym markierem

«swój-obcy» przy interpretacji modusu kultury akademickiej pogranicza polsko-ukraińskiego, albo, jeżeli mówić globalniej, pogranicza wewnętrznosłowiańskiego.

Jak konkretnie oddziaływa taki markier przy napisaniu artykułów, monografii, innych materiałów? Oddziaływa tak, że naukowcu, który formował się jak osobistość, jak indywiduum w kontynuumie wariacyjności dotrzymania warunków dokumentów normatywnych, bez wykonania jakich jego praca nie mogła być przyjęta do żadnej redakcji, żadnego wydawnictwa, żadnej Rady naukowej u siebie w kraju i nie tylko przypada terminowo uczyć się temu, czemu, za rachunkiem hamburgskim, uczyć się i nie potrzebno. Chodzi o kierowanym chaosie używania znaków tak zwanej interpunkcji zaleconej, strukturze zapisu, dziedzinie opisu. Nawet jeżeli rozpatrywać źródło nie jak pozycję spisu literatury, a jak odsyłacz (co spotyka się dość często), to i w nim musi być taki komplet składników bibliograficznych, który zabiezpieczy poszukiwanie obiekta odnośnika, a głównie — jego **identyfikację** [1].

Po co IFLA trzeba realizować kontrolę bibliograficzną i dlaczego każdemu naukowcu należy naśladować reguły i rekomendacje ISBD? Tutaj można wspomnieć wypowiedź znakomitego pisarza współczesności Umberto Eko: «Normy opisu bibliograficznego stanowią sobą, można powiedzieć, urodę etykiety naukowej. Ich pilnowanie ukazuje na nawyknienie do nauki, a ich przestąpienie uwydatnia parweniusza i nieuka i często rzuca haniebną cień na pracę, zdawałoby się, przyzwoitą na pierwszy rzut oka» [2]. Ona najbardziej charakteryzuje cele i zadanie ułożenia unormowanych spisów literatury. Co więcej, dokładne pilnowanie moresu w ukształtowaniu aparatu informacyjno-bibliograficznego prac i wydań naukowych jest, choć i nieistotnym, lecz dodatkowym filtrem przeciwko takiego haniebnego zjawiska w nauce jak plagiat.

Na Ukrainie w 2009 roku stał się krzyczący ewenement, kiedy praca podana na habilitację i pomyślnie obroniona okazała się, co się nazywa, bezbożnie przepisana u całego szeregu wybitnych uczonych rosyjskich. Ubiegająca się o habilitację prosto przełożyła ich pracy (monografie, artykuły, dysertacje) na język ukraiński i postawiła swoje nazwisko. Fakultet filologiczny Uniwersytetu Donieckiego był bardzo zadowolony, że pierwsza na Ukrainie obrona pracy habilitacyjnej z nauki komunikacje socjalne odbyła się właśnie u jego pracownika (i nie jest ważnym dla jego kierownictwa jak się to stało), a urażonym Rosjaniom nic się nie pozostało jak nazwać tę historię «Sprawą Artamonowej» (za gorzką ironią ubiegająca się o stopień miała taką same nazwisko, jak i protagoniści jednoimiennej powieści Maksyma Gorzkiego).

My tutaj nie będziemy przystawać na szczegołach tych dziejów. O nich wiele napisano w ukraińskim i rosyjskim segmentach Internetu [3; 4]. (Kto zaciekawi się tą historią można dać odpowiednie odsyłacze a pomóc w tłumaczeniu.) Powiemy jedynie, że na Uniwersytecie Donieckim, jak i całkiem w tym obwodzie, bardzo wolnie traktują normy etyki naukowej i morali w zachowaniu w ogóle. (O czym można i usłyszeć teraz w nowinach.)

Dla nas tutaj jest ciekawym inne: w spisach literatury i «dysertacji», i «monografii», która do niej pisze się, opis wszystkich źródeł (będziemy uważać ich wykorzystanymi (?)) jest ułożony absolutnie chaotycznie, z brakiem systemu i bezładnie, żeby niesposób było identyfikować a potem i znaleźć książkę, czasopismo,

internet-źródło ta inne. Taką konkluzję było wyciągnięto ludźmi, które próbowali zwrócić uwagę społeczności do takiej «obrony» (niestety, bezowocne).

Kiedy spis literatury w prace naukowej jest ułożony za regułami ISBD, które, jak było wyżej wymieniono, wszyscy naukowcy muszą znać, — więcej możliwości skontrolować prawdziwość Wiedzy, co powinna zasadzać się, jak wiadomo, na zdobyczach poprzedników. Kiedy opracowana, naprzykład, książka jest opisana zrozumiałym dla wszystkich standardowym językiem symbolów, koniec końcem jest powód zadać dodatkowe pytanie po materiałach (o ile znasz co to jest albo o co chodzi, z czym masz do czynienia) jeszcze na «dalekich podejściach» do opublikowania: na etapach omówienia, dyskusji, opiniowania. Inaczej mówiąc, czym więcej u publiczności naukowej środków i metod (wśród nich i czysto technicznych) postawić, unaocznić i sprawdzić kwestię o nowości pracy autora tym lepiej dla Wiedzy w znaczeniu filozoficznym tego słowa [5].

Teraz o książkach polskich. Od razu autor tego referatu chce powiedzieć, że nie będzie iść o jakiejś krytyce personalnej autorów niżej wymienionych monografii i zbiorku lub o dyskusjach (jeżeli takie są) wokół ich książek. Ze swoim statutem, jak mówią na Ukrainie, do cudzego klasztoru nie chodzą. Chce się również zauważyć, że **nie chodzi** i o informacji naukowej, która w tych książkach jest. Co więcej, powiemy, że ją podano bardzo kwalitatywnie i jakościowo po wszystkich kryteriach. Chodzi jedynie o aparacie bibliograficznym, do ukształtowania którego, możliwie, autorzy i nie mieli stosunku. Monografie i zbiorek artykułów wzięto z tych, którymi autor referatu korzystał się w ciągu bieżącego roku w ramach prowadzenia badań naukowych. To są: monografia Marcina Pietrzaka «Krytyka literacka wobec pokolenia "Współczesności"» [10], monografia Jarosława Ławskiego «Marie romantyków» [9], monografia Ewy Ihnatowicz «Proza Kraszewskiego. Codzienność» [6] i zbiorek artykułów «Intermedialność w kulturze końca XX wieku» za redakcją Andrzeja Gwoździa i Sławy Krzemień-Ojaka [7].

U Marcina Pietrzaka bibliografię w książce podano jak odnośniki. Zgodnie z ISBD, odnośniki porządkują się inną normą międzynarodową: ISO 690. Wymieniony standard pozwala nieco odstępować od rekomendacji ISBD, lecz z warunkiem, że źródło musi być jednoznacznie zidentyfikowane i poszukiwanie jego zabezpieczone.

Jeżeli wziąć, na przykład, odnośnik na s. 95 monografii, można zauważyć, że jest odsyłacz na pracę J. Łukasiewicza «Pejzaż wewnętrzny Swena Czachorowskiego». Jednak żadnych symbolnych znaków, które wskazywaliby na rodzaj źródła (książka, czasopismo, zbiorek), kształt źródła (artykuł czy rozdział), chronotop źródła (miejsce i rok wydania), objętość źródła (iłość stronic) nie ma. Jeżeli czytelnik monografii zachce zapoznać się z pracą Łukasiewicza, to on za takim zapisem **nie zmoże** zorientować się, co to za praca, co szukać w bibliotece lub w Internecie, co to za wydanie drukowane. Ten sam obraz można spostrzec i na innych stronicach, na przykład, s. 137. Odnośnik mówi, że autor korzystał się pracą J. Kwiatkowskiego «O krytyce literackiej Kazimierza Wyki», wiadoma także stronica — 425. Jednak wyżej wymienione pytania pozostają bez odpowiedzi. Niekiedy można ujrzeć tytuły wydań periodycznych, jednak znów taki akcentowania, że to są periodyki, numerów stronic artykułów czy rozdziałów (jeżeli to jest książka) nie ma.

«Marie romantyków». Biblia dla tych, kto zajmuje się romantyzmem polskim, niezastąpiony pomocnik badaczów «szkoły ukraińskiej» romantyzmu polskiego. Jednak... Na odmianę od Pietrzaka w końcu monografii jest spis bibliograficzny. Na spisy bibliograficzne żądania ISBD szerzą się bezapelacyjnie. Lecz wszystkie pozycje spisu są przytoczone bez tytułów wydawnictw, bez zaznaczenia stronic, ilości tomów w wielotomowych wydaniach, bez interpunkcji zaleconej ta innych drobnostkowych pierwiastków. Identyfikować takie źródła czytelnikowi dla dalszego wyszukiwania jest kłopotliwie.

U Ewy Ihnatowicz w «Prozie Kraszewskiego» również, podobnie do Pietrzaka, podano odnośniki. Co komplikuje korzystanie bibliografią — tak to rozpowszechniona implikacja właśnie opisu bibliograficznego w tekst odnośnika, wśród którego odsyłanie do źródła gubi się. Osobnych odsyłaczów jak samodzielnych zapisów w monografii nie dużo. Lecz one składą się albo wyłącznie z nazwisk autorów i tytułów ich wydań ze stronicami cytatów (na przykład, s. 146: «J.I. Kraszewski, *Rodzeństwo*, t.1, s. 26»; s. 150: «E. Orzeszkowa, *Babunia*, s. 115»), albo z niestandaryzowanych zapisów (na przykład, na ss. 177, 250, 251 są niewłaściwe użycia nawiasów kwadratowych). Wydawnictwa, rodzaj, ogólna iłość stronic — brak.

I nareszcie zbiorek artykułów «Intermedialność w kulturze końca XX wieku». Tutaj w porównaniu z wymienionymi monografiami całkowita anarchia: stronicy są — stronic nie ma; numery czasopism są — numerów czasopism nie ma; miejsca wydań są — miejsc wydań nie ma. Co prawda, wszędzie są lata wydania, lecz niewiadomo dlaczego w nawiasach kwadratowych i po nazwiskach autorów. Nowym są odsyłacze na Internet. Jednak one stanowią przepisane wiersze brauzera, ściślej mówiąc reżym dostępu. Żadnych charakterystyk internet-materiałów nie mieszczą.

Jeżeli uogólnić obraz bibliograficzny scharakteryzowanych monografii i zbiorku, to można powiedzieć, że mimo rozmaitości form zapisów, pewny systemat w ich zastosowaniu przeziera się, choć i bardzo słaby. Z punktu widzenia ISBD taki systemat można zatytułować jako kierowany chaos, o czym już chodziło się wyżej.

Żeby unaocznić żądania ISBD do zapisów bibliograficznych, zrobimy opisy książek, które oglądaliśmy.

Na książkę w całości:

Pietrzak M. Krytyka literacka wobec pokolenia «Współczesności»: monografia / Marcin Pietrzak. — Warszawa: In-t badań literackich: Fundacja Akad. Humanistyczna, 2007. – 260 s.

Na rozdział książki:

Ławski J. Dziedzictwo-Przełom-Krytyka. Kobiety i literatura u progu epoki romantycznej / Jarosław Ławski // Marie romantyków: monografia / Jarosław Ławski; rec. prof. dr hab. Maria Kalinowska (UMK), prof. dr hab. Włodzimierz Szturc (UJ). — Białystok: In-t filologii polskiej UB, 2003. — Rozd. I. — S. 13–43.

Na odnośnik w książce:

Kraszewski J.I. Z dziennika starego dziada. — S. 395. — Przytocz. za: Ihnatowicz E. Proza Kraszewskiego. Codzienność: monografia / Ewa Ihnatowicz. — Warszawa: Wydział polonistyki UW, 2011. — S. 63.

Na artykuł w zbiorku:

Godzic W. Na marginesie metafor sieci / Wiesław Godzic // Intermedialność w kulturze końca XX wieku: zb. pr. nauk. / pod red. A. Gwoździa, S. Krzemień-Ojaka. — Białystok: Trans Humana, 1998. — S. 27–39. — Bibliogr.: s. 39. — (Kultura i przyszłość).

Koncepcje ISBD pozwalają robić opis identyfikacyjny również i internet-źródeł, które bardzo rozmaite i niekiedy zagmatwane.

Jak wypływa, naukowcom pogranicza polsko-ukraińskiego, które kształtują swoje prace zgodnie z regułami ISBD (jeszcze raz przypomnimy, że to jest oficjalny dokument międzynarodowy), może być trudno prowadzić wspólne badania z kolegami z Polski na etapach reasumowań, sprawozdań, prosto publikacji przez różnicę w paradygmatach identyfikacyjnych baz źródłowych. Dlatego autor tego referatu (artykułu) apeluje do opinii naukowej Polski rozpocząć współpracę z tego problematu, żeby podejścia do ukształtowania aparatu informacyjno-bibliograficznego w pracach polsko-ukraińskich można było oznaczyć nie «*swój-obcy*», a «*swój-swój*». Do tegoż polskim kolegom to będzie korzystnie przy publikacjach w czasopismach zagranicznych, *w szczególności ukraińskich*. Autor gotów udzielać pomoc i teoretyczną, i praktyczną wszystkim, kto jej zapragnie.

Literatura

1. *Калинина Г.П.* Новый ГОСТ на составление библиографических ссылок / Г. П. Калинина // Библиография. — 2008. — №6. — С. 3–11.

2. *Протопопова Е.Э.* Как составить библиографическое описание рекламного продукта / Е. Э. Протопопова // Библиография. — 2011. — №4. — С. 19–25. — Эпиграф.

3. *Синицына С.* Дело Артамоновой. О проблеме плагиата в науке на одном конкретном примере [Электронный ресурс] / Светлана Синицына // www.relga.ru: науч.-культурол. интернет-журн. / Южный федер. ун-т. — Наука и техника: загол. гл. меню. — 2011. — №2, 15 янв. — html-файл (19.01.2015).

4. *Синицына С.Л.* Плагиат Артамоновой: за гранью безумного или просто скверный анекдот? / С. Л. Синицына // Частный корреспондент: интернет-газ. — Общество; С. 37: загол. гл. меню. — 2011. — 13 окт., 12^{55} (UTC +3:00). — URL: www.chaskor.ru (21.01.2015).

5. *Янішевський О.* Нові правила в оформленні списків використаної літератури: драматизм впровадження чи початок правового нігілізму у видавничій галузі? [Текст] / Олександр Янішевський // Вісн. Кн. палати. — 2008. — №5. — С. 9–11.

6. *Ihnatowicz E.* Proza Kraszewskiego. Codzienność: monografia / Ewa Ihnatowicz. — Warszawa: Wydział polonistyki UW, 2011. — 346 s.

7. *Intermedialność* w kulturze końca XX wieku: zb. pr. nauk. / pod red. A. Gwoździa, S. Krzemień-Ojaka. — Białystok: Trans Humana, 1998. — 312 s. — (Kultura i przyszłość).

8. *ISBD: International Standard Bibliographic Description*: consolidated ed. / ISBD Review Group, Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. — [s. l.]: De Gruyter Saur, 2007. — 325 s.

9. *Ławski J.* Marie romantyków: monografia / Jarosław Ławski; rec. prof. dr hab. Maria Kalinowska (UMK), prof. dr hab. Włodzimierz Szturc (UJ). — Białystok: In-t filologii polskiej UB, 2003. — 764 s.

10. *Pietrzak M.* Krytyka literacka wobec pokolenia «Współczesności»: monografia / Marcin Pietrzak. — Warszawa: In-t badań literackich: Fundacja Akad. Humanistyczna, 2007. — 260 s.

Ярошевич І.А.
кандидат філологічних наук
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СТУПЕНІ І РІЗНОВИДИ МІЖЧАСТИНОМОВНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ

Анотація. *Статтю присвячено аналізові термінів на позначення явища транспозиції в системі частин мови. Акцентовано увагу на різновидах та ступенях транспозиції та на інтернаціональному характерові зазначених термінів в українській лінгвістичній термінології.*

Ключові слова: *частини мови, транспозиція, ступені і різновиди транспозиції.*

Abstract. *This article is devoted to the analysis of the terms used for designation of the transposition phenomena in the system of parts of speech. The attention is accented on the degrees of transposition, its sorts and on the international nature of the mentioned terms in Ukrainian linguistic terminology.*

Key words: *parts of speech, transposition, degrees and sorts of transposition.*

Велике значення у розвиткові сучасної термінологічної науки має міжнародний обмін теоретичними досягненнями і випрацюваною системою термінологічних найменувань понять, що вводяться до наукового обігу і набувають інтернаціонального характеру.

Підтвердженням цієї думки може слугувати пропоноване дослідження тематичної групи терміноодиниць на позначення явища переходу в системі частин мови та окремих його різновидів, що в основі своїй є термінами-інтернаціоналізмами.

Кожна частина мови має у своєму складі, з одного боку, слова, що становлять її ядро (вони належать тільки до даного класу), а з другого, її склад можуть поповнювати слова, закріплені у відповідному значенні, формі і первинній функції за іншим класом. «Розуміючи мову як діяльність, — писав О. Потебня, — не можна дивитись на граматичні категорії, якими є дієслово, іменник, прикметник, прислівник, як на щось незмінне, раз назавжди виведене з постійних властивостей людської думки. Навпаки, навіть у відносно невеликі періоди ці категорії помітно змінюються» [15, с. 82]. Втрачаючи свої первинні функції, морфологічні ознаки і первинну семантичну наповненість, слова, можуть переходити з одного лексико-граматичного класу слів до іншого, поповнюючи

його склад. Хоча на перехідні явища в системі частин мови звернув увагу ще наприкінці XIX ст. О. Потебня, однак об'єктом наукового дослідження в українській мові це явище стає лише з другої половини XX ст. У науковій розвідці В. Ващенка «Явища переходу в системі частин мови» наголошено на закономірності й важливості перехідних явищ у системі частин мови, оскільки вони «характеризують перетворення в системі, розвиток мови, її життя»; без них, як зауважує дослідник, «немає нового, немає руху, немає розвитку мови» [3, с. 14–15].

У сучасному мовознавстві для позначення загального поняття явища перехідності в системі частин мови вчені використовують такі терміни: ***конверсія, взаємоперехід частин мови, синтаксична деривація, невласне-деривація, лексико-семантична тотожність, частиномовна деривація, граматична омонімія, граматикалізація, синкретизм, неморфологічний,*** або ***морфолого-синтаксичний словотвір, лексико-граматична субституція*** тощо [18, с. 8].

Проте найпоширенішими є терміни: ***транспозиція*** [6, с. 17; 16, с. 625], ***частиномовна транспозиція*** [6, с. 625], ***міжкатегорійна транспозиція*** [14, с. 97].

Термін ***транспозиція*** до наукового обігу ввів Ш. Баллі для позначення функціонального переходу однієї мовної форми в іншу. Для позначення цього поняття Л. Теньєр використав термін ***трансляція*** [7, с. 692]. Цей термін вживають у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні його використовують, коли йдеться про перехід слів з однієї частини мови в іншу. Саме у цьому розумінні використано термін у пропонованому дослідженні.

Найчастіше явище транспозиції спостерігаємо у системі повнозначних частин мови, однак поширеним є воно і в системі службових слів, або (за транспозиційною термінологією) — службових частин мови [18, с. 11–13]. Причому розрізняють ***повну транспозицію*** і ***неповну*** [19, с. 8]. Залежно від того, яка частина мови переходить в іншу, розрізняють такі різновиди транспозиції: ***субстантивація, ад'єктивація, нумералізація, прономіналізація, вербалізація, адвербіалізація, препозиціоналізація, кон'юнкціоналізація, партикуляція / партикуляризація*** та ***інтер'єктивація***. Дехто з учених до згаданих різновидів додає терміни ***предикативація*** та ***модалізація*** у випадках виокремлення самостійних частин мови — предикатів і модальних слів [16, с. 625].

Транспозицію інших частин мови в ***іменники*** позначають терміном ***субстантивація.*** Розрізняють ***субстантивацію повну, неповну й еліптичну*** [8, с. 297]. ***Повна субстантивація*** — це коли слова інших частин мови остаточно перейшли в іменники на зразок *набережна, пальне*; ***неповна субстантивація*** спостерігається у випадках, коли слово може зберігати первинні граматичні ознаки і набувати вторинних: *черговий, майбутнє;* ***еліптична субстантивація*** спостерігається у тому випадку, коли в ролі іменника виступає прикметник, що виражає цілісне значення словосполучення, до складу якого він раніше входив: *вихідний* (день), *мій* (чоловік), *двоє* (людей) тощо. За спостереженням учених, найчастіше субстантивуються іменні частини мови та дієприкметники [16, с. 590]. Розрізняють також ***синхронічну субстантивацію*** і ***діахронічну***. ***Синхронічна***

субстантивація зумовлена паралельним існуванням у мові твірного і похідного слів як різних частин мови, а ***діахронічна*** — передбачає остаточний перехід слова до класу іменників і втрату ним вихідного частиномовного статусу.

Вчені виокремлюють три ступені ***транспозиції*** (***синтаксичний, морфологічний і семантичний***) відповідно до п'ятикомпонентної системи частин мови (іменник, дієслово, прикметник, числівник, прислівник) і розрізняють чотири види субстантивації: ***віддієслівну, відприкметникову, відчислівникову*** і ***відприслівникову*** [6, с. 115]. Найменш продуктивною вважають ***відприслівникову субстантивацію***.

Транспозицію інших частин мови у ***прикметники*** позначають терміном ***ад'єктивація***. Розрізняють ***відіменникову ад'єктивацію, віддієслівну ад'єктивацію, відчислівникову ад'єктивацію*** і ***відприслівникову ад'єктивацію*** [6, с. 143]. З-поміж трьох зазначених ступенів переходу найвиразнішим є морфологічний ступінь переходу в прикметники віддієслівних форм — дієприкметників (*сяюче обличчя, варене яйце, пекучі проблеми, терпляча людина*).

Використання прислівників та іменників у ролі неозначено-кількісних числівників позначається терміном ***нумералізація*** [10, с. 421].

У новітній теоретичній морфології української мови явищам частиномовної транспозиції приділено багато уваги, однак про перехід інших частин мови в числівник не йдеться, а отже, і термін ***нумералізація*** не зафіксовано [6].

На позначення транспозиції іменників у числівники використовують термін ***кількісні іменники*** [2, с. 74, 76].

Транспозицію інших лексико-граматичних класів слів у ***займенники*** позначають терміном ***прономіналізація*** [16, с. 501]. За цього переходу відбувається нейтралізація лексичного значення слова, що переходить у займенникове, — воно набуває узагальнено-вказівної семантики. Наприклад: прикметники *власний* у значенні *свій*; *окремий* і *певний* у значенні *деякий*; *останній* у значенні *той*; *цілий* у значенні *весь*; числівник *один* у значенні *якийсь* тощо [6, с. 214–216].

Розрізняють ***прономіналізацію субстантивну***, ***ад'єктивну*** й ***адвербіальну***. Звідси терміни: ***прономінативні субстантиви, прономінативні ад'єктиви, прономінативні адвербіативи***.

Терміном ***вербалізація*** позначають перехід слів інших частин мови в дієслова. Учені зазначають, що такий перехід виявляється тільки в синтаксичній функції, коли слово іншої лексико-граматичної категорії виконує функцію дієслівного присудка [8, с. 33]. У новітніх дослідженнях з морфології значно розширено коло лексичних одиниць, що вербалізуються, зокрема, це іменники, прикметники, прислівники.

Транспозицію інших частин мови у ***прислівники*** позначають терміном ***адвербіалізація***. Розрізняють ***відіменникову, відприкметникову, відчислівникову*** та ***віддієслівну*** адвербіалізацію, а також три ступені у межах кожного виду адвербіалізації. ***Синтаксичний ступінь*** найчастіше засвідчує вживання застиглої відмінкової чи прийменниково-відмінкової форми іменника у синтаксичній позиції прислівника (*ранком, зимою, від берега*). ***Морфологічний ступінь***

переходу характеризується набуттям форм іменника морфологічного оформлення прислівника, коли повністю нейтралізовано всі морфологічні показники іменника (наприклад: *напам'ять*, *увечері*). Завершальним ступенем у процесі адвербіалізації є ***семантичний***, коли, втративши синтаксичні і морфологічні ознаки, слово повністю чи частково зазнає зміни семантики [6, с. 313–315, 318].

Явище транспозиції можна спостерігати й у системі ***незмінних службових слів***, або ***службових слів-морфем*** (за новою термінологією) [6, с. 328], які в традиційних граматиках все ще кваліфікують як ***службові частини мови***, або ***неповнозначні службові слова*** [21, с. 26].

Для позначення транспозиції інших частин мови у прийменники використовують термін ***препозиціоналізація***, а також ***препозитивація*** [16, с. 491]. У сполучники і сполучні слова найчастіше переходять займенники і прислівники займенникового походження (*що*, *чому*, *де*, *куди*, *як*). Процес транспозиції інших класів слів у сполучники позначають терміном ***кон'юнктивація*** [1, с. 208; 16, с. 245].

Для позначення транспозиції інших класів слів і їхніх форм у частки використовують термін ***партикуляція***, або ***партикуляризація***. Вчені відзначають співвідносність часток майже з усіма частинами мови [21, с. 512; 17, с. 71–74]. У функції часток, зокрема, виступають прислівники (*просто*, *навряд чи*), дієслова (*було*, *буває*), займенникові слова у застиглій незмінній формі (*собі*, *все*, *воно*), сполучники (*чи*, *ніби*) і навіть вигуки (наприклад, *ой*).

Термін ***інтер'єктиви*** як спільна назва для позначення вигуків і звуконаслідувальних слів спричинив появу похідної терміноодиниці — ***інтер'єктивація*** для позначення транспозиції різних частин мови у вигуки [12, с. 37]. Найчастіше інтер'єктивуються іменники (*матінко*! *лихо*!), рідше — дієслова (*подумаєш*! *прошу*!), словосполучення з займенниками і прислівниками (*куди там*! *та де вже*! *от тобі й на*!) [13, с. 224–225].

Проведений аналіз термінів на позначення явища частиномовної транспозиції та її різновидів дає можливість зробити такі висновки. Із поглибленим вивченням частин мови як основних морфологічних одиниць-конструктів, їхнього взаємозв'язку і використанням у невластивих морфологічних і синтаксичних функціях розширюється їх поняттєвий зміст. Для позначення різновидів частиномовної транспозиції в науковій літературі використовують терміни-інтернаціоналізми, в основі яких лежать латинські корені. Усі аналізовані терміни запозичено з наукових джерел зарубіжної граматичної літератури. Важливість їхнього введення до наукового обігу є безсумнівною, вмотивованою, оскільки на позначення поняття транспозиції в українській мові використовували в основному складний термін ***взаємопереходу в системі частин мови.*** Щодо різновидів транспозиції, то для їхнього позначення в україністиці власних термінів не вироблено. Порушуючи питання упорядкування української наукової термінології ще на початку XX ст., учені-граматисти значну увагу приділяли засвоєнню запозичених термінів, особливо інтернаціоналізмів. Обстоюючи ідею створення власних термінів на живомовній основі, відомий український етнограф, фольклорист, літературознавець, мовознавець М. Сунцов водночас вважав, що

«слід скористатися тими термінами, які мають міжнародне значення і по всіх усюдах уживаються однаково» [20, с. 6].

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Изд-во «Сов. энциклопедия», 1969. — 606 с.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. — К.: Наук. думка, 1993. — 336 с.
3. Ващенко В.С. Явища переходу в системі частин мови // Українська мова в школі. — 1953. — №16. — С. 14–22.
4. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. — К.: Наук. думка, 1988. — 256 с.
5. Вихованець І.Р. Про словники лінгвістичних термінів // Українська термінологія і сучасність: Тези доп. Всеукраїнської наук. конф. — К., 1996. — С. 92.
6. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / За ред. І. Вихованця. — К.: Пульсари, 2004. — 400 с.
7. Вихованець І.Р. Транспозиція // Українська мова: Енциклопедія. — К.: Укр. енциклопедія, 2004. — С. 692.
8. Ганич Д.С., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. — К.: Вища школа, 1985. — 360 с.
9. Городенська К.Г. Морфологізація транспозиційних переходів // Теоретичні проблеми граматики: Зб. наук. праць. — Донецьк: Дон. ДУ, 1995. — С. 51–61.
10. Городенська К.Г. Нумералізація // Українська мова: Енциклопедія. — К.: Укр. енциклопедія, 2004. — С. 421.
11. Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові: Навч. Посібник. — К.: КДПІ, 1981. — 130 с.
12. Мацько Л.І. Інтер'єктивація // Українська мова: Енциклопедія. — К.: Укр. енциклопедія, 2004. — С. 224–225.
13. Ожоган В. Транспозиційні процеси у складі прономіналізованих слів // Граматика слова і граматика мови: Зб. наук. праць. — Донецьк: Дон ДУ, 2005. — С. 94–114.
14. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. — М.: Учпедгиз, 1958. — Т. 1–2. — 536 с.
15. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля. — К., 2006. — 716 с.
16. Симонова К.С. Частки в граматичних працях кінця XVI — першої половини XVII ст. // Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст. — К.: Наук. думка, 1982. — С. 71–74.
17. Симонова К.С. Перехідні явища в системі частин мови і питання правопису (на матеріалі незмінних класів слів) // Наукові записки НаУКМА. — Т. 18. Філологічні науки. — 2000. — С. 6–14.

18. Степанова М.Д. Вопросы лексико-грамматического тождества (на материале современного немецкого языка) // Вопросы языкознания. — 1967. — №2. — С. 94–95.

19. Сумцов М.В. Начерк розвитку української літературної мови. — К., 1918. — С. 6–16.

20. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. — К.: Наук. думка, 1969. — 583 с.

21. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка. — 3-є вид., переробл. і доп. — К.: Вища школа, 2002. — 439 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ В ТРАЄКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Алейнікова М.Г.
старший викладач
Бобрівник С.Л.
старший викладач
Гайдученко С.В.
викладач
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ У ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Анотація. *Дана стаття розглядає проблеми впровадження дистанційного навчання іноземним мовам в освітнє середовище немовного ВНЗ. Визначено особливості дистанційного викладання іноземних мов, ураховуючи методичні, технічні та соціокультурні чинники. Проаналізовано виклики, які постають перед розробниками дистанційних курсів та запропоновано способи їх вирішення.*

Ключові слова: *дистанційне навчання, іноземні мови, виклики, інформаційні технології, синергія, крос-культурне середовище, інновації, інтеграція.*

Abstract. *This article examines the problems of introducing foreign languages distance learning into the educational environment of a non-linguistic university. The features of e-teaching are determined, considering methodological, technical and socio-cultural aspects. The authors analyze the challenges faced by the developers of distance courses and propose the ways to solve them.*

Key words: *distance learning, foreign languages, challenges, information technologies, synergy, cross-cultural environment, innovation, integration.*

В умовах глобального крос-культурного середовища і стрімкого розвитку інформаційних технологій в усіх сферах життя великої популярності набувають дистанційні технології в освітньому просторі. В останні роки кількість студентів, які навчаються на дистанційній формі, зростає завдяки мобільності освіти. Це пов’язано, насамперед, з модернізацією системи освіти, конкурентоспроможністю вітчизняних та світових університетів, створенням відповідних методик викладання в дистанційному форматі. Інтеграція освітніх процесів і запровадження світового досвіду використання інформаційно-комунікаційних технологій за допомогою електронних засобів та сучасних гаджетів є основою роботи сучасного викладача в дистанційному режимі. На сьогодні освіта вимагає безупинно розширювати своє сприйняття комплексності світу та формування інформаційного суспільства, що і є метою дистанційних форм навчання. Вони уможливлюють доступ громадян до освітньо-професійних програм вищої освіти з використанням сучасних інформаційних ресурсів; реалізацію навчальних та наукових ресурсів і підвищення якості навчання за рахунок інноваційних методів;

індивідуальний підхід; сприяють розвитку особистості з метою подальшого самостійного навчання впродовж життя.

Історично дистанційне навчання виникло у 1840-х роках, коли Ісаак Пітман запропонував навчання через поштовий зв'язок для студентів Англії, а вже в 1858 році Лондонський університет був першим закладом вищої освіти, який запровадив курси, пропонуючи отримання ступеню людям, що не мали змогу особисто відвідувати заняття. Одним з яскравих історичних прикладів ефективного дистанційного навчання є той факт, що в 60-х роках минулого сторіччя Нельсон Мандела вивчав Право в Лондонському університеті, перебуваючи в ув'язненні на острові Роббен [1]. Через півстоліття комп'ютеризація освіти стала великомасштабною інновацією, що прийшла в навчальні заклади. Запровадження дистанційних технологій в освітній процес зумовлене стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, поширенням міжнародної академічної мобільності студентів, підвищенням інтенсивності трудової діяльності та зростаючою конкуренцією за робочі місця, широкою популярністю освітніх інтернет-порталів, які пропонують онлайн курси.

На сьогоднішній день у світі існує значне число *e-learning* платформ для організації електронного навчання, наприклад: *Blackboard, Прометей, ATutor, Dokeos, Moodle* та багато інших. Фактично, курс дистанційного навчання — це не лише текст занять, а цілісний процес, що включає пошук необхідної інформації в мережах, обмін листами, як з кураторами курсу, так і з іншими студентами, звернення до баз даних, періодичних інформаційних видань, які розповсюджуються через інтернет [2]. Можемо зазначити, що популярність дистанційних форм навчання зумовлена природними процесами та змінами, які відбуваються у світі. Прорив у розвитку комп'ютерних технологій початку XXI сторіччя зробив можливим перехід від класичного університету до віртуального, який має свої переваги в сфері надання послуг освіти [3].

У порівнянні зі світовим досвідом, в Україні використання дистанційних технологій усе ще знаходиться на етапі становлення, хоча значна кількість провідних вітчизняних університетів уже успішно інтегрували дистанційні курси в свої освітні програми. Наразі розробники дистанційних курсів стикаються з певною низкою викликів у процесі впровадження своїх курсів, тому вони приділяють особливу увагу покращенню власно створених продуктів, ураховуючи відповідні методики викладання, тим самим підвищуючи якість освіти. Багато зарубіжних і вітчизняних науковців, методистів і педагогів займаються дослідженням проблем використання новітніх інформаційних технологій у системі освіти такі, як О. Андрєєв, Є. Бєлова, В. Кухаренко, А. Бернадський, О. Олійник, В. Ковалев, В. Баженова, П. Марков, В. Беспалько, В. Вороніна, Р. Гуревич та інші.

Працюючи над проблемами ДО (дистанційної освіти) майже всі дослідники підкреслюють переваги і недоліки такої форми навчання, а також акцентують увагу на тому, що в процесі розробки та запровадження дистанційного курсу перед нами постають певні проблеми або виклики.

Розробник онлайн простору *EmergingEdTech* Келлі Волш висловлює цікаву думку: незважаючи на більш гнучкий графік та інші переваги, дистанційні форми навчання вимагають такі ж самі об'єми підготовки та виконання роботи, як і традиційні. У своїй статті він виокремлює 7 основних викликів, які постають перед студентами під час роботи з дистанційним курсом, а саме:

- постійний доступ до мережі інтернет;
- необхідність мати сильну самомотивацію;
- проблема спілкування з викладачем в індивідуальному порядку;
- великі обсяги самостійної роботи;
- несприйняття онлайн освіти з боку оточуючих;
- відсутність соціального студентського життя;
- відсутність атмосфери студентського життя [4].

Звичайно, проведення власного дослідження допоможе студенту зрозуміти, який вид освіти, класичної або дистанційної, більш збігається з його побажаннями і можливостями, та зробити власний вибір.

Варто зазначити, що не тільки студенти постають перед викликами дистанційних технологій у навчанні, а і розробники подібних курсів. Перед ними виникають певні проблеми та питання, які необхідно вирішити в процесі створення свого авторського продукту. Ми хочемо акцентувати увагу на специфіці розробки дистанційних курсів з іноземної мови в немовних ВНЗ, оскільки сучасне суспільство має потребу в спеціалістах, які володіють іноземною мовою в рамках своєї професійної діяльності, а також на побутовому рівні.

На сьогоднішній день вищі заклади освіти постають перед проблемою зменшення кількості аудиторних годин та збільшення годин самостійної роботи студентів. Таким чином, «роль викладача в навчальному процесі трансформується: поступово втрачає актуальність функції викладача як основного джерела інформації, він перетворюється на організатора, консультанта, керівника та експерта самостійної роботи студентів»[5, с. 239]. Усе це потребує більш ефективних засобів навчання, які виконуватимуть наступні функції: інформаційну, формувальну, систематизуючу, контролюючу та мотиваційну. Цим вимогам можуть відповідати новітні комп'ютерні засоби навчання, а саме: електронні посібники, мультимедійні курси, тренінгові програми та дистанційне навчання взагалі.

У 2001 році у ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана» була створена лабораторія дистанційного навчання, у якій розроблялись перші дистанційні курси для інтегрованого навчання на базі платформи *WebCT* для магістерських програм. Протягом декількох років розробники курсів удосконалювали свої праці і згодом почали використовувати ще й платформу *Moodle*. 2013 рік став переламним у розвитку дистанційної освіти в Україні. Положенням «Про дистанційне навчання», затверджене наказом Міністерством освіта і науки України від 25 квітня 2013 року за №466, було визначено (п. II.2.1), що дистанційне навчання реалізується як шляхом використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання в різних формах, так і шляхом застосування дистанційної форми як окремої форми

навчання, а наказом МОН від 30.10.2013 р. №1518 були сформульовані вимоги до вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти, наукових, освітньо-наукових установ, що надають освітні послуги за дистанційною формою навчання з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців за акредитованими напрямами і спеціальностями. Цього ж року було прийнято рішення щодо участі КНЕУ в запровадженні дистанційного навчання, у результаті чого згідно наказу МОН України №391 від 01.04.13 р. «Про затвердження тимчасових критеріїв щодо перевірки готовності ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» до проведення педагогічного експерименту з дистанційного навчання для підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів» та листа МОН України №1/11-9302 від 01.06.2013 р. нашому університету було дозволено, починаючи з 2013 року, готувати фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр за дистанційною формою за дев'ятьма напрямами підготовки [6].

Згідно з цими наказами та положеннями викладачами кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації факультету Міжнародної економіки і менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана розроблені дистанційні курси «Іноземна мова (англійська)» (для 1–2 курсів) та «Ділова мова (англійська)» (для 3–4 курсів), що було зумовлено потребою оптимізації навчання і розширення послуг освіти, які надає університет. Вирішення подібної задачі вимагає залучення нових конструктивних та креативних ідей, а також урахування специфіки дистанційного викладання іноземних мов, яка пов'язана з його міждисциплінарною природою. Завдання викладача — поєднати новітні інформаційні технології з власне методикою викладання. Основною методичною проблемою вважається відсутність спільного підходу до розробки методики практичних курсів дистанційного навчання іноземних мов [5, с. 240].

Слід зазначити, що програма для студентів ДО та стаціонарної освіти є ідентичною, тобто студенти повинні однаково ефективно оволодіти різними видами іншомовної діяльності. Таким чином, викладач ДО має вдало підібрати інструменти для імплементації існуючої методичної бази в дистанційний освітній простір, ураховуючи всі аспекти дистанційного курсу. На сьогодні на кафедрі викладаються ці дисципліни на I–III курсах дистанційної форми навчання, кількість студентів у групах 11–13 осіб, які навчаються за кордоном в університетах Європи та світу на денній формі навчання і, таким чином, мають можливість здобувати кілька вищих освіт одночасно.

Розробка курсу дистанційного навчання іноземної мови ставить перед власне розробником певні виклики, які потрібно брати до уваги.

Насамперед, це перехід від класичного навчання до віртуального, першочерговою основою якого є необхідність мати ефективну телекомунікаційну підтримку (комп'ютер, можливість постійного доступу до якісного інтернету для спілкування через дистанційний курс або скайп-зв'язок).

На нашу думку саме викладачі іноземних мов ДО постають перед найсерйознішими викликами, оскільки метою навчання є розвиток навичок різних

видів мовленнєвої діяльності, тобто формування комунікативної компетенції (практичне володіння іноземною мовою). Але безпосередня зустріч викладача зі студентами відбувається не частіше одного разу за семестр, що зобов'язує використовувати такі навчальні матеріали та види робіт, які дадуть змогу ефективно забезпечити навчальний процес. Саме тому важливим аспектом є визначення способу міжособистісного спілкування. Тут велику роль відіграє індивідуальний підхід до кожного учасника дистанційного курсу: робота викладача вимагає регулярного моніторингу виконання завдань і вчасної реакції на активність студентів, що забезпечує оперативний зворотній зв'язок з викладачем в електронній формі. При налаштуванні параметрів завдань курсу також слід враховувати той фактор, що студенти ДО можуть знаходитись у різних країнах і в різних часових поясах.

Робота з дистанційними курсами вимагає постійного оновлення навчально-методичної бази. У зв'язку з трансформаціями інформаційного середовища, інтеграційними процесами і зміною реалій навколишнього світу, необхідно брати до уваги актуальність, адекватність, новітність поданої інформації, слідкувати за осучасненням навчально-методичних матеріалів.

Слід зазначити, що віртуальний освітній простір потребує відповідного подання інформації в ДО, наприклад, традиційні лекційні матеріали можна вдало викласти у формі презентацій (*Power Point, Google, Prezi, Canva* та ін.), що забезпечить краще сприйняття з боку студентів. Для створення аудіозаписів для аудіювання, яке є неодмінною частиною вивчення іноземних мов, можна використати такі онлайн ресурси, як *Text-to-Speech, Acapela* та інші.

Окрім технічних і методичних аспектів дистанційного викладання іноземних мов набувають важливості соціокультурні чинники, такі як урахування факторів міжкультурної комунікації. Потрібно зазначити, що для успішного викладання курсу в інтернаціональних групах необхідно розуміти особливості різних культур, що дозволить зробити спілкування зі студентами більш ефективним. Інтернаціональні студенти, особливо ті, хто постійно перебувають в англомовному просторі можуть надати ресурси, якими вони володіють, що сприятиме синергії когнітивної діяльності викладачів і студентів, забезпечуючи таким чином інноваційність і ефективну співпрацю тандему викладач-студент. Тут була б доцільною така форма роботи, як організація веб-конференцій, що дозволило б реалізувати діалог культур у режимі онлайн та мотивувало використання іноземної мови в реальному спілкуванні.

Особливу увагу хочемо приділити безпосередньо мотивації студента в умовах обмеженого комунікативного простору, тобто знайти способи, які допоможуть стимулювати студента до навчання.

Цілий ряд рекомендацій для розвитку самостійності в умовах дистанційного навчання висвітлюється американськими дослідниками. Вчені наводять принципи підвищення мотивації у дистанційному навчанні:

1) Підготовка навчального середовища.

2) Постанова цілей навчання.

3) Організація навчальних матеріалів.

4) Керування успіхами у навчанні.

5) Оцінка ефективності навчання.

6) Створення власної ефективності [7].

Саме для більш успішної участі в дистанційних курсах при дистанційному навчанні дослідники пропонують викладачам дотримуватися наступних рекомендацій:

— мати чітке уявлення про вимоги часу, про очікування від курсу;

— навчити студентів учитися дистанційно;

— бути зразком доброї участі в курсах;

— бути готовим пом'якшити вимоги курсу за необхідності;

— зв'язатися зі студентами, які не беруть участь у дистанційному курсі і запросити їх до участі;

— створити теплу, затишну і безпечну атмосферу для участі [8].

Головна мета дистанційної освіти — надавати освітні послуги студентам у глобальному середовищі і значна роль у цьому процесі відводиться методам активного пізнання, методам програмованого навчання, самоосвіті та дистанційному навчанню. Наразі існує низка невирішених проблем і викликів, які постають перед викладачами та розробниками дистанційних курсів. Зростаючі вимоги ринку праці щодо сукупності компетентностей випускників економічних університетів призводять до необхідності постійного вдосконалення та актуалізації методичної бази з метою побудови освітнього процесу за студентоцентрованою моделлю. Робота в цьому напрямку розкриває широкі перспективи для подальшого розвитку освіти, підвищення конкурентоздатності в умовах глобального крос-культурного середовища. Слід зазначити, що запровадження дистанційних курсів з іноземної мови в нашому ВНЗ вимагає від розробників відповідних академічних і соціокультурних компетентностей, що сприятиме успішній інтеграції університету в міжнародне освітнє співтовариство.

Література

1. «From Correspondence Courses To MOOCs: The Highlights Of Distance Learning Over The Ages» Lauren Gensler, FORBES. Режим доступу: https://www.forbes.com/sites/laurengensler/2014/02/12/from-correspondence-classes-to-moocs-the-highlights-of-distance-learning-over-the-ages/#ee61ef77690b

2. Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Ільїн О.О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. Навч. посіб. — К.: 2014. — Режим доступу: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_786_40131752.pdf

3. Дацюк В.Б. Перспективи дистанційної освіти та віртуальних університетів в Україні [Електронний ресурс] / В. Б. Дацюк. — Режим доступу: http://mediacenter.uz.ua/data/ daciuk.pdf

4. Walsh K. 7 Challenges to be Aware of When Considering Distance Learning. — Режим доступу: http://www.emergingedtech.com/2011/05/7-challenges-to-be-aware-of-when-considering-distance-learning/

5. Олійник О.В. Інноваційні технології дистанційного навчання іноземної мови для студентів немовних ВНЗ / О. В. Олійник // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. — 2014. — Вип. 38. — С. 238–246.

6. http://idtn.kneu.edu.ua/ua/history_idtn/

7. Ley K. Motivating the distant learner to be a self-directed learner //20th Annual Conference on Distance Learning and Teaching. — 2004.

8. Palloff R.M., Pratt K. Building learning communities in cyberspace. — San Francisco: Jossey-Bass, 1999. — T. 12.

Андрійко В.І.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННОГО МАТЕРІАЛУ У ФОРМУВАННІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

Анотація. *У статті розглядається роль пісні як цінного автентичного джерела у формуванні соціокультурної компетенції. Описуються етапи роботи над піснею і вправи для формування лексико-граматичних навичок і вмінь аудіювання, говоріння і письма.*

Ключові слова: *Французька як іноземна мова, інтертекстуальність, міжкультурна комунікація, соціокультурна компетенція, пісня як автентичний матеріал, етапи заняття, вправи.*

Abstract. *The paper discusses the role of the song as a valuable authentic source in the formation of socio-cultural competence of foreign language learners. It also singles out the stages of working on songs and suggests exercises for the development of lexico-grammatical skills as well as listening, speaking and writing competencies.*

Key words: *French as a foreign language, intertextuality, intercultural communication, socio-cultural competence, song as an authentic material, lesson stages, exercises.*

Необхідність лінгвокраїнознавчого підходу у навчанні іноземних мов (далі ІМ) зумовлена потребами сучасної міжкультурної комунікації. Згідно з цим підходом розвиток комунікативних умінь студентів відбувається в органічному взаємозв'язку з формуванням їх соціокультурної компетенції, адже мова є невід'ємною частиною культури народу. Під соціокультурною компетенцією методисти розуміють знання правил і норм мовленнєвої і немовленнєвої поведінки носіїв мови, традицій, історії, культури та соціальної системи країни, мова якої вивчається [2].

Завдяки розвитку комунікаційних технологій в останнє десятиліття значно спростився доступ до актуальних тематичних матеріалів, що відображають суспільні та культурологічні реалії різних країн.

Однак, наявність навчальних матеріалів, що відповідають вимогам сьогодення, є лише одним із складників досягнення успішності навчального процесу. Іншим важливим чинником є пошук і застосування методик викладання іноземної мови, які б гармонійно поєднували використання інтерактивних і

самостійних форм навчання та сприяли додатковій мотивації студентів у вивченні іноземної мови.

Важливою умовою при цьому є створення викладачем позитивного емоційного клімату на занятті. Атмосфера доброзичливості, духовної близькості і співробітництва знімає бар'єри іншомовного спілкування і сприяє розкриттю особистості, прояву її індивідуальності, самостійності, творчості.

Одним з найбільш ефективних способів впливу на почуття і емоції тих, хто вивчає іноземні мови, є музика, яка виступає сильним психічним збудником, що проникає в глибини свідомості. Саме тому музика і співи є вагомим помічником у вивченні іноземних мов. Вони можуть використовуватися для досягнення різних цілей і вирішення пізнавальних, практичних і виховних завдань на заняттях з іноземної мови. Пісенний матеріал є, безперечно, і безцінним джерелом формування соціокультурної компетенції студентів.

Як відомо, пісня виконує такі функції у навчанні ІМ:

- освітню (студенти знайомляться з історією, культурою та повсякденним життям країни, мова якої вивчається);

- навчальну (через засвоєння нових слів і виразів студенти розширюють свій лексичний запас, удосконалюють вимову, ідентифікують та активізують граматичні структури);

- розвивальну (студенти розвивають увагу, мислення, пам'ять, інтелектуальні та творчі здібності) [1].

Робота над автентичною піснею починається з її відбору. Він є важливою передумовою досягнення позитивного результату. З одного боку, пісня повинна викликати зацікавленість і мотивацію у студентів, а з іншого боку, сприяти досягненню практичних цілей заняття. Серед критеріїв відбору пісень можна назвати такі:

- відображення країнознавчої специфіки;

- популярність в країні походження (та поза її межами);

- незвичайна історія створення, пов'язана з іншими суспільно-значущими подіями в країні;

- чітка вимова слів виконавцем;

- мелодійність або можливе швидке запам'ятовування деяких фрагментів пісні (передусім слів приспіву).

При відборі пісень важливо враховувати їх тематичну наближеність до лексичної теми, яка в даний час опрацьовується.

Незалежно від профілю вишу студенти старших курсів та магістри, що вивчають французьку мову, знайомляться з темою «Європейська інтеграція і міжкультурний діалог». Саме вона сприяє проникненню в систему цінностей іншої культури, інформує студентів про умови життя, особливості повсякденного спілкування, суспільні цінності, звичаї, стереотипи французького народу.

Пропонуємо розглянути як методичний прийом застосування в рамках цієї теми відомого французького шансону («пісня» з французької) 1988 року *D'Allemagne* [6], авторами тексту і музики якого є Франсуа Бернхейм та Дід'є Барбелів'єн, а виконавицею Патрісія Каас. У пісні автори звертаються до такої

актуальної і чутливої для французів теми, як формування позитивного образу країни-сусіда. Драматична історія зіткнень і війн з Німеччиною протягом останніх двох століть залишила в суспільній свідомості французів значний обсяг негативних асоціацій, які у вигляді стереотипних уявлень продовжують функціонувати і донині. Певна відлига у розвитку добросусідських відносин наступила лише у середині 60-х років після підписання франко-німецького договору про дружбу і співробітництво. У подальші роки поширення міжкультурного діалогу між двома країнами сприяло зближенню народів. І все ж негативна картина Німеччини, яка обумовлена історичним минулим, залишається певною мірою актуальною і нині серед французів. Необхідно зазначити, що пісня написана саме для Патрісії Каас з урахуванням її біографії, що тісно пов'язана з Німеччиною. Вона народилася в Лотарингії неподалік від німецького кордону в міжнаціональній сім'ї, її батько — француз, мати — німкеня. З 13 років вона протягом семи років виступала в клубі-кабаре *Rumpelkammer* у німецькому місті Саарбрюкен. Тому таке вдале поєднання змісту тексту, що є дуже близьким до виконавиці з досить непростою, але актуальною тематикою, знайшла свого слухача не тільки у Франції, але й далеко за її межами.

Наш вибір цієї пісні пояснюється ще й тим, що вона містить у собі посилання на дві інші відомі пісні («Lili Marleen» [8]; «Gottingen» [7]), які були популярні і значимі в європейській культурі XX століття. Згадування їх у шансоні *D'Allemagne* є одночасно цікавим прикладом інтертекстуальності у поетичному тексті.

Якщо сюди додати ще й мелодійність твору, його чітку звукову артикуляцію, то вибір пісні надає викладачеві широкий спектр можливостей для її застосування у навчальному процесі з метою формування слухо-вимовних, ритміко-інтонаційних, лексико-граматичних навичок; умінь усного та писемного мовлення, а також з метою формування соціокультурної компетенції.

Для реалізації кожної мети нами були розроблені різноманітні завдання та вправи для різних етапів роботи над піснею. Вони передбачають як аудиторну, так і самостійні форми роботи з використанням роздаткових матеріалів та аудіовізуальних технічних засобів.

Традиційно робота з піснею складається з трьох етапів: *до прослуховування*, *прослуховування*, *після прослуховування*. Розглянемо організацію роботи на кожному етапі.

До прослуховування. Мета даного етапу полягає в підготовці студентів до прослуховування з культурологічних, мовних і тематичних точок зору.

Перед початком роботи з піснею пропонуємо студентам чотири теми для домашньої самостійної роботи, яка виконується у міні-групах: 1. Феномен французького шансону у французькій культурі, його стилі та основні представники. 2. Складна історія відносин Франції і Німеччини у 19-20 ст. Єлисейський договір 1963 року [9]. 3. Патрісія Каас і її зв'язок з Німеччиною. 4. Поняття «Інтертекстуальність».

Відповідно до теми студенти готують доповіді і формулюють 2–3 ключові запитання до аудиторії. Перше заняття, присвячене роботі з піснею,

розпочинається з групових презентацій та відповідей на запитання. По їх завершенні викладач підсумовує роботу першого етапу, акцентуючи увагу аудиторії на інформації, що перегукується з темою пісні. Для активізації розумової діяльності студентів і стимулювання їх інтересу до пісні доцільно використовувати на цьому етапі наступні завдання і методичні прийоми:

1. Прочитайте заголовок пісні *D'Allemagne* і подумайте, про що вона.

2. Мозковий штурм з висловлюванням ідей щодо сюжету і теми пісні.

3. Ознайомтесь з німецькомовною частиною тексту шансону (один рядок у приспіві і два рядки в останньому куплеті) і висловіть ідеї, з якою метою автор використовує в пісні іншомовний текст. *(Викладач надає студентам німецькомовні частини тексту (Auf Wiedersehen Lili Marlene!/ Ich habe eine kleine Wildblume. Eine Flamme, die zwischen den Wolken blüht) і пропонує зробити його переклад або надає його сам)*.

4. Дискусія на тему «Лілі Марлен — хто це, чи що це?». *(Викладач пропонує студентам відеоряд: слова пісні Лілі Марлен* [8] */ історію пісні Лілі Марлен* [5] */ пам'ятник Лілі Марлен).*

5. Демонстрація фотографій, що стосуються теми пісні. *(Викладач пропонує студентам фотографії міста Геттінген, вказівника вулиці «Barbarastraße» в Геттінгені, Берлінської стіни і коротко інформує їх про значення цих місць в європейській історії).*

Прослуховування. Пісня програється як правило двічі. Для першого прослуховування ставляться такі завдання:

1. Послухайте пісню і дайте відповідь, чи правильно була визначена тема пісні.

2. Порахуйте, скільки раз в пісні зустрічається словосполучення *D'Allemagne*.

Для другого прослуховування студенти отримують текст пісні і більш детальні завдання:

1. Послухайте пісню і знайдіть в тексті місця, що вказують на біографію її виконавиці Патрісії Каас.

2. Визначте значення виділених виразів, які зустрічаються в пісні *(D'Allemagne l'histoire passée est une injure / D'Allemagne l'avenir est une aventure / D'Allemagne je connais les sens interdits / Je sais où dorment les fusils / Je sais où s'arrête l'indulgence).*

Після прослуховування. Даний етап вміщує набір завдань і вправ, направлених безпосередньо на формування навичок і вмінь говоріння і письма. На цьому етапі пропонуються наступні завдання:

1. Дайте назву кожному куплету пісні.

2. Визначте, скільки і які образи Німеччини зображені в пісні і дайте їх характеристику.

3. Знайдіть приклади інтертекстуальності. *(Викладач акцентує увагу студентів на «Gottingen» у рядку Reparlez-moi des roses de Gottingen,і знайомить їх з текстом пісні «Gottingen»* [7] *1964 року французької співачки Барбари, що «примирила» Францію з Німеччиною* [3] *і пояснює, як невеликий обсяг слів може*

передавати великий об'єм інформації, тобто за одним словом може стояти ціла історія).

4. Дайте власну інтерпретацію слів приспіву *(Auf Wiedersehen Lili Marlene / Reparlez-moi des roses de Gottingen / Qui m'accompagnent dans l'autre Allemagne).*

5. Ознайомтесь з текстом резолюції і визначте його взаємозв'язок з піснею *(Викладач пропонує студентам текст спільної резолюції парламентів Німеччини і Франції від 22 січня 2018 року до 55-ї річниці підписання Єлисейського договору* [4]*, яка передбачає розробку нової поглибленої угоди між країнами).*

6. Дискусія на тему «Пісня в міжкультурному діалозі: її роль у порозумінні і зближенні народів». *(Викладач пропонує студентам навести приклади пісень Франції або власної країни у покращенні відносин з країнами-сусідами).*

7. Сформулюйте теми творів, пов'язаних зі змістом пісні.

8. Напишіть листа авторам пісні і висловіть свою думку щодо змісту пісні.

9. Напишіть діалог у формі інтерв'ю з виконавицею пісні.

10. Прочитайте виразно текст пісні/заспівайте пісню. *(Викладач робить аудіозапис читання/співу студентів, потім програє його. Виконуються вправи по роботі над вимовою).*

Виконання вищезазначених завдань сприяє в цілому формуванню соціокультурної компетенції студентів і дає можливість глибше пізнати і зрозуміти країну, мову якої вони вивчають. На прикладі цього пісенного матеріалу студенти пізнають роль культури у формуванні добросусідських відносин між країнами, що є сьогодні ключовим чинником у розбудові «спільного Європейського дому».

Література

1. Комарова Ю.А., Бирюлина А. Использование современного песенного материала в обучении иностранным языкам учащихся старших классов / Ю. А. Комарова, А. Бирюлина // Иностранные языки в школе. — 2008. — №4. — С. 41–46.
2. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. ОКР «магістр»] / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. — К.: Ленвіт, 2011. — 344 с.
3. Barbara: Göttingen, le chant de la réconciliation [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lefigaro.fr/musique/2017/02/02/03006-20170202ARTFIG00019-barbara-gottingen-le-chant-de-la-reconciliation.php
4. La France et l'Allemagne célèbrent le 55e anniversaire du traité de l'Elysée [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rfi.fr/europe/20180122-france-allemagne-celebrent-le-55e-anniversaire-traite-elysee
5. Lili Marleen: Histoire d'une chanson universelle [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.antiwarsongs.org/canzone.php?id=1600&lang=fr
6. Paroles de la chanson D'Allemagne [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.paroles.net/patricia-kaas/paroles-d-allemagne

7. Paroles de la chanson Gottingen [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.paroles.net/barbara/paroles-gottingen

8. Paroles de la chanson «Lili Marleen» (avec traduction) par Lale Andersen [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.lacoccinelle.net/261193.html

9. Traité de l'Elysée (22 janvier 1963) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.france-allemagne.fr/Traite-de-l-Elysee-22-janvier-1963.html

Андрійко І.Ф.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЗМІСТ НАВЧАННЯ ГОВОРІННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Анотація. *У статті розкривається поняття міжкультурної комунікативної компетенції (у порівнянні з комунікативною і соціокультурною компетенціями), називаються компоненти її структури. Визначається зміст навчання міжкультурного спілкування у говорінні студентів економічного ВНЗ.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікативна компетенція, іншомовна комунікативна компетенція, ділова комунікація, зміст навчання, моделі поведінки, стандарти.*

Abstract. *The article discusses the concept of cross-cultural communicative competence (in comparison with communicative and sociocultural competencies) and defines its structure. The content of speaking ability teaching of the students of the economic university is determined.*

Key words: *cross-cultural communicative competence, foreign language communicative competence, business communication, content of teaching, behavior patterns, standards.*

Міжкультурна комунікація, або діалог культур, під яким у загальному плані розуміють процес двосторонньої взаємодії представників різних культур, може здійснюватись у різних сферах спілкування: дипломатична діяльність, торгівля і бізнес, професійні контакти, міжнародні обміни, навчання за кордоном, туризм, міграція, воєнні дії тощо. Метою і бажаним результатом будь-якого акту спілкування є досягнення взаєморозуміння. На міжкультурному рівні це означає розуміння позиції представника іншого лінгвосоціуму і повагу до неї.

Умовою досягнення взаєморозуміння (і його основою) виступає, на думку Ю. Пассова, культурний рівень комунікантів. Нема культури — нема порозуміння, а є конфлікт як його антипод [7, с. 38–44]. Ця теза пояснює, чому на сучасному етапі розвитку суспільства відбувається перенесення акцентів у викладанні іноземних мов (ІМ) з формування мовленнєвих навичок і умінь на формування соціокультурної, міжкультурної компетенцій, а процес навчання ІМ у школі і виші будується як процес пізнання учнями іншої культури. У методиці розроблена так звана «культуросообразна модель іншомовної освіти» (Ю. Пассов), або модель інтегрованого навчання іноземних мов і культур (С. Ніколаєва), адже мова, безперечно, є органічною частиною культури і навпаки [1; 4; 7; 8].

Якщо питання необхідності соціокультурного, міжкультурного або крос-культурного підходів у навчанні ІМ більше не викликає дискусій у колі методистів, то питання термінологічного характеру, питання структури соціокультурної або міжкультурної компетенцій залишаються спірними і не до кінця висвітленими.

Метою цієї наукової розвідки є дослідження складників міжкультурної комунікативної компетенції (далі МКК) економіста-міжнародника і визначення компонентів змісту навчання усного мовлення у процесі формування МКК німецькою мовою.

Аналіз науково-методичної літератури [2; 3; 4; 5; 6] дозволяє зробити висновки про те, що, по-перше, поняття «іншомовна комунікативна компетенція» (ІКК) та «міжкультурна комунікативна компетенція» (МКК) не є тотожними. По-друге, слід відрізняти поняття МКК від поняття (лінгво)соціокультурної компетенції (СКК).

З метою з'ясування сутності МКК розглянемо більш детально вказані типи і види компетенцій.

Як відомо, стратегічною метою викладання ІМ у вишах є формування у майбутніх спеціалістів професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції. Іншомовна КК складається з таких видів компетенцій: мовна [професійна] компетенція, мовленнєва [професійна] компетенція, (лінгво)соціокультурна компетенція і навчально-стратегічна компетенція [6, с. 248]. Отже, **іншомовна комунікативна компетенція** — це сукупність знань, умінь і навичок, які формуються у процесі оволодіння ІМ, а також здатність користуватися ІМ як засобом спілкування під час взаємодії з носіями мови.

Під **соціокультурною компетенцією** розуміють знання правил і норм мовленнєвої і немовленнєвої поведінки носіїв мови, традицій, історії, культури та соціальної системи країни, мова якої вивчається (С. Ніколаєва). Іншими словами, соціокультурна компетенція включає в себе як **культурно-країнознавчий** аспект (знання світової культури, країнознавчі знання країни, мова якої вивчається), так і **лінгвокраїнознавчий** або соціолінгвістичний аспект (знання про стиль і умови повсякденного життя, особливості побуту, міжособистісні стосунки, суспільні цінності, а також знання норм користування мовою в різноманітних ситуаціях і володіння ситуативними варіантами реалізації одного і того ж комунікативного наміру) [6, с. 248].

Дослідники СКК наголошують, що основу її формування складають не знання країнознавства як фахової дисципліни, а так звані **фонові знання** (background knowledge; фонова культурно-країнознавча інформація у термінології Л. Голованчук і Н. Скляренко), які здебільшого реалізуються через лексичні одиниці з національно-культурним компонентом (безеквівалентна лексика, реалії) і передбачають, насамперед, знання загальноприйнятих у певній мовній громаді норм етикету, або комунікативних моделей поведінки, як вербальних, так і невербальних, оскільки саме поведінка є основним проявом масової культури [5, с.10; 6].

На відміну від СКК міжкультурна комунікативна компетенція включає не лише знання реалій і норм спілкування іншої лінгвокультурної спільноти, але й знання аналогічних комунікативних моделей поведінки, прийнятих у власній культурі, а саме головне — знання про психологічні особливості міжкультурного спілкування і уміння послуговуватися цими знаннями задля успішної реалізації комунікативного акту з представниками нерідної культури.

Психологічний компонент охоплює знання процесів атрибуції, тобто приписування різних значень одним і тим же фактам, подіям, явищам; знання природи і функції різних видів стереотипів, особливо національно-етнічних; знання механізмів регулювання власних емоцій; знання формування емпатії, тобто толерантного, відкритого, неупередженого ставлення до проявів іншомовної культури, готовності сприймати «іншого» як рівноправного [6, с. 252–254].

До умінь міжкультурного спілкування Л. Голованчук, наприклад, відносить крім мовленнєвих умінь ще й посередницькі вміння медіатора культур (мовної особистості, яка вивчає мову як іноземну); етнографічні уміння — виділяти культурний компонент; уміння керувати власними емоціями; уміння двоякого бачення однієї і тієї ж ситуації (з позиції своєї і чужої культури) [6, с. 255].

Інші фахівці з міжкультурної комунікації, зокрема В. Манакін, Ф. Бацевич, вважають вслід за Г. Грайсом, що сутність МКК полягає в умінні користуватися максимами, принципами культурного, і отже, успішного спілкування: а) принцип якості (кажи правду), б) принцип кількості (не кажи багато), в) принцип доречності (говори по суті), г) принцип способу (говори ясно), д) принцип ввічливості, який ґрунтується на таких правилах: не нав’язуй свою думку; дай співрозмовнику можливість вибору; будь доброзичливим [1; 4].

Через наявність психологічного компоненту, який має особистий зміст, МКК не може бути повністю включена до структури іншомовної КК. З іншого боку, деякі компоненти ІКК, наприклад, мовна (лінгвістична) компетенція, не мають міжкультурного виміру.

Таким чином, під **міжкультурною комунікативною компетенцією** ми розуміємо окремий, не підпорядкований ІКК тип компетенції і трактуємо її, вслід за С. Ніколаєвою, як «сукупність здібностей, умінь, знань, установок і якостей особистості, які дозволяють їй успішно й адекватно спілкуватися іноземною мовою в ситуаціях міжкультурного спілкування різних типів і видів з урахуванням основних зовнішніх соціокультурних і внутрішніх ситуативних факторів» [6, с. 30].

Виходячи з цих теоретичних положень, спробуємо визначити **структуру МКК майбутнього спеціаліста з міжнародної економіки**. При цьому вважаємо за необхідне врахувати один важливий фактор, а саме: фактор *ділового* характеру міжкультурної комунікації у сфері бізнесу. Працюючи у міжнародних компаніях, на спільних підприємствах, наші випускники вступають, перш за все, у ділові відносини з партнерами, колегами, керівниками, підлеглими, які можуть представляти різні національності і культури. Міжкультурна комунікація відбувається в цій сфері на тлі ділової комунікації. Метою ділової комунікації, на

відміну від особистісного спілкування, є не лише обмін інформацією і враженнями, але, насамперед, вирішення спільних справ, створення певного продукту. Як зазначає Т. Колбіна, поняття «взаємодія» є ключовим для економічної сфери. Партнери по спілкуванню мають високий рівень готовності до досягнення взаєморозуміння, вони прагнуть співпрацювати і досягти як спільних, так і індивідуальних результатів [3].

Ділова міжкультурна комунікація здійснюється за загальними законами спілкування, тому установка партнерів на взаємодію і взаєморозуміння, сприймання один одного як значущих особистостей позитивно впливають на перебіг акту спілкування. Проте, потенційні комунікативні невдачі все ж можуть виникнути і не лише через розбіжності у національних моделях поведінки («культурних стандартах» у термінології А. Томаса і М. Гавриша) чи індивідуальні якості партнерів, але й через брак знань характерних особливостей рідної та іноземної ділової культури [2].

У зв'язку з цим ми погоджуємось з точкою зору Т. Колбіної, яка пропонує додатково включити до складників МКК економістів: а) знання національної ділової культури (стиль управління, ведення переговорів, ставлення до влади і т.ін.); б) знання провідних світових бізнес-культур; в) знання ієрархії в системі цінностей різних ділових культур; г) знання методів управління бізнесом на перетині культур; д) знання можливих причин виникнення міжкультурних конфліктів на підприємствах, де працюють робітники різних національностей, і шляхів їх попередження і нейтралізації. Майбутні спеціалісти повинні усвідомлювати вплив національної культури на корпоративну і набути вмінь спостереження, аналізу, порівняння, оцінювання ділової культури потенційного іноземного партнера [3]. Зрозуміло, паралельно потрібно розвивати всі загальні уміння та психологічну готовність особистості до ведення міжкультурної комунікації, про що йшлося вище.

На основі визначеної структури МКК спеціалістів з міжнародної економіки пропонуємо включити до **змісту навчання** міжкультурного спілкування, зокрема у говорінні, такі компоненти:

1. Предметний компонент:

• Сфери спілкування: професійно-виробнича; освітня (шлях до професії, етапи навчання); публічна (суспільні, культурні явища); приватна (особистісна, побутова);

• Теми спілкування як професійного, економічного характеру, так і загальні;

• Ситуації міжкультурного спілкування для економістів-міжнародників.

2. Лінгвістичний компонент:

• Мовний матеріал (фонетика — особливо наголос, інтонація, паузи; граматика з культурним компонентом значення, зі стилістичним забарвленням; загальновживана, розмовна і професійно-орієнтована лексика, а також лексичні одиниці з національно-культурним компонентом / реалії);

• Загальновживаний і професійно-орієнтований мовленнєвий матеріал (наприклад, усталені словесні формули, кліше для встановлення контакту, привітання, прощання, висловлювання власної думки, оцінки, (не)згоди,

заперечення, вибачення, подяки, прохання, наказу, побажання, сумніву, (не)задоволення, співчуття, пропозиції, підтримання розмови, структурування доповіді, супроводу презентації, коментування графіків, модерації, дискусії тощо);

• Культурно-забарвлені автентичні тексти-зразки діалогічного і монологічного мовлення, а також інформативні тексти про правила і норми поведінки, прийняті в іноземній і рідній ділових культурах. (Наприклад, для Німеччини це відомі книжки з серії *Business-Knigge*).

3. Психологічний (процесуальний) компонент:

• Знання про психологічні особливості міжкультурного спілкування, сприймання чужого/незвичного;

• Знання культурно-психологічних особливостей нації, мову якої вивчають (у нашому випадку — німців), її цінностей та базових концептів у порівнянні зі своєю нацією;

• Знання етикетних норм немовленнєвої поведінки, а також невербальних засобів спілкування у німецькомовному соціумі (жести, міміка, поза, погляд, манера триматися, а також одяг, соціальний простір, відстань, запахи та ін.);

• Знання характерних рис комунікативної поведінки німців та етикетних мовленнєвих формул спілкування у різних ситуаціях;

• Уміння міжкультурного спілкування в приватній, освітній, публічній сферах комунікації;

• Уміння міжкультурного спілкування у сфері професійної, виробничої діяльності.

Уміння міжкультурного спілкування безпосередньо пов’язані з **ситуаціями спілкування**, які можуть виникнути на практиці у спеціалістів зі сфери економіки та бізнесу. До таких ситуацій, на нашу думку, можна віднести наступні:

• Прийом (співбесіда) на роботу у міжнародну компанію/фірму;

• Робота у міжнародній/німецькій компанії в Україні або за кордоном;

• Робота на спільному українсько-німецькому підприємстві;

• Робота у міжнародних організаціях;

• Організація офіційних зустрічей, ведення переговорів з бізнес-партнерами;

• Супровід іноземних делегацій в Україні;

• Участь у міжнародних торгових виставках;

• Участь у міжнародних форумах, конференціях, семінарах;

• Участь у програмах обміну досвідом за кордоном;

• Курси/семінари підвищення кваліфікації з носіями мови;

• Участь у міжнародних літніх школах (як учасник або як модератор/ експерт);

• Стажування/навчання за кордоном;

• Ситуації неофіційного спілкування.

Відповідно до цих ситуацій міжкультурного спілкування на заняттях з іноземної мови в економічному ВНЗ необхідно формувати дві групи умінь усного мовлення. Умовно їх можна позначити як: а) **загальнокультурні уміння,** б) **професійно орієнтовані уміння.**

До першої групи умінь належать, наприклад, такі уміння, як:

- запит інформації щодо відправки/прибуття літака/потяга; проходження митниці/паспортного контролю; обміну валюти; медичного страхування і обслуговування; телефонного зв'язку;
- мовленнєвий етикет поселення і проживання у готелі;
- етикет знайомства, представлення, обміну візитками, прощання;
- етикет мовленнєвої поведінки під час прийому їжі/офіційних обідів;
- запит інформації щодо орієнтації у місті (розпитування, як дійти до потрібної установи);
- прохання про надання допомоги у разі необхідності (наприклад, зупинка ліфта у готелі) і здійснення комунікативної допомоги іншим;
- спілкування під час екскурсій: розпитування, обмін враженнями;
- обговорення погоди, хобі, захоплень, спільного маршруту;
- висловлення пропозицій щодо проведення вільного часу;
- обговорення/порівняння звичаїв і традицій у різних культурах;
- ведення телефонних розмов;
- запит інформації про товар під час здійснення покупок у магазині.

До другої групи умінь усного мовлення належать:

- розповідь про себе, свій освітній і кар'єрний шлях і плани на майбутнє;
- опис свого місця роботи і професійних обов'язків;
- презентація свого підприємства на переговорах, виставках (повідомлення даних про галузь, у якій працює підприємство, його тип, специфіку, цілі, розміри, кількість працівників, правову форму, послуги/товари, що виробляє, коло клієнтів, організацію виробничого процесу, інноваційні заходи і т.ін.);
- опис статистичних даних у діаграмах, графіках, схемах (їх аналіз, порівняння і оцінка);
- повідомлення/доповідь на професійну тематику (чітке структурування: початок, основна частина, завершення, висновки);
- обговорення/дискусія певної проблеми (обґрунтування своєї позиції, аргументація, згода, сумнів, ввічливе заперечення, категоричне заперечення, доповнення, диференціація, уточнення, підкреслення/наголошування, внесення поправок, переривання співрозмовника, захист під час переривання вашого виступу, перехід до нового питання, висловлювання (не)задоволення від результатів дискусії, підведення підсумків;
- висування/генерування ідей/пропозицій щодо рішення проблеми;
- прийняття рішення;
- модерування/керування розмовою (вступне слово, надання слова іншим учасникам, розподіл часу і дотримання часового регламенту, структурування висловлених думок, їх узагальнення, підбиття підсумків і повідомлення результатів, завершення розмови);
- надання доручень;
- звітування про виконання доручень;
- ведення контактних розмов біля виставкового стенду та їх оцінка;
- домовленість про зустріч/співпрацю з новим партнером;

- інтерв’ю з представником фірми;
- етикет мовленнєвої поведінки в ситуаціях офіційних прийомів;
- етикет мовленнєвої поведінки з колегами під час перерв у роботі (кава-брейк, обід);
- ведення Small Talks з колегами, партнерами;
- ведення ділових переговорів.

Нема сумніву, що зазначені уміння можливо і доцільно формувати саме шляхом моделювання відповідних комунікативних ситуацій, що передбачають взаємодію на міжкультурному рівні. І саме ситуація міжкультурного спілкування (МКС), а не окреме уміння або мовленнєва формула повинна бути одиницею навчання у формуванні МКК. Вона дозволяє викладачу задіяти всі об’єктивні і суб’єктивні фактори міжкультурної комунікації, а головне, змоделювати психологічні особливості міжкультурного спілкування.

Вважаємо, що створення ситуацій МКС на практичних заняттях з іноземної мови може відбуватись двома способами: а) за допомогою текстів для читання/ аудіювання або відеофрагментів, які демонструють непорозуміння або навіть конфлікт комунікантів у ситуації МКС і спонукають студентів до роздумів та аналізу ймовірних помилок у (не)мовленнєвій поведінці партнерів; б) за допомогою виконання студентами нескладних психологічних тестів/завдань, які ведуть їх до «відкриття» явища. Приклади таких завдань знаходимо в авторів підручників *Wirtschaftskommunikation Deutsch* [9], *Gesprächstraining Deutsch für den Beruf* [10].

Наприклад, щоб з’ясувати форми поведінки і манери звертання на робочому місці у німецькій фірмі, студенти мають спочатку відповісти на запитання анкети німецької газети *Handelsblatt*, спираючись на свій особистий досвід і власну позицію. Потім студенти отримують дані анкетування, проведеного серед німців, і порівнюють їх зі своїми відповідями, шукають розбіжності, аналізують причини і роблять висновки. Найбільш цікаві або суперечливі питання, які передбачають мовленнєву реакцію співрозмовника з використанням певних кліше, можна використати як стимул для рольової гри.

Отже, на відміну від іншомовної комунікативної і соціокультурної компетенцій до складу міжкультурної комунікативної компетенції майбутніх економістів-міжнародників включають психологічні знання і вміння та культурні стандарти — моделі (не)мовленнєвої поведінки, прийняті в іноземній та національній масовій і діловій культурах. У зв’язку з цим головними компонентами змісту навчання іншомовного говоріння є психологічний компонент, загальнокультурні і професійно орієнтовані вміння та ситуації міжкультурного усного спілкування. У подальших розвідках необхідно звернутись до розробки кейсів, що містять ситуації міжкультурних непорозумінь, з метою їх розв’язання студентами і формування в них усномовленнєвих умінь.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. — К.: ВЦ «Академія», 2004. — 344 с.

2. Гавриш М.М. Усвідомлення власних культурних стандартів як суттєвий чинник успішної міжкультурної комунікації // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 берез. 2016 р.). — К.: КНЕУ, 2016. — С. 11–14. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/17600

3. Колбіна Т.В. Навчання іноземної мови професійного спрямування майбутніх економістів: аспект міжкультурної комунікації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://confcontact.com/2013_06_07/16_Kolbina.html

4. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. / В. М. Манакін. — К.: ВЦ «Академія», 2012. — 286 с.

5. Скляренко Н.К., Головančук Л.П. Формування соціокультурної компетенції учнів за навчально-методичними комплексами серії «English through Communication» // Іноземні мови. — 2003. — №1. — С. 9–11.

6. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф. Борецька Г. Е. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. — К.: Ленвіт, 2011. — 344 с.

7. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного / Е. И. Пассов, Н. Е. Кузовлева. — М.: Русский язык. Курсы, 2010. — 568 с.

8. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: (Учеб. пособие). — М.: Слово, 2008. — 344 с.

9. Eismann, Volker. Wirtschaftskommunikation Deutsch. — Berlin und Muenchen: Langenscheidt KG, 2000. — Bd.1. — 184 S.

10. Namuth, Kerstin und Luethi, Thomas. Gespraechstraining Deutsch fuer den Beruf. — Ismaning: Verlag fuer Deutsch, 1998. — 97 S.

Гавриш М.М.
кандидат філологічних наук, доцент
завідувач кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЕТАПИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ»

Анотація. *Міжкультурний діалог визначається в статті як один з пріоритетних чинників сучасного розвитку людської цивілізації і таким чином обґрунтовується доцільність включення до освітніх програм підготовки магістрів дисципліни «Міжкультурна комунікація». Виходячи з потреб ринку праці, автор доводить необхідність практичної зорієнтованості навчального процесу з зазначеної дисципліни та пропонує чотирьохетапну схему її викладання для досягнення головної мети — формування міжкультурної компетенції студентів.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, міжкультурна компетенція, культурний стандарт, культурний вимір, культурне розмаїття, вербальна і невербальна комунікація, стандарт вищої освіти.*

Abstract. *In this article, the intercultural dialog is recognized as one of the most important drivers of the development of human civilization. Therefore, it is appropriate to include it into*

educational master programs specializing in «Intercultural Communication». Based on the demands of the labor market, the author derives the necessity of a practical orientation of the teaching process in the mentioned educational field and proposes a four-step-approach in order to reach the main goal: the formation of intercultural competency of the students.

Key words: *intercultural communication, intercultural competency, cultural standard, cultural dimension, cultural diversity, verbal and non-verbal communication, standard of the higher education.*

Стандарти вищої освіти усіх спеціальностей, що стали висхідною базою для розробки відповідних освітніх програм, передбачають формування компетенції вести спілкування професійного спрямування не тільки державною, але й щонайменше однією іноземною мовою. Таке бачення кінцевого результату освітнього процесу — це беззаперечна вимога часу, адже інтеграційні процеси в економічній, політичній та культурній сферах, що стали визначальною рисою сучасного етапу розвитку людської цивілізації, можуть активно й ефективно функціонувати лише у тих випадках, коли їх конкретні носії, які представляють різні країни та континенти, можуть порозумітися, тобто є багатомовними і здатні висловлюватися не тільки рідною мовою.

Усвідомлення значущості, нестримності та масштабності процесів інтеграції, з одного боку, та важливості володіння не лише кількома мовами, але й культурно обумовленими особливостями («правилами») спілкування як конкурентної переваги на національному та міжнародному ринках праці, з іншого боку, сприяло в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана включенню до програм підготовки магістрів за усіма спеціалізаціями факультету міжнародної економіки і менеджменту обов’язкової дисципліни «Міжкультурна комунікація», яка до того ж — залежно від вибору студентів — викладається англійською або німецькою мовами.

Трирічний досвід роботи в «німецькомовній площині» дозволяє зробити позитивний висновок — переважна більшість студентів проявляє свідомий інтерес до проблематики міжкультурного спілкування, бере активну співучасть в організації та змістовому наповненні освітнього процесу і досягає таким чином помітного поглиблення й розширення вмінь та навичок як в мовленнєвому аспекті в цілому, так і в плані адекватної комунікативної поведінки в різних ситуаціях міжкультурного діалогу зокрема, що стосується як вживання німецької, так і рідної (української) мови — додатковий корисний побічний ефект.

Отже, *актуальність* і необхідність глибокого проникнення в проблематику міжкультурної комунікації та формування на базі отриманих знань *міжкультурної компетенції* мовців є в силу згаданих причин очевидними, про що переконливо свідчать і невпинно зростаючі об’єми відповідної наукової та науково-популярної літератури. Передумовою ж успішного виконання цього непростого й багатоаспектного завдання в рамках освітнього процесу вищої школи є продумані методичні підходи студентоцентрованого навчання, підбір цікавих практичних матеріалів про характерні риси певних культур та моделювання типових ситуацій міжкультурного діалогу для закріплення й автоматизації набутих вмінь та навичок.

Саме цій проблематиці і присвячене пропоноване повідомлення, *мета* якого полягає в узагальненні власного бачення й досвіду автора щодо викладання дисципліни «Міжкультурна комунікація» та розробці пропозицій щодо продуктивної організації практичних занять з орієнтацією як на поглиблення мовленнєвих навичок, так і свідоме реагування на обставини, зумовлені міжкультурними відмінностями — *двоєдина мета* навчання.

Зазначена цілеспрямованість відображає наше переконання в тому, що результатом вивчення дисципліни «Міжкультурна комунікація» мають бути *практичні* навички та вміння вести міжкультурний діалог (що, як підкреслено вище, вимагають стандарти вищої освіти), які базуються на усвідомленні культурного розмаїття та толерантного ставлення до «культурних стандартів» [2, с. 12–13] інших народів. Тобто освітній процес з проблематики міжкультурного спілкування з майбутніми фахівцями з питань міжнародних економічних відносин ми фокусуємо на постійні практичні завдання та вправи, супроводжуючи їх необхідним мінімумом теоретичних знань, які студенти отримують як на аудиторних заняттях, так і в рамках самостійної роботи. (Націленість на практичну компоненту закладена вже відповідними навчальними планами, які у цьому випадку передбачають лише дві академічні години лекційних занять.)

Як же ми прагнемо досягати зазначеної мети, як плануємо навчальні відрізки/етапи і яку їх послідовність вбачаємо доречною й обґрунтованою?

Вступна частина, звичайно ж, присвячується обговоренню й тлумаченню (дискусія, робота в малих групах з презентацією висновків тощо) висхідних термінів, а саме:

а) «міжкультурна комунікація» — тут, з одного боку, йдеться про змістове наповнення цього наукового, але й вже повсякденного вислову, а, з іншого, про явище (процеси) міжкультурного спілкування як домінуючий чинник розвитку сучасної цивілізації. (Додатковим вагомим підтвердженням цієї тези служать закони окремих земель Німеччини, зокрема, Берліну, Північного Рейну-Вестфалії чи Баден-Вюртембергу [5; 3; 6], у яких йдеться про засади міжкультурної інтеграції.) Усвідомлення студентами неможливості подальшого прогресу без міжкультурних зв’язків уявляється особливо важливим для розуміння ними об’єктивної необхідності й практичного значення вивчення дисципліни «Міжкультурна комунікація»;

б) «міжкультурна компетенція» — цей аспект також розглядається як в плані наукового тлумачення, так і як невід’ємна якість сучасної людини, якій роботодавці все частіше надають пріоритетного значення, вважають передумовою працевлаштування. Розуміння цього факту як одного з чинників успішної професійної кар’єри — знову ж таки — має сприяти зростанню інтересу студентів до дисципліни та активному й глибокому опрацюванню ними її матеріалів;

в) «культура» — поряд з різнобічним трактуванням цього терміну в контексті міжкультурної комунікації, тут йдеться також про культурне розмаїття як обумовлену історичним розвитком об’єктивну даність, чим формується свідоме толерантне ставлення студентів до традицій та звичаїв інших етносів.

Таким чином, перший етап викладання дисципліни «Міжкультурна комунікація» поєднує два взаємопов'язаних аспекти — базові теоретичні засади, необхідні для розуміння сфери та проблематики, яку вона охоплює й вивчає, та чинники, зорієнтовані на усвідомлення необхідності оволодіння відповідними знаннями та формування на цьому підґрунті відповідних навичок для успішного професійного майбутнього, що дозволяє назвати/вважати цю вступну фазу *теоретико-мотиваційною*.

Подальші аудиторні заняття заповнюються переважно активною практичною роботою студентів, яка спочатку спрямовується на:

- опрацювання — з'ясування висхідного стану справи, причин непорозумінь та пошук їх пояснень — реальних прикладів/ситуацій німецько-українського ділового спілкування [2] та міжкультурного діалогу німців з представниками інших етносів [7];
- аналогічне обговорення аудіо- та відеозаписів (зокрема, до навчальних матеріалів «Erfolgreich in der interkulturellen Kommunikation» [1]), але при цьому посилена увага звертається на релевантні інтонаційні моменти (складова вербальної комунікації) та ситуативно обумовлені міміку і жести (невербальна компонента) учасників міжкультурного спілкування;
- пошук інформації в мережі Інтернет про культурно спричинені особливості мовленнєвої поведінки представників різних націй, насамперед тих, які є стратегічними партнерами України і з якими наша держава розвиває активне двостороннє політико-економічне співробітництво. (Кінцевим результатом цього виду роботи стають зазвичай індивідуальні презентації з наступним груповим обговоренням.)

Отже, у цій частині освітнього процесу, яку ми називаємо етапом *накопичення (релевантної) інформації*, йдеться про максимально всебічне охоплення різних ситуацій міжкультурного спілкування (приміром, безпосередні офіційні/ділові розмови, переговори по телефону, приватні діалоги) та їх логічних фаз (вітання, обговорення теми, прощальні репліки) з урахуванням як мовних, так і невербальних засобів.

Після цього — як логічне продовження — наступає етап *узагальнень та висновків*, головні складові якого утворюють:

- виокремлення й формулювання «культурних стандартів» (у розумінні, зокрема, А. Томаса [2, с. 12–13]) українців, німців та деяких інших націй;
- опис визначальних рис згаданих вище культур згідно з теорією «культурних вимірів» Г. Хофстеде [4];
- порівняльний аналіз обох підходів.

На цьому етапі студенти отримують завдання на кшталт «10 рис українця, про які мають знати іноземці» або «Що потрібно враховувати українцям в ділових стосунках з німцями». Обов'язковою умовою є аргументація на базі прикладів з власного життєвого досвіду, а усні виступи чи презентації — як типові результати виконання підсумкових завдань — стають об'єктом групових дискусій.

Узагальнюючи та систематизуючи накопичені знання, студенти постійно стикаються з фактами міжкультурних відмінностей в історичних традиціях,

мовленнєвій поведінці та невербальних засобах різних етносів, що, як свідчить практика, формує в них толерантне ставлення до міжкультурного розмаїття і є важливим виховним аспектом вивчення дисципліни «Міжкультурна комунікація».

Завершальна фаза, спрямована насамперед на автоматизацію практичних навичок міжкультурного спілкування німецькою мовою, тобто формування німецькомовної міжкультурної компетенції, носить *тренувальний* характер і охоплює підготовлені й непідготовлені рольові ігри, які у більшості випадків розробляються і демонструються студентами як проектні завдання і стосуються міжкультурних контактів у різних ситуаціях і різних країнах. При цьому студенти активно оволодівають стратегіями подолання міжкультурних непорозумінь, автоматизують та поглиблюють цю конче необхідну здатність.

Таким чином, включення до освітніх програм підготовки магістрів дисципліни «Міжкультурна комунікація» є своєчасною й доречною реакцією вищої школи на один з викликів сучасного розвитку світової цивілізації, її викладання має носити, на наш погляд, переважно практичний характер, тобто формувати вміння та навички вести міжкультурний діалог з досягненням бажаного результату, а навчальний час — для ефективного досягнення цієї мети — можна планувати за такою схемою: теоретико-мотиваційна (вступна) частина, етап накопичення релевантної інформації, фаза узагальнень та висновків і тренінгова (завершальна) частина.

Література

1. Eismann V. Erfolgreich in der interkulturellen Kommunikation / V. Eismann. — Berlin: Cornelsen Verlag, 2007. — 104 S.
2. Fink L., Gruttauer S., Thomas A. Beruflich in der Ukraine: Trainingsprogramm für Manager, Fach- und Führungskräfte / L. Fink, S. Gruttauer, A. Thomas. — Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2009. — 178 S.
3. Gesetz zur Förderung der gesellschaftlichen Teilhabe und Integration in Nordrhein-Westfalen. — Електронний ресурс. — Режим доступу: https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_text_anzeigen?v_id=10000000000000000486
4. Kulturdimensionen nach Hofstede. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.wirtschafts-lehre.de/kulturdimensionen-nach-hofstede.html
5. Partizipations- und Integrationsgesetz des Landes Berlin. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.berlin.de/imperia/md/content/lb-integration-migration/publikationen/recht/partintg_bf.pdf?start&ts=1318346642&file=partintg_bf.pdf
6. Partizipations- und Integrationsgesetz für Baden-Württemberg. — Електронний ресурс. — Режим доступу: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2Fges%2FBWPartIntGBW%2Fcont%2FBWPartIntGBW%2Ehtm
7. Schroll-Machl S. Die Deutschen — Wir Deutsche: Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben / S. Schroll-Machl. — Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2007. — 227 S.

Гавриш О.О.
кандидат філологічних наук
доцент кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ ФОНЕМАТИЧНОГО СЛУХУ

Анотація. *Стаття присвячена розвитку фонематичного слуху як провідної складової аудитивної компетенції. Пропонуються види слухового тренінгу, які спрямовані на фіксацію в аудитивній пам'яті студентів фонемного інвентаря та просодичної структури іноземної мови. Підкреслюється необхідність створення на занятті реальної акустичної атмосфери, що сприятиме розвитку слухової уваги співрозмовників й, відповідно, ефективній комунікації іноземною мовою.*

Ключові слова: *фонемний інвентар, просодична структура мови, перцептивна фонетика, фонематичний слух, аудитивна пам'ять, аудитивна компетенція, слуховий тренінг, слухова увага.*

Abstract. *The article is dedicated to the development of the phonemic hearing as the most important component of the auditory competence. It offers several types of auditory training that help fixing the phoneme inventory and the prosodic structure of a foreign language in the auditory memory of the students. The article advises to create a real acoustic atmosphere in the teaching of a foreign language that contributes to the development of auditory attention and consequently an effective communication using the foreign language.*

Key words: *phoneme inventory, prosodic structure of language, perceptional phonetics, phonemic hearing, auditory memory, auditory competence, auditory training, auditory attention.*

Основною передумовою успішної комунікації є вміння слухати партнера та відповідно реагувати на мовленнєве повідомлення. Як правило, слухач спрямовує свою увагу на загальний зміст інформації та ігнорує фонетичні параметри повідомлення, зокрема, дистинктивні ознаки фонем та просодику. Подібна закономірність не впливає на процес комунікації рідною мовою (за винятком діалектальних особливостей мови співрозмовника чи певних дефектів мовлення), проте може значно ускладнювати спілкування іноземною, адже серед загальної кількості акустичної інформації мозок обирає типові фонематичні ознаки, які властиві рідній мові учасника комунікації та відповідно їх переробляє. До тих пір, поки фонетичні характеристики звуків та супрасегментних одиниць рідної та іноземної мов збігаються, не виникає проблем із фонематичним розрізненням та із сприйняттям інформації, але коли у рідній мові не існує артикуляційно-акустичних аналогів, на перцептивному рівні відбувається заміна звуків та складів внаслідок чого фонеми та особливості їх реалізації в іноземній мові сприймаються з позиції рідної, що часто призводить до помилкової інтерпретації мовленнєвого повідомлення й непорозуміння [3, с. 25].

Відомо, що при ознайомленні з фонетичною структурою іноземної мови викладач зосереджується, головним чином, на особливостях реалізації фонетичних одиниць з артикуляційної точки зору, навчає коректно вимовляти окремі звуки та структури шляхом роз'яснення специфіки артикуляції тієї чи іншої фонеми ізольовано та у певній позиції, звертає увагу на відмінності

артикуляційної бази рідної мови від іноземної, як-от ступень напруженості, лабіалізацію, довготу-короткість, закритість-відкритість голосних, наявність-відсутність аспірації, протиставлення за способом і містом творення, дзвінкість-глухість, палаталізованість-непалаталізованість приголосних [2, с. 15; 38–39]. Проте не слід забувати, що артикуляційна фонетика — це, насамперед, фізіологічна фонетика, а процес комунікації є більш багатогранним й охоплює такі соціально-нормативні аспекти, як комунікативний намір, відносини між співрозмовниками, атмосфера комунікації, соціальний статус співрозмовників, суспільно-політична ситуація та ін. При цьому надзвичайно важливого значення набуває здатність комунікативних партнерів оптимально реалізувати свої наміри, що передбачає постійну орієнтацію на слухача шляхом встановлення контакту з ним та спостереження за його мовною поведінкою [5, с. 17]. Саме в зазначеному аспекті у поле зору потрапляє інша галузь фонетики — перцептивна фонетика. ***Перцептивна фонетика*** (англ. *auditory phonetics*) [3, с. 13] досліджує процес мовної комунікації на слуховому рівні, тобто з точки зору реципієнта, та виявляє фактори, які сприяють переробці звукових сигналів у змістовні інформаційні одиниці [4, с. 143]. У зв'язку з цим виникає потреба розвитку фонематичного слуху у суб'єктів комунікації. ***Фонематичний слух*** розглядається у запропонованій статті як здатність слуху розпізнавати й розрізняти окремі звуки й структурні особливості мовлення й таким чином впливати на сприйняття змісту мовленнєвого повідомлення.

З огляду на важливу роль фонематичного слуху в процесі комунікації слід на заняттях з іноземної мови постійно запроваджувати ***слуховий тренінг***, який спрямовано на його розвиток. Спочатку студентам можна запропонувати звуки та просодичні структури, які мають аналоги і в рідній мові, порівняти їхні артикуляційно-акустичні параметри, потім поступово розширити матеріал шляхом ознайомлення з загальним фонемним інвентарем та просодичними моделями, які властиві лише іноземній мові і які не містяться у фонетичній системі рідної мови. В якості тренувального матеріалу слід застосовувати автентичні записи ізольованих звуків, складів (у яких звуки надаються у різній дистрибуції й набувають під впливом коартикуляційних процесів інших характеристик), слів, ритмічних груп, речень, коротких текстів. Процес ознайомлення з фонетичною базою іноземної мови, її закріплення й активізації триває до тих пір, поки необхідний для успішної комунікації фонетичний інвентар не відкладеться в аудитивній пам'яті студентів. ***Аудитивна пам'ять*** являє собою різновид сенсорної пам'яті, яка виникає шляхом накопичення досвіду в аудіюванні та відповідає за подальше зберігання отриманої слухової інформації. З огляду на сучасний компетентнісний підхід до викладання іноземної мови її ще називають ***«аудитивною компетенцією»*** [2, 412].

Для розвитку фонематичного слуху й, відповідно, аудитивної компетенції особливо корисними виявляються ***дві групи вправ. Перша група*** охоплює акустичну презентацію з наступною ідентифікацією ізольованих звуків, потім звуків у структурах, де найбільше виявляються фонемні протиставлення (нім.: [p] — [b]; [t] — [d]; **p**acken — **b**acken; **t**anken — **d**anken). По досягненні певного

автоматизму пропонуються структури, де фонеми внаслідок коартикуляційних процесів втрачають релевантні ознаки й набувають додаткових характеристик (нім.: a**n**beißen — a**m**beißen; Reg**en** — Reg**n**). Слід зазначити, що звуки, які пропонуються у синтагмах, реченнях та текстах, легше ідентифікуються на перцептивному рівні завдяки впливу контексту і тому такий вид вправ не сприяє розвитку фонематичного слуху. На жаль, саме такі вправи на аудіювання домінують у сучасних підручниках, оскільки головним завданням комунікативного підходу до викладання іноземної мови є розуміння загального змісту мовленнєвого повідомлення та реакція на нього з боку слухачів, а не тренування слуху на базі іноземної мови.

Друга група вправ на розвиток аудитивної компетенції передбачає запис власного голосу на магнітофон (використовується в якості самостійної роботи) з наступним програванням записаного тексту в аудиторії та спільним аналізом артикуляційно-акустичних особливостей мови того чи іншого диктора у порівнянні з еталонним записом у виконанні носія мови. Завдяки такій вправі студенти вчаться, з одного боку, усвідомлювати на слуховому рівні фонологічно релевантні характеристики звукових сегментів іноземної мови та нормативно обумовлену просодичну організацію тексту, а з другого, виявляти факультативні варіанти реалізації фонем залежно від мовленнєвої ситуації. На жаль, цей вид роботи майже не застосовується останнім часом, а замість запису голосу на магнітофон використовується автоматичне багатократне повторення звуків за диктором без залучення свідомого аудитивного контролю власної вимови, що ускладнює в подальшому процес сприйняття іноземної мови на слух.

Важливою передумовою для розвитку фонематичного слуху є створення на занятті з іноземної мови ***реальної акустичної атмосфери***. Часто викладачі говорять занадто чітко та голосно, штучно уповільнюють темп мовлення, що не відповідає комунікативній реальності. Подібний підхід уявляється доцільним лише на початковому рівні, та й то нетривалий час. Необхідно вже на заняттях з початківцями поступово прискорювати темп мовлення, зменшувати гучність голосу та застосовувати неповні варіанти реалізації фонем у комунікативно ненавантажених фрагментах повідомлення.

Аудитивна компетенція неможлива без ***слухової уваги.*** Як відомо, у переважній більшості випадків викладач іноземної мови занадто багато говорить на заняттях, постійно повторює одну й ту ж інформацію з метою привернути увагу студентів до того чи іншого мовного явища чи завдання, або просто для заповнення тиші. При подібному підході викладач не залишає студентам часу для обробки акустичних сигналів, студенти не зацікавлені в уважному прослуховуванні мовленнєвого повідомлення, адже вони сподіваються на його багатократне повторення що, у свою чергу, не сприяє розвитку слухової уваги. Тому у випадку відсутності моментальної реакції з боку аудиторії доцільно трохи почекати, перш ніж повторювати інформацію, надати деякий час для її обробки, що дуже добре стимулює студентів до постійного «вслуховування» у мову викладача, а в подальшому підвищує ефективність та якість комунікації іноземною мовою без зайвих «перепитувань».

Оскільки комунікація, як правило, відбувається не в студійних умовах, то штучне створення оптимальних умов для аудіювання, яке передбачає усунення акустичних подразників (гомін на вулиці, паралельна розмова інших співбесідників, сміх, шум дощу, дзвін посуду, музика та ін.) також не сприяє розвитку слухової уваги. Недаремно більшість сучасних текстів на аудіювання записані на вулиці, а не в студії й містять ***додаткові акустичні перешкоди***, які відволікають увагу слухача, проте водночас стимулюють його концентрацію на важливій з точки зору перцепції інформації.

Поряд із залученням акустичних перешкод великого значення для розвитку фонематичного слуху й, відповідно, аудитивної компетенції набуває ***віддаленість від джерела звуку***. Як свідчить досвід викладання іноземної мови, аудіювання у невеликій аудиторії часто не спричиняє проблем із розумінням тексту або із розпізнаванням ізольованих звуків та складів. Проте із збільшенням розміру аудиторії та, відповідно, відстані від джерела звуку набагато частіше спостерігаються помилки на перцептивному, і, як наслідок, на інформативному рівні. Тому, з метою розвитку фонематичного слуху слід привчати студентів сприймати іншомовну інформацію на різній відстані, поступово збільшувати віддаленість від джерела звуку або зменшувати гучність голосу диктора.

Для адекватного сприйняття усного мовленнєвого повідомлення надзвичайно важливу роль відіграє візуальний контакт співрозмовників, зокрема спостерігання за їх артикуляторними рухами. Проте з метою розвитку фонематичного слуху слід, по можливості, ***уникати візуального контакту*** в процесі обміну інформацією та періодично залучати такі вправи, як діалоги у формі телефонних розмов. Крім того, при читанні чи переказі тексту у парній роботі можна прикривати рот співрозмовників папером, що виключає «зчитування» інформації з губ й дозволяє повністю концентруватися на слуховому сприйнятті.

Отже, фонематичний слух є найважливішою складовою аудитивної компетенції. При аудіюванні текстів іноземною мовою слухач спирається на фонетичну структуру рідної мови, що призводить до помилкового розпізнання звукових сигналів, ускладнення сприйняття іноземної мови на слух і, як наслідок, неадекватної реакції на мовленнєве повідомлення. Тому на заняттях з іноземної мови необхідно постійно приділяти увагу розвитку фонематичного слуху на базі тієї чи іншої мови з метою ознайомлення студентів з її фонемним інвентарем та варіантами реалізації фонем у мовленнєвому потоці залежно від просодичних факторів й мовленнєвої ситуації, що дозволить зафіксувати особливості звукової будови іноземної мови в їх аудитивній пам’яті та сприятиме успішній комунікації.

Література

1. Каптурова Е.С. Иноязычная аудитивная компетенция и пути ее формирования на старшей ступени обучения в языковом вузе // Ученые записки ОГУ. Серия: Гуманитарные и социальные науки. — 2013. — №1. — С. 411–414.

2. Прокопова Л.І. Вступний курс фонетики німецької мови для вузів / Л. Прокопова. — К.: Грамота, 2004. — 135 с.

3. Arnold R., Hansen K. Englische Phonetik / Roland Arnold, Klaus Hansen. — Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1976. — 244 S.

4. Pompino-Marschall B. Einführung in die Phonetik, 3., durchgesehene Auflage / Bernd Pompino-Marschall. — Berlin: Walter de Gruyter, 2009. — 324 S.

5. Preu O. Sprecherziehung / Otto Preu. — Berlin: Volk und Wissen. Volkseigener Verlag, 1977. — 246 S.

Жовтобрюх В.Ф.
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

РОБОТА З ТЕКСТОМ У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. *У статті висвітлено питання реалізації ефективних методів навчання української мови іноземних студентів медичних факультетів у процесі роботи з текстом. Проаналізовано використання текстів номінативно-ідентифікаційного змісту для поповнення словника студентів лексикою з медичної практики або медичною термінологією на початковому етапі навчання. Розглянуто зразки вправ, що передбачають відтворення граматичних зв'язків, представлених у тексті, з варіюванням різних за категоріальними ознаками слів. Наголошено на необхідності добору текстів, що містять вагомий українознавчий компонент.*

Ключові слова: *українська мова, іноземні студенти-медики, текст, метод, лексика, граматика.*

Abstract. *The article deals with the issue of the implementation of effective methods of teaching the Ukrainian language to foreign students of medical faculties in the process of working with the text. The use of texts of nominative-identifying content for replenishing the students' vocabulary with vocabulary from medical practice or medical terminology at the initial stage of training is analyzed. Examples of exercises that involve the reproduction of grammatical links presented in the text, with the variation of various categorical signs of words are considered. It is emphasized on the necessity of finding texts containing a significant Ukrainian component.*

Key words: *Ukrainian language, foreign medical students, text, method, vocabulary, grammar.*

Необхідною умовою успішної професійної підготовки іноземних громадян в українських університетах є володіння державною мовою. Формування української мовленнєвої компетенції у студентів-іноземців медичного профілю передбачає широке використання в процесі навчання інноваційних технологій, напрямів і продуктивних підходів. Реалізація цього завдання потребує ефективної взаємодії між змістовим і діяльнісним аспектами викладання, між засвоєнням знань та активізацією навчальних можливостей іноземних студентів-медиків. З огляду на це постає нагальна потреба пошуку ефективних методів навчання української мови, націлених на осягнення граматики, збагачення словникового запасу та активне використання студентами мовних засобів для побудови цілого вмотивованого висло

У наукових працях Т. Алексєєнко, Л. Васецької, К. Гейченко, Г. Іванишин, О. Копилової, М. Лісового, Л. Саніної, О. Тростинської, Н. Ушакової, І. Черних

розглядаються методичні проблеми навчання української мови як іноземної в медичних університетах, зокрема питання методики роботи з текстом. Актуальність цієї статті зумовлена необхідністю продовження пошуку шляхів активізації навчання української мови іноземних студентів медичного профілю та розширення уявлень про діапазон методів та прийомів у процесі роботи з текстом.

Мета статті — проаналізувати методичні прийоми роботи з текстом, які сприяють розвиткові навчально-пізнавальних можливостей іноземних студентів медичних факультетів у системі навчання української мови як іноземної.

Робота з текстом посідає важливе місце в системі засобів навчання нерідної мови, оскільки впливає на характер мовно-мисленнєвої діяльності студентів та сприяє їхньому подальшому професійному розвиткові. Для іноземних студентів-медиків на початковому етапі навчання української мови текст є джерелом поповнення словникового запасу, необхідного для оволодіння професійною медичною мовою, зокрема медичною термінологією. Активізації навчальної діяльності іноземних студентів сприяє цілеспрямований добір текстів, що моделюють реальні ситуації фахового медичного спілкування і допомагають активному формуванню різноманітних мовленнєвих навичок. Саме тому на початковому етапі навчання української мови, коли на рівні вправ номінативно-ідентифікаційного спрямування здійснюється оволодіння найнеобхіднішою лексикою повсякденного вживання, доцільно використовувати в текстах діалогового характеру лексику з медичної практики або медичну термінологію: *Що це? — Це рука; Хто це? — Це лікар; Де серце? — Серце ліворуч; Де печінка? — Печінка праворуч*. У подібні тексти необхідно вводити слова, що називають частини тіла людини (*ніс, рот, лоб, щока, губа, око, вухо, рука, нога, голова*), органи людини (*серце, легеня, нирка, шлунок*), медичні спеціальності (*хірург, окуліст, педіатр, медсестра*), медичний інструментарій (*шприц, голка, пінцет*), хвороби та ураження (*грип, вивих, перелом, опік*), симптоми (*біль, нудота, нежить*), медичні установи (*лікарня, клініка, поліклініка, пологовий будинок*), медичне обладнання (*рентген, УЗД*), компоненти лабораторного обстеження (*аналіз, посів, панель, проба*).

Номінативно-ідентифікаційну модель тексту потрібно варіювати шляхом використання пропонованої медичної лексики. У подальшому ефективним є використання зв'язних текстів різного рівня складності: *Це дитяча лікарня. Тут є палати, їдальня, ігрова кімната, кімнати для маніпуляцій, рентгенкабінет, кабінет ультразвукової діагностики, кабінет фізіотерапії. Це коридор. Праворуч кабінет медсестри. Ліворуч кабінет лікаря. Це палата №1. Тут хлопчики. Юрась малює, а Дмитрик читає книжку. А там палата №2. Там дівчатка Галинка і Юля. Вони розмовляють. Лікар оглядає і лікує дітей. Медсестра вимірює тиск і температуру, дає ліки і робить ін'єкції.* Використання подібних текстів на початковому етапі розширює уявлення про функціонування професійної медичної лексики та творення граматичних форм, зокрема відмінкових форм іменника.

Як зазначає Г. Іванишин, «для подолання граматичних труднощів під час роботи з текстами необхідно сформувати у студентів відповідні навички та довести їх до автоматизму. Для досягнення цієї мети доцільно виробляти вміння

пізнавати та виділяти в тексті характерні для нього мовні моделі. У процесі навчання важливо, щоб студенти за сукупністю окремих слів бачили у реченні певний взаємозв'язок цих слів, який складає не менш визначену структуру — мовну модель» [2, с. 254]. Виокремлення моделей здійснюється шляхом виконання системи вправ, що передбачають відтворення граматичних зв'язків, представлених у тексті, з варіюванням різних за категоріальними ознаками слів. Доцільно активно використовувати речення та словосполучення з пропусками, які необхідно заповнити поданими в дужках словами у відповідній граматичній формі, зокрема відмінковій, на зразок: *Лікар лікує ... (хлопчик, дівчинка, дитина, хлопчики, дівчатка, діти, людина, люди); кабінет ... (лікар, медсестра, психолог, лікарі, медсестри, психологи)*. Такий підхід задовольняє вимоги методики індивідуалізованого та диференційованого навчання, а також забезпечує практичне оволодіння професійною українською мовою під контролем викладача.

Залежно від призначення тексту та значеннєво-граматичних характеристик нових слів, рівня складності їх засвоєння обирається спосіб та час введення лексичних одиниць в умовах первинного знайомства з текстом. Існують різні способи подання навчального тексту, зумовлені цільовою настановою. Один із них — читання нового тексту без пояснення незнайомих слів перед читанням та під час читання. Такий підхід є доцільним, коли необхідно виробити в студентів здатність розуміння нового тексту за наявності в ньому незнайомих слів. Це потребує від студента великої концентрації уваги та активізації набутих знань і творчого їх використання. Інший підхід передбачає читання тексту та пояснення нових слів під час читання. Переваги такої роботи в тому, що значення нового слова пов'язують з контекстом його вживання, тому студенти швидше розуміють і засвоюють нові слова. Можлива й така форма роботи, коли незнайомі слова пояснюються перед читанням нового тексту, внаслідок чого попереджаються труднощі засвоєння цього слова. Ефективним є також комбінований варіант подання нового тексту, коли використовуються всі зазначені вище підходи до ознайомлення з новою лексикою, що є доцільним способом урізноманітнення роботи. У процесі навчання іноземних студентів-медиків можуть бути застосовані всі представлені підходи до читання тексту медичного змісту.

Така робота поєднує одночасне вивчення необхідного лексичного та граматичного матеріалу в межах тексту та освоєння функціонально-комунікативного аспекту мови. На думку Л. Саніної, «необхідно йти від змістового аналізу тексту і на основі виділення змістових зв'язків здійснювати перехід до аналізу формальних засобів вираження цих зв'язків» [4, с. 104]. Сприйняття студентом мовних явищ здійснюється в процесі їх уживання як засобів спілкування, що функціонують у поєднанні. Такі чинники спрямовують вибір тих чи інших слів, граматичних форм, синтаксичних зв'язків та семантико-синтаксичних моделей для позначення різних елементів дійсності. У сучасній лінгводидактиці представлені ефективні системи роботи з текстом. Так, Т. Алексєєнко пропонує систему навчання читання-мовлення на основі текстів медичного профілю, яка «базується, по-перше, на урахуванні комунікативно значущих типів монологічних висловлювань для даної категорії учнів, а по-друге,

на методиці виділення в тексті значеннєвих частин, логіко-значеннєвих єдностей або функціонально-комунікативних блоків, що мають форму лексично і граматично виражених структур тексту, і складанні на їхній основі моделі (схеми) тексту як опори для монологу» [1, с. 12]. Такі засоби інтенсивного навчання цілком узгоджуються із сучасним комунікативно-діяльнісним підходом до викладання нерідної мови і можуть бути використані для інтенсифікації навчального процесу.

Дослідники наголошують на тому, що текстовий матеріал доцільно використовувати на різних етапах навчання з урахуванням того, що «структурування навчального матеріалу методом збільшення навчальних одиниць дає можливість визначити сукупність дидактичних цілей кожного заняття в системі інших занять із суміжних дисциплін, відібраних для розвитку навичок читання чи аудіювання» [3, с. 44].

Усвідомлене вивчення української мови іноземними студентами можливе за умови реалізації визначених програмою мовних умінь та навичок, набутих ними у процесі рецептивних видів мовної діяльності: читання тексту, аудіювання, відтворення його в умовно-комунікативних завданнях тощо. Кожний новий вид роботи змушує студента проговорювати одні й ті ж конструкції з тим же лексичним наповненням в новій мовній ситуації, повторюючи та одночасно трансформуючи лексико-граматичні одиниці, використовуючи синонімічні можливості української мови. Вміння трансформувати текст свідчить про активізацію пізнавальної діяльності іноземного студента у визначеній ситуації спілкування.

Навчально-пізнавальні можливості іноземних студентів можна активізувати шляхом добору текстів, що містять вагомий українознавчий компонент. Відповідний мовний матеріал впливає на розумові та емоційні процеси, які взаємодіють із процесами засвоєння української мови, полегшують та інтенсифікують їх перебіг. Подібні тексти не тільки розширюють словниковий запас, а й закладають основи уявлень про граматичну структуру мовлення. Зазвичай у роботі з текстами спочатку активізується лексико-граматичний матеріал, який багаторазово повторюється, а потім на цій основі відбувається його аналіз та узагальнення.

У роботі з текстом важливо націлити увагу студентів на особливості його структури. На продовженому етапі навчання корисними є вправи, за допомогою яких студенти визначають логічно закінчені частини, складають план, стисло передають зміст прочитаного тексту, а також завдання на розвиток монологічного мовлення. Зазвичай такі завдання доцільно використовувати на продовженому етапі навчання української мови студентів-іноземців. Весь цей комплекс завдань може допомогти студентам-іноземцям медичного профілю ефективно використовувати українську мову в професійній діяльності.

Таким чином, важливим засобом активізації навчального процесу є цілеспрямована робота з текстом, яка передбачає продуктивне творення бажаних за змістом висловлень та одночасно засвоєння необхідного лексичного та граматичного матеріалу в межах тексту. Здійснення логічних операцій

порівняння, виокремлення подібного і відмінного стає підґрунтям для акцентування уваги на граматичних відмінностях у мовних засобах вираження змісту. Навчально-пізнавальну діяльність іноземних студентів можна активізувати шляхом добору текстів, що містять вагомий українознавчий компонент. Відповідний мовний матеріал сприяє інтенсифікації процесу засвоєння української мови іноземними студентами медичних спеціальностей.

Література

1. Алексєєнко Т.М. Організація навчання монологічного мовлення студентів-медиків першого курсу / Т. М. Алексєєнко // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. — Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — №12. — С. 11–17.

2. Іванишин Г.Я. Формування навичок роботи з професійно-орієнтованими текстами у процесі вивчення української мови / Г. Я. Іванишин // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 59. — Херсон: ХДУ, 2011. — С. 254–257.

3. Паламар Л. Принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів / Лариса Паламар // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — Вип. 3. — С. 40–47.

4. Санина Л.П. Научный текст как основа обучения РКИ студентов экономического профиля / Л. П. Санина, Е. В. Копылова, Минь Хуен Ле // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. — 2015. — Вип.27. — С. 101–108. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvn_2015_27_14

5. Швець Г. Нехудожні тексти краєзнавчої тематики у практиці викладання української мови як іноземної / Ганна Швець // Українська мова у світі: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 листопада 2012 р.). — Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. — С. 311–319.

Капустіна О.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
Сініцина Н.М.
старший викладач
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. *У статті розглянуті проблеми перекладу на українську мову англомовних текстів фінансово-економічного характеру, які містять у собі неологізми, ідіоми та абревіатури. Приводиться тлумачення найбільш уживаних неологізмів з сучасних електронних баз даних.*

Ключові слова: *неологізми, ділова англійська мова, сучасне міжнародне бізнес-середовище, електронні бази даних.*

Abstract. *The article touches upon the issues of the translation of English finance-economic texts into Ukrainian, which comprise neologisms, idioms and abbreviations. The definitions of the most common neologisms from modern electronic databases are considered.*

Key words: *neologisms, business English, international modern business environment, electronic databases.*

Англійська мова — це міжнародна мова бізнесу, яка все більше використовується в усьому світі, особливо в фінансовому секторі [2]. Вона залишається найпоширенішою мовою і швидко стала де-факто lingua franca ділової активності. Бізнес та фінансові послуги, такі як банківські справи та бухгалтерський облік у всьому світі, використовують англійську мову як основну мову спілкування. Усі міжнародні стандарти фінансів, такі як Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) та Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), реєструються англійською мовою, як і багато інших термінів та виразів, пов'язаних з банківською діяльністю та обліком.

Той, хто хоче зрозуміти фінансові стандарти та правила, чи брати участь у цих важливих міжнародних організаціях, повинен мати першокласні знання з англійської мови та вміння спілкуватися з іншими фахівцями з бухгалтерського обліку та фінансів. Здатність спілкуватися у сучасному міжнародному бізнес-середовищі вимагає не тільки відмінних навичок ділової англійської мови, але й можливості використовувати фінансову англійську мову.

Будь-який фахівець, що працює у сфері фінансів, повинен досконало володіти англійською термінологією в таких галузях, як фінансова звітність, страхування, інвестиційне банківське забезпечення, етика та професіоналізм, програмне забезпечення бухгалтерського обліку, активи та оцінки компаній, а також злиття та поглинання.

Володіння фінансовою англійською мовою — це більше не додаткова навичка, це обов'язкова вимога для професіонала, який працює в сучасному глобальному світі. Незалежно від розуміння конкретної термінології або міжнародних стандартів, беручи участь у фінансових дискусіях або у написанні життєво важливих фінансових звітів, фахівці з фінансів повинні мати відмінний рівень фінансової англійської мови, щоб досягти успіху в області, де точність є фундаментальною вимогою.

Відмінні знання в галузі фінансової англійської мови допоможуть зрозуміти багато термінів і скорочень, що використовуються у фінансовому секторі. Як наприклад: ROI (рентабельність інвестицій), EBITDA (прибуток до процентів, податок, знецінення та амортизація) та GAAP (загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку).

Але на практиці у фінансово-економічній сфері раз у раз виникають слова, або ж терміни, які швидко стають загальновживаними, хоча і не будуть зрозумілими більшості людей, які навіть мають відношення до фінансів, або економіки. Такі новоутворення в лінгвістиці називаються неологізмами, а особливість їх виникнення, логіка словотворення та сама суть нових виразів — це,

безумовно, окрема тема для розгляду та вивчення. Такі новоутворення далеко не відразу потрапляють до словників, що ускладнює переклад текстів з їх використанням. До того ж вони у багатьох випадках мають характер абревіатур або ідіом [1].

Метою цієї публікації є ознайомлення фахівців у сфері міжнародних фінансів та студентів і аспірантів відповідних спеціальностей з новими словотвореннями у цій області та тлумачення принаймні тих з них, які вже потрапили до міжнародних баз знань, таких як, наприклад, Investopedia.

Найбільш уживаними серед сучасних нововведень можна вважати наступні слова, словосполучення, абревіатури:

Blockchain (Блокчейн) — технологія цифрових валют, як біткойн, яка забезпечує відкриту книгу транзакцій та надійно перевіряє інформацію серед учасників. Через складність контролю за криптовалютами блокчейн стає необхідною складовою на ринку цифрових валют.

Brexit (Брексіт) — слово, яке виникло під час голосування Великобританією за вихід з ЄС. Слово було настільки популярізовано, що з того часу вже неодноразово використовувались його варіації у зв'язку з політичними подіями у Греції та Каталонії.

EMV — скорочення для EuroPay, Mastercard Inc та Visa Inc — трьох компаній, які є рушійною силою нових стандартів для безпечних транзакцій із кредитними картками. Частіше про ці компанії говорять окремо, тому таке скорочення досі було не характерне для фінансової сфери, або ж вживалось у дуже вузьких колах.

Lower For Longer (Нижче на довше) — вислів серед нафтових аналітиків, якій стосується того, що ціни на сиру нафту, ймовірно, будуть низькими протягом тривалого періоду часу, ніж очікувалось спочатку. Такий вислів міг виникнути саме у той період часу, коли цьому сприяла глобальна ситуація на ринку нафти.

Gamma Hedging (Гамма-хеджування) — активна торговельна стратегія призначена для хеджування ризиків у торгівлі опціонами. Гамма-хеджування, тактична торгівля та внутрішньоденна динаміка використовувалися виключно менеджерами хедж-фондів, але, оскільки розвиток технологій зруйнував багато професій, які мали високі бар'єри, більшість роздрібних інвесторів стають активними трейдерами.

Intraday Momentum Index (Індекс денного імпульсу) — технічний індикатор, що використовується денними трейдерами, щоб сигналізувати, коли акції піднімаються або спадають. Висока волатильність корисна для денних торговців, і багато трейдерів шукають шляхи використання високої волатильності на ринку.

NIRP — абревіатура до «Негативної процентної політики», яка стосується експериментальних заходів стимулювання, вжитими кількома глобальними центральними банками за останні роки, які вимагають від вкладників платити відсотки на заощадження.

Smart Beta (Смарт-бета) — нечітко визначена фраза, яка зазвичай використовується для опису торговельних стратегій на основі правил, спрямованих на посилення ефективності фінансових ринків шляхом використання

неефективності ринку. Це новий, популярний фінансовий продукт, який намагається перемогти індекси, але багато інвесторів все ще не знайомі з ним. Серед застійних ринків люди шукають шляхи заробітку через нові інвестиційні тактики. Популярність смарт-бета у галузі цього року призвела до того, що це найпопулярніший термін року у Investopedia.

Unicorn (єдинороги) — високий успіх нових технологічних компаній, таких як Snapchat та Uber, з їх оцінкою понад мільярд доларів та негативними грошовими потоками спонукав скептичних інвесторів назвати їх «єдинорогами»: міфічними істотами, які дійсно не можуть бути реальними. І відтепер використовується інвесторами під час пошуків надвигідних стартапів.

Таким чином, ми надали тлумачення українською мовою деяких «найсвіжіших» неологізмів з фінансово-економічної сфери, які постійно поповнюють електронні бази даних, такі як Investopedia, Benzinga, HuffingtonPost та NASDAQ Glossary, та ще не потрапили в словники неологізмів та ідіом. Це має сприяти полегшенню процесу перекладу на українську мову текстів фінансово-економічного спрямування.

Зауважимо, що на думку англійських лінгвістів сучасна англійська мова переживає зараз справжній лінгвістичний вибух: приблизно кожної години народжується нове слово [3].Тому при викладанні англійської мови у фінансово-економічних вищих навчальних закладах вивченню неологізмів в цій сфері знань має приділятись особлива увага.

Література

1. Жлуктенко Ю.О., Березинський В.А. Англійські неологізми. — К.: Наукова думка, 1983. — 154 с.

2. Заботкіна В.І. Нова лексика сучасної англійської мови. — М.: ВШ. 1989. — 126 с.

3. Danet B. The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online / B. Danet, S. Herring — N.Y.: Oxford University Press, 2007. — P. 109–158.

Кондрук І.В.
викладач
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СПІВПРАЦЯ ЯК СКЛАДОВА ЯКІСНОЇ РОБОТИ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ

Анотація. *У статті розглядається співпраця як складова якісної роботи викладача зі студентами та подається інформація про різні типи взаємодій між людьми у професійній сфері, серед яких співпраця визначається як найбільш ефективний вид взаємодії викладача зі студентами.*

Ключові слова: *співпраця, комунікація, міжособистісна взаємодія, відносини.*

Abstract. *The article provides that cooperation is the most important component in teacher-student interaction. The article presents the information about different types of relations between*

people in a professional sphere among which cooperation is defined as the most effective way of teacher-student communication.

Key words: *cooperation, communication, interpersonal interaction, relations.*

На сучасному етапі розвитку освіти, важливим критерієм є результативність роботи викладача зі студентами у процесі навчання та викладання, що безпосередньо відображається на якості знань та умінь, які засвоюють студенти. На нашу думку важливим чинником, що впливає на процес навчання та викладання є взаємодія викладача та студентів, тобто такий спосіб спілкування, який мотивує студентів до засвоєння знань, умінь та навичок необхідних в майбутній професійній діяльності. Тому вважаємо за доцільне розглянути детальніше процес комунікації та види ефективного спілкування, процес взаємодії викладача та студентів, який націлений на ефективне засвоєння професійних знань, умінь та навичок.

У наукових працях питання спілкування як психологічну категорію досліджували: А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, Д.Б. Ельконін, Я.Л. Коломінський, О.О. Бодальов, А.О. Реан, Г.М. Андреєва, В.В. Москаленко.

А. Петровський характеризує спілкування як багатосторонній процес розвитку контактів між людьми, який обумовлюється потребами спільної діяльності. На думку науковця, спілкування містить у собі обмін інформацією між учасниками спільної діяльності, отже може визначатися як комунікативна сторона спілкування [5, с. 233].

Доктор психологічних наук, В. Москаленко, зазначає, що поняття спілкування та комунікація не завжди можна вважати тотожними. Науковець стверджує, що: «Семантично «спілкування» і «комунікація» майже збігаються, бо означають «спільність», «з'єднання», «повідомлення». Більшість вітчизняних дослідників розмежовують поняття «спілкування» і «комунікація», підкреслюючи, що на відміну від комунікації, у спілкуванні відображена вся складність реального світу людських відносин з його цінностями і суб'єктивними смислами. Крім того, якщо у понятті «спілкування» наголос робиться на взаємному обміні інформацією (діалогічність, взаєморозуміння), то в понятті «комунікація» наголошується на передачі інформації» [4, с. 373].

Діяльність викладача ніяк не може існувати окремо від спілкування. Ці два аспекти тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Характер спілкування викладача зі студентами під час проведення занять та впродовж повсякденної педагогічної діяльності впливає на:

1) якість засвоєння необхідних знань, умінь та навичок;

2) розуміння студентами вивченого матеріалу;

3) мотивацію щодо предмету, який вивчається (сумлінне ставлення до процесу навчання, якість виконання домашніх, індивідуальних завдань, ініціативність, активна участь студента у заняттях, участь у конференціях тощо.)

Отже, виникає питання, який тип міжособистісної взаємодії є найбільш ефективним, та яким чином викладач має спілкуватися зі студентами, щоб мотивувати студентів до навчання та отримання знань на більш якісному рівні?

Існує велика кількість різноманітних видів взаємодій між людьми. Ряд їх класифікацій описано в літературі з психології.

Г. Андреєва розрізняє два типи відносин між людьми, які були описані в соціальній психології. Це суспільні відносини та міжособистісні відносини. Специфіка суспільних відносин полягає в тому, що в них беруть участь індивіди, які належать до певних суспільних груп (представники різних професій, або різних політичних партій). Такі відносини створюються не на основі симпатій чи антипатій, а на основі ролі, яку має індивід у кожній спільноті. Оскільки це відносини, які виникають між соціальними групами, або між представниками соціальних груп, вони мають безособовий характер.

Природа міжособистісних взаємин відрізняється від характеру суспільних відносин. Найважливіша риса міжособистісних відносин — їх емоційна основа. Міжособистісні відносини виникають всередині спільноти та є фактором психологічного «клімату» групи.

Обидва типи відносин — як суспільні так і міжособистісні, здійснюються у спілкуванні [1, с. 75].

Викладач та студенти відносяться до різних суспільних груп. Тому, відповідно до вищезазначеної класифікації, відносини між викладачем та студентами носять суспільний характер. Але в процесі викладання та навчання викладач та студенти тісно взаємодіють та мають досягти спільної мети, тому їхні відносини можуть набувати міжособистісного характеру.

Підтвердження цьому можемо знайти у А. Леонтьєва, який зазначає, що метою заняття є донести до кожного студента сукупність знань, умінь та навичок та характеризує тип спілкування викладача зі студентами як міжособистісне спілкування [3, с. 66].

Отже, можемо зробити висновок, що відносини викладача та студентів мають змішаний характер. Тип відносин, який виникає між студентами та викладачем залежить від ситуації, в якій відбувається спілкування.

На думку В. Москаленко, найбільш поширеним є дихотомічний поділ всіх можливих видів взаємодій, тобто розподіл їх на два протилежних види: кооперація і конкуренція, узгодженість і конфлікт, пристосування і опозиція, асоціація і дисоціація і т.ін. З точки зору цієї класифікації аналізуються два протилежних вияви взаємодії: з одного боку, такі, що сприяють організації сумісної діяльності, а з другого — ті, що так або інакше перешкоджають їй.

Співробітництво передбачає взаємопов’язані дії індивідів, що спрямовані на досягнення загальних цілей з взаємною вигодою для взаємодіючих сторін. Взаємодія на основі суперництва включає в себе спроби відтворення, випередження або придушення суперника, який прагне до ідентичних цілей.

Ці два типи взаємодій є полярними, супроводжуються протилежними почуттями, установками і орієнтаціями у взаємодіючих індивідів. Якщо в умовах співробітництва виявляються почуття вдячності, потреби у спілкуванні, бажанні

поступитись, то в умовах конкуренції часто виникають почуття страху, неприязні, ненависті, заздрощів, роздратування. У результаті повторення того чи іншого типу соціальної взаємодії виникають різні види відносини між людьми [4, с. 461].

На нашу думку саме співпрацюючи зі студентами викладач може досягти найвищих результатів у викладацькій діяльності.

Г. Андреєва визначає кооперацію чи кооперативну взаємодію як координацію одиничних сил її учасників (упорядкування, комбінація, об'єднання цих сил) [1, с. 69].

А. Леонт'єв називав дві основні риси сумісної діяльності: а) розподіл єдиного процесу діяльності між учасниками; б) зміна діяльності кожного в тому разі, якщо результат діяльності кожного не задовольняє його потреби, тобто «предмет» та «мотив» діяльності не співпадають [2, с. 271].

На думку Г. Андреєвої, можливість поєднання безпосереднього результату діяльності кожного учасника з кінцевим результатом сумісної діяльності здійснюється у відносинах, що виникли під час кооперіції. Важливим показником «близькості» кооперативної взаємодії є активна участь всіх, хто залучений до процесу співпраці.

Іншим, протилежним типом взаємодії, є конкуренція. Під час аналізу цього типу взаємодії увагу приділяють найбільш яскравій її формі — конфлікту [1, с. 69].

Описуючи роль співпраці як важливого чинника в процесі спілкування викладача зі студентами вважаємо за доцільне виокремити, на наш погляд, головні складові та наочно продемонструвати взаємозалежність між ними:

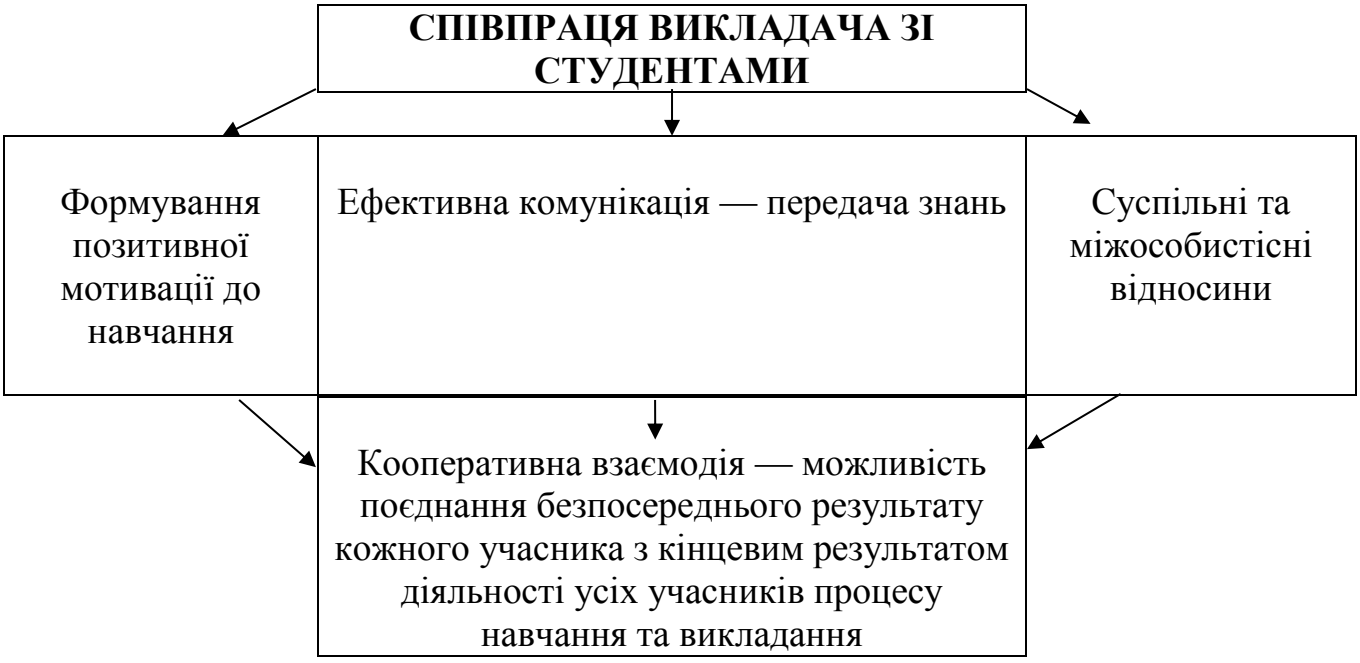

Ми вважаємо, що процес кооперативної взаємодії викладача зі студентами передбачає насамперед розуміння освітніх потреб студентів. Під час такого виду спілкування та міжособистісної взаємодії викладача зі студентами як кооперація або співпраця викладач має можливість мотивувати студентів отримувати знання

більш якісно та використовувати їх для подальшого розвитку безпосередньо у професійній сфері.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология: учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева — Москва: Аспект Пресс, 2001. — 290 с.
2. Леонтьев А.А. Психология общения / А. А. Леонтьев — Москва: Смысл, 1997. — 365 с. — (Серия «Психология для студентов»)
3. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев — Москва: Просвещение, 1965. — 214 с.
4. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник/ В. В. Москаленко — Київ, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. — Київ: Центр учбової літератури, 2008. — 687 с.
5. Петровский А.В. Часть I. Введение в психологию: Учебник для студ. высших пед. учеб. заведений / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский, А. В. Брушлипский. — Москва: Издательский центр «Академия», 2000. — 512 с.

Костюк Т.О.
викладач
Драб Н.Л.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ВНЗ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. *У даній роботі надано комплексний аналіз етапів формування міжкультурної компетенції студентів ВНЗ. Нами виділено п'ять рівнів володіння міжкультурною компетенцією, визначено завдання викладача та вимоги до студентів для ефективного становлення спеціалістів, що повністю компетентні у міжкультурній комунікації.*

Ключові слова: *міжкультурна компетенція, міжнародна комунікація, іноземна мова, етапи навчання іноземної мови.*

Abstract. *This article outlines complex analysis of the stages of forming cross-cultural competence of university students. We have determined 5 stages of cross-cultural competence, described the task of a language instructor and formulated the demands of students with the aim of preparing efficient specialists who will be able to communicate successfully in the international environment.*

Key words: *cross-cultural competence, international communications, foreign language, stages of teaching a foreign language.*

Постановка проблеми. Одним із основним завдань викладача іноземної мови у ВНЗ України на сьогодні стає формування міжкультурної компетенції. Це пов'язано із посиленою інтеграцією України в міжнародну спільноту і саме тому випускники ВНЗ мають бути готовими до нових реалій економічного життя країни.

Аналіз останніх джерел. У міжнародних джерелах дана тема вже більше десяти років є актуальною проблематикою лінгвістичних досліджень. Відомими є роботи М. Дипедаль (2004), М. Гуілхерм (2000) та ін. Слід зазначити, що культурні реалії вивчення іноземної мови українськими студентами досить відрізняються від процесу вивчення в інших країнах. Саме тому в нашому дослідженні змістовним є звернення до українських вчених. Проблематика міжкультурної комунікації стала останнім часом актуальною в дослідженнях українських науковців. О. Нежива, Р. Слободзян, А. Постригань та І. Василенко у своїх останніх роботах розглядали міжкультурну компетенцію як основний фактор формування спеціалістів у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Загальноприйнятою метою вивчення іноземної мови є оволодіння навичками писання, читання, говоріння та аудіювання. На сьогодні важливим стає не просто досягнення цієї базової мети, а ще й орієнтація на мету стратегічну, а саме прилучення студентів до іншої культури, тобто формування міжкультурної компетенції. Володіння даною компетенцією має допомогти у випадку будь-яких труднощів у разі необхідності спілкування з іноземцями, а також забезпечити толерантність у спілкуванні із носіями іншої культури.

Міжкультурна компетенція — це сукупність знань та вмінь, які дозволяють адекватну оцінку комунікативної ситуації у процесі міжкультурної комунікації, а також ефективне використання вербальних та невербальних засобів і втілення у практику комунікативних намірів та перевірка результатів комунікації за допомогою зворотного зв’язку [1, с. 23].

Здобуття міжкультурної компетенції студентами складається з багатокрокового процесу кожен компонент якого неможливо уникнути у формуванні майбутніх спеціалістів. Першим кроком, який ми виділяємо є *формування елементарної компетентності*. Даний рівень компетентності характеризується здатністю студента брати участь у базовій повсякденній комунікації з іноземцями. З боку міжкультурної компетенції на елементарному рівні присутнє розуміння відмінностей в поведінці та цінностях носіїв різної культури, але ступінь усвідомлення важливості даних відмінностей досить низький. Тим не менш, для того, щоб досягти максимальної міжкультурної компетенції дуже важливим є перебування студента на даному рівні, адже саме тут він здобуває базові знання в іноземній мові. За загальноєвропейськими стандартами даний крок формування міжкультурної компетентності можна визначити як володіння мовою на рівні А1 та А2.

На першому рівні оволодінням мовою викладачі повинні не тільки звертати увагу на те, щоб студент вивчав загальновживані фрази та базову граматичну програму, а ще й мінімальні міжкультурні особливості. До них відноситься розуміння прийнятих реакцій на поведінку іноземців, а також розгляд тих тем та поведінки, що є недопустимими під час спілкування із носіями іншої культури. На першому етапі доцільним є розглянути відмінності в поведінці співбесідника в залежності від його статі, віку або статусу. Важливим є і розгляд тілесної

поведінки, тобто правила зорового контакту, жестикуляції, відстані від співбесідника під час розмови, а також зовнішній вигляд.

Після здобуття базових знань міжкультурної комунікації та оволодінням загальновживаною лексикою студент перебуває на другому рівні формування власної компетенції. Ним є *обмежена міжкультурна компетенція*. Характеристиками другого етапу є розуміння більшості загальних дискусій як у плані мовленнєвому та граматичному, так і з погляду міжкультурних особливостей. Володіючи знаннями, що були здобуті на першому етапі, студент матиме можливість адаптувати власну поведінку відповідно до очікувань співбесідника. З боку викладача на даному етапі доцільним є звернути увагу на етичний аспект міжкультурної комунікації. До нього відноситься обмін подарунками, реакція на запрошення на вечерю чи у гості, а також прохання про допомогу чи відмова в ній. Важливим є акцент не тільки на носіїв іноземної мови, а на більш широкий спектр культур, адже в діловому житті майбутні випускники можуть стикатися із представниками різних країн світу і основною мовою їх спілкування буде англійська.

На третьому етапі, що ми умовно називаємо *професійною компетенцією*, студенти мають бути здатні брати участь у комунікації як повсякденній, так і діловій. Це той етап, коли викладач може давати студентам завдання з підготовки усної ділової презентації, тематикою якої студенти можуть обрати поведінку під час ведення бізнесу із представниками різних країн світу. Викладач має надати студентам інформацію про правила ділового листування із іноземними партнерами, а також про поведінку на ділових зустрічах. На даному етапі становлення міжкультурної компетенції студенти не мають мати проблем із розумінням культурних особливостей та усвідомленням важливості даних відмінностей. Тим не менш, для більш глибокого розуміння студентами потенційних іноземних партнерів, їм необхідно ознайомитися із низкою тематик. До них належать історія, політика, тонкощі мистецтва та літератури різних країн світу. Навіть мінімальна обізнаність в цих сферах допоможе підтримати розмову із партнером, а також зрозуміти його можливі висловлювання. У спілкуванні з представником будь-якої країни світу важливим є позитивне налаштування співбесідника на розмову, саме тому коротка дискусія про особливості літератури чи мистецтва його країни може стати досить доречною.

Останні два етапи формування міжкультурної компетенції відповідають володінню англійської мови на рівні С1 та С2. Для них важливим є повне розуміння співбесідника як лексично так і граматично. Четвертий етап, що ми визначаємо як *розвинена міжкультурна компетенція*, характеризується здатністю не тільки розуміти співбесідника, а ще й мати можливість активно впливати на його рішення. Студент має розрізняти між повсякденним та офіційним стилем розмови та відповідно адаптувати власну поведінку. На даному етапі викладач має звернути більшу увагу на такі технічні нюанси розмови як субтильні висловлювання, натяки та інтонацію. Тільки із здобуттям даного рівня міжкультурної компетенції студент зможе ефективно приймати участь в конференціях, проводити міжнародні презентації та брати участь в інтерв'ю.

Володіння цим рівнем компетенції гарантує можливість майбутніх спеціалістів реагувати на цитати із літератури, а також обговорювати культурні традиції, вірування, а також політичні особливості. Тут є важливим і здатність не тільки підтримати розмову про політичне чи культурне життя країни співбесідника, а також бути здатним висловитися з приводу особливостей даних сфер у власній країні. На даному етапі доцільним буде інсценування між студентами співбесіди із представниками різних країн світу.

Останнім рівнем на шляху вивчення особливостей міжнародної комунікації є становлення *вищої міжкультурної компетенції.* На ньому студент не тільки виявляє особливості поведінки носіїв іншої культури, а ще й може ефективно реагувати на них навіть у стресових ситуаціях. Завданням викладача на даному етапі є ознайомити студентів із такими специфіками мови як діалектизми, регіоналізми, колоквіалізми та сленг. Як вже зазначалося, на останніх етапах студент має повністю володіти граматичною та лексичною складовою іноземної мови. Тим, що повинно бути постійно у процесі удосконалення залишається фонетична складова. Правильна вимова в іноземній мові є однією із характеристик високого рівня володіння міжкультурною компетенцією у спілкуванні з представниками різних країн світу.

Отже, здобуття міжкультурної компетенції має відбуватися у процесі вивчення іноземної мови. Кожен рівень володіння іноземної мовою доцільно пов'язати із низкою завдань з міжкультурної комунікації. Задачею викладача є включення інформації про поведінку носіїв різних культур світу до основної програми з вивчення іноземної мови. Важливим є здобуття знань з таких питань як основні правила поведінки під час розмови з іноземцем, жестикуляція, відстань від співбесідника, вимоги до зовнішнього вигляду. Більш глибоким є вивчення правил обміну подарунками а також реакція на різноманітні запрошення. Студенти мають ознайомлюватися з історією, мистецтвом, політикою, географічним положенням, а також літературою представників іншої культури, знання про які грають визначальну роль у досягненні студентом високого рівня міжкультурної компетентності. Найвищим етапом становлення компетентного спеціаліста має стати вивчення діалектизмів, сленгу, регіоналізмів та колоквіалізмів.

Література

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. —М.: Директ-Медиа, 2014. — 509 с.

2. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: Підручник / О. О. Селіванова. — Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. — 350 с.

УДК 378.147: 371.398

Копил Г.О.
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ЗАНЯТТІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Анотація. *У статті йде мова про роль мотивації для підвищення ефективності навчального процесу вивчення іноземних мов фахового спрямування, проаналізовано теоретичне підґрунтя даного феномену як психолого-педагогічної умови у проведенні занять, метою яких є формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Також обґрунтовано значення мотивації як невід'ємного та одного з провідних компонентів структури професійної компетентності фахівців.*

Ключові слова: *іноземні мови, мотивація, потреби, інтеркультурологічна компетенція, професійна компетентність, мотиваційно-ціннісний компонент.*

Abstract. *In the article is analysed the role of motivation for increasing the educational process efficiency of foreign languages study in psychological direction, the theoretical basis of this phenomenon as a psychological and pedagogical condition in conducting classes, the purpose of which is the formation professional competence of future specialists. It also substantiates the importance of motivation one of the leading components of the structure of specialists professional competence.*

Key words: *foreign languages, motivation, needs, intercultural competence, professional competence, motivational and value component.*

Формування інтеркультурологічної компетентності (**ІК**) майбутніх фахівців з міжнародної економіки потребує певних педагогічних умов, які ефективно сприяють оволодінню цим феноменом. Беззаперечним є факт, що у загальному процесі формування ІК мотиваційне забезпечення навчального процесу посідає чинне місце як структурний компонент професійної компетентності майбутніх фахівців з міжнародної економіки.

Як провідний фактор пізнавальної активності особистості, мотивація учіння розглянута багатьма вітчизняними і зарубіжними дослідниками (М.І. Алексєєва, Л.І. Божович, А.А. Вербицький, Б.І. Додонов, Є.П. Ільїн, С.С. Занюк, І.Б. Зарубінська, Т.І. Левченко, А.К. Маркова, А. Маслоу, С.Г. Москвичов, Мюллер-Нойман, Н.А. Саланович, І.В. Смолин, Е. Стоунс, А.А. Чунаєв, О.М. Яцишин та ін.).

У галузі навчання іноземним мовам питання мотивації досліджуються у роботах А.А. Алхазишвілі, І.О. Зимньої, О.О. Леонтьєва, В.Г. Леонтьєва, О.М. Яцишина та ін. І.О. Зимня називає мотивацію «механізмом запуску» всякої людської діяльності: будь то праця, спілкування або пізнання. Живить і підтримує мотивацію відчутний, реальний, поетапний і кінцевий результат. Окрім потреб, мотивів і цілей, як спонукачів людської поведінки, розглядають також інтереси, прагнення, бажання і наміри. На думку А.К. Маркової, найгостріші проблеми

навчання і виховання, пов’язані з очевидною демотивованістю основної маси учнів, що веде до зниження стандартів і базових показників навченості та вихованості випускників усіх навчальних закладів, є справді інтернаціональними [2].

Сутність поняття «мотивація» відображає її залежність від *потреб*, адже мотивація є рушійною силою людської поведінки і початком процесу засвоєння, який завжди пов’язаний з потребою як однією з умов розвитку особистості. Саме вивчення потреб людини покладено в основу теорії мотивації по Маслоу, яка й називається ієрархією потреб Маслоу. Вона відноситься до ранніх теорій з проблем мотивації. Її прихильники, у тому числі й А. Маслоу, вважали, що предметом психології є поведінка, а не свідомість людини. У основі ж поведінки лежать потреби людини, які можна розділити на п’ять груп. Згідно з теорією Маслоу, усі потреби можна розташувати в строгій ієрархічній послідовності у вигляді піраміди, в основі якої лежать первинні потреби, а вершиною є вторинні. Сенс такої ієрархічної побудови полягає в тому, що пріоритетними для людини є потреби нижчих рівнів і це позначається на її мотивації. Найвища потреба — потреба самовираження і зростання людини як особи — ніколи не може бути задовільнена повністю, тому процес мотивації людини через потреби є нескінченний [6].

Саме потреби стають важливим фактором, що стимулює навчання. В основі мотивів діяльності та поведінки особистості знаходяться потреби, які перетворюються в мотиви при зустрічі з об’єктом діяльності чи стимулом [4]. Саме від усвідомлення потреби у відповідних знаннях залежить якісне опанування знаннями. Згідно з теорією очікувань В. Врума, потреба є не тільки необхідною умовою мотивації людини для досягнення мети, але і впливає на вибір типу поведінки [7].

У порівнянні з поняттям «мотивація» більш ємним є поняття «мотиваційна сфера», що дало привід дослідникам трактувати його ще як «мотивацію в широкому значенні слова». Приміром, Р.С. Нємов мотиваційною сферою вважає всю наявну в даної людини сукупність мотиваційних утворень і мотивів, потреб і цілей, поведінкових зразків, інтересів. Говорячи про розвиненість цієї сфери, слід нагадати, що вона характеризується широтою, гнучкістю та ієрархізованістю [8]. Структура мотиваційної сфери не є статичною, а розвивається і змінюється. У цій динамічності вчені вбачають резерви її розвитку.

Тож, такий вид людської діяльності, як навчальна, потребує реалізації усіх відомих видів мотивації. Особливо це відноситься до вищої професійної освіти, оскільки в період навчання у виші відбувається становлення особистості як фахівця і якість його формування значною мірою залежить від мотивів учіння. Усю сукупність мотивів учіння поділяють, як правило, на дві категорії. Одні з них пов’язані зі змістом діяльності та процесом її виконання (внутрішні, процесуальні мотиви); інші — з більш широкими взаєминами особистості з навколишнім середовищем (зовнішні мотиви). Про такий поділ мотивів йдеться у роботах А.О. Вербицького, О.М. Леонтьєва, Г.В. Рогової, П.М. Якобсона та інших авторів.

Мотивація відіграє надзвичайну роль у засвоєнні матеріалу з будь-якої дисципліни, проте з фаху «**Іноземна мова**» — особливо, оскільки для вивчення іноземної мови потрібно ряд передумов, бо «мова — це предмет, якому не можна навчити, а слід вивчити самому» (М. Уест). До того ж, сама дисципліна має ряд особливостей, специфічних рис, притаманних лише їй. Так, однієї з вказаних особливостей є оволодіння не лише знаннями (іноземною мовою), а й вміннями спілкуватися цією мовою, тобто окрім фонетики, лексики та граматики існують ще й комунікативні норми спілкування. На посилення комунікативної спрямованості навчального процесу — його наближенню до реального процесу спілкування вказують найпослідовніші його прихильники Ю.І. Пассов, Г.О. Китайгородська, Р.П. Мильруд, Н.Ф. Бориско, Р.Ю. Мартинова, Л.О. Савенкова, Г.Е. Піфо, У. Літлвуд та інші дослідники.

Підґрунтям комунікативного мотиву є потреби двох видів: потреба у спілкуванні, що притаманна людині як істоті соціальній і потреба у певній мовленнєвій дії, «втручанні» в певну мовленнєву ситуацію. Перший вид можна назвати загальною комунікативною мотивацією, другий — ситуативною, яку В.Л. Прокоф'єва пов'язує з появою в учня потреби висловити думку. І.О. Зимня зазначає, що думка приводиться в рух мотивом, потребою. Мотивована думка шукає засобу вираження [2].

Як різновид пізнавальної мотивації у вивченні іноземної мови деякі дослідники називають лінгвопізнавальну, яка полягає в «позитивному ставленні тих, хто навчається, до самої мовної матерії, до вивчення основних якостей мови». Прихильники цього концепту стверджують, що соціокультурний компонент змісту навчання є вже сам по собі засіб підвищення мотивації вивчення іноземних мов (Григорян С.Т., Писаренко С.А., Мініна С.В., Саланович Н.А. та ін.). За визнання наявності суттєвого впливу інтеркультурологічного матеріалу на мотивацію вивчення іноземних мов виступають також автори Г.Д. Томахін, А.В. Гусєв, Н.А. Саланович. Вони розглядають вивчення даної інформації як окремий можливий вид мотивації при вивченні іноземних мов. Слід зауважити, що інтеркультурологічний матеріал автори називають лінгвокраєзнавчим, інтеркультурним, соціокультурним тощо.

Варто зазначити, що у науково-практичних дослідженнях лінгвістів-педагогів мотиваційний компонент займає одне з провідних елементів як невід'ємна *складова структури професійної компетентності* фахівців будь-якої галузі. Приміром, О.В. Бондарева виділяє наступні компоненти професійної компетентності фахівця: мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний і рефлексивний [1]. Мотиваційно-вольовий компонент включає, як стверджує дослідниця, по-перше, мотиви, цілі, потреби, ціннісні орієнтири/установки, актуалізації в професійній компетентності, стимулює творчий прояв особистості в професійній компетентності; припускає наявність інтересу до зазначеної категорії, що характеризує потребу особистості фахівця в знаннях, в оволодінні ефективними способами формування професійної компетентності; по-друге, містить у собі здатність до екстравертності і домінування. Ця здатність дозволяє підсилювати вплив на інших людей, оскільки екстравертні люди здатні

витримувати велике соціальне навантаження, а з іншого боку, соціально орієнтована здатність домінувати має на увазі вміння домагатися свого шляхом переконань, координації і роз'яснень; по-третє, мається на увазі докладання додаткових зусиль для зменшення ймовірності невдачі, а також мобілізацію енергії, прояв наполегливості, активність і витримка, завзятість при виконанні складних завдань, цілеспрямованість, тобто характеризує вольову сторону поведінки.

Якщо порівнювати змістові аспекти складників професійної компетентності як досліджуваної системи та її компонента (інтеркультурологічної компетенції), то саме елементи вказаної компетенції наповнюють змістом структуру професійної компетентності фахівців з міжнародної економіки.

У структурі професійної компетентності фахівців з міжнародної економіки інтеркультурологічна компетенція розглядається нами як інтегративна якість особистості, що передбачає усвідомлення мотивів професійної діяльності та визначення пріоритету інтеркультурологічних знань, умінь для професійного розвитку й самовдосконалення; інтегрує в собі знання, уміння і навички фахівця у галузі міжнародної економіки, які дозволяють швидко та ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах міжкультурного діалогу на інформаційно-перцептивному (здатність розпізнавати та інтерпретувати інтеркультурологічні аспекти та творчо реагувати на них) та операційно-дієвому (уміння застосовувати інтеркультурологічні знання у міжкультурному діловому спілкуванні) рівнях [3]. У свою чергу **мотиваційно-ціннісний компонент** має такі складники:

- наявність інтересу до поглибленого вивчення фахових дисциплін;
- усвідомлення значущості компетенцій, безпосередньо пов'язаних з міжнародною економічною діяльністю для професійної компетентності майбутньої професійної діяльності;
- прагнення до набуття конкурентоспроможних компетенцій, умінь і навичок;
- прагнення до особистісного самовизначення та самореалізації в професійному середовищі;
- об'єктивність і самокритичність в оцінці досягнутого рівня розвитку власної професійної компетентності.

Цей компонент професійної компетентності фахівців з міжнародної економіки забезпечує мотивацію їх діяльності, розкриває сукупність ціннісних орієнтацій професійного зростання, що зумовлює інтерес до поглибленого вивчення фахових дисциплін, усвідомлення значущості компетенцій, пов'язаних з їх майбутньою професійною діяльністю, прагнення до їх набуття та особистісного самовизначення та самореалізації у професійному середовищі за умови об'єктивності в оцінці рівня власної професійної компетентності. Слід зазначити, що фахівці міжнародної економіки мають не тільки бути обізнаними у міжнародній економіці, а й уміти здійснювати свою професійну діяльність в умовах полікультурного середовища. До того ж, іноземна мова в межах фаху міжнародної економіки відноситься до фахових дисциплін, а вирішальною частиною професійної діяльності економістів-міжнародників є міжкультурна комунікація, успіх якої передбачає, крім володіння іноземними мовами, також

наявність інтеркультурологічної компетенції. Саме ступінь усвідомлення цього мотиваційно-ціннісного фактору фахівцями з міжнародної економіки і забезпечує їх прагнення до удосконалення професійної компетентності та, як результат, необхідну конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці.

Література

1. Бондарева Е.В. Направленность на формирование профессиональной компетентности как путь совершенствования экономического образования // Режим доступу: http://www.ncstu.ru/content/docs/pdf/conf/past/2003/xxxii/11/13.pdf
2. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. — М.: Просвещение, 1991. — 222 с.
3. Копил Г.О. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з міжнародної економіки у процесі вивчення іноземних мов: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г. О. Копил; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. — Житомир, 2007. — 20 с.
4. Лузан П.Г. Систематичність активізації навчання студентів // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. праць КДЛУ. — К.: Вид. центр КДЛУ. — 2000. — №10. — С. 25–28.
5. Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. — М.: Просвещение, 1990. — 192 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / Пер. с англ. А. М. Талыбаевой. — СПб.: Евразия, 2001. — 478 с.
7. Мотивационная теорія ожиданий В. Врума: Теория и практика. — Режим доступу: www.cfin.ru/encycl/expectation_theory.shtml-15k
8. Немов Р.С. Психология: Учебн. для студ. пед. вузов: В 3 кн. — 3-е изд. — Кн. 1. Общие основы психологии. — М.: Владос, 1999. — 688 с.

Курченко Л.М.
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ І МІЖНАРОДНІ СЕРТИФІКАТИ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Анотація. *Стаття продовжує низку досліджень щодо сучасних стандартів якості вищої освіти, які діють у Європейському Союзі з урахуванням інновацій, що відбулися останніми роками. У центрі уваги знаходиться нова редакція «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти» (ESG) 2015 року, розроблена Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти (ENQA) на засадах студентоцентризму і компетентнісного підходу. У сфері мовної підготовки загальновизнаним міжнародним стандартом виступають «Спільні європейські референційні рамки» (Common European Framework Reference, або CEFR) Ради Європи, які у перебізі Болонського процесу набувають дедалі більшого значення для академічної мобільності і міжнародного визнання дипломів та сертифікатів. Виходячи з цього, надаються рекомендації щодо інтегрування*

стандартів, вимог і методів незалежних міжнародних мовних сертифікатів, зокрема telc, до навчальних курсів вищої школи України і підсумкової оцінки знань.

Ключові слова: *«Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти», ЄСР, європейський простір вищої освіти, ЄПВО, спільні європейські референційні рамки, CEFR, вища освіта, Болонський процес, стандарти, сертифікація, система контролю якості освіти, студентоцентризм, компетенція, компетентнісний підхід, Європейський Союз, Україна, викладання іноземних мов, комунікативна компетенція, академічна мобільність, telc.*

Abstract. *The article continues a series of studies on current higher education quality standards in the European Union considering the innovations that have occurred in recent years. The focus is the new edition of «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education» (ESG) 2015, developed by the European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) on the basis of student centrism and competence approach. In the field of language learning, the Common European Framework Reference (CEFR) by the Council of Europe is referred to as the key standard since its acceptance in 2001, still further gaining importance for international academic mobility and diploma recognition in line with the Bologna process. Therefore, integrating standards, requirements and methods of independent international language certificates, particularly telc, into teaching and outcomes assessment of foreign language studying in Ukraine is highly recommended.*

Key words: *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, ESG, ENQA, European higher education area, EHEA, Common European Framework Reference, CEFR, higher education, Bologna process, standards, certification, education quality management system, student centrism, competence based approach, communicative competence, European Union, Ukraine, foreign language teaching, academic mobility, telc.*

За минуле десятиліття українська вища школа в рамках Болонського процесу досягла значних успіхів на шляху конвергенції із загальноєвропейською системою вищої освіти, зокрема в галузі структуризації ступенів освіти, запровадження єдиної системи накопичення і трансферу кредитів і надання додатків до дипломів, що розглядалося у попередніх публікаціях [2; 3; 4]. Проте залишається ще багато невирішених питань у сфері єдиної з Європейським Союзом стандартизації якості навчання, яка б дала можливість, по-перше, підвищити якісний рівень викладання навчальних дисциплін і, по-друге, зробити українські дипломи більш зрозумілими і прозорими для європейської академічної спільноти і в такий спосіб підвищити їхню «вільну конвертованість» на світовому освітньому ринку. Нижче ми розглянемо це актуальне питання в розрізі стандартів викладання і прикінцевого контролю знань з іноземних мов і запропонуємо деякі шляхи європейської стандартизації із застосуванням елементів зовнішньої сертифікації.

Одним із наріжних каменів Болонського процесу вважається ухвалення міністрами освіти європейських країн у 2005 році єдиних рамкових умов «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)), які розробила Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA) у співпраці з Європейською студентською спілкою (ESU), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) та Асоціацією університетів Європи (EUA) [5; 10]. Однак протягом десяти наступних років фокус реформування європейської освіти змістився від навчальних методів і передачі знань до власне особи студента і, відповідно,

контролю результатів його учбової діяльності, тобто вимірювання ступеню засвоєння ним знань, компетенцій і навичок. Такий розвиток подій обумовив необхідність нової редакції ESG 2015 року, яка висуває до систем контролю якості нові вимоги, зокрема наголошує на необхідності студентоцентризму і компетентнісного підходу. Проте, як відмічає президент Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти Падрейг Уолш, ESG-2015 лише визначає загальні вимоги і звертає увагу на суттєві елементи контролю якості навчального процесу та його результатів, однак з огляду на інституційну свободу вищої школи залишає конкретний дизайн системи якості у сфері відповідальності кожного конкретного вищого навчального закладу [9, с. 7]. ««Стандарти і рекомендації» не є стандартами якості чи приписами щодо втілення процесів контролю якості — натомість, вони дають орієнтири, охоплюючи ключові аспекти успішних заходів із забезпечення якості та розвитку навчальних середовищ у вищій освіті. «Стандарти і рекомендації» слід розглядати в ширшому контексті, що також включає кваліфікаційні рамки, Європейську систему переведення і накопичення кредитів (ECTS) та додатки до дипломів, які теж сприяють розвитку прозорості і взаємодовіри у ЄПВО» [5, с. 4]. У застосуванні до мовної освіти цей широкий контекст, безсумнівно, має включати в себе вимоги CEFR, або Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [1; 8].

Нагадаємо, що, з точки зору діяльнісного підходу згідно CEFR, «мовленнєва діяльність, включно із вивченням іноземної мови, охоплює діяльність людей, які в якості індивідуумів і соціальних агентів розвивають у собі низку компетенцій як загального, так і специфічного мовно-комунікативного характеру. Вони використовують наявні компетенції у різних контекстах за різних умов … для мовленнєвої діяльності … на теми певних сфер життя з використанням стратегій, які видаються їм найбільш адекватними для виконання поставленого завдання» [8, с. 9]. Окрім володіння суто лінгвістичними засобами і законами, комунікативні компетенції охоплюють соціолінгвістичні компетенції щодо добору адекватних мовних засобів відповідно до соціального контексту і ситуації, а також прагматичні компетенції дискурсивного характеру, знання типових сценаріїв міжособистісної інтеракції, розуміння гумору тощо. Ці комунікативні компетенції необхідно вміти реалізувати у чотирьох розрізах мовленнєвої діяльності (сприйняття і продукування текстів — усних і письмових, пряма міжособистісна інтеракція та медіація комунікації між особами, які з будь-яких причин не можуть спілкуватися безпосередньо). Європейські рекомендації передбачають оволодіння комунікативними компетенціями у чотирьох життєвих сферах (доменах): суспільній, особистій, освітній та професійній. Згідно CEFR, комунікативні компетенції слід виробляти і тренувати за допомогою текстів, стратегій та завдань, орієнтованих на конкретні потреби студентів та їх оточення і таких, що стимулюють мовленнєву діяльність або оволодіння мовними елементами [8, с. 9–15]. Усе це розмаїття вимог і дескрипторів у кінцевому підсумку вишиковується у просту стандартну схему, зрозумілу будь-якому навчальному закладу, працедавцю і студенту незалежно від мови і країни. Ця схема включає три рівні:

A — елементарне володіння, B — самостійне володіння і C — компетентне володіння, які розбиті на шість підрівнів:

- елементарний — **A1** (Breakthrough)
- базовий — **A2** (Waystage)
- рубіжний — **B1** (Threshold)
- високий — **B2** (Vantage)
- професійний — **C1** (Effective Operational Proficiency)
- вільне володіння — **C2 (**Mastery)

Цікаво відмітити, що наказом Міністерства освіти і науки України від 24.06.2014 р. №750 «Про надання навчальній літературі Міністерства освіти і науки України» затверджено Загальноосвітній стандарт з української мови як іноземної (рівні: А1, А2; В 1, В 2; С1) та Комплекс програм з української мови як іноземної, які розроблено відповідно до різних рівнів володіння європейськими мовами: А1 — Початковий рівень, А2 — Базовий рівень; В1 — І середній рівень; В2 — ІІ середній рівень; С1 — Професійний рівень з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». У грудні 2016 року Міністерство освіти і науки України запропонувало до громадського обговорення проект удосконаленого стандарту викладання української мови як іноземної, який укладено виходячи із шестирівневої структури загальноєвропейських рекомендацій [6].

У галузі викладання іноземних мов завдання стандартизації процесів і результатів навчання у відповідності до європейських рекомендацій можна досягти досить швидко, взявши за орієнтир стандарти міжнародних незалежних мовних тестів, сертифікати яких визнають європейські університети в рамках вступних кампаній, зокрема:

- з англійської мови IELTS, telc, TOEFL, Cambridge Certificate;
- з французької мови DELF, DALF, telc;
- з іспанської мови: DELE, telc;
- з німецької мови: Deutsches Sprachdiplom, TestDaF, ÖSD, DSH, telc [3; 11].

Як бачимо, міжнародні стандартизовані сертифікати telc — The European Language Certificates (Європейські мовні сертифікати) — мають ту очевидну перевагу, що вони розроблені для 10 мов і застосовуються у 20 країнах світу в 80 форматах з урахуванням особливих потреб користувачів. Розробником тестів є німецьке суспільне підприємство telc gGmbH (дочірнє підприємство Асоціації вищих народних шкіл Німеччини «Deutscher Volksshochschul-Verband e.V.») з понад 45-річним досвідом мовного тестування і сертифікації для обслуговування процесів міжнародної міграції. Тести telc повністю відповідають вимогам CEFR і охоплюють комплексну перевірку всіх важливих мовленнєвих навичок (аудіювання, читання, говоріння і письмо). Для вступників вищих навчальних закладів німецькомовних країн розроблено тест Deutsch C1 Hochschule, який користується широким визнанням в усьому німецькомовному ареалі Європи. Окрім того, пропонуються тести з англійської, французької, іспанської, італійської, португальської, польської, турецької, арабської і російської мов [12].

Академічна мобільність і спільне тлумачення оцінок і результатів навчання належать до головних пріоритетів розвитку вищої освіти Європейського Союзу. Упровадження європейських рекомендацій CEFR у галузі викладання іноземних мов та запровадження стандартів, методик і методичних матеріалів розробників загальновизнаних європейських мовних іспитів, насамперед telc, могло б за короткий час значно підвищити якість і міжнародне визнання української вищої освіти, пришвидшити її інтеграцію до спільного європейського освітнього простору і створити сприятливі умови для міжнародної мобільності студентів.

Література

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. — Рада з питань співпраці в галузі культури, Комітет з освіти, Відділ сучасних мов, Страсбург. — Київ: Ленвіт, 2003. — 273 с.
2. Курченко Л.М. Гармонізація іншомовних компетентностей студентів з вимогами європейського освітнього простору // Студентоцентризм в системі забезпечення якості освіти в економічному університеті [Електронний ресурс]: зб. матеріалів. Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю (Київ, 2–3 березня 2016 р.). — К.: КНЕУ, 2016. — С. 215–216. — Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/teaching_department/ZbD196rnik_tez_konferencD196D197_Studentocentrizm_2016.pdf
3. Курченко Л.М. Класифікація вступних вимог університетів німецькомовного ареалу Європи щодо рівня володіння німецькою мовою. — Наукові записки національного університету «Острозька академія». — Серія Філологічна. Вип. 61. — Острог: НУ «Острозька академія», 2016. — С. 184–186.
4. Курченко Л.М. Комунікативні компетенції згідно з CEFR як європейський орієнтир викладання іноземних мов // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 березня 2016 р.). — К.: КНЕУ, 2016. — С. 176–179. — Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/18531
5. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ухвалені на Міністерській конференції у Єревані 14–15 травня 2015 року). — Єреван, 2015. — 22 с. — Режим доступу: http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf
6. Українська мова як іноземна: рівні загального володіння та діагностика — Удосконалений стандарт (проект). — Київ: МОН, 2016. — 166 с. — Режим доступу: http://mon.gov.ua/citizens/zv%E2%80%99yazki-z-gromadskistyu/konsultacziyi-z-gromadskistyu/gromadske-obgovorennya-2016.html
7. Brusoni, Manuela et al. The Concept of Excellence in Higher Education. Brussels: European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2014. — 44 p. — Режим доступу: http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/ENQA%20Excellence%20WG%20Report_The%20Concept%20of%20Excellence%20in%20Higher%20Education.pdf

8. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. — Strasbourg: Language Policy Division of Council of Europe. — 273 p. — Режим доступу: www.coe.int/lang-CEFR

9. IQM-HE (2016). Handbook for Internal Quality Management in Competence-Based Higher Education. — 116 p. — Retrieved from http://ec.europa.eu/ programmes/erasmus-plus/projects/

10. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. — Brussels: ENQUA, 2017. — Режим доступу: http:// www.enqa.eu/index.php/home/esg/

11. http://www.europaeischer-referenzrahmen.de/

12. http://www.telc.net/ueber-telc/wer-wir-sind.html

Лагодинський О.С.
доктор педагогічних наук, доцент
начальник кафедри іноземних мов
Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Анотація. *У статті проаналізовано психологічні умови іншомовного професійного спілкування фахівців екстремальних видів діяльності (військових, поліцейських, рятувальників, членів екіпажів морських і повітряних суден та ін.). Визначено особливості іншомовної підготовки таких фахівців у спеціальних ВНЗ з урахуванням впливу цих умов на їхнє іншомовне професійне спілкування .*

Ключові слова: *іншомовна підготовка; фахівці екстремальних видів діяльності; іншомовне професійне спілкування; психологічні умови; курсанти (слухачі).*

Abstract. *The article analyzes psychological conditions for foreign language professional communication of high risk operatives (military and police forces members, rescuers, naval and air vessels crew members etc.) It defines peculiarities of the foreign language training for such specialists in the special higher educational institutions with regard of such conditions influence on their foreign language professional communication.*

Key words: *foreign language training; high risk operatives; psychological conditions; cadets (officer students).*

Постановка проблеми. Нині ряд професій, які раніше традиційно вважалися закритими і спрямованими на забезпечення внутрішніх функцій держави, все більше виходять на міжнародний рівень. Військові, поліцейські, рятувальники, члени екіпажів морських й повітряних суден та інші професії передбачають активне виконання їх представниками службових завдань у тісній взаємодії зі своїми зарубіжними колегами. Більш того, окремі професійні завдання важко, або зовсім неможливо виконувати без такої взаємодії. З одного боку, представники таких професій працюють в особливих (екстремальних) умовах, що вимагає у них високих особистісних, соціально-психологічних, морально-психологічних, психофізіологічних, психологічних і фізичних якостей. З другого боку, ефективність їх взаємодії із зарубіжними колегами практично неможлива без

належного володіння іноземними мовами. Це означає, що іншомовна підготовка (ІП) майбутніх ФЕВД у спеціальних ВНЗ має у повній мірі враховувати психологічні умови їх іншомовного професійного спілкування. На жаль, у сучасних спеціальних ВНЗ досить мало приділяється уваги навчанню таких фахівців іншомовному спілкуванню в особливих умовах. Як правило, вважається, що на заняттях з іноземної мови має відпрацьовуватися спеціальна лексика, знання якої забезпечить ефективність іншомовного професійного спілкування. Проте, практика свідчить про зворотне: під час такого спілкування не варто обмежуватися лише знанням спеціальної лексики, більш важливе значення має психологічна готовність фахівців до іншомовної мовленнєвої діяльності в особливих (екстремальних) умовах.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Професійна діяльність в особливих (екстремальних) умовах була й залишається предметом багатьох наукових досліджень [1–9]. Проте, психологія ІП майбутніх ФЕВД не отримала належного дослідження.

Мета статті — проаналізувати психологічні умови іншомовного професійного спілкування ФЕВД, а також визначити особливості ІП таких фахівців у спеціальних ВНЗ з урахуванням впливу цих умов на їхнє іншомовне професійне спілкування .

Виклад основного матеріалу. ФЕВД працюють в особливих умовах, які психологами характеризуються як такі, «що висувають підвищені вимоги до людини, негативно впливають на її діяльність та здоров'я» [6, с. 9]. Паралельно ми використовуємо поняття «екстремальні умови» для позначення найвищої форми особливих умов, пов'язаної з постійною дією екстремальних чинників. Такі професії є ризиконебезпечними, а умови, у яких працюють їх представники характеризуються наявністю й негативним впливом на психіку широкого спектра несприятливих чинників, які створюють високий рівень не тільки фізичної небезпеки, а й емоційного стресу, що призводить до ризику виникнення нервово-психічних розладів та психічної дезадаптації [4, с. 44].

Поняття «стрес» у сучасній психології не є однозначним. Воно, як правило, використовується для позначення психічного і фізіологічного стану людини, яка перебуває у складних умовах. Зокрема американський психолог R. Lazarus, вживає поняття психічний і фізіологічний стрес, які різняться між собою особливостями стимулу впливу, механізму виникнення і характеру реакції у відповідь [8, с. 26]. На відміну від фізіологічного, що характеризується безпосередньою дією несприятливого чинника на організм, причиною психологічного стресу є негативні емоції, здебільшого страх і гнів, а також їх змішані форми. Деякі науковці вживають термін «психічна напруженість», як синонім психологічного емоційного стресу для позначення «психічного стану людини в складних умовах, незалежно від ефектів, які він викликає» [2, с. 8]. У нашому дослідження ці поняття вживатимуться рівнозначно для позначення стану, в якому перебувають ФЕВД, а основна причина стресу є страх як захисна функція організму на дію ризиконебезпечних чинників.

Причини емоційного стресу у ФЕВД, з одного боку, викликані характером самої професійної діяльності, зокрема: високою відповідальністю за життя і здоров'я інших людей; дефіцитом часу й інформації для прийняття рішення; одночасним виконанням багатьох функцій (надмірне психічне й фізичне навантаження); дією різного виду перешкод (природних і штучних); покладанням винятково на власні сили і досвід (відсутність сторонньої допомоги). З другого боку, емоційний стрес викликаний складністю іншомовного спілкування як іншомовної мовленнєвої діяльності в основних видах — аудіюванні, читанні (рецептивних) та говорінні й письмі (продуктивних). Складність полягає в нерівномірності перебігу процесу сприйняття (зорового та на слух), перероблення (осмислення і оформлення відповідно до мовних норм) та продукування іншомовної мовленнєвої інформації (видачу її в усному чи письмовому вигляді) у різних людей. Негативний вплив на цей процес має слабка здатність до запам'ятовування іншомовного лексичного та граматичного матеріалу, а також психологічні бар'єри у спілкуванні, що спричинені характером людини, браком досвіду вивчення іноземних мов, або ж наявністю поганого досвіду: страх допустити помилку під час іншомовного професійного спілкування. Як правило, ФЕВД є професіоналами у практичній роботі й небагато з них мають здібності до вивчення іноземних мов.

Таким чином, стресовий стан, безумовно, відображається на діяльності представників екстремальних професій, іншими словами, — на іншомовному професійному спілкуванні, яке, на думку науковців, у таких умовах характеризується емоційністю, що може різко «…посилювати, чи, навпаки, придушувати активну взаємодію між людьми; робити спілкування приємним, чи, навпаки, нестерпним» («зрив у бік збудження» або «зрив у бік гальмування» [1, с. 80]). Стрес виникає в результаті усвідомлення фахівцем своєї життєвої ситуації як такої, що є несприятливою (створює труднощі) успішному досягненню мети, тому організм шукає «розв'язання проблеми» для виходу з неї. Досягнення цієї мети і є внутрішньою причиною перебудови функціональної системи. Е. Л. Носенко описує поведінку суб'єкта у двох напрямах «мобілізація всіх зусиль для того, щоб якнайшвидше досягти бажаного результату і задовольнити потребу, що стимулює до дії; пасивна відмова від діяльності» [3, с. 23–24]. Необхідно звернути увагу на те, що в першому випадку «проявляється занепокоєння, імпульсивність у рухах людини. Вони стають більш швидкими, розмашистими, відзначається легке відволікання уваги, переключення її з об'єкта на об'єкт» [3, с. 25]. Усе це свідчить про активні намагання суб'єкта якомога швидше знайти вихід з «складної» ситуації. У другому випадку «діапазон рухів людини звужується (іноді вона відмовляється виконувати навіть добре знайомі дії з попередньою швидкістю); домінує скута поза, напруженість у виразі обличчя, підвищена прикутість уваги до одного об'єкта; в окремих випадках гальмування настільки явно виражене, що нагадує ступорозний стан з явищами пригнічення психіки» [3, с. 25–26]. Справедливо погоджуємося з науковцями, які зауважують, що стан стресу «призводить до дезорганізації діяльності» [4, с. 354], при цьому «порушуються процеси мислення» [5, с. 164], «діяльність пов'язана з серйозними

помилками, труднощами внутрішнього плану, різними «зажимами в моториці» [1, с. 20]. Вона має тенденцію до спрощення, що призводить до зниження її ефективності або до повного зриву [3, с. 46].

Незважаючи на, як правило, високу психологічну готовність ФЕВД до виконання професійних завдань, не можна не враховувати вплив стресу на здійснення іншомовного професійного спілкування. На основі психологічних експериментів, проведених нами на прикладі військовослужбовців, можна стверджувати, що в ситуаціях емоційного стресу виявлено такі порушення мовлення: семантично нерелевантні повтори фраз (частин фраз, одного слова чи складу); незавершеність слів (випущення їх частин, наприклад, закінчень), яка супроводжується змінами в структурі речення чи повтореннями; незавершеність речення (логічна, синтаксична) без подальших виправлень незавершених речень; неправильна вимова, включаючи неологізми, парафразії; збільшення випадків самокорекцій; збільшення кількості пауз нерішучості, як заповнених, так і незаповнених; збільшення перепитувань; різка зміна рівня гучності мовлення та глибоких удихань.

Крім того, у стані емоційного стресу виникають труднощі у виборі слів для адекватного вираження думок. Характерною рисою для учасників експерименту було зниження словникового різноманіття: переважає вибір слів з чіткою позитивною чи негативною конотацією. Більш часто вживаються дієслова, ніж інші частини мови, що надає мовленню динамічний характер. Часто вживаються слова-заповнювачі пауз.

Аналізуючи вплив емоційного стресу на граматичне оформлення висловлювання, експерименти показали, що з’являлися часті граматично і логічно незавершені фрази. Спостерігалася граматична неузгодженість між окремими частинами висловлювання, порушення порядку слів, поява так званого «телеграфного стилю мовлення». Крім того, порушувалася структура складного синтаксичного цілого (понадфразової єдності), а також здійснювалася часта заміна іменників, які малися на увазі. Спостерігаючи за специфікою моторної реалізації висловлювання, можна дійти висновку, що в стані стресу посилюється вимова (більш яскраво виражені коливання основного тону й інтенсивності мовленнєвого сигналу); збільшуються зміни емфатичних наголосів (виявлено більш різкі зміни загального темпу мовлення на окремих ділянках мовленнєвого ланцюжка); вживаються більш довгі приголосні звуки (зростає темп артикулювання, що пов’язано з нечіткістю вимови).

Важливим елементом мовленнєвої діяльності є кінетична поведінка в умовах емоційного стресу, тобто використання жестів, міміки та пантоміміки. Експерименти доводять, що кількість жестів зростає, через те що виникають проблеми з формулюванням думок і виборі мовних засобів, необхідних для їх адекватного оформлення [3, с. 110–115]. Описуючи кінетичну поведінку в такому стані, A. Mehrabjan справедливо зауважує, що «інтенсивність жестів зростає, коли той, хто говорить, намагається наголосити, що предмет мовлення є для нього важливим, хвилюючим і складним для розуміння» [8, с. 29].

Таким чином, виконання ФЕВД професійних завдань, а, отже, — й

здійснення іншомовного спілкування в складних умовах емоційного стресу, зумовлює необхідність формування у них психологічної готовності до такого спілкування в умовах, якомога більше наближених до реальних. Іншими словами, під час ІП майбутніх ФЕВД має моделюватися реальна обстановка, у якій фахівці виконують професійні завдання, а в ході самої підготовки має формуватися стресостійкість, що передбачає здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності всупереч усім перешкодам. Звичайно, дуже важко створити модель ІП, яка б повністю відтворювала психологічні умови професійного спілкування. Проте, така модель повинна передбачати декілька важливих елементів.

По-перше, мають бути відтворені лінгвосоціокультурні аспекти іншомовного професійного спілкування. Іншими словами, майбутні ФЕВД мають засвоїти не просто іноземну мову і мовлення, а й — стандарти мовленнєвої поведінки, тобто норми поведінки, які склалися традиційно, соціально, культурно та історично в певних країнах. Вивчаючи іноземну мову у нерозривній єдності з культурою народів, які нею розмовляють, гарантує певний запас стійкості і впевненості, що є важливим елементом психологічної готовності до спілкування в емоційно напружених умовах виконання професійних завдань.

По-друге, ІП у спеціальних ВНЗ має передбачати суворе дотримання важливого педагогічного принципу: «від простого до складного». Він полягає у поступовому збільшенні кількості і складності іншомовного мовного і мовленнєвого матеріалу. Темп має бути посильним для курсантів (слухачів), але щоразу матеріал має ускладнюватися. Це важливо з огляду на необхідність тренування пам’яті й концентрації уваги. Паралельно поступово мають ускладнюватися умови його подання. Корисним є включення перешкод та відволікаючих факторів, які є типовими для кожного виду екстремальної діяльності. Вони мають обов’язково застосовуватися в найбільш природний спосіб, відповідати обстановці, але, обов’язково, — негативно впливати на комунікацію і призводити до її зриву. Це виробляє у курсантів (слухачів) стійкість до подолання труднощів, формує у них здатність правильно приймати рішення щодо підтримання або відновлення іншомовної професійної комунікації.

По-третє, необхідно навчати курсантів (слухачів) самостійно здійснювати психологічну підготовку до іншомовного спілкування в екстремальних умовах. Корисними можуть стати вправи з аутогенного тренування, які дають можливість курсантам (слухачам) подолати відчуття страху (тривоги), привести нервову систему в стан, необхідний для виконання професійних завдань. Велике значення тут має тренування здатності саморефлексії: аналізу власної іншомовної мовленнєвої поведінки у різних умовах виконання професійних завдань та її самокорекція.

Висновки. Іншомовне професійне спілкування ФЕВД має низку особливостей, які вирізняють його серед спілкування представників інших професій як таке, що відбувається в умовах емоційного стресу. Досліджено, що причинами стресу є характер професійних завдань, які виконують фахівці, а також іншомовна мовленнєва діяльність як особливий вид діяльності, пов’язаний із психофізіологічними механізмами її рецептивних (аудіювання і читання) та

продуктивних (говоріння та письмо) видів. Емоційний стрес призводить до зриву іншомовного професійного спілкування, що вимагає від ІП у спеціальних ВНЗ заходів, які спрямовані на формування у майбутніх ФЕВД стресостійкості у ході іншомовного професійного спілкування. Для цього під час ІП необхідно враховувати лінгвосоціокультурні аспекти такого спілкування, поступово ускладнювати подачу навчального мовного і мовленнєвого матеріалу, а також тренувати у курсантів (слухачів) уміння саморегуляції свого психічного стану. Урахування цих аспектів забезпечить ефективність ІП майбутніх ФЕВД, а, отже, — й їх іншомовного професійного спілкування

Перспективи подальших наукових досліджень. Необхідно розробити стратегії іншомовної підготовки ФЕВД з урахуванням інших психологічних аспектів, зокрема вікових особливостей курсантів (слухачів).

Література

1. Зильберман Н.Б. Очерки психологии труда. — Москва: МГУ, 1974. — 154 с.
2. Наенко Н.И. Психическая напряженность. — Москва: Наука, 1976. — 112 с.
3. Носенко Э.Л. Эмоциональное состояние и речь. — Киев: Вища шк., 1981. — 195 с.
4. Общая психология: учеб. пособ. / под. ред. А. В. Петровского. — Москва: Высш. шк., 1996. — 496 с.
5. Овчинникова О.В. Єргономика. — Москва: Высш. шк., 1970. — 141 с.
6. Смирнов Б.А., Долгополова Е.В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях. — Харьков: Гуманитарный центр, 2007. — 276 с.
7. Стасюк В.В. Екстремальні умови та їх вплив на індивідуальні особливості військовослужбовців. / Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України. — Київ, 2000. — №.6. — С. 43–49.
8. Lazarus R.S., Baker R.W. Motivations and Personality in Psychological Stress. NewYork, 1957. — 46 p.
9. Mehrabjan A. Nonverbal Communication. Nebraska: Vita, 1972. — 121 с.

Лобецька І.М.
старший викладач
Драб Н.Л.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ НЕОЛОГІЗМІВ У НАВЧАННІ СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. *У статті ставиться питання про роль неологізмів в процесі вивчення англійської мови, про їх вплив на методику викладання англійської мови. Відмічається складність поняття «неологізм» та виділяються три види неологізмів. На матеріалах*

електронних словників розглядаються неологізми сучасної англійської мови, сфери їх появи та вживання.

Ключові слові: *неологізм, типи неологізмів, семантичні поля неологізмів.*

Abstract. *The article puts forward a question of the role of neologisms in the process of learning the English language, their influence on the teaching methods. It also highlights the complexity of the term «neologism» and distinguishes between its three types. Modern English neologisms, their spheres of origin and application are analyzed on the materials of electronic dictionaries.*

Key words: *neologism, types of neologisms, semantic fields of neologisms.*

Сучасна епоха, епоха серйозних політичних, економічних і культурних перетворень, характеризується значними змінами в мові, перш за все в її лексичній системі. Проблема виникнення та вживання нових слів завжди цікавила лінгвістів, але саме в наш час вона набула особливої актуальності. Дійсність, що постійно змінюється, вимагає нових найменувань, активізує всі системи сучасних мов, сприяє їх розвитку.

Сучасна англійська мова — це жива, рухлива система, що складається з багаточисленних регістрів і стилів. У ній одночасно відбуваються два процеси — процес виникнення нових слів, збагачення лексики однієї сфери, і зникнення, старіння слів в інших областях. Наразі англійська мова переживає справжній неологічний бум.

У зв’язку з цим хотілося б висловити думку по ряду практичних питань. Як, звідки і навіщо з’являються нові слова? Що таке неологізм? Які з них можуть увійти в систему англійської мови? Як студенти, що вивчають англійську мову, повинні засвоювати нові лексичні одиниці?

Поява неологізмів викликана необхідністю найменування нових реалій, об’єктів, явищ матеріальної і нематеріальної дійсності. Питання про те, що ж таке неологізм, до сих пір залишається відкритим. Дослідники мови дають різне визначення цього терміну.

Лексема «неологізм» має грецьке походження і складається з двох елементів — *neo* (грец. нове) і *logos* (грец. слово). Доцільно розглянути деякі підходи до визначення терміна «неологізм». В. Гак, розмірковуючи про виникнення нових лексем [1], у першу чергу говорить про проблему номінації. В. Гак виділяє внутрішні і зовнішні засоби номінації. Відповідно до його концепції, більшість неологізмів утворюється саме за допомогою внутрішніх ресурсів. Внутрішні засоби номінації використовують власні ресурси даної мови, до них слід віднести: утворення нових слів, переосмислення існуючих слів, словосполучень. Такі засоби найменування є найбільш суттєвими для структури мови [1, с. 220–221].

І. Арнольд в своєму класичному підручнику з лексикології також звертається до проблеми нового слова. Неологізм — це будь-яке слово або стійкий вираз, створений відповідно до продуктивних мовних моделей даної мови чи запозичене з іншої мови і сприймається носіями цієї мови як щось нове [2, с. 232]. І. Арнольд зазначає, що такі нові слова і вирази можуть з’являтись незалежно від їх значущості. Неологізм може бути максимально актуальним і відображати істотні зміни в житті суспільства, у той же час деякі з них мають коротке життя, ненадовго затримуючись у мові. І. Арнольд відносить до неологізмів і

запозичення з інших мов, і зміни значень вже існуючих лексем, і абсолютно нову лексичну одиницю. Крім того, лінгвіст зазначає, що, як правило, мотивація появи неологізмів максимально зрозуміла. Однак в деяких випадках етимологія неологізму представляє певну складність і вимагає особливого підходу.

В. Виноградов визначає неологізми як нові слова або значення, що закріплюються в мові і які називають нові предмети думки [3, с. 121]. Автор підкреслює: такі «звичайні неологізми» в епоху швидкого духовного розвитку і науково-технічних досягнень постійно з'являються в мові. Їх утворення відбувається по різним продуктивним моделям, що існують в конкретній мові. В. Виноградов відносить неологізми до фактів мови, оскільки вони з'являються в результаті комунікативної потреби суспільства (найменування нових предметів, явищ, фактів, понять), а не для задоволення експресивно-емоційних потреб індивідуума. Основна функція таких неологізмів — номінативна.

Існуючі уявлення про поняття «неологізм» об'єднує те, що всі вони включають наявність певних критеріїв при тлумаченні терміну. До них відносяться критерій часу і мовного простору.

Які ж способи виникнення та основні типи неологізмів? Неологізми можуть з'являтися з декількох причин. Неологізм може з'явитися шляхом його винаходу. Однак така модель створення неологізмів зустрічається нечасто через високу стійкості мови і її словотворчих моделей.

Більш продуктивним способом утворення неологізмів є створення нових слів за наявними в мові словотворчими моделям на базі вже існуючих в мові слів. Продуктивність такого способу виникнення неологізмів пояснюється тим, що використовуються відомі елементи мови в новій незвичайній комбінації. Поява нових слів відбувається внаслідок запозичення всередині однієї мови. Можливо запозичення лексеми з діалекту, професійного мовлення, жаргонів в літературної мови. При цьому відбувається розширення значення запозиченої одиниці. При зворотному переході, перехід лексеми з літературної мови в спеціальну форму мови, значення одиниці звужується. Таким чином, між словами спеціальної лексики відбувається постійний обмін.

Збагачення словникового складу відбувається також шляхом перенесення значень вже наявних слів. У таких випадках виникнення неологізмів відбувається завдяки таким явищам, як полісемія, метафоричний перенос, метонімія, омонімія, конверсія і т.д.

Спірним залишається питання про класифікацію неологізмів. Лінгвісти намагаються виділити різні групи неологізмів, вибираючи різні критерії. Слідом за В. Гаком [1] доцільно виділити три типи неологізмів: власне неологізми, трансномінації і семантичні інновації. Власне неологізми є поєднання нової форми і нового значення. Згідно з багатьма дослідженнями, даний вид неологізмів останнім часом превалює в сучасних мовах світу. Трансномінації — це такі неологізми, які передають значення, що вже існує в мові, новою мовною формою. Наступним видом неологізмів є семантичні інновації.

Під семантичними інноваціями розуміють нові значення вже існуючих слів. В. Виноградов говорить про те, що внутрішні форми слова історично мінливі.

Вони обумовлені різними поглядами на дійсність того чи іншого середовища, мовною системою тієї чи іншої епохи, стилем і характером відносин між елементами семантичної системи. Внутрішня форма слова, образ, що лежить в основі значення або вживання слова, можуть з'ясовуватись лише на тлі тієї матеріальної і духовної культури, тієї системи мови, в контексті якої виникло або змінилось дане слово або словосполучення.

Які ж основні семантичні поля неологізмів? При роботі з лексикою сучасної англійської мови ми використовуємо електронні інтернет-словники, такі як Urban Dictionary (http://www.urbandictionary.com) і Meriam Webster Dictionary (http: //nws.merriam-webster.com). Вони фіксують всі виділені нами групи неологізмів — власне неологізми, трансномінації і семантичні інновації. У даних словниках представлені значення неологізмів, а також випадки їх вживання. Meriam Webster Dictionary групує неологізми в декілька категорій, серед яких бізнес, спорт, інтернет, музика та ін. Велика кількість нових лексичних одиниць з'являється в зв'язку з розвитком техніки. Більш того, комп'ютеризація поширилась в різні сфери життя, в тому числі і в побут. З'являється широке поле неологізмів, пов'язане з діяльністю у всесвітній павутині. Компонент складного слова **e-** активно приєднується носіями мови до іменників і дієслів, надаючи значення «що стосується електронної комунікації, інтернету». Наприклад, e-bill — «електронний рахунок», e-card — «електронна листівка», e-chat — «електронне листування», e-acquaintance — «знайомство через Інтернет», e-date — «побачення в Інтернеті» і т.ін.

Окрему групу становлять неологізми, що виникли для опису людини в безпосередній взаємодії з технікою. Лексеми Myspacer (той, що використовує MySpace.com), Gmailian (той, що користується @gmail.com), texterous (той, що має залежність від SMS-листування), chatocholic (той, що має залежність від інтернет-чатів), screenager (тінейджер, що має комп'ютерну залежність), technostress (техностресс) описують залежність сучасної людини від комп'ютерного прогресу.

Meriam Webster Dictionary виділяє широку семантичну групу неологізмів, що відображає стан сучасної англійської мови. Серед них monolingualization — «використання тільки однієї мови», logodaedalian — «цікавиться незвичайними словами», linguocentrism — «переконання в перевазі однієї мови над іншими», slangish — «англійський сленг», Portuglish — «об'єднання англійської та португальської мов», hyperpolyglot — «людина, що володіє багатьма мовами». Поява подібних неологізмів говорить про те, що носії англійської мови не байдужі до тих процесів, які відбуваються в ній у даний час.

Велика кількість неологізмів виникла у зв'язку з розвитком музики і популярної культури. У цих областях відбувається бурхливий процес експериментування, створюються нові музичні напрямки, з'являються новинки в галузі телебачення, кіно, моди. Завдяки поширенню Інтернету молоде покоління активно обмінюється свіжими ідеями щодо кожної області.

Bandalism — «вандалізм, вчинений рок-музикантами», dubstep — «популярна музика XXI століття», K-pop — «корейська поп-музика», hackarazzi — «папараці,

що втручаються в приватне життя», Belieber — «фанат Джастіна Бібера», Britcom — «британське комедійне шоу», fashionate — «той, що пристрасно цікавиться модою», microbudget — «малобюджетний фільм», brotox — «ботокс для чоловіків», steezy — «стильний» і т.ін.

Велика кількість неологізмів виникає в зв'язку з соціальними і культурними змінами, що відбуваються в країнах англійської мови. Так, важливими аспектами життя суспільства стають фізичне здоров'я, спорт, інтелектуальний розвиток. У даний час спостерігається тенденція до здорового способу життя: mascular — «сильний і мужній», misocapnic — «непереносимість запаху тютюну», fattitude — «уважне ставлення до власної ваги», tobeast — «демонструвати силу, витривалість», coffeebreath — «складності з диханням, через надмірне вживання кави», skeletor — «дуже худий чоловік».

У центрі уваги продовжує залишатися сама людина, її характер, емоції, здібності і недоліки. Зафіксовано неологізми з позитивною експресією: upstander — «той, що активно діє на благо суспільства», bestie — «кращий друг», to adrenalize — «викликати адреналін», to affectionize — «виявляти почуття», chizzy, fantastical — «відмінний», «фантастичний».

Існує велика частка неологізмів, що несуть негативне емоційне забарвлення: complainative — «скиглій», moctor — «лікар-шахрай», troll — «неприємна людина, що викликає роздратування», baditude — «погане ставлення», grody — «огидний», krakatoic — «жорстокий, агресивний».

Цікаво зауважити, що особистісні стосунки не втрачають своєї значущості в очах носіїв мови: bezzie — «друг», grandpapa — «дідусь», friendaversary — «день початку дружніх відносин», politainer — «політик, неоднозначна поведінка якого викликає сміх», frienemy — «заклятий друг», brolation — «чоловіча дружба», twintuition — «зв'язок між близнюками», to rumorize — «поширювати чутки».

Подібні неологізми з'являються в мові для того, щоб дати більш емоційно насичене ім'я якості, явища або предмету, які вже давно отримали своє найменування. «Прості», нейтральні слова набувають великої експресії. Новизна форми фіксується в свідомості носіїв мови, подібні неологізми здаються свіжими і особливо емоційними, тому ймовірність їх легкого і швидкого входження в мову вельми висока.

Останнім часом відбуваються серйозні природні зміни, і людство все більше уваги приділяє проблемам екології. Англійська мова фіксує природні аномалії і стан тривоги сучасного суспільства: snowicane — «ураган зі снігом», snowpocalypse — «руйнівний сніжний шторм», snowdirt — «сніг і бруд», jumbar — «дуже велика зірка зі шкідливим випромінюванням», magnetospherence — «вплив сонячних випромінювань на Землю», aquanomics — «економне використання водних ресурсів», environut — «активний борець за екологію».

Таким чином, у даний час йде активне збагачення англійської мови за рахунок появи неологізмів різних видів. Більш того, сфери появи неологізмів необмежені. Неологізми увійшли не тільки в мову молодого покоління, але починають з'являтися в засобах масової інформації. Це, перш за все, журнали і газети, в тому числі і електронні, телебачення, телешоу, кіно, музика.

Студенти, зустрічаючи неологізм у будь-якому з перерахованих джерел, можуть стикнутися з серйозними труднощами. Основна складність при сприйнятті неологізму — з'ясування значення нового слова. Нова лексема, напевно, відсутня в білінгвальних словниках, у такому випадку можна звернутися до англо-англійського тлумачного словника. У широко відомих академічних словниках існують розділи нових слів. Деякі неологізми можна знайти в розділах, присвячених сленгу або власне в словниках сленгу. Проте робота з друкованими словниками не завжди може дати необхідний результат. Через об'єктивні причини словники не можуть в повній мірі відображати всі нові слова. Крім того, лексикографування неологізмів відбувається тільки через деякий час, який потрібен для видання будь-якого друкованого словника.

Отже, у даний час при навчанні студентів англійській мові необхідно враховувати процес її постійної зміни та оновлення. Варто ознайомити студентів з поняттям неологізму, його основними видами, навести приклади вживання. Дана методика дозволить викликати у студентів додатковий інтерес до процесу вивчення англійської мови.

Література

1. Сравнительная типология французского и русского языков / В. Г. Гак. — М.: Просвещение, 1989. — 288 с.

2. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. — М.: Высшая школа, 1973. — 302 с.

3. Введение в переводоведение / В. С. Виноградов. — М.: ИОСО РАО, 2001. — 221 с.

4. Meriam Webster Dictionary [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nws.merriamwebster.com/opendictionary/newword_display_cat.php

Mamatova Feruza Makhammadovna
Faculty of foreign philology
National University of Uzbekistan

LINGUA-CULTURAL METHOD TO TEACHING ENGLISH IDIOMS TO UZBEK STUDENTS

Abstract. *The maintenance of a cultural and national connotation of idioms is interpretation of the figurative basis of idiomatic picture of the world in the sign of cultural and national «space» of this language community. From this point of view it is possible to deduce methodologically important consequences: the cultural knowledge can be «caught» from an internal form of the idiom*

Key words: *language and culture, idiom, lingua-cultural approach to teaching idioms, the language picture of the world.*

Аннотация. *Данная статья описывает один из эффективных методов обучения английских идиом. В то время когда обучение иностранного языка тесно связано с культурой лингвокультурологический подход в обучение английских идиом считается на данный момент не только актуальным но и делает процесс обучения и изучения идиом интересным*

Ключевые слова: *язык и культура, идиома, лингвокультурологический подход в обучении идиом, языковая картина мира.*

English has become a very essential language in Uzbekistan. It is currently the most frequently taught second language and when we speak about its importance, we should think how to help learners achieve communicative competence.

Louisa Bukingham (2006) remarks that **«**Idioms are widely recognized to be a stumbling block in the acquisition of a foreign language; it is often maintained that their «arbitrary», language-specific nature makes them difficult for learners to understand and acquire, and resistant to translation». Learning idioms develops students' cultural awareness that benefits their proper usage in communication.

Culture and language are means of collective co-existence and social practice kept in the memory of the society that is created by the people during the centuries. Cultural awareness helps people to become more understanding and tolerant of behaviors which are different from their own.

Difference between cultures causes some misunderstandings in the interactive communications between a foreigner and a native-speaker. Millions of people travel around the world and they all need to communicate in some way. They need to acquire not only linguistic competence but cultural awareness as well. Cross-cultural investigations can provide materials that assist language learners to deal with the problems of unknown environments. The native speaker puts in language his world vision, mentality, and the relation to other people in cross-cultural dialogue, and the non-native speaker receives that vision. «It is clear that there is a difference between the native and the non-native speakers' focus when they evaluate an oral discourse. The former focuses on the vocabulary related to the cultural and social factors. On the other hand, the latter lacks the ability to consider such factors. This is one of the major problems of the non-native speakers both at production and comprehension level» (Kenan Dikilitaş, 2012).

Language and culture exist in each individual person. That individual is a thinker, a creator, a transmitter of the culture, he is the part of the society, and he uses the language for communication with other members of this society where he is supposed to be understood as they belong to the same community. A «Language world picture» gives a non-native speaker the opportunity to realize the implicit meaning of the vocabulary through explicit meaning, to understand cumulated unconscious cultural information via background knowledge, to investigate cultural values via communicative process, to synthesize interrelation and interaction of the culture and the language.

Special interest should be drawn to idioms which are the most difficult items of language. If one can use them correctly in the communication, like native speakers, we say definitely that one's English is fluent. The lingua-cultural approach in teaching phraseology aspires to be approached to reality; it is focused on the maximum explication of processes which occur in the reproduction and perception of the English idioms.

An idiom most often reflects the national specificity of the people. It is a figurative interpretation of reality and an emotional model of communication. Idioms are highly interactive items. They are strong and colorful examples of cross-cultural relations. The source of their origin is sometimes difficult to ascertain. When even very good learners

of the language speak or write English, the effect is slightly odd. Since idioms evaluate the whole narrative summarizing the main events or opinion, a native speakers' unconscious knowledge of collocation is an essential component of their idiomatic and fluent language use and is, therefore, an important part of their communicative competence.

A large number of idioms are of folk origin; however, there are huge numbers of the biblical, mythological and author-specific idioms. Knowing culture, literature and traditions of different nationalities will help the language learner to communicate with a native speaker adequately. In this way, an idiom is the key, which enables people to open the gate of the national culture, history, traditions and beliefs of different people.

Luke Prodromou remarks that the love of puns and wordplay, often based on idiomatic sayings, is a common feature of a native speaker: «What is striking about informal uses of English is not only how common the idiom principle is, but just how common creativity with idioms is among native-speakers» (L. Prodromou, 2003, 42). Indeed, the need for greater idiomatic competence is precisely what linguists propose for the non-native speaker.

Uzbekistan aims at creating favorable conditions for learning foreign languages. The Uzbek national curriculum aims to develop skills of communication based on «dialogue of cultures» that means to respect every lingua-cultural identity, creation of a positive attitude and interest towards cultural diversity and the whole world.

Priority objectives of foreign language teaching are to:

• develop adult speech skills (listening, reading, writing, speaking) in at least two foreign languages;

• ensure developing of good communication skills;

• give a positive mood linguistic — cultural diversity and realize it as a manifestation of the private world of diversity;

• develop the ability to understand different cultural concepts

• prepare for cooperation in different linguistic — cultural identity;

• develop effective teaching of language skills.

The most important aim of learning foreign languages is communication with people of different nationalities. Cultural awareness means to understand human behaviors, traditions and values of different people. Development of multilingualism helps a person to perceive cultural and language diversity. The lingua-cultural approach towards teaching English focuses on perception of the world through culture «prisms»: its installations, concepts, stereotypes, symbols, standards, having emphasized thus a special role in the process of interpretation.

Learning English is quite complicated for the Uzbek learner, as it is significantly structurally different language from the Uzbek language. The reasons for mistakes made under the influence of the Georgian language are: 1. Incorrect analogy of native language (misuse of prepositions, tenses, phrasal verbs, articles, subject-verb agreement, etc.); 2. A psychological process of acquisition of English as the primary foreign language; 3. Mistakes caused by other foreign language analogies.

By comparing the texts imposed on the cultural diversity of other people, we can help students to understand that there are important principles of truth, beauty and

traditions of the culture; in other words, learning a foreign language means to open the door to valuable cultures in the world. The lingua-cultural approach to teaching languages develops students' lingua-cultural competence, expands their positive attitude to cross-cultural relationship that creates conditions for cross-cultural dialogue and cooperation, mutual understanding and empathy preserving and promoting originality of their own culture. Effective and productive methodology of teaching foreign languages combines the lingua-cultural and communicative competence with lingua-didactics. Research suggests the best way to teach idioms is task-based, cooperative learning in small groups and pairs. Students elicit information from the texts, trying to guess the meaning of the idioms; then they share their suggestions with other groups and discuss and try to interpret the understanding of the culture or tradition of the people through the idiom meaning by comparing English and Uzbek idioms.

Creative use of English idioms by the Uzbek students depends on the tasks and the exercises, and can be characterized by the following didactic principles:

1. Presentation. Comparing and defining differences or similarities of Immediate Constituents and the meaning of the Uzbek and English idioms.

To outline similarities or differences between the English and Uzbek idioms the best way is to present them in the context where students meet idioms which are familiar to them as they exist in their native language and idioms which have no analogy in the Uzbek language. Several idioms are presented and students are asked to guess the meaning; they recognize idioms that are common in the Uzbek language, then jumbled meanings are given and they match them to the idioms. Idioms with soma-center, animalisms, color idioms are easily guessed, these concepts have similar understanding in both languages, for example:

Денгиздан томчи — A drop in the sea — A very small proportion of the whole.

Кимгадир кўз қулоқ бўлмоқ — Keep an eye on smth. or smb

At this stage students are asked to express their impression of the introduced idiom; interpret the given phrase in a free form, having specified its senses and associations, etc. It helps them in the identification of estimated essence and perception of idioms by the Uzbek students. Most significant in the lingua-cultural approach are the answers identifying the «traces» of cultural interpretation of phraseology. Basic words or semantic centers (animalisms, somatisms, etc.) indicate this or that type of information taken from the idiom — denotative, figurative, metaphorical, emotive, estimative, etc. Mainly, it is the denotative processing of idioms operating with knowledge of properties of designated, and motivational processing, i.e. Operations with gestalt structures (image of the phraseological unit) which, in turn, are connected with estimation and emotive processing of information. Such a complete perception of the phraseological unit in all versatility of its senses is caused by the essence of this language sign and speaks about a syncretism of its semantics (Kovshova, 2009).

2. Practice. Sequence; from simple to difficult, from the studies to the unknown; repeatability of a learnt material should be taken into consideration.

2.1. Analysis and synthesis of idioms which are used in literature and everyday speech, in concrete speech situations; explaining and comparing the meanings of English and Georgian idioms.

2.2. Formation of lingua-cultural competence that promotes understanding of idioms as forms of expression of national culture, national and cultural specifics of the language.

3. Production. Usage of the idioms in speech: dialogues, different situations, presentations, essays, everyday speech, etc.

E.g. — Give the students a list of conversational topics, some of them ones that are easy to talk about with strangers in their own or other countries (e.g. weather), and some of which are difficult to talk about, ask them to use learnt idioms.

• Ask students to remember English and Georgian idioms connected with different public or religious holidays, tell what situations they are used.

• Draw two intersecting circles on the board and label them with the names of two countries, e.g. «England» and «Uzbekistan», write common idioms into the space where the two circles intersect, and idioms that are different to the spaces of their respective circles outside the intersecting part.

There are more possibilities to train idioms in speech. This is the most important stage, as it shows achieved results; this is accurate and creative usage of idioms in proper situations. The creativeness is a creation of a new, original image, idea. The image is something similar to real-life. Development of creative usage of idioms promotes understanding of English culture; it accumulates students' bright images about the language picture of the world. Linguistic creativity much depends on how language is used by speakers in relation to local contextual purposes and especially interpersonal interactions with language.

The Lingua-cultural approach of teaching idioms broadens cultural awareness of students; they learn not only language but the traditions and customs of the English people, they become more tolerant of other cultures, they start to respect other people's beliefs through the prism of Georgian lingua-cultural heritage.

The Lingua-cultural method includes two aspects of communication — language and cross-cultural. Our students are at least bi-cultural supposedly easily guided in national features, history, culture, customs of two countries, civilizations, the inner worlds.

Statistical methods indicators confirm that the modern world constantly speaks with metaphors including idioms. That is proved by their extensive use in oral or written communications. Consequently, nowadays, new epochal challenges and powerful cultural expansion raise the importance of learning foreign languages for communicative purposes. Scientists believe that the most important data is the study of «phraseological language» (L. Buckingham) of different cultures in order to determine their diverse functions in different culture.

Література

1. Antrushina G. (2000). English Lexicology. Moscow.

2. Bukingham, L. (2006). A multilingual didactic approach to idioms using a conceptual framework. Language Design. Journal of Theoretical and Experimental Linguistics, 8: 35–45. elies.rediris.es/Language_Design/LD8/2-Louisa-multilingual-LD8.pdf

3. Cicoure, Aaron V. (2006).The Interaction of Discourse, Cognition and Culture. Discourse Studies. Vol.8, №1: 25–29.

4. Dikilitaş, K. Demir, B. (2012). Native and Non-Native Perceptions on a Non-Native Oral Discourse in an Academic Setting.Turkish online journal of qualitative inquiry. 3(3): 33–54. www.tojqi.net/articles/TOJQI_3_3/TOJQI_3_3_Article_3.pdf

5. Grant, L. Bauer, L. (2004). Criteria for Re-defining Idioms: Are We Barking up the Wrong Tree? Applied Linguistics. Volume 25, Issue 1: 38–61.

6. Ковшова М.Л. (2009). Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект). Автореферат. Москва.

Мамчур К.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
заступник начальника кафедри іноземних мов
Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. *Стаття присвячена розгляду шляхів вирішення проблеми формування професійної лінгвокультури під час викладання арабської мови для професійних цілей у немовному ВНЗ, які б забезпечували інтеграцію мовного курсу з курсами професійної підготовки. Запропонований підхід до вирішення проблеми полягає у формуванні професійних іншомовних комунікативних умінь майбутніх фахівців на основі експерієнційного навчання.*

Ключові слова: *лінгвокультура, інтеграція мовного курсу з курсами професійної підготовки, професійні іншомовні комунікативні уміння, арабська мова.*

Abstract. *The paper is devoted to analyzing the ways of such professional linguaculture teaching design in the Arabic for the specific purposes course at nonlinguistic higher education institutions which would ensure the integration of the language course with courses in professional training. The author suggests developing students' fundamental profession-oriented Arabic communication skills on the basis of experiential learning.*

Key words: *linguaculture, integration of the language course with courses in professional training, foreign language professional communicative skills, Arabic language.*

Постановка проблеми. Вимоги сучасності радикально змінили підходи до іншомовної підготовки фахівців. Навчання іноземній мові майбутніх фахівців у немовних ВНЗ для професійної діяльності в полікультурному мультимовному суспільстві уже не є достатнім. Необхідно, щоб випускники таких ВНЗ були готовими до міжнародного та міжкультурного спілкування. Це виходить далеко за межі власне володіння мовою, котрою спілкування між людьми аж ніяк не вичерпується.

Аналіз останніх публікацій. Протягом останнього часу спостерігається поява цілої низки лінгвістичних досліджень, зосереджених на вивченні національно-культурної специфіки мовних явищ. Праці Н. Арутюнової, А. Вежбицької, С. Воркачова, С. Нікітіної, Ю Степанова, А. Шмельова та ін. дають змогу робити висновки про базові цінності мови, культура якої вивчається. Однак питання поєднання формування професійної лінгвокультури з вивченням

арабської мови майбутніми фахівцями у немовному ВНЗ досі не виділялося як самостійна наукова проблема.

У зв'язку з цим доцільним та виправданим є формування професійної лінгвокультури під час викладання арабської мови студентам, чия майбутня професійна діяльність пов'язана з міжкультурною та міжнародною комунікацією, що власне і є **метою** нашого **дослідження**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Арабська мова, як і будь-яка інша природна мова, відображає певний спосіб сприйняття світу. Володіння мовою надає можливість розуміти картину світу, яка відображена в цій мові. Сукупність уявлень про світ, які містяться в значеннях різноманітних слів та виразів арабської мови, складається в єдину систему поглядів, яка в тій чи іншій мірі розділяється усіма, хто розмовляє арабською мовою. У ході викладання арабської мови майбутнім фахівцям у сфері міжнародних відносин було помічено, що при читанні автентичних текстів, перегляді арабських відеосюжетів, безпосередньому спілкуванні в навчальному середовищі, студенти не завжди може зрозуміти деякі специфічні арабські слова та звороти, оскільки вони не є носіями арабської мови та не маю достатньо сформованої арабської лінгвокультури. Найяскравіше своєрідність арабської лінгвокультури відображається у так званій безеквівалентній лексиці — арабських реаліях.

Лінгвокультура — це, з одного боку, частина загальної культури, яка формується й виявляє себе у процесі комунікативної діяльності, з іншого боку, — це соціально, історично, лінгвокогнітивно зумовлений результат мовно-комунікативного буття мовної спільноти, її лінгвальної творчості, нарешті, це мовно-комунікативний наслідок функціонування й розвитку системи традицій, цінностей, установок, які склалися історично й забезпечують відтворення когнітивного та комунікативного досвіду соціуму, безперервність його комунікативного буття [1, с. 82].

У нашому розумінні професійна лінгвокультура — це система мовних, загальнокультурних та професійних цінностей, які визначають комунікативну поведінку фахівців в професійно значущих ситуаціях. Професійна лінгвокультура фахівця складається з практичного володіння іноземною мовою, умінь та навичок професійного володіння рідною мовою (риторика, культура мовлення, етика ділового спілкування), а також уміння оперувати лінгвокультурними одиницями.

Поняття професійна арабська лінгвокультура включає мовні, культурологічні, фахові , особистісні аспекти. Саме тому її формування слід розглядати з точки зору інтеграції міжкультурного та мовного компонентів в освітньому процесі ВНЗ. На наш погляд професійна арабська лінгвокультура у майбутніх фахівців найбільш ефективно формується на основі дещо переосмисленого експерієнційного підходу. Вслід за його автором, Девідом Колбом, багато сучасних дослідників погоджується із розподілом навчального процесу на чотири етапи [2]. Проте, в моделі, що розглядається у цій статті послідовність етапів навчання дещо змінена.

Для формування професійної арабської лінгвокультури пропонується організовувати навчальний процес в чотири етапи: пояснення лінгвокультурного

феномену; демонстрація викладачем застосування знань на практиці; відпрацювання слухачами навичок та вмінь під керівництвом викладача; повторне тренування до тих пір, поки слухачі не досягнуть необхідного стандарту (Рис. 1).

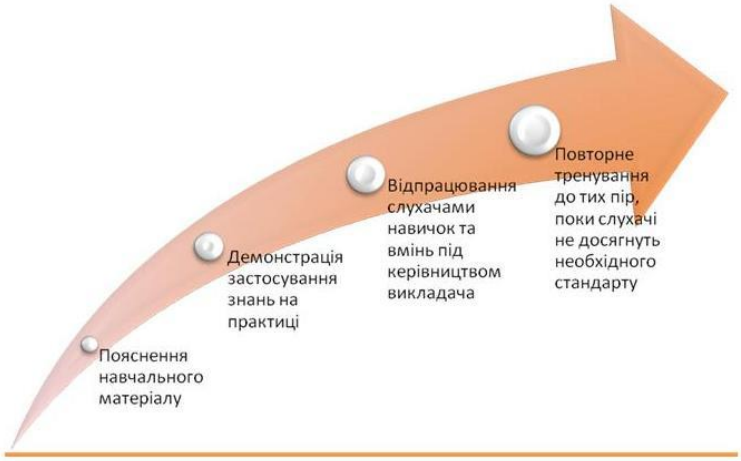

Рис. 1. Організація навчального процесу в чотири етапи

Вихідним моментом у навчанні та розгортанні навчального процесу є теоретичний блок (міні-лекція), на якій викладач пояснює новий лінгвокультурний феномен та його врахування у розв'язанні професійно значущої ситуації, надає рекомендації, яких варто дотримуватися. На цьому етапі дуже доречне використання всіх доступних засобів наочності, розбір актуальних випадків з досвіду практичної діяльності тощо. Окрім того викладач має організувати дискусію та заохочувати активну участь слухачів у обговоренні питань, які розглядаються. Теоретичний блок є основою для спостережень та рефлексії, що складають другий етап навчання. Викладач має продемонструвати застосування нових знань на практиці. Найефективнішим є перегляд відеокліпу, де демонструється зразок дій в конкретній ситуації. Спостереження, підкріплені абстрактними уявленнями та поняттями, які розглядалися на першому етапі навчання, виступають підґрунтям для набуття власного досвіду практичного виконання простих завдань у навчальному середовищі(третій етап — відпрацювання навичок та вмінь під керівництвом викладача). Надзвичайно ефективним є негативний досвід, тобто, коли поставленої мети не вдалося досягти. Саме помилки, допущені в ході активної практичної діяльності, примушують осіб, які вчаться, критично осмислити набутий досвід. Тут починається рефлексія набутого (чи наявного) досвіду в осіб, які вчаться, обговорення спостережень, пов'язаних із процесом його набуття. Основні питання, що обговорюються на цьому етапі: «Що ми робили?», «Як ми це робили?», «Що планували і чого реально досягли?». Результатом рефлексії має стати концепція, в якій би пояснювалося те, що відбулося, та, яка б стала підґрунтям для вироблення рекомендацій, яких варто дотримуватися в майбутньому. Після цього концепцію потрібно випробувати на практиці (четвертий етап — активне експериментування). Найчастіше така перевірка приводить до набуття нового конкретного досвіду, що стає початком нового циклу навчання. Застосовуючи такий підхід, викладач має заздалегідь обдумати:

яку вправу зробити проблемною, якими питаннями підсилити рефлексію, як «підвести» слухачів до створення концепції та як організувати практику.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування запропонованої моделі організації навчального процесу для формування професійної арабської лінгвокультури дозволяє:

По-перше, залучити студента до процесу осмислення його власних цілей; розвивати уміння інтерпретувати навчальний контент відповідно до запитів свого професійного розвитку;

По-друге, надати майбутнім фахівцям можливість негайно покращувати результати своєї діяльності. Цей підхід передбачає таке покращення вже безпосередньо під час виконання учасниками навчального процесу їхніх майбутніх безпосередніх професійних завдань, частково перетворюючи навчання в елемент практичної фахової діяльності. Підбираючи до кожного з етапів циклу відповідні педагогічні методи і навчальні завдання, викладачі разом зі слухачами мають можливість удосконалити їхні практичні навички та вміння з обраної теми;

По-третє, перейти викладачам від трансляції знань до формування фахових компетентностей в осіб, які вчаться; одержати досвід педагога-модератора. А це, у свою чергу, дозволяє значно підвищити результативність та якість навчального процесу.

Перспективи наступних досліджень полягають у розроблені на основі викладених у статті теоретичних засад навчальних матеріалів для підготовки майбутніх фахівців для немовних ВНЗ.

Література

1. Ирхин Ю.В. Социология культуры: учебник. — М.: Экзамен, 2006. — 525 с.

2. Kolb D. Learning Styles and Learning Spaces: Enhancing Experiential Learning in Higher Education / David Kolb // Academy of Management Learning & Education. — 2005. — pp. 193–212.

Маркова О.В.
старший викладач
Шматок Т.Г.
старший викладач
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

«ПЕРЕВЕРНУТЕ НАВЧАННЯ» ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ПОКРАЩЕННЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ВНЗ

Анотація. *У статті приділяється увага педагогічній технології змішаного навчання, як один із методів, що поєднує традиційне, онлайн та самостійне навчання. Увага акцентується на одній із моделей змішаного навчання — технології «перевернутого навчання», як якісно новому альтернативному підході до вивчення іноземних мов в економічному ВНЗ.*

Ключові слова: *мілленіали, новітні інформаційні технології, сучасні методи спілкування, змішане навчання, перевернуте навчання, електронний навчально-методичний комплекс, відео лекції, фасилітатор, стандартизована модель.*

Abstract. *The article focuses on the pedagogical technique of blended learning as one of the methods, combining traditional, on-line and self-study learning. Attention is given to one of the blended learning models — «flipped learning» as a new alternative approach in the study of foreign languages in the modern economic institution.*

Key words: *millennials, advanced information technologies, modern communication methods, blended learning, flipped learning, virtual learning complex (VLC), video lectures, facilitator, standardized model.*

Постановка проблеми та її актуальність

У «Концептуальних засадах реформування середньої школи», які складають основу нового базового закону «Про Освіту в Україні», йдеться про покоління, яке набирає ваги у всьому світі, так зване покоління Y, або «діти тисячоліття чи мілленіали», які народилися між 1990 і 2000 роками [1, с. 7]. Їхні погляди і спосіб життя значно відрізняються від старших поколінь, так як значний вплив на їх розвиток, дорослішання, навчання та працевлаштування мають політико-соціальні аспекти розвитку суспільства того часу. «Міленіали» виросли під пильною опікою рідних. Дослідження, які проводилися в 11 країнах вченими Джулією Дотті Сані і Джудіт Тріз показують, що сучасні батьки витрачають більше часу на догляд та спілкування зі своїми дітьми [2]. Так, наприклад, у 2012 році у Сполучених Штатах, один із батьків в середньому витрачав 88 хвилин на день, доглядаючи за дітьми, а в 1965 році це складало лише 41 хвилину. Значно зросла роль тата у догляді та вихованні дітей. Завдяки цьому, міленіалів вважають більш слухняними підлітками (amenable teenagers). Змалку вони звикли користуватися інтернетом та іншими електронними пристроями. Міленіали цінують певний контроль над своїм часом, роботою, дозвіллям. Вони легко комунікують, а тому надають перевагу командному стилю роботи. Вони з оптимізмом дивляться у майбутнє і реально сприймають тимчасові труднощі [3].

У той же час на перший курс вишів вже заходять наступники «міленіалів» — «покоління Z або центеніали», які народились пізніше за інтернет і вони не бачать свого життя без нього. Центеніал звик до інтернету, сповіщень на смартфон і постійного інформаційного потоку, отож, він завжди обере спілкування в мережі — у месенджерах.

Покоління мілленіалів визначає обличчя сучасної економіки. Для них життя — це креативний процес поєднання і відчуття нового, самовдосконалення, віртуальної гри та отримання гарного заробітку. Отже, одним із завдань сучасної вищої освіти можна назвати формування творчої особистості майбутнього фахівця [4, с. 98].

Однак, слід зазначити, що в Україні, зростає недовіра до ефективності навчання у вищих навчальних закладах. І однією з причин цього можна назвати невідповідність між діяльністю вищих учбових закладів та потребами сучасної молоді. Серед викладачів «старої школи» у вищих навчальних закладах існує думка, що традиційні методи викладання мають кращі результати. Але вони не

беруть до уваги, що модель «старої школи», яка успішно працювала у попередніх поколіннях, гальмує навчальний процес сучасних студентів, у пріоритеті яких — новітні інформаційні технології.

Ми живемо в епоху змін, коли завдяки інтернету відбувається так звана «нова індустріальна революція 4.0» або «інтегрована революція», що означає перехід суспільства до нової епохи розвитку [5, с. 66]. Ця нова епоха розвитку залежить від інтернету, за допомогою якого людина все частіше узгоджує як різні аспекти свого особистого життя, так і свою ділову активність.

Тобто інформаційні технології повністю змінили підходи до освіти, культури, виробництва. Разом з тим, ми маємо проблему швидкого старіння знань і потребу в швидкісній обробці інформації. Світ потребує фахівців, які готові навчатися впродовж всього життя. А для цього нам потрібно поєднати існуючі методи навчання із новітніми інформаційними технологіями та сучасними методами спілкування.

Одним із прикладів такого навчання можна назвати **змішане навчання** (*blended learning*). Існують інші терміни (hybrid/mixed/integrative learning, web-enhanced instruction), які використовуються для опису цього поняття. Педагогічна технологія змішаного навчання — це один із методів сучасного навчання, який поєднує традиційне, онлайн та самостійне навчання [6]. Іншими словами — це поєднання традиційних підходів для здійснення передачі знань в організації навчального процесу із технологіями електронного, дистанційного та мобільного навчання. Студенти отримують знання як очно, з викладачем (аудиторна навчальна діяльність), так і самостійно (онлайн режим).

Йдеться не просто про використання сучасних інтерактивних технологій, як додаток до предметно-орієнтованої технології (традиційної класно-урочної системи), *а якісно новий альтернативний підхід до навчання, що трансформує, а іноді і «перевертає» клас (flipped classroom).* **Технологія перевернутого навчання** — це еквівалент англомовного терміну «Flipped learning/Flipped teaching» [7, с. 147].

Традиційна класно-урочна система передбачає спочатку вивчення нового матеріалу, де сам викладач представляє цей матеріал (face-to-face delivering), а студенти слухають та роблять записи. Потім, на практичних, семінарських або лабораторних заняттях йде засвоєння цього матеріалу, а закріплення відбувається при самостійному виконанні домашнього завдання.

Перевернуте ж навчання передбачає спочатку самостійне знайомство студентів з новим матеріалом, а вже потім обговорення цього матеріалу на занятті з викладачем та подальше його закріплення, виконуючи різного виду завдання на семінарських, практичних і лабораторних заняттях. Студенти мають доступ до матеріалів, створених викладачем та розміщених у мережі, наприклад, у матеріалах *електронного навчально-методичного комплексу* у вигляді відео-лекції. Тобто, *перевернуте навчання* — це форма навчання, яка «перевертає» звичний процес навчання: знайомство з новим матеріалом стає домашнім завданням (огляд коротких відео), а на заняттях студенти виконують різноманітні вправи, обговорюють проблемні питання, створюють проекти тощо. Практично,

домашня робота перенесена на заняття, а подача навчального матеріалу — за межі навчального закладу.

Наукові дослідження проблеми

Авторами технології «перевернутого навчання» вважають вчителів хімії Аарона Самса і Джонатана Бергманна (США). У 2007 році вони стали записувати відеоролики зі своїми лекціями та пропонувати їх на домашнє опрацювання учням, які пропустили заняття. Результати такого підходу були вражаючими і вчителі продовжили розвивати цю технологію. У своїх книгах «Перевернуте навчання або як достукатися до кожного учня на кожному уроці кожного дня» (Flip your classroom. Reach every student in every class every day. 2012) та «Вирішення проблеми домашнього завдання через технологію перевернутого навчання» (Solving the homework problem by flipping learning. 2017) вони розповідають про особливості технології та її можливості [8].

Впровадження даної технології в навчальний процес також досліджували Т. Дріскол, М. Горман, Г. Грін, Н. Приходькіна, О. Кузьмінська та ін. О. Кузьмінська запропонувала використання «перевернутого навчання» для активізації пошукової та дослідницької діяльності студентів: перегляд та критичне оцінювання сайтів, рецензування відео, створення вікі-статей тощо [9, с. 88].

У 2010 році Clintondale High School у м. Детройт, США, стала першою «переверненою школою», повністю перейшла на принцип «переверненого навчання». Одним із найбільш успішних прикладів впровадження нового підходу до навчання є Університет штату Пенсільванія, де успішно навчаються бухгалтерському обліку з використанням технології перевернутого навчання за допомогою відео лекцій. Студентам пропонується обговорювати матеріал і застосовувати на практиці знання, отримані у процесі лекцій. Згідно дослідження Center for Digital Education і Sonic Foundry серед членів онлайн-співтовариства Educational Exchange (Center for Digital Education) половина університетських викладачів уже використовують перевернуте навчання на заняттях. Даний метод також активно запроваджують викладачі кафедри теорії, практики та перекладу лінгвістичного факультету Національного технічного університету України «КПІ» та викладачі кафедри іноземних мов та перекладу у викладанні ділової іноземної мови в Харківському національному економічному університеті [10, с. 70].

Мета даної статті — розкрити особливості застосування педагогічної технології «перевернутого навчання» у процесі вивчення іноземної мови студентами сучасного економічного внз.

Виклад основного матеріалу

Коли ми говоримо про модель «перевернутого навчання» (flipped learning), варто згадати чотири його основні елементи (the four pillars), які розробив Г.Грін, один із членів організації the Flipped Learning Network: **F**lexible environment (гнучке середовище), **L**earning culture (нова навчальна модель), **I**ntentional content (свідомий підхід до навчальної моделі) та **P**rofessional educator (кваліфікований педагог), або скорочено англійською FLIP.

Гнучке середовище (Flexible environment) означає створення таких умов, за яких студенти можуть самі обирати де і коли навчатися. Так, під час перегляду відео лекцій, вони можуть самі вибрати, скільки разів його переглядати повністю чи якісь певні уривки.

Нова навчальна модель (Learning culture) означає, що роль викладача, як первинного джерела інформації (teacher-centred approach), також змінюється. Він стає консультантом, фасилітатором, «провідником знань», який забезпечує матеріалами електронного навчально-методичного комплексу, допомагає розібратися у проблемних питаннях. Дуже доречним є застосовувати елементи *педагогіки співробітництва* — новаторський напрям у педагогіці, що розглядає дитину, як активного суб'єкта спільної з педагогом діяльності, заснованої на реальному співробітництві, демократичних і творчих засадах [11, с. 335]. При такому підході, де студенти більш залучені у процес отримання та засвоєння знань (learner-centred approach), вони мають більше часу на практичне опрацювання матеріалу.

Свідомий підхід до навчальної моделі (Intentional content) означає, що викладач повинен ще ретельніше готуватися до занять: правильно підібрати матеріал, як для відео лекцій, так і для роботи на заняттях, враховуючи різний рівень знань іноземної мови та складність матеріалу, який вивчається.

Кваліфікований педагог (Professional educator) означає, що викладач відіграє ще більш важливу роль у «перевернутому класі», ніж у звичайному. На заняття студенти приходять вже підготовленими, а тому потрібні педагогічні технології для закріплення та засвоєння матеріалу. На нашу думку, для цього найкраще залучати *інтерактивні технології навчання*: кооперативне навчання (робота в малих групах, пошук інформації), колективно-групове навчання (аналіз ситуації або кейс-метод, імітаційні та рольові ігри) тощо. Викладач має бути готовим до систематичного надання своїм студентам «зворотнього зв'язку» — електронною поштою чи за допомогою соціальних мереж. Педагог має бути готовим до спілкування, обміну досвідом і співпраці зі своїми колегами, постійно шукати шляхи покращення свого професіоналізму [12].

Які ж основні *переваги* «перевернутого навчання»?

— студенти отримують можливість неодноразового перегляду навчальних матеріалів, тобто можуть здійснювати індивідуальну самостійну роботу в онлайн режимі, що сприяє розвитку пізнавальної діяльності студентів та розширення сфери їх інтересів;

— під час аудиторних занять студенти більш активно працюють у групах, де обговорюють проблемні питання, або виконують інші завдання, які дає викладач;

— студенти мають можливість більш активно використовувати сучасні пристрої: мобільні телефони, планшети, смартфони тощо;

— інтерактивна взаємодія студентів, як партнерів і викладача, як «провідника знань», дозволяє створити таке середовище, де студенти більш відповідальні за власне навчання і за прийняття певних рішень, коли підвищується мотивація навчання.

Не слід забувати і про *недоліки* «перевернутого навчання».

Основною проблемою залишається виконання домашнього завдання. Як змусити студентів вивчати новий матеріал вдома, коли і звичайні домашні завдання вони не завжди виконують якісно? Ще одна проблема — потрібне відповідне технічне забезпечення, потрібен доступ до інтернету, щоб дивитися відео лекції чи виконувати інші завдання онлайн. Не слід забувати, що і не всі студенти можуть бути готовими до реалізації цього методу.

Не існує єдиної стандартизованої моделі «перевернутого навчання». Ми користуємося цим терміном, щоб описати структуру будь-якого заняття, яке базується на знайомстві з новим навчальним матеріалом, як домашнім завданням, а на заняттях йде засвоєння та закріплення матеріалу. Багато вищих навчальних закладів в Україні використовують певні елементи такого «змішаного навчання».

Викладачі КНЕУ також досить часто використовують цю модель, або її елементи в процесі викладання іноземної мови студентам сучасного економічного вузу. Це дає можливість активно використовувати аудиторні заняття, більше часу приділяти обговоренню поточних економічних проблем. Студенти мають можливість аналізувати та обговорювати статті із відомих англомовних видань (журнал «Economist», газета «Financial Times» тощо).

Висновок

Автори мали на меті привернути увагу сучасної української освіти до існуючої моделі змішаного навчання, складовою якого є «перевернуте навчання», яке суттєво змінює ролі викладача і студента.

Студент стає більш відповідальним за свої успіхи у навчанні та більш активним в опрацюванні навчального матеріалу. Він сам розподіляє свій час на ознайомлення та вивчення домашнього завдання, проявляє більш творчий підхід до процесу навчання. Готуючись до занять, студент усе частіше використовує інформаційні технології.

Змінюється і роль викладача, який більше уваги приділяє співпраці та взаємодії зі студентами. Сучасний викладач повинен володіти новітніми технологіями і вміло використовувати їх, як для роботи в аудиторіях, так і для підготовки завдань для домашнього опрацювання.

А сучасна освіта повинна забезпечити наше суспільство креативними, ініціативними і відповідальними фахівцями.

Література

1. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepziya.html

2. Teenagers are better behaved and less hedonistic nowadays [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.economist.com/news/international/21734365-they-are-also-lonelier-and-more-isolated-teenagers-are-better-behaved-and-less

3. Катерина Амосова. Хто такі «міленіали», і як навчати таких студентів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/columns/2018/01/16/228473/

4. Маркова О.В., Шматок Т.Г. Креативність у вирішенні проблемних ситуацій в умовах глобального крос-культурного середовища. / О. В. Маркова, Т. Г. Шматок // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 березня 2016 р.) — К.: КНЕУ, 2016. — С. 98–101.

5. Психолого-педагогічні аспекти формування дивергентного мислення у студентів / Ю. Ц. Жидецький // Науковий вісник [Львівського державного університету внутрішніх справ]. Серія психологічна. — 2014. — Вип. 1. — С. 65–73. — Режим доступу: journal.lvduvs.edu.ua

6. Чугай О.Ю. Змішане або гібридне навчання як трансформація традиційної освітньої моделі [Електронний ресурс] / О. Ю.Чугай // Матеріали XI науково-практичної конференції «Сучасні тенденції викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі» — Режим доступу: http://confesp.fl.kpi.ua/node/1268

7. Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у перевернутому навчанні студентів [Електронний ресурс]: Зб. матеріалів звітної наукової конференції: — Київ: ІІТЗН НАПН України, 2017. — 201 с. — Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/707368/1/

8. Вільна енциклопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Jonathan_Bergmann

9. Кузьмінська О.Г. Перевернуте навчання: практичний аспект / О. Г. Кузьмінська // Інформаційні технології в освіті: зб. наук. пр. — 2016. — Вип. 26. — С. 86–98.

10. Модель «перевернутого класу (flipped classroom)» у процесі формування МКК студентів економічних спеціальностей / Л. А. Євдокимова-Лисогор // Вісник [Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка]. Серія: педагогічні науки — 2016. — Вип. 141. — С. 69–72. — Режим доступу: visnyk.chnpu.edu.ua/?p=503

11. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І. М. Дичківська. — Київ: Академвидав. — 2012. — 349 с.

12. What is flipped learning? Flipped Learning Network (FLN). (2014) The Four Pillars of F-L-I-P. — Режим доступу: https://flippedlearning.org/wp-content\ upload /2016/07/FLIP_handout_FNL_Web.pdf.

Мачуська І.Б.
кандидат юридичних наук
доцент кафедри цивільного та трудового права
Юридичного інституту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ІНТЕГРОВАНИЙ КОМПОНЕНТ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. *У статті розглядаються актуальні аспекти формування міжкультурної комунікації у контексті розвитку юридичної освіти. Аналізується поняття комунікації, правової комунікації, міжкультурної комунікації.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, комунікація, правова комунікація.*

Abstract. *The article deals with the actual aspects of the formation of intercultural communication in the context of the development of legal education. The concept of communication, legal communication, intercultural communication is analyzed.*

Постановка проблеми. Сучасні умови глобалізації суспільства вимагають від кожної людини знань та навичок міжкультурної комунікації. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України євроінтеграція посідає особливе місце. Для України європейська інтеграція — це шлях модернізації не тільки економіки, а і формування нової системи вищої освіти.

Підвищення ролі комунікації в сучасному інформаційному суспільстві, зокрема, такої її специфічної форми, як міжкультурна комунікація, а також зростання вимог до соціальних і моральних якостей юристів потребують невідкладних інноваційних змін у професійній освіті, невід'ємним складником якої має стати підготовка до продуктивного професійного спілкування в процесі міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми, що виникають при здійсненні міжкультурної комунікації, тривалий час досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені. Зокрема, українські науковці: Н.В. Свентицька, Л.Ф. Клименко, Л.А. Гончаренко, Т.А. Асламова, І.С. Бахов та інші, а також зарубіжні дослідники М. Грабовський, А. Дзярмага-Чайковська.

Питанням, що стосуються правової комунікації, присвячено праці: І.Л. Честнова, А.В. Полякова, Ван Хука, О.М. Балинської, Л.А. Луць.

Виклад основного матеріалу. Комунікація набуває масовості в процесі розвитку і формування індустріального суспільства. Комунікація це природний процес, зумовлений інтенсифікацією економіко-політичного розвитку суспільства, а також певними антропологічними властивостями людини і права [1, с. 26].

Основне завдання та розуміння комунікації в теорії права можна визначити як взаємодію між суб'єктами в контексті знакових систем, дію, що орієнтована на смислове комунікативне сприйняття для досягнення соціальних цілей і збереження індивідуальності кожного.

Характерною для сучасного права є його діалоговість (поліфонічність), яка становить протилежність належного і сущого, матеріального й ідеального, загального й особливого, що обумовлюють один одного, переходять один в одного і забезпечують його перманентне становлення, яке ніколи не буде завершене [2, с. 78–79].

Правова комунікація — це різновид соціальної комунікації; заснований на юридичних нормах, порядок взаємодії суб'єктів, що полягає в обміні правовою та іншою інформацією, спрямованою на задоволення їх законних інтересів і потреб [3, с. 11]. Правова комунікація характеризується послідовністю дій, що визначається відповідними юридичними засобами (засоби-дії та засоби-встановлення), що мають диспозитивний і імперативний характер. Правова комунікація складається з елементів, має складну структуру і вимагає стабільності зв'язків, що дає можливість зберегти її цілісність в умовах внутрішніх і зовнішніх змін.

Поняття міжкультурної комунікації є предметом дослідження багатьох вчених. Міжкультурна комунікація — спілкування, що відбувається в умовах, які так відрізняються від культурно обумовлених традицій у комунікативній компетенції її учасників, що ці відмінності суттєво впливають на успіх чи невдачу комунікативної події. Міжкультурна комунікація характеризується тим, що її учасники під час прямого контакту використовують спеціальні мовні варіанти та дискурсивні стратегії, що відрізняються від тих, якими вони користуються для спілкування всередині своєї власної культури. Інколи міжкультурну комунікацію називають ще крос-культурною, оскільки вона описує явища перехресного, взаємного спілкування представників різних культур [4]. На думку Подольської Є.А., міжкультурна комунікація — це процес взаємного зв'язку та взаємодії представників різних культур. Це специфічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у якій відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками носіїв різних типів культур [5, с. 273]. Сніца Т.Є. зазначає поняття міжкультурної комунікації як, культурно обумовлений процес, усі складові якого знаходяться у тісному взаємозв'язку з культурною чи національною приналежністю учасників процесу комунікації. Оскільки одна людина оцінює іншу в контексті свого культурного досвіду, такі прояви як етноцентризм та негативні культурні стереотипи, можуть призвести до негативного результату мовної міжкультурної інтеракції [6, с. 147].

Інститут міжкультурної комунікації має широкий спектр застосування. Як зазначають Т. Грушевицька, В. Попков, А. Садохін, крім власне економіки, важливими зонами професійної та соціальної міжкультурної комунікації стали наука, мистецтво та туризм [7, с. 234].

Водночас, застосування інституту міжкультурної комунікації стало одним із чинників у підготовці майбутніх юристів.

Актуальною для аналізу комунікації в контексті права постає міжкультурна комунікація. Кожна культура має свою логіку, своє уявлення про світ. Те, що є значущим для однієї культури, може бути неістотне для іншої, тому важливо завжди брати до уваги особливості партнера — представника іншої культури. У

сьогоднішньому світі не можна замикатися в межах однієї країни. Постійна комунікація з іншими дає змогу запозичувати корисні ідеї [8, с. 123].

Юридична освіта від часів проголошення незалежності України залишається однією з важливих складових вітчизняної системи вищої освіти.

Висновки. Юридична освіта має на меті всебічну підготовку фахівців — професіоналів в області юриспруденції, здатних правильно тлумачити і застосовувати закон, розбиратися з позиції права у всіх тонкощах конкретної життєвої ситуації, приймати рішення, керуючись виключно буквою і духом закону, реалізовувати свої здібності і повноваження на благо особистості, суспільства, держави. Тому юридична освіта сьогодні, в умовах модернізації всієї вищої школи, вимагає до себе особливо пильної уваги в цілях виявлення сукупності проблем, пов'язаних з якістю підготовки юристів, організаційною та змістовною стороною процесу викладання, фінансовим станом вищих навчальних закладів і т.ін.

Стандарт юридичної освіти включає загальні (зокрема, володіння державною і однією з офіційних мов Ради Європи; навички збору і аналізу інформації; здатність приймати неупереджені і вмотивовані рішення, а також визначати інтереси і мотиви поведінки інших осіб; уміння примиряти сторони з протилежними інтересами та ін.) і спеціальні компетентності (знання структури та стандартів юридичної професії та її ролі в суспільстві; знання міжнародних стандартів прав людини, основ міжнародного публічного права, права Ради Європи і права Європейського Союзу; навички складання проектів юридичних документів тощо), якими повинні оволодіти студенти.

Таким чином, практичний аспект міжкультурної комунікації як навчального курсу для підготовки майбутніх юристів має на меті формування якісно нового типу особистості, яка здатна власну національну гідність усвідомлювати у єдності відмінностей із іншими у глобальному міжнаціональному та міжкультурному просторі. Зміст і структура курсу міжкультурної комунікації мають відбивати коло найважливіших проблем галузі.

Література

1. Ситар І. Міжкультурна комунікація у праві Национальний юридичний журнал: теорія і практика. — 2014. — С. 26–35.

2. Честнов И.Л. Диалогическая антропология права как постклассический тип правопонимания: к формированию новой концепции / И. Л. Честнов // Российский ежегодник общей теории права. — 2008. — №1 / под. ред. А. В. Полякова. — СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2009. — С. 67–84.

3. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного похода: курс лекций / А. В. Поляков. — СПб.: Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. — 864 с.

4. Hinner M.B. The importance of intercultural communication in globalized world / M. B. Hinner. — 1998. — Mode of access: http://www.bwl.tu-Freiburg.de/english/forschung/Global/pdf

5. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс культурології: навч. посіб. / Подольська Є. А., Лихвар В. Д., Погорілий Д. Є. — К.: Центр навчальної літератури. — 2006. — 368 с.

6. Сніца Т.Є. Міжкультурна комунікація як суспільний феномен. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. — 2014. — Випуск III. — С. 146–153.

7. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: [учебн. для вузов / под ред. А. П. Садохина]. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 352 с.

8. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — М.: Рефл-Бук; К.: Ваклер, 2001. — 656 с.

Мачуський В.В.
старший викладач
кафедри іноземних мов Юридичного інституту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. *У статті розглядаються актуальні аспекти формування компетенцій міжкультурної комунікації у студентів-юристів ВНЗ у процесі вивчення ними іноземних мов. Аналізується поняття міжкультурної комунікації. Охарактеризовано особливості професійної підготовки майбутніх юристів, у контексті міжкультурної комунікації.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, компетенція, міжкультурне спілкування, полікультурний простір, фахівці юристи, вищі навчальні заклади, студенти*

Abstract. *The article deals with the actual aspects of forming the competences of intercultural communication among university law students in the process of studying them in foreign languages. The concept of intercultural communication is analyzed. The peculiarities of future lawyers' professional training in the context of intercultural communication are described.*

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України до ЄС особливого значення набуває спілкування між носіями різних мов і різних культур. Зростання глобалізаційних змін, поширення міжнародних контактів, інтернаціоналізація українського суспільства загалом, об'єктивно викликає зміни характеру міжкультурного спілкування, що передбачає поглиблення ділових і дружніх контактів із представниками інших держав, а відтак і сприяє актуалізації вивчення іноземної мови студентами юридичних спеціальностей через призму міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх публікацій. Підвищений науковий інтерес до різних аспектів міжкультурної комунікації і компетентності виявляли як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники у галузі соціології, культурології, психології, лінгвістики, філософії та освіти. Попередні дослідження здійснювались в наступних напрямах: формування соціокультурної компетентності (О. Бирюк, І. Закір'янова, Д. Іщенко, С. Шукліна та ін.); формування комунікативної компетентності (С. Зенкевич,

Л. Мітіна, Ю. Пассов, Л. Романишина, З. Підручна та ін.); формування професійної компетентності (Л. Зеленська, Л. Карпова, Н. Кузьміна, Н. Лобанова, А. Маркова та ін.); формування окремих аспектів професійної іншомовної компетентності (Л. Апатова, В. Баркасі, О. Волченко, Н. Гез, А. Гордєєва, В. Калінін, Б. Ліхобабін, С. Ніколаєва, О. Овчарук, О. Пінська, Є. Рослякова, В. Ріверс, В. Редько, В. Кейблз, Ф. Вінгард та ін.); дослідження рівнів готовності до професійної діяльності (А. Алексюк, В. Борисов, К. Дурай-Новакова, А. Капська, В. Рибалка, С. Сисоєва та ін.); використання інформаційних технологій у навчальному процесі (Т. Гуменникова, Н. Єлухіна, Л. Карташова, С. Нальотов, О. Трофимов, та ін.).

Виклад основного матеріалу. Міжкультурна комунікація — це соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами в межах чітко визначеного просторово-часового континууму. У центрі міжкультурних взаємодій перебуває людина як носій загальнолюдських універсалі і культурних особливостей. Ця людина діє й взаємодіє з іншими на основі цих універсали і особливостей у великій кількості контекстів спілкування [1, с. 140].

У процесі навчання студенти юристи мають оволодіти уміннями виступати в ролі посередника між представниками своєї та іншомовної культур, визначати причини порушення міжкультурної комунікації й ефективно усувати непорозуміння й конфліктні ситуації, що були зумовлені міжкультурними відмінностями. Одним із завдань професійної підготовки майбутніх юристів має стати вивчення міжкультурних відмінностей, що дає змогу чіткіше усвідомлювати особливості своєї культури, більш ефективно взаємодіяти з представниками іншої культури.

Своєрідним типом міжкультурної комунікації у контексті діалогу культур є викладання англійської мови, де культурна взаємодія представників різних лінгвокультурних спільнот може бути як безпосередньою (прямі контакти), так і опосередкованою (робота з текстом, твором як абстрактною моделлю іншої культури), може будуватися також на внутрішньому діалогові свідомості і мислення людини з уявним світом та іншими людьми (наприклад, ідентифікація себе з образами художніх творів).

У контексті міжкультурної комунікації, іноземна мова розглядається деякими дослідниками як інструмент полікультурного розвитку особистості тих, хто навчається, або як засіб, який забезпечує людині її інтеграцію до нового суспільства, до нової суспільної ситуації [2, с. 51].

У сучасному глобалізованому світі англійська мова відома як lingua franca, оскільки виконує об’єднавчу комунікативну функцію, зокрема у сфері науки, техніки та освіти, що дає можливість науковцям, дослідникам та студентам долучатися до останніх світових наукових здобутків, обміну інформацією та участі у міжнародних подіях (фахових конференціях, конгресах, семінарах, програмах обміну тощо). Володіння англійською мовою є передумовою успішного науково-дослідного та освітнього процесів [3, с. 8].

Введення елементів культури в процес викладання іноземної мови є необхідною потребою сьогодення, оскільки усвідомлення та відокремлення ознак відмінностей різних культур, толерантне ставлення до цих відмінностей стимулює лінгвістичний, когнітивний та соціальний розвиток студентів [4, с. 29].

Саме тому, вивчення іноземної мови у вищих закладах освіти набуває культурологічного сенсу, оскільки майбутній фахівець нового типу, який володіє іноземною мовою, має здійснювати професійну діяльність на міжнародному рівні, пристосовуватись до нового засобу спілкування, пізнавати іншу культуру та осмислювати власні етнокультурні першоджерела, швидко адаптуючись у полікультурному просторі та виявляючи толерантне ставлення до чужої мови та культури [5, с. 35].

Сучасні вимоги до професійної підготовки конкурентоздатних спеціалістів, у тому числі і в галузі юриспруденції мають враховувати рекомендації Ради Європи, у яких чітко окреслюється завдання формування плюралінгвальної та плюракультурної компетенції студентів. Оволодіння іноземною мовою передбачає залучення до іншої культури, до оволодіння новим соціокультурним змістом [6, с. 120].

Володіння іноземними мовами надає фахівцям з юриспруденції значні переваги у здійсненні професійної діяльності; певний рівень міжкультурної комунікації дозволяє зробити юридичний аналіз міжнародних ринків, здійснити юридичне дослідження, вести ділові переговори без участі перекладача, приймати оптимальні рішення у професійній сфері, враховуючи різні аспекти співробітництва із закордонними партнерами тощо.

Практика міжкультурної комунікації в юридичній сфері довела, що сучасному фахівцю необхідно не тільки досконало володіти мовою ділового партнера, але й знати культурні особливості його країни, менталітет і традиції носіїв іншої культури. Незнання цих складників унеможливлює повноцінне спілкування, а іноді зводить нанівець усі зусилля людей, які виходять на міжнародний рівень юридичного співробітництва [7].

Висновки. Таким чином, всебічне оволодіння іноземною мовою через призму міжкультурної комунікації майбутніми юристами сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських фахівців у Європі і відповідатиме міжнародним вимогам щодо основних професійних компетенцій сучасного фахівця юриста.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. — Київ: Видавничий центр «Академія». — 2004. — С. 342.

2. Комарницкая В.А. Содержание обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей в контексте поликультурности. Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конференції «Стандарти мовної освіти в аспекті інтеркультурної комунікації». — Мелітополь: МВП ЗІЕІТ, 2009. — 111 с.

3. Бордюк Л.В. Англомовна наукова комунікація в університетській освіті України. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ

[Електронний ресурс]: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (21 березня 2017 р.). — К.: КНЕУ, 2017. — 415 с.

4. Oliynyk T.I. Raising cross-cultural awareness through English language teaching // Іноземні мови. — 2008. — №4. — С. 29-32.

5. Юдіна О.В. Система вправ для навчання майбутніх менеджерів міжкультурного спілкування німецькою мовою // Іноземні мови. — 2009. — №2. — С. 35–39.

6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Council of Cultural Cooperation Education Committee. Modern Languages Division, Strasbourg. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 260 p.

7. Хребтова В. Інтерактивні технології полікультурного виховання студентів юридичних спеціальностей засобами іноземних мов. http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2013/2013_1_43.pdf

Мельник Г.М.
старший викладач
кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

АКТУАЛЬНІСТЬ НАВЧАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕСУ

Анотація. *У статті обґрунтовується актуальність навчання міжкультурної комунікації іноземною мовою майбутніх фахівців у галузі міжнародної економіки та бізнесу. Проаналізовано методологічні підходи та принципи навчання міжкультурної комунікації іноземною мовою. Розглянуто переваги та проблеми, які при цьому виникають. Запропоновано ряд педагогічно-методичних умов для ефективного навчання міжкультурної комунікації іноземною мовою майбутніх фахівців у галузі міжнародної економіки та бізнесу.*

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, діалог культур, ділове мовне середовище, педагогічно-методичні умови.*

Abstract. *The article substantiates the relevance of foreign language cross-cultural communication teaching for future specialists in the field of international economics and business. The methodological approaches and principles of foreign language cross-cultural communication teaching are analyzed. The advantages and problems arising herewith have been considered. A number of pedagogical and methodical conditions for effective foreign language cross-cultural communication teaching for future specialists in the field of international economics and business are offered.*

Key words: *cross-cultural communication, cross-cultural competence, intercultural dialogue, business language environment, pedagogical and methodical conditions.*

Викликані глобалізацією суспільства реалії сучасності розширюють рамки міжнародної співпраці. У таких умовах важливо не допустити того, щоб різноманіття мов і культур стало бар'єром для діалогу між представниками різних лінгвосоціумів в багачислених областях політики, економіки, науки та культури, де «учасники беруть участь в активному, скоординованому, взаємовигідному процесі побудови відносин» [1, с. 31], а перетворити «цю розмаїтість з перешкоди

у спілкуванні на джерело взаємного збагачення та розуміння» [2].

Відомо, що успіх міжнародних переговорів залежить від рівня сформованості міжкультурної компетенції, яка передбачає знання, навички та вміння здійснювати вербальне та невербальне спілкування з носіями мови у відповідності з національно-культурними особливостями, а саме: володіння мовним етикетом повсякденного спілкування; передача інформації країнознавчого та культурологічного характеру; читання країнознавчої літератури; вміння використовувати отриману при читанні інформацію для складання планів, тез, анотацій, рефератів; уміння реалізувати на письмі комунікативні наміри (запит інформації/даних, надання інформації, вираження прохання, погодження, незгоди, вибачення, подяки) в контексті діалогу культур. Недооцінка національно-культурних особливостей може викликати певні «труднощі в інтеркомунікації, які виникають внаслідок часткових розбіжностей між комунікативно-мовними співтовариствами в наборі знань про світ, які становлять когнітивний фундамент комунікації» [3]. Це і зумовлює необхідність теоретичних знань основ міжкультурної ділової комунікації і відпрацювання на практиці вмінь і навичок такої комунікації, що і є метою навчальної дисципліни «Теорія і практика міжкультурної комунікації», включеної в навчальні плани вищих учбових закладів. Актуальність навчання міжкультурної комунікації іноземною мовою пояснюється тим, що теоретичні знання основ міжкультурної ділової комунікації передбачають володіння іноземною мовою, та тим, що ефективність міжкультурного компоненту в професійно-орієнтованій освіті спеціалістів у галузі міжнародної економіки та бізнесу напряму залежить від рівня володіння іноземною мовою. До того ж відомо, що чим більшою кількістю мов володіє учасник процесу спілкування, тим він успішніше інтегрується в міжнародне суспільство, розуміє особливості культури та менталітету того чи іншого народу.

Необхідність міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни спочатку була зумовлена інтересами американських політиків і бізнесменів. З’явилась очевидна проблема: просте навчання іноземних мов не готувало фахівців до складних ситуацій комунікування при роботі за кордоном, що призвело до необхідності вивчати не тільки мови, а й культури інших країн та формувати практичні уміння і навички міжкультурного спілкування. Міжкультурна комунікація як академічна дисципліна з’явилась після публікації в 1954 році книги Е. Холла і Д. Трагера «Культура як комунікація: модель і аналіз», де автори вперше запропонували для широкого вживання термін «міжкультурна комунікація» [4], і роботи Е. Холла «Німа мова», де автор розвинув ідею взаємозв’язку культури та комунікації і вперше вивів цю проблему на рівень не тільки наукових досліджень, але й вивчення її як самостійної академічної дисципліни [5]. У 1960-ті роки минулого століття дисципліну почали викладати в університетах США. Доповнена у 1970-ті роки необхідними теоретичними узагальненнями вона стала класичною університетською дисципліною, яка поєднувала у собі теоретичні положення і практичні аспекти міжкультурного спілкування. На межі 70–80-х років були відкриті відділи міжкультурної комунікації у багатьох західноєвропейських університетах, оскільки створення

Європейського Союзу відкрило кордони для вільного руху людей, товарів і капіталу та потребувало рішення проблеми взаємного спілкування носіїв різних культур. В Україні дослідники поки тільки вивчають, що таке міжкультурна комунікація (Л. Воротняк — при вивченні іноземних мов, А. Бичок — у контексті якості освіти менеджерів, І. М'язова — у соціально-філософському аспекті, К. Іванова — у соціологічному аспекті), а їх дослідження ґрунтуються в більшості на перекладі автентичних наукових матеріалів зарубіжних дослідників по міжкультурної комунікації.

Міжкультурна комунікація передбачає спілкування між представниками різних культур, в ході якого хоча б один з учасників діалогу може спілкуватись на нерідній йому мові (іноземній), при цьому діалог може відбуватися не тільки між носієм мови та україномовним партнером по діалогу, але і між партнерами з інших країн, які вивчають ту ж іноземну мову. При цьому виникає проблема: чию культуру вивчати, якщо партнером по діалогу може виявитися представник будь-якої культури. Єдине рішення — не тільки вивчати культуру тих країн, які є носіями мови, але й дати базові знання про типи культур в світі, особливості поведінки різних націй, найважливіші питання побуту та культури. Цього можна досягти, навчаючи студентів міжкультурної комунікації іноземною мовою. А оскільки бізнес середовище є полікультурним, і «чим різноманітніше «культурне поле» ведення бізнесу, тим гостріше виявляються кроскультурні відмінності, вищі ризики та комунікативні бар'єри» [6, с. 169], то це має бути мова міжнародного ділового спілкування.

Слід згадати про наявність у практиці викладання міжкультурної комунікації іноземною мовою трьох основних методологічних підходів до вивчення даної дисципліни, які наголошують на єдності мови і культури у навчанні: функціональний (1980-ті роки XX століття), який грунтується на методах соціології і психології, психологічних дослідженнях опису та прогнозування поведінки учасників діалогу; пояснювальний або інтерпретуючий (кінець 1980-х), де культура розглядається, як створене завдяки спілкуванню середовище існування людини, та яке може змінюватися в процесі комунікації; і критичний, де наголос робиться на вивченні умов спілкування (ситуацій, навколишнього оточення, тощо). При цьому навчання базується на принципах, які можна поділити на загальнодидактичні (принцип доступності, свідомості, активності, наочності); методичні (принцип діалогу культур, комунікативної спрямованості навчання, міжпредметної інтеграції, навчання комунікації в соціальному контексті, домінування проблемних завдань міжкультурного характеру, професійного спрямування навчання); та психологічні (принцип мотивації, толерантності, міжкультурної сензитивності, емпатії).

Розглянемо переваги навчання міжкультурної комунікації іноземною мовою, які на думку методистів полягають в наступному: цілісне синтезоване сприйняття предмету; економія навчального часу, оскільки в основному особливості міжкультурної комунікації вивчаються на міждисциплінарному рівні та в рамках таких наук, як психологія, лінгвістика, антропологія, соціологія і культурологія; розширення рамок навчального процесу за рахунок виходу студента в реальний

міжкультурний контекст спілкування та більш глибокому проникненні в суть проблем, пов'язаних з належністю до різних культур, а саме: труднощі у розумінні, упередження, а в подальшій комунікації відсторонення та ізоляція, оскільки тільки вийшовши за рамки своєї культури та зіткнувшись з іншим світоглядом, можна зрозуміти специфіку, яка визначає поведінку, оцінку та ставлення до світу; культурне занурення (погляд на культуру зсередини і здатність приймати її як свою); та підвищення мотивації.

До проблем, які виникають при навчанні міжкультурної комунікації іноземною мовою можна віднести: 1) підготовку викладачів (що краще готувати викладачів даного предмету, які володіють іноземними мовами на високому рівні чи викладачів іноземних мов, які мають бути добре обізнані в питаннях психології, антропології, соціології і культурології?); 2) систему оцінки знань (чи потрібно враховувати мовні помилки при оцінюванні знань по предмету?); 3) розробку навчальних програм (як пристосувати міжнародний досвід до специфіки вітчизняної вищої школи? Якими методами та принципами користуватися для найбільш ефективного досягнення цілей? Чи мають опосередкований характер створені штучно моделі міжкультурної комунікації, віртуальні тренінги, рольові ігри, «мозкові штурми», так як процес навчання іноземної мови здійснюється за межами мовного середовища, далеко від реального функціонування мов та культури?); 4) психологічні аспекти переключення з однієї мови на іншу (з іноземної на рідну) у результаті того, що як зазначає А. Бурак [7, с. 55], спочатку підсвідомо формується понятійно-структурна парадигма навколишнього світу на рідній мові, а потім на неї накладається з певним зміщенням, зумовленим мовними відмінностями, матриця мови перекладу; 5) недостатній рівень володіння іноземними мовами у студентів, що може ускладнити сприйняття матеріалу та створити мовний і культурний бар'єр і тим самим знизити мотивацію, оскільки мова виражає самобутність культури та є головним посередником у міжкультурному комунікаційному процесі. Найголовніша проблема полягає в тому, що в більшості випадків і викладач, і студенти є носіями однієї рідної мови і однієї культури.

Ураховуючи все вищезгадане, досвід викладання міжкультурної комунікації англійською мовою та думку студентів-магістрів з міжнародної економіки та менеджменту, можна запропонувати ряд педагогічних умов для ефективного навчання міжкультурної комунікації іноземною мовою майбутніх фахівців у галузі міжнародної економіки та бізнесу. Серед них: створення мовного середовища, що сприяє «зануренню» студентів в сферу іншомовної культури шляхом залучення викладачів іноземних внз, представників міжнародного бізнесу та участі в дискусійному клубі та різних заходах за участі носіїв мови; єдність міжкультурної, культурно-мовної та професійно-мовної підготовки та врахування її при оцінюванні знань; розробка програм з урахуванням міжнародного досвіду, включаючи підготовку студентів до стажування за кордоном і створення міжнародних студентських таборів в регіоні; використання найбільш ефективних інтерактивних методів навчання міжкультурної комунікації, які стимулюють розвиток у студентів коректності мови та розуміння специфіки міжкультурного

спілкування (метод інтерактивного моделювання, метод стимуляції, метод проблемних ситуацій, тренінг) в поєднанні з мультимедійними презентаціями та використанням інтернет ресурсів, соціальних мереж і відеоматеріалів.

Література

1. Casmir, F.L. Foundations for the Study of Intercultural Communication Based on a Third-Culture Building Model // International Journal of Intercultural Relations. 1999. — №23(1). — pp. 91–116.
2. Common European Framework of Reference for Languages; Learning, Teaching, Assessment. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 260 p.
3. Райхштейн А.Д. Национально-культурный аспект интеркоммуникации // Иностранные языки в школе. — 1986. — №5. — С. 10–14.
4. Trager, G., Hall, E. Culture as Communication: A Model and Analysis. — New York, 1954.
5. Hall, E. The Silent Language.— New York, 1959.
7. Бурак А.Л. Простое о сложном // Вестник МГУ. Сер.19 Лингвистика и межкультурная коммуникация. — М., 1999. — №4. — С. 49–59.

Моруга К.О.
старший викладач
кафедри іноземних мов факультету фінансів
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Лимар Л.В.
кандидат психологічних наук
старший викладач
кафедри іноземних мов
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТ МЕРЕЖ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ

Анотація. *У статті описані особливості застосування інтернет-мережі при викладанні студентам фахової іноземної мови, зокрема застосування електронної пошти та соціальних мереж. Авторами надано практичні рекомендації по використанню мережі Інтернет. Визначено особливості методики навчання при використанні визначених інтернет-ресурсів. Стаття містить практичні рекомендації по вибору певного ресурсу згідно до поставлених перед викладачем завдань.*

Ключові слова: *Інтернет, мережі, іноземна мова, викладання, фахове навчання.*

Abstract. *The article describes basic peculiarities of application of the Internet for teaching the students professional foreign language, particularly the e-mail and social networks. The authors offer practical guidelines referring to the Internet teaching, The article defines some peculiarities of the methods to be used for Internet teaching. The article contains practical recommendations aimed at the correct choice of the Internet source according to the tasks and aims of the classes.*

Key words: *Internet, networks, foreign language, teaching, professional education.*

Постановка проблеми. Викладання іноземних мов у ВНЗ, зокрема викладання фахової іноземної мови, є одним із кроків до інтеграції освітньої системи України до всесвітнього простору. Здатність фахівця професійно спілкуватись іноземною (найчастіше — англійською) мовою підвищує його конкурентоспроможність зокрема та взагалі підвищує якість та авторитет освітньої системи України в цілому. Відповідно до зміненої парадигми навчання та нових завдань, які поставлені перед спеціалістами згідно нових ОКХ, також змінюються і методи навчання: так, застосування новітніх методів, інтерактивного навчання та осучаснення системи навчання є необхідними кроками в реформуванні освіти. Широкого вжитку набуває інтерактивне навчання, навчання з безпосередньою взаємодією, імітація ділових відносин, а також застосування інтернет-технологій. Поширеність останнього питання зумовила вибір авторами теми дослідження: ***«Деякі особливості застосування інтернет-мереж при викладанні іноземної мови фахового спрямування».***

Аналіз останніх публікацій. Використання інтернет-мереж при фаховому навчанні іноземних мов у ВНЗ є порівняно новою темою у методиці. Більшість статей з цього питання датується починаючи з 2008–2009 років, але найбільш широко дану тему почали вивчати останні 2–3 роки. У той час, коли іноземні методисти вже у 1998–99 рр. приділяли суттєву увагу питанню використання мережі Інтернет, більшість українських вчених почали писати про інтернет-навчання у 2015 р. [5, 6]. Деякі автори досліджують використання інтернету та соціальних мереж в рамках інтерактивного навчання [4], коли інші зосереджуються саме на соціальних мережах в контексті професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Застосування інтернет-технологій, та, зокрема, інтернет-мережі, можливо використовувати для організації роботи викладача зі студентами. Застосування інтернет-соціальних мереж, з метою покращення якісних показників при вивченні іноземної мови фахового спрямування — такий метод, який передбачає безпосередню участь викладача та студентів, зі створенням аккаунту та безпосереднім спілкуванням, у відкритому для всіх, чи закритому тільки для певної групи режимі. Розглянемо основні соціальні мережі, через які можливо організувати взаємодію студентів із викладачем:

1. **Електронна пошта.** Автори вбачають у даному ресурсі найбільш легкий та доступний спосіб організації взаємодії викладача зі студентами, коли викладач спілкується позааудиторно зі студентами через електронну поштову скриньку. Таким чином, студенти отримують можливість поставити питання по темі, яка їх цікавить, водночас, не порушуючи приватного часу викладача, адже останній може відповідати, коли йому зручно. Надсилання авторських розробок, великого домашнього завдання, консультація при виконанні роботи та багато інших способів застосування електронної пошти можуть бути використаним викладачем при роботі з студентами. Автори радять для організації такої роботи створити електронну скриньку, яка не пов’язана з особистою поштою викладача, для уникнення плутанини та деяких організаційних питань.

2. **Соціальна мережа Facebook** [1]. Згідно з авторським досвідом корисно застосовувати дану мережу (популярну серед студентської молоді на всіх етапах засвоєння нового матеріалу. Створення викладачем власного аккаунту та групи для студентів, рекомендовано із закритим доступом, надає можливість викладати освітній матеріал (як текстовий, так і аудіо- чи відео), та контролювати роботу студентів, чи в коментарях, чи окремими постами. Програма зв'язку Messenger також забезпечує безпосередній зв'язок викладача зі студентами. Спираючись на власний досвід, автори радять саме для професійної діяльності заводити окремий аккаунт та не поєднувати його із вже існуючим, приватним акантом викладача. Наприклад, викладач може сформулювати проблемне широкоформатне питання: «Evaluate the macroeconomic situation, possible outcomes, ways of improving the situation» із подальшою роботою студентів онлайн.

3. **Мережа YouTube** [3] є більше аудіо- та відео-ресурсом, проте викладач може широко використовувати її можливості. Викладач може створити власний канал в мережі, чи спільний канал студентської групи, де викладач та студенти можуть викладати записані аудіо- та відеофрагменти (при чому формат мережі дозволяє робити записи навіть без спеціального обладнання, на мобільному телефоні). Мережа надає можливість коментарів, а також зворотного зв'язку. Дану мережу викладач може використовувати для навчання та контролю монологічного та діалогічного говоріння, роблячи власні записи, чи проводячи дослідницький пошук відеофрагментів в мережі з заданої фахової теми іноземною (англійською) мовою.

4. **Мережа Skype** [2] надає можливість живого спілкування онлайн. Мережу можливо використовувати при організації дистанційного навчання, а також при організації позааудиторної роботи. Викладач може організовувати спілкування із конкретним студентом, чи з усією групою, у визначений термін часу. Так, наприклад, викладач оголошує тему: «Economic growth», надає студентам попередньо необхідні лексику, студенти шукають інформацію та опрацьовують рекомендовані джерела, та у визначений час виходять на зв'язок у мережі та обговорюють тему всією групою.

Форма роботи при використанні інтернет-мереж: індивідуальна (завдання для окремих студентів та їх контроль) та групова (робота зі студентською групою). Організація роботи потребує ввідного заняття, коли викладач ознайомлює студентів з запропонованими ресурсами та пояснює, як ними користуватися, та поточне навчання, з корекцією роботи студентів згідно до робочих ситуацій. Так як інтернет-навчання відноситься до інтерактивного методу, здебільшого методи навчання охоплюють інтерактивні розробки.

На думку авторів, основними перевагами інтернет-навчання іноземних мов є: поширеність методу та популярність інтернету серед студентської молоді, а відтак, активізація пізнавальної діяльності; широкі можливості інтернет-навчання (позааудиторне навчання), можливість зворотного зв'язку, можливість проводити заняття дистанційно, можливість для студентів здійснювати науковий пошук безпосередньо в інтернеті. Недоліками даного методу є дещо легковажне ставлення студентів до інтернет-завдань, коли вони сприймають роботу в

інтернеті як продовження розваг, обмеження в технічних чи інформаційних ресурсах (банальна відсутність інтернет-підключення може зіпсувати заняття), та психологічна неготовність деяких старших викладачі працювати в інтернеті. Особистий досвід авторів застосування соціальної мережі Facebook — Моруги К.О. при навчанні студентів фахової економічної англійської мови (теми Demand, Supply, Market price, Taxation, Economy of Great Britain, Ukraine, the USA, Market Structures, Money, Financial Markets) та Лимар Л.В. при навчанні студентів фахової медичної англійської мови (теми Respiratory diseases, Cardiovascular diseases, Liver diseases, Gastrointestinal diseases, Immunity and immune diseases) підтвердили результативність методу, що виявилось у підвищенні успішності студентів.

Висновки. Використання інтернет-мережі при навчанні студентів фахової іноземної мови — інноваційний інтерактивний метод, що сприяє активізації пізнавальної діяльності та пропонує численні можливості для студентів та викладачів. Автори пропонують використовувати наступні ресурси при організації роботи студентів: електронну пошту, соціальні мережі Facebook, Skype, YouTube та інші. Автори відзначають прогресивність даного методу та його велике значення у навчанні студентів за новітніми, європейськими та світовими вимогами. Водночас, автори зазначають на певні недоліки методу: залежність від технічних ресурсів, легковажне ставлення студентів до такої роботи та психологічну неготовність чи інформаційну не підготовленість викладачів до застосування даного методу.

Література

1. Facebook. Електронний ресурс — Джерело доступу: https://www. facebook.com/

2. Skype. Електронний ресурс — Джерело доступу: https://www.skype.com/

3. You Tube. Електронний ресурс — Джерело доступу: https://www. youtube.com/

4. Моруга К.О., Ільїна О.М., Лимар Л.В. Активізація пізнавальної діяльності студентів при вивченні іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі / К. О. Моруга, О. М. Ільїна, Л. В. Лимар // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки: К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. — Вип. 95. — С. 154–159.

5. Чорній В.Я. Формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців фінансово-економічної сфери: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Чорній Віра Ярославівна; Тернопільський нац.-пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 2011. — 324 с.

6. Щербаков О.В. Соціальна мережа для підтримки навчального процесу у ВНЗ / О. В. Щербаков, Г. А. Щербина // Системи обробки інформації. Інформаційні технології в освіті і медицині. — 2012. — Вип. 8 (106). — С. 159–162.

Нітенко О.В.
доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, доцент
начальник відділу мовної підготовки
Національної академії прокуратури України

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРОКУРОРІВ

Анотація. *У статті описується досвід здійснення іншомовної підготовки прокурорів, отриманий і використовуваний новоствореним відділом мовної підготовки Національної академії прокуратури України на курсах іноземних мов. Подано перелік методів, які застосовуються під час викладання для груп із різними рівнями володінням іноземною мовою.*

Ключові слова: *іншомовна підготовка, прокурори, рівень володіння мовою, метод викладання.*

Abstract. *The article describes the experience of foreign language training of prosecutors, obtained and being used by the newly formed training language department of the National Prosecution Academy of Ukraine in foreign language courses. The methods used in teaching for groups with different levels of foreign language proficiency are listed.*

Key words: *foreign language training, prosecutors, level of language proficiency, method of teaching.*

З огляду на євроінтеграційні прагнення України постає питання щодо іншомовної підготовки фахівців різних галузей, у тому числі — фахівців права і, зокрема, прокурорів.

Тому 3 листопада 2016 року наказом Генерального прокурора України №155ш в Національній академії прокуратури України було створено відділ мовної підготовки. Основним завданням відділу було визначено проведення курсів іноземних мов для працівників органів прокуратури.

Середня кількість осіб у групах — 25 слухачів. Заняття проводяться з двох іноземних мов — англійської та німецької двічі на тиждень. У 2017 році навчання на курсах пройшли два пілотні потоки слухачів, заняття у яких тривали по п’ять місяців. По завершенні кожного потоку курсів проводилося підсумкове тестування. Особам, які успішно його склали, академією були видані сертифікати. Так, у червні 2017 року було проведено тестування вже для другого потоку груп, і по його завершенні отримав сертифікати 81 слухач курсів. 90% осіб із числа працівників прокуратур-відвідувачів курсів — це співробітники Генеральної прокуратури, решта 10% — з прокуратур міста Києва.

У вересні 2017 року академією було проведено новий набір груп для навчання на курсах іноземних мов, які, за побажаннями працівників органів прокуратури, триватимуть уже десять місяців, а не п’ять, як це було в минулому навчальному році.

Тематика курсів зорієнтована, перш за все, на ситуації повсякденного спілкування: «Ділове знайомство. Обмін контактами», «В аеропорту. На вокзалі», «Орієнтація в місті», «У готелі», «У ресторані/кафе», «У магазині/супермаркеті», «У лікарні. В аптеці», «Телефонні розмови», «В офісі», «Персональні дані», «Гроші», «Зустрічі», «Спілкування в інтернеті» тощо.

Однак, на заключному етапі також здійснюється вивчення професійних тем. Це такі теми, як «Формули мовного етикету в публічних виступах», «Правила підготовки презентації іноземною мовою», «Мовні кліше, які вживаються в юридичних текстах», «Міжнародні (у тому числі юридичні та правоохоронні) структури», «Юридичні професії в сфері кримінальної юстиції у країнах, мова яких вивчається (Велика Британія, США, ФРН)», «Прокурорська лексика», «Поведінка під час ділового спілкування», «Ділове листування» тощо. Характерною особливістю тематичного плану курсів є також його варіативність. Тобто певна кількість тем для вивчення на курсах може варіюватися залежно від ситуації. Наприклад, у період новорічно-різдвяних свят вивчається тема «Різдвяні традиції країни, мову якої ми вивчаємо». За необхідності на цю тему кожен із викладачів може використати від одного до трьох занять.

За рік із часу заснування відділу мовної підготовки його співробітниками було створено потужну навчально-методичну базу дисциплін «Ділова іноземна мова» та «Іноземна мова для прокурорів». Це, зокрема, «Словник-мінімум німецької прокурорської лексики» (автор О. Нітенко, 2017 р.), «Словник-мінімум англійської прокурорської лексики» (автор А. Маркелова, 2017 р.), посібник «Англійська мова» (автор М. Левіщенко, 2017 р.), «Збірник тестів з англійської юридичної лексики» (автор М. Левіщенко, 2017 р) та посібник «Англійська мова в діалогах» (автор О. Шум, 2018 р.). Крім того, викладачі відділу використовують на курсах новітні підручники англійської мови «Speak out» (для всіх рівнів володіння мовою), які створені на основі автентичних матеріалів програм BBC, видавництва «Pearson», а також підручники німецької мови «Sage und schreibe» видавництва «Klett» та «Grammatik aktiv» видавництва «Cornelsen».

Слід зазначити, що заняття відбуваються в сучасних аудиторіях, оснащених новою теле- та відеоапаратурою; у розпорядженні відділу також знаходяться три комп'ютерні класи. Співробітниками відділу є молоді кваліфіковані викладачі, які неодноразово брали участь у закордонних стажуваннях на базі європейських навчальних закладів (наприклад, Англійська школа «Меридіан» (м. Портсмут) та Мовний коледж (м. Брайтон Велика Британія)) [1].

На заняттях викладачі курсів застосовують найновіші методики викладання. Так, наприклад, на курсах використовується прийом Mood weeks. Головна особливість вказаного прийому полягає у тому, що викладач іноземної мови шляхом ice-breaking tasks та smart interest discussions ознайомлюється з рівнем володіння мовою своїх слухачів та аналізує їх мультитематичні зацікавлення. Пізніше викладач формує тематичні футляри своїх груп, розподіляючи дні тижня за комунікативною темою, яка співпадає з інтересами слухачів. Таким чином, з'являється тиждень, у якому кожне заняття присвячено одній із комунікативних тем, якою цікавляться слухачі.

Описаний прийом застосовувався в одній із груп, до якої входили працівники Генеральної прокуратури України. Під час ice-breaking tasks та smart interest discussions слухачі виявили зацікавлення такими темами: 1) «Подорожі: власний досвід» (24%), 2) «Емоції та стреси, а також способи їх подолання» (22%), 3) «Закон і порядок» (9%), 4) «Поняття справедливості» (19%), 5) «Якби у мене

було… (позитивне гіпотезування)» (5%), 6) «Поточна політична ситуація у світі» (11%). До 10% становить окремий показник тематичного зацікавлення студентів; теми, які не викликали загального аудиторного інтересу.

Слід відмітити високу зацікавленість слухачів на заняттях з використанням цього прийому, оскільки вони самі обирають тематику для усного обговорення, а також доцільність використання цього прийому зі слухачами, рівень володіння мовою яких не нижче А2.

Що стосується груп із початковим рівнем володіння (від А1 до А2), то з ними позитивно зарекомендував себе метод картотек (шарад). Слухачам таких груп роздаються картки (найчастіше з малюнками) на тему, яка наразі вивчається. Викладач задає переклад спочатку словосполучень, а потім речень зі словами на картках.

Ефективними комунікативними завданнями саме для груп із початковим рівнем можна вважати використання під час занять ігор «Крокодил» і «Табу», які спрямовані на пошук слухачами рішень, активізацію їх знань та поступове здолання мовного бар'єру. Особливості зазначених завдань полягають у наступному: гра «Крокодил» передбачає пояснення слухачем аудиторії певного слова з використанням слів-підказок. При цьому опис має формулюватися повним поширеним реченням, наприклад:

Family
- *relatives*
- *cell of the society*
- *love*
- *support*
- *house*

Гра «Табу» є протилежною за завданням до попередньої. Мовець повинен описати зазначене слово, не використовуючи лексичні одиниці, зазначені на картці. Пояснення має бути змістовним та логічним. Наприклад:

Yellow press
- *celebrity*
- *photo*
- *gossip*
- *sensation*
- *column*

Як бачимо, завдання другої гри значно ускладнюється порівняно із першою через потребу пошуку слів-синонімів. Однак, обидві гри допомагають розвинути навички висловлення думок та активізують розширення словникового запасу мови. Також зазначені завдання можна обмежувати у часі, скажімо, за допомогою виділення певного відрізку часу на їх виконання.

Для слухачів, що мають рівень В1–В2, на курсах діє так званий *speaking-club*. Для них висувається нелегка умова — намагатися говорити на задану тему, не звертаючись за допомогою до словника, старатися будь-якими засобами (мімікою, жестами) довести до співрозмовника/співрозмовників свою думку, пояснити її, а за потреби — аргументувати. На заняттях зі слухачами цього рівня часто

проводяться дискусії, які зарекомендували себе як дієва методична технологія. При цьому часто використовується ефект неочікуваності — мовця, який наразі висловлює свою точку зору, час від часу переривають інші співрозмовники, які мають завдання не погоджуватися з його точкою зору. Останній у свою чергу повинен відповідати на питання інших учасників дискусії та наводити контраргументи у швидкому темпі та не користуючись словником і допомогою викладача.

Звичайно, крім описаних прийомів та методів, на заняттях використовується також традиційне виконання лексико-граматичних вправ (особливо у групах початкового та середнього рівнів), однак воно займає, як правило, лише 1/3 навчального часу.

Популярністю у слухачів курсів усіх рівнів користується також так званий *cinema-club,* однак, перегляд художнього фільму відбувається на заняттях не частіше одного разу на 2 місяці. При цьому обов'язковими умовами для перегляду мають бути: 1) відповідна тематика фільму (він має відповідати темі/темам, яка була щойно вивчена); 2) фільм має бути із оригінальними субтитрами; 3) групам із початковим рівнем володіння мовою перед переглядом надається перелік лексичних одиниць, які є ключовими для розуміння фільму; 4) після фільму відбувається активне обговорення побаченого.

Наприклад, після вивчення лексичної теми «Мій робочий день» у груп із початковим РВМ та граматичних тем «Умовні речення» й закріплення усіх форм майбутнього часу у групах із високим РВМ слухачами курсів було переглянуто американський художній фільм «День сурка» (1993 р.); після вивчення теми «Традиції народу, мову якого ми вивчаємо» — американський фільм «Один удома» (1990 р.), а після вивчення теми «Федеративна республіка Німеччина» у групах, що вивчають німецьку мову — німецький фільм «Good Bye, Lenin!» (2003 р.). Слід підкреслити, що такі перегляди формують позитивну психологічну атмосферу в групах, а також відчутно посилюють мотивацію слухачів до вивчення іноземної мови.

Таким чином, вивчення працівниками прокуратури європейських мов (зокрема, англійської та німецької) за допомогою новітніх методик дозволить прискорити процес європейської інтеграції нашої країни в частині взаємної гармонізації наших правоохоронних структур.

Література

1. Левіщенко М.С. Практичний досвід англомовних стажувань у Великій Британії / Марія Левіщенко // Викладання іноземних мов для працівників правоохоронних органів та сектору безпеки. Матеріали міжвузівського методичного семінару. — К.: НАПУ, 2017. — С. 51–52.

2. Маркелова А.А. Практичне застосування прийому mood weeks у процесі навчання англійської мови працівників органів прокуратури / Анастасія Маркелова // Викладання іноземних мов для працівників правоохоронних органів та сектору безпеки. Матеріали міжвузівського методичного семінару. — К.: НАПУ, 2017. — С. 53–54.

3. Нітенко О.В. Із практичного досвіду роботи відділу мовної підготовки Національної академії прокуратури України / Ольга Нітенко // Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. — К.: НАПУ, 2017. — С. 117–118.

4. Шум О.В. Метод гри під час навчання працівників органів прокуратури іноземним мовам / Ольга Шум // Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: збірник наукових праць / за заг. ред. А. Ґ. Ґудманяна, О. В. Ковтун. — К.: НАУ, 2017. — С. 430–434.

Приходько Н.Г.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СТРАТЕГІЇ АВТОНОМІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. *У статті розглянуто сутність терміна «стратегії навчання», надано його визначення. Подано класифікацію навчальних стратегій та проаналізовано їхню роль в автономному навчанні іноземної мови.*

Ключові слова: *навчальні стратегії, навчання впродовж усього життя, автономне навчання іноземної мови.*

Abstract. *The article examines the essence of term «learning strategies», their definition and classification are considered. The role of learning strategies in the autonomous foreign language learning is analyzed.*

Key words: *learning strategies, lifelong learning, autonomous foreign language learning.*

Прогресуюча глобалізація, зміни на ринку праці, пов'язані зі зростаючою професійною мобільністю, появою нових інформаційно-комунікаційних технологій, призвели до необхідності навчання впродовж усього життя (lebenslanges Lernen). Воно передбачає набуття ключової компетентності «уміння вчитися», прагнення до самоосвіти, особистого й професійного розвитку.

Однією з головних цілей вищої освіти є надання студентам навчальних стратегій, які дозволяють ефективно регулювати навчальну діяльність для досягнення найкращих результатів. Вони є важливою вимогою і невід'ємною частиною автономного навчання, основні принципи якого полягають у вмінні студентів планувати, визначати певні навчальні цілі, контролювати й аналізувати свій власний процес учіння, брати на себе відповідальність за його результати. Як твердить китайське прислів'я: «Вчителі лише відкривають двері — увійти потрібно самому».

Викладачу у цьому процесі належить важлива роль порадника, координатора, розробника навчального матеріалу, оцінювача. Він має формувати та тренувати необхідні стратегії, що мотивують студента до автономного навчання як запоруки усвідомленого й відповідального ставлення до набуття знань. Психолог Ф. Вейнерт стверджував, що успішне навчання — це таке, коли під час заняття

більше вивчають, ніж навчають. Головне завдання сучасного викладача — зкоординувати роботу студента на продуктивний процес здобуття знань найбільш ефективними засобами. Необхідним є навчити студентів вчитися, створити клімат співробітництва, взаємоповаги, взаємомоги та підтримки. Викладач має бути здатним моделювати процес навчання, постійно спрямовувати його у потрібному напрямі, мотивуючи студентів до використання необхідних навчальних стратегій.

Метою статті є визначення поняття «стратегії навчання», розгляд особливостей їхньої класифікації та аналіз ролі в автономному навчанні іноземної мови.

Можна констатувати значний практичний і теоретичний інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців до теми стратегій навчання як у минулому столітті, так і в наш час. Першим дослідженням в цьому напрямі стала праця А. Картона «The Method of Inference in Foreign Language Study» 1966 року. Пізніше Н. Найман та інші автори доповнили список навчальних стратегій, які є необхідними для продуктивного вивчення іноземної мови. У 70-х роках XX століття до цього питання звернулися чеські вчені.

Серед численних зарубіжних та вітчизняних науковців, які присвятили свої доробки цій важливій проблемі, слід назвати Н. Андерсона, М. Вендта, Й. Рубіна, А. Вендена, Дж. Гріна, Е. Коена, Р. Оксфорд, Дж. О'Меллі, А. Шамо, Р. Гарнера, П. Гу, Ш. Деррі, Р. Меєра, Д. Мерфі, Дж. Нісбет, А. Сімсека, К. Уейнштейн, Дж. Шаксміт, П. Біммеля, Й. Ломрпшер, Г. Каспер, К. Влчкову, Т. Олійник, Н. Бражник, О. Любашенко, В. Янікову, Н. Білоножко, І. Семенишина, А. Петровського, Г. Китайгородську.

На думку дослідників, для досягнення якісного результату по засвоєнню мовного матеріалу недостатньо спиратися тільки на внутрішні резерви студентів, їм необхідно оволодіти певними стратегіями, складовими процесу вивчення іноземної мови.

Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць, вченими не було надано єдиного вичерпного визначення цього феномена. К. Гріффітс зазначає, що всі існуючі тлумачення характеризують його з різних боків і таким чином взаємодоповнюються.

Так, К. Уейнштейн і Р. Меєр розглядають стратегії як поведінку й процеси мислення, які полегшують навчання. У своїх працях А. Сімсек визначає їх як індивідуальні підходи, які використовуються учнями та студентами для виконання навчальних завдань й удосконалення умінь і навичок. За К. Гріффітсом, навчальні стратегії є діями, що свідомо обираються тими, хто здобуває знання, для регулювання власної навчальної діяльності.

Й. Рубін та А. Венден визначають стратегії навчання як сукупність діяльностей, кроків, планів, натренованих дій, які запроваджують учні та студенти для полегшення здобуття, запам'ятовування, відтворення і використання інформації. К. Влчкова називає їх інтенціональною поведінкою і розмірковуванням, що впроваджуються під час навчання так, аби вони допомогли учням та студентам поліпшити розуміння, вивчення або запам'ятовування нової інформації. Згідно з теорією П. Біммеля стратегія навчання — це план дії студента

для досягнення певної мети. На думку Р. Оксфорд, це є специфічна діяльність, поведінка, техніки, які часто свідомо залучаються для поліпшення розуміння і використання іноземної мови. Інші науковці розуміють стратегії передовсім як знаряддя активної і саморегульованої участі в процесі засвоєння іноземної мови, необхідні для розвитку комунікаційної компетенції.

Вважаємо за доцільне наведення ще одного визначення, яке міститься в словнику методичних термінів і прикладної лінгвістики, і на нашу думку, підсумовує вищевикладене. **Навчальні стратегії** — це стратегії, які сприяють розвитку мовної системи учня через усвідомлення шляхів і планів організації ефективного процесу навчання.

Що стосується класифікації, більшість з науковців розподіляють їх на дві основні групи: прямі та непрямі навчальні стратегії.

Прямі стратегії — це стратегії, які впроваджуються при роботі безпосередньо з мовним матеріалом та маніпуляції з ним. До них належать ***стратегії запам'ятовування, когнітивні стратегії, комунікативні стратегії.***

Непрямі стратегії — це стратегії, які задіяні при плануванні, керуванні та оцінюванні навчального процесу, а також передбачають уміння й бажання отримати інформацію. Ними є ***метакогнітивні стратегії, афективні стратегії, соціальні стратегії.***

Розглянемо їх докладніше.

Стратегії ***запам'ятовування*** передбачають слухове та зорове сприйняття знайомого матеріалу, візуалізацію (за допомогою картинок, таблиць), побудова та презентація інтелект-карт (mind maps), написання нотаток, регулярне та заплановане повторення, використання карток з лексичними одиницями, виконання різного роду завдань до аудіювання тощо.

Когнітивні стратегії пов'язані з безпосереднім опрацюванням мовного матеріалу, тренуванням сформованих навичок: пошук ключових слів у тексті, побудова питань до його змісту, реферування тексту, вживання іншої мови для розуміння лексичних одиниць, конспектування, формулювання граматичних правил на основі прикладів, вибір друкованих та електронних джерел інформації тощо.

Комунікативні стратегії пов'язані з залученням певних мовних засобів: перефразування; формулювання гіпотез та їх перевірка на основі тексту або статті; складання плану до їхнього змісту; використання описів, синонімів; порівняння з іншими мовами, включаючи рідну; вживання інтернаціоналізмів; аналіз лексичних одиниць, словосполучень, висловів тощо.

Метакогнітивні стратегії спрямовані на самостійний контроль студентами навчального процесу, що включає його планування та організацію, постановку цілей, рефлексію, самооцінку, самоусвідомлення, самоконтроль, обговорення з викладачем або з одногрупниками власної участі в цьому процесі (позитивні/негативні моменти), постійний моніторинг питання: ***Wozu ist das nützlich?***, підбиття підсумків та врахування їх щодо наступного етапу навчання, враховуючи три основні питання: ***Was habe ich gelernt?, Wie habe ich gelernt?, Wie hat mir das gefallen?***

Афективні стратегії впроваджуються з метою релаксації або підвищення самодовіри для більш ефективного навчання. Вони допомагають контролювати власні відчуття: зменшення стресових ситуацій; позитивне самоналаштування; підвищення власної мотивації; порівняння своїх навчальних успіхів і досягнень із власними попередніми, а не з чужими; усвідомлення труднощів; застосування розслаблюючих технік для зниження відчуття тривоги; прослуховування заспокійливої музики тощо.

Соціальні стратегії передбачають: співпрацю у малих групах (**Gruppenarbeit**); парну роботу (**Paararbeit**); опрацювання завдань по станціях (**Lernstationen**); обмін інформацією, досвідом; обговорення спільних завдань; висловлювання прохань щодо поради до одногрупників або викладача; розвиток розуміння чужої культури тощо.

Результати багаточисельних досліджень засвідчують, що стратегії допомагають студентам звільнятися від опіки викладача, усвідомлювати себе суб'єктами навчальної діяльності, забезпечують здатність керувати процесом учіння, сприяють обізнаності щодо власних індивідуальних особливостей, дозволяють мати значно більший успіх у навчанні та досягати найкращих результатів у найкоротший термін.

Низка навчальних стратегій може успішно використовуватися як одночасно, так і послідовно, залежно від навчальної ситуації та доцільності, як під час аудиторних занять, так і при виконанні домашнього завдання та самостійної роботи. Це мотивує студентів до активного, самоусвідомленого процесу учіння, який стає для них більш привабливим та цікавим, що є надзвичайно продуктивним в опануванні іноземної мови.

Але студенти не завжди усвідомлюють ефективність і доцільність свідомого запровадження навчальних стратегій у процесі автономного навчання. Тому роль викладача полягає саме у формуванні та розвитку навчальних стратегій, постійному заохоченні до широкого запровадження з метою досягнення студентами особистісної активності, систематичності й наполегливості на шляху до набуття необхідної комунікативної компетенції.

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що навчальні стратегії є одним з основних чинників автономії навчання іноземної мови, важливим інструментом для координування та оптимізації цього процесу. Їхнє формування та регулярний тренінг заохочують студентів до незалежності та самостійності як суб'єктів навчальної діяльності, дають можливість отримати практичний досвід, проявити здатність мислити та аналізувати, дійти самостійних висновків. Підвищуючи мотивацію й активізуючи інтерес до процесу набуття знань вони сприяють головній меті навчання іноземної мови — формуванню комунікативної компетенції та можуть успішно залучатися в безперервній освіті, яка є глобальним викликом сьогодення.

Література

1. Семенишин І.Є. Навчальні стратегії у вивченні англійської мови як методична проблема // Наукові записки. Серія: Педагогіка, 2011. — №2.

2. Петровський А.В. До деяких питань активізації навчальної діяльності / А. В. Петровський, Г. А. Китайгородська // Методи інтенсивного навчання іноземним мовам. — К., 1999.

3. Richards Ed.J.C., Platt J., Platt H. Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics / — Edinburgh: Longman, Edinburgh Gate, Harlow, Essex, 1999.

4. Bimmel P. Lernstrategin im Deutschunterricht In: Fremdsprache Deutsch. Nr.1.

5. Lompscher J. Lernstrategien: Zugänge auf der Reflexions-und Handlungsebene. In LLF-Berichte (Bd.9). Potsdam: Universität Potsdam, Fachdidaktische Überlegungen. Schneider Verlag Hohengehren: Baltmannsweiler 2002.

6. Smasal M. Lernstrategien im Fremdsprachenunterricht. Ein Workshop für die fächerübergreifende Aus- und Weiterbildung von Fremdsprachenlehrkräften, 2010.

Сажко Л.А.
кандидат педагогічних наук, професор
професор кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
Слободзян Р.Д.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ГОВОРІННІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ ЯК ДРУГОЮ ІНОЗЕМНОЮ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. *У статті йдеться про формування у майбутніх економістів професійно спрямованої комунікативної компетентності. Особлива увага приділяється професійно спрямованому говорінню німецькою мовою як другою іноземною. Підкреслюється роль сучасних технологій навчання у вирішенні зазначених завдань.*

Ключові слова: *професійно спрямована іншомовна комунікативна компетентність, друга іноземна мова, сучасні технології навчання.*

Abstract. *This article deals with the problem of foreign language communicative competence development by economic speciality students, the aims of speaking skills teaching are making more precise. Such modern technologies of foreign languages teaching as learning in interaction, project method, games activity, case-study and other are analyzed.*

Key words: *foreign communicative competence, teaching aims, learning technologies, learning in interaction, project method, games activity, case-study.*

Постановка проблеми. Процес глобалізації, який охопив усі сфери життя світового співтовариства, передбачає також зближення та навіть злиття культур різних країн. Змінам, які відбуваються в результаті цього процесу, неможливо протистояти. У зв'язку з цим індивіда необхідно готувати до майбутньої діяльності у глобалізованому суспільстві ще у молоді роки. Усе більш актуальним постає питання формування полікультурної багатомовної особистості. Становлення такої особистості відбувається при здобутті освіти, яка, за вимогами

сьогодення, має бути безперервною. Особлива роль у цьому процесі відводиться періоду навчання у вищих навчальних закладах (ВНЗ), адже саме у цей час індивід опановує фаховими компетентностями, одним із невід'ємних компонентів якої є іншомовна комунікативна компетентність (ІКК). Набуття зазначеної компетентності як з першої іноземної мови (ІМ1), так і з другої (ІМ2) є особливо актуальним для майбутніх економістів, від ефективної діяльності яких на різних рівнях залежить розвиток нашої країни та її імідж у світовому просторі.

Аналіз досліджень та публікацій. У світлі окресленої проблеми оволодіння майбутніми економістами ІМ2 набуває особливого значення, адже сучасний фахівець цієї сфери має бути обізнаним з системою господарювання різних країн. Відповідній підготовці сприятиме професійно спрямоване навчання ІМ2. У цьому зв'язку важливо зауважити, що кількість годин для вивчення ІМ2 є значно меншою у порівнянні з ІМ1. Вирішення зазначеної проблеми стає реальним завдяки реалізації таких напрямків освіти як: особистісна орієнтація освіти; постійне підвищення її якості та оновлення змісту; запровадження сучасних освітніх технологій; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів [6].

Питання професійно спрямованого навчання ІМ досліджується багатьма науковцями, ними розглядаються різні аспекти даної проблеми (Л. Бондар, Н. Волкова, О. Тарнопольский, І. Корейба, І. Федорова, І. Чірва та ін). Необхідно зауважити, що останнім часом велика увага приділяється підвищенню ефективності процесу оволодіння ІКК майбутніми фахівцями, особливо на основі сучасних освітніх технологій (Е. Арванітопуло, О. Бігич, Н. Гальскова, Б. Гершунський, Т. Голубєва, І. Дичківська, Л. Зєня, Т. Капітонова, Н. Козлова, М. Колкова, Н. Коряковцева, Л. Морська, О. Ярошенко та ін.). Однак організація професійно орієнтованого навчання з ІМ2 майбутніх економістів з використанням таких технологій ще потребує детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблеми формування у майбутніх економістів професійно спрямованої компетентності у говорінні німецькою мовою як другою іноземною з використанням сучасних освітніх технологій.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо питання організації процесу навчання говоріння другою ІМ з використанням сучасних технологій. Необхідно зауважити, що саме завдяки цим технологіям створюються умови для здійснення кожним студентом міжкультурного спілкування, для реалізації професійного та особистісного спрямування навчання [1, 2, 3, 4, 7, 9]. На нашу думку, до таких технологій можна віднести: *навчання у співпраці, метод проектів, ігрову діяльність, проблемне навчання, кейс-метод, портфоліо та інформаційно-комунікаційні технології.* Нагадаємо, як визначається науковцями поняття «технології навчання». Дослідники цього питання називають технології навчання сукупністю прийомів, дій учнів/студентів, які виконуються у певній послідовності та допомагають реалізувати той чи інший метод навчання, або навіть більш широко — сукупність методів навчання, які забезпечують реалізацію певного підходу до навчання [7]. Зробимо короткий огляд зазначених технологій.

Навчання у співпраці. Навчання у співпраці окреслюється науковцями як найбільш успішна альтернатива традиційним методам [7]. Саме таке навчання допомагає реалізувати особистісно-орієнтований підхід у процесі опанування ІМ. Метою технології навчання у співпраці є оволодіння навичками та вміннями кожним студентом на тому рівні, який відповідає його індивідуальним здібностям, формування комунікативних умінь, які забезпечують кожному можливість здійснювати іншомовне спілкування на відповідному рівні. Ця мета досягається завдяки основній ідеї навчання у співпраці — навчання у колективі, виконання особистого завдання, працюючи в групі на спільний результат, який залежить від внеску кожного. Назвемо найбільш поширені форми, в яких здійснюється навчання за цією технологією: *«Навчання в команді»*, *«Ажурна пилка»*, *«Навчаємось разом»*, *«Дослідницька діяльність»*. Реалізації культурних практик кожного студента за умови використання цих форм в навчанні ІМіК сприяють:

- взаємозалежність членів групи при виконання завдань;
- відповідальність кожного члена групи як за свої власні навчальні досягнення, так і за досягнення інших;
- здійснення спільної навчально-пізнавальної, творчої діяльності в групі;
- соціалізація в процесі виконання діяльності в групі;
- оцінювання роботи всієї групи.

Наступною технологією визначений *«Метод проектів»*, яка набула широкого розповсюдження в практиці формування ІКК. Існує ряд наукових досліджень, у яких підтверджена ефективність використання цієї технології [1, 4, 7]. Звернімось до визначення поняття «метод проектів». Науковець Є. Полат називає цю технологію дослідницькою, пошуковою діяльністю, яка передбачає не лише досягнення певного результату, але й організацію процесу досягнення цього результату. Як зазначають фахівці у сфері методики навчання ІМ, проект є самостійною роботою, у якій мовленнєве спілкування органічно поєднується з емоційно-інтелектуальним контекстом іншої діяльності (гри, анкетування, випуску журналу тощо). Під час роботи над проектом учні/студенти активно взаємодіють один з одним, здійснюють творчий пошук із особистісно значущої проблеми. Така діяльність вимагає від них самостійного переносу знань, навичок та вмінь в новий контекст. Таким чином у студентів/учнів розвивається творча компетентність, яка пов’язана із інтелектуальними здібностями. Виконуючи творчі завдання, кожен має можливість проявити власну ініціативу, фантазію, креативність, активність та самостійність у вирішенні проблеми, що є важливим для формування ІКК як з першої ІМ, так і з другої.

Актуальним також залишається використання ігрових видів роботи на заняттях з ІМ. *«Ігрова діяльність»* визначається в методиці викладання ІМ як одна із сучасних технологій навчання. Хоча викладачам прийоми цієї діяльності давно відомі, своєї привабливості та актуальності вона не лише не втрачає, а навпаки, розширює можливості удосконалення процесу оволодіння ІКК не лише учнями, але й студентами. Використання ігрових елементів сприяє створенню сприятливого психологічного клімату на занятті, наближає процес навчання до

реальних умов спілкування, допомагає учням/студентам розкрити свій інтелектуальний потенціал. Адже гра, як складна та захоплююча діяльність, вимагає великої концентрації уваги, тренує пам'ять, розвиває мислення та мовлення, сприяє процесу соціалізації особистості. Гра завжди передбачає певне напруження емоційних та розумових дій, вміння прийняти рішення, загострює мисленнєву діяльність, наповнює процес навчання більш глибоким змістом. Значення використання гри в навчальному процесі важко переоцінити завдяки таким її якостям:

- гра активізує пізнавальну діяльність кожного, є ефективним засобом управління навчальним процесом;
- навчання у грі здійснюється завдяки особистій діяльності, при цьому засвоюється до 90% інформації;
- гра дає можливість вибору, самовираження, саморозвитку;
- гра має певний результат та стимулює до досягнення цілей та усвідомлення шляхів досягнення цих цілей;
- процес навчання набуває особистісного значення для кожного студента;
- гра займає особливе місце в системі активного навчання: вона є одночасно і методом. і формою організації навчального процесу [3, с. 13].

Отже, ми можемо дійти висновку, що ігрова діяльність сприяє комунікативній спрямованості навчального процесу, активізації мисленнєвих дій учнів/студентів при опануванні ІМ як засобом міжкультурного спілкування, підвищенню мотивації учіння, індивідуалізації навчання.

Звернімось до наступної технології — *«Проблемне навчання»*. У методичній літературі проблемне навчання визначається як спосіб організації навчального процесу, за яким передбачено створення проблемних ситуацій, що потребують самостійної роботи учнів або студентів для їх вирішення [10]. Важливим компонентом проблемного навчання є проблемна ситуація, яка визначається як сукупність умов, які стимулюють студентів до здійснення мовленнєвих дій задля вирішення визначеного завдання. Проблемна ситуація стимулює мовленнєву діяльність, збільшує її обсяг, сприяє різноманітності форм висловлювання, а також сприяє міцності мовленнєвих навичок та умінь, які формуються.

Проблемна ситуація включає в себе три основних компоненти: 1) потребу у нових знаннях чи способі дії; 2) нові знання, які необхідно здобути; 3) знання, навички та вміння, здобуті та сформовані у попередньому курсі навчання, та інтелектуальні можливості. За складністю визначають такі проблемні ситуації: студенти отримують всю отримують необхідну інформацію; студенти отримують не всю інформацію, необхідно здійснити додатковий аналіз, зібрати додатковий матеріал самостійно; студентам надається мінімальний обсяг інформації, окрім збору додаткової інформації для вирішення завдання від студентів вимагається професійне мислення [5]. Таким чином, проблемне навчання сприятиме розвитку навчально-творчої діяльності студентів.

Поширення набув також *«Кейс-метод»*, сутність якого полягає в тому, що студенти отримують папку (або кейс) з навчальними матеріалами для їх опрацювання. Цій діяльності передує певне завдання, окреслення проблеми,

вирішення якої можливе за умови вивчення наданих матеріалів та самостійного пошуку необхідної інформації за різними джерелами. Впровадження цієї технології у навчальний процес з формування професійно спрямованої ІКК сприяє активізації мовленнєвої діяльності студентів, забезпечує різноманітність форм взаємодії учасників іншомовного спілкування.

Необхідно звернути увагу на специфіку організації навчання за кейс-методом, яка має, за визначенням учених, таку структуру:

- *організаційний етап*: пояснення викладача про характер роботи над матеріалами кейсу; окреслення проблеми, вирішення якої уможливлює вивчення відповідних матеріалів;
- *основний етап*: детальне ознайомлення студентів із матеріалами кейсу, також самостійний пошук додаткової інформації до визначеної теми; формування та формулювання власних думок щодо вирішення проблеми; підготовка презентацій аналізу проблеми та пропозицій її вирішення;
- *завершальний етап*: презентації учасників навчальної групи, обговорення проблеми, визначення найкращого шляху вирішення проблеми; коментар викладача та оцінювання роботи студентів [11].

Серед сучасних технологій навчання яє визначають також *«Портфоліо»*. У педагогічній літературі «Портфоліо» розглядається як інструмент самооцінки власної пізнавальної, творчої праці, рефлексії його власної діяльності, як комплект документів, самостійних робіт, як спосіб фіксування, накопичення та ранжування індивідуальних об'єктивних успіхів [2, 7].

Розрізняють *дві групи* різновидів портфоліо: *портфоліо зовнішніх досягнень* та *портфоліо особистісного розвитку*. До *портфоліо зовнішніх досягнень* відносяться: *портфоліо документів* (папка із інформацією про успішність навчальної та пізнавальної діяльності), *портфоліо творчих робіт* (містить виконані реферати, конкурсні роботи, твори, авторські матеріали, які супроводжуються коментарем автора) та *рейтингове портфоліо* (колекція контрольних робіт та діагностичних зрізів з навчальних предметів, рейтингова таблиця для фіксації досягнень). *Портфоліо особистісного розвитку* являє собою набір соціально значущих характеристик, якостей, зміна яких досліджується в динаміці розвитку та становлення кожного учня як особистості. Призначенням цього портфоліо є пізнання своїх особистісних якостей з метою їх удосконалення в певному напрямку, з метою корекції та планування власних досягнень [2].

На практиці вищезазначені технології можуть успішно поєднуватись, що сприятиме підвищенню ефективності формування ІКК студентів і, зокрема, професійно спрямованої компетентності у говорінні. Наведемо приклад використання таких технологій, як «кейс-метод», «проблемне навчання» та «рольова гра» в процесі навчання майбутніх економістів говоріння німецькою мовою як ІМ2 за темою «Steuern».

Організаційний етап. Викладач окреслює проблему, пропонує матеріали для опрацювання зазначеної теми (тексти, посилання на інтернет-сторінки для самостійного пошуку), визначає підгрупи для роботи (або індивідуальна робота),

також пропонує укласти сінквейн, який надалі стає вербальною опорою для обговорення.

Сінквейн — це п’ятирядкова віршована форма, яка складається з п’яти неримованих рядків, що описують предмет, подію, явище тощо. 1 рядок — тема сінквейну, містить одне слово (зазвичай іменник чи займенник), яке позначає предмет мовлення; 2 рядок — два слова (прикметники або дієприкметники), які описують ознаки чи властивості визначеного предмета; 3 рядок — містить три слова (дієслова чи дієприкметники), які характеризують дії предмета; 4 рядок — фраза з чотирьох слів, яка являє собою ставлення автора сінквейну до описуваного предмету: 5 рядок — слово-резюме, що характеризує сутність предмета або явища [8]. Приклад сінквейну до теми «Steuern»:

1) Steuern.
2) Direkte, indirekte.
3) Zahlen, belasten, hinterziehen.
4) Direkte Steuern belasten den Steuerpflichtigen.
5) Die Steuerlast.

Основний етап. На цьому етапі студенти пропонують шляхи вирішення зазначеної проблеми, використовуючи опрацьований навчальний матеріал (як мовний, так і мовленнєвий), спираючись також на сінквейн.

Завершальний етап. Аналіз презентацій учасників навчальної групи; обговорення проблеми, визначення найкращого шляху її вирішення; коментар викладача та оцінювання роботи студентів.

Наведений приклад демонструє можливості використання кейс-методу для формування професійно спрямованої ІКК студентів, розвитку умінь здійснювати самостійний пошук необхідної інформації з різних джерел та проводити її аналіз, робити необхідні висновки та використовувати у подальшій практичній діяльності.

Висновки. Дослідження проблеми удосконалення процесу формування професійно спрямованої ІКК майбутніх економістів як з першої, так і з другої ІМ дали змогу дійти висновку, що саме використання сучасних технологій сприятиме підвищенню ефективності навчання. Подальші розвідки присвятимо питанню розвитку іншомовної компетентності студентів у писемному мовленні.

Література

1. Арванітопуло Е.Г. Навчальні проекти з іноземної мови для учнів старшої школи // Іноземні мови. — 2007. — №1. — С. 14–18.

2. Зєня Л.Я. Навчання іноземних мов у старшій профільній школі: Лекційно-практичний курс: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. — Горлівка: Видавництво ГДПІІМ, 2008. — 340 с.

3. Конышева А.В. Игровой метод в обучении иностранному языку. — СПб.: КАРО, Мн.: Издательство «Четыре четверти», 2006. — 192 с.

4. Копылова В.В. Методика проектной работы на уроках английского языка: Методическое пособие. — 2-е изд., стереотип. — М.: Дрофа, 2004. — 96 с.

5. Кузнецов И.Н. Настольная книга преподавателя / Авт.-сост. И. Н. Кузнецов. — Мн.: «Соврем. слово», 2005. — 544 с.

6. Національна доктрина розвитку освіти. — [Електронний ресурс] Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/!_doc.2nsf/link1/U347_02.html

7. Новые педагогические технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, В. М. Моисеева, А. Е. Петров; Под ред. Е. С. Полат. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 272 с.

8. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах: Колективна монографія / С. Ю. Ніколаєва, Г. Є. Борецька, Н. В. Майєр, О. М. Устименко, В. В. Черниш та ін.; [за ред. С. Ю. Ніколаєвої]. — К.: Ленвіт, 2015. — 444 с.

9. Фокина К.В. Методика преподавания иностранного языка: конспект лекций / К. В. Фокина, Л. Н. Тернова, Н. В. Костычева. — М.: Издательство Юрайт, Высшее образование. — 158 с. — (Хочу все сдать!)

10. Щукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь. — М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. — 746 с.

11. Щукин А.Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке. Учебное пособие. — М.: Издательство Икар, 2011. — 454 с.

Сапожникова О.М.
старший викладач
кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Анотація. *У статті представлено аналіз можливостей використання технології колективної розумової діяльності під час іншомовної професійної підготовки. У статті розглядається проблема застосування методів творчого вирішення проблем як реального шляху до істинної співпраці викладачів та студентів, що уможливлює актуалізацію інтелектуально-психологічного потенціалу особистості в освітніх цілях. Детально розкривається сутність понять «колективна розумова діяльність», «методи творчого вирішення проблем».*

Ключові слова: *іншомовне навчання, технологія колективної розумової діяльності, методи творчого вирішення проблем, мозковий штурм, синектика.*

Abstract. *The analysis of the possibilities of using the technology of collective thinking activity as innovative technology in the foreign language training is presented in the article. The problem of application of the methods of creative problem solving is examined as the real way to the veritable collaboration of teachers and students, that does possible actualization of intellectually — psychological potential of personality in educational aims. The essence of the concepts of «technology of collective thinking activity», «methods of creative problem solving» is detailed.*

Key words: *foreign language training, technology of collective thinking activity, methods of creative problem solving, brainstorming, sinectics.*

Постановка проблеми. Сучасний викладач повинен своєчасно реагувати на виклики суспільства, ефективно трансформувати передовий педагогічний досвід у власну практичну діяльність, обирати дієві засоби і шляхи до прогнозованих результатів.

Головним завданням викладача є навчання студентів діяльності. Викладач організовує взаємодію студентів у пізнавальному процесі, свідомо створюючи при цьому таку соціальну інфраструктуру, яка викликає в них необхідність діяти за нормами суспільних стосунків, де кожен має право висловлювати будь-яку точку зору, відстоювати її переконливою аргументацією, і водночас повинен терпимо ставитись до іншої думки, вилучати з неї раціональне, нести особисту відповідальність за довірену йому частину спільної справи [5]. Розвиток мислення та активізацію розумової діяльності студентів допомагає забезпечити технологія колективної розумової діяльності. Застосування технології дозволяє розвинути пізнавальні здібності студентів, підвищує їхню здатність до спільної діяльності, вчить усвідомлювати життєві явища і процеси та відповідально обирати правильне рішення в різноманітних ситуаціях. Технологія колективної розумової діяльності детально описана дослідниками К. Вазиною, Д. Лєвітасом та іншими і визначається як «безперервний процес управління розвитком потреб, здібностей тих, хто навчається» [1]. Проте питання створення умов для успішного впровадження технології на заняттях з іноземної мови потребує додаткового дослідження.

Актуальність дослідження зумовлена також постійним розвитком інноваційних процесів на всіх етапах навчання та оновленням змісту концепції сучасної мовної підготовки.

Основний матеріал. Технологія колективної розумової діяльності складається з системи проблемних ситуацій, кожна з яких містить в собі введення у проблемну ситуацію, роботу у творчих мікрогрупах з вирішення проблеми, презентацію способу вирішення проблеми мікрогрупами, загальне обговорення, захист позицій і рефлексію [3].

На заняттях з іноземної мови технологія колективної розумової діяльності ефективно реалізується за допомогою таких методів творчого вирішення проблем як мозкова атака, синектичний метод тощо.

Мозковий штурм метод короткочасної некритичної генерації ідей для їх подальшого обговорення і вибору найкращого способу вирішення проблеми [2]. На попередньому етапі відбувається постановка проблеми з її чітким формулюванням та створення робочих груп. Формулювання проблеми полягає в інформуванні учасників про порядок роботи і роз’ясненні суті проблеми. Для проведення мозкової атаки обирається ведучий мозкового штурму й створюються дві групи: генератори ідей і критики-аналітики. До першої групи входять учасники, які пропонують нові варіанти вирішення завдання, до другої — члени комісії, які обробляють запропоновані варіанти. У ці групи слід відбирати людей, які мають певні якості. Генератори ідей повинні мати широкий кругозір, а також здатність відходити від нав’язливих ідей. Генераторові ідей має бути притаманна віра в те, що кращі ідеї ще попереду, оптимізм; неприпустимо включати в групу

генераторів природжених скептиків і критиканів. До завдань генераторів належать висування великої кількості ідей за широким спектром тем, заснованих на нових принципах, перенесення ідей із різних галузей, використання яскравих несподіваних аналогій, а також ідей, висунутих раніше іншим генератором. Мозковий штурм дозволяє зібрати спонтанні пропозиції щодо вирішення проблеми. Учасники не повинні бути чим-небудь обтяжені. Головне — кількість ідей. Не можна робити ніяких обмежень, радо приймаються як логічні, так і абсурдні ідеї. Студентам заборонено критикувати чи позитивно оцінювати висловлювані ідеї, тому що оцінювання відволікає від основного завдання і збиває творчий настрій. Незвичайні й навіть абсурдні ідеї уважно вислуховуються. Учасники намагаються комбінувати й поліпшувати будь-які ідеї. Усі ідеї фіксуються на дошці. Заключний етап — групування, відбір і оцінювання доцільних ідей формування на їх основі варіантів рішень, презентація результатів. Визначаються найцінніші ідеї та підбивається остаточний підсумок мозкового штурму. На цьому етапі, на відміну від другого, оцінювання не обмежується, а навпаки, вітається. Методи аналізу й оцінювання ідей можуть бути дуже різними. Успішність цього етапу прямо залежить від того, наскільки учасники розуміють критерії відбору й оцінювання ідей.

Зоною оптимального використання мозкового штурму є завдання, коли студенти ще не мають глибоких знань про об’єкт дослідження й необхідно визначити напрямки розв’язання проблеми, а також «зворотні» завдання («зворотний» мозковий штурм): як погіршити товар, процес, послугу. Вирішуються ці завдання для того, щоб після зворотного мозкового штурму знайти «зайві ланки» і виключити з процесів непотрібні або шкідливі процедури.

Головним завданням критика-аналітика є виявлення раціонального зерна в кожній запропонованій до аналізу ідеї. Аналітик повинен розуміти специфіку проблеми (завдання), мати здатність до узагальнення. Йому мають бути притаманні оптимізм і віра в те, що краща ідея — це та, котра аналізується саме зараз. Гарні аналітики можуть виявити нові принципи розв’язання завдання після класифікації принципів, висунутих генераторами. Дуже часто найцінніше в мозковому штурмі — новий напрямок пошуку, а не конкретне рішення.

Одним з методів організації творчого мислення й стимуляції уяви на заняттях з іноземної мови є метод синектики, сутність якого полягає в тому, щоб порівняти об’єкт проблеми з аналогічними в інших сферах і таким чином знайти рішення за аналогією.

Метод «синектика» базується на мисленні групи експертів з орієнтацією на аналогії. Після встановлення і сформулювання проблеми група експертів намагається вияснити, яким чином подібні проблеми вирішуються в інших галузях (наприклад, якщо мова йде про певну економічну теорію, то можна спробувати знайти аналогії в світі рослин і тварин тощо). Потім, використовуючи виявлені аналогії і принципи вирішення подібних проблем, експерти намагаються розв’язати конкретну задачу, яка стоїть перед ними.

Вважається, що сила рішень, вироблюваних групою, є функцією наявних в учасників різноманітності знань, досвіду, емоційних особливостей, тому

важливим критерієм для відбору членів групи є емоційний тип [4]. Члени синектичної групи повинні характеризуватися емоційною зрілістю, здатністю до узагальнення та продукування оригінальних ідей і перебувати у нормальних особистих відносинах. У процесі роботи кожен член групи повинен сприймати процес, як змагання і пропонувати задуману ідею у своїй інтерпретації. Незгоди, які виникають під час обговорення, слід, наскільки це можливо, пом'якшувати.

Головне в методі «синектика» — це використання знань і досвіду кожного члена групи для визначення ідей і можливих шляхів їх реалізації.

На першому етапі синектори формулюють і уточнюють проблему. Особливістю цього етапу є те, що, як правило, ніхто із учасників сесії, крім викладача, не посвячений у конкретні умови задачі. Вважається, що передчасне конкретне формулювання задачі ускладнює абстрагування, не дає можливості вийти із звичайного ходу мислення.

На другому етапі студенти розглядають можливість перетворити незнайому і незвичну проблему на ряд більш звичних задач. Кожен учасник повинен знайти і сформулювати одну з цілей поставленої проблеми. На цьому етапі проблеми діляться на підпроблеми. Повторне формулювання проблеми потрібно для того, щоб всі учасники виходили з однакового розуміння суті вирішуваної проблеми.

На третьому етапі ведеться генерування ідей, починається «екскурсія» по різним галузям техніки, живої природи, психології тощо для виявлення того, як аналогічні проблеми розв'язуються в задачах, далеких від поставленої проблеми. Далі проводиться критична оцінка ідей експертами.

Використання аналогії за синектичним методом на заняттях з іноземної мови виявилось надзвичайно ефективним інструментом пошуку нових рішень з особливо важливих проблем. Група ділиться на мікрогрупи по 3–4 особи, які намагаються впродовж 5–7 хвилин знайти символічні аналогії метафори до одного з предметів(наприклад, книжка, дошка, годинник, телефон).

Створення прямої аналогії допомагає знайти відповідності для вирішення проблеми в іншій області на основі генерування варіантів. Ведучий задає галузь (природа, техніка, історія, економіка, соціум, мистецтво, спорт або музика). Учасники шукають відповіді на питання: «Як у розглянутій області вирішена досліджувана проблема?» Відповіді узагальнюються і відбувається вибір найбільш вдалого з них. Подальше створення особистої аналогії дозволяє учасникам вжитися в проблемний предмет, щоб відповісти на питання: «Що я відчуваю або як я дію, будучи...?» З напрацьованих варіантів відбирається найбільш вдалий. Створення символічної аналогії (виходячи з обраного на попередньому етапі пропозиції) спонукає шукати незвичайні порівняння з формами, образами або звуками. На цьому етапі важливо «ущільнити відчуття», тому допускаються і парадоксальні порівняння, як, наприклад, «стрімка повільність», «миттєва вічність» тощо. І в цьому випадку проводиться вибір найбільш вдалого варіанту вирішення проблеми. Аналізуючи аналогії, студенти фіксують ознаки і функціональні принципи обраних аналогій і визначають відмінні характеристики. Далі список ознак проектується на вихідну проблему: «Що означають ці ознаки в контексті проблеми?» Учасники повинні повернутися

до постановки питання і знайти прийнятні ідеї, домовившись між собою. Формулювання варіантів рішення відбувається з урахуванням всіх ідей. Їх кількість не має значення — вирішальним є здатність учасників виробити ідеї, які можна піддати подальшій розробці, тому що саме це і є мета синектичного сеансу.

Висновки. У режимі колективної розумової діяльності всі учасники пов'язані один з одним спільним пізнавальним інтересом. Колектив стає механізмом розвитку особистості. Успіх спільного пошуку визначається інтелектуальними, організаторськими, моральними зусиллями кожного. З першого заняття, в активному процесі взаємодії викладач прагне виявити як для себе, так і для кожного студента реальні можливості його особистості.

Методи організації колективної розумової діяльності вчать студентів аналізувати ситуацію та причини явищ, творчому пошуку та оцінюванню дій, які будуть служити розв'язанню проблеми, що врешті решт призводить до вирощування внутрішніх цілей, формування способів діяльності, виробки індивідуальної та колективної позиції щодо проблеми. Учасники творчих груп вправляються в реалізації демократичних стосунків, їхні ролі можуть змінюватись.

Використання цієї технології на заняттях з іноземної мови допомагає розвинути аналітичне, логічне й асоціативне мислення студентів; передбачає творчу спільну діяльність суб'єктів учіння, сприяє розвитку креативного мислення та посиленню мотивації до вивчення іноземної мови. Водночас, слід зауважити, що можливості цієї технології виходять за межі мовної підготовки студентів і можуть використовуватись при навчанні студентів різного профілю.

Література

1. Вазина К.Я. Коллективная мыследеятельность — модель саморазвития человека / К. Я. Вазина. — М.: Педагогика, 1990. — 196 с.

2. Гончаров С.М. Креативні методи навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу: навч.-метод. посіб. / [С. М. Гончаров, Т. А. Костюкова, О. М. Губницька та ін.]; за заг. ред. проф. С. М. Гончарова. — Рівне: НУВГП, 2007. — 116 с.

3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник / І. М. Дичківська. — К.: Академвидав, 2004. — 352 с.

4. Інноваційні технології навчання від А до Я / упоряд. В. Волканова. — К.: Шкільний світ, 2011. — 96 с.

5. Левитес Д.Г. Практика обучения: образовательные технологии / Д. Г. Левитес. — М.: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. — 288 с.

Umarova N.I.
Faculty of Foreign Philology
National University of Uzbekistan

AUTHENTIC MATERIALS AND THEIR USAGE IN TEACHING ENGLISH

Abstract. *The article presents the usage of authentic materials in teaching English, advantages for teachers and students and its effectiveness in the classrooms.*

Key words: *authentic materials, appropriate material, effectiveness, speaking in English, unknown vocabulary, English-speaking environment.*

Up to the present moment, there have been a lot of researches on learning alternative approaches and methods in teaching English. Recently, using authentic materials has been accepted as the most effective and profitable way of teaching foreign languages. A lot of students are facing some problems and difficulties in the process of communication with native English speakers because of having learnt language from non-authentic materials. In the modern methods of teaching the foreign language the usage of authentic materials stands as the main criterion of the «right» resources that are utilized while developing the language proficiency.

Authentic Material is material used in the TEFL classroom which was originally created for native speakers of English. «The reason we use authentic material in class rather than material specifically written for learners is to provide more variety and authenticity to the lesson. It also allows to tailor the content of the lesson more specifically to your class needs and interests» [1, p. 78]. Using authentic materials is one of the mainstays of an imaginative and motivating higher level course, but rarely features at levels lower than intermediate. There are several reasons for this, primarily a kind of fear that students will panic faced with language that is largely unfamiliar. This is an unnecessary fear, as using the authentic materials can be rewarding and stimulating for both teachers and students. As you all know, the main difference between authentic and graded materials is that in the latter, the materials almost revolve around a particular structure that is presented to the students. For example, if the tense being presented is, say, «The Past Tense», every single speaker in the dialogs or even the texts given to the students are in that tense. It seems as if there were no other tense in the whole world. In reality, when talking about the past, for example, native speakers may use a wider variety of tenses, sometimes even the present tense.

Authentic materials, on the other hand, are real in the sense that they are not created for students as the target audience but for native speakers. The obvious advantage, of course, is that by using authentic materials as you present students with actual everyday language, just as it appears in real life. The main disadvantage of these materials of course, is that sometimes they are not teacher-friendly, and you may need to spend several hours reading or watching videos until you finally find what you need in order to use in your class. In addition, on mane occasions in a whole context or situation you may find just one instance of what you need to present your students with. This could be overcome if you provide students with several situations in which the pattern appears, but again, you need to have the time to research and gather the

appropriate materials. If time is no object to you, you may well spend some time doing this research and you will soon find out that there's myriads of information out there that is terrific for your classroom. However, if you have time constrains, as most teachers unfortunately do, a balanced approach may be the solution for you.

Authentic materials are the materials which are not specifically written for teaching. Teacher can even tell class to go over some authentic texts, videos, songs etc. and find similar constructions. Sometimes a combination of both approaches yields the best of both worlds. It is up to the teacher to decide what could be the best for the classrooms.

Authentic materials are used to recreate a natural atmosphere of another language. Authentic materials include books, newspapers, magazines, tutorials, leaflets, menus, maps, postcards, photographs, tickets, etc. Authentic materials are spoken or written materials not specially written for classroom use but taken from media or real life. As authentic materials contain difficult vocabulary and structure, they should not be used as the main means of teaching for beginning learners. The lack of vocabulary and grammar knowledge can demotivate, frustrate and discourage learners from learning. Thus, authentic materials have a noticeable contribution in language learning. The raise learners' interest, increase learning motivation, help to realize the relationship between the language that is learnt in the class and the language used in the foreign language environment. In fact, authentic material includes any example of language which was produced originally for native English speakers. Choosing the correct type of authentic material is important. Firstly, it must be of an appropriate level and complexity. For example, you could not give a beginners class the front page of the New York Times and ask them to analyze it. Likewise offering a company report to a class of airport staff learning English to deal with tourists would be inappropriate. Most teachers widened the definition to include videos, television programs and any other sources of language or anything that might stimulate language use. There are some people who think it is too hard to understand…they were not actually any authentic materials in most of the books. There are some other teachers stating that authentic materials are, in principle, materials which have not been adapted in any way. If they are still in principle the same but maybe have been shortened or one or two words changed, then they would say they were only semi-authentic.

The advantage of authentic materials is that they give higher-level students exposure to unregulated native-speaker language — the language as it is actually used by native speakers communicating with other native speakers. They are as keys in receptive skills and learning convention — «authentic listening» to speakers, ideally on video, in particular. But we don't necessarily see authentic materials as a model for productive skills. Authentic materials — a contract or an email — are often a starting point for advanced students to discuss how to communicate most effectively. They will stumble over a phrase or expression and want to discuss the meaning and related intentions and connotations. The authenticity of the materials makes them authoritative. There are a number of advantages for using authentic materials in the language classroom. Learners are exposed to «real» language in context, which helps learners to develop a broader language base. According to Widowson, «it has been traditionally

supposed that the language presented to learners should be simplified in some way for easy access and acquisition. Nowadays there are recommendations that the language presented should be authentic» [2, p. 4]. Exposure to authentic materials helps language learners to keep informed about what is happening in the world. These materials also help learners to understand that there is a community of language users who use the language outside of the classroom, which promotes language learning and helps to introduce the learners to the target culture.

«Authentic materials are different to the usual formal learning materials in that they may be more relevant, visually stimulating and target different learning styles» [3, p. 4]. As a result these materials can make lessons more interesting, motivating and memorable for learners. They can be used to develop a range of language skills and strategies, including vocabulary and grammar, speaking, reading, writing, listening and critical thinking skills. One of the greatest advantages of authentic materials is that they are relatively inexpensive and readily available.

When people first think of authentic materials they usually assume that it's talking about newspaper and magazine articles. However, the term can also encompass such things as songs, web pages, radio and TV broadcasts, films, leaflets, flyers, projects, indeed anything written in the target language and used unedited in the classroom as mentioned many times above. These materials used, will of course, depend on the «usual» factors:

Topic Skills

Target Language Area Students' needs and interests

It's no good trying to get your students fascinated by a text on the latest art movie if they are all fans of action films. A text, written or recorded, is likely to be too hard, even, in some cases, for advanced students. The trick, regardless of the text used, is not to edit and grade the text, but to grade the task according to your students' abilities. This is for three reasons: most importantly, it reflects the kind of situation the students may face in an English-speaking environment, it saves your time and energy more of an added bonus than a reason and lastly it encourages and motivates your students when they can «conquer» a real text. The same text could be used in a variety of different ways. Let us take a tourist information leaflet. This kind of authentic material has the added advantage that it can be easily and swiftly ordered for free and in multiple copies from tourist boards and agencies. This also removes issues of copyright, which is a common problem of using authentic materials and should be checked depending on particular situation. Some countries allow a small number of copies to be made for educational purposes, but this can vary. With a little pre-teaching a low level class can use the leaflet to find out key information, «What is the telephone number for…?» or «When is…?» and so on. At higher levels the same texts could be used together with similar or related texts to form part of a research project. In this case, websites, posters and similar leaflets spring to mind.

Naturally certain texts will lend themselves more easily to certain levels. At lower levels some possibilities include leaflets, timetables, menus, short headline type reports, audio and video advertising, or short news broadcasts. The task should be simple and

relatively undemanding, and it is important to pre-teach key vocabulary so as to prevent panic.

At more intermediate levels this list could be expanded to include longer articles, four or five minute TV or radio news report, a higher quantity of shorter items, or even whole TV programs, if your copyright agreements allow it. Again pre-teaching is important, although your students should be able to deal with unknown vocabulary to some extend. At higher levels, it's a case of anything goes. At an advanced level students should have some tactics for dealing with new vocabulary without panicking, but it's still useful to have a few quick definitions to hand for some of the trickier stuff. As a key skill can be seen here is dealing with unknown language, in particular vocabulary. It is hard to cover this topic here, as there are several methods, although one which seems immediately appropriate is the skill of ignoring it, if they can complete the task without it. Especially with lower levels, it needs to be emphasized that students do not have to understand everything. I've found that students do not often believe you until you go through a few tasks with them. Teaching them this skill, and developing their confidence at coping with the unknown is an important element in their development as independent learners. As can been seen, using authentic materials is a relatively easy and convenient way of improving not only your students' general skills, but also their confidence in a real situation. This is only a brief introduction to the ideas involved, but some of these ideas could easily be expanded to form part of a motivating and effective course.

To sum up the advantages, we can feel that authentic materials:

• Help prepare learners for the «real» world of communication:

• Guide learners toward the language they need for their particular context:

• Motivate learners to communicate, because they help make communication «real».

Used thoughtfully, authentic material provides a very good way to keep the class interest up, provide your students with language and usage very specifically tailored to their needs, and importantly, authentic material can bring a new level of interests to the class.

Bibliography

1. Broughton G., Brumfit Ch., Flavell R., Hill P., Pincas A. Teaching English as a foreign language // Routledge, 1980.

2. Sam Shepherd. Using Authentic Materials // New Zealand, April, 2004.

3. Widdowson H.G. Teaching Language as Communication // Oxford University Press, 1978.

Чеботарьова Л.І.
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

TEACHING BUSINESS ENGLISH

Анотація. *Автор підкреслює важливість ролі ділової англійської мови в аудиторії, бо ділова англійська мова викликає все більшу зацікавленість. Ділову англійську мову треба розглядати у загальному контексті англійської мови для конкретної мети, бо вона поділяє важливі елементи аналізу потреб, змісту курсу викладання, вибір навчального матеріалу і розробок, які є загальними для використання у всіх напрямах англійської мови для конкретної мети. Можна сказати, що ділова англійська мова є особливою і базується на окремих типах спілкування у специфічних контекстах. Викладачі мають, в основному, зосереджуватися на програмі курсу, готуючи студентів до засвоєння необхідних мовних навичок у різних сферах. Автор прикладає багато зусиль до створення можливих шляхів комунікативного середовища в аудиторії. Визначено багато ідей що до створення необхідного зворотного зв'язку, який допомагає студентам зрозуміти важливість їхніх зусиль на шляху до життєвих ситуацій.*

Ключові слова: *ділова англійська мова, англійська мова для конкретної мети, програма курсу, навички, спілкування, ритуали, встановлені правила, підручник, взаємодія.*

Abstract. *The author underlines the importance of the role of the Business English in the classroom as Business English has attracted increasing interest. Business English must be seen in the overall context of English for Specific Purposes (ESP), as it shares important elements of needs analysis, course design, materials selection and development which are common to all fields of work in ESP. It's possible to state, that Business English is a specific language corpus and emphasis on particular kinds of communication in a specific context.*

The teachers should mostly concentrate on the course syllabus, preparing their students to acquire the necessary language skills in different areas. The author dedicates much effort to creating possible ways of developing communicative environment in the classroom. Many ideas on creating the necessary feedback helping the students to understand the importance of their efforts on the way to real life situations have been outlined.

Key words: *Business English, ESP (English for Specific Purposes), course syllabus, skills, communication, rituals, routines, course book, interaction.*

In the last decades, Business English has attracted increasing interest. Business English courses are offered by many language schools worldwide. Business English must be seen in the overall context of English for Specific Purposes (ESP), as it shares important elements of needs analysis, course design, materials selection and development which are common to all fields of work in ESP [1]. It's possible to state, that Business English is a specific language corpus and emphasis on particular kinds of communication in a specific context.

However, Business English differs from other varieties of ESP in that it is often a mix of specific content (relating to a particular job or industry areas) and general one (relating to general ability to communicate more effectively).

Today there are many varieties of Business English. Students of colleges or universities adsorb their knowledge of business largely from books and, as a result, such knowledge is sometimes incomplete and rather theoretical. Many students are less aware of their language needs in terms of communicating in real-life business situations.

Students will have two kinds of needs: their position may require them to read texts and books in English in order to gain the qualifications they are seeking. So, a major component of their English training may be the development of reading and listening skills, with a strong emphasis on the vocabulary of the subject. They have to attend seminars and write papers in English. They have to think and prepare for their future working life in business. So, we, the teachers of Business English, should include in their language course such skills as commercial correspondence, ways of presenting information and participation in business meetings and social interactions.

As it was mentioned before, Business English has become more important only recently. It was mostly focused on correspondence, annual reports, and articles in business journals [2]. Some kinds of analysis have been carried out with more attention to the language of business meetings and discussions, but many authors of textbooks have not too much experience gained in business.

Users of Business English need to speak English primarily so that they can achieve more in their job career. Business is a very competitive field: competition exists between companies and within them, between employees as they continuously try to better their careers. If, during future negotiations, the employee is able of being misunderstood or making mistakes himself or herself that can lead to very gross consequences as mistakes and misunderstandings could cost the company very much.

If to look more attentively at social aspects, businesspeople have a need to make contacts with others whom they have never met before, or know them very slightly. Meetings in business circles are often very short as businesspeople are always pressed for time. So, there is a strong need for a universally accepted ways of doing things so that people from different cultures, with different mother tongues, can quickly feel more comfortable with one another.

Social contacts are highly ritualized. In greetings and introductions we use very formulaic language. The style is polite but also short and direct. But, some situations, for example, keeping a conversation over lunch, may help the parties to build a good relationship and, at the same time, may help to avoid over-familiarity.

Another very important question is: information has to be conveyed with minimum risk of misunderstanding. Therefore, there is a need for clear, logical, but emphasized by the words like: «as a result», «for this reason», «in order to» as they help to indicate the logic [3]. Communicating by fax or telephone, businesspeople always need to be concise, and certain familiar concepts may be expressed in word clusters, e.g. «cash with order», «just in time delivery» [4]. Certain terms have evolved to save time in referring to concepts which business people are familiar with, e.g. «primary industry», «parent company». Many of these are acronyms: «CIF, FOB, etc.».

People around the world conduct business meetings in English even though English may be a foreign language to all those present. The language they use is sometimes not so rich in vocabulary and expression, not as used by native speakers, but it should be based on a core of the most useful and basic structures and vocabulary. Businesspeople do not always need to know the full complexities of English grammar and idiom. On the other hand, in a Business English course some structural areas may

require more attention than in a conventional course: conditionals in negotiating, modality for expressing possibility or politeness.

The Business English syllabus is likely to be defined primarily in relation to business performance skills such as meetings, presentations, socializing or report-writing [5]. Within these skills areas, certain concepts are usually discussed and expressed: describing changes and trends, quality, product, process and procedures, strategy. These concepts can be broken down into more linguistically functional areas such as comparing and contrasting, cause and effect, recommending, agreeing. The language may include grammatical and lexical items elements of spoken or written discourse.

If we follow a course book, then much of the work of course planning has already been done for us. However, we still need to think about supplementary materials, and when to bring and use. The teachers of Business English should be rather flexible and always remember of the students' requirements. The students also need to have a variety of different kinds of activities, as it helps to maintain their interest. The teachers also need varying the pace, as well as, focus of training and the method of practicing.

Analyzing the needs of the students studying Business English we should focus a lot on the concept of co-operating as it is a major factor in international meetings where English is being used by non-native speakers. The principles of co-operation help to reduce extreme forms of language and to establish a neutral ground where people from different backgrounds can communicate.

The language of clarifying is an important aspect of co-operating. When the speaker notices that others have not understood and he may stop to rephrase or restate a point or even to check with the words «Did you understand?» Listeners can show understanding by giving various forms of feedback such as nodding the head, or interjecting with «Hmm» or «Right», or by repeating parts of what they heard. British and American participants use such devices all the time and expect others to do the same. However, in some cultures it is not appropriate to make noises while others are speaking; or it may be seen as a criticism of the speaker to say that you have not understood. So, the students should be aware of this fact and be ready to change their behavior in the context of an international meeting in order that the meeting can progress successfully.

We also should define some terms that are necessary in successful cooperation.

Rituals are important for future business people working internationally because they will meet a wide variety of different people, in situations where time is often a constraint [6]. Rituals provide clear ground rules for meetings helping to feel comfortable with one another in a short space of time. Rituals include: welcoming, introducing, small talk before a meeting, formal thanks, and saying goodbye. The language used in these rituals is often highly formalized. Rituals are often affected by cultural parameters. In Latin American countries, for example, more time may be devoted to developing a friendly relationship than in Scandinavia, for example. Even within Europe there can be noticeable differences. In Sweden it is common for a guest to publicly thank, or propose a toast to a host or hostess at a dinner table. In Britain, this public thanking is not seen as necessary, although it may occur. It should be mentioned

that such ritualistic behavior greatly enhances business exchanges, while the non-observance of rituals, such as the unwelcome introduction of business topics during a social dinner with Japanese people, can sometimes be destructive to a business relationship.

Small talk between people who do not know each other well is also a ritual and usually comprises very predictable topics and language. Students can be taught certain language routines involving typical question and answer patterns. Topic routines include:

- the weather
- travel to the place of meeting
- accommodation
- previous visits to a country or town
- topics relating to the visitor's own country or town

Personal topics are usually avoided at first meetings or are avoided altogether in some cultures. However, in other cultures it may be common to ask about the family or even about health. Questions and answers about these topics are highly ritualistic.

Routines are commonly accepted procedures for doing things which are highly predictable [7]. An example is the classic five-point routine for starting a meeting:

• calling attention
• signaling the start
• giving background information
• starting purpose
• inviting the first speaker

Other routines may be used for taking turns to speak, closing meetings, dealing with questions, or interrupting. An important feature of routines is time limit. A routine should only take a certain amount of time, and the participants in a meeting will have certain expectations of the time a routine should take. However, there may be cultural differences in expectations of the time needed for certain routines. For example, greetings in the Middle East go on longer than generally in the USA and the UK.

Language functions relating to co-operating in meetings are:

• following rituals
• following routines
• clarifying
• checking
• rephrasing or restating a to make a point clear
• asking for explanations
• concluding
• showing understanding
• confirming
• referring to time boundaries
• dealing with lack of cooperation.

Key parameters in the choice of language to these functions are: formal versus informal; polite versus impolite; neutral forms versus deviant forms. In case, when some participants have not very high level of the language, the pace should be low and

the participants with a good command of English shouldn't use complex structure. It will be important to avoid specialist jargon unless it is familiar to everyone present; similarly, company specific terms, idioms, or language that is highly culture-bound, may create divisions rather than cooperation between the different parties.

Key structures are question forms, especially tag questions, check questions and statement questions. For example: «You need more time, is that right?», «I see, so what you mean is …?» The vocabulary should include «consist of», «divided into», «whole», «parts», in describing structure; «is used to», «is used for -ing» in describing function; describing process we analyze and use present tenses, active passive, sequence markers; expressing time we use verb tenses, adverbials, time prepositions; expressing condition we use conditionals; describing location, movement and direction we use prepositions, adverbials; describing change or trends we use verb tenses and the words «increase», «decrease»; giving reasons, expressing cause and effect we use such connectors as «because», «as a result of», «therefore»; expressing similarity and difference we use «the same as», «similar to», «like or unlike»; in comparing and contrasting we use -er and -est forms and «more», «most», «least»; expressing possibility, probability and certainty we use modal verbs sentence construction with «could», «may», «might», «it is likely that», «we are likely to»; expressing intentions we use «will, going to» [8].

Giving Information

This performance area relates to several different kinds of communication:

- short items of information given during meetings with one or several other people
- information given over the telephone
- longer, more structured communications in the form of presentations, talks or speeches
- written communications such as faxes, letters, memos and reports.

There are two aspects of giving information: the content itself and the way in which the message is communicated.

The content of the message

Messages may relate to a variety of different topic areas. For example, «describing structure» is relevant to talking about the structure of a company (its departments, divisions, etc) or the structure of a product. «Expressing similarity and difference» may be important in talking about product development, differences between the company's products and competitors or differences between one job function and another.

How the messages are communicated

The key features of communicating messages are:

• organizing the message
• signaling intention
• emphasizing important points

Organizing the message

This involves both linguistic and non-linguistic skills. The non-linguistic skills relate to how information is selected according to the needs of the audience and to how information is ordered.

Signaling intention

This is an important device which a speaker or writer can use to communicate more effectively. It is a common device in presentations where a speaker introduces a topic «I'm going to talk to you about…» or explains the structure of the presentation «First I will give you some background about … and then I will…»; and also in meetings «I'd like to make a suggestion»; «I have a question about pricing»;

Signaling intention is also a useful strategy for breaking down the details of a complex message into manageable components — grammatically simpler as well as easier to understand.

And again, it is necessary to stress the need for using authentic materials in the process of teaching Business English. There are several reasons why teachers should use authentic materials

First, authentic texts (audio and written) will have a number of features that are often lacking in texts and dialogues created for learning English.

Second, the material may provide information about real-life situations or events.

Authentic materials can be found in newspapers, magazines, and specialist journals. Radio and television are important sources of such materials. Company-specific materials, including annual reports, product information, newsletters and other PR materials, company videos should be used in teaching Business English, as they provide a realistic context for a role-play, letter or report; stimulate debate; provide information for presentations, or practice the skills of describing, explaining, instructing and exchanging information.

Bibliography

1. Oxford Handbook for Language Teachers, Cambridge University Press, 2000. — P. 34.

2. Teaching English Overseas: An Introduction Sandra Lee Mckay, Oxford University Press, 2011. — P. 21.

3. How Languages are Learned Patsy M.Lightbown and Nina Spada, Penquin Books Ltd, 2009. — 521 p.

4. Teaching and Learning languages, Earl W. Stevick Cambridge University Press, 2000. — P. 99.

5. Teaching English Overseas: An Introduction Sandra Lee Mckay Oxford University Press, 2011. — P. 58.

6. How Languages are Learned Patsy M. Lightbown and Nina Spada Penquin Books Ltd, 2009. — 221 p.

7. Teaching and Learning languages, Earl W. Stevick Cambridge University Press, 2000. — P. 98.

8. Teaching English Overseas: An Introduction Sandra Lee Mckay, Oxford University Press, 2011. — P. 75.

Червінська Л.М.
старший викладач
кафедри іноземних мов факультету маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕСТУВАННЯ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЕКОНОМІЧНОМУ ВНЗ

Анотація. *Стаття розглядає деякі аспекти тестування мовних навичок студентів з англійської мови та аналізує недоліки та переваги формальних та неформальних форм тестування.*

Ключові слова: *тестування, мовні навички, письмо, аудіювання, говоріння, читання,формальне та неформальне тестування.*

Abstract. *The article examines certain aspects of the English language skills of students and analyses advantages as well as disadvantages of formal and informal forms of tests.*

Key words: *testing, language skills, writing, auditing, speaking, reading, formal and informal testing.*

Ефективність та дієвість тестування мовних навичок учнів як середньої так і вищої школи завжди перебуває в центрі уваги викладачів іноземної мови. Наприклад, у статті Барабаша Є.М. розглядаються методи тестування як засобу контролю знань в ретроспективі, а саме у 60–90 роках минулого століття. Автор Тимошенко О.В. приділяє увагу ролі модульної контрольної роботи з англійської мови в технічному ВНЗ. Автори, які аналізують ефективність тестування з іноземних мов приділяють велику увагу цілям та методам тестування та їх ролі в посиленні мотивації студентів у вивченні англійської мови [2].

Розглядаючи детально цілі і методи тестування мовних навичок учнів, треба поставити наголос на різниці між неформальними формами тестування, які розробляються викладачами для проведення безпосередньо в групах, де вони викладають, та офіційними, стандартизованими формами тестування, які розробляються професійно і мають на меті допомагати навчальним закладам в відборі студентів та фінальному оцінюванні їх знань.

Тести, які розробляються для використання в аудиторії, розробляються та виконуються безпосередньо викладачем. При цьому, цілі тесту ґрунтуються на цілях курсу і зміст тесту випливає із змісту курсу. Оскільки студенти добре знають свого викладача, вони знають, що очікувати від тесту і як треба відповідати на поставлені запитання, і,оскільки знають вимоги свого викладача, то навіть можуть передбачити його оцінку. Тому, вбачається розумним, зберігати стандарти такого тестування завжди однаковими, оскільки, скоріш за все, остаточна оцінка студента буде ґрунтуватися на результатах проміжних тестів та інших форм контролю, тому відхід викладача від свого власного стандарту може нанести шкоду підсумковому чи навіть проміжно-підсумковому контролю знань.

Ураховуючи ці особливості неформального тестування, перед тим, як складати тест, треба встановити його ціль та функцію, спираючись на наступні критерії:

1. Готовність всіх учнів в групі виконувати програмні вимоги курсу.

2. Селекційний підхід в формуванні академічних груп за рівнем їх мовної компетенції.

3. Діагностика індивідуальних сильних та слабких сторін учня.

4. Оцінка готовності студента навчатися., в тому числі і через тестування.

5. Розуміння учнями цілей курсу.

6. Розуміння необхідності досягати цілі через застосування різноманітних матеріалів та технік.

Розглянемо основні види тестування мовних навичок студентів.

Переклад

Переклад завжди був та залишається найбільш поширеним методом перевірки в багатьох неангломовних країнах світу, але не є популярним в США та Великій Британії, оскільки вважається дуже специфічним методом, який ні розвиває, ні демонструє базових навичок аудіювання, говоріння,читання та письма. Якщо переклад включається в програми підвищеного рівня складності,то тут він трактується як творча діяльність. В українських навчальних закладах переклад досить широко застосовується в усній формі як експрес метод перевірки розуміння прочитаного тексту. У письмовій формі переклад безумовно включає елементи творчої діяльності, особливо, коли йдеться про переклад художнього тексту. В українських вищих навчальних закладах письмовий переклад художнього неадаптованого тексту включається в екзаменаційне тестування на 1–2 курсах в групах з поглибленим вивченням іноземної мови (Київський Національний Економічний Університет ім. В. Гетьмана). При відборі текстів для перекладу, безумовно, треба враховувати специфіку державних програм,оскільки підготовка з іноземної мови у внз здійснюється за професійним спрямуванням. Пропонуємо варіант екзаменаційного художнього тексту для 2 курсу економічного внз:

That evening, Kate dined alone and studied Brad Rogers’s confidential reports on the two companies — Wyatt Oil & Tool and International Technology. The reports were long and detailed, and both ended with the letters N1S, the company code for *Not Interested in Selling*, which meant that if the companies were to be acquired, it would take more than a straightforward business transaction to accomplish it. *And*, Kate thought, *they’re well worth taking over.* Each company was privately controlled by a wealthy and strong-minded individual, which eliminated any possibility of a takeover attempt. It was a challenge, and it had been a long time since Kate had faced a challenge. The more she thought about it, the more the possibilities began to excite her. She studied again the confidential balance sheets. Wyatt Oil & Tool was owned by a Texan, Charlie Wyatt, and the company’s assets included producing oil wells, a utility company and dozens of potentially profitable oil leases. There was no question about it, Wyatt Oil & Tool would make a handsome acquisition for Kruger-Brent, Ltd.

Kate turned her attention to the second company. International Technology was owned by a German, Count Frederick Hoffman. The company had started with a small steel mill in Essen, and over the years had expanded into a huge conglomerate, with shipyards, petrochemical plants, a fleet of oil tankers and a computer division.

As large as Kruger-Brent, Ltd., was, it could digest only one of these giants. She knew which company she was going after. NIS, the sheet read.

We'll see about that, Kate thought. (S. Sheldon «Master of the game»)

Однак, головним недоліком перекладу є те, що його дуже важко оцінити. Що вважати за гарний переклад? Дух оригіналу чи знання значень слів та ідіом? Тут критерії оцінювання є дуже залежними від індивідуальних смаків екзаменатора, тому письмовий переклад залишається ненадійним методом перевірки мовної підготовки у виші.

Диктант

Диктант як форма тестування є поширеним методом,особливо при перевірці навичок письма в рідній мові, але досить часто ігнорується при викладанні іноземних мов, особливо на поглибленому етапі вивчення мови. Диктант як правило застосовується викладачами на початковому та середньому рівні і безумовно дає сигнали викладачу про орфографічні, граматичні та лексичні труднощі учнів, але ж треба визнати, що викладачі недооцінюють важливість цієї форми контролю, справедливо більш покладаючись на інші форми тестування, які дають більш повну та систематичну діагностику і не потребують великого часу. Визнаючи факт, що диктант є громіздкою формою контролю знань з точки зору часу і довгострокової ефективності, треба сказати, що відмова від цього методу чи його скорочення в середній школі вже демонструє негативні наслідки. При стартовому контролю знань першокурсників лише 10–15% демонструють позитивні фонологічні,граматичні та лексичні знання та навички, тому на 1–2 курсах з не поглибленим вивченням іноземної мови диктант широко застосовується як форма письмового контролю на всіх етапах. Однак,диктант як форма тестування використовується в підготовці студентів, які навчаються за програмою для 1–2 курсів в групах поглибленого рівня в КНЕУ ім. В Гетьмана,

Пропонуємо фрагмент диктанту для 1–2 курсу:

In 1944, officials from 45 nations assembled for a historic meeting at Bretton Woods in the United States. Even though World War 2 was still going on, international monetary authorities and world political leaders were planning for the future. They wanted to make provisions for the economic problems they expected to follow the end of the war. These efforts resulted in the formation of the International Monetary Fund, which was officially established on December 27, 1945, with 30 members. The fund grew rapidly, and 128 countries had been admitted to membership by 1976. The activities of the Fund are concerned with the two areas of foreign exchange and international trade.

Обсяг диктанту має бути 200–250 слів лексики професійного спрямування і може містити до 10% незнайомих слів.

Твір

Тест-твір дає можливість студенту висловити вільно та відносно необмежено своє бачення проблем, які ставить перед ним екзаменатор. При оцінюванні творів екзаменатор враховує не тільки та перш за все вміння грамотно користуватися «target language», але також і самі ідеї та їх організацію, враховуючи при цьому орфографію, пунктуацію, капіталізацію і т.д.

Пропонуємо теми письмових творів за програмою «Ділова англійська мова» та «Міжнародні економічні відносини» у групах студентів 3–4 курсів:

Тема: Глобальна економіка.

In 1991 The Soviet Union collapsed and its republics declared their independence. But economic growth did not occur rapidly. In fact, GDP per capita generally decreased. Even today many of these republics are struggling to establish democracies and market economies. Why?

Тема: Міжнародна торгівля.

Explain your agreement or disagreement with the following statement: «There are only two ways to reduce the deficit in the U.S. current account: saving must rise, or investment must fall. Lower investment would be harmful to the U.S. economy, so the only acceptable solution is to promote higher U.S. saving».

Обсяг письмового контрольного твору має бути 800–1000 слів для студентів старших курсів та 500-800 слів на молодших курсах.

Інтерв'ю

Паралельно з твором можливо використовувати інтерв'ю як спосіб оцінки усної мовленнєвої компетенції. Більшість викладачів використовують цей метод не тому, що він найкращий, а тому що досить легко дає можливість оцінити мовну компетенцію студента. Наприклад, експрес-опитування на певну економічну тему є досить ефективним, тому що дозволяє залучити до бесіди декількох студентів.

Пропонуємо зразок інтерв'ю по темі «Сучасні інформаційні технології в бізнесі»:

Teacher: *What is an intranet?*

Student 1: *It is an area where people in a company can share information of all sorts, and it can be accessed by everybody within a company, however large that company is.*

T: *How many staff can use the intranet?*

S2: *It is very hard to estimate for sure but at least 50% on average use it all the time.*

T: *What are the most popular parts of the intranet?*

S1: *Maybe, new sections, as well as special offers, the staff directory and of course useful links giving access to all sorts of things outside the company.*

T: *What are the biggest challenges in managing the intranet?*

S1,2: *Keeping the information current and trying not to overload the site with too much information.*

T: *Who supplies the information for the intranet?*

S: *Every one within a company.*

Тест-вибір (multiple-choice items) — найбільш популярна форма тестування, тому що відповідає основним вимогам гарного тесту — надійність та дієвість. У своїй класичній формі складається з речення-стовбуру та двох або більше варіантів-відповідей, з яких один або більше є вірним, а решта виконують відволікаючу роль і є не вірними.

Наприклад:

To walk through water is to_____

a. wade; b. crunch; c. shrug; d. swim.

Ще однією перевагою цього виду тесту є те, що його можна використовувати практично на всіх матеріалах програм з іноземної мови, крім того, студенти добре сприймають такий вид тесту і зазвичай охоче його виконують.

Звичайно, цей метод тестування також можна жорстко розкритикувати. Самою слабкою стороною цього виду тесту, вочевидь, є те, що від студента вимагається механічно позначити правильну відповідь, що не потребує від екзамену мого обдумувати та викладати свою власну відповідь. Однак, і в самій критиці викладач знайде для себе щось корисне, а саме — формулювання мети тесту. Викладач в аудиторії, який сам складає цільові тести, має обміркувати, чого він очікує — зусиль студентів на виконання тесту чи швидкості та компетентності виконання складеного їм тесту і, таким чином, легкості його перевірки та оцінки досягнутого в аудиторії.

Візьмемо як приклад Multiple-choice test по темі «Теорія Адама Сміта» для студентів 1 курсу:

The theory of Adam Smith

l. Adam Smith was born in …

a) 1776 b) 1751 c) 1740 d) 1723

2. Adam Smith was …

a) an economist b) a philosopher c) a moralist d) a mercantilist

3. He was blamed for relying too much on the ideas of …

a) Francis Hutcheson b) Carl Marx c) David Hume d) R.Scott

4. His concept of the invisible hand most referred to …

a) God

b) government

c) operation of market forces

d) his personal problems

5. According to Adam Smith each individual strives to become wealthy because:

a) God administers the universe;

b) he is appealed to do this;

c) he intends only his own gain;

d) the division of labor and a free market force him.

6. Which of the following is not probably true:

a) our nature leads us to think that we would be happier if we were wealthier;

b) there is a benevolent deity who administers the universe;

c) the rich are not happier than poor;

d) the co-operation is obtained through God’s appeals to the benevolence and good will of others.

7. Nowadays, «invisible hand» explanations are invoked to explain all of the following except:

a) scientific progress;
b) environmental degradation;
c) moral deterioration;
d) mathematic problems which deal with payoffs and strategies.

8. According to Adam Smith,the basis of the free market economy is:

a) the benevolence and goodwill of others;
b) people's self-interest;
c) laissez-faire environment;
d) high productivity.

9. What is «good government» as Smith understood it:

a) that one which protects the rich from the poor;
b) eliminates monopoly;
c) maintains order and protects property;
d) promotes international trade.

10. The Wealth of Nations has become so influential because:

a) it was a manifesto against mercantilism;
b) it was written as an autonomous systematic discipline;
c) it created the subject of political economy;
d) it first described a free market.

Звичайно, що обсяг тесту залежить від обсягу матеріалу, але стандарт у десять речень з чотирма варіантами відповідей — це той стандарт, до якого звикли студенти.

Тест-відповідь комбінує в собі переваги твору та тесту-вибору, тому що проблема для вирішення чітко сформульована та потребує короткої відповіді, однак дає можливість студенту самому створювати відповідь.

Наприклад: *Directions. Complete the sentence by writing the appropriate word(s) in each of the gaps: I wish I _____ him.*

Очевидним недоліком цього тесту є те, що він передбачає декілька правильних відповідей, однак, якщо викладач сам проводить тестування своїх студентів і сам складає тест з метою перевірки досягнутого, недолік стає перевагою, якщо студенти можуть підібрати всі правильні варіанти.

Таким чином, усі форми тестування та контролю знань з іноземної мови мають певні переваги та недоліки і тільки логічна їх кореляція дає можливість практикуючому викладачу правильно сформулювати цілі тесту та методи його здійснення.

Література

1. Junior Achievement Economics, Second Edition, 2000.
2. Tonya Trappe, Graham Tullis, Intelligent Business, 2006.
3. Тимошенко О.В. Роль модульної контрольної роботи у вивченні англійської мови в технічному ВНЗ. Науковий вісник ЮНЕСКО, КНЛУ. — 2015.
4. Барабаш Є.М. Тестування як засіб контролю навчальних досягнень учнів у вітчизняній іншомовній освіті у 60–90 роки XX століття (ретроспективний аспект). — Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. — Київ, 2016.

Шум О.В.
кандидат філологічних наук
старший викладач відділу мовної підготовки
Національної академії прокуратури України

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ТА ПЕРЕПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ПРАВА

Анотація. *Дана розвідка присвячена аналізу сучасних досліджень з педагогіки та психології освіти, які охоплюють питання вивчення проблем індивідуально-психологічних особливостей опанування дорослими категоріями студентів іноземних мов, зокрема англійської. На прикладі вивчення майбутніми та новопризначеними прокурорами іноземних мов описуються педагогічні стратегії мовної підготовки та перепідготовки у траєкторії професійної освіти.*

Ключові слова: *іншомовна освіта, індивідуально-психологічні особливості, стратегії навчання, професійна освіта, англійська мова за фаховим спрямуванням.*

Abstract. *This thesis is devoted to the analysis of contemporary research on pedagogy and psychology of education, which covers the study of the problems of individual psychological characteristics of the adult students of foreign languages, in particular English. For example, the author describes pedagogical strategies during the study and continuous training in foreign languages for future and newly appointed prosecutors in the direction of professional education.*

Key words: *foreign language education, individual psychological characteristics, educational strategies, professional education, English for professional orientation.*

Посилення процесів глобалізації у європейському політичному просторі, потреба українського суспільства у швидкій адаптації до умов сучасного світу, процеси інтеграції, упровадження нових стандартів та застосування на практиці кращих прикладів зарубіжного досвіду у контексті прийняття нових та внесення змін до старих законів, зокрема, Закону №889-VIII «Про державну службу», передбачає володіння державних службовців іноземною мовою. Такий підвищений інтерес до мовної освіти як важливого чинника життєвого розвитку та прогресу працівника державного апарату в мультинаціональному та полікультурному світі, у свою чергу, посприяло створенню в Національній академії прокуратури України відділу мовної підготовки, основою діяльності якого є навчання іноземним мовам новопризначених та іншомовна перепідготовка діючих працівників органів прокуратури.

Чимало сучасних досліджень з педагогіки та психології освіти присвячені вивченню проблем індивідуально-психологічних особливостей опанування дорослими іноземних мов, найвідомішими серед яких є праці Т. Григор'євої, Г. Копил, В. Марчук, Т. Ріделъ, І. Волкер, А. Літлджон, П. Свенсон, Г. Фанк та ін. Так, на думку Т. Григор'євої, актуальність вивчення іноземної мови представниками старших вікових груп визначається саме розширенням контактів із зарубіжними країнами, коли запланований прагматичний ефект мовленнєвого висловлювання дуже часто є запорукою успіху та ділової співпраці в цілому. Іноземна мова використовується для того, щоб забезпечити найуспішнішу соціальну інтеграцію того, хто навчається, у змінене, а тому й нове для них суспільство [4, с. 150–151].

Переважна більшість дослідників схиляються до того, що підходи до навчання представників різних вікових груп мають суттєво відрізнятися, оскільки старші категорії слухачів мають свої психологічні особливості. Так, Р. Єфімова вважає, що існує вісім суттєвих особливостей навчання дорослих: 1) бажання вчитися у дорослих має бути усвідомленим; 2) дорослі виявляють прагматичний підхід до навчання; 3) доросла людина навчається у процесі застосування знань на практиці; 4) у навчанні дорослих варто забезпечити проблемність; 5) у процесі навчання дорослих слід враховувати їхній досвід; 6) навчаючи дорослих варто забезпечити неформальну обстановку; 7) навчаючи дорослих необхідно застосовувати різноманітні методи і засоби навчання, забезпечуючи сприймання інформації відразу кількома органами чуття; 8) навчаючи дорослих варто уникати «оцінювання» [3].

На нашу думку, під час вивчення іноземної мови як загального, так і курсу за професійним спрямуванням, необхідним є закладення на початковому етапі основ слуховимовних, лексичних, граматичних та орфографічних навичок, а також розвитку вмінь аудіювання, говоріння, читання та письма. Вважаємо, що сучасна підготовка фахівців права в українських вищих навчальних закладах юридичного спрямування має базуватися на принципах: 1) формування у здобувачів чітко визначених іншомовних компетентностей; 2) вивчення іноземної мови повинно здійснюватися послідовно на кожному циклі вищої освіти. Очікуваним результатом такої підготовки у вищій школі в контексті компетентнісного підходу є сформованість іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців права як невід'ємної складової їх професійної компетентності [5, с. 205].

Наразі з метою іншомовної підготовки та перепідготовки викладачі мають доступ до широкого діапазону методик та навчальних посібників, розроблених безпосередньо видавництвами Великої Британії, серед яких, на нашу думку, найвдалішими можна вважати *Speakout* (Pearson-Longman), *Gateway, Inside Out* та *Straight forward* (Macmillan), *English file* та *Solutions* (Oxford), *Introduction to International Legal English* (Cambridge), *Career Path. Law* (Express Publishing), та у якості додаткових джерел — *Active grammar* і *Essential Grammar in Use* (Cambridge), *Oxford English Grammar Course* (Oxford) та ін., оскільки вони містять широкий спектр завдань (на тренування лексики, граматики, аудіювання, діалогічного та монологічного мовлення, забезпечують аудіо- та відеосупровід).

До вивчення іноземної мови за фаховим спрямуванням (юриспруденція) в Академії допускаються студенти, які володіють англійською мовою на рівні *Intermediate* і вище. Навчальний курс з перепідготовки розрахований строком на один місяць — 20 аудиторних год., а перепідготовка триває півтора року — 290 аудиторних год. Навчання відбувається за комбінованою методикою з використанням *Role Play Lessons* (тематика — *Mock Trials*) за основними навчальними посібниками «*Introduction to International Legal English*» та «*International Legal English*» видавництва *Cambridge*. До кожного уроку викладачі Академії готують для студентів тематичний словник, наприклад:

Зразок 1.
Vocabulary to Unit 1

2. advise defendants of their rights	радити обвинуваченим (підсудним), щодо їхніх прав
12. brief	стислий письмовий виклад справи
22. criminal law	кримінальне право
31. criminal procedure	кримінальний процес
38. cross-examination	перехресний допит
52. equity and trusts	право справедливості і довірча власність
69. interpretation of statutes	тлумачення законів
137. law enforcement	правозастосування
140. legal decisions	судові рішення

Зразок 2.
Role Play «Mock Trials»

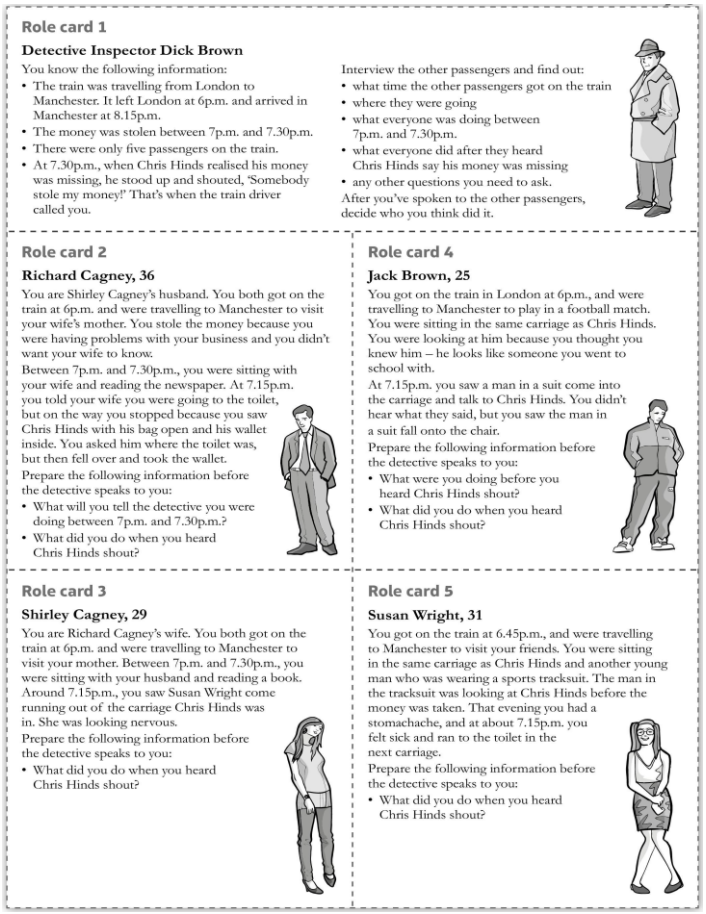

Role card 1

Detective Inspector Dick Brown

You know the following information:

- The train was travelling from London to Manchester. It left London at 6p.m. and arrived in Manchester at 8.15p.m.
- The money was stolen between 7p.m. and 7.30p.m.
- There were only five passengers on the train.
- At 7.30p.m., when Chris Hinds realised his money was missing, he stood up and shouted, 'Somebody stole my money!' That's when the train driver called you.

Interview the other passengers and find out:

- what time the other passengers got on the train
- where they were going
- what everyone was doing between 7p.m. and 7.30p.m.
- what everyone did after they heard Chris Hinds say his money was missing
- any other questions you need to ask.

After you've spoken to the other passengers, decide who you think did it.

Role card 2

Richard Cagney, 36

You are Shirley Cagney's husband. You both got on the train at 6p.m. and were travelling to Manchester to visit your wife's mother. You stole the money because you were having problems with your business and you didn't want your wife to know.

Between 7p.m. and 7.30p.m., you were sitting with your wife and reading the newspaper. At 7.15p.m. you told your wife you were going to the toilet, but on the way you stopped because you saw Chris Hinds with his bag open and his wallet inside. You asked him where the toilet was, but then fell over and took the wallet.

Prepare the following information before the detective speaks to you:

- What will you tell the detective you were doing between 7p.m. and 7.30p.m.?
- What did you do when you heard Chris Hinds shout?

Role card 4

Jack Brown, 25

You got on the train in London at 6p.m., and were travelling to Manchester to play in a football match. You were sitting in the same carriage as Chris Hinds. You were looking at him because you thought you knew him – he looks like someone you went to school with.

At 7.15p.m. you saw a man in a suit come into the carriage and talk to Chris Hinds. You didn't hear what they said, but you saw the man in a suit fall onto the chair.

Prepare the following information before the detective speaks to you:

- What were you doing before you heard Chris Hinds shout?
- What did you do when you heard Chris Hinds shout?

Role card 3

Shirley Cagney, 29

You are Richard Cagney's wife. You both got on the train at 6p.m. and were travelling to Manchester to visit your mother. Between 7p.m. and 7.30p.m., you were sitting with your husband and reading a book. Around 7.15p.m., you saw Susan Wright come running out of the carriage Chris Hinds was in. She was looking nervous.

Prepare the following information before the detective speaks to you:

- What did you do when you heard Chris Hinds shout?

Role card 5

Susan Wright, 31

You got on the train at 6.45p.m., and were travelling to Manchester to visit your friends. You were sitting in the same carriage as Chris Hinds and another young man who was wearing a sports tracksuit. The man in the tracksuit was looking at Chris Hinds before the money was taken. That evening you had a stomachache, and at about 7.15p.m. you felt sick and ran to the toilet in the next carriage.

Prepare the following information before the detective speaks to you:

- What did you do when you heard Chris Hinds shout?

Під час такого виду активностей слухачі отримують змогу розігрувати за ролями сценарії різного роду судових засідань. На початковому етапі такі заходи відбуваються за чітко визначеним викладачем прикладом, у подальшому ж модератор задає аудиторії лише правопорушення, а весь подальший перебіг подій цілковито покладається на досвід та фаховість учасників. Найефективнішими за зазначених вище умов, з нашої точки зору, є комбіновані методики навчання, які поєднують у собі різні активності (граматичні вправи, завдання з аудіювання, діалогічне та монологічне мовлення, а також ігри), що сприяє активізації різних видів пам'яті, а відтак збільшує обсяг засвоєної інформації та формує комунікативні навички.

Таким чином, однією з умов успішної іншомовної підготовки дорослих є безперервне навчання, його сувора тактика і стратегія. Навчання іноземним мовам дорослих має свою специфіку, яку варто враховувати у процесі їхньої іншомовної підготовки. Знання вікових особливостей та специфіки роботи учнів дає можливість визначити саме ті прийоми, форми та засоби навчання, які призведуть до успішного вирішення визначених завдань. Відбір адекватних методів навчання з урахуванням психологічних і фізіологічних вікових характеристик дорослих дає водночас можливість скоротити терміни і підвищити економічну ефективність навчання. На заняттях варто застосовувати нетрадиційні комбіновані форми їх проведення, які спрямовані на підвищення інтересу дорослих до навчання за допомогою нових форм організації їх діяльності.

Література

1. Андрющенко Т. Сучасні вимоги до світу дорослих / Т. Андрющенко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. — 2010. — Вип. 183, ч. 1. — С. 12–16.

2. Бурденюк Г. Креативно-деятельностный подход к обучению взрослых иностранным языкам / Г. Бурденюк, Л. Юрчук // Мова і культура. — К.: Видав. дім Дмитра Бураго, 2009. — Вип. 11. — Т. V. — С. 310–313.

3. Ефимова Р. Некоторые особенности обучения взрослых иностранному языку / Р. Ефимова [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/III/uch_2008_III_00039.pdf.

4. Григор'єва Т. Педагогічні умови ефективного навчання дорослих / Т. Григор'єва // Вісник Житомирського університету імені Івана Франка. — Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008. — Вип. 37. — С. 148–153.

5. Нітенко О.В. Іншомовна підготовка фахівців права в трицикловій системі вищої освіти: європейський досвід: монографія [текст] монографія / О. В. Нітенко. — Київ: Центр учбової літератури, 2015. — 252 с.

6. Олександренко К. Психолого-педагогічні умови і фактори, що забезпечують розвиток іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця / К. В. Олександренко // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К.: [б. в.], 2008. — Т. 10. — Ч. 5. — С. 438–445.

7. Рембач О.О., Лопутько О.А. How Detectives and Investigators Work: практикум [Текст]. — К.: ФОП Поліщук О. В., 2012. — 174 с.

8. Сігаєва Л. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина XX–початок XXI ст.): монографія / Л. Сігаєва. — К.: ЕКМО, 2010. — 419 с.

9. Тадєєва М. Розвиток сучасної мовної освіти дорослих в США і Великій Британії / М. І. Тадєєва // Збірник наукових статей Слов'янського педагогічного університету. Вип. 4. — Слов'янськ: 2005. — С. 121–125.

10. Шум О.В. Метод гри під час навчання працівників органів прокуратури іноземним мовам / Ольга Шум // Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: збірник наукових праць / за заг. ред. А. Ґ. Ґудманяна, О. В. Ковтун. — К.: НАУ, 2017. — С. 430–434.

Янісів М.П.
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Іщук М.М.
старший викладач
кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

ВИДИ АРГУМЕНТАЦІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДИСКУСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ОСНОВІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Анотація. *Стаття присвячена проблемі аргументації та стилістичним засобам її реалізації в художній літературі. Установлено, що одиницями аргументації, які здійснюють ефективний вплив на переконання адресата під час дискусії виступають такі її види: аргументи до логосу, аргументи до етосу, аргументи до пафосу, суть яких полягає у правильному їх виборі під час дискусії.*

Ключові слова: *аргументація, мовленнєвий вплив, види аргументів, переконання.*

Abstract. *The article is devoted to the problem of argumentation and stylistic means of its implementation in fiction. It is established that units of argumentation that have an effective influence on the convictions of the addressee during the discussion includes the following types: arguments to logos, arguments to ethos, arguments to pathos, the essence of which is the correct choice of them during the discussion.*

Key words: *argumentation, speech effect, types of arguments, conviction.*

Постановка проблеми. Формування дискусійної компетенції на старшому ступені навчання ВНЗ передбачає володіння іншомовним спілкуванням шляхом розвитку міжкультурної комунікації.

Суперечності між потребами сучасного суспільства, з одного боку, а з другого — рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних наук, організацією та формуванням дискусійної компетенції на вищому ступені навчання сприяють поглибленому вивченню цього питання.

Відсутність цілісної теорії та ефективних засобів впливу на переконання учасників дискусії під час обговорення складних соціокультурологічних проблем зумовлюють необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Поведінка та пізнавально-комунікативна діяльність людини привертають увагу науковців, які займаються цією проблемою. У науковій літературі детально описані різноманітні моделі і механізми впливу на особистість, за допомогою яких здійснюється її переконання.

Мета статті — визначити і дослідити форми впливу видів аргументації на переконання співрозмовників та стилістичні засоби їх реалізації у художній літературі. Об'єктом дослідження є види аргументації та їх основні форми. Предметом виступають стилістичні засоби видів аргументаційного впливу на переконання опонентів. Матеріалом статті слугували: поема Миколи Гоголя «Мертві душі» та оповідання Проспера Меріме «Матео Фальконе».

Під час дискусії все підпорядковано доведенню висунутої тези або її спростуванню. Арістотель вважав, що треба вміти розвивати й аргументувати тезу в обидві протилежні сторони (позитивну і негативну) і шукати істинність і неістинність, корисність і некорисність, доцільність і недоцільність. Такі зумисне дискусійні ситуації в напрямках, як «за» так і «проти» були, як правило тренувальними [1].

У реальних мовних ситуаціях тезу, що доводять або спростовують, аргументують з точки зору істинності або не істинності, оскільки перебіг її доведення виконує подвійну функцію: функцію пізнання — встановлення істини — і, функцію передавання результатів цього пізнання. Пізнання життя, тобто виділення соціокультурологічних проблем, а потім їх вирішення, представлено міркуванням, яке реалізується через логіко-смислову схему пізнавально-комунікативної діяльності учасників дискусії. Ціль такого міркування — розв'язання принципових, сутнісних суперечностей вирішуваної проблеми, тобто встановлення істини.

Відомо, що кожне змістовне повідомлення повинно мати:

• екзордіум — кілька вступних зауважень щодо теми повідомлення;

• експозиціо — визначення понять, характеристика обсягу й важливості теми;

• кауза — логічні аргументи, що підтверджують правильність судження, прямі дедуктивні чи індуктивні докази;

• контраріум — спростування думки супротивника, непрямі дедуктивні чи індуктивні докази;

• сіміле — подібні явища в інших сферах, аналогії;

• екземплюм — приклади з історії й повсякденного життя;

• тестимоніум — запам'ятовування найважливішого, а також висловлювання славетних людей чи авторитетних суджень;

• конклюзіо — висновки.

На етапі екзордіум — це добір необхідного матеріалу для доказу істинності запропонованої тези, у кауза — його розташування, в експозиції — добір мовних засобів і способів їх подачі, у тестимоніум — запам'ятовування найважливішого з подальшим його викладенням, у кауза й контраріум — характер мовної поведінки співрозмовників під час доведення чи спростування тези й використання паралінгвальних прийомів — міміки та жестів.

Отже, як видно із логіко-смислової схеми дискусії, основним етапом і змістом доведення істинності тези є аргументація, як логічна частина диспозиції. Аргументація за широким значенням — це добір переконливих фактів й доказів, і як результат — ефективність ведення дискусії. Згідно з С. Оганесяном, під аргументацією розуміємо спосіб міркування, «під час якого формулюють тезу: розглядають докази, що підтверджують її істинність і можливі протилежні положення; дають оцінку підставі й тезі доведення, так само, як і тезі спростування; спростовують антитезу, тобто тезу опонента; доводять тезу; створюють переконання в істинності тези і неістинності антитези як у того, хто доводить, так і в опонентів; обґрунтовують доцільність прийняття тези з метою становлення активної життєвої позиції та реалізації певних програм дій, що випливають із доводів» [6, с. 56].

Отже, в основі аргументації лежить складний логічний силогізм, що є ланцюжком або комбінацією істинних суджень, як елементів доведення тези. Якщо запропонована теза створює базу для наступних міркувань і може бути стислою, глибокозмістовною чи полемічно загостреною, то аргументація — це процес обґрунтування прийнятності певних тверджень, що наводять на підтримку висунутої тези.

Для розуміння особливостей аргументації належить пам’ятати, що під час дискусії формулювання тези супроводжується пошуком й відбором фактів й доказів, які, своєю чергою, повинні, по-перше, вплинути на переконання співрозмовника, і, по-друге, сприяти обґрунтуванню істинності тези.

У теорії аргументації, крім причинової, прямої й непрямої аргументації, залежно від мети впливу на учасників дискусії розрізняють такі види аргументації:

- аргументи до логосу;
- аргументи до етосу;
- аргументи до пафосу.

Аргументи до логосу — твердження, які стосуються предмета промови, тези, яку захищає співрозмовник.

Аргументи до етосу й аргументи до пафосу — це твердження, які апелюють не до суті справи, а до учасників дискусії. Ця група аргументів отримала назву аргументи до людини. Більшість аргументів до пафосу теж належать до групи аргументів до людини, серед яких є аргументи до вигоди, аргументи до пихи, аргументи до жалю, аргументи до публіки, аргументи до фізичної сили. Під час застосування останнього навряд чи можна говорити про переконання співрозмовника. Як писав С. Поварнін, «Насильство в усіх видах дуже часто переконує багатьох і вирішує суперечки, принаймні на деякий час. Розбійник відкрито пропонує дилему «гаманець або життя» [7]. У новелі відомого французького письменника Проспера Меріме «Матео Фальконе», письменник так змальовує сцену зустрічі ад’ютанта Гамба із сином Матео Фальконе,— Фортунато, у якій Гамба використовує свою силу не тільки як військовий, але й як фізично сильна людина. Незважаючи на те, що Фортунато ще зовсім дитина Гамба звертається до нього з позиції брутальної сили. «По недовгім часі до садиби

Матео Фальконе підійшли шестеро чоловіків у коричневих мундирах з жовтими комірами; їх очолював ад'ютант. Цей ад'ютант був далекий родич Матео Фальконе (на Корсиці більш, ніж будь-де, надають значення родинним зв'язкам). Звали його Теодоро Гамба; він був дуже заповзятливий служака — справжня гроза для втікачів-вигнанців, яких переловив уже чимало.

— Здоров був, племінничку,— привітався Гамба, підходячи до Фортунато.— Як же ти виріс! Скажи, чи недавно ніхто тут не проходив?

— О, дядечку, я ще не такий великий, як ви! — відповів хлопець, удаючи малого простака.

— Нічого, скоро підростеш. Ну, то кажи: ніхто тут не проходив?

— Чи не проходив тут хто-небудь?

— Так, чоловік у гостроверхій оксамитовій шапці та в куртці, гаптованій червоним і жовтим.

— Чоловік у гостроверхій шапці та в куртці, гаптованій червоним і жовтим?

— Авжеж! Не повторюй моїх запитань…

— Ах ти, мала шельмо, я бачу, що ти хитруєш! Кажибо мерщій, куди подівся Джанетто! Ми шукаємо його, і я певен — він ішов цією стежкою.

— А звідки я знаю?

— А бодай тобі всячина, щеня! Я певен — ти бачив Джанетто! Можливо, ти навіть сховав його. Ану, хлопці, заходьте в дім і пошукайте там нашого втікача! Цей пройдисвіт шкутильгає, тож у нього, певно, вистачило глузду, щоб і не пробувати дійти до макі. До того ж, криваві сліди кінчаються саме тут...

— А що скаже тато? — всміхаючись, спитав Фортунато.— Що він скаже, як дізнається, що без нього заходили в його дім?

— Паскудник! — вигукнув Гамба, хапаючи хлопця за вухо.— Та чи знаєш ти, що варто мені тільки захотіти — і ти зовсім іншої заспіваєш! Мабуть-таки, слід тебе оперіщити разів кілька шаблюкою платом! Тоді відразу заговориш...

— А чи знаєш ти, хлопче, що я можу відвезти тебе до Корто чи до Бастії! Там ти сидітимеш у камері, будеш валятися на соломі, закутий у кайдани, і я звелю, щоб тебе скарали на горло, якщо ти не скажеш, де Джанетто Санп'єро?» [5, с. 128].

Отож, автор показує як людина може використовувати свою силу, свої повноваження не зупиняючись ні перед чим і ні перед ким. Сила дає йому можливість повністю подавити свого супротивника і, як треба, знищити його, як фізично так і морально.

Якщо аргументи до сили — це ніщо інше, як цілковита розправа над людиною, над її гідністю, то аргументи до вигоди розкривають підлі й мерзотні сторони людини, показують її ницість, недоброзичливість і несправедливе ставлення до подібних собі. Наприклад. У романі видатного українського письменника Миколи Гоголя «Мертві душі» автор так описує розмову Чичикова з Коробочкою під час якої Чичиков своєкорисно використовує аргументи до вигоди, сподіваючись переконати Коробочку продати йому «мертві душі». «Тут він, вийнявши з кишені хустку, почав витирати піт, що справді виступив на лобі. А втім, Чичиков даремно сердився: буває і поважний, і державний навіть чоловік, а

на ділі виходить чистісінька Коробочка. Як забрав що собі в голову, то вже нічим його не переконаєш, скільки не подавай йому доводів, ясних, як день, все відскакує від нього, як гумовий м'яч відскакує від стіни. Витерши піт, Чичиков вирішив спробувати, чи не можна її навести на шлях якоюсь іншою стороною. «Ви, матінко», сказав він: «або не хочете розуміти слів моїх, або так умисне говорите, аби щось говорити... Я вам даю гроші: п'ятнадцять карбованців асигнаціями. Розумієте ви? Та це ж гроші. Ви їх не знайдете на вулиці. Ну признайтесь, почім продали мед?» «По 12-ть карб. пуд». «Взяли трохи гріха на душу, матінко. По дванадцять не продали». «Їй-Богу, продала». «От бачите? Так то ж мед. Ви, збирали його, може, з рік з турботами, із старанням, клопотом; їздили, морили бджіл, годували їх у льоху цілу зиму, а мертві душі річ не від світу цього. Тут ви від себе ніякого не докладали клопоту, на те була воля Божа, щоб вони покинули світ цей, завдавши шкоди вашому господарству. Там ви одержали за працю, за клопіт дванадцять карбованців, а тут ви берете ні за що, дурно, та й не дванадцять, а п'ятнадцять, та й не сріблом, а все синіми асигнаціями». Після таких сильних запевнень Чичиков майже вже не сумнівався, що стара нарешті поступиться» [4, с. 33].

У тому ж оповіданні Микола Гоголь на перших сторінках знайомить Чичикова з читачем і так описує свого головного героя, використовуючи аргумент до жалю, щоб по-перше привернути увагу читачів і, по-друге, показати всі негативні сторони свого головного героя: зухвалість, самовпевненість, пиху, непошану до людей та їх нехтування, гнів, свавілля, підлість, честолюбивість, ненависть, користолюбство, ворожість, зневажливість, злобність тощо. «Про себе приїжджий, як здавалось, уникав багато говорити; а коли й говорив, то якимись загальними словами, з помітною скромністю, і розмова його в таких випадках набирала дещо книжних зворотів; що він незначущий черв світу цього, і недостойний того, щоб багато про нього турбувались, що зазнав багато на віку своєму, потерпів на службі за правду, мав багато ворогів, які важили навіть на життя його, і що тепер, бажаючи заспокоїтися, шукає обрати нарешті місце для проживання, і що, прибувши в це місто, визнав за неодмінний обов'язок засвідчити свою пошану першим його сановникам. Оце й усе, що дізналися в місті про цю нову особу, яка дуже скоро не минула нагоди показати себе на губернаторській вечірці» [4, с. 5]. Аргументи до публіки — це звернення до почуттів аудиторії з метою відвертання від об'єктивного розгляду певної проблеми та схилення їх до рішення в потрібному оратору напрямі. Подібний аргумент широко застосовують під час дискусії тоді, коли співрозмовник безпосередньо звертається до свого опонента чи опонентів, апелюючи не до предмета обговорення, а саме до його чи їхніх почуттів.

Аргумент подвійний стандарт — це заміна критерію оцінки в морально-етичних й естетичних питаннях щодо різних людей або ситуацій, тобто займати половинчасту позицію там, де потрібний принциповий, безапеляційний однозначний підхід. Аргумент до освіченості — це підміна аргументації голослівним звинуваченням свого опонента в недостатній обізнаності.

Аргумент позірна вченість — це надання зарозумілих, не ясних, не чітких форм для прикриття справжньої думки. Яскравим прикладом такого виду аргументу є розмова Чичикова з Собакевичем із роману «Мертві душі».

«Чичиков почав якось дуже здалека, торкнувся взагалі всієї російської держави і говорив з великою похвалою про її простір, сказав, що навіть найдавніша римська монархія не була така велика, і іноземці справедливо дивуються. Собакевич усе слухав, нахиливши голову. І що за існуючими положеннями цієї держави, в славі якій немає рівної, ревізькі душі, закінчивши життєве поле, числяться, одначе, до подання нового ревізького реєстру нарівні з живими, щоб таким чином не перевантажувати присутственні місця безліччю дріб'язкових і марних довідок і не збільшувати складність і так уже досить складного державного механізму. Собакевич усе слухав, нахиливши голову — і що однак при всій справедливості цього заходу він буває почасти обтяжливий для багатьох власників, зобов'язуючи їх сплачувати податі так, немов за живу річ, і що він, почуваючи пошану особисто до нього, ладен би навіть почасти взяти на себе цей справді важкий обов'язок. Щодо головного предмету, Чичиков висловився дуже обережно: ніяк не назвав душі померлими, а тільки неіснуючими» [4, с. 41].

Треба також зазначити, що під час аргументації учасники дискусії особливу увагу звертають на основні правила, що висуваються до аргументів: по-перше, аргументи мають бути істинними, доведеними, несуперечливими й безсумнівними, по-друге, аргументи мають бути достатньою підставою для доведення тези, і, по-третє, аргументи мають повною мірою відповідати двом формам мовленнєвого впливу: прямій формі мовленнєвого впливу і непрямій формі мовленнєвого впливу. Якщо пряму форму мовленнєвого впливу використовують учасники дискусії лише тоді, коли вони мають на увазі лише буквальне значення своїх мовних виразів, лише те, що вони говорить, тоді як непряма мова мовленнєвого впливу передбачає використання співрозмовниками мовних висловів, які передають зміст повідомлення імпліцитно; вони повідомляють не тільки те, що говорять, а й щось більше. Пряма форма мовленнєвого впливу на відміну від непрямої є відкритою, точною, послідовною, логічною й узгоджується із такими критеріями, як щирість, відвертість, доброзичливість, справедливість й істинність. Отже, для учасників дискусії сприйняття необхідної інформації під час використання подібної мовленнєвої форми не зумовлює ніяких особливих мовних, психологічних, змістових чи пізнавально-комунікативних труднощів; їм не доводиться вгадувати те, що мав на увазі опонент, і думати, чи правильно вони його зрозуміли, тоді як, непряма форма мовленнєвого впливу — це таке використання учасником дискусії мовних висловів, коли він має на увазі не тільки те, що він говорить, а й щось більше.

Отже, суть значення вищезгаданих видів аргументації — це усвідомлення, розуміння та інтерпретація їх змістовно-смислової та пізнавально-комунікативної функції під час обговорення соціокультурологічних проблем з метою їх вирішення.

Література

1. Аристотель. Полн. собр. соч. Т. 3. / Аристотель. Пер. с древнегреческого. Под общ. ред. А. И. Доватора. — М.: Мысль, 1983. — 812 с.

2. Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): автореф.дис. … д-ра філолог. наук:10.02.01 —рус. язык; 10.02.19 — теория языка / А. Н. Баранов. —М., 1990. — 48 с.

3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. —К.: ИИА «Астрея», 1997. —311 с.

4. Гоголь М. Зібрання творів: у 7 т. Т. 5: Мертві душі; упоряд. П. В. Михед / М. В. Гоголь; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. — К.: Наук. думка. — 2009. — 360 с.

5. Меріме Проспер. Богдан Хмельницький. Переклад з французької: С. Буда, Я. Кравець та ін.; передмова та примітки: Н. М. Горяча; коментарі: Є. В. Вдовіченко; ілюстрації: Б. П. Бублик. Харків: Фоліо, 2004. — 512 с.

6. Оганесян В.В. Аргументация как средство доказательства / Оганесян В. В. // В кн.: Философские проблемы аргументации. — Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1986. — С. 48–75.

7. Поварнин С.К. О теории и практике спора / С. К. Поварнин. — М.: Просвещение, 1978. — С. 64.

СТУДЕНТСЬКИЙ ВЕБІНАР

Василець Владислава
студентка 5 курсу
факультету міжнародної економіки та менеджменту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКО-ФРАНЦУЗЬКОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Поширення глобалізаційних процесів має істотний вплив на різноманітні сфери життя суспільства. На сьогодні, ведення бізнесу зрідка обмежується виключно внутрішніми кордонами країни. І задля підвищення рівня його ефективності необхідно, насамперед, проаналізувати культурні особливості ділового спілкування, як основу взаємовідносин. Цим і обумовлена актуальність обраної теми. У роботі проаналізовано особливості саме німецько-французького ділового спілкування, як одних з переважаючих культур у веденні європейського бізнесу.

Ділова культура Німеччини має свою основну особливість — поділ на Північ-Південь, Захід-Схід з урахуванням індивідуальних особливостей останніх. Проте все ж таки, на сьогодні, загально прийняті норми набирають все більшого поширення, витісняючи регіональні особливості [3, с. 244]. Французька бізнес-культура також має свій поділ, але не на стільки виражений, як в німецькій культурі — відмінності проявляються на північних та південних землях [3, с. 190].

Для німецьких бізнесменів часто не є проблемою ведення бізнесу на англійській мові. Також, великі компанії завжди в змозі надати компетентних працівників, або ж навіть перекладачів зі штату працівників. Проте мовою бізнесу вважається мова замовника, а тому у співпраці з німцями потрібно завжди бути до залучення фахівців, які вільно володіють німецькою діловою мовою [3, с. 244]. Схожа ситуація спостерігається і у Франції, проте з дещо відчутнішою перевагою до національної мови. Особливо це стосується партнерів з експортних операцій. Кореспонденція також повинна вестися на французькій мові. У великих містах та столиці — Парижі — не є проблемою віднайти перекладача задля ведення переговорів, проте перевага буде надаватися партнерам, які хоча б на мінімальному рівні володіють французькою [3, с. 190].

Німці готові до ведення переговорів щодо бізнесу одразу ж після першої зустрічі. Вони не мають наміру встановлювати особисті стосунки з діловими партнерами. Обговорення питань йде в порядку їх значимості, починаючи з основного [1, с. 422]. Французи, будучи орієнтованими на взаємини, у той же час є націю індивідуалістів. Вони не звикли відразу приступати до справи, часто використовують непрямі висловлювання, комунікацію високого контексту, швидко вступають в суперечку і прямо висловлять вам свою незгоду за столом переговорів [3, с. 190].

Стосовно часу, то німці понад усе цінують пунктуальність. На зустріч необхідно приходити на кілька хвилин раніше, запізнення означає ненадійність партнера. Порядок денний засідання і графіки виконання робіт виконуються неухильно, а зустрічі і засідання ніколи не перериваються [3, с. 244]. Щодо французької бізнес-культури, то іноземні бізнесмени повинні прибувати на зустрічі також вчасно, проте рамки є більш «м'якими», а за межами великих міст можуть бути зовсім гнучкими. Зустрічі, на відміну від німецької традиції, зрідка проходять по заздалегідь складеною порядку денному. Вільна дискусія є абсолютно нормальним явищем [3, с. 191].

Німецьке товариство зберігає формальну поведінку, як засіб прояву відповідної поваги до людей високого рангу, професійного рівня або вищої академічної кваліфікації. Німецька формальність проявляється також при знайомстві і в привітанні [3, с. 245]. Рукостисканнями обмінюються завжди при зустрічі та прощанні. Привітання може і не супроводжуватися посмішкою, це справа особиста. Франція залишається однією з найбільш ієрархічних країн в Європі. Статус у Франції визначається рівнем освіти, сімейним походженням і багатством. Французькі управлінці керують бізнесом у більшості випадків в авторитарному стилі. Традиційний французький стиль управління має чітку структуру і егалітарний підхід [3, с. 191].

Німці є відносно стриманим, для них не є нормою відкритий показ емоцій. Вони мало жестикулюють, не перебивають один одного під час розмови. Німці цінують відверті, прямі висловлювання [2, с. 86]. Французи ж є більш експресивними як вербально, так і невербально. Вони люблять сперечатися, часто під час переговорів вступають в жваві дебати. Французи не віддають перевагу розмовам по суті. Вони проявляють себе як індивідуалісти, орієнтовані на взаємини, що надають велике значення статусу, які характеризуються високим контекстом в комунікації [3, с. 192].

Німці краще сприймають і реагують на реалістичну початкову ціну, ніж на тактику «від високої ціни — до низької». Вони негативно ставляться до жвавої торгівлі. Потрібно намагатися не призначати занадто високу вихідну ціну. У торгах з французами слід бути готовими до тривалого неструктурованого переговорного процесу. Окрім цього нормальним є застосування критики [3].

Німці ретельно готуються до переговорів. Вони не відступають від своїх намічених позицій і не реагують на тактику тиску [2, с. 86]. Франція — країна особистих зв'язків. Часто використовуються внутрішні контакти, а не офіційні канали. Перш ніж обговорювати ділові питання, французи хочуть дізнатися вас якнайкраще [1, с. 421].

І французи, і німці притримуються ділового стилю одягу у вирішенні ділових питань [3].

Німці дуже чітко розділяють професійну діяльність і особисте життя. Ділові питання під час сніданку не обговорюються. Якщо вас запросили на ланч або на обід, будьте готові до того, що ділові питання будуть обговорюватися після їжі, а не під час [2, с. 86]. У французів бізнес-ланч зазвичай триває досить довго — дві або три години. Ділові питання обговорюються в кінці зустрічі.

Література

1. Шнурова О.Г., Гладун А.Ю. Психологічні та етичні норми і принципи ділового спілкування // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2003. — №3–4. — С. 420–425.

2. Шуваева И.Н. Стандарты и принципы деловой коммуникации в Германии (из опыта работы по подготовке управленческих кадров РФ в рамках президентской программы) / И. Н. Шуваева // Высшая школа. — 2016. — №7. — С. 85–87.

3. Gesteland R. Cross-Cultural Business Behavior / Richard R. Gesteland. — Copenhagen: Copenhagen Business School Press, 2003. — 275 с.

Гамідов Мікаіл
студент групи ВФ-101
науковий керівник — Печенікова Л.М.
викладач кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ АЗЕРБАЙДЖАНУ В АСПЕКТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. *У статті проаналізовано культурні цінності та їх місце в міжкультурній комунікації; зроблено порівняльний аналіз культурних цінностей Азербайджану та України.*

Ключові слова: *культура, культурні цінності, міжкультурна комунікація, ділове спілкування.*

Abstract. *In the article the comparative analysis of cultural values and their role in the intercultural communication in Azerbaijan and Ukraine is given.*

Key words: *cultural values, intercultural communication, business communication.*

Культурні цінності і традиції кожного народу розвиваються відповідно до складних умов історії, процес їх утворення зумовлений не так традиціями, як потребами часу і умовами, в яких розвивається культура.

Збереження культурних цінностей та їх місце в міжкультурній комунікації аналізували багато вчених: О. Тейлор, Т. Грушевицька, В. Попков, А. Садохін, С. Тер-Мінасова, У. Гудикунсг, Л. Самовар, Р. Портер, зокрема М. Бахтін, В. Біблер, В. Саф'янов, Л. Буєва, М. Каган, О. Потебня, П. Грайс, Дж. Остін, Дж. Серль звертали увагу на питання толерантності в міжкультурній комунікації.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» культурні цінності — об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [1].

Поняття «культурні цінності» взаємопов'язане з поняттям «культура» як суспільним феноменом та його виявами в контексті існування людської цивілізації, однак дотепер не існує єдиного універсального визначення «культура». Деякі дослідники схильні розглядати його крізь призму духовного

життя суспільства на рівні ідей, інші вважають, що культура закріплюється у традиції як способі збереження та передачі з покоління в покоління певних уявлень і навичок [2, с. 11].

З історичного погляду культура — це «сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством упродовж його історії, та різноманітних форм діяльності, спрямованих на їх виробництво, засвоєння та застосування» [3, с. 88].

Кожна цінність — це факти культури, які поділяються на матеріальні та духовні. Перші визначають побутову сторону життєдіяльності, тобто речі й предмети домашнього вжитку, які мають матеріальну цінність, зокрема вони мають не лише утилітарне значення, а й художню та естетичну цінність. Другі створені свідомістю, до них належать твори мистецтва, різні концепції, системи виховання й навчання, а також наукова, релігійна, пізнавальна діяльності та форми їх матеріального втілення: музеї, бібліотеки, ВНЗ. У сукупності духовні цінності охоплюють людські стосунки: дружбу, кохання, толерантність тощо.

Сучасні тенденції правового регулювання суспільних відносин у сфері культури вказують на розуміння необхідності охоплення правовими нормами усього максимально можливого спектру культурних цінностей, зокрема до культурних цінностей згідно переліку ДФС належать:

• оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажі з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

• предмети, пов’язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією, науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;

• предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;

• складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам’яток і пам’яток монументального мистецтва;

• старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;

• манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;

• унікальні та рідкісні музичні інструменти;

• різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;

• рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;

• рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;

• зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології [1].

Ми вивчаємо нашу культуру різними способами, використовуючи для цього всі можливі джерела. Кожна культура має свої правила та традиції, саме тому ми окреслили деякі аспекти у порівняльному аналізі культур України та Азербайджану, зокрема:

1) *Література*. Видатними українськими письменниками є Т. Шевченко, Леся Українка, Ліна Костенко та їх твори «Кобзар», «На крилах пісень», «Неповторність» тощо. Відомим представником азербайджанської літератури є Мікаіл Мушфіг. Він є автором багатьох віршів, які оспівують любов і красу: «Гая», «Мій друг» та ін.;

2) *Живопис*. Український живопис не можливо уявити без талановитого художника С. Васильківського, а азербайджанський — без Таіра Салахова і його роботи «Тобі людство»;

3) *Танці*. Характерними народними танцями для України є гопак, коломийка та козачок. Азербайджанський танець, як правило, тричастинний: перша частина — хід по колу, друга — ліричні застигання на місці і третя — знову хід по колу. Багато танців, особливо старовинних, називаються на честь улюблених тварин або рослин: «джейранят» — газель, «лале» — польовий мак, «беневше» — фіалка тощо. Майже всі азербайджанські танці — сольні;

4) *Одяг*. До національних костюмів України можна віднести усім відому вишиванку. Жіночий національний костюм азербайджанців складається з нижнього і верхнього одягу: покривало — «чадру» і лицьову фіранку — «рубенд», які жінки одягали при виході з будинку. У чоловіків папаха є символом мужності, честі і гідності, втратити яку вважалося великою ганьбою;

5) *Історико-культурні об'єкти*. В Україні найбільш відомими є Софійський собор, Києво-Печерська лавра, Камянець-Подільська фортеця тощо, а в Азербайджані місто Баку є не тільки столицею, але й найбільшим містом визначальних пам'яток: палац ширваншахів, стара Фортеця Ічері-шехер, мавзолей Сеїда Бакуві, мечеть Муххамада ібн Абу-Бакра, мечеть Мірза-Ахмеда, будинок Бакинських ханів, музей Мистецтв, Азербайджанський музей килимів тощо;

6) *Страви*. Українські народні страви — це український борщ, сало, холодець, горілка, кров'янка, вареники; субтропічний клімат зумовили широке поширення в азербайджанській кухні баранини, а також фруктів, овочів, спецій та приправ. Однією з найвідоміших страв азербайджанської кухні є плов, однак варто відмітити ще й такі страви, як долма, кюкю, чихиртма, кебаб тощо. Азербайджанський народ, як і український, є дуже гостинним, тому досить часто можна почути такі слова: *salam aleykum* (мир тобі), *cox sadam* (я дуже радий). На нашу думку, до культурних цінностей можна віднести і місцеві діалекти, які є властиві різним регіонам як Азербайджану, так і України.

Таким чином, на сьогодні не існує єдиного розуміння поняття культурних цінностей і уніфікованих дефініцій, які б визначали його зміст, однак у діловому спілкуванні важливо брати до уваги той факт, що кожна культура є унікальною і має свої звичаї та традиції, які необхідно розуміти та поважати.

Література

1. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1068-14

2. Кот С.І. «Культурні цінності»: поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури / С. І. Кот // Праці центру пам’яткознавства: зб. наук. пр. — 2011. — Вип. 20. — С. 10–27.

3. Культура // Політологічний енциклопедичний словник. — К., 1997. — С. 179.

Матарадзе Георгій
студент групи ВФ-101
науковий керівник — Бедько І.В.
викладач кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЯВИЩА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

Анотація. *Статтю присвячено питанню походження, історії розвитку поняття «інтерференція»; розглядаються типи інтерференції російської та української мов в умовах контакування.*

Ключові слова: *лексична інтерференція, мовні контакти, двомовність.*

Abstract. *The article deals with the examination of the problem of origin, history and development of the concept of «interference». The article gives the description of lexical interferation of Russian and Ukrainian languages due to their interrelations.*

Key words: *lexical interference, language contacts, bilingualism.*

В умовах розширення й поглиблення контактів між країнами на сьогодні гостро стоїть питання про успішність і ефективність міжкультурної комунікації. Визначення міжкультурної комунікації очевидно з самого терміна: це спілкування людей, що представляють різні культури.

Термін «інтерференція» — латинського походження і означає: «inter» між + «ferens» («ferentis») несе, що переносить. Джерелом його є фізика зі значенням накладення хвиль, що призводить до їх взаємного посилення або ослаблення. Явище інтерференції вивчається в лінгвістиці, соціолінгвістиці, психології, психолінгвістиці тощо.

У лінгвістиці проблема інтерференції розглядається в рамках мовних контактів і під інтерференцією розуміється «порушення білінгвом (людиною, що володіє двома мовами) норм і правил співвідношення двох контактуючих мов» [1].

Це явище описується в працях багатьох російських та українських вчених (Е. Верещагін, В. Виноградов, Л. Щерба, У. Вайнрайх, Ю. Жлуктенко).

У лінгвістичну літературу термін «інтерференція» був введений вченими Празького лінгвістичного гуртка. Однак широке визнання цей термін отримав після виходу в світ монографії У. Вайнрайха [2]. За У. Вайнрайхом, під інтерференцією розуміють «ті випадки відхилення від норм будь-якої з мов, які відбуваються в мовленні двомовних у результаті того, що вони знають більше мов, ніж одну, тобто внаслідок мовного контакту» [2].

На думку Е. Хаугена, інтерференція це «випадки відхилення від норм мови, що з'являються в мовленні двомовних носіїв внаслідок знайомства з іншими мовами» [4].

Більш повне і сучасне визначення інтерференції, запропонував В. Виноградов: «Інтерференція (від лат. *Inter* — між собою, взаємно і *ferio* — торкаюся, ударяю) — взаємодія мовних систем в умовах двомовності, що складається або при мовних контактах, або при індивідуальному освоєнні нерідної мови; виражається у відхиленнях від норми і системи другої мови під впливом рідної» [3].

Яскраво інтерференція виявляється на лексичному рівні, оскільки результати взаємодії української й російської мов тут реалізуються у значному обсязі:

інтерференція	російська	українська
болєзнь	болезнь	хвороба
водка	водка	горілка
врач	врач	лікар
дєтство	детство	дитинство
должни	должны	повинні
каждий	каждый	кожен
канєшно	конечно	звісно
карман	карман	кишеня
кувирком	кувырком	шкереберть
мальчик	мальчик	хлопчик
нада	надо	треба
наслєднік	наследник	спадкоємець
начальний	начальный	початковий
нєвєста	невеста	наречена
недвіжимость	недвижимость	нерухомість
новості	новости	новини
ноябрь	ноябрь	листопад
парікмахер	парикмахер	перукар
справка	справка	довідка
стидно	стыдно	соромно

Інтерференція часто спостерігається на фонетичному рівні. Фонетична якість звуків значною мірою може варіюватися як від умов комунікації, так і від індивідуальних особливостей мовця:

інтерференція	*російська мова*	*українська мова*
благодаря	*благодаря*	*завдяки*
вдруг	*вдруг*	*раптом*
встроїться	*устроиться*	*влаштуватися*
громко	*громко*	*голосно*

діжурство	*дежурство*	*чергування*
камінщик	*каменщик*	*муляр*
мельниця	*мельница*	*млин*
непонятні	*непонятные*	*незрозумілі*
обізатєльно	*обязательно*	*обов'язково*
поміщеніє	*помещение*	*приміщення*
пожарить	*пожарить*	*посмажити*
розрішеніє	*разрешение*	*дозвіл*
современна	*современная*	*сучасна*
інтерференція	*російська мова*	*українська мова*
больно	больно	боляче
Вєра	Вера	Віра
водітєль	водитель	водій
война	война	війна
інстітут	институт	інститут
картошка	картошка	картопля
комната	комната	кімната
румини	румыны	румуни
свєт	свет	світло
тєлєвізор	телевизор	телевізор
ухо	ухо	вухо
часть	часть	частина

В останній таблиці наведено приклади інтерференції, що виникла на базі слів, які схожі в російській та українській мовах. Нерідко випадки інтерференції зустрічаються декілька разів у межах одного речення. Наприклад:

У нас у цьому **году занятія** через холод **сократили** на дві **неділі**.

Хочу **поздравить тьотку** Галю з **юбілєєм**.

Увесь **прошлий год** пролежала в **больниці з почками**, так і не **вилічилась**.

На **профосмотр** треба їхати **у ноябрі**.

Срочно пригласіть управляющого до Івана Павловича.

Од простуди хорошо помагає **оріхова настойка**.

На завершення хочеться підкреслити, що інтерференція є втручанням елементів однієї мовної системи в іншу при мовному контакті, а результат цього втручання може бути як негативним, про що говорять вищенаведені приклади, так і позитивним, що сприяє адекватному перекладу та взаєморозумінню, а також реалізації ефективного спілкування.

Література

1. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации [Текст] / В. В. Алимов. — М., 2005.

2. Вайнрайх В. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования В. Вайнрайх. — Б., 2000.

3. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М., 2002.

4. Хауген Э. Языковой контакт [Текст] / Э. Хауген // Новое в лингвистике. — Вып. 6. — М., 1972.

Suleva Tetiana
Studentin des 5. Studienjahres
der Kiewer Nationalen Wadym-Hetman-Wirtschaftsuniversität

KULTURELLE ASPEKTE IN DER UKRAINISCH-POLNISCHEN WIRTSCHAFTSKOMMUNIKATION

Aktualität der Forschung. Polen ist jetzt Mitglied der Europäischen Union und gehört zu den hoch entwickelten marktwirtschaftlich orientierten Ländern Europas und der Welt. Ukrainer können polnische Erfahrungen im Aufbau des Staates übernehmen, um den langfristigen wirtschaftlichen, sozialen und politischen Erfolg zu erreichen. Die ukrainisch-polnischen Beziehungen spielen eine große Rolle für die Entwicklung der Ukraine. Die Ukraine und Polen haben gemeinsamen historischen sowie wirtschaftlichen Hintergrund und die heutigen Beziehungen zwischen den Ländern tragen auch viel zur wirtschaftlichen Entwicklung beider Länder bei. In diesem Zusammenhang haben auch kulturelle Aspekte der Wirtschaftskommunikation eine große Bedeutung. Die interkulturelle Wirtschaftskommunikation bezieht sich auf wirtschaftsbezogenes kommunikatives Handeln zwischen Interaktionsteilnehmern mit unterschiedlicher kultureller Herkunft.

Ziel der Forschung. Meine Forschungen im Bereich der ukrainisch-polnischen Wirtschaftskommunikation verfolgen die Linie: Kultur — Kommunikation — Interkulturalität — Business. Das Hauptziel dieser Arbeit ist die polnischen Kulturwerte festzustellen und den Einfluss dieser Faktoren auf Wirtschaftskommunikation und Business zu bewerten. Die Begriffe Kultur, Kommunikation und Interkulturalität spielen in meiner Forschung eine zentrale Rolle.

Darstellung der Grundgedanken

Aus einer kulturvergleichenden Perspektive sollte man Polen zunächst im Kontext anderer mittelosteuropäischer Länder betrachten.

1) Nationalstolz: Polen war lange Zeit Spielball fremder Mächte. Diese Bedrohung von außen bewirkte eine starke Rückbesinnung auf zentrale polnische Werte, um auf diese Weise das eigene kulturelle Selbstbewusstsein zu stärken. So tendieren die Länder Mittelosteuropas dazu, sehr freiheitsliebend zu sein. Ebenso sollte der polnische Nationalstolz als eine Art Überthema bei jeder kommunikativen Handlung bedacht werden. Jede Kooperation, ob nun im politischen oder wirtschaftlichen Bereich, sollte folglich von den Ausländern so präsentiert werden, dass die polnische Souveränität nicht angegriffen wird [1, S. 5].

2) Abwertung von Strukturen: Polen legen keinen großen Wert auf Pläne, Gesetze oder Vorschriften. In Ihren Augen sind Gesetze größtenteils nur Unterdrückungsmittel, die ehemalige Besatzer als lästiges Erbe übrig ließen. Stattdessen lieben es die Polen, zu

improvisieren. Die Deutschen, im Vergleich, bevorzugen es, die verschiedensten Sachen zu planen und zu regeln [1, S. 8].

3) Im heutigen Polen sind Status und Hierarchie allgemein viel stärker ausgeprägt als in Deutschland. Materielle Dinge spielen eine große Rolle und dienen der Abgrenzung gegenüber den anderen Schichten. Die Bedeutung der eigenen Person wird durch das Prestige bestimmter Güter oder ein individuelles Äußeres manifestiert. Ein Mensch, der seinen Wohlstand nach außen demonstriert, verdient Respekt, ihm werden automatisch positive Eigenschaften zugeschrieben [2, S. 11].

Die Polen sind hierarchiegeprägt. Diese Hierarchieprägung fängt in der Familie und in der Schule an und wird am Arbeitsplatz oder in sozialen Strukturen fortgesetzt. Die Rollen, die jeder in dieser Hierarchie hat, werden auch im Alltag fortgeführt und durch Statussymbole unterstrichen.

4) Enge persönliche Bindungen. Kollektivistische Kultur: Polnische Angestellte sehen ihre Kollegen primär als Freunde, mit denen sie rein zufällig auch zusammenarbeiten. Eine direkte Schlussfolgerung lässt sich wie folgt ziehen: Man sollte eine intensive, freundschaftliche Beziehung zu den Mitarbeitern der höchsten und mittleren polnischen Führungsebene eines Unternehmens aufbauen [1, S. 7].

5) Entsprechend dem polnischen Sprichwort «Gast ins Haus, Gott ins Haus» sind Polen sehr gastfreundlich. Ob es sich um private oder geschäftliche Kontakte und Einladungen handelt, spielt dabei keine Rolle, da ja bekanntlich Privates und Berufliches nicht getrennt wird. Polen feiern, essen und trinken gerne. Das Essen und Trinken hat in zwischenmenschlichen und vor allem geschäftlichen Kontakten einen sehr hohen Stellenwert und drückt die Wertschätzung gegenüber den Partnern aus [2, S. 8].

6) Die polnische Kommunikation ist stark personenorientiert: Der direkte Kontakt zwischen den Gesprächspartnern hat eine entscheidende Bedeutung für den Erfolg der Verhandlungen. Die Person des Gesprächspartners steht im Vordergrund und die Ausdrucksweise ist sehr emotional. Der erste Eindruck ist sehr wichtig. In den Verhandlungen mit polnischen Geschäftspartnern spielen informelle Kontakte eine wichtige Rolle und dienen häufig der Vorbereitung offizieller Kontakte und Entscheidungen [2, S. 12].

7) Der lange Entscheidungsprozess: Oft dauert es in Polen länger als in Deutschland, bis ein Entscheidungsprozess in Gang kommt oder eine endgültige Entscheidung getroffen wird. Die Hierarchie und die schon erwähnten Vorgehensweisen spielen dabei eine entscheidende Rolle. Schon aus Respekt vor dem Vorgesetzten erlaubt man sich keine sofortige Entscheidung, denn damit könnte man ihn brüskieren. Die Entscheidungsspielräume der einzelnen Mitarbeiter sind in der Regel viel enger als in Deutschland [2, S. 13].

8) Zwischen den Zeilen lesen: Als Ausdruck der personenorientierten Kommunikation gilt die Fähigkeit, sowohl bei Gedrucktem als auch bei Gesprochenem zwischen den Zeilen lesen zu können. Die Polen kommunizieren hauptsächlich auf der Beziehungs-, Appell- und Selbstoffenbarungsebene und nur in den seltensten Fällen auf der Sachebene. Das setzt voraus, dass man vor allem die nonverbalen Mittel wie Gestik,

Mimik, Sprachstil, Atmosphäre gut lesen können muss. Auch das Gesagte muss man deuten können [2, S. 14].

9) Eine Absage oder unangenehme Inhalte sagt man im Polnischen nicht direkt. Ein «Nein» zu jemandem, der auf gleicher sozialer oder betrieblicher Hierarchie steht, wird nach Möglichkeit vermieden bzw. zwischen die Zeilen gepackt. Ein direktes, deutliches «Nein» ist nur in einem klaren Abhängigkeitsverhältnis möglich. Deswegen wird auf Polnisch recht diplomatisch oder sogar umständlich kommuniziert, mit vielen Interpretationsspielräumen. Wenn aber Polen «mal sehen» oder «vielleicht» sagen, ist das ein ziemlich klares «Nein» [2, S. 14].

10) Kritik und Konfliktsituationen: Polen ist es von Natur fremd, sachlich mit Kritik umzugehen und in Konfliktsituationen beherrscht aufzutreten. Emotionalität bringt hier keine Nachteile. Im Gegenteil, ein zu sachliches Auftreten bringt die polnischen Emotionen zum Kochen und kann sich in der weiteren Zusammenarbeit nachteilig auswirken. Jemand, der immer beherrscht und sachlich auftritt, wird als jemand «ohne menschliche Gefühle» eingestuft. Kritik wird sehr schnell persönlich genommen und als Angriff auf die eigene Person aufgefasst. Mangelnde Sachlichkeit und starke Emotionalität in Konfliktsituationen bewirken, dass es auf der polnischen Seite eine geringe Kompromissbereitschaft gibt [2, S. 15].

11) Tabus und Fettnäpfchen: Polen sind ein sehr patriotisches Volk, dem nationale Symbole und Rituale sehr viel bedeuten. Jegliche Bemerkungen, die als Abwertung der polnischen Nationalsymbole verstanden werden könnten, sind ein absolutes Tabu und zwar unabhängig davon, in welchem Land die Polen derzeit leben [2, S. 9].

Die Polen sehen sich als Teil der westeuropäischen Gemeinschaft — daher sollte man den Begriff «Osten» oder «Osteuropa» in Bezug auf Polen vermeiden. Bedingt durch den katholischen Glauben, die lateinische Schrift und die politische Anbindung an Westeuropa fühlen sich die Polen als Mitteleuropäer [2, S. 10].

Abschätzige Bemerkungen und Witze, etwa über die wirtschaftliche Rückständigkeit oder die Kriminalitätsrate, sind ebenfalls nicht angebracht. Die Menschen in Polen leiden selbst unter den alltäglichen Unzulänglichkeiten und den Folgen politischer Entscheidungen und kritisieren sie. Aber eine Kritik oder Verbesserungsvorschläge aus fremdem Munde können zu einer emotionsgeladenen und unüberlegten «Verteidigung» führen [2, S. 10].

Nach Geert Hofstede gibt es sechs wichtigste Kriterien (Kulturdimensionen), mit deren Hilfe verschiedene Kulturen verglichen werden können. Dies wären: Machtdistanz, Individualismus/Kollektivismus, Maskulinität/Feminität, Unsicherheitsvermeidung, Langzeitorientierung/Kurzzeitorientierung, Genuss/ Beschränkung.

Machtdistanz beschreibt das Ausmaß der Machtverhältnisse in einer Kultur und wie sie verteilt sind, sowie die Frage «Wie viel Ungleichheit darf und kann zwischen den Menschen herrschen?» [3]. Die Ukraine hat die größte Machtdistanz im Vergleich zu Polen und Deutschland.

Die zweite Dimension beschreibt das Verhältnis von Individualismus und Kollektivismus in der jeweiligen Kultur [3]. Die Polen befinden sich in der Mitte zwischen Deutschland und der Ukraine, aber näher zu Deutschland.

Bei der Dimension «Maskulinität/Feminität» wird u. a. der Frage nachgegangen, wer in einer Kultur für welche Aufgaben zuständig ist (Rollenverteilung) [3]. Die Ukraine ist eine feminine Kultur, in Europa sind Deutschland und Polen stärker maskulin.

Bei der Dimension «Unsicherheitsvermeidung» geht es vor allem darum, wie mit unbekannter Situation umgegangen wird [3]. Polen und Ukrainer vermeiden und befürchten Unsicherheiten.

Die Dimension «Langzeitorientierung/Kurzzeitorientierung» bezieht sich darauf, inwiefern Gesellschaften darauf ausgerichtet sind, eher auf kurzfristigen Erfolg oder auf langanhaltende Lösungen zu setzen [3]. Die Deutschen orientieren sich langfristig, während die Polen sich auf kurzfristigen Erfolg orientieren.

Die sechste Kulturdimension ist noch recht neu und beschreibt, wie innerhalb einer Gesellschaft mit der freien Auslebung der eigenen Bedürfnisse umgegangen wird. Alle drei Kulturen sind die Kulturen mit starker Beschränkung. In Kulturen mit stärkerer Beschränkung empfinden die Mitglieder eine stärkere Kontrolle über das eigene Leben: Die Erhaltung von Recht und Ordnung hat eine hohe Priorität [3].

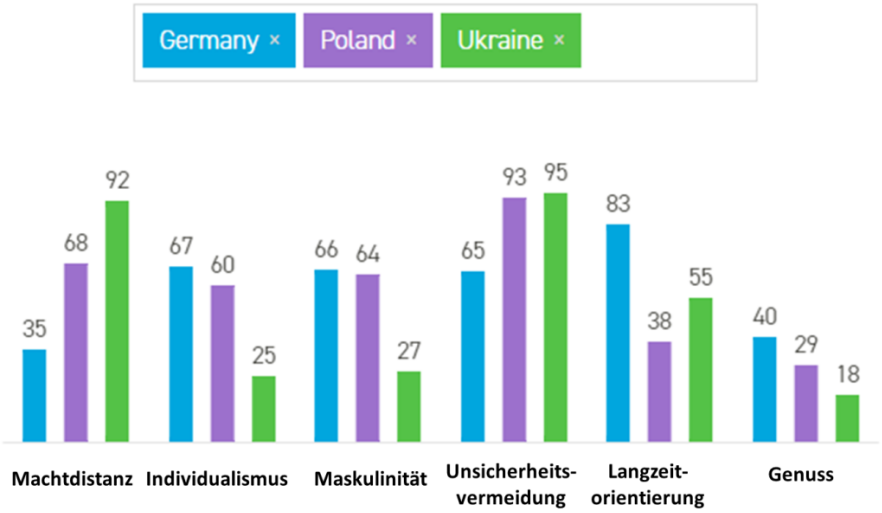

Der Vergleich von Kulturbesonderheiten in Deutschland, Polen und in der Ukraine nach Geert Hofstede [4].

Ergebnisse der Forschung

Zusammenfassend kann man feststellen, dass die Ukrainer polnische Erfahrungen beim Staatsaufbau übernehmen können. Polnischer Nationalstolz ist Vorbild für die Ukrainer, weil der ukrainische Patriotismus nur jetzt beginnt, sich richtig zu zeigen. Andere kulturelle Werte sind in Polen und in der Ukraine sehr ähnlich. Die Polen sehen sich als Teil der westeuropäischen Gemeinschaft. Trotzdem sind sie aber auch ein Teil Osteuropas und auch Slawen.

Quellenverzeichnis

1. Markus Eidam. Markus Eidam & Partner Interkulturelle Trainings, Organisationsentwicklung, Weiterbildung. Interkulturelle Kompetenz. Beruflich in Polen. — 2004. Zugangsregelung: https://www.ihk- krefeld.de/de/media/pdf/international/interkulturelle_kompetenz/polen_beruflich_in_04

2. Ella Grünefeld. Polen und Deutsche: Verschiedene Mentalitäten, gemeinsamer Erfolg. Erfolgreich verhandeln und kommunizieren mit polnischen Geschäftspartnern. — 2005. Zugangsregelung: https://www.hofstede-insights.com/product/compare-countries/.

3. IKUD Seminare. Modell der Kulturdimensionen nach Geert Hofstede. Zugangsregelung: https://www.ikud.de/glossar/kulturdimensionen-geert-hofstede.html.

4. Hofstede Insights. Country comparison. Zugangsregelung: https://www.hofstede-insights.com/product/compare-countries/.

ПРОЕКТ «КНЕУ ЯК ЦЕНТР МІЖКУЛЬТУРНОГО НЕТВОРКІНГУ СТУДЕНТІВ-МАГІСТРІВ»

Botiukh A.
Student of Master's Degree Course
Group 504
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY OF UKRAINIAN BUSINESS

Abstract. *The article analyses environmental responsibility of Ukrainian businesses in terms of economic and cultural aspects. In addition, the example of the Kyivstar corporate social responsibility is specified.*

Key words: *corporate social responsibility, corporate culture, environmental responsibility, cultural variables, conservancy, folklore, green office.*

Анотація. *У статті досліджується екологічна відповідальність українського бізнесу в економічному та культурному розрізі. Як приклад, наводиться приклад корпоративної соціальної відповідальності компанії Київстар.*

Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність, екологічна відповідальність, модель культурних вимірів, охорона природи, фольклор, зелений офіс.*

Introduction. In the context of globalization and open markets, the success of company is determined not only with the ability to find best ways to transform inputs into products and services, but also with corporation participating in solving social issues, including its Corporate Social Responsibility policy.

Corporate social responsibility (CSR) refers to doing business in an ethical and responsible way in order to achieve economic, social and environmental sustainability. Every corporation must consider consequences of its impact on society and address ethical, social and environmental concerns in its everyday business practice [1].

CSR is viewed different from philanthropy. When properly implemented, it should become ingrained in the values and culture of a company, and positively affect the way the company does business. CSR should become inherent in the mission and message of an organization and consequently hold a strong place in marketing and advertising. Companies should be aware that promoting their CSR model only benefits the company if they are already acting on their plan. Otherwise, falsely claiming to bring social change to those in need could lead to bad publicity.

Businesses that ignore corporate social responsibility run a risk to their bottom line and their brand. Having a bad reputation socially and environmentally can create serious negative effects on the overall profitability and success of a company, as nowadays consumers want to spend their money on products and services that they believe in, and engage with companies that follow ethical practices that meet their own beliefs [2].

The triple bottom line refers to an extension of the criteria used to measure organisational success. Traditionally, business success (or failure) is measured in terms of its economic performance. A business is considered to be successful if it has generated a sufficient financial return from its investments, financing activities and

operating activities. The triple bottom line takes into account three criteria for assessing organisational performance: economic, social and environmental (Figure 1).

Figure 1

The financial or economic performance of an organisation is the easiest of the three criteria to measure accurately. Traditional accounting methods take into account the inflow and outflow of resources from the business, generally including cash and finances, assets, liabilities and other easily definable business resources. The economic criteria can then be used to determine how much an organisation generates in monetary value. It can also be used to determine the net worth of the business at a given point in time.

The social performance of an organisation is somewhat more difficult to define and measure. The social criterion of the triple bottom line takes into account the impact that a business has on people within the business (employees) and people outside of the business (the community). A business applying the triple bottom line principles will act in a way that benefits the community and will ensure that people are not being exploited or endangered by the operation of the business. Social factors that should be considered include labour utilisation and wages, working conditions and contribution to community living standards.

Environmental performance is concerned with a business' total impact on the natural environment. Triple bottom line organisations aim to improve the environment where feasible, or at the very least, reduce and limit their negative impact on the environment [3].

Environmental Responsibility in Ukraine has not only economic background, but also cultural.

Professor Geert Hofstede conducted one of the most comprehensive studies of how values in the business are influenced by culture. The Hofstede's model of national culture consists of six dimensions (6-D model): power distance index (PDI), individualism versus collectivism (IDV), masculinity versus femininity (MAS), uncertainty avoidance index (UAI), long term orientation versus short term normative orientation (LTO), indulgence versus restraint (IND).

Hofstede divided the cultures (countries/societies) into two types: feminine and masculine cultures. Masculinity is seen to be the trait that emphasizes ambition, acquisition of wealth, and differentiated gender roles. Femininity is seen to be the trait that stresses caring and nurturing behaviors, sexual equality, environmental awareness, and more fluid gender roles [4].

	High Masculine	Low Masculine (Feminine)
Social norms	• ego oriented • money and things are important • live in order to work	• relationship oriented • quality of life and people are important • work in order to live
Economy	• economic growth high priority	• **environment protection high priority**

Ukraine belongs to feminine countries (27 points of masculinity). A low score (Feminine) on the dimension means that the dominant values in society are caring for others and quality of life. A Feminine society is one where quality of life is the sign of success [4].

In addition, Ukrainian nature is praised in many literary works, and it is not surprising. Given the features of the landscape of Ukraine, Ukraine nature is harmonious and beautiful [5]. A respectful attitude to nature is embodied in the customs and traditions of the Ukrainian people. The rules of coexistence with nature were formed for millennia. Ukrainian folk songs, legends, sayings, which reflect the unique beauty of the nature of Ukrainian land, are well known all over the world [6]. Therefore, the development of CSR in Ukraine took its own, special way.

Initially it was companies that took the lead in developing the practice of socially responsible behaviour, engaging other players (consumers, NGOs, government representatives at the regional and national levels) in such activities [1].

A recent CSR-survey shows that 78 percent of Ukrainian companies are aware of the CSR concept and the majority of companies consider CSR to be the introduction of social programmes aimed at improving labour conditions for employees, staff development and training, and charity help. What is even more interesting is that only four percent of the interviewed companies feel that it does not make any sense for businesses to participate in solving social problems. This survey proves that Ukrainian businesses know that CSR is about more than an annual charity. However, half of the companies feel that the state is not doing enough to motivate social responsibility. In Ukraine, the taxation system provides only a small percent tax deduction in relation to CSR, which can barely be considered an incentive by many businesses [7].

In 2008, the CSR Development Centre (the CSR Centre) was established in Ukraine. The purpose of the activity is to introduce social responsibility for systemic and qualitative changes in Ukraine. Currently, more than 40 Ukrainian companies are

the members of this centre (e.g. *EY, Heavenly Well, Vasil Kisil&Partners, New Post, Arterium, Obolon, 1+1 Media, Lifecell, Kyivstar*) [8].

Kyivstar is a nonindustrial business, yet, as one of the big and progressive companies, it cannot maintain aloofness from the present time threat: climate change and global warming issues. *Kyivstar* embodies its environmental responsibility through environment-friendly products and services, as well as proper technical solutions and environmental events.

The Company increases energy efficiency in the network equipment, reduces CO^2 emissions and reduces consumption of natural resources. *Kyivstar* volunteers take actions in 20 cities in Ukraine annually — they clean up green zones, plant trees and floral arrangements along with customers and townspeople [9].

To minimize negative impact on the environment a lot of Ukrainian companies also have implemented the «Green Office» concept, a series of measures that promote the rational use of natural resources.

Green Office is suited to all sizes of offices and all kinds of organisations, whether they are in the private or public sector. Even small actions can make a difference if enough people are involved.

Office premises hold a key position in energy consumption and in environmentally sustainable working methods and solutions. Green Office motivates office staff to act in an environmentally friendly way in everyday tasks. The scheme not only improves environmental awareness and creates savings, but also it benefits company as well as the environment [10].

Conclusion. The study of the environmental responsibility in Ukraine becoming a part of national and business culture is of a particular interest. The level of business transparency in Ukraine is low and the number of relevant publications is small. The issues for our further research are: the concept of environmental responsibility, its importance, reasons for corporations to engage in these activities, description of evolution of environmental responsibility concept around the world and in Ukraine in particular, allocation of the latest trends in development of environmental responsibility in Ukrainian business sphere.

References

1. Corporate Social Responsibility in Ukraine. — Electronic resource: https: //www.kth.se/polopoly_fs/1.339921!/Menu/general/column-content/attachment/Master %20Thesis%20Stepanenko.pdf

2. Why Corporate Social Responsibility Matters in Today's Society. — Electronic resource: https://onlinemasters.ohio.edu/why-corporate-social-responsibility-matters-in-todays-society/

3. Corporate Social Responsibility (A guide to help you take into account the financial, social and environmental impacts of your decisions and actions). https://www.failteireland.ie/FailteIreland/media/WebsiteStructure/Documents/2_Develop_Your_Business/1_StartGrow_Your_Business/Corporate-Social-Responsibility-BT-CSR-C9-0913-4.pdf

4. Hofstede G. country profile. https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/ukraine/
5. Ukraine. Nature. — Electronic resource: http://ukraine-for-business.com/ukraine-nature/102-ukraine-nature
6. Казанішена Н.В. Українська народна творчість в екологічному вихованні студентів / Н. В. Казанішена // Збірник наукових праць. Випуск 7. — 2011. — С. 206–212. [електронний ресурс]: https://www.google.com/url?sa=t&rct= j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0ahUKEwjWzPGJ6ezZAhXhNJoKHZnZB6sQFghAMAM&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua
7. Corporate Culture. http://www.investopedia.com/terms/c/corporate-culture.asp
8. Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» [електронний ресурс]: http://csr-ukraine.org
9. Kyivstar Social Responsibility. — Electronic resource: https://kyivstar.ua/en/about/responsibility/ecological
10. What is Green Office? — Electronic resource: https://wwf.fi/en/green-office/what-is-green-office/
11. Corporate Social Responsibility (CSR). — Electronic resource: http://www.tutor2u.net/business/reference/corporate-social-responsibility-csr-revision-video

Datsiuk Taisiia
Student of Master's Degree Course
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE IMPACT OF HINDU PHILOSOPHY ON THE BUSINESS BEHAVIOUR IN INDIA

Abstract. *The present article deals with the main concepts of Hindu philosophy and the way they pre-determine the demeanor of Indian businesspersons. It contains the review of the basic philosophical schools and the values distinguished within each of them. Its prior objective is to investigate the causality between these values and business culture. The results of this investigation serve for creation and substantiation of the pattern of business demeanor in India.*

Key words: *philosophy, Indian culture, business behaviour, collectivism.*

Statement of the problem. Nowadays a rapid development of co-operation between the representatives of various countries and, hence, the representatives of various cultures is observed. Since the number of the countries embraced by globalization annually is increasing, separate economic agents feel an urgent need for establishing new cross-cultural rapports. In such conditions, one of the most necessary values is mutual understanding. In order to reach it, both parties need to realize the incentives and motives, which guide the behaviour of the counterpart. The latter is determined by the wide range of factors. These factors include philosophical thoughts and convictions, which are widespread within a separate region and have a lot of proponents. Conceivably, in such countries as India, China, Japan and others, philosophy contributes greatly into the national style of doing business and good

awareness of the basic philosophical principles, inherent to the culture of the potential partner may help reach a mutually beneficial concord rapidly.

Analysis of recent research and publications. Agnė Budriūnaitė, Victoria S. Harrison, Erica Hurley, Jennifer L. Callahan, Oliver Leaman and others investigate Eastern philosophy and its basic concepts. These researchers consider Indian philosophy, together with Chinese philosophy as one of the basic building blocks of Oriental worldview. The main ideas of Hindu philosophy itself are considered by Mahamahopadhyaya Swami Bhadreshdas, H. Amin, R. Sharma, H.A. Vyas, M.K. Vyas, Zubin R. Mulla, Venkat R. Krishnan, Refet Ramiz, Daniel Raveh, Vandana Upadhyay and others, who provide a detailed analysis of the separate philosophical schools and phenomena. Geert Hofstede, E.T. Hall and M.R. Hall developed the main descriptors, which may be used while investigating a particular culture and Seeta Gupta considers the main practical aspects of doing business in India. The works of all these researchers contain profuse theoretical information and practical knowledge, which can be the basis for identifying the causality between Indian philosophy and business demeanor.

Purpose of the research. The purpose of the present work is to reveal the existence of connection between the philosophy and the business behaviour in India and to provide practical recommendations for the businesspersons who need to interact with Indian counterparts.

The key findings. In accordance with Oxford Dictionary of English, the term «philosophy» can be perceived as the study of the fundamental nature of knowledge, reality, and existence, as well as the theory or attitude that acts as a guiding principle for behaviour (Oxford Dictionary of English, 2018). Refet Ramiz defines philosophy as an activity «people undertake» when they seek to understand fundamental «truths» about themselves, the world in which they live, and their «relationships» to the world and to each other (Ramiz R., 2016; p. 306). In general, philosophy is a way people perceive themselves and their external environment that naturally has a crucial impact on pre-determination of their behaviour.

Eastern philosophy that is a subject of the present research has been shaped and developed for over three millennia. In fact, it has never been limited by theoretical, rational thinking. According to Agnė Budriūnaitė, while considering Eastern or Oriental philosophy, it is necessary to emphasize the fact that in Oriental traditions, philosophy, religion, and daily life dimensions are interwoven (Budriūnaitė A., 2013; p. 5). Hence, the rapport between philosophy and religion on one hand and philosophy and daily life on the other hand is extremely tight, that begets the reciprocal influence. As Erica Hurley and Jennifer L. Callahan put it, Eastern philosophy considers a person as an integral part of the cosmos (Hurley E., Callahan J.L., 2008; p. 51). Indeed, one of the main tasks of a person is to reach and maintain congruence with outer world and live in conformity with other people and nature. Conceivably, that can be the reason for the Eastern people's aptitude to mitigate any conflicts and subdue their personal interests to the collective ones. Geert Hofstede explains this phenomenon as a high degree of Collectivism, according to his model of six dimensions of national cultures. In his model Collectivist cultures are those, in which people from birth onwards are integrated into strong, cohesive in-groups, which continue protecting them in exchange for

unquestioning loyalty (Hofstede G., 2011; p. 11). It is obvious that the in-group fidelity, present in Eastern societies and identified by Geert Hofstede, is in conformity with their philosophical principles and make local employees and businesspersons good team players.

Eastern philosophers have introduced such term as «pramana». The most common synonym is «knowledge». Still these two words have a critical distinction, from the philosophical point of view. In Eastern philosophy, «pramana» is perceived as «the process of knowing» that involves being in agreement with its object, and sharing the form of the object (Leaman O., 1999; p. 197). Thus, following this idea, in order to know the person, one should «become» the person that entails conceiving the inner world of the person, including any trivial detail. As we may assume, there is a connection between such approach and Eastern businesspersons' being particular about establishing informal relations with their business partners and spending a lot of time discussing various non-business topics before negotiating business matters.

While considering Indian philosophy in particular, it is necessary to emphasize the fact that it comprises a wide range of schools and streams. In fact, the orthodox philosophical schools in India are embraced by Hindu philosophy that has six streams, namely Sankhya, Yoga, Nyaya, Vaisesika, Purvamimamsa and Vedanta (Swami Bhadreshdas M., 2016). These streams in Indian Philosophy are originally called «darshanas» or «darsanas». «Darshana» originally means «seeing». Therefore, the term came to represent particular views of the world (Leaman O., 1999; p. 87).

Historically, Sankhya Darsana is the earliest one. It considers reality as a combination of spiritual and material fractions. While spiritual fraction is represented with eternal souls, the material one is changeable and can vanish. According to Sankhya Darsana, the knowledge of the reality is based on the knowledge of distinction between soul and nature. The concept of bilateral structure of the Being, namely the existence of immortal spirit and perishable material is, presumptively, reflected in the attitude of Indian businesspersons to contracts as the physical evidence of the agreement reached by the counterparts. In fact, as it is highlighted by Seeta Gubta and A. Uday Bhaskar, for Indians, contracts are only legal matters whereas relationships bring results (S. Gubta and A.U. Bhaskar, 2016). In practice, Indians tend to spend some time in private talks before negotiating business matters, in order to evaluate the degree of reliability of their partners, and once the nobleness is confirmed, the physical evidence is less crucial to make sure the contractual provisions will be followed by their counterparts. Definitely, such approach is in complete conformity with the main Sankhya Darsana principles.

Another stream of Hindu philosophy, Yoga Darsana was transformed into a separate philosophical Hindu school with the creation of Patanjali's Yogasutras (Raveh D., 2012). This school emphasizes the value of dispassion, contemplate and detachment from the material. According to Yogasutras, meditation is the best way to achieve liberation. Apparently, this appeal pre-determined the Indians' specific attitude towards time. Time is perceived not as a line but as a point. Edward T. Hall elaborated the concept of M-time and P-time. M-time is for monochronic cultures, which value schedules, segmentation and promptness, while P-time is for polychronic societies

where time perception is less tangible (Hall E.T. and Hall M.R., 1990; p. 13). Thus, Indians' aptitude for contemplate and detachment, reflected in Yogasutras, results in focusing on the present moment, prioritizing human relations and harmony over schedules and deadlines as well as unwillingness to design precise plans and follow them carefully. Plans and schedules are often perceived as boundaries, which cage the human mind and distract from the current moment of life.

The professional growth and development of the Indian employees is connected with the basic principles of the other stream of Hindu philosophy called Nyaya Darsana. It primarily studies logic, rules and reasoning. According to Nyāya philosophy, man gets all knowledge through Manas, Buddhi (intellect), and Indriya (senses) (Amin H. et al., 2014). Manas is a notion that is used by Nyaya Darsana for the intermediary that connects the soul with the senses. Hence, the knowledge may be perceived appropriately only in case the harmony among Manas, Buddhi and Indriya is reached. Since this harmony appears to be extremely fragile and sensitive, professional development of the Indian employees can be secured only with the convenient and favorable emotional background. That may be the reason for Indian managers' choosing paternalistic approach and trying to guard their subordinates from any kind of emotional distress that may strike the harmony among Manas, Buddhi and Indriya.

While investigating the nature of the rapports between the colleagues in Indian companies, it is necessary to consider the basics of Vaisesika Darsana. The main aim of Vaisesika Darsana is to investigate dharma (Upadhyay V., 2016). The term «dharma» is applied in Indian philosophy to define the order in the universe. This school considers separate particles as building blocks of the creation. Similarly, each employee with his or her talents and obligations may be considered as a «building block» of the company, an inevitable particle of the single team. That is why mutual understanding between the co-workers or counterparts is so critical. The proper functioning of the system is impossible unless all particles share the same views and values. By the way, this approach is widely applied not only in India but also all over the globe, including the biggest multinational corporations.

The rest two streams of Hindu philosophy, namely Purvamimamsa Darsana and Vedanta Darsana, are based upon Vedas, a collection of Hindu verses, starting around 1000 BCE (Leaman O., 1999; p. 269), which are considered to be sacred in India. Purvamimamsa Darsana is often called just «Mimamsa». Actually, «Mimamsa» means «deep reflection» or «inquiry». Along with Vedanta Darsana, Mimamsa is connected to Vedas, which offer an inquiry into the visible and invisible, the external and internal, and from the individual to the infinite (Swami Bhadreshdas M., 2016; p. 48). Mimamsa claims the reality of the external world, the ātman (soul) and karma. Besides, Mimamsa is known for giving great significance to yajna, namely the act of sacrifice. That can be another reference to the Indians' collectivistic inclinations to subdue their personal interests to the goals and values of the in-groups they belong to.

Finally, Vedanta Darsana investigates the nature of Brahman (God) and supports the idea that soul is a part of Brahman (Harrison V.S., 2013; p. 56).Vedanta Darsana stresses the need of a guru for acquiring the knowledge. Consequently, in business world, the manager or team leader, who is more experienced and qualified, can be

perceived as guru. That entails the reinforcement of paternalistic ties between the manager on one hand and the subordinates, who express unbounded trust, fidelity and respect, on the other hand.

Though these six darsanas happen to have different subjects of investigation, there are three fundamental beliefs, which, according to Zubin R. Mulla and Venkat R. Krishnan, are acknowledged by all philosophical Hindu schools and shape a basis of Indian worldview (Mulla Z.R. and Krishnan V.R., 2013). These fundamental beliefs are the belief in the karma theory, that embodies the connection between one's present behaviour and his or her future , the belief in the existence of the eternal soul, that is human pure nature, unspoiled by ordinary life, and the doctrine of salvation, that implies freedom from all emotions and desires. Therefore, the behaviour of Indians and their attitude to their business is under the impact of these beliefs, as well as of the sacred book that is considered the foundation of Hindu philosophy, namely Bhagavad-Gita. This book reveals the way toward complete liberation of fears, anxieties and doubts. One of the values, which lead to such liberation, is poise, namely the ability to treat joys and sorrows equally and to prevent their impact on the inner peace and harmony of the human soul. Therefore, those Indian businesspersons who follow the core ideas of Bhagavad-Gita perceive the world in a particular way that makes it hard or even impossible to confuse or perplex such people or to manipulate with their feelings and emotions. This peculiarity should be considered by foreign businesspersons while negotiating and co-operating with their Indian partners.

Conclusion. Since the explicit correlation between the basic Hindu philosophical principles and the patterns of business demeanor in India is unveiled in the present research, it is advisable for overseas businessmen to consider the main ideas of Hindu philosophy in general and Bhagavad-Gita in particular before doing business in India, in order to reach mutual understanding with their Indian counterparts. All streams of Hindu philosophy, considered in the present article, beget particular values, which direct the business demeanor of Indians. These values are embodied in their attitude to life, time, knowledge and other people. Naturally, the individual convictions and beliefs may vary from one person to another, but still the person, who is going to conduct business in India and negotiate with Indians, should remember the basic priorities, namely human relations, harmony and peace.

References

1. Amin H, Sharma R, Vyas H.A, Vyas M.K. Concept of Manas: Insights from Nyāya Darśana and Āyurveda. Yoga Mimamsa 2014; 46: 71–75.

2. Budriūnaitė, Agnė Fundamental Elements of Oriental Philosophy / Agnė Budriūnaitė / Kaunas, 2013. — 118 p.

3. Hall E.T. and Hall M.R. (1990) Understanding Cultural Differences: Keys to Success in West Germany, France and the US / E. T. Hall and M. R. Hall // Yarmouth: Intercultural Press. — 1990.

4. Harrison, Victoria S. Eastern Philosophy: The Basics / Victoria S. Harrison / Routledge, NY, 2013. — 209 p.

5. Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1). — 2011. — 26 p. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014

6. Hurley, Erica and Callahan, Jennifer L. Integrating eastern philosophy into western psychology: a primer for students of applied psychology / Erica Hurley, Jennifer L. Callahan // Modern Psychological Studies 2008, Vol. 13: No. 2, Article 5.

7. Leaman, Oliver Key concepts in Eastern philosophy / Oliver Leaman / Published by Roudedge, 1999, 350 p.

8. Mulla, Zubin R. and Krishnan, Venkat R. Karma-Yoga: The Indian Model of Moral Development / Zubin R. Mulla, Venkat R. Krishnan // Springer Science Business Media Dordrecht 2013, pp. 339–351.

9. Oxford Dictionary [Electronic Resource] / OED Online. Oxford University Press, January 2018. Web. 29 January 2018. — https://en.oxforddictionaries.com/definition/philosophy

10. Ramiz Refet New Perspective for the Philosophy: Re-Construction & Definition of the New Branches of Philosophy / Refet Ramiz // Philosophy Study, June 2016, Vol. 6, No. 6, pp. 305–336.

11. Raveh, Daniel Exploring the Yogasutra: philosophy and translation / Daniel Raveh / Continuum International Publishing Group, 2012. — 165 p.

12. Seeta Gupta A. Uday Bhaskar, (2016). Doing business in India: cross-cultural issues in managing human resources, Cross Cultural & Strategic Management, Vol. 23 Iss 1, pp. 184–204.

13. Swami Bhadreshdas, Mahamahopadhyaya Six Streams ix Streams of Hindu Philosophy / Mahamahopadhyaya Swami Bhadreshdas // Hinduism Today, 2016, pp. 37–51.

14. Upadhyay, Vandana. An Analytic Study of Dharma in Vaiśeṣika Philosophy as a Source of Integrated Thought / Vandana Upadhyay // KAAV International Journal of Arts, Humanities & Social Sciences, 2016. Vol. 3, Iss. 2, pp. 154–166.

Filonenko Anastasiia
Student of Master's Degree Course
Group 504
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

CULTURAL ROOTS OF CORRUPTION IN UKRAINE

Abstract. *This paper explores the perception of corruption in Ukraine and the interrelation of Ukrainian cultural values and corruption as viewed through the perspective of Hofstede's 6-D Model.*

Key words: *corruption, bribes, culture, 6-D Model, collectivism, power distance index, corruption perception.*

Анотація. *У статті досліджується сприйняття корупції українцями, а також застосовується методологія крос-культурного аналізу для виявлення взаємозв'язку культурних вимірів України з індексом сприйняття корупції населенням країни.*

Ключові слова: *культурні цінності, культурна дисфункція, хабарництво, модель культурних вимірів, сприйняття корупції.*

Introduction. Corruption has its differences, depending on the country, its culture and history. Corruption exists not only in our country, but also in developed countries. However, abroad this phenomenon is significantly different from what is happening in Ukraine. Ukraine is perceived in the world as a country where corruption has become extremely widespread. Fighting this problem refers to the most urgent social, cultural, political and legal problems of modern Ukrainian society.

Most of the existing explanations for corruption are political or economic, while the cultural factors of corruption behavior have been studied little and are rarely taken into account. In the existing scientific literature, three approaches to the interrelation between culture and corruption can be distinguished.

R. Klitgaard defines corruption as an organizational culture characterized by cynicism and loss of common sense. According to this approach, corruption itself is a culture (business or organizational) and should be analyzed from the point of view of symbols, myths, traditions, and basic values shared within the members of the business community or organization [1].

According to T. Parsons and R. Merton, corruption is a temporary situation, dysfunction in a culture. It becomes possible in the situation of anomie, negative attitude or indifference of a significant part of the community to social norms, generated by the conflict between the elements of the system of values [2].

Within the framework of the third approach, corruption is a phenomenon constantly reproduced by a cultural tradition, based on permanent, stable features of the national culture. A lot of researchers, in their attempts to reveal the influence of culture on the level of corruption, began to resort to those dimensions of culture that were developed in the framework of cross-cultural psychology by such scientists as G. Hofstede, G. Triandis, and E. Hall [3].

Hofstede's 6-D model is the most commonly used approach. His cultural dimensions of Ukraine are demonstrated on Figure 1.

As we can see, Ukraine belongs to collectivistic countries (25 points of individualism). In collectivistic cultures, people who work in the private sector or in the public service tend to break laws and formal rules when they contradict, from their point of view, traditional norms and values.

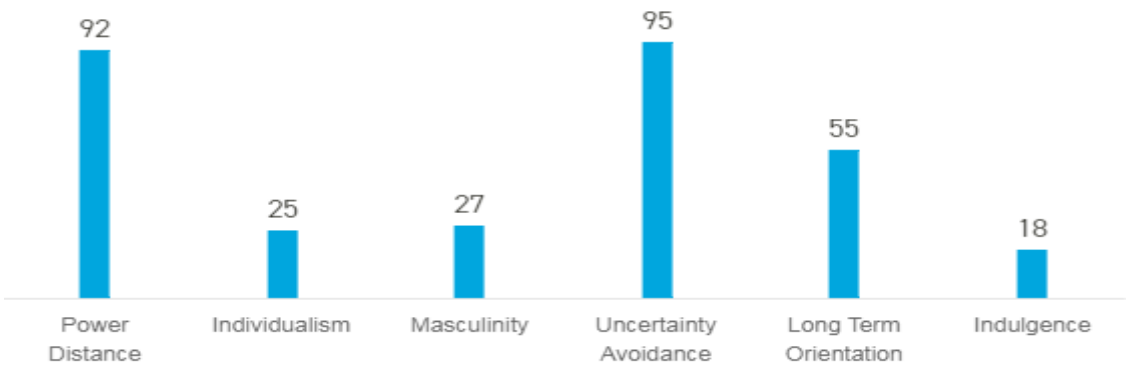

Figure 1. Hofstede's cultural dimensions of Ukraine

According to sociological surveys, the most corrupt spheres of public life in Ukraine are the judicial system (60.3%), the health care system (60.3%) and the police (59.1%) [4].

Ukraine, scoring 92 in Power Distance, is a country where power holders are very distant in society. Being the largest country entirely within Europe and being for almost a century part of the Soviet Union, Ukraine developed as a very centralized country. The countries with high power distance favor the development of corruption in the form of nepotism and favoritism. The representatives of cultures with high power distance treat corruption with greater tolerance than the representatives of countries with low power distance.

Ukraine has relatively low score of masculinity — 25 points. A low score on the dimension means that the dominant values in society are caring for others and quality of life. A Feminine society is one where quality of life is the sign of success and standing out from the crowd is not admirable. Consequently, we can assume that the readiness for corruption actions in Ukraine is motivated by the desire to get rich.

There are some additional gender differences in attitudes towards corruption in Ukraine. Men are more categorical and consistent, when classifying actions as corrupt, and rarely justify them both from the side of officials and from those who offer bribes. Women are more likely to justify bribery of the officials by a sincere desire to show gratitude to the person.

Scoring 95 points of uncertainty avoidance, Ukrainians feel very much threatened by ambiguous situations. In such cases, bribes can be viewed as a way of reducing uncertainty.

There are five concepts of corruption perception in Ukrainian society.

• Personalization of corruption. Corruption is associated with a certain person or in a generalized way (for example, «deputies», «politicians», «judges», «authorities», etc.). Therefore, all anti-corruption activities should have a clear personalized character: «It is necessary to counteract not the system or the institute, but certain individuals».

• Corruption includes the poor quality of public services and the low efficiency of state institutions in general. Some Ukrainians tend to explain the low quality of services, the impolite behavior of officials, and the poor execution of their responsibilities by corruption.

• Stereotyped marking of certain spheres as corrupted only because of their wide demand among people. These are institutions of education, medical institutions, courts, law enforcement agencies, self-government bodies of different levels. At the same time, institutions that do not accept ordinary citizens are considered to be less corrupt.

• The lack of an inconsistent attitude towards corruption as illicit behavior. Some Ukrainians tend to justify corruption in certain situations.

• The forced nature of corruption. In this case, Ukrainians not only justify the fact of corruption, but also the reasons for drawing people into corrupt practices. The population is put in such a situation, when it is very difficult and sometimes even impossible to get the necessary service or result without bribes. Among the factors justifying corrupt practices are the traditions of «thanking» for services, low salaries of

officials, and so on. Many people are trying to give a bribe even when nobody demands it [5].

Thus, corruption is perceived as illegal activity, but it is forced in the context of the fact that society has created a system that forces people to resort to corruption practices.

The bribe may be offered by the initiative of the person, who gives it, and may be required by the person, who takes it. A more dangerous bribe should be considered in cases where the initiative to provide an unlawful remuneration belongs to the bribe taker. For example, according to the social polling often the initiator of giving a bribe is the taxpayer himself/herself (87% of those polled noted that often the initiators of giving bribes are taxpayers) [6].

A situation where a person who is able to pay an official to obtain a certain benefit for himself or to simplify the procedure is not considered to be corruption from the point of view of some Ukrainians. There is an example from the in-depth interview: «In some situations, if I can afford to spend a certain amount of money on a bribe and this will simplify the mechanism of resolving my problem, then this action cannot be considered as corrupt» [7].

There are some gender differences in attitudes towards corruption in Ukraine. Men are more categorical and consistent, when classifying actions as corrupt, and rarely justify them both from the side of officials and from those who offer bribes. Women are more likely to justify bribery of the officials by a sincere desire to show gratitude to the person.

Conclusion. The lack of proper political, economic, legal and moral culture among Ukrainians is one of the main reasons for the spread of corruption in Ukraine today. Nowadays corruption is a great threat for the Ukrainian society. Curing a culture of corruption across society is necessarily a long-term process and requires the inculcation of confidence in the rule of law in the wider public. That will happen as the judiciary and the public administration change and through education of the younger generation.

References

1. Klitgaard R. Adjusting to reality: Beyond «state versus market» in economic development / Klitgaard R. // San Francisco: ICS Press. — 1991.
2. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Социология преступности. — 1966. — С. 299–313.
3. Hofstede G. Insights. — Electronic resource: https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/ukraine/
4. Волянська О.В. Соціокультурний контекст розуміння та сприйняття корупції в Україні / О. В. Волянська // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2016. — №3(30). — С. 238–243.
5. Михайлишин Л.І. Розвиток та боротьба з корупцією в Україні / Л. І. Михайлишин // Інноваційна економіка. — 2013. — №2(40). — С. 7–13.
6. Нестик Т.А. Коррупция и культура // Экономическая теория преступлений и наказаний. Вып. 4. Теневая экономика в советском и постсоветском обществах.

Ч.2. Статьи. Библиография. Под ред. Л. М. Тимофеева и Ю. В. Латова. — РГГУ М, 2002. — С. 82–94.

7. Пиголенко І.В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства / Пиголенко І. В. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. — 2009. — №4. — С. 113–121.

Oleksandr Kolomiiets
Student of Master's Degree Course
Group 505
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

POWER DISTANCE IN UKRAINE: GOVERNMENT−BUSINESS RELATIONSHIP

Abstract. *The article analyzes cultural factors, which affect the power perception in Ukraine. The cultural aspects, reflecting an interaction between business and authorities, are highlighted.*

Key words: *power distance, power perception. economic paternalism, government-business interaction, tendency to corruption.*

Анотація. *У статті проаналізовані культурні фактори, які впливають на ставлення до влади в Україні. Особливу увагу відведено культурним аспектам, які знаходять відображення у взаємодії владних структур та представників бізнес-середовища.*

Ключові слова: *відстань до влади, сприйняття влади, економічний патерналізм, взаємодія влади та бізнесу, схильність до корупції.*

Introduction. One of the favorite topics for discussion by historians and sociologists is the question of how the power distribution within a particular society transformed over time. The result of such transformation was a change in power perception within the society, as well as a change in the dialogue between society and authorities. After many tests of history, the modern government bodies are transparent and democratic, ready to contribute to economic development, which is expressed by the high degree of confidence in these bodies from business and a reduction in the distance between them. However, the transformation process has not finished yet in some developing countries and the cooperation between business and government is under the significant pressure from the latter.

This problem can be viewed from the political, economic, historical, social and other aspects. In this article, we will focus on the cultural one. Furthermore, some historical and economic circumstances must also be taken into account. We consider Ukraine to be a perfect example to explore the problem, since its culture combines the effects of the Soviet past and efforts to make a western-type cultural transformation.

First of all, we would like to analyze the perception of power in Ukraine. For this purpose, we will use the results of Geert Hofstede's research, specifically the dimension of so-called «Power Distance» (PDI). This dimension expresses the degree to which the less powerful members of a society accept and expect that power be distributed unequally. According to the country-comparison tool, available on Hofstede's website

Ukraine has the PDI of 92 out of 100, which shows the extremely high degree of loyalty to unequal power distribution among Ukrainians [1].

Below the comparison of PDI between Ukraine and selected Eastern European countries is presented. As we can see, Ukraine has a higher PDI index if compared to the neighboring states:

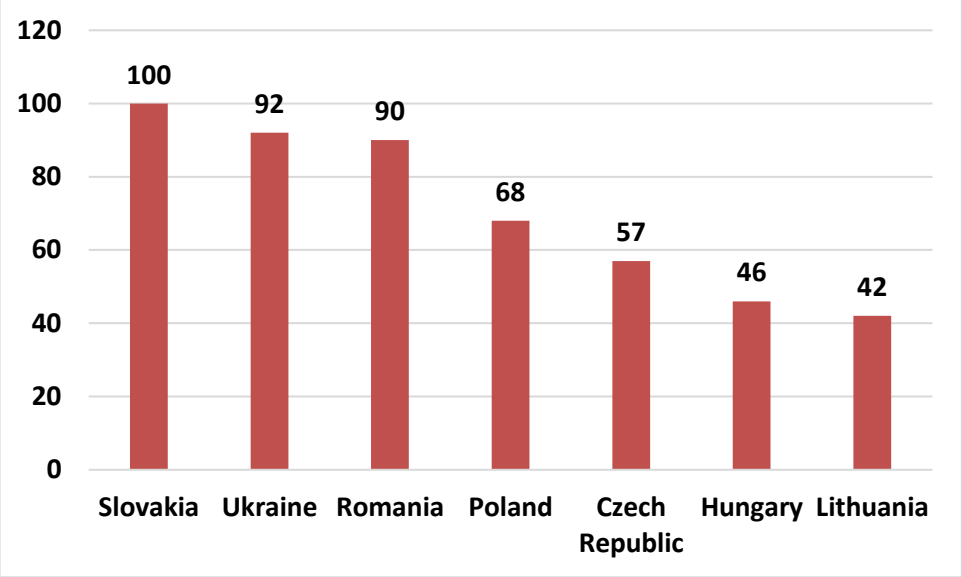

Chart 1. PDI in Eastern Europe: Country Comparison

This indicator reflects the quality of relationship between business and the authorities in Ukraine as well. It should be mentioned that throughout modern history business in Ukraine has been either strictly controlled by the government (as in Soviet times) or substantially depended on its decisions or resolutions (as in modern times). From cultural point of view, this has led to the passivity of Ukrainians in assuming responsibility for the development of their own business. Ukrainians have got used to relying on the government in the matters of their own well-being. This led to a system of relations defined as «economic paternalism», in which the state takes care of needs and plans of companies and entrepreneurs.

Therefore, Ukrainians often use public services or seek help from the government, even when they do not need it. On the other hand, people are not used to showing entrepreneurial skills or developing professional abilities, that is, taking luck in their own hands. All these are consequences of the Soviet past, though we have to admit that at present Ukrainians are demonstrating increasing independence from the government.

As Hofstede puts it, in countries with a high power distance index, where authority is seldom or never challenged, «might prevails over right», «whoever holds the power is right and good» [2].

The government in such countries is autocratic or oligarchic and based on cooptation. In addition, the tendency to corruption is utterly strong. As to Ukraine, a high level of corruption is not a surprise for local businesses. Moreover, it is supported by a high level of bureaucracy with a large number of power structures, instructions and

policies. The legislation norms are not clearly stated, therefore, they can be interpreted in different ways. This trend resulted in a large amount of inspections, legal cases and legal actions.

In this regard, Ukrainians understand that even if they conduct business honestly, their activities may be violated or suspended due to legislation deficiencies or authorities' mistake. This, accordingly, provokes a high level of distrust to state power and makes business and authorities «play cats and mice» with each other.

An investor who plans to operate in Ukraine should take into account that Ukrainians spend a lot of time negotiating with authorities, monitoring changes in legislation, attending meetings with the officials and blaming the inefficiency of the governmental management.

According to the recent research, the main features of the Soviet meaning of power that are incorporated into Ukrainian national identity are political, social, and economic paternalism, perception of power as source of profit and violence, and the dual reality of power with the gap between official narratives of power and a real life. Thus, Ukrainians are described as a tolerant, patient people, who value personal and family well-being above all, historically live their own life, and do not trust the government, but subsume to its power [3].

Some researchers go far and note that the religion has been completely at the service of the rulers in Ukraine during the history and define the orthodoxy as a totalitarian religion [4].

The level of power distance index in business-government relations can also be observed in everyday life of the residents. Additionally, we would like to consider the observations of the foreigners who have worked in Ukraine.

For example, a US blogger believes that the drastic difference in relationship between government and business in both countries is one of the biggest obstacles to more substantial investment into Ukraine's economy. He argues that, bureaucracy is bureaucracy in any country, but in Ukraine (as well as in Russia and in other post-communist countries) the government and business play games with each other. Different government bodies often have overlapping spheres of responsibility, conflicting instructions, and policies. Controlling and regulating bodies often act unpredictably, based on rules that no one else is aware of [5].

We often hear the word **«non-transparent»** concerning Ukrainian governmental processes. What exactly does this mean? It is obvious, that the rules and principles the government bodies adhere to in fulfilling their duties are poorly formulated and poorly communicated to general public. The lack of official, set-in-stone information is maddening to many Ukrainian businesspersons as well as to foreigners. Even if the rules appear to be written down, «details» (or «nuances», as they like to say in Ukraine) such as the bureaus' choice of office hours, the availability of necessary forms, and longer-than-expected lines can easily throw everything out of kilter. It seems that nothing is done to make the system work more smoothly and efficiently.

Conclusion. Summarizing the foregoing, we can conclude that business and authorities in Ukraine are on different sides of the track. The economic and social institutions are far from democratic. Ukrainians perceive civil service as a source of

power and enrichment at the expense of business. Therefore, cooperation between the government and business needs significant reforms. Law-abiding should become part of national culture. Fortunately, in the wake of the Revolution of Dignity, the Ukrainian mindset is rapidly changing and we believe that, in future, the relations between the Ukrainian government and business will become trustworthy and transparent.

References

1. Hofstede Insights: Country Comparison Tool. Access: https://www.hofstede-insights.com/product/compare-countries/
2. Hofstede, Geert (1991). Cultures and organizations: software of the mind. London: McGraw-Hill.
3. Korostelina, K. (2011). Ukraine after 20 years of independence: Models of development, narratives of national identity, and crisis of legitimacy of power. Friedrich-Ebert-Stiftung. Access: http://library.fes.de/
4. Juliane Besters-Dilger — 2009 — Political Science: Ukraine on Its Way to Europe: Interim Results of the Orange Revolution.
5. Rick DeLong: TryUkraine blog: Ukraine's Business Culture. Access: https://www.tryukraine.com/society/business_culture.shtml

Makarenko O.
Student of Master's Degree Course
Group 505
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

OLIGARCHY: UKRAINIAN STYLE

Abstract. *This paper is about oligarchs and their role in the Ukrainian economy. The article identifies the advantages and disadvantages of the oligarchy, as well as examples of oligarchic structures in different countries. The article examines the influence of the oligarchs on the Ukrainian economy.*

Key words: *oligarch, corruption, economy, politic, business.*

Анотація. *У статті йдеться про роль олігархів в українській економіці. Стаття визначає переваги та недоліки олігархії, а також на прикладах показує в дії олігархічні структури в різних країнах. У статті розглядається вплив олігархів на економіку України.*

Ключові слова: *олігархія, корупція, економіка, політика, бізнес.*

Even organizations designed to be egalitarian,
such as political parties, develop their power elites
as it is described in Michel's iron law of oligarchy
(R. Michels)

Introduction. The oligarchy consists of individuals who have inherited from their educated parents: higher earnings abilities; the desire to influence and participate in public choices through voting [1].

The problem of the roots of oligarchy has been explored by a number of scholars. In 1911, R. Michel, the German sociologist, stated that rule by an elite, or oligarchy, is

inevitable as an «iron law» within any democratic organization as part of the «tactical and technical necessities» of organization [2].

The Iron Law of Oligarchy is similar to the concept in The Theory and Practice of Oligarchical Collectivism (1949), a book by George Orwell in which he investigates the social roots of oligarchism and inequality [3].

G. Hofstede, a Dutch social psycologist, explored the cultural roots of collectivism and power, equality and inequality. He says that inequality may appear in a vast type of areas like physical and mental characteristics, social status and authority, wealth, power, and laws. The patterns of inequality in a society are supported by its value system. Each culture justifies its authority applying its major values [4].

Consequently, some roots of Ukrainian oligarchy as a phenomenon can be found in the system of the nation's cultural values.

Today, some experts believe that oligarchs have captured the Ukrainian state. However, they are more a symptom than the cause of the country's crisis. That is why successful de-oligarchisation would not bring real progress, but only give rise to a new generation of oligarchs.

Oligarchies exist in any organization that delegates power to a small group of movers and shakers. Some power must be delegated to a group of expert insiders so that an organization can function. In other words, it is not efficient for everyone to make all the decisions all the time. An oligarchy allows most people to focus on their day-to-day lives. They can ignore the issues that concern society as a whole. They can spend their time doing other things, such as working on their chosen career, cultivating relationships with their families, or engaging in sports.

The oligarchy allows creative people to spend the time needed to innovate in new technologies. That is because the oligarchy manages the society. They can be successful as long as their inventions and success benefit the oligarchy's interests as well.

The decisions made by an oligarchy are conservative since the goal is to preserve the status quo. It is therefore unlikely that any single strong leader can steer the society into ventures that are too risky. Oligarchies increase income inequality. That is because the oligarchs siphon a nation's wealth into their pockets. That leaves less for everyone else. As the insider group gains power, it seeks to keep it. As their knowledge and expertise grow, it becomes more difficult for anyone else to break in.

This can sow the seeds of decline since they can miss the profitable synergies of a diverse team. If an oligarchy takes too much power, it can restrict a free market. They can agree informally to fix prices, which violate the laws of supply and demand. If people lose hope that they can one day join the oligarchy, they may become frustrated and violent. Consequently, they may overthrow the ruling class. This can disrupt the economy and cause pain and suffering for everyone in the society.

An oligarchy forms when leaders agree to increase their power regardless of whether it benefits society. The people in charge are very good at what they do; otherwise, they would not have risen to that level. That is how they continue to take more wealth and power from those that do not have those skills or interests.

Oligarchies can also arise in a democracy if the people do not stay informed. This happens more when a society becomes extremely complex and difficult to understand.

People are willing to make the trade-off. They allow those with the passion and knowledge to rule to take over [4].

The three most well-known countries with oligarchies are Rusiia, China and Iran. Others include Saudi Arabia, Turkey and apartheid South Africa.

According to the latest estimates of *Dragon Capital*, in 2016 the possessions of ten richest Ukrainian oligarchs amounted to over $11 billion. This was almost 13% of Ukraine's GDP in 2015. For comparison: the possessions of ten richest people in Poland and the United States amounted to about 3% of GDP in the same period.

Is the United States an oligarchy? Many economists, such as Thomas Piketty and Simon Johnson, say that either it is now or it is headed that way. One sign is that income inequality is worsening. The incomes of the top 1 percent of earners rose 400 percent between 1979 and 2005 [5].

Two-thirds of that increase went to the top 0.1 percent. These are corporate executives, hedge fund and other financial managers, lawyers, and real estate investors. They go to the same schools, travel in the same social circles, and sit on each other's boards.

For example, David and Charles Koch made their wealth by investing in oil derivatives. They support conservative politics through the Koch Foundations. Another is Harold Hamm, owner of Continental Resources, who opened up the Bakken shale oil fields and supports Republicans.

The research published by Northwestern and Princeton universities supports the oligarchy claim. It reviewed 1,800 federal policies enacted between 1981 and 2002. The researchers compared them to the preferences of four groups. It found that the policies most frequently aligned with the wishes of the elite and special interest groups rarely aligned with those of average citizens or mass interest groups [6].

As a result, most Americans feel disenfranchised. If not, they feel helpless in influencing their society. Gallup reports that 76 percent feel dissatisfied with the way things are going right now. In addition, 67 percent are dissatisfied with income distribution. As a result, 43 percent feel that there is not much opportunity to get ahead. That is up from 17 percent in 1997 [7].

Impact of oligarchy on Ukraine economy. In this context, Ukraine's political and economic system is rightly characterised as an oligarchic one. On the one hand, businesspersons have held prominent political roles, such as president, prime minister, cabinet members, members of parliament (MPs) or regional governors. On the other hand, those who have held power have often used it for either building or expanding their own businesses, which has led to autocratic and paternalistic leadership style. This was best illustrated by the Yanukovych regime in 2010–2013.

This oligarchic system created a deep social distrust towards the government, and undermined the legitimacy of the entire Ukrainian political system.

Unfortunately, since 2014 there has not been much change. Businesspersons continue to hold leading political roles. Immediately after the Euromaidan protests, the political influence of some oligarchs increased even further thanks to their role in stabilising the domestic political situation and fighting external aggression. For example, Ihor Kolomoysky, who was nominated as a governor of the Dnipropetrovsk

region, played the leading role in organising and financing battalions of volunteers to defend the Donbas region. However, as the major shareholder of *Privatbank* (the largest commercial bank in Ukraine), International Ukrainian Airlines and *Ukrnafta* he actively resisted reforms in those sectors.

The related political problem with oligarchs is that their high dependence on illegitimate and partly illegal state support for their businesses forces them to use all means, mainly corrupt ones, to keep their influence in politics.

The oligarchs are just the attention-grabbing tip of the iceberg. In fact most of Ukraine functions in «oligarch mode» even when the big oligarchs are not around. Again, there is a simple test: If oligarchs are the major problem, then reforms in areas where the oligarchs are not involved should be easy successes.

There are many vested interests opposed to reforms, not just big business but also many small businesses, corrupted state bureaucrats as well as politicians.

This leads to another conclusion. Ukraine's governance system has been transformed into a rent-seeking mechanism. If some oligarchs lose their business and their political power, they will simply be replaced by others. Not only on the side of business, but on the side of the state as well many are looking or opportunities to get rich personally and not to make the country rich [8].

Conclusion. The rise of the oligarchs in Ukraine has deep-seated economic, social and cultural roots. The economic processes involved the distribution of property titles of such enterprises, land, and real estate, on unequal base to the whole population of the country. The cultural aspect of oligarchy in Ukraine is connected to the way people perceive power differences and power distribution. Historically, Ukrainians believed that higher power distance, which allows certain level of inequality was good because everyone should have a specific place and role. However, today the oligarchic system provokes a deep social distrust towards the authorities.

References

1. Journal of Development Economics: Oligarchy, democracy, inequality and growth. — Electronic resource: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.452.5716&rep=rep1&type=pdf

2. Michels R., Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, 1915, trans. Eden and Cedar Paul (Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001), 241 p.

3. Orwell G. Nineteen Eighty-Four (1949), London: The Folio Society, 2001, p. 191.

4. Hofstede G. Culture's Consequences. Second Edition. Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations. International Educational and Professional Publisher. Thousand Oaks.

5. Simon Johnson. Trump's Extreme Oligarchy. Project Syndicate. Dec. 29, 2016. — Electronic resource: https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-extreme-oligarchy-by-simon-johnson-2016-12?barrier=accesspaylog

6. Vox Ukraine: Oligarchs. More a symptom than a cause of Ukraine's crisis. — Electronic resource: https://voxukraine.org/en/oligarchs-more-a-symptom-en/

7. What Is an Oligarchy? Pros, Cons, Examples. — Electronic resource: https://www.thebalance.com/what-is-an-oligarchy-pros-cons-examples-3305591

8. Bruegel: Ukraine's oligarchs are bad for democracy and economic reform. — Electronic resource: http://bruegel.org/2017/10/ukraines-oligarchs-are-bad-for-democracy-and-economic-reform/

Makukha T.
Student of Master's Degree Course
Group 505
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

GAMBLING BUSINESS IN UKRAINE. ARE UKRAINIANS RISK-TAKERS?

Abstract. *The article analyses gambling business in Ukraine, the risks of gambling and people's reaction to ban. The author specifies risk avoidance as a Ukrainian cultural peculiarity in gambling.*

Key words: *psychological dependence on gambling, legislative norms on gambling, cultural roots, risk avoidance.*

Анотація. *У статті аналізується ринок азартних ігор в Україні, схильність українців до азартних ігор, ризики азартних ігор і реакція українців на їх заборону.*

Ключові слова: *азартні ігри, психологічні залежності, уникання ризику.*

There is hardly any another business having so many aspects of its operations to be regulated by state at such extent as the gambling. The extent of such regulation is justified because the gambling operations have large amounts of cash that are uncounted and unrecorded as the gambling takes place, involving high risk of fraud and abuse for criminal activities such as money laundering, skimming etc.

A complete ban on gambling in Ukraine was introduced by Law of Ukraine «On Prohibition of Gambling Business in Ukraine» in 2009.

According to the Law, gambling is any game, an obligatory condition for participation in which is the payment of money by the player, including through electronic payment systems, which allows the participant how to receive a prize in any form, and not get it, depending on chance [1].

The provisions of the law apply to all types of activities in the field of gambling, including casinos, once-universal slot machines, computer simulators, bookmakers and even virtual gaming halls on the Internet. In accordance with the Law, the lottery is not considered a gamble.

The emergence of dependence on gambling is a complex phenomenon in which the role of many different factors plays, but the most important are:

• violations in the sphere of self-esteem («narcissism»);

• violations in the field of interpersonal relations;

• violation of the regulation of its own state of excitation [2].

Of particular importance is the violation of a person's own assessment accompanied by a feeling of emptiness and loneliness. The person's deeply rooted

infant complexes of inferiority are offset by fantasies of own grandeur and omnipotence.

Initial profits reinforce self-esteem, awareness of their own importance, confirm their own exclusiveness. Often, at the beginning of the road, there is a «big lump», an easy and quick win, a starting impulse to move into your own fantasy world [3].

Gamblers are characterized by the following mistakes and misconceptions about their condition:

• Illusion of control. This is because in gambling, the personal factor plays a rather prominent role in contrast to the objective and the case that does not depend on the player. Therefore, the player is inclined to explain wins with their own abilities, and losers to write off for bad luck and third-party circumstances.

• «Monte Carlo Effect» («False Player Conclusion»). From the results of previous events, it is concluded that the probability of occurrence of subsequent events is changed. Example: on the roulette, three times in a row, the «black», respectively, according to the player, should now increase the likelihood that the next time there will be a red.

• Misconception about the degree of probability of winning. The player greatly overestimates his chances of winning. For example, in 98% of cases the lotto game is losing. The effect of a close hit («the subconscious is a pity and a little blur»). This phenomenon occurs, for example, in players in gaming machines, when in order to win, it is necessary to appear on the screen of three identical characters, and only two identical drop downs appear. Conclusion: «I was very close to winning! I have to try again!».

• «Being Trapped». In this case, it means fixing an erroneous decision to justify already made investments into a bank. «Well, most likely, I have already lost a stronger combination, but if I have already reached the turn, then you should look at the map of the rivers». It is proved that during gambling independent people, the percentage of false decisions increases significantly [4].

Thus, the state control in the gambling business usually focuses on three different levels: controlling gaming operators activities, determining types and amount of legal gambling permitted and, finally, consumer protection.

Consequently, involvement of governments through regulation and taxation, leads to a close connection between the government and gaming organizations, where legal gambling provides significant revenue for the state budget, such as in Monaco or Macau.

As of today, Ukrainian legislation in force contains no prohibition with regard to gambling in/via the Internet and mobile networks. At the same time the Ukrainian, legislation does not distinguish the requirements for the Internet and/or mobile networks containing only the notion of electronic (virtual) casino [5].

Gambling organisation and operation in electronic (virtual) casino shall be regarded as activities of a licensee, operating the gambling using the software placed on an electronic server making it possible for an indefinite group of persons to take part in such gaming via telecommunication networks (for instance, the Internet). In addition, the Gambling Licensing Rules prohibit some activities of gambling licensee operating

the gambling activities via electronic (virtual) casino, e.g. placing electronic server of electronic (virtual) casino outside customs territory of Ukraine.

Moreover, while operating via telecommunication modes gambling operators shall place on the terminals of electronic (virtual) casinos the following information: (a) licence's details; (b) name, location, identification code and phone numbers of a licensee (a legal entity); (c) a server location, mail and e-mail addresses, and phone numbers (under which g information on the server work may be obtained); (d) rules of gambling/gaming, including the order of stakes and prize payments; (e) an announcement that persons under 18 are not allowed to play [6].

A new law on legalization of gambling in Ukraine which named «Slotegrator» removes the ban on gambling business and allows organization and conduct of sports betting, casino gambling, as well as issue and holding of lotteries exclusively within the special gaming zones. Special zones for the organization of gambling establishment activity under the law are considered the territory of 4- and 5- star hotels with a capacity of 250 rooms for Kiev and at least 125 rooms for other cities. The territory of gaming zones also includes waiting halls of airports. No more than one gaming establishment with several gambling halls may be located at the same address. The draft law provides that a casino should occupy an area of 300 sq.m; a gambling hall with slots should occupy not less than 100 sq.m; a betting office must be placed in the non-residential building with a separate entrance and occupy an area of no more than 300 sq.m. In addition, the draft law «On Gambling in Ukraine» provides a list of premises where the work of gambling establishments is prohibited: educational institutions, health and science institutions, public transport stops, subway stations, museums, parks, etc. [7].

The law on the legalization of gambling activity also prohibits players who have not reached the age of 18 years or who are in a state of alcoholic or drug intoxication from visiting gambling establishments.

The Internet Association of Ukraine (*InAU*) recently published an online traffic report for September, which identified Russian bookmaker *Parimatch* as the 16th most-visited website, with roughly one-quarter of Ukraine's online population paying the site a visit last month.

Parimatch's international marketing director recently announced that the company had seen its Ukrainian online customer base grow by nearly 30% in just the past year. The average bet per Ukrainian customer was just $5, with 60% of wagers made on football, followed by basketball (11%), tennis (10%) and hockey (5%) [8].

Conclusion. To sum up, there are two sides in the issue. Gambling is so addictive, that it will not be wrong to compare it with drugs. Similar to how substance abuse has devastating effects on a personal and social level, gambling is detrimental to both these aspects of living. That is one reason why it is wise to outlaw it.

On the other hand, societies with the low level of Indulgence cannot ignore its social benefits. According to Hofstede, this dimension is defined as the extent to which people try to control their desires and impulses. Whereas indulgent cultures place more importance on personal control, restrained cultures cultivate a greater sense of helplessness about personal destiny. The Restrained nature of Ukrainian culture is easily visible through its very low score of 18 on this dimension [9]. The low score in this

dimension a tendency to cynicism and pessimism among Ukrainians. That is why they consider gambling to be a recreational outlet, which provides them with some entertainment. It brings some excitement to their daily routine. For people that enjoy taking risks, gambling can be both stimulating and challenging. Therefore, psychological, social, cultural, and economic reasons make gambling business boom in modern Ukraine.

References

1. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1334-17
2. https://www.hofstede-insights.com/
3. http://poker.org.ua/zalezhnist-vid-azartnyh-igor/
4. http://www.vkp.ua/publications/articles/gambling_business_in_ukraine_to_play_or_not_to_play/
5. https://calvinayre.com/2017/10/13/business/ukraine-urged-accelerate-gambling-approval/
6. https://slotegrator.com/legislation_news/legalisation_gambling_ukraine.html
7. http://e-playonline.com/2017/12/18/gambling-business-due-to-be-legalized-in-ukraine/
8. http://e-playonline.com/2018/02/13/will-gambling-business-ukraine-legalized/
9. Hofstede Insights. https://www.hofstede-insights.com/country/ukraine/

Marchuk S. (Ukraine)
Kapinga D. (Tanzania)
Students of Master's Degree Course
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

UKRAINE AND TANZANIA: BUSINESS PERSPECTIVES

Анотація. *У статті проаналізовано та порівняно культурні особливості та аспекти українського та танзанійського бізнес-середовищ.*

Ключові слова: *бізнес-середовище, культурні особливості, модель культурних вимірів, рейтинг «Ведення бізнесу».*

Abstract. *The author analyses and compares Ukrainian and Tanzanian cultural peculiarities and features of business environments.*

Key words: *business environment, cultural peculiarities, 6-D Hofstede's Model, Ranking on Doing Business.*

Introduction. Tanzania is a sovereign state, which is located in the eastern part of African continent within the African Great Lakes region. It is a presidential constitutional republic, which has its unique culture, traditions, and history. The country's economy is largely dependent on agriculture with 50% of labor force working in this sector. Tanzania holds 153rd position out of 187 countries in the *List of Countries by GDP (PPP) Per Capita* compiled by the IMF Fund in 2017 [1].

Ukraine was ranked 114 in the same rating, which means that the economy of our country is more developed than the Tanzanian one. Nevertheless, many other

dimensions need to be considered when comparing the economic environment of the two countries.

In order to analyze the internal conditions for doing business in a country appropriately, it is important to focus on its culture first. It can be done with the use of the 6-D Hodstede's Model. Fig.1 [2].

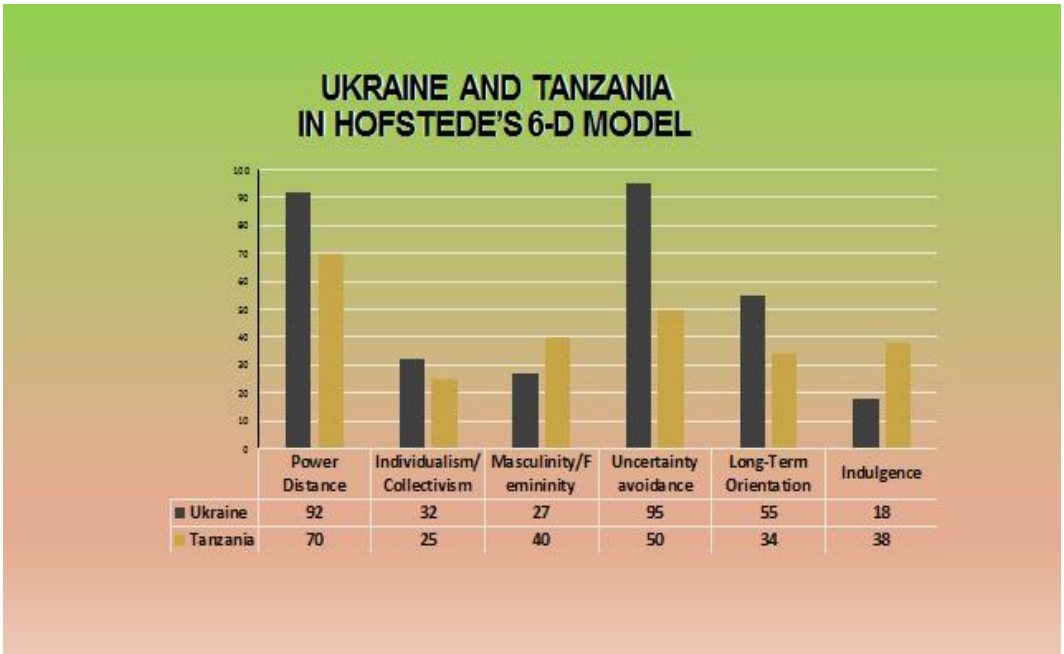

Figure 1. Source [2]

According to it, Ukraine scores higher on the *Power Distance* dimension (92) than Tanzania does (70). It means that people in two countries accept a hierarchical order in which everybody has a place and needs no further justification. We would like to emphasize that the levels of Collectivism in Ukraine and Tanzania are almost the same. The index of 25/32 means that both societies are fairly collectivistic. They appreciate loyalty and foster strong relationships where everyone takes responsibility for fellow members of their group. Therefore, we may presume that the employees are used to taking orders and accepting the decisions of those in senior positions, so initiative and critical thinking are not often questioned and ideas are not regularly shared between management and subordinates.

Another conclusion, which we may come to, deals with the countries' Femininity/Masculinity Index. As we can see on Fig. 1, business culture in Tanzania is more male-dominated than it is in Ukraine. Indeed, although women's rights in Tanzania are protected, it is still not common for them to occupy high-ranking executive positions.

The dimension, which is very different in the analyzed countries, is their *Uncertainty Avoidance Index*. Ukraine with its score of 95 is characterized as the society, which feels very much threatened by ambiguous situations. In comparison to the Ukrainian indicator, Tanzanian people do not try to control their future that much. Their culture demonstrates a higher level of tolerance or comfort for ambiguity,

uncertainty, and unstructured situations. Moreover, Ukrainians are more long-term-oriented and restrained than Tanzanians are [2, 3].

Although the indicators of Fig.1 show a smoother «picture» for Tanzania, they reveal that both countries can develop a lot of commonalities in cultural approaches to doing business. The consensus on shared values between the countries' cultural backgrounds can be easily reached. It is very important for building strong business relationships and continuous cooperation in the field.

We now move to the analysis of the national business environments. One of the well-known international rankings that reveals the differences in the countries' business environments is *Doing Business*, which is performed by the World Bank annually.

There are ten main parameters analyzing the easiness of doing business in any country.

They include *Starting a Business*, *Dealing with Construction Permits*, *Getting Electricity*, *Registering Property*, *Getting Credit*, *Protecting Minority Investors*, *Paying Taxes*, *Trading across Borders*, *Enforcing Contracts*, and *Resolving Insolvency* (World Bank Group, 2018). Doing Business 2018 for Tanzania and Ukraine will be analyzed below in order to compare the business environments of these two countries.

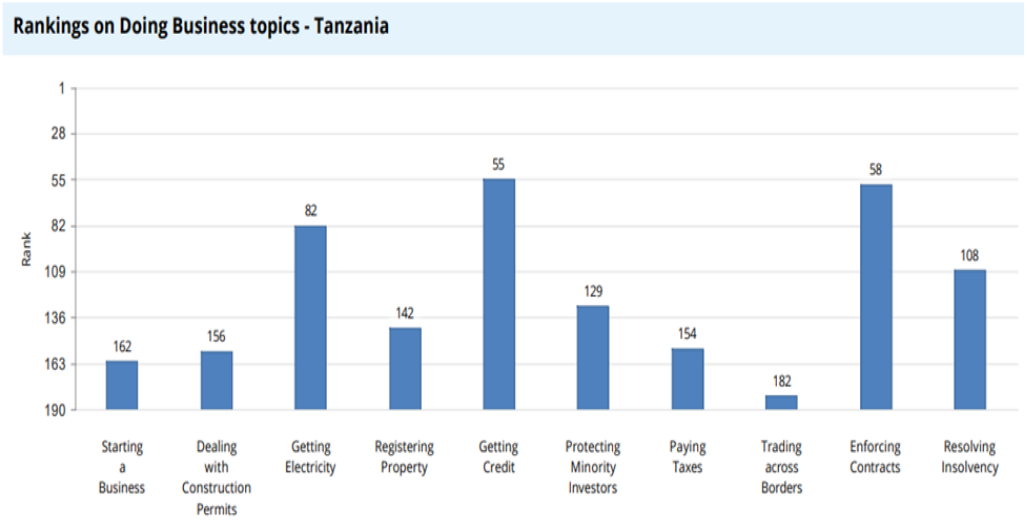

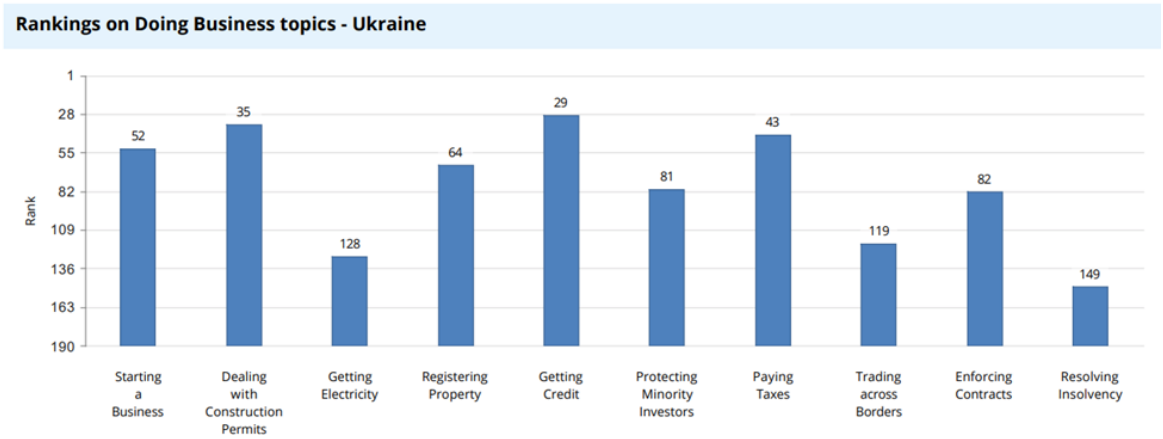

Starting a business is an important factor that indicates the opportuneness of the country's economic environment. Ukraine holds 52nd position (out of 190 countries) by this criterion, whereas Tanzania is ranked 162 [4].

Such a difference clearly indicates that Ukrainian business environment is more adapted for new startup companies to launch. Ukraine is situated on the crossroads of the important trade routes, which allows new enterprises get access to all the necessary resources with ease.

For any business to successfully develop, it is crucially important to have the access to electricity. Considering the fact that all the business processes are becoming digitalized, the importance of Getting Electricity factor is growing rapidly.

In this regard Tanzania outrides Ukraine significantly (82nd position compared to Ukrainian 128th one) (World Bank Group, 2018). Thus, Tanzania can become a home for IT startup companies that base their operational activities on new technologies, as most of these innovations are heavily dependent on electric power [5].

Another major issue that new firm may face with is its insolvency. Due to the fact that modern economic processes are vulnerable on either world or country levels, the risk of going bankrupt is considered as a constant one for the operating business entities. Resolving Insolvency is ranked 149 for Ukraine and 108 for Tanzania, which means that the legislation procedures on the declaration of bankruptcy are more sophisticated in Ukraine. Considering this information, it is clear that Tanzanian business environment is preferable to companies if compared with the Ukrainian one.

Still, in accessing credit resources and easiness of paying taxes Ukraine takes much higher positions. The fact can be explained by the improvements made in Ukrainian banking system in the recent years. As for paying taxes, it is National Anti-Corruption Bureau of Ukraine that played a vital role in improving the level of this element's efficiency. The government's readiness to make changes in this direction deserves respect definitely.

Conclusion. Overall, it is obvious that both Ukrainian and Tanzanian business environments have its niches for development. These niches are of economic, social, and cultural character. The countries are similar in their GDP structures: agricultural sector takes the vast part of it. Furthermore, the global trends affect the countries' economies a lot. They become more attractive and suitable for new businesses, either with local or foreign capital. It is very important, as easiness to start a new business is becoming one of the main indicators of the countries' economic growth.

Additionally, the methodology of cross-cultural analysis can be mindfully applied by the representatives of both nations to develop rapport in particular business settings; use relevant communication strategies and devise sound solutions; provide the tools for negotiations, presentations, and successful business meetings.

References

1. International Monetary Fund. (2018). GDP per capita, current prices. U.S. dollars per capita. Retrieved from http://www.imf.org/external/datamapper/ngdpdpc@weo/oemdc/advec/weoworld

2. Hofstede Insights. Tanzania. Retrieved from https://www.hofstede-insights.com/country/tanzania/
3. Hofstede Insights. Ukraine. Retrieved from https://www.hofstede-insights.com/country/ukraine/
4. World Bank Group. (2018). Doing Business 2018. Economy Profile. Tanzania. Retrieved from http://www.doingbusiness.org/~/media/wbg/doingbusiness/documents/profiles/country/tza.pdf
5. World Bank Group. (2018). Doing Business 2018. Economy Profile. Ukraine. Retrieved from http://arabic.doingbusiness.org/~/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Profiles/Country/UKR.pdf

Novak Anastasiia
Student of Master's Degree Course
Group 505
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

FINANCIAL LITERACY IN UKRAINE

Abstract. *The article consists of the main findings of research on financial literacy in Ukraine and their brief analysis. Cultural roots of financial literacy are highlighted.*

Key words: *financial literacy, loans and deposits, inflation, financial system, financial products, financial culture.*

Анотація. *У статті викладено основні фактори аналізу фінансової грамотності українців. Особливу увагу приділено культурним аспектам ставлення українців до заощаджень.*

Ключові слова: *фінансова грамотність, кредити та депозити, інфляція, фінансова система, фінансові продукти, фінансова культура.*

Introduction. The importance of financial literacy cannot be underestimated, as it influences the life of people in terms of knowing how to wisely handle their money. When a person is wise with his money, he finds the means to invest logically and, hence, improve the level of ones living in the years to come.

Overall, there are several main reasons, which influence the level of financial literacy of a given person. Mainly two family-related roots are important, which are general family background and parental teaching on financial behavior. From a policy perspective, these roots of financial literacy are difficult to target, if possible at all. Therefore, they can only be «inherited» from someone.

In contrast, the traditional dimension of public intervention, education at school, is much less important in terms of influencing the financial literacy of people. Interestingly, good education that improves numeracy is helpful but this is almost self-evident, whereas specific economics education at school is less important for the degree of financial literacy. In addition, it is scientifically proven, that early experiences with money have a significantly positive influence on financial literacy. Finally, financial literacy may also be rooted in personality traits as we find that more risk tolerance is positively related to it.

As we move to the description of financial literacy of Ukrainian people, it is safe to

say, that the majority of Ukrainians has short-term orientation in terms of addressing their financial issues. This means, that they are more inclined towards spending money once they earn them on a monthly basis, but only few think about investing in the future. For Ukrainians instantaneous results are of bigger importance, than income in decades to come. That is why the financial orientation of Ukrainian people is short-term, which in turn means, that financial literacy is the virtue of selected individuals in our country.

Ukrainian financial markets are underdeveloped. It is no exaggeration to say that the banking sector is the financial sector, since the 87 existing banks account for almost 96% of total financial sector assets. The lack of a diversified non-bank financial institutions sector limits the savings options for most Ukrainians to cash, bank deposits, and real estate. Thus, it is not surprising that the general population is not especially knowledgeable or interested in more sophisticated financial products (stocks, bonds, investment funds, etc.) because they do not use them.

Apart from that, the lack of financial awareness and consumer protection in Ukraine goes hand-in-hand with individual indebtedness (Chart 1).

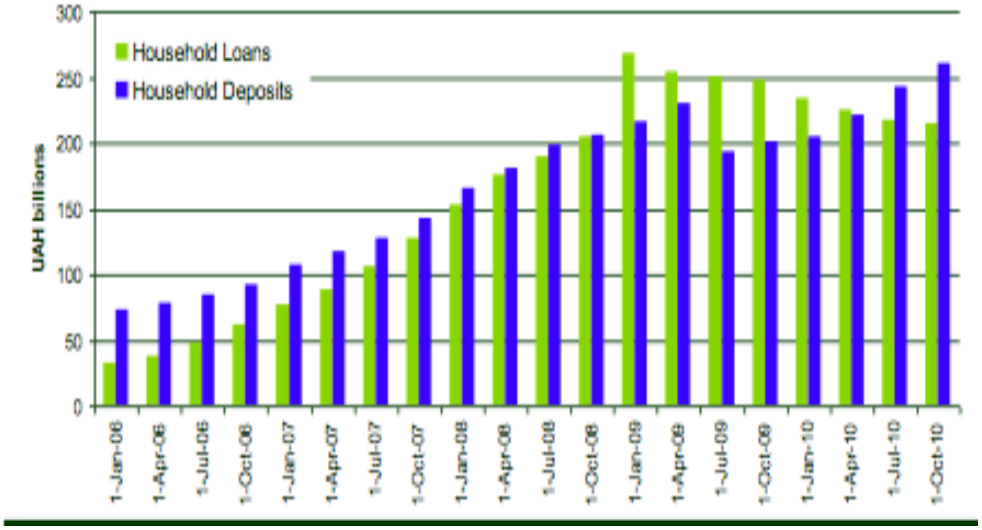

Chart 1. Household Loans and Deposits in Ukrainian Banks

In 2008, household debt in Ukraine stood at around 30% of GDP, notably higher than the debt levels of neighboring countries such as Poland, Russia, Romania, and Belarus. Not surprisingly, Ukrainians exhibit very low levels of trust in financial institutions. In a 2015 survey of public opinion on pension reform, only 15% of respondents trusted private banks, followed by 11% for insurance companies, 6% for investment funds, and 5% for non-state pension funds.

The portrait of the Ukrainian financial services consumer that emerges from the national survey is not encouraging (albeit one which is highly comparable to neighboring countries). The average Ukrainian is not very knowledgeable about finance, is a user mainly of simple bank services, is largely unaware of his/her consumer rights, and is distrustful of financial institutions. Over 60% of the respondents consider themselves to be financially literate (good to excellent skills, 22%; satisfactory skills, 41%). However, only 22% of respondents could give at least five correct answers to

seven simple mathematical questions necessary to be able to manage one's finances. More than half (51%) of those surveyed answered three or fewer questions correctly.

There is very weak trust in the Ukrainian financial sector. Ukrainians use a very limited array of financial services, with the leading categories being public utility payments, bank account/plastic card, and ATM transactions. About 13% of Ukrainians are savers. Of consumers who do not save, 14% gave a lack of trust in financial institutions as the reason (interestingly, the comparable figure for Russia was 9%). Approximately 7% of Ukrainians have life insurance, but 21% say that they do not purchase insurance because they do not believe the insurance company will pay the claim in case of death (again, the corresponding figures for Russia are 11% and 21%, respectively).

As one would expect in a country with underdeveloped financial markets, Ukrainians are not very interested in news about the financial sector. The three «financial» issues the population follows most are changes in the inflation rate (20%), changes in pension benefits (10%), and changes in the property market (10%). However, only 43% of respondents actually read financial news, and when it comes to making a financial decision, they usually turn to their friends and relatives for advice.

Financial service coverage in Ukraine is low, especially when compared to European countries. The survey data indicates that 39% of Ukrainians do not have a bank account and most of the population uses only basic financial services.

As Chart 2 shows, the most commonly used financial services are the payment of utility bills through a bank (78%), use of a bank account and a plastic card (61%), making payments through payment system terminals (38%), and currency exchange (31%). About 30% of respondents are indebted (have taken out a loan), and about 20% use money transfer services. The fact that only 11% of people have bank savings deposits suggests that Ukrainians may not have much income to save. However, it is also possibly an indicator of unfamiliarity with the financial system generally, or perhaps a low level of confidence in financial service providers.

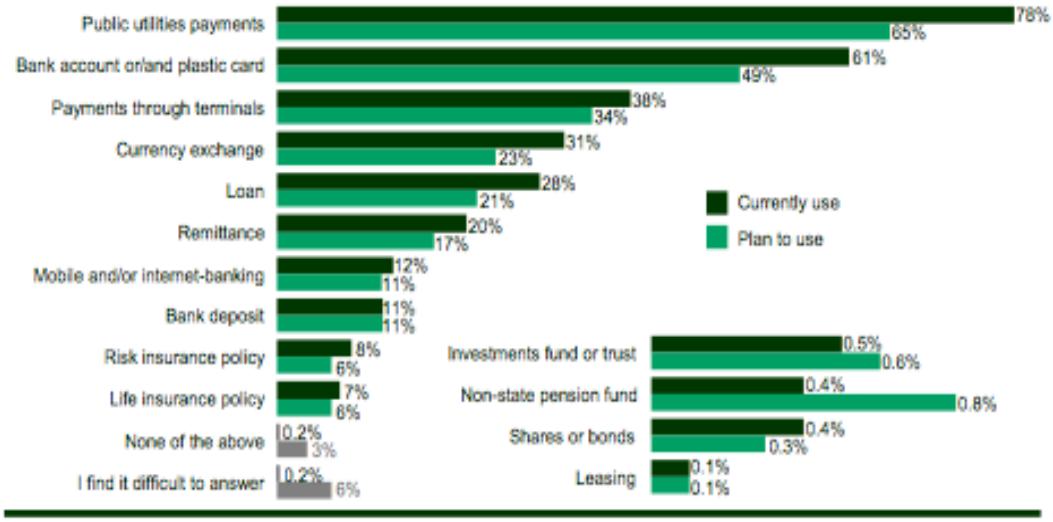

Chart 2. Financial services, which Ukrainians use

Ukrainians essentially do not use so-called investment services. Fewer than 2% of respondents own shares, bonds, or investments in NPFs and investment funds.

The survey asked respondents about their expected use of financial services over the next two years. The results suggest that there will be a decline in the use of financial services, even from the present, modest level. The demand for such bank services as the payment of utility bills through a bank is expected to decline by over 13%), and for a bank account/plastic card by about 12%. There will also be a decrease in demand for currency exchanges and loans, by about 7% each. All these numbers are above the statistical margin of error and therefore are worrisome. The only two categories where there might be an increase in use are advanced financial products such as investments into pension funds and investment companies.

According to chart 3,29% of respondents would like additional information on a consumer loan, 16% on a bank savings account, 14% on a bank plastic card, and 13% on a current bank account. The survey revealed there is interest among respondents in learning more about such financial services as non-state pension funds — 15% of all respondents, and 20% among people aged 40 to 65 would like to get information on NPFs. Another 13% is interested in details on the use of a mortgage loan and insurance policies. Nevertheless 23% of respondents are not interested in receiving any information on financial services, with older people (aged 45 to 60) being the least interested — 28% of older people are not interested in any financial services.

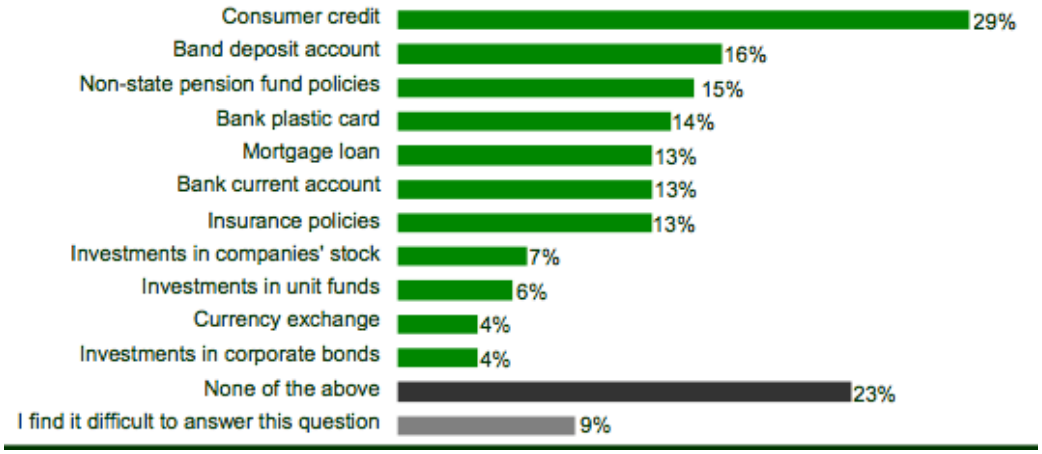

Chart 3. Financial services, toward which Ukrainians express their interest

This lack of interest in financial services can be attributed to a variety of possible reasons, such as lack of income to make investments, a lack of confidence in the financial system generally, or simple lack of understanding of use of financial services. Approximately one third of the country's population is outside of the formal financial system — they have no deposit accounts, no loans, and their only link to banks is perhaps a debit card that they obtained through their employer for payment of salary.

One of the research findings on financial literacy from cross-national studies is that most consumers overestimate their ability to understand finance. Typically more than 50% of the respondents in surveys rate their own financial skills as satisfactory to excellent, but the reality is different. When asked, for example, relatively simple math questions about interest rates or inflation, most respondents do poorly. Accordingly, a

gap exists between the development of more complex financial products and the ability of the consumer to understand them (Chart 4).

Ukrainians have mastered plastic cards as a financial product, and this is only to be expected, given their active use nationwide. However, even in the case of this question, 26% of respondents confused credit and debit cards, and 35% gave no answer to the question. The lowest number of correct answers was in response to questions about types of insurance. This is not surprising, given the low market penetration of these services in Ukraine. A surprise was an extremely low level of knowledge of the term «franchise», given the fact that mandatory civil liability insurance for car owners was introduced in Ukraine years ago, and «franchise» is the core term for this financial product.

An absolute majority of Ukrainians have no idea what to do and whom to engage to assist in dispute resolution with a financial company. Only one of five respondents (20%) answered that it depends on the type of the financial service. This compares with 22% of respondents who answered, «I do not know». The most trusted institutions appear to be courts of law (31%) and the Ombudsman (24%).

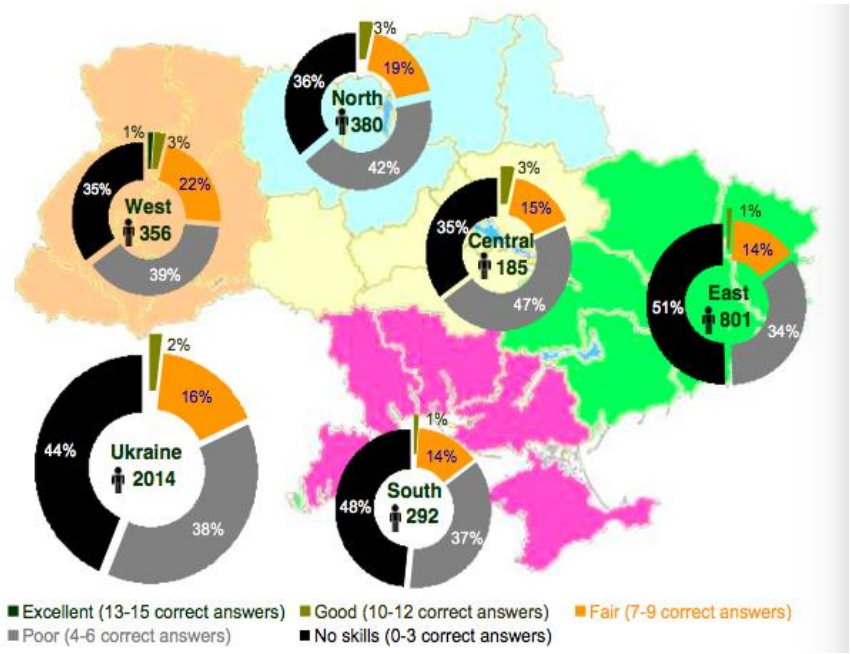

Chart 4. Questions on financial awareness

Apart from that, the majority of Ukrainians assess their financial situation to be dire (58% of respondents), they do not know, how to handle loans, therefore only 21% of Ukrainians trust themselves to apply for a loan/consumer loan. Forty nine percent of people keep their saving in cash, which means, that they do not trust in Ukrainian financial system or simply do not know, how to handle it. Therefore, financial literacy of Ukrainians can be assessed as weak and to this contribute number of reasons:

- Financial system of Ukraine is not as developed as in most European countries
- Financial literacy is not taught to Ukrainians, only people with financial/ economic background know, how to handle their money in sophisticated way
- Financial protection system in Ukraine weak

• Economic system is also recovering from the repercussions of recent political upheaval that is why it is too early to say that a solid background for financial safety has been developed in Ukraine.

Overall, it will take some time to stabilize the economic system of Ukraine and only then, the talks about financial literacy of Ukrainians could be raised. As of now, too many people are primarily concerned with their income just to maintain their level of life that is why financial literacy is not the focal point of their attention.

References

1. Financial literacy and awareness in Ukraine: main facts and findings http://www.gofintechua.info/wp-content/uploads/2018/02/finlit_survey_6dec2015_en.pdf

2. Financial literacy in Ukraine: determinants and implications for saving behavior http://www.kse.org.ua/uploads/file/library/MAThesis2011/KHARCHENKO.pdf

3. Roots of financial literacy https://www.econstor.eu/bitstream/10419/100550/1/VfS_2014_pid_359.pdf

4. Hofstede G., (1991). Cultures and Organizations: Software of Mind. London: McGraw Hill.

Sydoryshyna Y.
Pauller Matsatsa
Students of Master's Degree Course
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

UKRAINIAN AND ZIMBABWEAN BUSINESS CULTURES IN THE PERSPECTIVE OF HOFSTEDE'S 6-D MODEL

Abstract. *This paper explores the culture of Zimbabwe, compared to Ukrainian culture with the help of Hofstede's 6-D Model.*

Key words: *6-D Model, individualism, collectivism, power distance, masculinity, femininity, uncertainty avoidance, indulgence, long-term orientation, basic etiquette, business do's and taboos, verbal and non-verbal communication, business culture, trade and economic cooperation.*

Анотація. *Об'єктом дослідження є культури Зімбабве та України, які порівнюються через призму 6-D моделі Хофстеде.*

Ключові слова: *6-D модель, індивідуалізм, колективізм, дистанція влади, маскулінність, фемінність, уникнення невизначеності, довгострокова орієнтація, основний етикет, вербальне та невербальне спілкування, ділова культура, торгово-економічне співробітництво.*

Introduction. Zimbabwe is a country in southern Africa, bordering South Africa, Mozambique, Zambia and Botswana. It is mostly populated by the Shona people, the majority of whom are Christian. However, the country also has a great diversity of languages, communities, beliefs and customs. The dominant culture of Zimbabwe has significantly changed from its traditional form under the influence of British colonisation, technology and contemporary social pressures. However, most Zimbabweans maintain deep respect for and connection to their ancestors and heritage, despite urban migration and globalization [1].

Let us explore the culture of Zimbabwe through the lens of the Hofstede's 6-D Model and compare it with the Ukrainian one (Figure 1) [2, 3].

Power distance index: Ukraine, scoring 92, is a country where power holders are very distant in society. Being the largest country entirely within Europe and being for almost a century part of the Soviet Union, Ukraine developed as a very centralized country. The discrepancy between the less and the more powerful people leads to a great importance of status symbols.

Zimbabwe has a high degree in this index as well (64). There is a strong cultural hierarchy of respect based on age that affects all interactions in Zimbabwe.

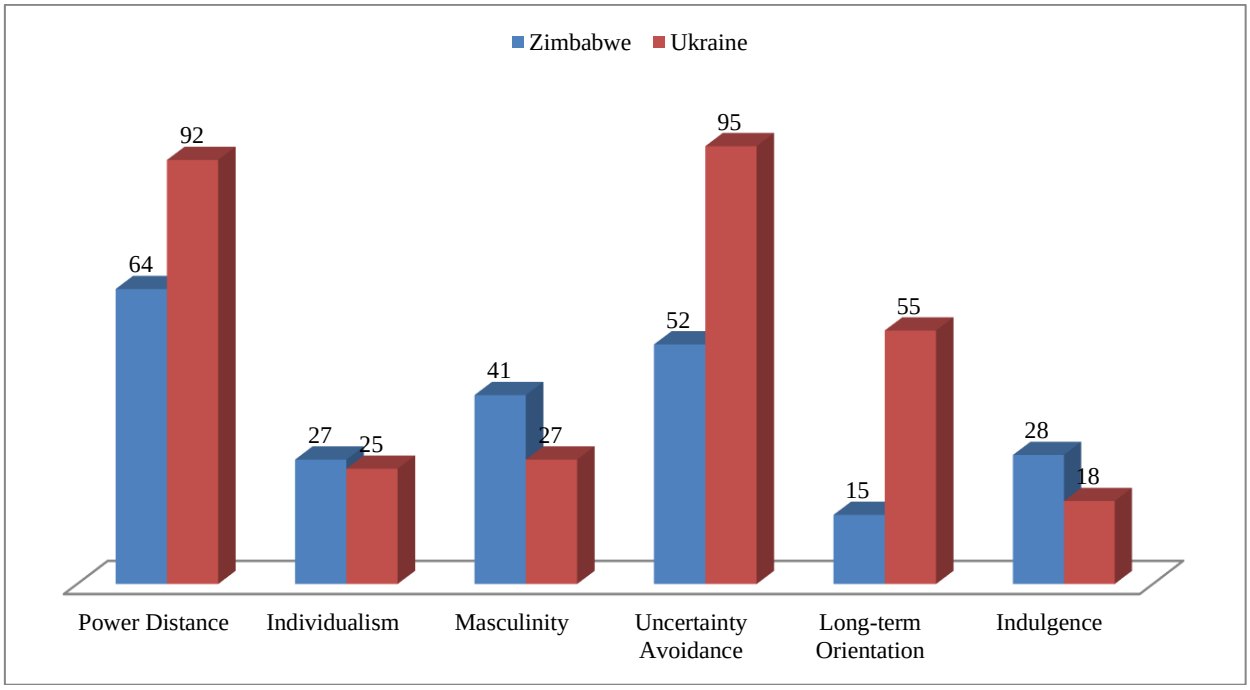

Figure 1. Hofstede's cultural dimensions of Zimbabwe and Ukraine

Those who are older are presumed to be superior, wiser and more knowledgeable. Hence, heightened respect should be shown to elders. One is expected to always allow their opinion to prevail, never argue with them and never answer back. Expect social situations to be slightly segregated by age whereby children are noticeably excluded from jokes and «adult conversations».

Zimbabweans are also status-conscious since the differences between social classes are also quite noticeable. People tend to be quite proud of their achievements and show off their wealth. Compliments about someone's wealth are more likely to boost their confidence than make them feel awkward. The way people dress and eat can also be a social indicator between those that are impoverished, those that work in agriculture and live in rural areas, and those that live in the cities. Zimbabweans generally identify themselves by their region of birth when getting acquainted with someone, as this implies their linguistic background and, in some cases, their social attitudes and politics.

Individualism vs. collectivism. Both Zimbabwe and Ukraine are collectivistic cultures, scoring 27 and 25 on this dimension. In collectivistic societies, people belong to «in groups» that take care of them in exchange for unquestioning loyalty [4].

Zimbabwean tribes and communities are traditionally collectivistic. People tend to put their group or family's interests before their own, receiving support, protection and a sense of belonging in return.

Zimbabweans are often observed as being very warm, welcoming and engaging. They are also quite formal and non-confrontational. People generally seek to appease and avoid any disagreement or friction that could offend someone's honour. Hence, Zimbabweans may be overly accommodating of other people's opinions or reluctant to speak their mind if they feel their honesty could embarrass others. This is partly because there is a strong cultural value placed upon considerate behaviour, manners and politeness. One's manners are generally thought to reflect their integrity and quality as a person. Every distinct social and ethnic group in Zimbabwe has a particular model for what they consider to be correct and polite decorum. For example, the largest group, the Shona, refer to one's knowledge and compliance with socially acceptable behaviour as «*tsika*» [5].

Masculinity vs. femininity. Both countries have low scores on this dimension (27 and 41). It means that the dominant values in society are caring for others and quality of life. A Feminine society is one where quality of life is the sign of success and standing out from the crowd is not admirable.

Zimbabwean society is generally very patriarchal. While there are some minority tribal, groups that are matrilocal and matrilineal, men generally hold more decision-making power. Within the family, the oldest male (usually the father) is the patriarch and is expected to be the breadwinner for the entire household. The oldest brother/male child is then thought of as the second father. The women are typically expected to be obedient to their husband and not to disagree or challenge his views. A woman may have more authority over family members that are not her husband. For example, an aunt (*tete*) has more power to openly criticise and preside over family disputes. However, generally, men are more commanding of the public sphere and political leadership is male dominated.

Those women who are educated and engaging in wage-labour are starting to seek more decision-making power. Currently, law based on cultural customs discriminates against their rights to part-time work and inheritance. Traditionally, Zimbabwean women engage in much of the labour and farming required in day-to-day operation. Their traditional economic activities include gardening, raising poultry and baking to supply additional household goods and income.

Many men have migrated to urban centres for work, leaving elders, women and children in rural areas. This has led to a rise in female-headed households whereby women have to look after everyone in the family. Women now outnumber men in the agricultural sector [1].

Uncertainty avoidance index. Scoring 95, Ukrainians feel very much threatened by ambiguous situations. We choose stiff codes of behavior, guidelines, laws, and generally rely on absolute truth. Zimbabwe has a lower degree in this index (52). The society tends to impose fewer regulations, ambiguity is more accustomed to, and the environment is flowing more smoothly.

Long-term orientation vs. short-term orientation. This dimension associates the connection of the past with the current and future actions/challenges. Ukraine, with a higher degree in this index (55) views adaptation and circumstantial, pragmatic problem solving as a necessity.

Zimbabwe, scoring 15, is a short-term oriented culture, which means that traditions are honored and kept, while steadfastness is valued. There is a great emphasis on communal gathering within tribes, where people share stories, music, songs and dance. Indeed, Zimbabwean culture has a long tradition of storytelling and folklore that provides each generation with a sense of connection to their history and ancestors. These stories also provide communities with a unified understanding of their group's origins [5].

Indulgence vs. restraint. Indulgence index is low in both countries (18 and 28). Zimbabwe and Ukraine are restrained cultures that do not put much emphasis on leisure time and control the gratification of their desires. Societies with a low score in this dimension have a tendency to cynicism and pessimism. People with this orientation have the perception that their actions are restrained by social norms and feel that indulging themselves is somewhat wrong.

Verbal Communication. Zimbabweans are indirect communicators, which differs them from Ukrainians. They generally seek to avoid friction in any conversation. Thus, to be blunt and frank is not advisable. In an effort to be respectful, Zimbabweans come across as quite agreeable and accommodating. They rarely openly express criticism and prefer to take an indirect approach to any corrective remarks. The level of directness in conversation will vary depending on your relationship with a person. For example, if there is a large age difference, the younger person will adopt a very deflective and respectful tone. Between two peers of the same age, a Zimbabwean is likely to be more open about how they feel. Generally, if a Zimbabwean disagrees with something or is discontent, they are more likely to show it nonverbally. For example, they may become colder to you and choose not to follow your instructions.

Zimbabwean culture is quite formal, so unlike Ukraine, humour can be misplaced and seen as a lack of respect. It is best to avoid being sarcastic as the Ukrainian style as sarcasm can be misunderstood by Zimbabweans and taken at face value.

Non-Verbal Communicaton. The body language is very much alike in both countries, though there are some differences, which we would like to highlight.

In both cultures, it is common to keep an arm's length of personal space. However, Zimbabweans may sit and stand slightly closer together. Men and women usually keep their distance from one another.

Physical affection between men and women can embarrass Zimbabweans, especially those from rural areas. Holding hands is acceptable. However, if you are a man, do not touch a married Zimbabwean woman even in a friendly way. This is socially unacceptable in Zimbabwe.

Both in Ukraine and Zimbabwe direct eye contact is normal during conversation, especially in casual situations. However, people divert their gaze from those who are older or of a higher status than them and women generally lower their gaze from men. It

is best to look away intermittently to avoid appearing disrespectful. To stare directly at someone older than you is considered disrespectful.

Trade and economic cooperation between Ukraine and Zimbabwe.

Building a large-scale cooperation with Africa is an important direction of Ukraine's foreign policy. An important event in Ukraine's relations with the African continent in 2014 was the 15th Summit of the International Organization of the Francophonie (Dakar, Senegal), attended by Minister for Foreign Affairs of Ukraine Pavlo Klimkin. It was the first for many years official visit of the Head of Ukraine's Foreign Ministry to Sub-Saharan Africa. On June 22, 2016, Ukraine officially obtained the observer status in the African Union.

An important factor of Ukraine's cooperation with Zimbabwe is foreign trade. According to the information of the State Statistics Service of Ukraine, in 2016 trade turnover in goods between Ukraine and Zimbabwe made 14,2 million USD, increasing 2-, 1-fold in comparison with 2015. Export of commodities from Ukraine to Zimbabwe made 5,3 million USD increasing 31, 3-fold, and import of goods from Zimbabwe to Ukraine made 8,9 million USD increasing by 34,5%. Bilateral trade balance was negative for Ukraine and amounted 3,56 million USD [6].

Conclusion. Both Ukraine and Zimbabwe are traditionally considered to be collectivistic cultures. However, the modern Ukrainian society is heterogeneous, concerning the views on individualism and collectivism. The western regions of Ukraine are closer to European countries and tend to have a bit higher level of individualism, but the common spirit of integrity is still maintained.

Therefore, we would like to suggest the following considerations for doing business within a collectivistic culture:

• First, be aware of face-saving concerns, especially in terms of balancing humiliation and pride, respect and disrespect, and shame and honor.

• Second, be patient and observe mindfully, and give yourself a few seconds before responding. Consider that collectivists tend to focus on «how» questions, so limit your «why» questions.

• Third, be mindful listeners and pay attention to nonverbal cues.

In both cultures, communication is shaped to protect relationships. The rules governing directness and emotional expression, are quite constraining when communicating within the group and relatively loose when communicating with people outside the group. When doing business with the representatives of Ukraine or Zimbabwe, it would be wise to bear in mind the following priorities: «We» identity; Group goals; Intergroup emphasis; Obligatory reciprocity and Management of groups.

References

1. Cultural Atlas. — Electronic resource: https://culturalatlas.sbs.com.au /zimbabwean-culture

2. Hofstede G., (1991). Cultures and Organizations: Software of Mind. London: McGraw Hill.

3. Hofstede Insights. — Electronic resource: https://www.hofstede-insights.com/ country-comparison/ukraine/

4. Hofstede Insights. — Electronic resource: https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/zimbabwe/

5. Target Map. — Electronic resource: https://www.targetmap.com/viewer.aspx?reportId=48446

6. Embassy of Ukraine to the Republic of South Africa. — Electronic resource: http://rsa.mfa.gov.ua/en/about-ukraine/bilateral-cooperation/nest-africa

Terletska Y.
Student of Master's Degree Course
Group 505
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

GENDER PECULIARITIES OF EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT ON UKRAINIAN LABOR MARKET

Анотація. *У статті досліджуються гендерні особливості зайнятості та безробіття на ринку праці в Україні. Мета статті — проаналізувати гендерні особливості зайнятості та безробіття на ринку праці в Україні.*

Ключові слова: *гендерна рівність, гендерні ролі, фемінність, маскулінність, ринок праці, зайнятість, безробіття.*

Abstract. *This paper explores gender peculiarities of employment and unemployment on the Ukrainian labor market. The objective of this article is to understand gender peculiarities of employment and unemployment and specify the impact of cultural variables on them.*

Key words: *gender, employment, unemployment, MAS index.*

Introduction. Worldwide there is no relationship between the masculinity or femininity of a society's culture and the distribution of employment over men and women. An immediate relationship between a country's position on this dimension and the roles of men and women exists only within the home. Outside the home, men have historically dominated, and only in the wealthier countries — and this only recently in history — have women in any numbers been sufficiently freed from other constraints to be able to enter the worlds of work and politics as men's equals. Lower-class women have entered work organizations before, but only in low-status, low-paid jobs — not out of a need for self-fulfillment, but rather out of a need for material survival of the family. Statistics therefore show no relationship between a country's share of women working outside the home per se and its degree of femininity. Feminine wealthier countries do have more working women in higher-level technical and professional jobs [1].

However, in Ukraine the negative trends concerning women's employment have a detrimental effect on the demographic situation of the country, as well as on social relations.

Gender inequality is a social phenomenon that is caused not by biological differences between women and men, but primarily by the fact that economic, political and social resources are unevenly distributed.

There are the following manifestations of modern gender inequality on the labor market in Ukraine:

• vivid manifestations of segregation while hiring and paying for labor. Ukrainian employers discriminate female applicants through mentions in vacancies advertisements and interviews, preferring men. Of great importance are age, marital status and appearance;

• gender segregation according to professions, which is the inequality of opportunities for vocational training and retraining of men and women, their access to and control over productive resources. The number of women in executive positions in the public sector (72% in the ranks of small civil servants, and 8% in senior management positions, and women are leaders in the lists of unemployed people with higher education, where they are about 80%);

• imperfection of the legislative framework, which stimulates the development of gender contradictions. Legislation prohibits women from occupying certain positions and performing certain work;

• attractiveness of women for employers because of their high level of protection as workers during pregnancy and the first three years of maternity, as well as the increase in child welfare payments;

• significant number of women in the flows of illegal migration [2].

We can understand the Ukrainian gender peculiarities of employment and unemployment on the labor market through the lens of the 6-D Model, especially exploring *the score of masculinity*.

A high score (masculine) on this dimension indicates that the society will be driven by competition, achievement and success, with success being defined by the winner or best in field — a value system that starts in school and continues throughout organizational behavior.

A low score (feminine) on the dimension means that the dominant values in society are caring for others and quality of life. A feminine society is one where quality of life is the sign of success and standing out from the crowd is not admirable. The fundamental issue here is what motivates people, wanting to be the best (masculine) or liking what you do (feminine).

Ukraine's relatively low score of 25 may surprise with regard to its preference for status symbols, but these are in Ukraine related to the high Power Distance. At second glance one can see, that Ukrainians at workplace as well as when meeting a stranger rather understate their personal achievements, contributions or capacities. They talk modestly about themselves and scientists, researchers or doctors are most often expected to live on a very modest standard of living. Dominant behavior might be accepted when it comes from the boss, but is not appreciated among peers [3].

On the other hand, despite the fact that Ukraine has low score of masculinity, so the emphasis is expected to be on equality, solidarity and quality of work life and men and women take equal shares both at home and at work, we still have the problem with women's employment, because of the gender stereotypes.

Today, gender stereotypes in the economic sphere are fairly widespread, with which almost every woman encounters. The most common stereotypes include the following: a husband must provide a family, so he must receive a higher salary than a woman for the same job; women by nature are less focused on professional activities,

more focused on the family, children; a man by nature is a much better leader than a woman; women are less active in finding a job; professions are divided into «men» and «women», women's professions are easier, so wages are lower for them; it is more difficult for women to compete with men in the labor market, because they are less skilled, have a lower level of vocational education [4].

Let us consider the peculiarities of the labor market in Ukraine, which can be distinguished today. The share of women in the structure of the economically active population of Ukraine in 2016 was 65,4% versus 77% of men. The share of women in the labor force is 60,2%, while men account for 68,2%. The index of gender inequality in Ukraine is 0,284, which places it on the 84th place among 188 countries [4].

At the same time, a general assessment of the gender problem on the labor market, made only on the basis of an analysis of the ratio of total unemployment data and the number of economically active population, will not be exhaustive and comprehensive. After all, this problem has its age component: women, depending on age, play a more or less active role in the labor market. Comparison of structural fractions of separate age groups for men and women revealed two fundamentally important features that clearly reflect the age dynamics of social roles and economic activity of men and women in the labor market [4].

This situation is quite precisely the gender component of unemployment-employment problems in Ukraine. The age brackets in which men prevail are at a time when women are giving birth to children and caring for them. Such a situation would not be strange if it did not contain a hidden gender employment issue. It is known that in most cases employers, when making a decision on employment, really deny women applicants because they can at a young age to go on vacation, which is related to the birth of a child and the subsequent care of her. For the employer this entails quite real inconveniences and problems of personnel management.

In the crisis and post-crisis period, the situation has developed in such a way that the vacancies for men are much greater than for women. In times of crisis, because men's psyche is better prepared for non-standard business activity, men have become more relevant than women.

As a result, the average wage of women during last years was about 60% of the average wage of men. The problem is that women rarely hold executive positions, although their level of education on average exceeds the level of education of men in Ukraine.

Conclusion. For society, women's labor is an important reserve for the effective development of production during the period of structural and economic restructuring of the economy.

Consequently, in order to overcome the socio-economic negativity caused by gender asymmetry in the labor market, it is necessary:

• to legitimize the issue of gender inequality and carry out regular gender expertise of legislation (today there is a complete absence of an anti-discrimination block in the legislative regulation of employment);

• to generate a qualitatively new mental culture of society, which presupposes not declarative, but the real equality of both social articles in general and the labor market in particular;

• to establish a network system of constant gender monitoring of problems of inequality in the labor market through employment centers;

• to ensure in the employment centers implementation of the principle of targeting women in the labor market by developing and implementing special programs of employment, vocational guidance and vocational training, introduction of new socially focused technologies of work with people.

References

1. Geert Hofstede, G. Jan Hofstede, Michael Minkov «Culture and Organizations. Software of the Mind». — P. 164.

2. Vozniy K., Gender aspects of employment: Ukrainian realities and world experience [Text] / K. Vozny // Bulletin of TNEU. — 2009. — No.1. —P. 69–80.

3. Country comparison — Electronic resource: https://www.hofstede-insights.com /country-comparison/ukraine/

4. Gender Peculiarities of Employment and Unemployment on the Ukrainian Labor Market — Electronic resource: http://gender-ck.inf.ua/articles/genderni-osoblivosti-zajnyatosti-ta-bezrobittya-na-rinku-praci-ukrayini

5. Economic activity of the population by gender and place of residence in 2016 — Electronic resource: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/rp/eans/eans_u /eans_2016_u.htm

6. Gender Inequality Index 2016 — Electronic resource: http://hdr.undp.org/ en/composite/GII

Tsyhulova A.
Student of Master's Degree Course
Group 504
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

HUMAN DEVELOPMENT INDEX IN UKRAINE: CULTURAL DIMENSION

Abstract. *This paper examines the human development index and describes the key indicators. The author highlights the indicators of Ukraine and highlights the impact of cultural variables on HDI.*

Key words: *human capital, human resources, human development index, gender development index, inequality-adjusted human development index, multidimensional poverty index, gender inequality index.*

Анотація. *У статті розглянуто індекс людського розвитку та його ключові показники. Аналізуються показники України та вплив культурних факторів на стан розвитку людського потенціалу в Україні.*

Ключові слова: *людський капітал, людські ресурси, індекс людського розвитку, індекс гендерного розвитку, індекс людського розвитку, соціально-економічна нерівність, індекс багатомірної бідності, індекс гендерної нерівності.*

Introduction. In modern society, the role of man as a basic element of productive forces is significantly increased. Theory of Knowledge Economy, considers that the development of world's economies depends on human development, is becoming increasingly popular. To study the theoretical and practical issues of human development, most scientists use in their research such indicator as the index of human development.

Key findings. The HDI is conceived as a multi-dimensional index of average achievement in key dimensions of human development: a long and healthy life, being knowledgeable and having a decent standard of living. According to UNDP (1990), the HDI has two sides: one has to do with the formation of human capabilities such as improved health, knowledge and skills, and the other is related to the use that people make of their acquired capabilities for productive purposes of being active in cultural, social and political affairs [4].

Before the human development index appeared, there were many attempts to measure of human well-being (Living index, Development index, Physical Quality of Life Index, etc.). The Human Development Index has been developed by Mahbub ul Haq's «human development» project of the UNDP [7]. After its creation, the index continued to evolve, changing the definition of the concept of human development and some of its components (Figure 1).

Dimensions mentioned in HDR by year	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	07	09
Long healthy life	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Knowledge	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Resources for decent std of life	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Political freedom	X	X						X							X			X
Guaranteed Human Rts	X					X		X		X	X							
Self Respect	X					X		X		X	X							
Good physical environment		X	X		X													
Freedom of Action & Expression			X															
Participation				X	X								X					
Human Security					X		X											
Political, Social & Econ Freedoms						X		X	X	X								
Being creative						X		X	X	X	X							
Being Productive						X		X	X	X	X							
Freedom							X	X										
Democracy							X											
Dignity & Respect of others								X										
Empowerment									X		X							
A sense of belonging to a community									X	X	X							
Security											X							X
Sustainability											X							
Enjoying political and civil freedoms to participate in the life of one's community.														X				
Cultural liberty															X			
Social & Political Participation																X		
Civil & Political Rights																	X	

Figure 1. Source [3]

As we may note, the components of HDI coincide with the characteristics of cultural variables described by the founders of cross-cultural analysis methodology — G. Hofstede, E. Hall, H. Triandis and F. Trompenaars.

Since 2010, technology research has transformed a little and now the basis of the index of human development consist of three indicators:

• average life expectancy, which estimates longevity;

• the level of literacy of the population of the country (the average number of years spent on education) and the expected duration of training;

• standard of living, estimated through per capita GNI per purchasing power parity (PPP) in US dollars.

Human Development Index in Ukraine. Consequently, as noted above, the report on the Human Development Index dates back to 1990, since Ukraine has kept its position in a group of countries with a high level of human development, although in recent years our country's position has been shrinking. Comparing the Ukraine's figures with the world average it is possible to notice that the country has higher indicators according to the index of human development, the Gender Development Index and the Inequality-adjusted Human Development Index (Figure 2).

Figure 2. Sources [1; 6]

The graph also shows that there is no sphere in which the results of Ukraine would be worsened as much as the GNI indicator, now gross national income is lower than in the early 1990's. In spite of this, during the period from 1990 to 2015, the overall value of HDI in Ukraine increased by 5,2%. This was achieved by the fact that during the period of 1990–2015 the life expectancy at birth increased by 1,3 years, the expected duration of study — by 2,9 years, the average number of years of study — by 2,2 years and university education covers 2/3 of the student's age [1].

Although the average annual growth rate of HDI for the period 1990–2015 was 0.21, each year the country lost its position in the ranking (in 1990 — 46th place, in 2015 — 84) [8].

Of course there were the years when the country was somewhat taken up the stairs, the last time was in 2014. Such a trend of index growth and loss of positions in the rating indicates that other countries are developing faster than Ukraine. Currently, the closest neighbors in the ranking are countries such as Macedonia, Algeria, Armenia, Jordan, Peru and Thailand. While our former neighbors to the USSR, such as Russia and Belarus, occupy 49 and 52 positions respectively. The report for 2016 notes that the rating of Ukraine corresponds to the level of Armenia and is an indicator above the average for countries with a high level of human development and below the average for the countries of Europe and Central Asia.

The document also indicates the Gender Development Index, based on the Human Development Index separately for men and women and shows the level of gender inequality in the country. The gender development index of Ukraine was 1, which indicates the almost equal rights of women and men in terms of health, education and disposal of economic resources. At the same time, according to the Gender Inequality Index, Ukraine ranks 55th out of 159 countries. This index determines the inequality of men and women in terms of reproductive health, opportunities and economic activity. It should be noted that in comparison with European countries, there are very few female politicians in Ukraine, and there is some discrimination in recruitment, for example, a young woman without children faces difficulties to find a job in comparison with a man with the same educational level. The high rate of the first index is due to the fact that Ukraine has a low level of masculinity (27 points). It cannot be said that in country a purely feminine society, as the second of the listed indicators shows that discrimination is present in our country.

Although it has been noted above that there has been a certain increase in the expected life expectancy, this indicator affects the general index negatively. According to this indicator, Ukraine ranks 111 out of 188 sample countries (71.1 years). The prevalence of «healthy» habits is very low. As a result, in 2015 42.4% of the population (on average in the EU countries — 32%) had at least one chronic disease. At the same time, the unreformed health system is not capable of combating high mortality and requires comprehensive reforms. This situation can also be attributed to the fact that Ukraine has 55 points in the long-term orientation, so people are not used to looking into the future and therefore few people think about how bad habits affect their health.

The index of multidimensional poverty is the most significant indicator of the living standard of a person. To define it, we should take into account not only the income and expenses, but also education, medicine and other factors. In Ukraine, 6.4% of people live in multi-dimensional poverty and every year the situation worsens. Some say that this is more related to the military actions that have begun in the east; some believe that this dynamics is triggered by inefficient reforms in the country. In some way, the low level of indulgence (18 points) affects the current situation a lot. People are used to tolerating and living below the poverty line and not demanding the government help to improve their living standards.

In order to improve the position of Ukraine in the researched indicator, several reforms are suggested. The first need is to increase the GNI per capita, since even foreign scientists worry about the situation, which tends to deteriorate. To do this, Ukraine's innovation appeal needs to be increased as well, which, in its turn, requires other reforms, such as overcoming corruption, removing business from «shadow», etc. This will not only increase the level of GNI, but also reduce poverty and create new jobs. The second need is to reduce mortality among people of the working age and modernize working conditions. Additionally, the reform of the health care system can increase the life expectancy. When these three indicators are improved, the educational and socio-cultural components of human development can be improved as well.

Conclusion. Human capital is an important resource for economic development, so we need tools that will allow us to assess its development and identify the weaknesses and strengths for further improvement. Such an instrument can be the index of human development, which is high in Ukraine. The current HDI is heavily influenced by a number of social and cultural factors. For example, collectivism of our society ensures the high level of education, as it is a widely accepted norm to receive higher education immediately after school. Moreover, the majority of Ukrainian bachelors strive for attaining a master's degree immediately after the graduation, which they consider an indispensable symbol of numerous privileges and better status in the future.

The femininity of our culture has a further positive impact as it ensures a certain gender equality, which the Ukrainian women enjoy. On the other hand, the low level of indulgence prevents the population from demanding improvement of national standards of living as Ukrainians are used to tolerating, which, in its turn affects the multidimensional poverty index negatively. The high level of power distance and uncertainty avoidance interfere with the introduction of reforms aimed to improve the country's economy. The uncertain attitude to time also does not play on hand for Ukrainians, because the society is not used to thinking about the future consequences and plan for the long term.

References

1. Чела Б. Индекс человеческого развития: Украина падает, что делать [Електронний ресурс] / Блерта Чела // Українська правда. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2017/04/13/623821/

2. Hofstede Insights. — 2018. — https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/ukraine/

3. Alkire S. Human Development: Definitions, Critiques, and Related Concepts / Sabina Alkire // Oxford Poverty&Human Development Initiative. — 2010. — №36.

4. Deb S. The Human Development Index and Its Methodological Refinements / Surajit Deb // SAGE Publications. — 2015. — №45.

5. Global Trends, 2016 Human Development Report // UNDP. — 2016. —http:// hdr.undp.org/en/2016-report/download

6. Human Development Indicators // UNDP. — 2016. —http://hdr.undp.org/ en/countries/profiles/UKR

7. Stanton E.A. The Human Development Index: A History / Elizabeth A. Stanton // Global Development and Environment Institute. — 2007. — №127.

8. Ukraine — Human Development Index — 2016. —https://countryeconomy.com/hdi/ukraine

Vasko Y.
Student of Master's Degree Course
Group 505
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

CONSUMPTION IN UKRAINE: CULTURAL ASPECT

Анотація. *У статті досліджується культура споживання і витрат українців на прикладі однієї середньостатистичної української сім'ї через економічний аналіз їх щомісячних витрат.*

Ключові слова: *середня заробітна плата, уряд, інфляція, споживання, культура, бідність.*

Abstract. *This paper explores consumption and spending of money in different spheres on the example of an average Ukrainian family. The impact of cultural aspects is emphasized.*

Key words: *average wages, government, inflation, consumption, cultural variables, indulgence.*

Introduction. Consumption is a social and cultural process involving cultural signs and symbols beyond an economic, utilitarian process. Culture defined as a «learned, transmitted, and shared phenomenon» is one of the most important factors affecting consumers' attitudes, behaviors and lifestyles.

Each individual gets exposed a large number of thoughts, values, norms, and cultures and thus learns to differentiate between the good and the bad ones, thereby choosing a certain belief system that keeps on changing with more and more experience.

In the most general sense, consumption means satisfying needs. As it is, the concept of needs must be defined. A need seems compulsory for existence because when a need is fulfilled it provides pleasure, and otherwise it gives pain.

In the light of globalization consumers in almost every corner of the globe are increasingly able to eat the same foods, listen to same music, wear the same fashions, watch the same television programs and films, drive the same cars, dine in the same restaurants and stay in the same hotels. The rise of a global culture does not mean that consumers share the same tastes or values. Rather, people in different nations, often with conflicting viewpoints, participate in a shared conversation, drawing upon shared symbols. One of the key symbols, in that conversation is the global brand [1].

The culture of consumption includes the following aspects:

1. The pervasive and rapid circulation of commercial products, that is, things produced for exchange within a capitalist market, takes priority over and above things redistributed by governmental through the welfare state or exchanged among social groups through gift giving.

2. The relative independence of consumption activities from those related to production and the growing power and authority this gives to some consumers over market dynamics.

3. Changes in the relationships between different systems of production and valuation in society such that these are all increasingly interlinked and mediated by market values; i.e., how much does it cost? How much will someone pay?

4. The special importance given to the use of consumer goods in the allocation of individual status, prestige, perceived well-being and quality of life [1].

In order to understand how individuals act as consumers it is important to get familiar with the concept of consumer behavior and each factor, which is linked to it. For marketers all around the world it is extremely important to understand the needs and behaviors of individuals in order to get a deeper insight to how they choose to purchase products and services. Consumer behavior is a rather vast concept with many visible factors influencing it but also there is the hidden part, which lies in the consumer. For companies to get into the minds of consumers, they must consider all the visible factors influencing consumer behavior and analyze how people choose to see these marketing efforts and decide whether they are effective or not.

Amongst the four characteristics influencing consumer behavior, the influence of culture on consumer behavior is vital to get to grasp with. Culture can be defined as the heart of every society, impacting peoples' needs, wants and behavior. Every country has its own unique culture, inevitably meaning that consumer behavior varies from country to country. This means that people coming from different cultures have their own tastes when it comes to purchasing; for example, something that is highly preferred in another culture may not be in another [2].

Ukraine is one of the largest countries in Europe by territory and number of educated urban population. At the same time, it is a country with very poor citizens. Why does this happen? Ukraine is one of the largest countries in Europe by territory and number of educated urban population. We are the country No. 1 in the area of fertile soils and technical talents, the leader by geographical reach of the world's largest markets. A country with cheap electricity and rich mineral wealth, open to business and, on the whole, a democratic country. At the same time, it is a country with very poor citizens [3].

According to the IMF in 2015, GDP per capita in Ukraine is only $2,100 — expectably less than Honduras. Proceeding from the fact that in the world the average income of a citizen is usually equal to the GDP per capita in his country, you can roughly argue that $2100 per year is the arithmetic mean of the annual income of all rich and all poor Ukrainian.

Ukrainians do not trust anyone with their money but would rather keep it in a box under a bed at home, an online poll revealed. Statistics know everything, and this time we are able to find out how Ukrainian women and men spend their wages. The average wage in Ukraine in January 2018 was only USD 292 (7,711 Ukrainian hryvnia) per month [4].

Let us find the answers to the following questions:

1) How do Ukrainians actually spend their salaries once they get them?

2) How much money does an average Ukrainian need to live comfortably?

Question 1. 94% of their earnings Ukrainians spend on food, transport, essential goods, and paying for so-called «communal services», which include electricity, water,

gas, and incorporated maintenance of apartment buildings where they live. Thus, locals are only able to save 6% of their earnings [5].

A year ago, Ukrainians were spending on essential services and food 90.8%, while two years ago such expenditure was around 89%.

Also, we should mentioned that Ukrainians spend more money on alcohol and tobacco, than on medical, 3% on phone and Internet, and 40% on food.

Even though average wages in hryvnia grew 1.7% times during the last 3 years, prices and inflation are galloping ahead, leaving Ukrainians with less money to spend on entertainment or travel. Locals are saving on buying clothing as well, while expenses on living in their own apartments are also on the rise.

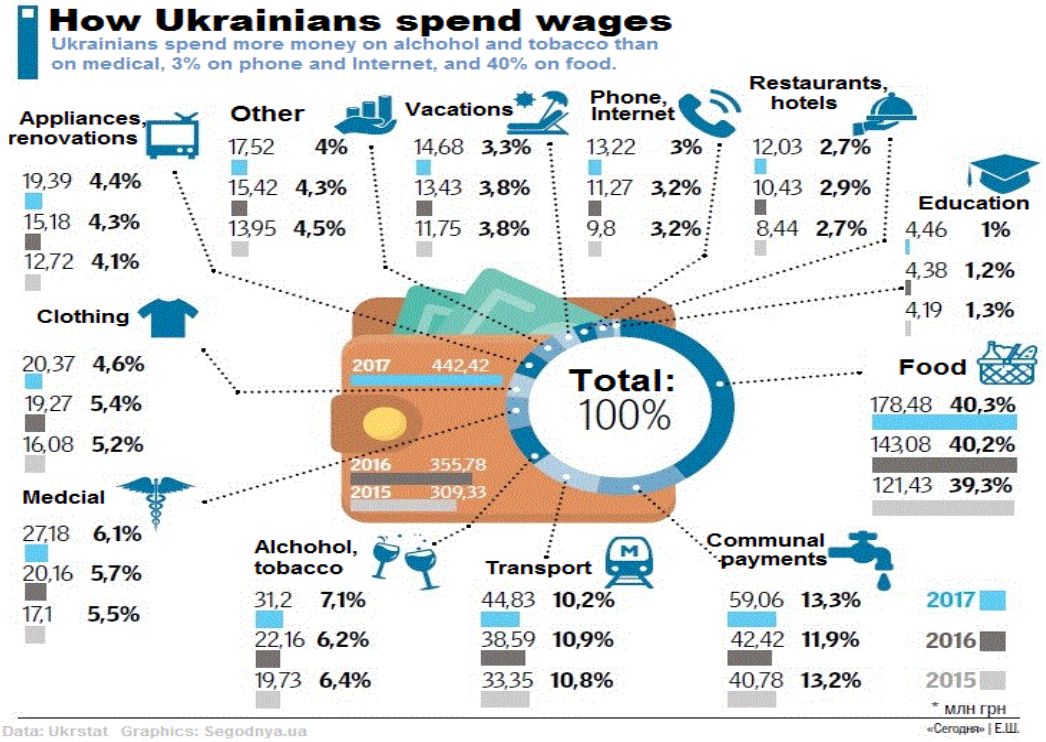

Sources [6, 7]

Most people in Ukraine live in small high-rise apartments in cities. Not many residents own detached dwellings, except for a dacha (a small countryside home where citizens grow fresh produce for own consumption).

People usually live in apartments they own outright, without a mortgage. Youngsters reside with parents until they can afford to buy their own place to live. This is why 1-room units are the most popular type of flats in Ukraine, both for rent and purchase — they are the most affordable. For instance, even in the capital of Ukraine, Kiev, you can buy a 1-bedroom flat for only US $25,000.

Let us take one average Ukrainian family as an example and explore their monthly spends:

• Groceries: 1850 hryvnia ($69)

• Communal payments (electricity, gas, water, building repairs fund): 611 UAH ($23)

• Transport: 469 UAH ($17)

• Alcohol and tobacco: 330 UAH ($12)
• Medicine: 280 UAH ($10)
• Clothing: 211 UAH ($8)
• Appliances and renovations: 202 UAH ($8)
• Vacations: 152 UAH ($6)
• Internet and mobile phone: 138 UAH ($5)
• Restaurants and hotels: 124 UAH ($5)
• Education: 46 UAH ($2)
• Other expenses: 184 hryvnia ($7) [7]

The data is averaged for all the households, so some people have no expenditure in certain areas. It would be hard to imagine a vacation for $6, for example.

In the countryside people tend to spend much less on food, as the majority of families grow their own fresh produce and keep cattle, chickens, or goats.

Conclusion. Ukraine is the country whose Power Index is utterly high (95 out of 100). Moreover, Ukrainians are a restrained nation whose culture of consumption is currently developing. Consequently, the total poverty of the Ukrainian little depends today on the volume of the shadow economy, on the high level of inequality or on the monopoly of oligarchs on state assets, land and mineral resources. Redistribution of benefits from the rich Ukrainian to the poor will not correct this situation — there are few rich in Ukraine, and compared to the world tycoons, the Ukrainian oligarchs are simply beggars.

The prices on food, especially quality products, are growing faster than the average inflation in the country, so people are not only forced to spend more on food, but also buy cheaper assortment Ukrainians are spending less on vacations and more on everyday necessities. At the same time, locals do not want to give up their vices, such as smoking, or drink less alcohol.

The dream salary for employees in Ukraine is around $800 (21,000 hryvnia). Still, Ukrainian experts feel confident that after 2020 Ukraine’s economy will improve, in line with worldwide trends.

References

1. Consumption, consumer culture and consumer society — Electronic resource: http://jppc.ro/reviste/JCPP%20Nr.%201%202013/articole/art10.pdf

2. Cultural similarities and differences in consumer behavior — Electronic resource: http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/125345/Tunkkari_Siobhan1.pdf

3. The Economic truth — Electronic resource: https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/16/585448/

4. Ministry of Finance — Electronic resource: https://minfin.com.ua/currency/converter/uah-usd/

5. Trading economics — Electronic resource: https://tradingeconomics.com/ukraine/wages

6. Newspaper Today — Electronic resource: https://www.segodnya.ua/

7. State Statistics Service of Ukraine — Electronic resource: http://www.ukrstat.gov.ua/

Yavoryna M.
Gilbert Mbroh (Ghana)
Students of Master's Degree Course
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

UKRAINIAN AND GHANAIAN BUSINESS CULTURES THROUGH THE PERSPECTIVE OF HOFSTEDE'S 6-D MODEL

Abstract. *The research explores economic environments in Ukraine and Ghana. Some of the main features of economies of Ukraine and Ghana and preconditions for establishing business in both countries are compared. Additionally, the perspectives of economic cooperation between countries are analysed. The authors focus on the differences and similarities of business etiquette in both countries.*

Key words: *business environment, economic relationship, international trade, intercultural communication.*

Анотація. *Об'єктом дослідження є економічне середовище для організації бізнесу в Україні та Гані. У статті порівнюються основні риси економік України та Гани, окреслюються перспективи економічного співробітництва між країнами. Автори аналізують відмінності та спільні риси бізнес етикету обох країн.*

Ключові слова: *бізнес-середовище, економічні відносини, міжнародна торгівля.*

During the recent decades, African countries have become a subject of interest for many studies. The continent opens numerous possibilities for business due to rapid economic growth of some African countries.

The analyses of recent studies and research highlight a lot of new tendencies in African economic, social, and cultural spheres. From this standpoint, the most outstanding studies were conducted by Kimble G., Berman J., Shumway R., Pool J., Steven J., Falola T., Fituni L., Abramova I., and other foreign scholars. Unfortunately, in Ukraine there has been very little research into African issues. The cultural aspects within the bilateral relations have not been analyzed in depth so far.

The abovementioned progress in the economic development of Africa makes the continent's role in global economy crucial. Therefore, we find it important and acute to explore the economic and cultural backgrounds in Ukraine and Ghana and to compare them. The main features of national economies and the preconditions for establishing and maintaining efficient business environments will also be analyzed. Additionally, the perspectives on economic cooperation between countries will be outlined. The special emphasis will be put on the differences and similarities of cultural norms and business etiquettes in both countries.

While Ghana and Ukraine are not the most popular destinations among those looking to set up their own business, entrepreneurs are attracted to the countries due to the natural resources, industrious and well-educated workforce. Moreover, the fact that English is the language of the Ghanaian business adds to the country's attractiveness.

Ghana's wealth of resources, democratic political system and dynamic economy, makes it undoubtedly one of Africa's leading lights. Gaining the world's confidence with a peaceful political transition and a grounded and firm commitment to democracy has helped in expediting Ghana's growth in foreign direct investment (FDI) in recent years [1].

Ghana has attracted the attention of well-known international businesses, investing in all sectors of its economy. All these investors have come to Ghana because they know that the country has a wonderful conducive social, political and economic environment in which they can invest, grow and be successful. Building on significant natural resources, Ghana is committed to improving its physical infrastructure.

Ghana has recently embarked on an ambitious but achievable reform program to improve the investment climate for both local and international investors. These efforts have paid off tremendously with Ghana being ranked the best place for doing business in West Africa, ahead of Nigeria and Cote d'Ivoire, according to the 2017 Ease of Doing Business Report. Ghana ranked 108, an improvement from the 111 rank in the previous report. The indicators as described in the report includes getting electricity (moved from 122 in 2016 to 120 in 2017), resolving insolvency (moved from 158 in 2016 to 155 in 2017) & trading across borders (moved from 167 in 2016 to 154 in 2017).

The country has a solid tradition of investments in agriculture and agro-processing. The financial services and telecommunications sectors are fast gaining ground, providing dynamic and innovative services to the most diverse customers in the world. Further opportunities exist in manufacturing, ICT, and Tourism. Mineral deposits including gold and diamond abound, and with the discovery of oil, Ghana's famous black star has never shone brighter [2].

Ukraine and Ghana through the lens of the 6-D Model. If we explore the Ukrainian and Ghanaian cultures through the lens of the 6-D Model, we can get a good overview of the deep drivers of both cultures and compare them.

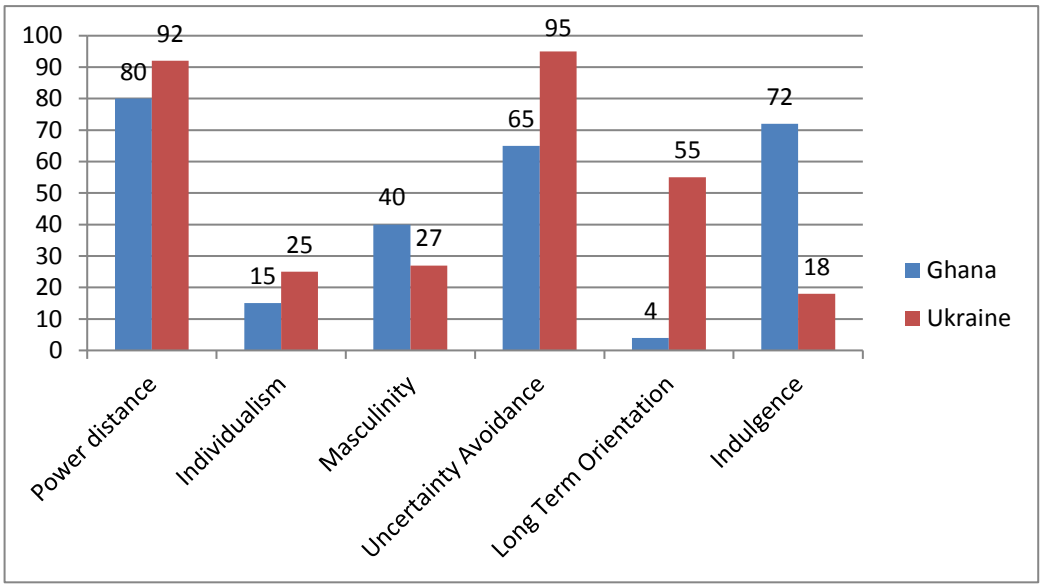

Figure 1. Sources [2, 3]

Ghana

Power Distance. Ghana scores high on this dimension (score of 80) which means that people accept a hierarchical order in which everybody has a place and which needs no further justification. Typically, Ghanaians gain respect as a result of age, experience,

wealth and their social status. Older people are viewed as being wise and not addressing seniors appropriately is unacceptable in Ghanaian business circles. Senior business people tend to be in charge of making decisions in the best interests of their company. In Ghana, as in other hierarchical societies, managers may take a paternalistic attitude to their employees, which may demonstrate a concern for employees that goes beyond the workplace and professional concerns. This can include involvement in their family, housing, health, and other practical life considerations.

Individualism/Collectivism. Ghana, with a score of 15 is considered an utterly collectivistic society.

Uncertainty avoidance. Ghana scores 65 on this dimension. This score expresses a preference for avoiding uncertainty.

Femininity/Masculinity. Ghana scores 40 on this dimension and is thus considered a relatively Feminine society. The focus is on «working in order to live» assumption. The local managers would strive for consensus, value equality, solidarity, and quality in their working lives. As a rule, business conflicts are resolved by compromise and negotiation. An effective Ghanaian manager is a supportive one, and decision-making is achieved through the involvement into the decision-making process.

Long-term orientation. Ghana has the incredibly low score of four in this dimension. A score this low indicates a very strong preference to a normative way of thinking. People in such societies have a strong concern with establishing the absolute Truth; they are normative in their thinking.

Indulgence. On this dimension, Ghana has a high score of 72. People in societies classified by a high score in Indulgence generally exhibit a willingness to realize their impulses and desires with regard to enjoying life and having fun [3].

Ukraine

Power Distance. Ukraine, scoring 92, is a country where power holders are very distant in society. Being the largest country entirely within Europe and being for almost a century part of the Soviet Union, Ukraine developed as a very centralized country. The discrepancy between the less and the more powerful people leads to a great importance of status symbols.

Individualism/Collectivism. If Ukrainians plan to go out with their friends they would literally say «We with friends» instead of «I and my friends». Family, friends and not seldom the neighborhood are extremely important to get along with everyday life's challenges. Relationships are crucial in obtaining information, getting introduced or successful negotiations. They need to be personal, authentic and trustful before one can focus on tasks and build on a careful to the recipient, rather implicit communication style.

Femininity/Masculinity. Ukraine's relatively low score of 25 may surprise with regard to its preference for status symbols, but these are in Ukraine related to the high Power Distance. At second glance one can see, that Ukrainians at workplace as well as when meeting a stranger rather understate their personal achievements, contributions or capacities. They talk modestly about themselves and scientists, researchers or doctors are most often expected to live on a very modest standard of living. Dominant behavior might be accepted when it comes from the boss, but is not appreciated among peers.

Uncertainty avoidance. Scoring 95, Ukrainians feel very much threatened by ambiguous situations. Presentations are either not prepared, e.g. when negotiations are being started and the focus is on the relationship building, or extremely detailed and well prepared.

Long-term orientation. With a moderately score of 55, Ukraine is seen to not express a clear preference on this dimension.

Indulgence. The Restrained nature of Ukrainian culture is easily visible through its very low score of 18 on this dimension. Societies with a low score in this dimension have a tendency to cynicism and pessimism [4].

The mentioned above cultural variables result in the following cultural norms, which have to be considered by those professionals who are going to conduct business in Ghana and Ukraine.

Norms	**Ukraine**	**Ghana**
Greetings	Shake hands with your Ukrainian colleagues upon initial meeting. Please maintain eye contact and repeat your name during each handshake. Shake hands again when departing	Handshakes are the norm in professional settings
Dress code	Conservative dress is expected in Ukraine for both men and women. Dark colored suits with white shirts are the standard	Formal suits generally work in most corporate environments
Gift giving	Gift giving is not a normal part of the Ukrainian business world, but if you are invited to the home of a Ukrainian, it's polite to bring a token of appreciation. Gifts should be modest and inexpensive. Like the old expression says — «It's the thought that counts»	While gifts are not necessary, they are generally welcome. Gifts need not be expensive as the thought is more important than the value of the item. Gifts should be given using the right hand or both hands
Gender equality	Women are less visible in senior positions in the political and economic spheres, and there isn't a strong belief that they should be more prominent. The dress code for women tends to place a heavy emphasis on looking feminine	Women are gradually gaining more equality in the workplace. However, female representation at senior management level remains fairly low

Dos and Don'ts of Business Etiquette in Ghana

• Do address seniors and those with academic or professional titles. Hierarchy is an important part of Ghanaian business culture.

• Do not expect to get down to business at the first meeting. Ghanaian people enjoy getting to know their colleagues on a personal level before beginning any formal business proceedings.

• Do not use the left hand when offering gifts to a business associate.

• Do leave a time buffer between meetings. The concept of time is flexible in Ghana and meetings tend to overrun.

• Do not embarrass a business contact at a meeting. Ghanaians value the concept of «maintaining face» and will try to avoid uncomfortable situations [5].

Business and cultural ties between Ghana and Ukraine. The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine plans to conduct a trade mission to Ghana and Nigeria from March 19 to 24 this year (2018).

As Deputy Minister of Economic Development — Sales Representative Natalia Mikolskaya wrote on her Facebook page, due to extremely high growth of number of consumers and relatively slow growth rate of production, Ghana is among the most promising markets for Ukrainian goods. Mikolskaya clarified that the purpose of this trade mission is to study the system of export-import relations, trade barriers and legislative features of these countries; additionally — to find out the features of economic and trading activities in Ghana. For this purpose, the Ukrainian officials and businesspersons will meet with officials from Ghana and representatives of the chambers of commerce and industry Abuja.

The results of conducted mission may not be visible right away, because it will take months to sign first contracts and ship goods. However, in 2017, export of goods from Ukraine to Ghana reached $61.4 million. Export of services amounted in $4 million. Among goods that have the biggest potential for export to Ghana from Ukraine are steels, animal products, machinery, beverages and pharmaceuticals.

Conclusion. Ghana is a country with comparatively low number of political barriers, excellent business climate and lower number of safety threats compared to other countries of the region. These are main reasons why Ghana is often considered a hub for entering markets of Western Africa. It is the country, whose corporate culture does have a positive impact on the productivity of its firms [6].

The analysis of the economic and cultural backgrounds of Ghana and Ukraine helps us to better understand the commonalities and differences in the approaches to establishing and maintaining bilateral business relations. We have come to a conclusion the perspective of the cooperation between our countries is underestimated. Ghana is a promising market for Ukrainian businesses as the business cultures of both countries share a number of similar values and ethical norms. Therefore, the potential of both countries needs thorough investigation as far as the first steps towards establishing economic and intercultural cooperation between Ukraine and Ghana have already been taken and its further development is expected.

References

1. Doing business in Ghana. Expats Arrivals. Electronic research: http://www.expatarrivals.com/ghana/doing-business-in-ghana

2. Hofstede, G., Hofstede J., Minkov M. «Culture and Organizations. Software of the Mind» The McGraw-Hill 2010.

3. Hofstede Insights: Country Comparison Tool. Access: https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/

4. Kwintessential. Ghana. Electronic resource: https://www.kwintessential.co.uk/resources/guides/guide-to-ghana-etiquette-customs-culture-business/

5. https://economics.unian.net/finance/10067225-nigeriya-mozhet-stat-habom-dlya-ukrainskogo-eksporta-v-afriku-torgpred.html

6. Global Affairs: https://www.international.gc.ca/cil-cai/country_insights-apercus_pays/ci-ic_ua.aspx?lang=eng

7. Ahiabor G. The impact of corporate culture on productivity of firms in Ghana. Problems of Management in 21st Century. Vol 9, No. 3, 2014.